ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
II. Dizi — Sa. 18^a1

ZİYA GÖKALP KÜLLİYÂTI — II

LİMNİ VE MALTA MEKTUPLARI

Hazırlayan
FEVZİYE ABDULLAH TANSEL

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA
1989

ZİYA GÖKALP KÜLLİYÂTI — II

LİMNİ VE MALTA MEKTUPLARI

Birinci baskı : 1965
İkinci baskı : 1989

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
II. DİZİ — Sa. 18a1

ZİYA GÖKALP KÜLLİYÂTI — II

LİMNİ VE MALTA MEKTUPLARI

Hazırlayan

FEVZİYE ABDULLAH TANSEL

2. Baskı

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA

1989

ISBN 975-16-0111-8 Tk.
975-16-0112-6

EVENING PRAYERS

TUCK'S POST CARD

CARTE POSTALE — POSTKARTE

(FOR ADDRESS ONLY)

"EVENING PRAYERS" "OILETTE" Postcard No. 9667.

Raphael Tuck & Sons' ART PUBLISHERS TO THEIR MAJESTIES THE KING & QUEEN.

Printed in England

48/193

Gœuk Alp bey
No 2769, Polverista Barracks
à Malta

C/o British High Commission

Mademoiselle Zia Gœuk Alp bey
Constantinople

Ziya Gökalp'in, iki yaşındaki kızı Türkân Hanım'a Malta'dan gönderdiği kart ve bunun arkasındaki yazısı (Yeni harflerimize çevrilmiş metni 250'nci sayfadadır: Nu. CXCIII).

Gökalp, Malta'dan dönünce, âilesiyle beraber yaşamayı tasarladığı muhayyel *Yeşilköy*'ü andıran bu kartı, zevcesi Vecihe Hanım'a yollamıştır. Metni, 402'nci sayfadadır: Nu. CCCLIV.

İ Ç İ N D E K İ L E R

LİMNİ MEKTUPLARI
(27 MAYIS, 1919 — 18 EYLÛL, 1919/1335)

MALTA MEKTUPLARI
(22 EYLÛL, 1919/1335 — 30 NİSAN. 1921/1337)

I.

POLVERİSTA MEKTUPLARI (22 EYLÛL, 1919 — 8 ARALIK, 1919)

III.

YENİVERDALA MEKTUPLARI (5 Ocak, 1920 — 12 Şubat, 1920/1336)

IV.

POLVERİSTA MEKTUPLARI (16 Şubat, 1920/1336 — 30 Nisan, 1921/1337)

ÖNSÖZ

Türk Tarih Kurumu bu ciltle, büyük Türk düşünürü Ziya Gökalp'in 572 mektubunu, *Ziya Gökalp Külliyâtı*'nın II. cildi olarak, yayınlamış bulunuyor. Bu mektuplar da, birinci cilt gibi, Sayın Fevziye Abdullah Tansel tarafından büyük bir titizlikle yayına hazırlanmıştır. Mektupların 534'ü 1943'de Türk Tarih Kurumu tarafından rahmetlinin kızlarından satın alınmıştı. Geri kalan 39 mektuptan çoğu, Fevziye Abdullah Tansel tarafından muhtelif eser, mecmua ve gazetelerden derlenmiş, birkısmı da Ziya Gökalp'in kızı Sayın Seniha Göksel ile damadı rahmetli Ali Nüzhet Göksel tarafından kendisine yayınlanmak üzre verilmiştir.

Bu mektuplar Ziya Gökalp'i bir eş ve bir baba olarak bize tanıtacağı gibi, onun dünya görüşünü, hayat felsefesini ve insan tarafını da yansıtacaktır.

Ziya Gökalp Külliyâtı'nın birinci cildini *Şiirler ve Halk Masalları* adı altında 1952'de yayınlamıştık. İkinci cildi onüç yıl sonra yayınlamak mümkün oldu. Bu gecikme, işin güçlüğünü göstermeğe yeter sanırız.

Külliyât'ın üçüncü cildinde rahmetlinin dergi ve gazetelerde çıkan çeşitli ilmî araştırmaları yer alacaktır. Büyük birkısmı toplanmış olan bu cildi de kısa bir zamanda yayınlamayı umuyoruz.

Uluğ İğdemir

Türk Tarih Kurumu Genel Müdürü

ZİYA GÖKALP'E ÂİT BÂZI HÂTIRALAR

Yıllar ne çabuk geçiyor! Ziya Gökalp'i kaybettiğimiz günden-beri kırk yıldan çok olmuş.. Bu acı günü hatırladığım zaman, gözlerimin önünde bütün bir mâzî canlanır ve sür'atle çevrilen bir sinema şeridi gibi, 1912'den 1924'e kadar geçen yıllara âit bir yığın hâtıralar tekrar safha safha hayâlimden geçer. *Türk Yurdu*'-nun Cağaloğlu'ndaki küçük idâre-hânesinden başlayarak, Türk-ocağı'nda, Dârü'l-Fünûn'da, *Yeni Mecmua*'nın İttihad ve Terakkî Merkez-i umûmî binâsındaki odasında, başta Ziya Gökalp olmak üzre bir avuç arkadaşla geçirdiğimiz uzun saatleri hatırlarım.

Ağaoğlu Ahmed, Hüseyinzâde Alî, Hamdullah Suphî, Celâl Sâhir, Şerefeddin Yaltkaya, Halim Sâbit, Yusuf Akçura, Ömer Seyfeddin, Kâzım Nâmî, Alî Canib ve daha başka arkadaşların da iştirâk ettikleri bu toplantılarda, Ziya Gökalp dâimâ bir mihrak mâhiyetini muhâfaza ederdi. Sıkılgan bir çocuk kadar mahcup, sessiz ve mütevâzi' olan Ziya, sevdiği arkadaşlarının samîmî çevresinde büsbütün başka bir hüviyyet alır, canlanır, neş'elenir, uzun münâkaşalara ve izahlara girişir, zaman zaman zarif şakalar-dan, ta'rîzlerden de geri kalmazdı. Resmî ve kalabalık içtimâ'-larda, meselâ Edebiyat Fakültesi'nin profesörler meclisinde, yâhut İlmî Istılahlar Encümeni'nde o kadar sessiz ve durgun olan Ziya'-nın coşkun ve idealist rûhu, samîmî mizâcı, geniş bilgisi, dimâğının terkipçi ve te'lifci kudreti bilhassa dostlar meclisinde kendini gösterirdi. Bu meclislerde bulunmayarak onunla yalnız umûmî toplantılarda temâs etmiş olanların Ziya'yı anlamalarına imkân yoktu; çünki Ziya samîmî dostlar meclisinin dışında bir köşeye çekilip boynunu büker, lakırdıya karışmaz, kendisine sorulan saçma-sapan şeylere bir-iki kelime cevap vermekle iktifâ ederdi. Onun bu mütevâzi', gösterişsiz, mahcup hâlini gören ve yalnız zevâhire göre hüküm vermekte tereddüt etmeyen birtakım zaval-

lıların, Ziya'yı "silik ve mânasız bir adam" telâkkî ettiklerine çok def'a şâhit oldum; onların Ziya'yı yakından tanımalarına imkân olmadığı gibi, eserlerini okuyup anlamaları ve takdir edebilmeleri de kābil değildi. Eski Şark kültürüne, medrese an'anelerine körükörüne bağlı kalanlar, Ziya Gökalp'in yeni fikirlerini ve memleket görüşlerini anlamaktan nekadar uzak kaldılarsa, mâna ve mâhiyetini bilmedikleri Garp medeniyetine ayni taassupla ve ayni dar zihniyyetle hayrân olanlar da Ziya'nın yeni telâkkîlerini anlamaktan o kadar uzaktılar. İttihâd ve Terakkî Merkez-i umûmîsi a'zâsı sıfatıyla büyük bir nüfûza sâhip olması tabī'î olan Ziya Gökalp'in, hergünki ale'l'âde siyâset hâdiseleri ile ve şahıslarla hiçbir alâkası yoktu. Yanında bu türlü mes'eleler bahis mevzû'u olduğu zaman, hiç hoşlanmaz, hattâ sinirlenirdi. Memlekete âit bütün ideolojik mes'elelere, ilim ve san'at dâvâlarına, içtimâ'î hayatta yapılması zarûrî her türlü inkılâblara şiddetle alâkadar olan Ziya Gökalp, bunlar dışındaki basit mevzu'lara, dedi-kodılara, günün hâdiselerine hiç ehemmiyet vermez, onlarla hiç meşgûl olmazdı. A. Fouillet'nin *kuvvet - fikir* nazariyesine şiddetle bağlı olduğu için, memlekette her şeyden önce bir fikir ve zihniyyet inkılâbının gerçekleşmesi ve bu olmadıkça hiçbir müsbet netice elde edilemeyeceği kanâatinde idi. Durkheim'in sosyolojik görüşlerini benimsediği için de, içtimâ'î determinizm esâsına sâdık kalarak, ferdî âmillerden çok, içtimâ'î şartların nüfûzuna inanıyordu; fakat buna rağmen zaman zaman büyük şahsiyetlerin tarihin gidişi üzerinde çok te'sirli olduklarını gözönüne alarak, bir nevi' "kahramanlar perestişkârlığı"na saptığı da oluyordu ki, aramızdaki münâkaşaların en esaslılarından birini işte bu teşkil etmekte idi. Bu mes'elede rahmetli Ağaoğlu Ahmed'in dâima benimle berâber olduğunu ve Ziya ile çok şiddetli münâkaşalara giriştiğini aslā unutamam. Sırası gelmişken şunu ehemmiyetle kaydetmeliyim ki, Ziya'nın Birinci Cihan Harbi sırasında Tal'at Paşa ve Enver Paşa için, İstiklâl zaferinden sonra da Gāzī için yazdığı manzûmeleri sâdece birer hulûskârlık mahsûlü sayanlar, Ziya'nın yüksek rûhunu ve ahlâkını anlayamayan bî-çârelerdir. O, bu manzûmelerde, coşkun ve mistik rûhuna samīmiyyetle terecemân olmaktan başka birşey yapmamıştı.

Kuvvetli bir hâfızaya, Şark ve Garb'a âit geniş ve sağlam bilgilere, çok etraflı sosyolojik mâlûmâta sâhip olan Ziya Gökalp,

her şeyin üstünde büyük bir sistemcilik kābiliyyetine mâlikti. Durkheim sosyolojisine bağlılık iddiâasında bulunmakla berâber, hiçbir zaman bu mektebin objektif usûllerine riâyet etmemişti; çünki her şeyden önce memleketin büyük ve hayâtî mes'elelerine sür'atli bir hâl çâresi bulmak istiyor ve sosyolojiyi bu hususta bir yol gösterici, bir vâsıta olarak kullanmak gāyesini ta'kip ediyordu. Onun, amelî bir gāye taşımayan ve nazarî mevzû'larla alâkalı pek az yazılarında bile bu amelî gāyeyi sezmek pek kolaydır. İşte bu bakımdan, Ziya'nın sosyolojisini, tamâmıyle millî bir "içtimâ'î felsefe" saymak, bence en doğru bir görüştür; işte, onun en büyük kıymeti de burada, içtimâ'î hayatımız üzerinde yalnız fikren değil, fi'len de çok müessir bir "millî rehber" oluşundadır. Türkiye Cumhuriyeti, Kurtuluş Zaferi'ni ta'kip eden üç -dört yıl içinde onun başlıca fikirlerini sür'atle tatbīkat sâhasına koymakla, bunun en büyük delīlini vermiştir.

Ziya'nın, fikir tarihimizdeki eşsiz yerini belirtecek, onu gelecek nesillere lâyıkıyle tanıtacak ciddî eserlere çok muhtâcız. Merhum Alî Nüzhet Göksel'in *Olup Biten Şeyler* (Diyâribekir, Vilâyet Matbaası, 1922) ve *Ziya Gökalp, Hayatı ve Malta Mektupları* (İstanbul, 1931) adlı eserlerinde onun hayatına dâir verilen mâlûmâta, daha sonraki neşriyatta hemen hemen yeni birşey ilâve edilmemiştir. Ziyâeddin Fahrî Fındıkoğlu'nun, 1936'da Paris'te basılan *Ziya Gökalp et sa Sociologie* adlı kitabından sonra devam etmekte olan tedkikleri, Osman Tolga'nın, onun iktisâdî fikirlerine dâir İstanbul Üniversitesi İktisat ve İçtimâ'iyât Enstitüsü tarafından 1949'da neşredilen *Ziya Gökalp ve İktisadî Fikirleri*, genç araştırıcılarımızın da bu ihtiyâcı hissederek bu boşluğu doldurmağa çalıştıklarını gösteren güzel ve ümit verici birer delildir.

Şu kadar var ki, Ziya'nın tam mânasıyle anlaşılabilmesi için, herşeyden önce, vaktiyle Arap harfleriyle basılmış kitaplarının iyi bir tab'ı; gazetelerde, mecmualarda dağınık hâlde bulunan eserlerinin, basılmamış yazılarının da neşri īcâbeder. İşte, Türk Tarih Kurumu, *Ziya Gökalp Külliyâtı*'nın tab'ına başlamakla, onun üzerinde çalışacaklar için sağlam bir zemīn hazırlamaktadır. Bu külliyâtın birinci cildini teşkil eden ve 1952'de basılan *Şiirler ve Halk Masalları*'ndan sonra, şimdi de, bu ikinci cildi meydana getiren kendi el yazısıyle âilesine Limni ve Malta'dan yolladığı

mektuplarının neşri, onun hayatını ve fikirlerini aydınlatan yeni bilgiler kazandıracak ve en güvenilir bir kaynak vazifesini görecektir.

Hâtırasını dâimâ hürmet ve muhabbetle ta'ziz ettiğim bu büyük dostumun, mektuplarından meydana gelen bu cilde, bana, kırküç yıl önce, Diyâribekir'den gönderdiği mühim bir mektubunu ilâveyi faydalı buldum. Bu mektubunda, filoloji, etnografi ve folklor bakımından çok zengin olan Diyâribekir'de halk masallarını topladığından, millî mûsıkîmizi ihyâ için halk türkülerini notaya aldırdıklarından, geleceğe âit bâzı plânlarından da bahsetmiştir. Ne yazık ki, Ziya'nın genç yaşta ölümü, Diyâribekir'de halk i'tikadlarını toplamak arzusunun, bir etnoloji enstitüsü, bir arkeoloji müzesi kurmak husûsundaki plânlarının tehakkukuna imkân vermedi; fakat bunları daha o zaman düşünmüş olması, memleketimizin bu gibi millî müesseselere nekadar muhtaç olduğunu kavrayarak bu sahâlarda da çalışmağa başladığını gösterme bakımından bir kıymet ifâde eder.

PROF. DR. FUAD KÖPRÜLÜ

İSTANBUL DÂRÜ'L-FÜNÛNU TÜRK EDEBİYATI TARİHİ MÜDERRİSİ KÖPRÜLÜZÂDE FUAD BEY'E

Diyâribekir — 8 Ağustos, 1922

Muazzez Kardeşim,

Size bu mektubu getiren İskender Paşa-zâde Mustafa İskender Bey akrabâmıdan, çok tahsil heveslisi bir gençtir. Galatasaray Sultanîsi'nde Fransızca öğrendikten sonra, Fransa'da bir liseye girmek, onu bitirdiğini müteâkip *Sorbonne*'a devam etmek emelindedir. Çok çalışkan olduğundan ve maddî heveslere kıymet vermediğinden muvaffak olacağına emînim. Mektebe yerleşmek husûsunda bir güçlük karşısında kalırsa, yardım etmenizi recâ ederim.

Burada halk masallarını topluyorum; bâzılarını *Küçük Mecmua*'da göreceksiniz. Lisân husûsunda ilmî usûle tamâmıyle

riâyet mümkin olamıyor; çünki, iyi bir masalcı bulamadım. *Folklore*'un halk i'tikadlarına âit kısmını da toplayacağım. Diyâribekir'in eski şarkılarını terennüm edebilen yaşlı h^{w}ânendelerinden eski besteleri nota ettiriyoruz. İstanbul'da tab'ı kolay olursa, millî mûsıkîmize esas olacak olan bu halk nağmelerinin notalarını göndereyim.

Bundan başka, buradaki Türk, Kürd ve Arap aşîretlerine dâir etnografik tedkîkāt da yapıyorum; bu sa'ylerden Diyâribekir'e mahsus küçük bir etnografi enstitüsü meydana gelecek. Bâzı arkadaşlar da, Diyâribekir'in arkeolojisi ile meşgûl . .Bir taraftan da bir arkeoloji müzesi te'sis etmek üzreyiz. Diyâribekir, arkeoloji ve mi'mârî nokta-i nazarından çok zengin bir yerdir. Sûr'unun, câmi'lerinin her taşında ya bir yazı, yâhut bir resim görülür. Resimlerin çoğu Selçukîler'e ve Akkoyunlular'a âittir. Artukîler'in Arapaca ünvanları sayıldıktan sonra, Türkçe ünvanları da şu sûretle sıralanıyor: Alp İnanç Yabgu Kutluk Beg. . Görülüyor ki, Artukîler de *Yabgu*, yâni il sâhibi beyler imişler. Bu il, Diyâribekir'in ilk Türk ahâlîsini teşkil etmişler. Sonradan H^{w}ârezm Yürükleri, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve en sonra Timur Leng'le gelen Türkmenler burada izlerini bırakmışlardır. Burada Halaclar ibtidâ kürdleşmiş, şimdi de araplaşıyor. Kanglılar, bir pirinç mezra'asına adlarını vermişler: Kanglı Madrabı (مادارْبى). Oğuzlar, Karacuk dağını buraya Karacadağ nâmıyle getirmişler. Burada kürdleşmiş Karakeçiler ile Türkân aşîreti sâkindir. Kanglı Madrabı (مادارْبى) da buradadır. Diyâribekir köylerinin, hele Karacadağ civârındaki bütün köylerin ve pınarların isimleri Türkçe'-dir. Daha uzakta Begdili ve Döger boyları var. Cerabulus'-taki Begdililer Türkçe'den başka bir lisân bilmiyorlar; hâlbuki Siverek ile Urfa arasında yaşayan Begdililer ile Dögerler Kürdce konuşuyorlar. Rakka civârında yaşayan Dögerler de, Türkçe'den başka bir dil bilmez. Cerabulus'ta boy-beyleri'nden başka il-beyleri de var. Boy'un taksîmâtına *oymak* nâmı veriliyor; hattâ Karkın boyu da, Begdili oymaklarından birinin adı olmuş.

Ozan kelimesi de, burada izlerini bırakmış. Diyâribekir'in Rûm kapısı semtinde bir sokağın adı Ozan-köçesi'dir. Şark nâhiyesi köylerinden birinin adı Ozan-kışla'dır. Bâzı mânîlerde de mahfûz kalmıştır :

Ağlarım ozan gibi,
Kaynarım kazan gibi,
Sarı sarı yapraklar
Dökerim hazân gibi.

Çok dertli dertli söylenen adama da, "Ozan mı oldun?" derler. Hulâsa burası, filoloji, etnografi ve *folklore* nokta-i nazarından tedkîke çok lâyık bir memlekettir.

Biz burada yerli tedkikleri yapacağız. Bâri siz de, Avrupalılar'ın tedkiklerini lisânımıza naklediniz. Macarlar'ın, Almanlar'ın topladığı halk masallarımız, hâlâ millî yazımızla neşredilmedi. Kara-Kırgızlar'ın *Manas* Menkabesi, Başkurdlar'ın halk şiirleri, Kara-çaylar'ın halk mûsıkîsi lisânımıza nakledilmedi. Orada ilmî bir teşkilât hâlinde bu işler yapılamaz mı? *Yeni Mecmua* tarzında bir mecmua çıkarılmaması da, İstanbul için bir eksikliktir. Anadolu, İstanbul'dan daha büyük bir fa'âliyyet ister. Eski arkadaşlar birleşerek, *Yeni Mecmua*'yı da ihyâ edebilirsiniz.

Halk Kütüphânesi'ne *Küçük Mecmua*'dan gönderdiğimiz için orada bir hisâbımız vardır. Gerek Türkçe, gerek Fransızca ve İngilizce çıkacak faydalı kitapların isimlerini vererek *Küçük Mecmua* nâmına gönderilmesini mezkûr kütüphânenin sâhibine söylerseniz çok iyi olur.

Peder Bey'in ellerinden öperim. Refîkam, vâlideniz ve refîkanız hanımlara selâm ederler. Kızlarım, hemşîreniz hanım'a selâm ederler. Küçük yavrunuzun gözlerinden öperim. Bütün arkadaşlara selâm.. Bâkî : Derin hürmetler.

Diyâribekir — 8 Ağustos, 1338

ZİYA GÖKALP

ZİYA GÖKALP'İN
LİMNİ VE MALTA HAYATI

Memleketimizde İçtimâ'iyât İlmi'nin kurucusu olan Ziya Gökalp'in, bu sâhadaki fikirlerinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonraki muhtelif yeniliklerde fi'len de mühim te'siri vardır. Bilhassa bu fikir rehberliği dolayısiyle, gerek bizde, gerek yabancı memleketlerde, xx. asrın en çok dikkati çeken, hakkında en çok neşriyâtta bulunulan şahsiyetlerinden biri de Ziya Gökalp olmuştur. Şu kadar var ki, eserleri hakkındaki neşriyât [1], umûmiyetle fikirlerinin tahlilinden, daha doğrusu, muhtelif mes'elelere âit kendi fikirlerinin bir tekrârından ibâret; hayatına dâir neşredilenler ise, dâmâdı rahmetli Alî Nüzhet Göksel'in eserine, hemen hemen yeni hiçbir şey ilâve etmemektedir [2]. Mütefekkirimizin hayatının en karanlık, üzerinde hemen hiç durulmayan bir cebhesini ise, Limni ve Malta'da geçirdiği sürgünlük devresi teşkil etmektedir. İşte, Limni ve Malta'dan âilesine göndermiş olduğu mektuplar, bu karanlık devreyi aydınlatma bakımından

[1] Cavid Orhan Tütengil, *Ziya Gökalp Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi*, İstanbul Üniversitesi İktisad Fakültesi İçtimâ'iyât Enstitüsü neşriyâtı, nu. 13., İst., Berksoy Matbaası, 1949. Uriel Heyd, *Foundations of Turkish Nationalism, The Life and Teaching of Ziya Gökalp*, Luzac and Company LTD and The Harvill Press LTD, 1950. F. A. Tansel, *Ziya Gökalp Hakkında Yeni Onbir Eser*, *Belleten*, c. XXI., nu. 84, Ekim, 1957, s. 598-617. Niyazi Berkes, *Turkish Nationalism and Western Civilization, Selected Essays of Ziya Gökalp*, Columbia University Press, New York, 1959 (Bu eser hakkında tenkidli bibliyografya makâlesi için bk., F. A. Tansel, *Belleten* c. XXIV., nu. 96, Ekim, 1960, s. 669-679). Hikmet Tanyu, *Ziya Gökalp ve Türk Milliyetçiliği*, İst., 1962.

[2] Alî Nüzhet Göksel, *Olup Biten Şeyler*, Diyâribekir, Matbaa-i vilâyet, 1922. Ayn. müellif, *Ziya Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları*, İst., 1931 (Prof. Fuad Köprülü'nün *Önsöz*'ü ile). Bu eserde, Gökalp'in Limni'den gönderdiği bâzı mektupları, Malta mektupları arasında neşredilmiştir (Bk., s. 116).

çok mühimdir. Bu sebeple, Gökalp'in âile mektuplarını içine alan bu eserde, bilhassa bu mektuplardan ve Malta sürgünlerinin hâtıralarından, gazetelerden v.b. neşriyâttan faydalanarak, onun menfâ hayatını, mevcut vesikaların verdiği imkân nisbetinde aydınlatmayı faydalı bulduk.

1. ZİYA GÖKALP'İN LİMNİ'YE SÜRÜLMESİ

30 Ekim, 1918'de Mondros'ta imzâlanan ve 2 Kasım'da ordulara teblīg olunan mütârekeden üç ay kadar sonra, İstanbul'un İngilizler tarafından işgāli sırasında İttihadcılar'la berâber, Ziya Gökalp de tevkīf olunmuştur; tevkif emri kendisine İstanbul Dârü'l-Fünûnu'nda bulunduğu esnâda bildirilmiş, derse giremeyeceğini söyleyerek, hafiye ve muhâfızların nezâretinde bir arabaya bindirilmiş, Sirkeci'de Polis Müdürlüğü'ne götürülmüştür[3]. Malta sürgünlerinden Edirne meb'ûsu Şeref Ulug, Hürriyet ve İ'tilâf Merkez-i umûmîsi'nden Alî ve Türkiye'yi istilâ için Rusya İmparatoru'na jurnal takdim etmiş bulunan Sâdık Beyler'in, Sa'id Monla'nın, Mustafa Sabrî ve Kartal furuncısı a'yândan Vasfî Hocalar'ın, Riza Tevfik'in, Tal'at Paşa'nın bendelerinden eski Dâhilīye Nâzırı Âdil Bey'in, Edirne'yi Yunanistan'a terketmemiz için çalışan Sâlim Paşa'nın v.b. İngiliz hafiyelerinin, İngiliz me'murlarına verdikleri jurnaller üzerine Malta'ya sürüldüklerini, İngiliz zulmünün bu sürgün siyâseti kadar, İstanbul hükûmetinin istenilen kimseleri tesliminin de bir zillet olduğunu kaydediyor[4].

Acabâ, Gökalp'in tevkīfi hangi tarihe rastlamaktadır? Bu karanlık noktayı, onun 28 Ocak, 1920 tarihli mektuplarındaki, "Bu gün tevkīfimizin bir seneye ulaştığı gündür. Geçen sene 28

[3] Alî Nüzhet Göksel, *Ziya Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları*, s. 92 v.d. Ayrıca bk., bu eserdeki 12 Şubat, 1920 tarihli mektup (Nu. CXXXVIII, s. 189). Ali İhsan Sabis, 1914'de, seferberliğin ilk günlerinde, harbe girip girmeme husûsunda biribirini tutmayan fikirlerin gazetelerde neşredildiği sırada, Ziya Gökalp'in *Tanin*'in 6 Ağustos, 1914 tarihli nüshasında basılan *Kızıl Destan* adlı şiiri münâsebetiyle, "Bu gibi yazıların böyle bir zamanda neşri, İttihad ve Terakkî Umûmî Merkezi'nin harbi ta'cil etmek istediğine delâlet ediyordu; ayni zamanda milleti harbe hazırlamakla berâber, ona istilâ yolu gösteriyordu" diyor (*Harb Hâtıraları*, c. I., İst., Tan Matbaası, 1943, s. 136).

[4] *Malta Hâtırâtı-Malta'da Türkler* — 2, *Hâkimiyet-i millīye* gazetesi, 3 Mayıs, 1921, nu. 175.

Kânunısânî'de tevkīf edilmiştik"; "Bu gün habsolduğum günün yıldönümüdür" ve 29 Ocak, 1920 tarihli mektubundaki, "Dün, tevkīfimizin bir seneye bâlīg olduğu gündü" ifâdeleri aydınlatmakta, 28 Ocak 1919'da (Salı) tevkīf edildiğini açıkca göstermektedir [5].

Gökalp, Polis Müdürlüğü'nden sonra, Bekirağa Bölüğü'ne götürülmüştür [6]. Burada, o kadar sıkı bir göz-habsi altında bulunuyordu ki, âilesiyle mektuplaşmak imkânını bile bulamamıştı [7]. Nihâyet, buradan da alınarak İtfâ'īye'ye götürülmüş, sonra vapura bindirilmiş, kendisinin de bilmediği bir istikāmete doğru, İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır [8].

Ziya Gökalp, bu sırada, başlarında bir erkek bulunmayan zevcesiyle üç kız çocuğunu arkada bırakmıştı; Mısır cebhesinde İngilizler'e esir düşen kardeşi Nihad Bey, Malta'ya sürülmüştü; zevcesi otuzsekiz yaşındaki Vecihe Hanım, büyüğü onaltı, ortan-

[5] Bu eserdeki mektuplardan nu. CXV, CXVI, CXVIII, s. 164, 165, 167; ayrıca bk., nu.CCCCLXIII., s. 519. Bu tarih, *Ziya Gökalp Müzesi ve Ziya Gökalp* (Diyâribekir'i Tanıtma Derneği Neşriyâtı, Nu. 5, İst., 1956, s. 80), *Ziya Gökalp ve Açılan Ziya Gökalp Müzesi* (Ayn. derneğin neşriyâtı, Nu. 3, s. 224) adlı eserlerde bu tarih 30 Ocak, 1919, Perşenbe gösterilmiştir.

[6] Mektup, nu. CXXXVIII., s. 189.

[7] Mektup, nu. C., s. 147. Gazeteler, bu işgāl yıllarında, tevkifler hakkında pek birşey yazamamışlardır. Ömer Seyfeddin'in Camsab takma-adıyle, *Diken* mecmuasının *Ne Var Ne Yok* sütûnundaki *Bekirağa* başlıklı fıkrasının *Ziya Gökalp Bey* kısmında şu mizâhî yazısı yer almaktadır (Nu. 13, 17 Nisan, 1919) :

"Dârül-Fünûn'un bu eski sosyoloji müderrisi, ayni zamanda etnografyadan, lisâniyâttan, bilhassa etimolojiden anlar. İlmi gāyet derindir. Bekirağa hakkındaki fikrini sorduğumda, dedi ki :

"—Bütün hakīkatler lâfızlarda mündemictir. Birşey anlamak istediniz mi, lâfzı tahlīl ediniz. Bekirağa'nın aslı Bekirağı'dır. Halk, mânasını bilmediği şeyleri lisânen mânalaştırmağa çalışır. Mürûr-i zamanla Bekirağı da Bekirağa olmuştur. Eyyûb'un Eyip olması gibi.. Yâni i'lâl mes'elesi.. Buraya kadīmdenberi hep ma'sûmlar konulurdu. Bunun için ismet'in müşahhas bir timsâli olan bikr, yâni kızlık kelimesi, burada 'âm olmuştur. Kudemâ, bikr'i balıkla münâsebet-dâr addettikleri için, onun habsedildiği yere de ağ dediler. Ağ'ın, ak olması da muhtemeldir; yâni beyaz kızlık demektir. Ma'lûm ya, beyaz Şark'ta da, Garb'ta da ismet'in timsâlidir.

—.......

"Kendisine teşekkür ettim. Yazdıklarımı okudum. 'Doğru, fakat kısa.. Ben, onu uzun uzadıya yazacağım' dedi. Kāri'lerimiz beklesinler."

[8] Mektup, nu. CXXXVIII., s. 189.

cası on, küçüğü henüz onbir aylık olan Seniha, Hürriyet ve Türkân adındaki kızlarıyle yapayalnız kalmıştı. Bu ayrılık gününün hâtırası, Gökalp'in kalbinde kanayan bir yara gibidir; Seniha Hanım'a Malta'dan yolladığı 14 Mart, 1920 tarihli mektubunda, içindeki sızıyı bize de hissettirerek bu ayrılış sahnesini canlandırıyor : "Bu sabah erkenden kalktım; çünki posta günüdür. Annene, sana mektup yazmak lâzım. Kalemi elime alınca, iki senelik esâret hayatım gözümün önünden bir sinema şeridi gibi geçmeğe başladı. Vapurumuz hareket ettiği zaman seni sinirli, telâşlı bırakmıştım. Sen sandalla sâhile dönerken, biz de vapurla harekete hazırlanıyorduk. Ben bu ânda nereye gideceğimi düşünmüyordum. Sizin bu darbeye nasıl tehâmmül edeceğinizi düşünüyordum. Annenin heyecanları, Hürriyet'in sessiz kederleri gözümün önünde idi. Zavallı Türkân'ın bu mağmûm çehreler karşısında şaşırıp kaldığını görür gibi oluyordum. İşte bu hâl ile Limni'ye kadar geldik" diyor [9].

Gökalp'in İstanbul'dan ayrıldığı, Limni'ye geldiği tarihi, menfâ arkadaşlarının kimler olduğunu mektuplarındaki bâzı kayidlere dayanarak tesbit edebiliyoruz : 6 Mayıs, 1920 tarihli mektubunda, "Yirmi gün sonra İstanbul'dan çıkışımızın senesi dolacak" dediğine göre, 26 Mayıs, 1919'da sürgün edilmiştir [10]; 27 Mayıs'ta vapurda yazdığı mektubunda kızlarına tesellî ve metânet vermeğe çalışan, "gideceğim yerde sıkılmayacağım" diyen [11] Gökalp, 29 Mayıs, Perşenbe akşamı Limni'ye gelmiştir [12]. Sürgünlerden, Gökalp'le berâber oniki kişi Limni adasında Mondros limanında bırakılmıştır; bunlar Sa'id Halim Paşa, Abbas Halim Paşa, Haci Âdil Bey, Halil Bey, Maârif Nâzırı Şükrü, Alî Münif Beyler, Mahmud Kâmil Paşa, İttihad ve Terakkî Umûmî Kâtibi Midhat Şükrü, Ağaoğlu Ahmed, Hüseyin Tosun Beyler'di [13]; geri kalanlar Malta'ya doğru hareket etmişlerdir.

[9] Mektup, nu. CCCCVII., s. 574.

[10] Mektup, nu. CCLI., s. 303. Bu tarih, yukarıda 5 numaralı notta kaydettiğimiz eserlerde (S. 80; 224), 28 Mayıs, 1919 gösterilmiştir.

[11] Mektup, nu. 1., s. 3.

[12] Mektup, nu. 2., s. 4.

[13] Mektup, nu. 4., s. 7. Hüseyin Câhid Yalçın da, *Malta Adasında Esâret Hâtıraları*'nda, Mondros'ta oniki arkadaş bıraktıklarını ve bunların adlarını kaydetmiştir. Kendilerinin 2 Haziran'da Malta'ya çıkarıldıklarını yazıyor

Ağaoğlu Ahmed Bey'in, "Malta'ya berâber sürülürken —Mondros'ta bir müddet kalmak üzre oniki arkadaş bize tahsīs edilen tel-örgü sâhasına tıkılır tıkılmaz— mûnis ve hem-hâl bir muhīt içinde hiçbir işkenceden, hiçbir muzâyakadan yılmayan rûhundaki şetâret ve sükûneti dâima muhâfaza etmeği bilen Ziya, bizim bu feci' vaz'iyyetimizde dahī bize tesellî verecek bir tasnif yaptı : 'Biliyorsunuz arkadaşlar' dedi, 'her insanda iki hassa vardır : Birisi hayvan, diğeri melek! İngilizler buraya bizim hayvan kısmımızı getirebilmişlerdir. Melek kısmımız ise memlekette, İstanbul'da kalmıştır'. Üstâdın bu latīf tasnīfi, bize de bi'ttabi' şetâret verdi" dediği gibi [14], Gökalp, hakīkaten, sürgün hayatı boyunca, nikbīn olmağa, sinirlerini sağlam tutmağa çalışmıştır; her mektubunda, hitâp ettiklerinin de böyle, kendisi gibi olmalarını isteyen bir ifâde vardır. Limni'ye çıktığı gün yazdığı mektubunda bile, buranın güzel havasından, her tarafın yemyeşil olduğundan, Büyükada'dan farksız bulunduğundan, misâfir edildikleri karargâhta iyi muâmele gördüklerinden bahseder; âilesine, İstanbul'dan —Haci Bekir şekeri de dâhil— yiyecek şeyler, giyim eşyâsı, bâzı mecmua ve kitaplar göndermelerini yazar ve hâlinden memnûn görünmeğe çalışır.

Gökalp, 1919 yılının 29 Mayıs'ından 18 Eylûl'üne kadar, sekseniki gün Mondros'ta kaldıktan sonra, Malta'ya sürülmüştür.

(*Yedigün* mec., nu. 92, 94, 12 ve 26 Birincikânun, 1934). *Malta Yolcuları*, *Hâdisât* gazetesi, nu. 160, 10 Ramazan, 1337—9 Haziran, 1335/1919) : "Londra 7 (T.H.R.) Malta'dan Reuter Ajansı'na gelen bir telgrafta bildiriliyor : Adedi altmış altıya bâlīg olan İttihadcılar, taht-i muhâfazada oldukları hâlde buraya vâsıl olmuşlardır. Bunların isimleri sûret-i kat'iyyede mektûm tutulmakta ise de, Ermeni mezâliminden, tehcīr ve cerâ'īm-i sâireden mes'ûl bulunan idâre-i sâbika nâzırlarından müteşekkil bulunduğu mâlûmdur. Mevkûfīn meyânında aşağı tabakaya mensup hiç kimse bulunmamaktadır.,, Âilelerinin de gitmek için İngiltere Sefârethânesi'ne mürâca'at ettikleri, üç gün sonra cevap verilebileceği söylendiği bildiriliyor.

[14] Alî Nüzhet Göksel, *Ziya Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları*, s. 98. "Ziya Gökalp Bey", *Türk Yurdu* mec., c. 1., nu. 3, Kânunıevvel, 1340/1924, s. 168. Ağaoğlu Ahmed Bey'in Malta'ya nefyi hakkında bk., Samed Ağaoğlu, *Babamdan Hâtıralar*, Ankara, 1940, s. 13 v.d. Bu kısımda, Ziya Gökalp'le alâkalı şeylerin hakīkate uymadığını Alî Nüzhet Bey'den ve Seniha Göksel Hanımefendi'den bi'zzat işittim.

2. ZİYA GÖKALP'İN MALTA'YA SÜRÜLMESİ

a. Polverista Karârgâhında

26 Mayıs, 1919'da İstanbul'dan sevkedilen esirlerden, Ziya Gökalp de dâhil onikisi Limni'ye çıkarıldıktan sonra, geri kalanları Malta'ya götürülmüşler [15], Gökalp'in dayısının oğulları Diyâribekir meb'ûslarından Feyzî ve Zülfî Beyler ise Mısır'da Seydî Beşir karârgâhına gönderilmişlerdi [16]. Malta'dakiler, buradaki Polverista, Eskiverdala, Yeniverdala, Salvador, Saint-Clément

[15] Mektup, nu. 2, I, II, s. 4, 5, 6.

[16] Mart'ın onaltısında (1920) A'yândan Mahmud, Harbiye Nâzırı Cevad, İsparta Meb'ûsu Cemal, göz doktoru Es'ad Paşalar ve Sivas meb'ûsları Rauf, Vâsıf, İzmir meb'ûsu Tahsîn, Edirne meb'ûsu Fâik, İstanbul meb'ûsu Nu'mân, Miralay Şevket Beyler'le Malta'ya sürüldüğünü, nasıl tevkif olunduklarını da yazan Şeref Ulug, Ferîd Paşa'nın Sadâret'i ve Alî Kemal'in Dâhilîye Nâzırlığı sırasında kendilerinden önce Malta'ya sürülenlerin listesini de kaydetmiştir : Sinop meb'ûsu Hasan Fehmî, İsmâ'il Canbulat (eski Dâhilîye Nâzırı), Merkez Kumandanı Cevad; Karslı 'Azîz, Mûsâ, İbrahim, Yûsuf, Mehmed, Muhlis, Edirne Vâlîsi Zekeriyâ, İstanbul meb'ûsu Salâh Cimcoz, Lazistan meb'ûsu Sûdî, Adlîye Nâzırı İbrahim Sâhib Beyler, Enver Paşa'nın Babası Ahmed Paşa, Nâfi'a Nâzırı Abbâs Halim Paşa, Bolu Murahhası Midhat Bey, Meb'ûsân Reisi Halil, Nafi'a Nâzırı Alî Münîf, Millî Ajans Müdürü Tosun, Bursa meb'ûsu Rizâ, İzmir Vâlîsi Rahmî, Merkez-i umûmî Kâtib-i umûmîsi Midhat Şükrü, Dîvân-i muhâsebât mümeyyizlerinden Mâcid, Vâlî Ahmed, Saruhan meb'ûsu Sabrî Beyler; Şeyhü'l-İslâm Hayrî Efendi, Hâricîye Nâzırı Nesîmî, Merkez-i umûmî a'zâsından Rizâ Beyler; Sadr-i a'zam Sa'id Halim Paşa, Meb'ûsân Reisi Haci 'Âdil, İ'âşe Nâzırı Kemal, Maârif Nâzırı Şükrü Beyler, Medîne Muhâfızı Fahrî Paşa, Çanakkal'a meb'ûsu 'Âtıf, Karahisar meb'ûsu Ağaoğlu Ahmed, Sivas Vâlîsi Mu'ammer, Merkez-i umûmî a'zâsı ZİYA GÖKALP, Vâlî Memduh, Kâtib-i mes'ûl Ganî, Merzifon Kaymakamı Fâik, İzmid eşrâfından Hoca Rif'at, Kastamonu meb'ûsu Dr. Fâzıl Berkî Beyler; Askerî Kumandanı Mürsel Paşa, Harbiye Müsteşarı Mahmud Kâmil, Sahrâ Sihhîye Reisi Süleyman Nu'mân Paşalar, İstanbul meb'ûsu Hüseyin Câhid, Balıkesir meb'ûsu Hüseyin Kadrî, Muhâcirîn me'murlarından Velî Necdet, Polis Kısm-i siyâsî Müdürü Tevfik Hâdî, İstanbul meb'ûsu Fethî, Adana Vâlîsi Cevdet, Kırşehir Mutasarrıfı Hilmî, Diyâribekir meb'ûsu Zülfî ve Feyzî, Muhâcirîn Müdürü Şükrü, Musul Merkez Kumandanı Nevzad, Diyâribekir Vâlîsi Bedrî, Miralay Mümtaz Beyler, Ordu Kumandanı Alî İhsan Paşa, Vâlî Sâbit, Hamallar Kâhyası Ferîd, Bolu meb'ûsu Habîb, Askerî Dr. Halil Beyler; Bekirağa Muhâfız Bölüğü Kumandanı Cemal Efendi; garnizonculardan Mustafa, Mazlûm, İzzet, Ârif, Hâzim Beyler..". Daha sonra da bir kâfile gelmiştir (Mehmed Şeref, *Malta Hâtırâtı—Malta'da Türkler*, *Hâkimiyet-i Millîye* gazetesi, nu. 171, 28 Nisan, 1921).

v.b. esir kamplarına dağıtılmış bulunuyorlardı[17]. 18 Eylûl, 1919'da, Perşenbe akşamı, Ziya Gökalp de, onbir arkadaşiyle Limni'den Malta'ya sevkedilmişlerdir[18].

Malta'ya yolculuğunu güzel bir deniz seyahati olarak tasvir eden Ziya Gökalp, Limni'de havaların soğuduğundan üşümeğe başladıklarını, Malta'da ise sonbahar ve kış olmadığını, bu sebeple zengin İngiliz âilelerinin sonbaharı ve kışı geçirmek üzre buraya geldiklerini, bu adayı tabī'at güzellikleri bakımından da pek beğendiğini yazıyor. Onu memnûn eden başka şeyler de vardır : Burası esir kamplarının en iyisidir. Yirmibeş kadar Türk zâbiti ve me'muru, Alî İhsan Paşa, birçok milletdaşları, bildikleri, bir başka kampta olmakla berâber kardeşi Nihad Bey de buradadır. Limni de olduğu gibi, kırda gezmelerine müsâade ediliyor. Polverista, âdetâ Avrupa otellerini andırmakta ve kendisi, kardeşi Nihad Bey'in sınıf arkadaşı Alî Fıtrî Bey'le ayni dâirede oturmaktadır. Haftada iki gün, Pazartesi ve Perşenbe, postaya mektup da verebileceklerdir. Burası, Limni'ye göre daha ucuzdur. Sözün kısası, maddeten her bakımdan rahattır. Âilesine, "Salvador'dakilerin yazdıklarına bakıp da, hâlimizi onlara kıyâs etmeyiniz" diyor[19]. Gökalp, Polverista'da sekseniki gün kalmış, bundan sonra Eskiverdala'ya nakledilmiştir.

b. Eskiverdala Karârgâhında

Gökalp'in 11 Aralık, 1919 tarihli mektubuna göre, Malta'da Salvador kışlasındaki ve başka karârgâhlardaki bütün harb esirlerini Polverista'da toplamışlar, buraya sığamadıkları için, yanlarındaki Eskiverdala kampına geçmişlerdir[20]. Kendilerinden

[17] Hüseyin Câhid Yalçın (*Malta Adasında Esâret Hâtıraları, Yedigün* mec., c. IV., nu. 99, 30 İkincikânun, 1935). Kendilerinin 2 Haziran'da Malta'ya çıkarıldıklarını, Salvador kal'asında mahbûs bulunduklarını, İstanbul'dan hareketlerinin ertesi günü, *'Âlem* gazetesinin, bindikleri vapurun bir torpile çarparak hepsinin boğulduklarını yazması üzerine âilelerinin çok telâşlandığını, haftada iki gün, İngiliz çavuşlarının refâkatinde kırlara, köylere gidebildiklerini kaydediyor (*Ayn. mec.*, nu. 99, 102, 30 İkincikânun, 20 Şubat, 1935).

[18] Mektup, nu. XXIV., s. 41.

[19] Mektup, nu. XXIII, 11, XXIV, XXV, XXXII., s. 39, 41, 42, 51 v.d.

[20] Hüseyin Câhid Yalçın, Salvador'dan sonra Polverista'ya geçtiklerini, İstanbul'un işgālinden sonra 'Ubeydu'llāh Efendi'nin de tekrar Malta'ya getirildiğini, Alman esirlerinin birçoğu memleketlerine gönderildiklerinden yer boşalan Eskiverdala'ya geçtiklerini yazıyor (*Ayn. makale, Yedigün*, nu. 102, 105, 20 Şubat ve 13 Mart, 1935).

önce burada bulunan Alman ve Avusturyalı esirlerin tanzim ettikleri bahçeyi tasvir eden Gökalp, burada da çok rahat olduğunu, yazı Limni'de, sonbaharı Polverista'da geçirdikten sonra kışı da Eskiverdala'da geçirmenin —böyle sık sık yer değiştirmelerini bir seyahat ve hava tebdîli saydığından— faydalı bulduğunu yazıyor. Diğer taraftan yakın dostları Feyzî ve Zülfî, Velî Necdet Bey'le de berâberdir; Halil Bey'le ayni odada bulunuyorlar; yanlarındaki odada kardeşi Nihad Bey vardır. Bir ay kadar sonra toplanacak Osmanlı Meb'ûsân Meclisi'nin, memleketin hukūku bakımından kendilerini isteyeceğini ümit etmektedirler[21]. Vaktiyle Bekirağa Bölüğü'ndeki ve Limni'de ayrıldıkları arkadaşlarına kavuşmak, geniş bir yemek ve toplantı salonlarının bulunması Gökalp'i memnûn ediyor. Bir de, Tekye diye bahsettiği toplantı yerleri vardır; burada Urfa, Erzurum, Diyâribekir ağızı türküler dinleyince, kendisini baba-ocağında gibi hissetmiştir[22]. Şark sınırlarımızda Gümrü'nün işgālinden sonra Ermeniler sulh istemişlerdi. Bu musâleha 2/3 Aralık gecesi imzâlanmış, sulh şartları Meclis'te okunmuştur. İşte Gökalp, 2 Aralık, 1920 tarihli mektubunda, bu münâsebetle, yakında, sulhun biteceğini, kendilerinin de İstanbul'a döneceğini ümid ediyor[23].

Gökalp, Eskiverdala'da kış mevsimini geçireceklerini sanmıştı; fakat burada yirmibeş gün kalmış, 6 Ocak'ta Yeniverdala kampına nakledilmiştir.

c. Yeniverdala Karârgâhında

Gökalp'in mektuplarında ara-sıra, mektubun yazıldığı, veya içinde geçen tarihlerin, dalgınlıkla yanlış kaydedildiğini görürüz; kendisi de, bunun farkına vararak, tarihleri bâzan yanlış yazabileceğini, felâketin dikkati, soğuk-kanlılığı azaltabileceğini yazıyor[24]. Yeniverdala'dan gönderdiği ilk mektubunda da bu dalgınlık eserleri kendini gösteriyorsa da, bir başka mektubundan faydalanarak, buraya 6 Ocak, 1920'de geldiğini söyleyebiliriz[25].

[21] Mektup, nu. 14, LXI., vs. 103, v.d.

[22] Mektup, nu. LXXI, s. 113 v.d.

[23] *Hâkimiyet-i millîye* gazetesi, nu. 73, 9 Teşrinisânî, 1920, nu. 83, 7 Kânunıevvel, 1920. Mektup, nu. 15, s. 126.

[24] Mektup, nu. CCCCLXXI, s. 530.

[25] Mektup, nu. XCII, XCIII, s. 135-36. Hüseyin Cahid Yalçın'ın hâtıralarında da, biri ötekini tutmayan bâzı tarih yanlışları vardır; fakat, Yeniverdala'ya

Yeniverdala kampında yalnız siyâsî esirleri toplamışlardır; geri kalanlar, karşılarındaki Polverista kışlasında idiler. Kendisi, Vâlî Muammer ve Memduh Beyler ile berâber oturmaktadır. Serbest bırakıldığı için yakında İstanbul'a dönecek olan kardeşi Nihad Bey'den Yeniverdala hakkında tafsilât alabileceklerini kaydederek, buraya dâir fazla izâhat vermiyor; Yeniverdala'nın, şimdiye kadar bulundukları yerlerin en güzeli olduğunu, Avrupa otellerine benzediğini yazıyor[26]. Ağaoğlu Ahmed Bey'in, "Ziya da, bütün büyük mefkûreciler gibi nikbīndi. Hiçbir zaman, hiçbir vaz'iyette Ziya'nın rûhuna ye's, ümidsizlik gibi tasavvurlar girememiştir. En müşkil ve en karanlık zamanlarda o, dâima etrâfına īmân ve ümit saçmıştır[27]" dediği mütefekkirimiz, bunları, şüphesiz, âilesine de mânevî kuvvet vermek için yazıyordu. Gökalp, Yeniverdala'da otuzyedi gün kadar, çok kısa bir zaman kalmış, bu arada üç hafta kadar âilesinden mektup almadığı için, yılbaşı dolayısıyle bir sene önce tevkīfini de hatırlayarak, buradan gönderdiği mektuplarında umûmiyetle kendi iç âleminden bahsetmiştir. 12 Şubat, 1920'de, Malta'ya geldikleri zamanki ilk karârgâhlarına, tekrar Polverista'ya geçirilmişlerdir.

d. Yine Polverista Karârgâhında

12 Şubat, 1920'de Polverista kışlasına nakledilen Gökalp, menfâ hayatının sonuna kadar burada kalmıştır. Yine o nikbīn ruh hâliyle, "Ben, Kemal, Muammer, Memduh, Mâcid Beyler 25 numaralı dâireye isâbet etmişiz. Bilirsiniz ki bu dâire, odaları ayrı ve geniş olmak i'tibâriyle dâirelerin en iyisidir. Derviş ve Hüsnü Beyler'in oturdukları dâiredir. Hâsılı oraya da memnûnen gidiyorum"; "Zâten ben nerede olsam orasını beğenirim" diyor. Buranın her hâlini evvelce anlattığı için, ilk mektuplarında fazla tafsilât vermiyor[28]. Haftada iki gün, fazla olarak her üç haftada bir Pazar günü serbest çıkıp dolaşabiliyorlar. Ancak, Vâlî Cevdet Bey'le, Tüccar Mustafa Bey'in kaçmaları yüzünden, 1921 yılının

nakledildikleri tarihi, 6 Ocak olarak kaydetmiştir (*Ayn. makale, Yedigün* mec., nu. 109, 10 Nisan, 1935).

[26] Mektup, nu. XCIV, s. 138.

[27] *Ziya Gökalp Bey, Türk Yurdu* mec., c. 1., nu. 3, Kânunıevvel, 1340, s. 168.

[28] Mektup, nu. CXXXVII, 18, CXLIII, s. 186, 188, 195 v.d.

Aralık ayında hiçbiri serbest çıkamamıştır. Bu arada tahkīkat yapılmış [29], kimlerin serbest çıkacakları bildirileceği zaman, listede ismim yoksa diye kendini teessüre kaptıran Gökalp, bu sırada bir hastalık da geçirmiştir. Tahkīkat bittikten sonra yeniden serbest çıkmağa başlamışlardır [30]. Gökalp bu münâsebetle gezdikleri yerlerden, küçük bir üniversitesi, kütübhânesi, opera ve sineması, gazinoları bulunan Valletta şehrinden, bir sayfiye yeri olan Sliema'dan sık-sık bahseder. Okumak, not almak, konferanslar hâlinde felsefe dersleri vermek, âilesine her hafta uzun dört mektup ve ayrıca kartlar yazıp göndermek başlıca meşgûliyyetleridir. İstanbul'un, işgāl ve İstiklâl Savaşı yıllarındaki bahalılığı, âilesinin maddî sıkıntısı yüzünden çok iztıraplı günler yaşamıştır. Londra Konferansı'nın 12 Mart'taki toplantısında teklīf edilen şartlardan, yalnız, esirlerin değiştirilmesine âit sözleşme üzerinde İstanbul'da yeniden görüşülmüş, Malta'ya götürülen Türkler'le, İngiliz esirlerinin değiştirilmesi te'min edilmiştir. Gazetelerde Malta sürgünlerine dâir neşriyâtta bulunulduğu sırada [31], Gökalp de 24 ve 28

[29] Mektup, nu. CCCCXIX, CCCCLXVI, s. 466, 524. Tüccâr Mustafa Bey, Malta'ya en sonra nefyedilenlerdendir. Şeref Ulug, bu son gelenlerin *İleri* muharriri Celâl Nûrî, *Tasvir* muharriri Velid Ebüzziyâ, İstanbul işgālinde Merkez Kumandanı Alî Sa'īd Paşa, Enis Avnî' (Akagündüz), Polis Kısm-i siyâsî Müdürü Muammer, Acenta Müdürü Tüccar Mustafa, Haleb Vâlîsi Mustafa Abdü'l-Hâlik, Mutasarrıf Reşad, Vâlî Süleyman Nazif, Eczâcı Mehmed, *Vakit* başmuharriri Mehmed Emin, Erkân-i Harb Binbaşısı Hilmî, Sivaslı Tüccar Haci Ahmed, Trabzon Gümrük Müdürü Mehmed Alî, Murahhas Cemal, Polis Müdürü Rif'at, Andavallı Mehmed, Yozgadlı Süleyman Fâik Paşa ve Anteb meb'ûsu Alî Cenânî'den ibâret olduğunu kaydediyor (*Malta Hâtırâtı—Malta'da Türkler*, *Hâkimiyet-i millīye*, nu. 171, 28 Nisan, 1921). Hüseyin Câhid de, son zamanlarda Malta'dan kaçma hâdiselerinin arttığını, Rahmî, Midhat Şükrü, Canbulat ve Rauf Beyler'le kendisinin de nasıl kaçmağa teşebbüs edip muvaffak olamadıkları yazıyor (*Malta Adasında Esâret Hâtıraları*, *Yedigün* mec., nu. 117, 118, 5 ve 12 Haziran, 1935).

[30] Mektup, nu. CCCCXXXI, CCCCXII, s. 478, 479 v.d. Bunun üşütmekten meydana gelen bir sancılanma; yarı şaka yarı ciddî, kum sancısı olduğunu yazıyor. Alî Nüzhet Göksel, Ziya Gökalp'in çocukluğundanberi mi'desinden zaman zaman rahatsızlandığını, vefâtına sebep olan hastalığının böyle şiddetli bir sancı ile başladığını, fakat bunun teşhis olunamadığını kaydediyor (*Ziya Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları*, s. 178 v.d.).

[31] *Londra Teklīfâtının Metn-i Resmîsi*, *Hâkimiyet-i millīye*, nu. 138, 21 Mart, 1921. Müfīde Ferid'in *Malta'ya—Karagünler* başlıklı, sürgünlerin nasıl tevkīf edildiklerini ve Malta'ya götürüldüklerini hikâye eden yazısı (*Ayn. gazete*, nu 141, 24 Mart, 1921).

Mart, 1921 tarihli mektuplarında, "Altmışdört esīrin serbest bırakılacağı mâlûm; fakat beş-on kişiden başka serbest olacakların isimleri mâlûm değildir"; "Evvelki gün isimler geldi. Ben de hürriyete nâil olanların içindeyim" diyor[32]. Tahliye edilenlerin listesi, 8 Nisan, 1921 tarihli *Hâkimiyet-i millīye* gazetesinde bildirilmişse[33] de, Gökalp'in 11 Nisan, 1921 tarihli mektubunda yazdığı gibi, serbestsiniz denildikten sonra haberler durmuştur; hareketlerinin teblīgini bekleyip duruyorlar. Önce haftada iki gün kamplarından dışarı çıkıp gezebiliyorlardı; artık hergün çıkabiliyorlar; tahlīye karârının bu kadar olsun faydası olmuştur. Hareketleri, esirlerin mübâdelesi beklendiği, veya yeniden müzâkerelere başlandığı için gecikmekte idi[34]. 25 ve 28 Nisan tarihli mektuplarında, üçü evvelce serbest bırakılan 64 esirden 37'sinin hafta içinde hareket edeceği, geri kalan 21'inin Ankara'daki esirlerle değiştirileceği haberini veriyor. Malta'dan yazdığı 30 Nisan, 1921 tarihli son mektuplarında iki saat sonra vapura binip İtalya'da Taranto iskelesine uğrayacaklarını, oradan hangi yolla geleceğini telgrafla bildireceğini zevcesine ve kızı Seniha Hanım'a müjdelemiştir[35].

[32] Mektup, nu. CCCCCXIII, 37, s. 581, 582.

[33] "Mevsûk mâlûmâta göre, İngiltere, Malta'da mevkūf bulunanlardan isimleri aşağıda kaydedilenlerin tahliyesine karâr vermiştir. Yalnız Cemal Paşa, Cevad ve Şevḳî Paşalar'la Şevket Bey, mesâ'īl-i hâziranın hallinden önce İstanbul'a girmemek şartıyle tahliye edileceklerdir. Bilâ-kayd ü şart tahliye edilecekler : Şevḳî, Haci Ahmed; Fahrî, Abbas Halim, Sa'īd Halim, Ali Sa'īd, 'Abdü's-Selâmî Mürsel, Cemal, Cevad ve Es'ad Paşalar, Hüseyin Câhid, Tevfik Hâdî, Yusûf Rizâ, Rahmî, İsmâil Canbulat, Midhat, Mümtaz, Âtıf, Ferid, Hüseyin Kadrî, Haydar Ahmed, Sâmî, Aziz Rankrof (رانقروف), Hüseyin Hân, İbrâhim, Zekeriyâ, Mûsâ Salakova (سالاقووا) , Yûsuf Hasopof, Mehmed Alî Begof, M. Manyedof (مخلس مانیه‌دوف), Salah Cimcoz, İbrâhim Pırpırzâde Sâhib, Ahmed Nesīmî, Hamid Rizâ, Zülfî, Midhat Şükrü, Haci 'Âdil, ZİYA GÖKALP, Halil, Alî Münif, Ahmed Şükrü, Ahmed Agayef, Hüseyin Tosun, 'Ârif, Alî Cenânî, Hüseyin Rauf, Şevket, Vâsıf, Mehmed Şeref, Fâik, Süleyman Nazif, Celâl Nûrî, İslâm 'Âlî, Ahmed Emin, Mehmed Muammer, Enis Avnî, Kel Alî, Alî Sa'īd, Fethî, 'Ubeydu'llāh, Nu'mân, Danodin Tuçinkân (داناودین توچنکان) , Mamlayef, Raçinski (راچنسکی ماتروی) : Nu. 154, 8 Nisan, 1921.

[34] Mektup, nu. CCCCCXX, CCCCCXXII, s. 590, 592 v.d.

[35] Mektup, nu. CCCCCXXVII, CCCCCXXX, CCCCCXXXII, CCCCXXXIII, s. 600, 602, 604-5. Gökalp, "evvelce hareket eden üç kişi" demekle, Şeyhü'l-İslâm

Gökalp, Malta'dan ayrılan ilk kāfileye dâhildi; bunlardan birkısmı Sicilya'ya, geri kalanı Taranto'ya çıkmıştır[36]. Böylece, Malta'da bir yıl onbir ay süren menfâ hayatı sona ermiş[37], 19 Mayıs, 1921'de, İtalyan bandıralı Frenç-Ferdinand vapuru ile İstanbul'a dönmüş bulunuyordu[38]. 13 Haziran'da, Sinob meb'ûsu Rizâ Nur, Konya meb'ûsu Kâzım Hüsnü Beyler'le Ankara'ya giden Ziya Gökalp'in, Anadolu'da tevkif edildiğini Fransızca *İstanbul* gazetesi yazmışsa da, *Hâkimiyet-i millîye* gazetesinde bu haber yalanlanmış ve Ankara'da olduğu, ilmî encümenlerde çalıştığı, öğrenildiğine göre bundan böyle hayatını muallimliğe, memleketin ilim ve irfânının yükseltilmesine hasredceği bildirilmiştir[39].

3. ZİYA GÖKALP SÜRGÜNLÜK HAYATINI NASIL GEÇİRDİ?

Gökalp'in mektupları, tevkifini, Limni ve Malta'ya nefyini, sürgünlük hayatını hangi esir kamplarında geçirdiğini, buralarda

Hayrî Efendi'yi, Sûdî, Bolulu Midhat Beyler'i kasdetmiştir (Bk., Mektup, nu. CCCCLXI, s. 530. *Hâkimiyet-i Millîye* gazetesinde, İngilizler'in Şeyhü'l-İslâm Hayrî Efendi ile Çürüksulu Mahmud Paşa'yı serbest bırakdıkları, Mahmud Paşa'nın İstanbul'a gelmeyerek İtalya'ya gittiği, Hayrî Efendi'nin İstanbul'a gelmek üzre vapur beklediği, İngilizler'in Malta'da bulunan Zülfî ve Feyzî Beyler ile birkaç rufakāsından ma'adâsının ada dâhilinde serbestçe gezmelerine müsâ'-ade ettikleri (Nu. 84, 11 Kânunıevvel, 1920); Hayrî Efendi'nin Antalya'ya geldiği haber verilmiştir (Nu. 96, 12 Kânûnusânî, 1921).

[36] *Hâkimiyet-i millîye*, nu. 184, 13 Mayıs, 1921. Malta sürgünleri kāfile kāfile dönmüş, sonuncular, Edirne meb'ûsları Şeref ve Fâik Beyler'in Meclis'e verdikleri takrir üzerine, 1921 Kasım'ında hürriyetlerine kavuşmuşlardır (*Malta'da Kimler Kaldı, Hâkimiyet-i millîye*, nu. 197, 29 Mayıs, 1921. *Malta Sürgünleri Hakkında Bir Takrir*, nu. 209, 14 Haziran, 1921. *Malta Yolcuları. Ayn. gazete*, nu. 343, 4 Teşrinisânî, 1921. *Malta'dan İnebolu'ya, Ayn. gazete*, nu. 358, 21 Teşrinisânî, 1921).

[37] Alî Nüzhet Göksel, Malta'da ikibuçuk yıl kaldığını kaydetmiştir (*Ziya Gökalp*, İst., 1955, s. 7).

[38] *İkdam* gazetesi, 20 Mayıs, 1921 (*Ziya Gökalp ve Açılan Ziya Gökalp Müzesi*, Diyâribekir'i Tanıtma Derneği Neşriyâtı, Nu. 3, İst., 1956, s. 224; *Ziya Gökalp Müzesi ve Ziya Gökalp*, Diyâribekir'i Tanıtma Derneği Neşriyâtı, Nu. 5, İst., 1956, s. 80). Ayrıca bk., Mi'mâr Hikmet, Ziya Gökalp Bey'in Malta'dan İstanbul'a Döndüğü Gün (*Türk Yurdu* mec., c. 22-2, nu. 204 - 10, Kasım, 1928).

[39] Nu. 209, 213, 14 ve 19 Haziran, 1921. Gökalp kendisi de, Malta'dan hareketinden beş gün önce yazdığı mektubunda, muallim olduğu için ancak mektep bulunan bir yerde oturabileceklerini, bunun unutulmaması lâzım geldiğini âilesine hatırlatmıştır (Mektup, nu. CCCCCXXVIII, s. 600).

nekadar müddet kaldığını aydınlattığı gibi, bu sırada âilesinin ve kendinin maddî vaz'iyyeti, menfâ hayatında başlıca meşgûliyyetlerinin neler olduğu, bu felâket devresindeki ruh hâli hakkında yeni bilgiler kazandırmaktadır.

a. Maddî Vaz'iyyeti ve Başlıca Meşgûliyyetleri

Ağaoğlu Ahmed Bey'in, "Malta'da fakr-ü ihtiyâc-i tâm içinde bulunan Ziya, günlerce aç kaldığı hâlde, yemeğe dâvet edilmedikçe, kendiliğinden yemek istemezdi"; "Malta'ya sürülürken, arkasında kalabalık olan âile için iki kat yataktan başka ne tek bir para, ne de bir seccâde bırakmıştı" ifâdesi[40], oldukça mübâlegalıdır. Gerek Gökalp'in büyük kızı Seniha Hanım, gerek dâmâdı Alî Nüzhet Bey, bir konuşmamız esnâsında bu mes'eleye de temasla, böyle birşeyin hakikate tamâmıyle aykırı olduğunu söylemişlerdi; esâsen Gökalp'in mektupları da, kendisinin maddî bir refah içinde olmamakla berâber, fazla sıkıntı da çekmediğini gösterir. İstanbul'dan uzaklaştırıldıkları sırada, Seniha Hanım, getirmiş olduğu beşyüz lirayı babasına verme imkânı bulamamış, güvertede Gökalp'in yanında duran Sûdî Bey'in tavsiyyesi üzerine, bu parayı vapura atmışlarsa da, kaybolmuş ve bulunamamıştır. Gökalp, Limni'den yolladığı ilk mektuplarından birinde, âilesine, Sûdî Bey'in, ben sebep oldum diye kendisine yüz lira verdiğini, yanında otuz lirası da bulunduğundan, birkaç ay para göndermemelerini yazmıştır[41]. 18 Ağustos, 1919 tarihli mektubunda, Osmanlı lirasının orada kıymeti olmadığından, kendileri parasız kalmayacaklarsa, yirmi-otuz İngiliz lirasının kâfî geleceğini bildiren Gökalp'e[42], âilesi, ellidört İngiliz lirası yollamıştır. Bu yılın Kasım'ında kırk, 1921 Mart'ında otuz İngiliz lirası daha göndermişlerdir. Bunlar dışında gazete, kitap, mecmua, iç-çamaşırı, peynir, sucuk, pastırma, hattâ kibe v.b. Diyâribekir yemekleri, Hacıbekir şekeri bile postaya veriyorlardı. Kardeşi Nihad Bey, Gökalp'e, âilesinin sıkıntı içinde olduğunu, İstanbul'daki hayat bahalılığını, biraz da hava değiştirmek için bir köye gitmek iste-

[40] *Ziya Gökalp Bey*, *Türk Yurdu* mec., c. 1., nu. 3, Kânunıevvel, 1340, s. 164.

[41] Mektup, nu. 4, s. 7 v.d. Alî Nüzhet Göksel, *Ziya Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları*, s. 95.

[42] Mektup, nu. XVI, s. 23.

diklerini yazmıştır; Gökalp, 3 Mayıs, 1920 tarihli mektubunda, "Ben burada güzel yaşarken, siz orada sıkıntı çekiyorsunuz" diyor. İstanbul'da iken Osman Zekî Bey'e diktirmekte olduğu elbiseyi vakit bulup alamadığını, o elbise duruyorsa ve bahalı değilse alıp gönderebileceklerini yazmışsa da, kendisine elbise göndermemelerini, mevcut elbiselerini terziye verip ta'mir ettirdiğini, evvelce, şehirde serbest gezmeğe bırakacakları için elbise istediğini, bunun Londra'ya yazıldığını, cevap gelmediğini, geleceği de olmadığından yeni elbiseye lüzum kalmadığını kaydediyor[43]. Bu işgāl yıllarında, yedi ay kadar, kendisine para gönderildiğine dâir bir kayde rastlamadık. "İstanbul'un bahalılığından dolayı sizi merak ediyorum. Bildik bir kimseden borç almak mümkin ise, benim nâmıma almasını kardeşime yazdım. Ne çâre, sonra çalışıp öderim. Sizi gurbetlere getirip, sefâlete, sıkıntıya, kederlere düşürdüğüm için muztarip oluyorum" diyor. Âilesi, herhâlde Diyâribekir'deki bâzı emlâki sattıklarından[44], 1920 Ekim'inde oniki, 1921 Ocak ayında otuzdokuz, geleceğine yakın da yirmi İngiliz lirası göndermişlerdir. Para husûsunda pek de muktesid olmadığı, "İnsan borç alabildikten sonra parasız kalmaz. Bundan başka, para lâstik top gibi uzanır, kısalır; para çok olduğu zaman çok harcanır, az olduğu zaman az harcanır" ifâdesinden anlaşılan Gökalp'e[45], Limni ve Malta'ya gönderilen paranın mikdârı 156 İngiliz lirasıdır[46]. Bâzan, Avrupa'dan kitap getirttiği için, bu para fazla sayılamazsa da, âilesinin fedâkârlığı sâyesinde, Ağaoğlu Ahmed Bey'in kaydettiği gibi, öyle, "tam bir fakr-ü ihtiyaç içinde" değildi.

Acabâ, Gökalp, iki yıl kadar süren menfâ hayatının acılarını hafifletmek için kendini nasıl avuttu, nelerle meşgûl oldu? Mektupları, bu hususta bizi tatmin edici malzemeyi içine almaktadır. Kitaplar okuduğu, yazacağı şeyler için notlar aldığı, aralarında tertipledikleri mûsıkî toplantılarında bulunduğu, felsefe konferansları verdiği, zaman zaman da, içinde bulunduğu hâlin üzüntülerini unutmak için geçmiş günlerin hâtıralarına gömüldüğü, veya

[43] Mektup, nu. CCXLVI, CXCI, s. 298, 248.
[44] Mektup, CCL, CCCCLXXIII, s. 302, 532.
[45] Mektup, nu. CCCCXC, s. 554.
[46] Bk., *İndeks* I., İngiliz lirası.

geleceğe âit hayâller kurarak kendini avuttuğu anlaşılıyor. Bunlardan başka tatlı bir meşgûliyyeti daha vardır : Kendisine gelen mektupları okumak ve mektup yazmak.. Şimdi, bilhassa onun mektuplarından aldığımız notlara dayanarak, meşgûl olduğu bu şeyler üzerinde durmağı, sürgünlük hayatını canlandıracağı için, faydalı buluyoruz.

b. Okumak ve Not Almak

Gökalp, Limni'ye gittikten az sonra, 6 Haziran, 1919 tarihli mektubunda, kitapları arasında bulunan İngilizce sarf, kırâ'at, lûgat kitaplarını ve Fransızca romanlar göndermelerini istemiştir. Esâret hayatının sonlarına doğru, sinir hastalıklarına dâir kitaplar okuyor; böyle bir hayatın bir nevi' sinir hastalığı meydana getirdiği, bundan kurtulmak için, sinir hastalığının ne olduğunu, nasıl tedâvî edileceğini bilmek lâzım geldiği fikrindedir. Bu hususta edindiği bilgiden hem kendisini, hem memleketine dönünce, uğradığı felâketler yüzünden sükûnetlerini kaybeden âilesi fertlerini tedâvî için faydalanacaktı[47]. Bu kitabın sonundaki *İndeks*'lerden ilki gözden geçirilince, bilhassa psikoloji ve sosyoloji sâhasındaki eserlerin yekûnca kabarık olduğu anlaşılır. Dewey, Bouglé, Durkheim, Hoffding, Proudhon, Gaston Richard, René Meunier, Buckle ve daha birçok şahsiyetlerin eserlerini, *Büyük Filosoflar, Büyük Adamlar Serisi*'ne dâhil bâzı kitapları İstanbul'dan istemiş, veya Avrupa'ya ısmarlayıp getirtmiştir. Onun yabancı dildeki kitaplarından Malta'daki kamp arkadaşlarından faydalananlar yok değildi; Hüseyin Câhid Yalçın, Hoffdin'in *Psikoloji*'sini, Durkheim'in *Dînî Hayatın İbtidâ'î Şekilleri*'ni Gökalp'ten alarak terceme ettiğini yazıyor[48]. Mütefekkirimiz, memleketimizdeki neşriyâtı da ta'kîp ediyordu : *Akşam, Vakit, Yenigün, Cumhuriyet, Türk Dünyâsı* gazetelerini, birkısmı evvelce neşredilmiş olan *Türk Yurdu, Millî Tetebbû'lar, İnci, Şâir, Büyük Mecmû'a, Diken* v. b. mecmuaları, yeni neşredilen eserlerden Prof. Fuad Köprülü'nün *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*'ını getirtmiştir. Esâret hayatının sonlarına doğru, roman çok okuyordu. Çocukluğunda perî masallarını çok sevdiğini ve çok roman

[47] Mektup, nu. II, CCCCXVI, s. 6, 463 v.d.

[48] *Malta Adasında — Esâret Hâtıraları*, *Yedigün* mec., nu. 113, 9 Mayıs, 1935.

okuduğunu, şimdi de işsizlikten onunla meşgûl olduğunu, ciddî şeylerle uğraşmağa rûhunun tahammülü kalmadığını, o hayatsız sürgünlük devresinde roman ve sinemanın hayat sahneleri arzettiğini yazıyor ve "İlmî kitaplardan sıkılıyorum. İlim ile uğraşırken, zihin bir taraftan mantıkın, bir taraftan da vâkı'aların ve tecrübelerin esâreti altında kalır. Bu maddî esâret içinde, bir de zihnî esârete tehammül edemez. Roman ise, muhayyelenin serbest mahsûlü olduğu için, rûha bir hürriyet dünyâsı gibi görünür" cümleleriyle, niçin roman okuduğunu içtimâ'î ve psikolojik sebeplere bağlayarak izah etmiş oluyor [49]. Bununla berâber Gökalp, yine bu esâret hayatının son zamanlarında, daha serbest gezebildiklerinden, haftada iki def'a, âilesine bir resmini de yolladığı Valletta'daki *Public Library*'ye gidiyordu. Orada işine yarayan kitaplar bulmuş, bilhassa Degignes'nin *Hunlar'ın-Türkler'in-Mogollar'ın ve daha sâir Tatarlar'ın Tarih-i umûmîsi*'ni bulmak, onu çok sevindirmişti. Yazacağı şeyler için not almak lâzım geldiğinden Umûmî Kütüphâne'ye gidiyordu; bir zaman da bununla meşgûl olarak vakit geçirmiştir [50].

c. Türk Mûsıkîsi Konserleri : Tekye

Gökalp'e, esirlik hayatının acılarını unutturan şeylerden biri de, aralarında tertipledikleri alaturka mûsıkî konserlerini dinlemek, konferanslar vermek, veya başkalarının konferanslarını ta'kîbetmek idi. Konserler, ilmî toplantılar tertip etmeleri, Limni'de iken, Malta'ya geldiklerinde ilk karârgâhları olan Polverista'da değil, sürgün edilmelerinden altı ay kadar sonra, Eskiverdala, Yeniverdala, ikinci def'a Polverista kampında bulundukları zamana rastlar.

Gökalp, mûsıkî müsâmerelerinin verildiği yerin adını Tekye olarak kaydediyor. Eskiverdala'dan yazdığı 15 ve 22 Aralık, 1919 tarihli mektuplarında, "Tekye'de Cuma akşamları mûsıkî dinliyoruz. Konferans salonumuz gâyet geniş.. Konferanslara da devam ediyoruz"; "Tekye'de mûsıkî müsâmereleri devam ediyor, vakit sür'atle geçiyor"; "Burada vaktimi yine dersler ve konferanslar vermekle geçiriyorum...... Geçen gece Tekye'de Urfa

[49] Mektup, nu. CCCCCX, CCCCCXI, CCCCCIV, s. 578, 579, 571.
[50] Mektup, nu. CCCCLXXII, CCCCLI, CCCCLII, s. 531, 504, 505.

ağızı, Diyâribekir ağızı, Erzurum ağızı türküler söylendi. Bizim hergün memleketimizde işittiğimiz o vecdli, şetâretli türküler! Kendimi baba-ocağında sandım. Gözlerim yaşardı. Kalbim hopladı. Burada millî mûsıkîmizi dinliyor, millî masallarımızı ve şiirlerimizi işitiyor, millî felsefemizi yaşıyoruz. İşte vaktimi nasıl geçirdiğime dâir sorduğunuz suallere cevâbım!" diyor [51]. 23 Şubat, 1920 tarihli mektubundaki, "Paris'e ısmarladığım kitaplar geldi. Bir haftadanberi felsefe derslerini ta'kip ediyoruz. Türkler'in içtimâ'î tarihini de görüyoruz. Tekye devam edemedi; çünki mûsıkî bilenler yok. Şimdi herkes kendi kitaplarıyle, mütâlea, ders, yâhut tercemeleri ile meşgûl.." ifâdesinden, Yeniverdala'dan tekrar Polverista'ya geçtiklerinde, iki ay kadar süren bu millî mûsıkî toplantılarının durakladığı, konferansların ise daha harâretle devam ettiği anlaşılır. 12 Nisan, 1920 tarihli mektubundaki, "Birinci işim *Felsefe Dersleri* okutmaktır. Zâten burada faydalı olarak yalnız iki şey yapabiliyorum : Birisi her posta günü size mektup yazmak, ikincisi de bildiğimi başkalarına öğretmektir." ifâdesi [52], İstanbul Dârü'l-Fünûnu'nda verdiği içtimâ'iyât derslerinin hasretini, bu konferanslarla kısmen giderdiğini anlatmaktadır.

d. Konferanslar Vermek ve Dinlemek

Gökalp'in Malta'da konferanslar hâlinde verdiği *Felsefe derslerini* dinleyen Ağaoğlu Ahmed Bey'in, "Malta'ya geldikten ve diğer arkadaşlarımıza kavuştuktan sonra, Ziya kendisini Dârü'l-

[51] Gökalp için, "Ekici bir müfekkire idi. Parça parça düşünceler ve mes'eleler neşrederdi. Herhâlde bulunduğu yerde ortalığı aydınlatan bir fener hizmetini gören adamlardandı" fikrinde bulunan Hüseyin Câhid Yalçın, bu tekye hakkında, nedense, kendi fikrî seviyesine pek de yakışmayan ve kısmen hakîkate uymayan şu bilgiyi veriyor : "Eskiverdala kampında bir de dergâh açılmıştı. Dergâhın pîri Ziya Gökalp idi. Eskiverdala kışlası odalarından birine bu adı vermişlerdi. Dergâh hakkında ma'atteessüf birşey söyleyemeyeceğim; çünki üzerinde böyle bir tarîkat ve dîn kokusu taşıyan kelime ve müesseselerden bir türlü hoşlanmadığım için arkadaşların bir latîfe eseri olarak koydukları bu isme karşı bilinmez bir husûmet sevkıyle oraya adım atmadım. Arkadaşlar bu dergâhta gālibâ biraz alaturka mûsıkî yapmak imkânını bile bulduklarını duydum" (*Malta Adasında — Esâret Hâtıraları, Yedigün* mec., nu. 109, 10 Nisan, 1935).

[52] Sırasıyle bk., mektup, nu. LXVI, LXIX, LXX, 19, 22, s. 108, 113, 114, 210, 273. Gökalp'in oniki defter tutan, 516 sayfadan ibâret *Felsefe Dersleri*, Türk Tarih Kurumu tarafından âilesinden satın alınmıştır.

Fünûn'da gibi hissederek, başına birçok sâbık vekilleri, kumandanları, meb'ûsları topladı ve felsefe, içtimâ'iyât dersleri vermeğe başladı. Çürüksulu Mahmud Paşa'dan başlayarak, Mersinli Cemal Paşa'ya kadar bütün yaşlı-başlı devlet ricâli, nâmdâr kumandanlar, ellerinde birer defter ve kalem, üstâdın etrâfına toplanırlar ve haftalarca, aylarca bu derslere devâm ederlerdi. Ziya o tahlil ve tasnif kuvveti sâyesindeki sarâhat ve vuzûhu ile, içtimâ'iyât ve felsefe ile o zamana kadar alâkaları olmayan bu zevâtı bu mevzu'lara o kadar ısındırdı, bunlarda o kadar alâka uyandırdı ki, bunlar kurtularak ayrıldığı zaman âdetâ tehassür ve teessüf duyarlardı" diye bahsettiği[53] bu konferanslar, Gökalp'in telkīn kudretini ortaya koyduğu kadar, bu konferansları vermekten niçin o kadar zevk duyduğunu da aydınlatıyor.

e. İnzivâya Çekilmek

"Sıkılgan bir çocuk kadar mahcup, sessiz ve mütevâzi' olan Ziya, sevdiği arkadaşlarının samīmî muhītinde büsbütün başka bir hüviyyet alır, canlanır, neş'elenir, uzun münâkaşalara ve izahlara girişir, zaman zaman zarif şakalardan, ta'rizlerden de geri kalmazdı"; fakat, "hergünki ale'l'âde siyâset hâdiseleriyle ve şahıslarla hiçbir alâkası yoktu. Yanında bu türlü mes'eleler bahis

[53] *Ziya Gökalp Bey*, *Türk Yurdu* mec., c. 1., nu. 3, Kânunıevvel, 1340, s. 168. İbrâhim Alâeddin Gövsa da, Gökalp'in konuşmasında fevkal'âde bir telkīn kudreti bulunduğunu kaydediyor. *Söz Dinletmek San'atı* başlıklı yazısında, önce Prens Sabahaddin'in pürüzsüz, güzel konuşmasından bahsederek, onu Gökalp'le karşılaştırıyor : ".. Şöhreti ondan üç-beş sene sonra yayılmağa başlayan Ziya Gökalp'i husûsî meclislerinde, veya derslerinde bulunarak hatırlayanlar aramızda eksik değildir. Bu ikinci zâtın söz söylemek kābiliyeti yaradılıştan gâyet zayıftı. Diyâribekir telâffuzu ile söylediği kelimeler, hiç seçme değildi. Cümleleri biribirine gâyet güç ekler, konuşurken sıkıntı çekiyor zannı verir ve dinleyenleri bekletir, âdetâ yorardı; hâlbuki söz dinletmek kābiliyeti i'tibârıyle Ziya Gökalp'i, meselâ Prens Sabahaddin ile mukāyese bile mümkün değildi; çünki, Sabahaddin'in süslü, pürüzsüz, kolayca örülmüş cümleleri insanı onbeş-yirmi dakīka zarfında usandırır ve dinlenmek kābiliyetini kaybederdi; hâlbuki Ziya Gökalp'in sıkınarak ve âdetâ ıkınarak konuşmasını, meclisinde, konferansında, veya dersinde bulunanlar, kulaklarını ve gözlerini dört açarak, gittikçe artan bir dikkatle ta'kip ederlerdi. Birincisinde zerre kadar telkīn kābiliyeti yoktu. Gökalp'te ise, bir velî, bir peygamber gibi garip bir sirâyet ve telkīn kudreti vardı." (*Yedigün* mec., c. IX., nu. 265, 5 Nisan, 1938).

mevzû'u olduğu zaman hiç hoşlanmaz, hattâ sinirlenirdi[54]"; işte bu sebeple, sürgünlük hayatında, bâzan, herkes arasında yaşadığı hâlde münzevî, kendi ta'biriyle *halvet der-encümen* bir ömür geçirmişti. "Herkesle konuşurum; fakat dedi-kodılarına ortak olmam; fakat bâzan kulaklarım da yorulur. Bundan dolayı yalnız gezmek bana bir sükûnet veriyor. Sinemaya gidiyorum. Bahçelerde dolaşıyorum. Bâzan da bir gazinoda bir köşeye çekilerek, soğuk, yâhut sıcak birşey içiyorum" diyor[55].

f. Yeşilköy Hulyâsı

Gökalp, sürgünlük hayatının yedinci ayında bir *Yeşilköy* hulyâsı yaratmıştır. İlkönce bundan 29 Aralık, 1919 tarihli mektubunda bahsederek, "Müstakbel yuvamızın adını *Yeşilköy* koydum" diyor. İsterlerse buraya dâir şiirler de yazacaktır. "Şehirlerin taş binâlarını görmekten, araba seslerini, otomobil gürültülerini işitmekten" bıkan Ziya Gökalp'in muhayyelesinde, bu *Yeşilköy* hulyâsı gittikçe zenginleşmiştir. *Yeşilköy*'ün dağları, ormanları, gölü, çiçekleri, kuşları, ekinleri, inekleri gözlerinin önünden geçer. Şikâyetlerle dolu mektuplarında, "İnşa'llāh bu can sıkıntısının acılarını *Yeşilköy*'ümüzde çıkarırız" diye dâimâ kendini ve âilesini tesellî eder. Bu köyün tabî'at dekoru içinde, kızlarının nasıl vakit geçireceklerini, günün muhtelif saatlerindeki manzaralarını canlandırır. Mütâle'a, ders zamanlarının dışında bir köşeye çekilerek, hayâlindeki bu *Yeşilköy*'de yaşar : "Hulyâ, benim için en güzel sinemalardan, tiyatrolardan daha zengin.. Bütün sahnelerde hep sizi görürüm. Sonra, köylerde geçirdiğimiz müşterek ömürleri seyrederim. Bacvan, Hâşimoğlu, Çarugi, Cebbâre sırasıyle gözümün önünden geçerler. Nihâyet Selânik'te, İstanbul'da oturduğumuz evleri görürüm. Geçmişe âit bu manzaralar bittikten sonra, geleceğe âit manzaraları temâşâ ederim. *Yeşilköy* ormanıyle, uzaktaki dağlarıyle, içinde siyah mandalar

[54] Prof. Fuad Köprülü, *Ölümünün XXV. Yıldönümünde: Ziya Gökalp'e Âit Bâzı Hâtıralar*, *Vatan* gazetesi, 25 Ekim, 1949; buradan naklen, *İş* mec., c. XX., nu. 10, Ekim, 1954. Müellifin bir başka yazısı için bk., *Ziya Gökalp*, *Cumhuriyet* gazetesi, 18 Mart, 1928; buradan naklen, *Ziya Gökalp ve Açılan Ziya Gökalp Müzesi*, Diyâribekir'i Tanıtma Derneği Neşriyâtı, Nu. 3, İst., 1956, s. 120 v.d.

[55] Mektup, nu. CCCCXIX, s. 467.

yüzen yeşil gölüyle, bahçeleri ve tarlalarıyle gözümün önüne gelir" diye yazıyor.

Gökalp'in *Yeşilköy* hulyâsı üzerinde bu kadar durmamızın sebebi, mektuplarında çok yer almasından, şâirlik, hayâl-perestlik cephesini, kendine dâimâ tesellîler yaratabilen nikbīn mizâcını aydınlatmasından dolayıdır; bunda, şübhesiz mizâcı kadar, içinde bulunduğu şartların da te'siri yok değildir. Yaşadığı çevre rûhunu doyurmayınca, ya geçmişe dönerek hâtıralarına, ya geleceğe âit ümitlerine gömülerek, yaşama kudreti kazanıyor. Bu *Yeşilköy* hayâlini niçin yarattığını kendisinden de dinleyelim : "Kalbim nekadar metīnse, gönlüm o kadar rakīktir. Birisi kaya gibi sarsılmaz, ötekisi gözyaşı gibi coşmağa hazırdır. Birisi īmândan yapılmış, ötekisi muhabbetten dökülmüş.. Hulâsa birisi GÖKALP, ötekisi ZİYA.. İşte ben böyle bir adamım. Metânetim kadar za'fım da var.. Hulyâlarım, bu za'fımın tecellîleridir. Nekadar zayıf olduğumu, mektup alamadığım zamanlar görebilirsiniz. Hasret, iştiyak, tehassür : İşte za'fın muhtelif adları bunlardır. Ayrılığa dayanamıyorum. Bundan dolayıdır ki rûhumun gizli bir köşesinde bu *Yeşilköy*'ü yarattım."

Zevcesine 8 Nisan, 1920 tarihli mektubundaki, "*Yeşilköy*'den canın sıkıldığı için, artık bahsetmeyeceğim. Mektup doldurmak için de öyle bir hulyâya lüzum vardı; evet senin hakkın var. Biz kavuşalım da, nerede oturursak orası bizim için cennettir" cümlelerinden anlaşıldığı gibi, *Yeşilköy*, Gökalp'in muhayyelesinde mâhiyetini değiştirmeğe başlamıştır. Altı ay kadar bu hulyâ ile oyalanan Gökalp, bir müddet, zevcesine mektuplarında bundan hiç söz açmaz. Artık neden *Yeşilköy*'den bahsetmediğini soran zevcesine, 29 Temmuz, 1920 tarihli mektubunda, "Benim için *Yeşilköy*, içinde oturduğunuz evdir"; "Eğer sen şimdi çocuklarımızla konuşarak, onların rûhunu nurlandırarak yuvamıza biraz ilkbahar şetâreti ve tarâveti vermeğe çalışmazsan, *Yeşilköy*'den bir fayda çıkmaz. Bir sürü sinirli mahlûklarla *Yeşilköy*'de yaşanılabilir mi?" diyorsa da, bir ay kadar sonra, çocuklarına gönderdiği kartlarda yine bu hulyâlarının akislerini buluruz. Ressam olsa, *Yeşilköy*'ün manzaralarını içine alan tablolar yapıp gönderecekti; bunun yerine köy manzaralarını canlandıran kartlar yollamıştır. Çocuklarına bu manzaralardan beğendiklerini saklamalarını, yuvasına dönünce bunlara benzer bir köy bulup yerle-

şeceklerini, orada rahat yaşamak için şimdiki geçici felâketlerden üzülmemek lâzım geldiğini yazıyor. *Yeşilköy*'den bahsederken hemen dâima tekrarladığı bir cümle vardır : "İnşa'llāh yakında *Yeşilköy*'de, o eski bahtıyâr ömrümüzü yaşarız" cümlesi..

Kendilerine câzip gelen bu hayâl dolayısıyle, zevcesi ve çocukları da Gökalp'e köy manzaralarını canlandıran kartlar yollamağa başlamışlardır; bunlardan, yoldaşını çağıran bir zavallı çobanı tasvir eden manzara, Gökalp'i çok duygulandırmıştır. 23 Aralık, 1920 tarihli mektubundaki, "Gözlerimi kapadım mı, hemen *Yeşilköy* gözlerimin önüne geliyor. Hepinizi orada görüyorum. Bütün gün bu hulyâ ile vakit geçiriyorum. İnşa'llāh yakında hakīkat, hayâllerimizden daha güzel bir çehre ile tecellî eder" dediği günlerde, Sarıkamış, Kars, Gümrü millî kuvvetlerimiz tarafından işgāl edilmiş, Ermeniler'in isteği üzerine 18 Kasım, 1920'de mütâreke imzalanmış, 2 Aralık'ı 3 Aralık'a bağlayan gece Millî Hükûmet'in ilk muâhedesi demek olan Gümrü Sözleşmesi akdolunmuştu. Ümitlerle dolu olan Gökalp, üç ay kadar, bu *Yeşilköy* hulyâsından hiç söz açmaz! Âilesine kavuşmasına üç hafta kala, hareket için teblīg beklediği günlerde yazdığı 7 Nisan, 1921 tarihli mektubunda, bu müşterek hayâllerinden son olarak, "Tehayyül ettiğimiz sûrette bir *Yeşilköy* bulur, orada yaşarız" diye bahsediyorsa da, yine zevcesine, 25 Nisan, 1921 tarihli mektubundaki, "Ben muallim olduğum için, ancak mektep bulunan bir yerde oturabiliriz; bu ciheti de unutmayalım" cümlesinin anlattığı gibi, hakīkat, bu *Yeşilköy* hulyâsını silip götürmüştür [56].

g. Şiir ve Hâtıra Yazmak

Gökalp, menfâ hayatında şiirle pek meşgûl olmamıştır; Limni'de iken yazdığı *Rüzgâra, Buluta, Limni'de Dicle Vâdīsi*'nden başka tam bir manzûmesi yoktur. Muhtelif mektuplarında, aşağıdaki münferit beş beyit dışında, şiirlerine rastlamıyoruz :

1 — *Hep bizimçündür kavuşmak ihtimâli sevdiğim*
Dağların yoktur kavuşmak ihtimâli dağlara

2 — *Garip kaldım bu yerlerde göz yaşımı silen yok*
Ârif dili anlayan yok, gönül hâli bilen yok

[56] Bu kitabımızdaki 1 numaralı *İndeks*, bk., *Yeşilköy* ve s. 600.

3 — Yüce Tanrı'm, Sen'den iki recâm var
Yurdum mes'ûd olsun, yuvam bahtıyâr

4 — Mezâlim, hurâfât nâ-yâb olur
Hakîkat nihâyet zafer-yâb olur

Zâten Gökalp'in kendisi de, "Şimdi şiir yazamıyorum. Rûhum sönmüş bir ocak gibidir" diyor [57].

Hâtıralarını yazmağı tasarladığını, zevcesine gönderdiği 1 Ocak, 1920 tarihli mektubundaki şu ifâdesinden anlıyoruz : "Sizden ayrı geçen zamanlarımı da, ben yine sizin hâtıralarınızla dolduruyorum; fakat şimdiye kadar bu derûnî hayatım bir ırmak gibi güzel akıyor, meydanda maddî olarak hiçbir iz bırakmıyordu. Bu günden i'tibâren gönlümün içinde, seninle ve çocuklarımızla müşterek ömrü kâğıt üzerine de geçireceğim. Her gün için bir sahifenin beyaz yeri olan takvimli bir hâtıra defteri aldım. Bu takvim Milâdî 1920 senesinin 1 Kânunısânî'sinden, yâni bu günden başlıyor. Her gün sizinle geçireceğim derûnî saatlerimi birer sahifede resmetmeğe çalışacağım. Bu defterin bitmesi nasip olursa, sana ve çocuklarımıza bir senelik bir mektup olacak. Sakın, bu sözümden daha bir sene ayrı kalacağımıza hükmetme! Mâdem ki bu deftere başlayacağım, yakında biribirimize kavuşsak da, yine her gün bir sahifesini yuvama, sevgili yuvama âit duygularımla dolduracağım. Birgün gelir ki yavrularımız bu defteri okur, babalarının kalbinde çarpan hisleri daha iyi tanımış olurlar [58]."

Gökalp'in mektuplarında, geçmişe âit bâzı hâtıralarını da naklettiğini görüyoruz ki, bunlar ileride yazılacak monografisi için birer malzeme teşkil edecektir : Seniha Hanım'a, mektuplaşmak yolu ile de ders alınabileceğini ve bu usûlde dâimâ sual sormak lâzım geldiğini, yazılan şeylere karşısındakinin rûhu bir ihtiyaç duymuyorsa, onları yazmakta fayda olmadığını, zihninde kendi kendine çözemediği şeyleri sorarsa, alacağı cevapların çok faydalı olacağını yazdıktan sonra, kendisinin bir yol gösteren olmaksızın nasıl yetiştiğini hikâye ediyor : "Ben gençliğimde, zihnimde uyanan birçok suallere cevap veremezdim. Kitapları karıştırır, onlarda da beni tamâmıyle iknâ' edecek cevaplar bula-

[57] Sırasıyle bk., s. 30, 31, 22, 67, 68, 111, 114; 600.
[58] S. 123.

mazdım. Bütün suallerime cevap verecek bir filosof, bir âlim bulmak için çok çalıştım. Bunu da ma'atteessüf bulamadım. O zaman her mes'eleyi kendi kendime halletmeye, zihnimde her suâle kendim bir cevap bulmaya çalıştım. Bu yolda çok zahmetler çektim; hâlbuki müşkillerimi soracak bir hoca bulsaydım, zihnimi bu kadar yormayacaktım. Vâkı'a bu müşkilleri kendi kafamla hallettiğim için bütün içtihadlarım, bütün tahkiklerim tamâmıyle şahsî oldu. Fikirlerimi de evlâtlarım gibi benimdir diye büyük bir şefkatle seviyorum; eğer fikirlerimi başkalarının yardımı ile edinse idim, o kadar çok zahmet çekmeyecektim; fakat fikirlerim de kendi içtihadlarım gibi olmayacaktı. Zihnim de daha müşkil mes'elelerin halline kābiliyyet kazanmayacaktı.. Hulâsa, ben rehber bulamadığım için, kendi kendime düşündüm, aradım, buldum[59]."

Dört yaşında iken mektebe başladığını söyleyen Gökalp, çocukluk hâtıralarını, bu arada, sonradan eşi olan Vecihe Hanım'ın ikibuçuk yaşında iken Malatya'da Diyâribekir'e gelişini nasıl hasretle beklediğini unutamadığını da kaydediyor[60].

h. Mektuplaşmak

Mektup yazmak, Gökalp'in sürgünlük hayatındaki meşgûliyyetlerinin başında gelir. Haftada yalnız, eşine ve kızlarına dört uzun mektup gönderiyordu; bunlara gelen cevapları okumak en çok zevk duyduğu birşeydi. Hitap ettikleri zevcesi, en büyüğü onaltı, diğerleri onbir ve bir yaşlarındaki kızları olduğu için, bu mektuplarda kendi fikir seviyesine mensup kimseleri alâkadar eden ilmî malzemeye pek rastlanılmaz. Mektupları, yukarıda üzerinde durduğumuz tevkīf edilmesi, menfâ hayatı, okuduğu kitaplar, tekye ve konferanslar, *Yeşilköy* hulyâsı, hâtıralarını yazacağı, bâzı şiirleri, münzevîliği, geçmiş hayatından bâzı izler husûsunda, bize yepyeni bilgi kazandırmaktadır. Bunlar dışında, Limni ve Malta'nın tab'iat manzaraları, bilhassa Malta'da dört karargâh değiştirdiğinden muhīti, bu muhītte kendisinin günlük hayatını nasıl geçirdiği v.b. hakkında tafsilât yer alır; bu tafsilât, bilhassa Gökalp'in rûh hâlini, muhtelif husûsiyetlerini aydınlatma bakımından kıymetli bir malzeme teşkil eder. Kendi ifâdesiyle konu-

[59] S. 427.
[60] S. 447, 571.

şurken bir lâstik topa benzeyen söz nasıl oradan oraya atlarsa, bir nevi' konuşma demek olan mektuplarında da çok def'a belli bir esas üzerinde durmaz; bununla berâber muayyen bir mevzû'u işlediği mektupları da yok değildir. Bilgi verme, mânevî kuvvet aşılama maksadıyle Allāh, kalb huzûru, fal, içtimâ'î cereyanlar, âile, kazâ' ve kader, kasvet, mektebin ve muhtelif derslerin faydaları, nasıl ders çalışılacağı, rûhun yaratıcı kudreti, Türkçülük v.b. mevzû'lar üzerinde durduğu gibi, bâzan da, bir lûgatin mânasını yazar, meselâ misyonerlik, propaganda v.b. mefhumları ta'rif eder.

Gökalp'in mektuplarındaki terbiyevî maksad, yazdığı kartlarda da görülür. Kartların birkısmı, ilk zamanlarda gönderdikleri kendisinin yaşadığı muhit hakkında fikir vermek için seçilmiştir : Malta'nın muhtelif şehirlerini, limanlarını, kiliselerini, kütüphâne ve opera binâsını, Malta kadınlarının giyiniş tarzlarını ve el san'atlarını canlandıran bu kartpostallar, mevcut yüzaltmışdört kartın üçte-biri kadardır; geri kalanını, umûmiyetle, *Yeşilköy* hulyâları dolayısıyle köy manzaralarına, köy hayatına dâir kartlar teşkil ediyor. Bunlar arasında yer yer, terbiyevî fikirlerini kızlarına anlatmak maksadıyle seçtiği, msl., ders okuyan çocukları, darılan iki kardeşi barıştıran bir çocuğu, küçük kardeşi ile oyalanan, veya onu eğlendirmeye çalışan bir ablayı, fal baktıran bir genç kızı, kedisi ile oynayan bir çocuğu tasvir eden kartlar da vardır; Gökalp'in bu kartların arkasına yazdıkları, çok def'a, resimle canlandırılan bu şeylerin yazı ile tasviri sayılabilir.

Gökalp'in âile mektuplarının ifâdesi çok sâde, açık ve samîmîdir; fikirlerinin tam bir selislik içinde akıp gittiği hissedilir. Canlandırdığı duygularını, heyecanlarını hissettirici bir kudret hâkimdir. Âile mektupları olmasına rağmen, ihmâlkâr ifâdelere, iyi seçilmemiş kelimelere, dalgınlık eseri cümle bozukluklarına, atlanılmış ifâdelere hemen hiç rastlanılmaz. Bu eserdeki mektupları okuyanlar, işâret etmiş olduğumuz dalgınlıktan doğan hatâların nekadar az olduğunu göreceklerdir. Başlıca bir mevzû'a, veya bir mes'eleye tahsis ettiği mektupları, âdetâ musâhabe nev'indeki yazılarından farksızdır. Bâzı mektupları da mensur şiirleri hatırlatır; bunlarda istiâre, teşbih, teşhis ve bilhassa tekrir san'atlarını çok kullanır; mektup nev'inin mâhiyetine, uyandırdığı hislere dâir fikirlerini ifâde ettiği, baştan başa bu gibi mevzu'-

lara ayırdığı mektuplarında çok san'atlı, heyecanlı bir anlatış tarzı dikkati çeker.

Bâzı mektuplar vardır ki, mühim bir şahsiyet tarafından bir fikir arkadaşına yazılmıştır; bunlar, o kimsenin meşgûl olduğu sâhalara göre pek çok mes'eleleri, tenkidleri, içtihadları içine alır. O devre, yazan şahsiyete, hitâp ettiği kimselere âit türlü mes'eleleri aydınlatır. Yepyeni bilgileri gözlerimizin önüne serme bakımından pek mühim olan bu nevi' mektuplara, meselâ Namık Kemâl'in, devrinin meşhur kimselerine yazdığı mektuplar, Hâmid'in, Sezâ'î'nin, Ahmed Midhat ve Muallim Nâcî'nin muhâberâtı en güzel birer örnektir. Acabâ, Ziya Gökalp'in böyle mektupları yok mudur? Sayısı pek az olacağını tahmin ettiğimiz bu nevi'deki mektuplarından, fikir arkadaşı Prof. Fuad Köprülü'ye gönderdiği ve bu kitabımızın başında yer alan mektup ile, Zekeriyâ Sertel'e yolladığından başkasını, ne yazık ki elde edemedik [61].

Gökalp, Zekeriyâ Sertel'e yazdığı aşağıdaki mektubunda, *câmi'*, *cemâ'at* ve *ibâdetlerin tanzimi* üzerinde durmaktadır. Bütün bu nevi' mektuplarda olduğu gibi, çevresine, kendi iç âlemine âit şeylere hiç yer vermeksizin, *câmi'*, *cemâ'at*, *ibâdetlerin tanzimi* hakkındaki fikirlerinden bahsettiği bu mektubu üslûp ve malzeme bakımından, ilmî makālelerinden farksızdır :

ZEKERİYÂ SERTEL'E

Polverista — 22 Temmuz, 1920

Muazzez Kardeşim,

22 Haziran tarihli mektubunuzu aldım. Evvelce vermiş olduğunuz malûmat üzerine *Revu de Métaphysique*'in Durkheim'e te'allûk eden nüshalarını getirttim. Dewey'in onun

[61] Rahmetli dostum Alî Nüzhet Göksel, *Ziya Gökalp Külliyâtı*'nın birinci cildini hazırladığım sırada, Gökalp'in, Velî Necdet Bey'de mektupları bulunabileceğini söylemişti. O zaman Velî Necdet Bey ile bu hususta görüşmüştüm; kendilerinde böyle birşey bulunmadığını söylediler. Gökalp'in, fikir arkadaşlarına mektuplarını ileride elde edebildiğimiz takdirde, *Külliyât*'ın son cildine zeyl olarak ilâve edecegiz.

hakkında yazdığı şeyleri okudum; fakat üçüncü makālesi henüz çıkmadı. Bergson'un yeni çıkan kitabını da Çürüksulu Mahmud Paşa getirtti. Bu kitaptaki ekser makāleleri ve konferansları evvelce okumuştum. Durkheim'in *Revu de Métaphysique*'deki Jean Jack Rousseau'nun *Contrat Social*'ine ve pedagojisine dâir iki etüd var. *Traité de Morale*'i henüz neşre başlanmamış. Dīnî islāhat hakkında benim fikirlerim biraz başkadır. Evvelâ *câmi'* ile *cemâ'at*'in biribirine karıştırılmasına tarafdâr değilim.

Cemâ'at hakkındaki telâkkîmi *Büyük Mecmua*'da intişâr eden bir makālemde temhīd etmiştim; fakat tertip sehvleriyle bu makāle anlaşılmaz bir şekilde çıkmıştı. Cemâ'at, cem'iyyetin dinamik hâlidir. Cem'iyyet, şahıslarla eşyâdan mürekkeptir. Eşyâ müesseselerdir. Bu müesseselerin canlı olanları da var, olmayanları da.. Hâlbuki şahısların müşterek vicdânı canlıdır. İşte, cemâ'at, cem'iyyeti teşkil eden şahısların müşterek vicdânı ile canlı müesseselerden ibârettir. Zâten canlı müesseselere bu müşterek vicdânda şu'ûrlu oldukları, yâni orada yaşadıkları için *canlı* sıfatı izâfe ediliyor. Müşterek vicdâna, bundan evvelki mektubumda teşrīh ettiğim vechile *ma'şerî vicdân* da denilir. Cem'iyyetin cemâ'at hayatı yaşamasına, yâni ma'şerî vicdânın ferdlerin rûhunda serbestce hâkim olmasına mâni' olan *sınıflar*, yâhut bizdeki ta'birle *ocaklar*'dır. Bu zümreler ölmüş müesseselerin *Survivance* hâlinde devâm etmesinde menfaatli oldukları için, cansız müesseseleri patolojik bir sûrette zorla idâmeye çalışırlar. Vaktiyle *seyfīye* tarīki, yeniçeri ve sipâhîlerle bu rolü īfâ ettiği için kaldırıldı; hâlbuki

'ilmîye, kalemîye, mülkîye tarîkleri de ayni rolü îfâ ettikleri hâlde ibkā olundular. Eski Osmanlı teşkilâtı bu dört tarîke istinâd ediyordu. Tanzîmât yalnız birini kaldırabildi. İşte bir cemâ'at hayatı yaşamamıza mâni' bunlardır. Bunlardaki sınıf vicdânı, halktaki cemâ'at vicdânını boğuyor. Cemâ'at hayatı, bu asırda bilhassa *commun* teşkîlâtıyle meslekî teşkîlâtlarda uzuvlarını bulabilir.

Cemâ'at meclislerine yaptırmak istediğiniz *fonctionlar* kommunlara âittir. Bir kerre cemâ'at meclisleri ilimîye ocağı'nın an'anevî şebekesi içine gireceğinden, mâhiyetleri tamâmıyle zühdî ve hudâ-şâhî (théocratique) olacaktır. Böyle bir meclise mektepleri, sıhhî ve bedi'î ve âilevî işleri, iktisâdî teşkîlâtı nasıl verebilirsiniz? Medreselilere göre terbiye, çocuğu Âhiret'e hazırlamaktır. Tahâret, bildiğimiz fennî tahâret değil, şer'î tahârettir; yâni tabu'lardan azâde olmaktır. Onlara göre bedi'î olan herşey günahtır. İktisâdî muâmelelerin birçoğu fetvâsız cereyân ettiği için harâmdır.

Diyeceksiniz ki vakfları bu meclise verebiliriz ya? Eğer vakıflar umûmiyyetle dînî hususlara meşrût olsa idi, bunda bir mahzur yoktu; hâlbuki vakıfların meşrût-i lehleri yalnız ma'bedler değildir. Birçok vakıfların meşrût-i lehleri mektep, hastahâne, timarhâne, köprü, çeşme, bendler, imâretler ve sâiredir. Hâsılı kommun ve belediyeye teallûk eden hususlardır. Bizde belediyelerin bir iş görememeleri, vakıfların belediyeye âit işleri tabu'ya uğratmasındandır. Cemâ'at meclisleri teşekkül edince belediyelerle kommunlar ne olacak? Avrupa'nın, Amerika'nın hiçbir yerinde cemâ'at meclisi var mı? Bu işleri oralarda belediyelerle kommunlar gör-

müyorlar mı? Cemâ'at meclisi bizim memleketimize mahsus patolojik bir teşkîlâttır. Yunanlılar Selânik'e girdikleri gün, oradaki metrepolidlikle cemâ'at meclisini kaldırmışlardı; hâlbuki Selânik bizde iken bu teşkîlâtı dâima takviyeye çalışıyorlardı. Demek ki cemâ'at meclisi, ekalliyyette olan unsurlara mahsus bir nevi' gizli devlet teşkîlâtıdır. Ekseriyeti hâiz olan bir unsurun cemâ'at teşkîlâtı yapmasına ne ihtiyaç var? Bu teşkîlâtla devlet teşkîlâtı arasında ve bilhassa belediyelerle kommunlar arasında mücâdele husûle gelmez mi?

Bence hilâfetin de, cemâ'at teşkilâtı ile hiçbir alâkası yoktur. Halîfe, ister hükümdâr, ister cumhurreisi sûretinde İslâm bir devletin siyâsî reisinden ibârettir. Halîfe'nin dînî velâyeti yoktur; velâyeti yalnız siyâsîdir. Halîfe'yi Papa'ya benzetmek doğru değildir. Amerika Cumhurreisi, İslâm Halîfesi'ne daha ziyâde benzer; çünki Sadr-i İslâm da intihapla teayyün ederdi ve Amerika'da olduğu gibi, icrâ kuvvetinin reisi idi. Müslümanlar arasında ümmet râbıtasını müftüler kongresi, müderrisler kongresi, dînî terbiye kongresi gibi beyne'l-milel İslâm kongreleri vücûde getirebilir.

Bence dînî intibâhın esâsı, "Dîn yalnız i'tikādlardan ve ibâdetlerden ibârettir" düsturûna istinâd eder; zâten hangi ilm-i hâl kitâbını açsanız, orada Muhammedîlik'in yalnız iki türlü şartları olduğunu görürsünüz : (1) Îmânın şartları, (2) İslâm'ın şartları.. Bu şartlardan birincileri i'tikādlar, ikincileri ibâdetlerdir. Bu i'tikādlara inanan ve bu ibâdetleri îfâ eden ferdlerin mecmû'una *İslâm Câmi'i* nâmı verilir. O hâlde dînî teşkîlât, câmi' teşkîlâtı sûretinde olabilir. *Câmi'*,

sırf dînî kuvve-i müeyyide ile her işi yapabilir. Dînî müeyyide, uhrevî müeyyidedir ki Âhiret'te görülecek mükâfat ve mücâzâtlardır; hâlbuki cemâ'atin bundan başka üç müeyyidesi daha var : (1) Hukūkî müeyyide ki mahkemelerin verdiği i'lâmlardır. (2) Siyâsî müeyyide ki efkâr-i 'ammenin tahsin ve takbihleridir. (3) Ahlâkî müeyyide ki ahlâkî vicdândaki itmi'nân ve nedâmettir. Cemâ'at hayatının müeyyideleri serbest kalmalıdır. Cemâ'at, câmi'in içine girerse bu serbestî kalmaz. Dīn kendi müeyyidesi ile ahlâka, siyâsiyâta, iktisâdiyâta, bedî'iyâta, sihhate, hâsılı medeniyete büyük te'sirler icrâ edebilir. Nasıl ki Amerika'da bunun misallerini görüyorsunuz; fakat hiçbir vakit orada, yâhut Avrupa'da dînî, hukūkî, siyâsî, ahlâkî müeyyideleri inhisârı altına alamıyor. Bizde ise ilmīye tarīkinin hedefi bilhassa hukūkî ve siyâsî müeyyidelere vaz'-i yed etmektir. Cemâ'at meclisleri de, bu vaz'-i yed'in bir yeni vâsıtasından ibârettir.

İbâdetlerin tanzīmine gelince, bunun için *câmi'* ile *mescid*'in hizmetlerini tefrīk etmek iktizâ eder. Câmi' ile mescid arasındaki farklar iki vâkı'a ile tebârüz etmektedir : (1) Her ferd bir mescid inşâ edebilir. Mescid inşâsı için velâyet-i 'amme'den ruhsat almağa mecbûr değildir; hâlbuki câmi' ya hükümdâr tarafından yapılır, yâhut onun me'zûniyyet verdiği bir kimse tarafından inşâ edilir. Hükümdârın irâdesi olmadan bir câmi' yapılamaz. (2) Mescidde herkes imam olabilir; hâlbuki câmi'de hatiblik edebilme imtiyâzı hükümdâra, yâhut onun menşurlu vâlîlerine, veyâhut berât ile nasbettiği hatiblere mahsustur. Bu vâkı'alar gösteriyor ki Cum'a ve bayram hutbeleri ibâdet-i 'amme

mâhiyetini hâiz olduğu gibi, *Câmi'* de *ma'-bed-i 'âmdır*. Mescid'deki ibâtler ibâdet-i hâssa mâhiyetini hâiz olduğu gibi, mescid de ma'bed-i hâstır. Bizdeki câmi ile mescid, Hıristiyanlar'daki kilise ile manastır gibidir. Manastır, Hıristiyanlar'ın ma'bed-i hâssıdır. Orada dînin havassı olan zâhid ve zâhideler husûsî ibâdetlerle meşgûl olurlar. Kilise ise, Hıristiyanlar'ın ma'bed-i 'âm'ıdır; Pazar günleri orada umûmî ve lâ-zühdî ibâdetler yapılır. Hıristiyanlığın ilk zamanlarında manastır ile kilise ayrılmamıştı; çünki o zaman bütün Hıristiyanlar zâhid idiler. Yâni o zaman zühd-i 'âm hüküm-fermâ idi. İctimâ'î taksîm-i a'mal ileri gittikçe, dîn sâhasında da işler taksîm olunmağa başladı. Bu sûretle zâhidler ile lâ-zühdîler ayrıldılar. Lâ-zühdî olmak, dînsiz olmak değildir; binâen aleyh lâ-zühdî de bir dîndârdır. O da ibâdet etmek ister. Bu sûretle lâ-zühdîler için zâhidlerin ilm-i hâlinden farklı bir ilm-i hâl vücûde geldi. Meselâ manastırdaki râhib ve râhibeler oruç tutarken, lâ-zühdîler perhize tâbi' oldular. Manastırdaki zâhid ve zâhideler beş vakit duâyı îfâ ile mükellef iken, lâ-zühdîler kilisede Pazar gününün va'zına tâbi' oldular. Manastırdaki zâhideler terk-i zînetle, saçını kesmek, yâhut yüzünü kapamakla mükellef olduğu hâlde, lâ-zühdî olan kadınlar —ismetlerini muhâfaza etmek şartı ile— saçlarını ve yüzlerini açmak ve cem'iyyet içine girmek müsâadelerine mazhar oldular. Bizde, bâzıları Hıristiyanlar'ın manastırına bizim tekyelerimizi benzetirler; hâlbuki bizde tekyeler zühdî bir hayatın merkezleri olacak yerde, onun zıddı olan bedi'î bir hayat-i dîniyyenin merkezleridir. Zâhidâne teaasubun hü-

kümrân olduğu zamanlarda fikren ve vicdânen hür olanlar yalnız tekyelerde bir müsa'afe muhīti bulurlar, orada konuşacak ehl-i dillere tesâdüf ederlerdi. En isyânkâr, en hürriyet-perverâne fikirler mutasavvıfâne şiirler ile neşredilirdi. İslâm âleminin Kurûn-i vustâ'sındaki şiir, mûsıkî ve felsefe en kıymetli eserlerini mutasavvıflara borçludur. Zâten tasavvuf, Mehâfetu'llāh'ı zâhidlere bırakıyor, kendi sâliklerine yalnız mahabbetu'llāh'ı gösteriyordu. Allāh'a yalnız *dost, yâr, ma'şûk* gibi mahabbet kelimeleri ile nidâ ediyordu. Mutasavvıflar bu ilâhî aşk uğrunda fakihlerin fetvâsı ile, zâhidlerin i'lâmıyle Mansûr gibi, Nesīmî gibi az mı şehid verdiler?

Zâten İslâmiyet'in dīnî tarihini, her devrinde hâkim olan merkezleri nokta-i nazarından dört devreye taksīm edebiliriz. Birinci devrede merkez mesciddi. Secde-kâr vazifesini burası īfâ ettiği gibi, câmi' yâni ictimâ'-gâh vazifesini de burası yapıyordu. Müftüler burada fetvâ verir, müderrisler burada tedrīs eder, siyâsî ve ictimâ'î ictimâ'lar da, dīnî ictimâ'lar gibi burada kurulurdu. İkinci devirde skolastik galebe çalarak medreseler merkez oldu. Dīnî hayat yerine dīnî bir mantık, yâni kelâm ile fikh kā'im oldu. Bu devri açanlar bilhassa Mu'tezile'dir. Sonradan Ehl-i sünnet de Eş'arîler'le berâber bu yola girdi. Üçüncü devirde merkez tekyedir. Dīnî hayatı rûhlarında henüz yaşayabilenler, medresenin dīnî mantıkına karşı isyân ettiler. Tekyede ana dilinde şiir, mûsıkî, raks ile berâber vecdli ibâdetler vücûde getirdiler. *Kāl*'in yerine *hâl*'i, *ilm*'in yerine *zevk*'ı, *istidlâl*'in yerine *istiğrak*'ı ikāme ettiler. İşte bu sûretle yeniden dīnî hayat yaşanmağa baş-

ladı. Tekyede doğan dînî mûsıkî, yavaş yavaş ezan, ilâhî, hâfızlık tarîkleri ile câmi'e girdi. Zâten câmi'ler hutbe okunan ma'bedler olmak i'tibâriyle yavaş yavaş mescidden ayrılmıştı. İşte dördüncü devir olmak üzre sizin düşündüğünüz yeni hayatta da merkez câmi' olacaktır; fakat, mescid yine an'anevî şeklini muhâfaza edecek, an'anevî ibâdetler hiçbir rüknüne halel gelmeksizin orada edâ olunacaktır. Dînî islâhâtı mescide teşmîl etmek doğru değildir; çünki o, zühdî hayatın inkişâfına tâbi'dir. Dînî hayat ise inkişâfını ve her türlü bedi'î, ahlâkî, sıhhî tecelliyâtını câmi'de gösterebilir. Meselâ ibâdet-i 'âmme olan hutbe ana lisânında okunabilir. Bundan başka câmi'de *Mevlid*, *Mi'râcîye*, *ilâhîler* va'zlar da ana lisânı ile edâ edilirse, halk bunların mânasını anladığı için dînî bir vecd duymaları mümkün olur.

Şimdilik bu kadarla mektubuma nihâyet veriyorum. Hanımefendi'ye 'arz-i hürmet ederim[62].

Malta — 22 Temmuz, 1336

4. GÖKALP'İN TÜRK TARİH KURUMU'NDAKİ MEKTUPLARI

Ziya Gökalp'in Türk Tarih Kurumu tarafından âilesinin teklifi üzerine satın alınan mektuplarının sayısı, 164'ü kart olmak üzre 534'dür; bunlar tarihleri bakımından sıralanmamış, karışık hâlde idi. Önce, gerek mektupları, gerek kartları yazıldıkları tarihe göre — tarihi olmayanların, veya dalgınlıkla yanlış atılmış bulunanların yazıldığı zamanı muhteviyâtlarına göre ta'yin etmek sûretiyle — ayrı ayrı kronolojik sıraya tâbi' tuttuk ve yine ayrı olarak Arap rakamlarıyle 1'den

[62] Zekeriyâ Bey'e, New York'ta bulunduğu sırada gönderilen bu mektup, *Resimli Ay* mecmuasında neşredilmiştir (C. II., nu, 10-22, Teşrinisânî, 1341/Kasım, 1925).

başlıyarak numaraladık. Mektupların ve kartların üzerindeki iki numaradan bu üstekini teşkil edenler, sayılarını gösteren bir nevi' demir-baş numarası sayılabilir. Daha sonra, mektuplarla kartları yazıldıkları tarihe göre berâber sıraladık; ilk numaranın altına, yine 1'den başlayarak ikinci bir numara koyduk; bu sonuncular, eserdeki mektupların başında romen rakamıyle kaydedilmiş numaralardır. Mektupların Türk Tarih Kurumu'ndaki aslını görmek isteyenler, bu ikinci numara vâsıtasıyle kolayca bulabileceklerdir. Mektuplardan yalnız birini (59-B), sağ tarafından yukarıdan aşağıya iki santim kadar yırtılmış olduğundan neşretmedik; bu mektup, muhteviyâtça diğerlerinin tekrârından ibâret gibidir. Böylece, Türk Tarih Kurumu'ndaki mektup ve kartların berâberce sayısı, bu kitapta da görüldüğü gibi 533 (CCCCCXXXIII)'dür. Esere, bunlar dışında 39 mektup da biz ilâve etmiş bulunuyoruz.

Gökalp'in mektuplarının hepsi, Türk Tarih Kurumu'nda değil, yedisi —ikisi kart olmak üzre— Diyâribekir'de Ziya Gökalp Müzesi'ndedir. Bâzı mektupları Alî Nüzhet Göksel tarafından basılmış olup, bunlardan bâzılarının asılları Türk Tarih Kurumu'na verilmemiştir; bana, Gökalp'in kendi yazısıyle yirmi mektubunu lûtfen gönderdiler. Bunlardan bâzıları hiç neşredilmemişti, ilk def'a olarak bu kitapta yer alıyor; neşrettiklerini de, göndermiş oldukları asılları ile karşılaştırmak sûretiyle, bu esere ilâve ettik. Müze'dekiler de neşredilmiş olduğundan bu kitapta mevcuttur.

Eserde, Türk Tarih Kurumu'ndakilere ilâve olunan mektupların sayısı 39'dur. Biri, Prof. Fuad Köprülü'nün bu kitabın başındaki yazısı dâhilinde, diğeri bu kısımda biraz önce neşredilen mektuptur. Geri kalan 37'si ise, asılları Türk Tarih Kurumu'ndaki ve eserde romen rakamlarıyle işâretli mektupların arasına, zaman sırasına göre 1'den başlayarak Arap rakamlarıyle gösterilmek üzre ilâve olunmuştur.

Alel'âde kâğıda yazılan birkaçı dışında, mektupların hemen hepsi, klişesinde görüldüğü gibi, esirlere mahsus ve zarf işini de gören husûsî beyaz kâğıtlara koyu mâvî, yâhut siyah mürekkeple yazılmıştır; arkasında Gökalp'in ve âilesinin adresi vardır; bu adresler, kartlarda da aynen mevcuttur.

Gökalp, her mektubunda, yazıldığı yeri kaydetmiş değildir; tarihleri de, bâzan mektubun altına, bâzan yukarısına yazmıştır. Gökalp'in bu kayıtlarına aynen, mektubun altında yer verdik; yukarısındaki, yazıldıkları yer, tarihlerin Milâdî karşılıkları ise tarafımızdan konulmuştur.

Kitabın sonunda iki *İndeks* bulacaksınız. I numaralı *İndeks*'e şahıs, eser ve yer adları alınmıştır. Mektupların kolayca anlaşılması için, îcâbeden şahıs ve yer adları hakkında gereken bilgi verilmiştir. II numaralı *İndeks*'te ise Gökalp'in bizzat izah ve ta'rîf ettiği lûgatlar, mefhumlarla, işlediği mevzû'ları alfabetik olarak sıraladık. Her iki *İndeks*'te, mektuplarda geçenler düz, notlardakiler italik, mukaddimelerdeki sayfaları gösterenler romen rakamları ile dizilmiştir.

Üzüntü ile haber verelim ki, kuşe kâğıda yazılan mektuplardan birçoğunun mürekkebi uçmakta, yazılar kaybolmaktadır. Türk Tarih Kurumu, *Ziya Gökalp Külliyâtı*'nın ikinci cildi olarak bu mektupları neşretmekle, Ziya Gökalp'in mektuplarını zamânın yok edici elinden kurtarmış, dolayısıyle, bu milliyetçi Türk mütefekkirinin hayatı ve eserleri üzerinde çalışacaklar için aydınlatıcı yepyeni malzemeyi gözönüne sermiş bulunuyor. Ziya Gökalp'in mektuplarının tasnif, tertip, karşılaşılan birçok müşkillerin halli ile basıma hazırlanması işini bana tevdi' ettiğinden dolayı Türk Tarih Kurumu'na ve bilhassa, çalışmalarımda yardımını dâima esirgemeyen Türk Tarih Kurumu Genel Müdürü Sayın Uluğ İğdemir'e teşekkür ediyorm.

Ankara — 2 Haziran, 1965

FEVZİYE ABDULLAH TANSEL

L İ M N İ   M E K T U P L A R I

(27 Mayıs, 1919 — 18 Eylûl, 1919)

1. Kızım Seniha ve Hürriyet Hanımlar'a

Prenses İna Vapuru — 27. V. 1919

Sevgili Kızlarım,

Vapura bindik[1]. Gidiyoruz. Hiç merak etmeyiniz, Gideceğim yerde ben sıkılmıyacağım[2]. Ayrılık çok devam edemez, muvakkattır. İnşa'llāh yakında birleşiriz. Benim düşündüğüm yalnız sizin üzülmemenizdir. Sakın kederlenmeyiniz. Mektebe devâma başlayınız. Vâlidenizin kederlenmemesine son derecede dikkat ediniz. Türkân'a, Fatma'ya iyi bakınız. Size gittiğim yerden derhâl mektup yazarım. Birşeye ihtiyâcım olursa isterim. Benim için hiç merak etmeyiniz.

Vâlidenize çok selâmlar.. Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Selime'ye, İkbal'e de selâmlar.. Arkadaşlarımdan soran olanlara da çok selâmlar.. Allāh'a ısmarladık, sevgili yavrularım. Son sözüm vâlidenize iyi bakınız[3].

Babanız,
Ziya Gökalp

[1] Hüseyin Câhid Yalçın, İstanbul'dan, *Prenses İna* vapuru ile hareket ettiklerini kaydediyor (*Malta Adasında Esâret Hâtıraları, Yedigün,* c. IV., nu. 87, 7 İkinciteşrin, 1934). Ayrıca bk., bu kitabımızdaki mektup (S. 41, nu. XXIV.).

[2] Krş., Ali Nüzhet Göksel neşri, ben hiç sıkılmıyorum.

[3] Sâbit kalemle, beyaz bir mektup kâğıdına yazılan bu mektubun aslı Ali Nüzhet Göksel'dedir ve neşredilmiştir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, İst., Işıl Matbaası, 1956, s. 14). Kendilerinin lûtfen gönderdikleri aslı, bu neşirle karşılaştırılmıştır. A. N. Göksel neşrinde, mektubun sonunda, "27 Mayıs, 1335'de, gemi ile Malta'ya götürülürken" kaydi vardır. Ayrıca bk., bu kitabımızdaki mektup (S. 303, nu. CCLI-).

2. SEVGİLİ KIZLARIM SENİHA VE HÜRRİYET HANIMLAR'A

Mondros — 29 Mayıs, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Perşenbe akşamı sâlimen[1] Mondros'a vâsıl olduk. Bizi karargâhta güzel bir yerde misâfir ettiler. Bulunduğumuz yer gāyet havadâr ve her taraf yeşilliktir. İyi muâmele görüyoruz. Sihhatim yerindedir. Esbâb-i istirahatimiz te'min edilmiştir. Burada kalacağımız için mektubu aşağıdaki adrese gönderiniz. Mektup, İngiliz postahânesine verilecek ve zarf açık olacaktır.

Vâlidenize çok çok selâm ederim. Her hafta mektup yazacağım. Siz de her hafta yazınız. Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Vâlidenize çok hürmet ve riâyet ediniz.. Kalbi müsterih olsun. Buranın Büyükada'dan farkı yoktur. Sizin orada istirahatte olmanızdan başka endîşem yoktur.

Vâlidenizin sihhatine i'tinâ ediniz. Türkân'ın beslenmesini de unutmayınız. Mektebe devam ediniz, yâhut bir muallimeden[2] ders alınız. Selime ve İkbal'e de selâm ederim. Hulâsa beni rahatta bilerek, orada kendi işlerinizi intizâma sokunuz. Bâkî sihhat ve âfiyetiniz[3]..

Babanız,
Ziya Gökalp

Ziya Bey Gueuk - Alp
C/O. B. H. Q.
Mudros
Aegean [4]

[1] Krş., Ali Nüzhet Göksel nşr., Perşenbe (29 Mayıs, 1335—1919) akşamı sâlimen. Gökalp'in, müteâkip II numaralı mektubunda da, "Geçen Perşenbe günü buraya geldik" kaydi vardır.

[2] Krş., yâhut muallime'den

[3] Sâbit kalemle yazılan bu mektubun aslı Ali Nüzhet Göksel'dedir ve neşredilmiştir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 15).

[4] Adres, Lâtin harfleri ile yazılıdır.

I. SEVGİLİ KIZLARIM SENİHA VE HÜRRİYET HANIMLAR'A

Mondros — ? Haziran, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Buraya gelince size telgraf ve mektup yazdım. Her posta yazmakta devam edeceğim. Sizden de her hafta mektup isterim. Ben burada rahatım; fakat, sizi merak ediyorum. Siz ne hâldesiniz? Vâlidenizin bir dakika kederlenmesini istemem. Tatlı sözlerinizle, itâ'at ve hürmetinizle onun dâima şen olmasına çalışınız. Bulunduğum yer İstanbul'a bir günlük mesâfededir. Koli postal olarak İngiliz postası vâsıtasıyle yazlık elbise ve çamaşır gönderiniz. Kitaplarımın arasında İngilizce kıraat ve sarf kitapları, küçük ve büyük lûgat kitapları var; onları da gönderiniz. *Vakit* gazetesiyle *Büyük Mecmua* ve sâir mecmuaları da gönderirseniz iyi olur. Vâlidenize çok çok selâm. Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Selime'nin, İkbal'in hatırlarını sorarım. S-o ranlara selâm.. Sevgili kızlarım.

Babanız,
Ziya Gökalp

Burada gömlek kolalamak imkânı olmadığından kolalı gömlek yerine kullanmak üzre, yakalı mintanlara ihtiyaç vardır. Yakası 42 numara olmak üzre altı adet mintan isterim. Kaşar peyniri, Hacı Bekir şekeri gibi şeyler de gönderebilirsiniz. İstediğim şeyleri hep birden göndermek īcâbetmez. Haftada bir paket gönderirsiniz. Limni adasının havası, manzarası çok güzeldir. Burada oniki kişiyiz. Kırda, yeşillikler içinde oturuyoruz. Sihhî barakalarımız, çadırlarımız var. İhtiyâcımız olan her şey veriliyor. Dört Türk neferi hizmetimize bakıyor. Hâlen sihhatımiz ve istirahatimiz taht-i te'mindedir. Biz sıkılmıyoruz. Siz de sıkılmamalısınız [1].

[1] Gökalp'in tarihsiz olan bu mektubunu, Mondros'a gelişinden az sonra, Haziran başlarında yazdığını tahmin ediyoruz. Seniha Hanım'ın, "Mektubunuzda istemiş olduğunuz şeylerden şeker, üç adet çorap, iki fanile, üç mendil, peynir, bunları bu posta ile gönderiyoruz; mütebâkî kısmını da tedrīcen gönderiyoruz" cümlelerini içine alan 19 Haziran, 1919 tarihli mektubunun, Gökalp'in bu mektubuna cevap olduğu anlaşılıyor.

II. SEVGİLİ KIZLARIM SENİHA VE HÜRRİYET HANIMLAR'A

Mondros — 6 Haziran, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Limni'ye geleli bir telgrafla iki mektup yazdım. Bu gün de, üçüncü mektubumu yazıyorum. Geçen Perşenbe günü buraya geldik. Bu gün Cuma'dır; demek ki bir haftadanberi buradayız. Sihhatim yerindedir. Şimdiye kadar sizden bir haber almadığım için meraktayım. Siz benim için merak ediyorsanız sakın etmeyiniz. Ben burada rahatım. Hiçbir sıkıntım yoktur. Hava saf, tabiî manzaralar güzel, her taraf yeşil.. Önümüzde denizin karaya girmesiyle husûle gelen bir haliç, tıpkı gümüş bir ırmak gibi parlıyor. Akşamları inek ve at sürüleri bu halici geçerek karşı yakadaki çiftliğe gidiyor. Uzakta köyler, daha ileride yeşil tepeler.. Hâsılı güzel bir sayfiye âlemi.. Şen, şâtır bir hayat yaşıyoruz. Bu tafsilâtı, annenizin meraklarına bir nihâyet vermek için yazıyorum. Ayrılık acıdır; fakat, iki taraf da sihhatine dikkat ederse, yeniden kavuşmak, bu acıların mükâfatı olacaktır. Yakında sulh mes'elesi hallolunacak ve inşa'llāh tekrar kavuşacağız.

Kitaplarımın arasında İngilizce kıraat, sarf, lûgat kitapları var. Kırmızı ciltli iki mini mini kitapcık da var. Bunları gönderiniz. Yazlık elbiselerimle bir miktar çamaşır da gönderiniz. Annenizin sihhatine, Türkân'ın beslenmesine i'tinâ ediniz. Mektupları açık olarak İngiliz postasına veriniz. Her mektupta adresimi yazıyorum. Gazete, mecmua, kitap da isterim. Kitaplar Fransızca romanlardan ibâret olsun.. Burada okumakla, arkadaşlarla konuşmakla vakit geçiriyoruz. Bâzen de kırlarda geziyoruz. Deniz kenarına gidiyoruz.

Annenize çok selâmlar. Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Selime'nin, İkbal'in, Sütnine'nin hatırlarını sorarım. Bütün soranlara da selâm.. Şimdi de Allāh'a ısmarladık, sevgili kızlarım.

Limni : Mondros — *6 Haziran, 1335*

Babanız,

Ziya Gökalp

Ziya Gueuk Alp Bey
C/O. B. H. Q.
Mudros — Aegean

3. SENİHA HANIM'A

Mondros — 26 Haziran, 1919

SEVGİLİ KIZIM SENİHA,

Hepimiz dört gözle iyi bir sulhü bekliyoruz. Kuşlar ile çiçekler ilkbaharı bekledikleri gibi, muhârebeden ezilmiş olan milletler de iyi bir sulhü beklerler. Milletimiz mes'ud olursa, biz de berâber bahtıyâr oluruz. Size ilk mektubumdanberi hep, gelmemizin iyi bir sulhün neticesinde olacağını yazmakta devâm ettim. Boş ümidlerle sizi oyalamağa çalışmadım. Milletini sevenlerin mukadderâtı, milletin mukadderâtı ile berâberdir. Dâimâ vatanın, milletin kurtulmasına duâ ediniz. İnşa'llāh milletimiz istiklâl ve temâmiyyetine kavuşurken, biz de biribirimize kavuşuruz[1].

26 Haziran, 1335

4. SENİHA VE HÜRRİYET HANIMLAR'A

Mondros — 26 Haziran, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM SENİHA VE HÜRRİYET HANIMLAR,

Dün iki mektubunuzla berâber gazeteleri ve mecmuaları aldım. Âfiyette olduğunuzu anlamakla müsterih oldum. Berâber bulunduğumuz zatlar Sa'id Halim Paşa, Abbas Halim Paşa, Hacı Âdil Bey, Halil Bey, Maârif Nâzır-i esbakı Şükrü Bey, Alî Münif Bey, Mahmud Kâmil Paşa, Midhat Şükrü Bey, Kemal Bey, Ağaoğlu Ahmed Bey, Hüseyin Tosun Bey'dir. Vapura getirilen para henüz bulunamadı. Sevk zâbitine ve kaptana mürâcaat etmiştim. Buradan da, vapurda tahkikat yapılmak üzre Malta'ya yazıldı. Oradan netice-i tahkikātın İstanbul'a yazıldığını söylediler. Sefâret'e mürâcaatla ta'kip edebilirsiniz. Saruhan Meb'usu Sabrî

[1] Bu mektup, Türk Tarih Kurumu'nda, Ziya Gökalp'in âilesinden alınan mektupları arasında yoktur; fakat, Ali Nüzhet Göksel'in eserinde (*Ziya Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları*, İst., İkbal Kütüphânesi 1931, s. 116) basılmıştır. Biz de, buradan alarak, aynen neşrediyoruz.

Bey'i ta'kibe tevkil etmiştim. Belki o da Malta'dan neticeyi yazmıştır; ma'mâfih ben bu para mes'elesinden dolayı hiç üzülmedim. Sizin de aslā üzülmemenizi isterim; "Kazâyı, belâyı götürdü" diye müteselli olmalısınız. İslâmiyet'in tevekkülü bunu īcâbeder. Paranın vapura atılmasını emreden Sûdî Bey, "Ben sebep oldum" diye yüz lira verdi. Yanımda eskiden de otuz lira vardı. Demek ki şimdi paraya ihtiyâcım yoktur. Birkaç aya kadar para göndermeyiniz. İhtiyaç olduğu zaman yazarım. Sakın ben istemeden göndermeyiniz. Burada karyola ve yatak takımı verdiler. Çamaşır yıkayan var. Hamam var. Denize de girebiliriz. Her türlü havâicimizi veriyorlar. Maddî bir sıkıntımız yoktur. Parayı bâzı fazla şeyler almak için kullanıyoruz. Mübâhasemiz ilme, edebiyata, felsefeye dâirdir. Burada vecdli bir dârülfünun hayatı yaşıyoruz. Etrâfımızda renk renk kır çiçekleri açılıyor. Önümüzde koyun sürüleri otlanıyor. Küçük tarla kuşlarının ötüşlerini dinliyoruz. Hâsılı güzel bir tabiatin çerçevesinde yaşıyoruz. Kırda, dağlarla deniz arasında barakalardan, çadırlardan yapılmış bir dârülfünun.. İşte bizim şimdiki me'vâmız.. Kitaplarımız olmakla berâber, yeni kitaplara ihtiyâcımız var. Paketleri posta almazsa, Hilâl-i Ahmer vâsıtasıyle gönderebilirsiniz.

Vâlidenize çok çok selâmlar ederim. Bir dakika sözünden çıkmamanızı, her hafta sihhat haberini yazmanızı isterim. Tedâvîye ihtiyâcı varsa derhâl doktora mürâcaat etmelisiniz. Türkân'a da iyi bakınız. Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Selime'nin, İkbal'in, Sütnine'nin hatırlarını sorarım. Âfiyetim ber-kemâldir. Arzum daimâ âfiyet haberinizi almaktır, sevgili kızlarım. Vefakâr kardeşim Zekeriyâ Bey'e kalbî selâmlar.. Diğer arkadaşlara ve Kâzım Efendi'ye de selâm[1]..

Mondros — 26 Haziran. 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

[1] Bu mektup, Ziya Gökalp'in Türk Tarih Kurumu tarafından âilesinden alınan mektupları arasında yoktur; birkısmı, tarihsiz olarak neşredilmiştir. (Ali Nüzhet Göksel, *Ziya Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları*, İst., İkbal Kütübhânesi, 1931, s. 116 v. d.). Uzun ve beyaz bir kâğıda mürekkeple yazılan bu mektubun aslı Ali Nüzhet Göksel'dedir; aslını lûtfen gönderdikleri bu mektubun tam metnini, müsâadeleri ile neşrediyoruz.

III. SENİHA VE HÜRRİYET HANIMLAR'A

Mondros — 3 Temmuz, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM SENİHA VE HÜRRİYET HANIMLAR,

19 Haziran tarihli mektubunuzu da aldım. Bu gün posta günüdür. İhtimâl ki yeni bir mektubunuzu daha alacağım. Diyâribekir'e gitmek husûsunda fikrimi soruyorsunuz. Sizin için hangi cihet daha muvâfıksa, onu ihtiyâr ediniz. Sırf bana eşyâ gönderebilmek için orada kalmanız doğru değildir; fakat, her hâlde büyük amucanız gelinceye kadar İstanbul'da kalmanız ve o geldikten sonra gidip gitmemeye bir karar vermeniz muvâfıktır. O zamana kadar yollar da daha emniyetli bir hâl alır. Vâlidenizin sinirlerine galebe çalmasına memnun oldum. Vücûdünü tedâvîye başlasa daha ziyâde memnun olacağım. Siz âfiyette ve istirahatte bulundukça, ben de burada müsterih yaşarım. Benim vücûdüm sihhattedir. Rûhum da sağlamdır. Sizin sihhat ve istirahatte bulunduğunuzu haber aldıkça, hiçbir kedere mağlûp olmam. Ben her hafta mektup gönderiyorum. Sizden de dâima mektup isterim. Vâlidenize itaat ediniz. Hepiniz biribirinizi seviniz. Biribirinizle iyi geçininiz. Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Vâlidenize çok selâmlar ederim. Zekî Bey'e de selâm ve ihtirâmâtımı arzediniz. Selime, İkbal, Sütnine'nin hatırlarını sorarım, sevgili kızlarım.

Mondros — Perşenbe, 3 Temmuz, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

Ağaoğlu Ahmed Bey âfiyettedir. Âilesinden mektup alamadığı için merak ediyor.

IV. VECİHE HANIM'A

Mondros — 10 Temmuz, 1919

SEVGİLİ REFİKAM,

Bu hafta sizin imzânızla bir mektup aldım. Seniha'nın da iki mektubu geldi. Gazeteler de geliyor. Malta'ya yazılan telgraflar da dönüp dolaşarak nihâyet geldi. Ben burada rahatım. Sıhhatim yerindedir. Benim için hiç merak etmeyiniz. Buranın havası gāyet iyidir. Manzarası da güzeldir. Hastalıklar buraya uğramıyor. Şimdiye kadar hiçbir ferdimiz âdî bir nezleye bile tutulmadı; fakat ben sizin için merak ediyorum. Sıhhatine bakmalısın. Tedâvî iktizâ ederse geciktirmemelisin. Türkân'a iyi baktığınızı Seniha ile Hürriyet yazıyorlar. Memnun oldum. Teşekkür ederim; fakat Seniha, Hürriyet, Fatma artık tahsile başlamalıdırlar. Hoca Hanım'dan evde de okuyabilirler. Diyâribekir'e gitmek için aceleye lüzum yok.. İhsan Bey'in fikri daha doğrudur. Mûmâileyhe selâmlar ederim. Diğer arkadaşlara da selâm.. Eşyâ paketleri henüz gelmedi. İhtimâl ki gelecek hafta gelir. Evdekilerin hepsine selâm. Türkân'ın, Fatma'nın, Zekî'nin gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye Hanım'a, Hoca Hanım'a da selâm. Şeref'in de gözlerinden öperim. Âfiyetinizi ve istirahatinizi temennî ederim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 10 Temmuz, Sene 1335

Zevciniz,

Ziya Gökalp

V. SEVGİLİ KIZLARIM SENİHA VE HÜRRİYET HANIMLAR'A

Mondros — 10 Temmuz, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta birisi vâlidenizden, ikisi de sizden olmak üzre üç mektup aldım. Gazeteler de geliyor. Evvelce Malta'ya çekilmiş olan telgraflar da geldi; fakat henüz eşyâ paketleri gelmedi. Hi-

lâli-i Ahmer vâsıtasıyle gönderilse daha çabuk gelmek ihtimâli vardır. Sihhatim iyidir. İstirahatteyim. Diyâribekir'e gitmek lâzım gelirse, büyük amucanız geldikten sonra, sizi oraya götürebilir. İhsan Bey'in nasihatlerini dinleyiniz. Akıllı bir zattır. *Büyük Mecmua*'nın onuncu nüshası ile, *İnci* ve *Diken* mecmualarını da gönderiniz. Yazlık elbisemle berâber beyaz yeleklerimi de gönderiniz. Evde bir potin vardır; onu da gönderiniz. Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Vâlidenize çok selâmlar. Vâlidenize itaat ve hürmetten ayrılmayınız. Nedim Bey'le Feyziye Hanım'a da selâmlar ederim. Arkadaşlara da selâmlar.. Sütnine'ye, Selime ve İkbal'e de selâmlar.. Zekî'nin gözlerinden öperim. Vâlidenizin Türkân'ı çok sevmesine memnun oldum; çünki en çok bakılmaya o muhtaçtır. Hepinizin küçüğü odur. Hepiniz ona şefkat göstermelisiniz. Siz iki kardeş de biribirinizle iyi geçinmelisiniz. Hürriyet okumaya başlamalı. Bana el yazısiyle mektup yazmalı.

Perşenbe, 10 Temmuz, sene 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

5. VECİHE HANIM'A

Mondros — 15 Temmuz, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bugün posta hâricinde İstanbul'a gidecek bir vapur var. Bu mektubu şu vapurla gönderiyorum. Görüyorsunuz ki mektup yazmakta hiçbir fırsatı kaçırmıyorum. Sizin merakta kalmanızı istemem. Ben rûhumu hiç üzmüyorum. Allāh'ın inâyetine [1] ümitliyim. Biz yakında yine kavuşacağız. Bu ümitledir ki vücûdüm de âfiyettedir. İnsanın rûhu meserretli bulundukca vücûdü de sihhatli olur. Bu sözleri yazmaktan maksadım, kalbini şen tutarak vücûdünü hastalandırmamanı istemektir. Senin ufak bir rahatsızlığın çocukları da hasta eder; ben de burada ye'simden hasta-

[1] Krş., A. N. Göksel, inâyetiyle

lanırım. Hulâsa sinirlerine hâkim olarak sıhhatine ve çocukların sıhhatine iyi bakmalısın. Senden beklediğim en büyük lûtuf budur.

Gazeteler ve mektuplarınız geliyor; fakat eşyâ henüz gelmedi. İhtimâl ki yarınki posta ile çıkacaktır. İki gün sonra yine mektup yazacağım; çünki posta vapuru vardır.

Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Zekî'nin gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye Hanım'a, Hoca Hanım'a, Zekeriyâ Bey'e selâmlar ederim. Sütnine'nin, Selime'nin, İkbal'in hatırlarını sorarım. Bâkî, âfiyet ve istirahatinizi temennî ederim, aziz zevcem[2] !

Salı, 15 Temmuz, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

VI. REFÎKAM VECİHE HANIM'A

Mondros — 17 Temmuz, 1919

SEVGİLİ REFÎKAM,

Haftada bir-iki mektup yazıyorum. İstanbul'a gelecek hiçbir vapuru mektupsuz bırakmıyorum; çünki bir hafta mektup gelmezse meraklanacağını biliyorum; fakat, mektuplarım gecikirse kabahat benim değildir. Posta intizamsız.. O hâlde bâzen mektup geç kalırsa meraklanmamalısın. Bilmelisin ki bu gecikme, postanın yolsuzluğundandır. Mümkün olsa her gün birkaç mektup gönderirim; fakat posta benim arzuma tâbi' değil, ben postanın keyfine tâbi'.. Ben burada sıkılmıyorum. Maddî bir iztirâbım yok.. Cismânî iztirapları duymamak elde değildir; fakat, mânevî iztirapları rûhânî vecdlerle, fikrî meserretlerle uyutmak kābildir. İnsan kendi rûhunun tabîbi olmalıdır. Sıkıntı verecek fikirleri, hâtıraları zihinden dâimâ kovmak lâzımdır. Ben rûhumu dâimâ meserretli fikirlerle, hâtıralarla meşgûl ederim. Senin de böyle

[2] Sâbit kalemle, beyaz ve uzun bir kâğıda yazılmış bulunan bu mektubun aslı Ali Nüzhet Göksel'dedir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 16).

yapmanı isterim; çünki, biraz sıkıntı bile vücûdüne zarar verir. Hâlbuki bu gün senin en büyük vazifen sihhatini muhâfaza etmek, çocuklarımızın sihhatini ve ahlâkını muhâfazaya çalışmaktır. Ben selâmette ve istirahatte olduğum için, bu gün siz bilhassa kendi selâmet ve istirahatinizle meşgûl olmalısınız. Ben, burada sizin için yalnız duâ edebilirim. Kalbim Allāh'la ve sizinle doludur. Duygularımı bâzen şiir sûretinde yazıyorum. Bu şiirleri sonra sana okurum. Şimdilik bu kadar, sevgili zevcem!

17 Temmuz, sene 1335

Zevciniz,

Ziya Gökalp

VII. KIZLARIM SENİHA VE HÜRRİYET HANIMLAR'A

Mondros — 17 Temmuz, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta dört mektubunuzu aldım. Mektuplardan biri, Malta'ya yazmış olduğunuz ilk mektuptur. Malta'ya gittikten sonra, dönüp dolaşarak buraya gelmiş. Mektuplarınızın yalnız birisinde tarih var; ötekilerin tarihi unutulmuş..... Tarihli mektubun tarihi: 4 Temmuz. Bu mektup, 12 Temmuz tarihli gazete ile berâber geldi. Eşyâ paketleri henüz gelmedi. Yalnız *Medeniyet-i İslâmīye Tarihi* geldi[1]. Şimdilik para göndermeyiniz. Iktizâ ettiği zaman yazarım. Türkân'ı sütten kesmişsiniz. Bâri ona Nestle sütü yedirseniz. Türkân'a, vâlidenize iyi bakınız. Sihhat iyi gıdâ ile, iyi hava ile kāimdir. Sakın yalnız beni düşünerek kendi sihhatinizi tehlikeye atmayınız. Malta'dan Velî Necdet Bey'den bir mektup aldım. Kardeşimle görüşmemiş, fakat bi'lvâsıta haberleşmişler. Onlar da orada rahattırlar. Sevk zâbitinin ismini bilmiyorum; çünki ismini gizliyordu. Nedim Bey'e, Feyziye Hanım'a, Hoca Hanım'a, Zekeriyâ Bey'e ve sâir arkadaşlara selâmlar ederim. Türkân'ın, Fatma'nın, Zekî Bey'in gözlerinden öperim.

[1] *Medeniyet-i İslâmīye Tarihi,* Cīrcī Zaydân'ın eseridir; Zekî Megāmiz tarafından Türkçe'ye terceme edilmiştir (C. I—III, İst., Ikdam Matbaası, 1328—9; c. IV—V, İst., Kanaat Matbaası, 1329—30).

Vefâlı İkbal'e de selâm. Vâlidenizin emirlerine itaat ederek, bana lâyık evlâtlar olduğunuzu isbat ediniz, sevgili kızlarım.

17 Temmuz, sene 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

VIII. REFİKAM VECİHE HANIM'A

Mondros — 22.VII. 1919

SEVGİLİ VECİHE'M,

Bana Türkân'ın resmini gönderecekmişsiniz. Buna memnun oldum; fakat, kardeşleriyle berâber olursa daha memnun olurum. Ben ayrıldıktan sonra Türkân'a daha iyi bakmaya başlamışsınız. Buna teşekkür ederim; fakat kendinize bakmaya başladığınızı haber alacak olursam, daha müteşekkir olacağım. Evet, Türkân henüz küçüktür, bakılmıya çok ihtiyâcı var; fakat, annesi hasta düşerse, o zaman ona kim bakacak? Yalnız ona mı? Bütün âileye kim nezâret edecek? Demek ki âilemizin selâmeti, bilhassa senin sihhatinle kāim.. Binâenaleyh, gerek tegaddîne gerek tedâvîne son derece dikkat etmelisin. Bu, benim senden en büyük recâmdır. Bu büyük vazifeni ifâdan sonra, çocukların sihhatine, tahsiline, ahlâkına dikkat etmelisin. İstanbul, ahlâkca bozulmuş bir muhittir. Böyle bir yerde çocuklar kendi başına bırakılamaz. En az düşüneceğin ben olmalıyım; çünki ben burada rahatım. Sihhatim iyidir. Ben kendimi kederlendirmemek, rûhumu dâimâ vecdli, neş'eli bulundurmak yollarını bilirim. İnsan, kendi rûhunu şen bulundurdukça hastalanmaz. Rûhun şen olması da insanın elindedir. Sen de benim gibi rûhuna hâkim olsan, çabuk iyileşirsin. Hâsılı benim için hiç merak etme. Kendine ve çocuklarına iyi bak. Benim için yalnız her hafta mektup yazmayı unutma. Şimdilik Allāh'a ısmarladık, sevgili Vecihe'm!

Salı, 22 Temmuz, 1335

Zevciniz,

Ziya Gökalp

Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim.

IX. Kızlarım Seniha, Hürriyet, Türkân Hanımlar'a

Mondros — 22 Temmuz, 1919

Sevgili Kızlarım,

Size haftada iki-üç mektup yazıyorum. Kābil olsa her gün yazacağım. Sizin mektuplarınızın bana verdiği sevince bakarak, benim mektuplarımın da size getireceği meserreti düşünüyorum. Bundan dolayıdır ki mektup yazmakta hiç tenbellik göstermiyorum. Mektubum, bir-iki gün gecikecek olursa sakın anneniz meraklanmasın. Posta, gününü değiştirebilir. Bundan dolayı benim mektup yazmadığıma hükmetmeyiniz. Ben hiçbir postayı, hattâ buradan geçen hiçbir vapuru boş geçirmiyorum. Mutlakā her birine bir-iki mektup veriyorum. Sıhhatim iyidir. Paraya ihtiyâcım yoktur. Sakın ben istemeden göndermeyiniz. Eşyâ henüz gelmedi. Belki önümüzdeki postada çıkar. Hilâl-i Ahmer'e verilen paketler çabuk geliyor. Annenize itaat ve hürmet gösteriniz. Biribirinizi seviniz. Hepinizin gözlerinden öperim. Annenize çok çok selâmlar. Nedim Bey'e, Feyziye Hanım'a, Hoca Hanım'a, Zekeriyâ, Ömer ve İhsan Beyler'e ve sâir arkadaşlara selâmlar.. Fatma'nın, Zekî'nin gözlerinden öperim. İkbal'e selâmlar ederim. Mini mini Türkân'a iyi bakınız. Annenizin sıhhatine ve tedâvîsine de dikkat ediniz. Hepiniz Allāh'a ve biribirinize emânetsiniz. Hepiniz biribirinize iyi bakınız, sevgili çocuklarım!

Salı, 22 Temmuz, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

X. VECİHE HANIM'A

Mondros — 29 Temmuz, 1919

SEVGİLİ REFÎKAM,

Bu gün bir mektubunuzu aldım. Zekî Bey'den de bir mektup aldım. Bu mektuplarınız 21 Temmuz tarihlidir. Demek ki sekiz günde gelebilmiş. Bu kadar sür'atli gelebilmesi de, gazete ile berâber olduğu içindir; çünki, bunlardan evvel yazılan mektuplar henüz gelmemiştir. Eşyâ da hâlâ gelmedi. Yalnız *Medeniyet-i İslâmîye Tarihi* geldi. Gazeteler geliyor. Sihhatim iyidir. Çok rahatım; hiçbir sıkıntım yoktur. Benim için hiç merak etmeyiniz. Çocukların resimleri de hâlâ gelmedi. Doktorun tegaddîniz için tavsıye ettiği gıdâları almakta hiç kusur etmeyiniz. Za'fınız geçer geçmez heman tedâvîye başlamalısınız. Türkân'a da iyi bakmalısınız. Hürriyet'in zayıflığını, Seniha'nın şişmanlığını da düşünmeli, Fatma'ya da iyi bakmalı. Hâsılı benim düşündüğüm, sizlerin sihhat ve selâmetinizdir. İnşâ'llāh bu günler yakında biter, yine birleşiriz. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Zekî'nin gözlerinden öperim. Hoca Hanım'a ve arkadaşlara selâm.. Nedim Bey'e, Feyziye Hanım'a selâmlar.. Şeref'in gözlerinden öperim. Birâderimin vefâkârâne mektubuna memnun oldum. Her hâlde o da yakında gelir. Benim şimdilik yalnız çoraba ihtiyâcım vardır. Bir miktar çorap gönderirseniz iyi olur. Evvelki paketler ihtimâl ki kaybolmuştur; çünki, çok gecikti. Mendillerim, çamaşırım var. Yaz geçmekte olduğundan, artık yaz elbisesine de ihtiyaç yoktur. Şimdilik bu kadar. Allāh'a ısmarladık, sevgili refîkam!

29 Temmuz, sene 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

XI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Mondros — 29 Temmuz, 1919

SEVGİLİ KIZIM,

Bu gün annenden bir mektup aldım; fakat, senden mektup alamadım. Senden el yazınla daimâ mektup isterim. Ben burada rahatım; sihhatim iyidir. Sizin de sihhatte ve istirahatte olduğunuzu haber aldıkca müteselli oluyorum. Resimleriniz henüz gelmedi. Hürriyet'ten de ayrıca mektup isterim. Sözlerini söylemez; bâri mektupla anlatsın. Türkân'a iyi bakınız. Zavallı sütten de kesilmiş. Bâri Nestle sütü verseniz.. Tâzesini bulursanız çok iyidir. İngilizce kitaplar gelmedi. Paketler de çıkmadı. Yalnız iki cilt *Medeniyet-i İslâmîye Tarihi* geldi. Paketler de para gibi kayboluyor. Bâzı arkadaşların bavullar içinde eşyâları geldi; fakat, bâzılarının da henüz benimki gibi gelmedi. Paketleri Sefârethâne'deki me'mur-ı mahsûsa mı veriyorsunuz? Yoksa postaya mı, Hilâl-i Ahmer'e mi? Paketler Malta'ya da gitmiş olabilir; çünki Malta'ya gitmiş olan Vâlî Memduh Bey'in bavulu buraya geldi. Şimdilik Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Mondros — Salı, 29 Temmuz, 1335

Baban,

Ziya Gökalp

XII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Mondros — 5 Ağustos, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Dün 26 Temmuz tarihli mektubunu aldım. Seniha'dan da 25 Temmuz tarihli bir mektup geldi. Râgıb Bey'in mektubu, 29 tarihli idi. Bu mektuplarla berâber, 28 tarihine kadar *Vakit* gazeteleri de geldi. Birkaç gün evvel Nedim Bey'den, 15 Haziran

tarihli bir mektup geldi. Yunan postasına verildiği için, birbuçuk ay sonra yetişebildi. Acebâ paketler de bu postaya verildiği için mi gecikiyor? Sakın, paketler gelmediği için sıkılıyorum zannetme. Benim için, sizden yalnız mektup almak kâfîdir; hâlbuki fazla olarak gazeteler de geliyor. Bu gazeteler de, sizden geldiği için birer mektup gibidir. Kâfî miktarda çamaşırlarım var; binâenaleyh sıkıntı çekmiyorum. Sen de, artık bundan dolayı üzülme! Ben burada sihhatte ve istirahatteyim. Saf bir hava içindeyiz. Yaşayışımız gāyet iyidir. O hâlde benim için, yalnız sihhat haberinizi almak kâfîdir. Siz orada rahat bulundukça, ben de burada rahatım. Seniha yine birkaç gün için buraya gelmekten bahsediyor. Bu gibi delil iklerden vaz geçsin. Derslerine çalışsın. Şimdilik mektuplaşmak kâfîdir. İnşa'llāh yakında görüşmek de mümkün olur. Dağ dağa kavuşmaz, fakat insan insana kavuşur. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in gözlerinden öperim. Alî Bey'e, İhsan Bey'e, Zekeriyâ, Fuad, Nedim, Râgıb Beyler'e selâm.. Feyziye Hanım'a, Hoca Hanım'a selâm.. İkbal'e de selâm.. Şimdilik Allāh'a ısmarladık, sevgili Vecihe'm!

Salı, 5 Ağustos, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

6. KIZLARIM SENİHA VE HÜRRİYET HANIMLAR'A

Mondros — 5.VIII.1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Dün üç mektup aldım; biri sizden, biri annenizden, biri de Râgıb Bey'den[1].. Sizin mektubunuz 25, annenizinki 26, Râgıb Bey'inki 29 Temmuz tarihli idi.

Derslere başladığınıza memnun oldum. Anneniz ile Türkân'a da iyi bakıyormuşsunuz; bundan dolayı da size çok mü-

[1] "Eski Zonguldak Meb'usu."

teşekkirim. Fatma'ya da iyi bakıyorsunuz; bu da beni memnun ediyor. Resimleriniz hâlâ gelmedi. Buraya gelmeğe beyhûde teşebbüs etmeyiniz. Sabırsızlığa, telâşa lüzum yok.. Gelmek size değil, bana düşer. Ben burada rahatım; siz de orada rahat iseniz artık endîşe etmek lüzumsuzdur. Bu gibi günler çabuk geçer; yalnız günleri boş geçirmemek lâzım.. Bunun içindir ki sizden, tahsile büyük bir hevesle sarılmanızı istiyorum. İnsanı insan eden ilm ile ahlâktır. Bu iki şeyi kazanmağa çalışmalı! Felâketler insanı ahlâkca yükselmeğe sevkederse büyük ni'metler yerine geçer. Büyük adamları yetiştiren hep felâketlerdir. Şimdi de büyük ruhlu kızların yetişeceği bir devirdir. Siz de bu felâketten istifâde ederek yüksek ruhlu olmağa çalışmalısınız. Bunun için yegâne bir yol vardır ki tahsildir.

Barsamyan Efendi'ye[2] selâmlar ederim, sevgili kızlarım!

Salı, 5 Ağustos, 1335[3]
Babanız,
Ziya Gökalp

Kemal Bey[4] ile Ahmed Bey[5] sihhattedirler; âilelerine selâmları var[6].

[2] "Gökalp'in, Dîvân-ı harb'te müdâfaasını yapmak isteyen ve Ziya Bey'in Ermeni katil ve tehcir hâdisesi ile medhaldâr olmadığını Ermeni avukat ve hukukcu olarak müdâfaa etmek isteyen ve bir müddet Ziya Bey'e İngilizce öğretmenliği eden zattır. Ziya Bey, Haydar Rif'at'in avukatlığını kabûl ettiği için, Barsamyan'ın teklifini reddetmişti.»

[3] Ayni tarih mektubun üzerinde de mevcuttur.

[4] "Kara Kemal"

[5] "Ağaoğlu Ahmed Bey"

[6] Gökalp'in, kendi el yazısı ile krem bir kâğıda sâbit bir kaleme yazılmış olan bu mektubunun aslı Ali Nüzhet Göksel'dedir; müsâadeleri ile neşrediyoruz. Yukarıdaki notlar, Ali Nüzhet Göksel'in, 15.X.1956 tarihli husûsî mektubunda kaydedilmiştir.

XIII. REFİKAM VECİHE HANIM'A

Mondros — 11 Agustos, 1919

SEVGİLİ REFİKAM,

Bu hafta tarihsiz bir mektubunu aldım. Seniha'dan da tarihsiz bir mektup geldi. Tarihi unutmamak için, mektubun tepesine yazmalı! Tarihsiz mektup eski mi, yeni mi anlaşılmıyor! Zekeriyâ Bey'in gönderdiği iki Fransızca kitapla *Büyük Mecmua* da geldi. 4 Ağustos'a kadar *Vakit* gazetelerini de aldım. Çorap henüz gelmedi. Belki ikinci posta ile gelir. Hilâl-i Ahmer'in eşyâ kabûl etmesine lüzum yoktur. Arkadaşların eşyâları, Sefâret vâsıtasiyle kolayca geliyor. Bana gönderdiğiniz paketlerin adresi yanlış yazılmış olmalı! Yâhut postacı yanlışlıkla Malta'ya göndermiş.. Ben burada sihhat ve istirahatteyim. Okumakla, yazmakla vakit geçiriyorum. Tarlalar, tepeler, dağlar, deniz güzel manzaralar arzediyor. Koyun sürüleri, köy ve çiftlik manzaraları güzel tablolar vücûde getiriyor. Gece yıldızları temâşâ ediyorum. Hava gāyet saftır. Gıdâlarımız kuvvetlidir. Hastalık semtimize uğramıyor. Mektuplar geldiği gün, hepimiz için bir bayramdır. O gün, vakitler haberimiz olmadan geçer. Hâsılı, ben burada sıkıntı içinde değilim. Âfiyet haberinizi alınca istirahatim artıyor. Bana mektup ve kitap gönderdikce hiç sıkılmıyacağıma söz veririm. Türkân süt içmesini bilmiyordu. Acebâ alıştı mı? Seniha, el yazısıyle mektup gönderiyor; fakat, Hürriyet henüz mektup yazmıya başlamadı. Kapı önünde beni bekliyeceğine, beni kitapların içinde arasın. Okumaya alışırsa gerek yazdığım kitaplarda, gerek yazacağım mektuplarda beni daha iyi görür. Hulâsa, çocukların tahsile başlamasını istiyorum. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in gözlerinden öperim. Hamdullah Subhî Bey'e, Alî Bey'e, Zekeriyâ Bey'e, Fuad Bey'e, Nedim Bey'e, Feyziye Hanım'a, Hoca Hanım'a selâmlar ederim.. İkbal'e de selâm.. Ahmed Bey'in kerimelerine ve mahdumlarına da selâm.

Pazartesi, 11 Ağustos, sene 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

Zekeriyâ Bey'den Bouglé'nin *Les Sources de la Guerre*, *Dans le Secteur de Jeanne d'Arc* nâmındaki kitapları da isterim.

XIV. KIZLARIM SENİHA VE HÜRRİYET HANIMLAR'A

Mondros — 11 Ağustos, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Tarihsiz bir mektubunuzu aldım. Annenizin mektubu da tarihsiz.. Mektuba daha başlarken tarihini kâğıdın tepesine yazınız. Bu sûretle tarihi unutmazsınız. Benim, burada nasıl vakit geçirdiğimi soruyorsunuz. Bilhassa okumakla! Fakat evvelâ sizin mektuplarınızı okurum. Sonra sıra kitaplara ve gazetelere gelir. Fatma'nın düşündüğü gibi bir adadayız. Bu adanın da manzaraları, havası gāyet güzel! Burada vakit kendi kendine geçer. İnsan yaşamasını bilirse, hayat zor birşey değildir. Yaşamak için, evvelâ insanın bir mefkûresi olmalı! *Mefkûre* tükenmez vecdlerin, ümitlerin menba'ıdır. Mefkûreler, millî felâketler zamânında doğar. Bu gün, Türkler'in en ziyâde mefkûreli olacakları bir zamandır. Sizin için başka bir mefkûre daha vardır ki kadınların ilim, ahlâk ve hukukca yükselmesine çalışmaktır. İşte bu gibi mefkûreler hem insanın rûhunu yükseltir, hem de o rûha büyük vecdler ve saâdetler bahşeder. Mes'ud olmak, vecdli bir hayat yaşamak demektir. Vecdin kaynağı ise mefkûredir. O hâlde mefkûreli bir adama,"Nasıl vakit geçiriyorsun?" diye sormamalı! Mefkûreli, nerede olsa vaktini vecd içinde geçirir. Hâricî ahvâlin hiçbirisi, onu millî ümitten mahrum edemez. Bu mektubu da size mefkûreli olmayı tavsıye ederek kesiyorum. Mefkûreli ve ahlâklı olunuz, sevgili kızlarım !.

Pazartesi, 11 Ağustos, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

Medeniyet-i İslâmīye Tarihi'nin diğer cildlerini Kemal Bey'lerin Riza Efendi'sine veriniz; o, Kemal Bey'in adresine olarak buraya göndersin.

XV. REFÎKAM VECİHE HANIM'A

Mondros — 18 Ağustos, 1919

SEVGİLİ REFÎKAM,

Bu hafta yalnız Seniha'nın mektupları geldi. Senin imzânla mektup gelmedi. Mektup yazacak bir adam yoksa, Seniha yazamaz mıydı? Her hâlde ben her hafta mektubunu isterim. Seniha ve Hürriyet de ayrıca mektuplar yazsınlar; çünki ben de her birinize ayrı ayrı mektuplar gönderiyorum. Bu hafta bir eşyâ paketi de geldi. İçinden iki don, iki mintan, altı çift çorapla bir boyunbağı çıktı. Robdöşambırlarımla, bir hırka da gönderseniz iyi olur. Seniha mektuplarını, hep postaya giderken acele yazıyor; hâlbuki benden tafsilâtlı mektup istiyor. Burada nasıl yaşadığımızı soruyor. İnsan, sevdiklerinden uzak nasıl yaşarsa, ben de öyle yaşıyorum. Vâkı'a yerimiz güzel, hava sağlam, gıdâlarımız da iyidir. Bize burada ta'yinat olarak lâzım olan şeyler veriliyor. Fazla olarak da her arzu ettiğimiz şeyleri satın alıyoruz. Demek ki maddî istirahatimiz yerindedir. Sihhatimiz de sağlamdır. Yalnız, sevdiklerimizden ayrı bulunmak bir büyük işkencedir. Bunu da, posta günleri gelen mektuplar ta'dil ediyor. İşte bunun içindir ki her birinizden ayrı ayrı mektup istiyorum; çünki nekadar çok mektubunuzu alırsam, o kadar çok meserret duyuyorum. Hattâ Türkân da mini mini parmağını mürekkebe batırıp mektubunu imzâ edemez mi? Hürriyet'in, Türkân'ın dilinden de mektup istiyorum. Hepinizden ayrı ayrı mektup istiyorum. Çocukların resmi de hâlâ gelmedi. Ben burada yazdığım şiirleri Zekeriyâ Bey'e gönderiyorum. *Büyük Mecmua*'da çıkarsa görürsünüz. Her hafta yeni kitaplar geliyor. Bunları okumakla vaktim çabuk geçiyor. Ben sıkılmamaya çalışıyorum, sen de çalışmalısın.

Hep bizimçündür kavuşmak ihtimālī sevdiğim
Dağların yoktur kavuşmak ihtimālī dağlara

Nedim Bey'e, Feyziye Hanım'a, Hoca Hanım'a, İhsan ve Alî Beyler'e selâm..

Pazartesi, 18 Ağustos, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

XVI. Kizlarim Seniha ve Hürriyet Hanimlar'a

Mondros — 18 Ağustos, 1919

Sevgili Kizlarim,

8 Ağustos ve 13 Ağustos tarihli iki mektubunuzu aldım. Bu hafta bir eşyâ paketi de geldi. İçinde iki don, iki mintan, altı çift çorapla bir kıravat vardı. Mektupta dört don denilmesi bir yanlışlık olacak.. Gazeteler de geldi. Zekeriyâ Bey'den de mektup ve bir kitapla berâber *İnci* mecmuası geldi. Bu hafta annenin imzâsıyle mektup çıkmadı. Annenin mektubunu başkası yazacağına, sen yazamaz mısın? Ben senin yazını pek âlâ okuyorum. Annenin mektuplarını da sen yazabilirsin. Hattâ Hürriyet'in sözlerini de yazsan o da bir mektup olur. Ben her hafta annene bir mektup, seninle Hürriyet'e de ayrı bir mektup yazıyorum. Sen mektubumun geldiğini bildirirken, kaç mektup geldiğini yazmıyorsun? Yoksa geçen hafta annene yazdığım mektup gelmedi mi? Sefârethâne'ye verilen eşyâ paketleri geliyor. Evvelki paketler hangi vâsıta ile gönderildi ve ne gibi şeylerdi? Buralarını bildirmiyorsun. Bana, elli İngiliz lirası kadar para gönderirseniz, dört-beş ay masârifime kifâyet eder. Osmanlı lirasının burada kıymeti azdır. Bundan dolayı İngiliz kâgıdı göndermek daha muvâfıktır. Siz parasız kalacaksanız, yirmi-otuz İngiliz lirası göndermek kifâyet eder; çünki her şeyden evvel sizin sıkıntı çekmemeniz lâzımdır.

Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm.

18 Ağustos, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

XVII. REFİKAM VECİHE HANIM'A

Mondros — 25 Ağustos, 1919

SEVGİLİ REFİKAM,

Bu hafta ne senden, ne de Seniha'dan mektup alamdım. Herkese mektup geldiği hâlde bana gelmedi. Bununla berâber yine mahzun olmadım; çünki postaya mektup verdiğinizden emînim. Mektup, postaya âit bir sebepten dolayı gecikmiş olabilir. Bir hafta mektup gelmedi diye, endîşeye düşmek lâzım gelmez. İşte, bu sûretle düşünerek hüzün ve endîşeye galebe çaldım. Mektup gibi gazeteler de gelmedi. Gazeteler gelmiş olsaydı, sihhatinizin haberini almış gibi olurdum; fakat, onlar da gelmeyince bu hafta sizden hiçbir haber almamış oldum. Bir hafta daha beklemek çok acı olacak.. Lâkin ne çâre, sabretmek lâzım. Bu gibi dakikalarda Allāh'a tevekkül etmek, insanın imdâdına yetişiyor. Nice esirler vardır ki, senelerce âilelerinden mektup almamışlardır. Bunlar, Allāh'a tevekkülle mütesellî olmuyorlar mı? Bir müslümana göre, *Allāh* varken gam yoktur. Türk, "Allāh Kerîm'dir" demekle her türlü vesveselerden âzâde yaşar. İşte, ben de bir müslüman gibi, bir Türk gibi Allāh'ın inâyetine güvenerek, kendi kendimi tesellî ettim. Allāh vâsıtasıyle mektubunuzu almış gibi oldum. Kalbler arasında bir posta, gönüller arasında bir telgraf vardır ki, müdürü Allāh, me'murları meleklerdir. Mektubunuz gelmediği zamanlar, ben bu mânevî yollardan yine sihhat haberlerinizi alabiliyorum; fakat, bununla berâber yine her hafta mektup yazmanızı isterim; çünki yalnız gönlümün inanması kâfî değildir, gözümün de görmesi lâzımdır. İnsan hem gönlü ile, hem de gözü ile yaşar. Allāh'a gönlümüzle inanıyoruz, fakat, dünyayı gözümüzle görüyoruz. Her hafta mektuplarınızı görecek olursam, her dakika kalbimde doğan sihhat haberlerinize daha kuvvetle inanacağım. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Geçen hafta bir paket çamaşır gelmişti. Geldiğini de yazmıştım. Sihhatim, istirahatim gāyet iyidir. Mektuplarınız muntazam sûrette geldikce, her türlü üzüntüden âzâdeyim. Arkadaşlara selâm!

Pazartesi, 25 Ağustos, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

7. KIZLARIM SENİHA VE HÜRRİYET HANIMLAR'A

Mondros — 25 Ağustos, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta mektup ve gazete almadım. Posta geldi. Herkes âilesinden sihhat haberi aldı. Ben sizden hiçbir haber alamadım. Zayıf kalbli bir adam olsaydım çok müteessir olacaktım; fakat, ben, teessürü de, endîşeleri de yendim. Küçük bir tesâdüf, ehemmiyetsiz bir sebep mektupların gecikmesini intâç edebilir; fakat bundan sonra mektup yazmakta hiçbir ihmâlinizi kabûl edemem. Mektuplar, vaktiyle Sefârethâne'ye verilirse gecikmez. Evvelleri haftada birkaç mektup gönderiyordunuz. Şimdi haftada bir mektubunuzu bile alamıyorum. Sefârethâne'ye haftada birkaç def'a mektup[1] göndermek mümkündür. Fazla olarak İngiliz postasına da başkaca mektuplar verilebilir. Bunlardan bâzısı gelmese de, hiç olmazsa birkaçı gelir. Hâsılı beni mektupsuz bırakmamıya son derece dikkat etmelisiniz. Gazeteler de mektup yerine geçtiği için, onları da unutmayınız. Ben burada mektuplarınızı almadan yaşıyamam. Maddî ve mânevî hiçbir sıkıntım yoktur; fakat, mektubunuzu almadığım zaman dünya gözüme zindan oluyor.

Geçen hafta bir paket içinde iki don, iki mintan, altı çorap, bir boyun bağı geldi. Zekeriyâ Bey'den de bir kitap ve bir *İnci* mecmuası[2] geldi. Bunların geldiğini geçen mektubumda yazmıştım; fakat, o mektubu belki almamışsınız diye[3] tekrar yazıyorum.

Feyziye Hanım'a, Hoca Hanım'a, Nedim Bey'e ve bütün arkadaşlara selâm.. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm.. Çok mektup yazmayı unutmayınız, sevgili kızlarım[4].

Pazartesi, 25 Ağustos[5]

Babanız,

Ziya Gökalp

[1] Krş., A. Nüzhet Göksel, haftada birkaç mektup

[2] Krş., A. Nüzhet Göksel, Zekeriyâ Bey'den de bir paket *İnci* mecmuası geldi.

[3] Krş., A. Nüzhet Göksel, almamışsınızdır diye

[4] Sâbit kalemle, beyaz bir kâğıda yazılmış olan mektubun aslı, Ali Nüzhet Göksel'dedir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 16 v. d.).

[5] Mektubun üzerinde, Pazarertesi, 25 Ağustos, 1335; altında, Pazarertesi, 25 Ağustos tarihi vardır.

8. REFİKAM VECİHE HANIM'A

Mondros — Pazartesi, 1. IX. 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu mektubumu bayramda[1] alacağını umarım. Hepinizin bayramı mübârek olsun. Çocuklarımızı benim tarafımdan da[2] öp.. Senin dudakların benim de dudaklarımdır.

Bu hafta yine mektup alamadım; fakat gazetelerle mecmualar geldi. Bu kâğıtlar da benim için mektup yerine geçiyor. Bana hepinizin kokusunu getiriyor. Bunları görünce sihhat haberinizi almış gibi oluyorum. Ben sihhatteyim. Mektuplarınızı aldığım zaman istirahatim de yerindedir. Sakın mektupları[3] kesmeyiniz. Sefârethâne'ye, postahâneye ayrı ayrı mektuplar veriniz. Biri gelmezse bâri öteki gelsin. Bir satır yazıya bile râzıyım. Sihhatiniz haberini versin kâfîdir. Bununla berâber uzun mektuplar da isterim. Nasıl yaşıyorsunuz, ne hâldesiniz, tafsilâtiyle yazmalısınız.

Ben burada kendimi Diyârîbekir'de sanıyorum. Fis-kayası gibi yüksek mevkı'deyiz. Karşımızda deniz tıpkı İstanbul'un Haliç'i gibi karanın içine girmiş. Bu deniz bir ırmak kadar ince; Diyârîbekir'deki Çay'ı andırıyor. Irmağın ötesinde bir köy var ki Kıtırbıl'a benzer. Sabah, akşam köylülerle hayvan sürüleri bu denizi ayaklariyle geçerler. Görüyorsun ya, deniz değil, âdetâ bir ırmak.. Diyârîbekir'den Kıtırbıl'a nasıl geçilirse, bu taraftan da karşı yakaya öyle geçiliyor. Yalnız burada kelek yok.. Felek yalnız onu unutmuş. Karşı yakanın sağ tarafında bir köy var ki Diyârîbekir'in Sa'dî-köyü'ne benzer. Sol taraftaki[4] köy de Sünbüllü'yü andırır. Hâsılı karşımda Dicle'yi, Bostanlar'ı, Kıtırbıl'ın arkasındaki yamaçları görüyorum. Sanki Fis-kayası'nın üstündeyim[5]. Bulunduğumuz yer böyle.. Etrâfıma baktıkca Di-

[1] Krş., A. Nüzhet Göksel, bu mektubumu (5 Eylûl, 1919) bayramda

[2] Krş., A. Nüzhet Göksel, tarafımdan öp

[3] Krş., Ali Nüzhet Göksel, mektuplarınızı

[4] Krş., Ali Nüzhet Göksel, tarafındaki

[5] "Fis-kayası, Diyârîbekir şehrinin doğu sınırını çizen ve Dicle vâdîsine keskin inen meşhur uçurumlu kayalıktır. Burada geçen yer adlarından *Çay*, Dicle; *Kıtırbıl*, Diyârıbekir'in doğu-kuzey yanında ve Dicle'nin sol kıyısındaki köy; *Sa'dî-*

yâribekir'i, oradaki evimizi, evimizdeki eski bahtıyârlığımızı[6] hatırlıyorum. Bu bayram hürmetine İnşa'llāh yine o günlere kavuşuruz, sevgili Vecihe'm[7]!

1 Eylûl, 1335
Zevcin,
Ziya Gökalp

Çocukların resmi hâlâ gelmedi.

9. KIZLARIM SENİHA VE HÜRRİYET HANIMLAR'A

Mondros — 1.IX.1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Hepinizin bayramını[1] tebrik ederim. Bir baba için âilesinden uzakta bayramlar geçirmek çok acıdır; fakat ne çâre, kader böyle imiş. İki bayramdır bu acıyı çekiyorum. İnşa'llāh sonu hayr olur. Bu hafta 25 Ağustos tarihine kadar gazeteler geldi. *İnci* ve *Diken* mecmuaları da geldi; fakat, hiçbir mektup gelmedi. Demek ki iki haftadır mektup almıyorum. Bu hafta, arkadaşlara da mektup çıkmadı. Yalnız bir tânesine İngiliz postası vâsıtasiyle bir mektup geldi. Anlaşılıyor ki bu hafta Sefârethâne'ye verilen mektuplar vapura verilememiş. Postaya verilen mektuplar ise vapura verilebilmiş. Siz de her hafta postaya bir mektup verseniz, bu gibi gecikmelerde işe yarar; fakat, Sefârethâne'ye mektup vermeyi de terketmeyiniz ha.. Çünki, postaya verilen mektuplar geç geliyor; Sefârethâne'ye verilenler çabuk geliyor. Bu haftaya bakmayınız, müstesnâdır. İki haftadır mektubunuzu almadığım için mektuplarımın elinize gelip gelmediğini bilmiyorum. Sihhatim, istirahatim iyidir. Sizinkinden haberim yok.. Allāh'ın inâyetine güveniyorum.

Anneniz nasıldır, siz, Türkân, Fatma ne hâldesiniz? İki haftadanberi buna dâir sizden bir satır olsun yazı almadım. Annenize çok çok selâmlar ederim. Nedim Bey'e, Feyziye Hanım'a,

köy'ü ile *Sünbüllü* de şehre en yakın köylerdir. *Bostanlar*, Dicle adaları ve kıyısındaki kumsallarda bulunan karpuz ve kavun bostanları. *Kelek*, şişirilmiş keçi tulumlarından yapılan ve Diyârbekir'de dört-beş ton odun taşıyan sal" (Ali Nüzhet Göksel, *Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 36, not—1).

[6] Krş., A. Nüzhet Göksel, bahtiyârlığı

[7] Yukarısında, Pazarertesi, 1 Eylûl, 1335; altında, 1 Eylûl, 1335 tarihi bulunan, beyaz bir kâğıda sâbit kalemle yazılan bu mektubun aslı Ali Nüzhet Göksel'dedir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 17 v. d.).

[1] Krş., A. Nüzhet Göksel, Hepinizin (Kurban) bayramını

Hoca Hanım'a, İkbal'e selâmlar ederim. Arkadaşlara da selâm.. Hürriyyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in gözlerinden öperim.

Pazartesi, 1 Eylûl, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

İki hafta evvel bir miktar İngiliz parası istemiştim. Henüz gelmedi[1].

XVIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Mondros — 8 Eylûl, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Geçen hafta mektuplarımı postaya verdikten sonra, mektuplarınızla resimler geldi. Bu hafta da 2 Eylûl tarihli mektubunu aldım. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın mektupları da geldi. İkinci def'a olarak yine bir kıt'a resim geldi. Mektuplara ve resme, nekadar sevindiğimi bilmezsin ! Mektubunuz geldikce, benim için burada sıkıntı yoktur. Kırda, deniz kenarında geziyoruz. Her türlü yiyecek, her türlü yemiş var. Günde dört def'a sofraya oturuyoruz : Sabah kahvealtısı, öğle yemeği, ikindi hakvealtısı, akşam yemeği. Kahvealtılarda sütlü çay, çokolata, peynir, yumurta, yemeklerde de tâze et, sebze, yemişler var. Yazın erik, kayısı, armut yedik. Şimdi de kavun, karpuz, üzüm, incir yiyoruz. Bunları yazışım, merak etmeyesiniz diyedir. Görüyorsunuz ki mahrumluk çekmek şöyle dursun, belki oburcasına, müsrifcesine yaşıyoruz[2]. Bu yiyeceklerin birkısmını ta'yinât olarak veriyorlar. Birkısmını da satın alıyoruz. Burada yalnız tereyağiyle, sâdeyağ yok. Tıraş takımı istemediğimin sebebi var. Sakalımı tıraş etmiyorum. Burada berber yok. Ben de her gün tıraşla uğraşamam. İstanbul'a geleceğim zaman bir kerre tıraş ettiririm[3]. Saç tıraşı için de burada makine var. Burada köylü hayatı yaşıyoruz. O kadar tuvalete ihtiyaç yok. Burada Seniha'nın zannettiği gibi çadırlarda yatmıyoruz. Çadır, yemek odamız ve salonu-

[1] Yukarısında, Pazarertesi, 1 Eylûl, 1335; aşağısında 1 Eylûl, 1335 tarihi bulunan bu mektup, sâbit kalemle, beyaz kâğıda yazılıdır; aslı Ali Nüzhet Göksel'dedir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 18).

[2] Bu son kelime, aslında dalgınlıkla *yaşıyorsunuz* yazılmıştır.

[3] Bu kelime, aslında dalgınlıkla *ettirim* şeklinde yazılmıştır.

muzdur. Bir de hamam çadırı var. Türk neferlerimizin de ayrı çadırı var. Biz geceleri barakalarda, karyolalarda yatıyoruz. Battaniye ve yorgan göndermeye hâcet yok; çünki müteaddit battaniyelerimiz var. Haftada yalnız bir posta günümüz var. Başka posta yok. İki ay evvel bâzen hafta arası da mektup alırlardı; fakat, şimdi bu zuhûrat postası yok. Şimdilik Allāh'a ısmarladık.

Pazartesi, 8 Eylûl, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

XIX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Mondros — 8 Eylûl, 1919

SEVGİLİ KIZIM,

Geçen hafta üç mektup aldım. Birisi senden, ikisi annenden.. Senin mektubun hem tarihsiz, hem imzâsızdı. Bir de, hangi tarihli mektubuma cevap olduğu yazılmamıştı. Annenin mektupları 15 ve 17 Ağustos tarihli idi. Bu mektuplarla berâber resimleriniz de geldi. Çok sevindim.

Bu hafta da altı mektup geldi. Biri annenden, biri Türkân'dan, ikisi senden, ikisi de Hürriyet'ten.. Mektuplarının birinde yine tarihle imzâ yok. İkinci mektubunda 29 Ağustos tarihi var. Annenin mektubu 2 Eylûl tarihlidir. Bu hafta da resimleriniz geldi. Yine çok sevindim. Evvelki hafta bir paketinizin geldiğini yazmıştım. Gazeteler, mecmualar, kitaplar da geliyor. Eşyâyı Sefârethâne'ye verseniz gelir. Herkesin o tarīkle geliyor. Derslerinize, yazdığınız veçhile çalışınız. Evin konturatosunu yenileyiniz. Başka ev bulamazsınız. Kış için yorgan, yâhut battaniyeye ihtiyâcım yoktur. Yalnız kalın bir kostüm gönderirseniz iyi olur (Kışın giydiğim siyahlı kalın elbiseyi). Yiyecek kaşar peyniri, Kayseri pastırması gibi şeyler gönderiniz. Burada her türlü yiyecek var. Yalnız tereyağı yok. Onun da gönderilmesi güç olur. Nedim Bey'e, Alî Bey'e, Zekeriyâ Bey'e, Feyziye Hanım'a, Hoca Hanım'a, İkbal'e selâmlar ederim. Türkân'ın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in gözlerinden öperim.

Pazartesi — 8 Eylûl, sene 1335

Baban,

Ziya Gökalp

10. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Mondros — 8 Eylûl, 1919

SEVGİLİ KIZIM,

İki mektubunu aldım. Birinin tarihi 29 Ağustos, ötekinin tarihi 2 Eylûl'dür. Resimlerinizi de aldım; çok sevindim. Buranın bütün kuşları, çiçekleri, kelebekleri sana, Fatma'ya, Türkân'a selâm söylüyorlar. Derslerine çalıştığına memnun oldum. Annene, ablana itaat ettiğine, Türkân'ı, Fatma'yı sevdiğine de çok mahzûz oldum. Bundan dolayı sana bir şiir yazıyorum; sen de cevâbını yaz! Şâir olacağım demiyor mı idin? Sözünde durmalısın[1]!

RÜZGÂR'A

Rüzgâr, Rüzgâr nereye
Görünmez kanadını

Açmışsın, gidiyorsun?
İnerken bu dereye

Gönlümün feryâdını
Elbet işitiyorsun!

Uğrarsa eğer yolun
İçine İstanbul'un

Ferah saç diyârıma!
Git, evime selâm ver,

Götür benden öpüşler
Sevgili kızlarıma!

BULUT'A

Bulut, bulut karadan,
Denizden geliyorsun,

Penpe kanatların var..
Çıkarak Marmara'dan,

Gökde yükseliyorsun,
Yer senden çiçek umar..

Yurdun çam civârı mı,
Dağlarda yürüyorsun

Koklayıp kana kana?
Evimi, kızlarımı,

Geçerken görüyorsun
Bir haber yok mu bana[2]?

Pazarertesi, 8 Eylûl, 1335

Baban,

Ziya Gökalp

[1] Bu mektubun, Ziya Gökalp'in el yazısı ile ve sâbit kalemle yazılmış bulunan nüshası Hürriyet Gökalp tarafından Ziya Gökalp Müzesi'ne hediye edilmiştir. Aslını göremediğimiz mektubu, Ali Nüzhet Göksel neşrinden (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, Diyârıbekir'i Tanıtma Derneği Neşriyâtı, Nu. 4., İstanbul, Işıl Matbaası, 1956, s. 19) naklen tab'ediyoruz.

[2] Vecihe Hanım'ın, Gökalp'e gönderdiği 29 Teşrinisânî, 1919 tarihli mektubundaki, "Hürriyet mektepten gelir, pencerenin önünde oturur, pencereyi açar. Sorarız : ' Hürriyet, pencereyi kapa, soğuktur; niçin durursun ' .. ' Soğukta kuşları göreceğim. Bakayım, babamdan ne haber getirmişler ? '. Kuşlarla başlar konuşmağa.. Rüzgâra söz ısmarlar. Türkân'ı alır kucağına, çıkar kuşa göstermeğe.. Kuşa der ki : ' Yarın sabah seni burada beklerim, çabuk gel, babamdan haber getir! ' cümleleri, bu şiirlerin bir çocuk rûhuna nekadar te'sir ettiğini gösterir.

XX. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Mondros — 8 Eylûl, 1919

MİNİ MİNİ TÜRKÂN'IM, SEVGİLİ KIZIM,

Senin o mini mini parmaklarınla imzaladığın küçücük mektubunu aldım. Seve seve okudum. Mini mini resmini de seve seve temâşâ ettim. Elini ağzına sokmuşsun. Mutlakā bana bûse göndermek için olacak. Sen henüz küçüksün; fakat, rûhun her şeyi sezer. Annene tesellî ver, senin ona karşı gülüşlerin, kalbine tesellîler verir. Hürriyet'e şiir yazmış diye kıskanma. İşte sana da bir tâne yazıyorum. Bunu annene okursan, Diyâribekir gözü önüne gelir:

LİMNİ'DE DİCLE VÂDÎSİ[1]

Ne Hind'deyim, ne Çin'de
Bir adanın içinde

Fikirler dokuyorum;
Yazıyor, okuyorum.

Gurbet ilde kafesim,
Ötmeye[2] yok hevesim.

Karşımda mâvi beniz
Kılıçvârî bir deniz,

Sokulmuşdur karaya,
Kılıç gibi yaraya[3]...

Birer birer tanırım[4]
Yurdumdayım sanırım;

Derim ikide-birde,
Yerim[5] Diyârbekir'de...

Çay kumsal verdi[6] kıştan,
Hulle yaptı kamıştan,

karpuz ektik dört yana,
Çıktık bu kış[7] bostana.

Dicle çılgın akıyor,
Gözüm mahzun bakıyor.

[1] *Limni'de Dicle Vâdisi* Gökalp'in *Kızılelma* adlı eserinin yeni harflerle tab'ına ilâve edilmiştir; bu neşirde bâzı mısra'lar eksik olduğu gibi, birçok kelimeler de yanlış okunmuştur. Bahis mevzûu şiir, bu mektuptan naklen, *Ziya Gökalp* Külliyâtı'nın birinci cildine alınmıştır (Türk Tarih Kurumu Basımevi — Ankara, 1952, s. 300 v. d., Notlar, s. 369, Nu. XCVII.).

[2] *Ötmede*, krş., İkbal Kitabevi neşri.

[3] *Araya*, krş., İkbal Kitabevi neşri.

[4] Bu mısra atlanılmıştır; krş., İkbal Kitabevi neşri.

[5] *Bizim*, krş., İkbal Kitabevi neşri.

[6] *Derdi*, krş., İkbal Kitabevi neşri.

[7] *Bu yaz*, krş., İkbal Kitabevi neşri.

Âh, Dicle'ye benziyor,
Yüreğimi eziyor...

Kıtırbıl karşı yaka
Coşarım baka baka.

Sağında[8] *Sa'dî-köy'ü,*
Solunda[9] *Sünbüllü'yü*

Geçitten öbek öbek
Geçiyor kadın, erkek

Geçit veren bir deniz[10],
Görün, görmediyseniz.

Var burada hulâsa
Orada her ne varsa;

Tam bir iş yapmaz felek
Bur(a)da yok yalnız kelek ?

Pazartesi, 8 Eylûl, 1335

Baban,

Ziya Gökalp

XXI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Mondros — 15 Eylûl, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta Fransızca iki mektup geldi. Biri senden, öteki Seniha'dan. 5 Eylûl tarihli. Bu mektuplar postahâneye verilmiş. Sefâretbâne'ye ayrıca mektup verilseydi, o da gelmiş olacaktı. Demek ki verilmemiş. Hâlbuki ben hem Sefârethâne'ye, hem de postaya mektup verilmesini yazmıştım. Bu sûretle, ikişer mektup alarak iki kat sevinecektim. Bu hafta bir sepetle bir de paket geldi. Sepetten peynir, şekerler, kolonyalar, ilâçlar çıktı. Burada fiyatlı kolonyaya çok memnun oldum. Pakette de robdöşambırlarla hırka vardı. Potin de geldi. Mecmualarla gazeteleri de aldım. Mektupta bayramın kederli geçeceğinden bahsediyorsun. Kederli günler olmasa, meserretli zamanların kadri bilinmez. Her

[8] *Sağımda*, krş., İkbal Kitabevi neşri.
[9] *Solumda*, krş, İkbal Kitabevi neşri.
[10] Bu mısra atlanılmıştır; krş., İkbal Kitabevi neşri.

gecenin bir gündüzü var. Her kışın bir yazı var. Bu kara günler de geçecek, ak günler gelecek. Yalnız sabırlı olmalı. Uzaklık, bâzen insanları yakınlıktan daha çok yaklaştırır. Ben İstanbul'da, tabiî bütün gün seninle konuşmazdım. Ayrı düştükten sonra kalbim hep seninle meşgûl. Gönlüm hep seninle konuşuyor, sana birçok şeyler söyler, birçok cevaplar alır. Demek ki uzaklaşmamışız. Belki biribirimize daha çok yaklaşmışız. İnsan, nasıl, hasta olmadan sihhatin kadrini bilmezse, ayrılığa düşmeden de saâdetin kıymetini anlayamaz. Kalblerimiz daimâ berâberdir. İnşa'llāh biz de yakında berâber oluruz. Limni'nin güzelliklerini sırası düştükce yazmıştım. Burası yaz için hakikaten güzel bir yayladır. Yazın Malta'ya gitmeyip de, sıcak mevsimi burada geçirmemiz çok iyi oldu. Kürtler'in yazın *Zozan* diye hasret çektikleri serin yaylalar yok mu, işte burası öyle bir yer.. Fakat, şimdi sonbahar başladı. Arkasında da kış var. Seniha evvelki mektubunda kışın çadırlarda nasıl barınacaksınız diyordu. Burada çadırlardan başka, tahtadan ve demirden yapılmış muhkem barakalarımız da var. Zâten yalnız gündüzleri çadırda oturuyor, geceleri —daha mahfuz olduğu için— barakalarda yatıyoruz; fakat, kışın buranın rüzgârları çok şiddetli olurmuş. Bundan dolayıdır ki yaz için yaylamızdan nekadar memnun isek, kış için de sıcak bir kışlağa gitmeyi daimâ düşünüyorduk. Meğer bu ihtiyâcı bizden başka düşünenler de varmış. Bir hafta evvel, İngiltere'nin yeni mümessili olan Amiral, bulunduğumuz yere geldi. Hâlimizi, hatırımızı sordu. "Soğuklar başlayınca burada rahatsız olacaksınız. Malta kış için çok iyi bir yerdir. Orada size daha istirahatli bir yer hazırlanacak. Bir-iki hafta sonra oraya gideceksiniz" dedi. "Yakında âilelerinize de kavuşursunuz" sözlerini ilâve etti. Anlaşıldığına göre, bizim bu hâlde kalmamız sulh oluncaya kadardır. Sulh mes'elesi de yakında bitecek gibi görünüyor. Belki kıştan evvel de serbest kalabiliriz; fakat, sulh, yâhut bizim serbest bırakılmamız, kışın sonuna kadar da uzayabilir. O hâlde, kışın burada hastalanmamak için, sıcak bir kışlak olan Malta adasına gitmemiz çok hayırlı olacak. Yazın yaylada yaşadık. Kışın da kışlakta vakit geçireceğiz. Vaktiyle dedelerimizin kışlakları Diyâribekir, yaylakları da Karacadağ imiş. Türkler dâimâ yazın bir yerde, kışın başka bir yerde yaşamayı âdet etmişler. Şimdi biz de bir adayı yaylak yaptık. Başka bir adayı da kışlak

yapacağız[1]. O da Akdeniz'in bir adası, bu da.. Yalnız birisi yaz için iyi, öteki kış için rahat. Yazı, yaz adasında geçirdik. Kışı da, kış adasında geçireceğiz. Postalar yine haftada-birdir. Mektuplaşmakta hiçbir fark olmıyacak. Yiyecekler orada daha ucuz, daha çok. Burada oniki kişiyiz. Orada birçok arkadaşlarımız, milletdaşlarımız daha var. Orada fotografcı da var. Gider gitmez size bir resmimi göndereceğim. Buradan vapura binerken sakalımı tıraş edeceğim; çünki, oradakiler beni sakalsız görmiye alışmışlar. Malta'ya bir tıraş takımı gönderirseniz iyi olur. Mektupları, gazeteleri, mecmuaları, kitapları da göndermekten sakın vaz geçmeyiniz. Ben, her hafta yine eskisi gibi mektuplar yazacağım. Oranın da güzelliklerini anlatmıya çalışacağım. Biz gidinceye kadar, oradan çıkmazsa Fatma'nın babasını da göreceğim. Çocukların bir resmini ona vereceğim. Fatma'cıktan da babasına selâm götüreceğim. Esirlerin bırakılması rivâyeti olduğundan belki, biz gitmeden evvel oradan hareket eder. İstanbul'a gelirse, sizin için çok iyi olacak. Yeni adresimi öğreninceye kadar, mektubun üzerini Sefârethâne'de yazdırmalı. Yâhut *Malta'da Türk Siyâsî Esirlerinden* diye yazmalı. Buradaki arkadaşlarımızın kimler olduğunu sormuşsun. Buraya geldiğim zaman arkadaşlarımın isimlerini yazmıştım. Arkadaşlarım yine onlardır. Buraya oniki kişi geldik. Şimdiye kadar hep berâber yaşadık. Bir haftaya kadar yine hep berâber olarak Malta'ya gideceğiz. Bir ay evvel içimizden iki-üçünün İngiltere'ye gittiği İstanbul'da şâyi' olmuşsa

[1] Gökalp'in bu fikirlerine, *Karacadağ* adlı manzûmesinin,

Önce her yaz ecdâdımız,
Göçederdi bu yaylaya..
Yazılıdır bin adımız
Birer yurda, yâhut çaya..

O zamanlar Diyar(i)bekir,
Bize yalnız bir kışlaktı..
Boşalırdı yazın şehir,
Herkes dağa çıkacaktı..

kıt'alarında da rastlarız. Memleketi olan Diyâribekir'e hasretini ifâde eden *Karacadağ*'ı, bu mektubunu kaleme aldığı sıralarda yazmış olması çok muhtemeldir (Bu şiirin tam metni ve muhtelif neşirleri hakkında izahat için bak., *Ziya Gökalp Külliyâtı — I.*, Türk Tarih Kurumu Basımevi — Ankara, 1952, s. 315 v. d., 371—CVIII.).

da, kat'iyyen esâsı yoktur. Böyle yalanlar çok çıkarılır. Her hafta mektuplarımızı alıyorsunuz. O hâlde, başkalarından işitilen sözlere kulak asmamalı. Mini mini Türkân'ın, derin ruhlu Hürriyet'in, yüksek kalbli Seniha'nın, akıllı Fatma'nın gözlerinden öperim. Hoca ve Feyziye Hanımlar'a, Nedim, Zekeriyâ ve Alî Beyler'e selâm. İkbâl'e de selâm.

Pazartesi, 15 Eylûl, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

54 lirayı henüz almadım. Burada, yâhut Malta'da alırım. Paralar daimâ kumandandan sorulduktan sonra gönderiliyor. Biraz gecikirse de mutlakā geliyor. Bu da şüphesiz gelecektir; fakat, ilk gönderilen eşyâ hâlâ gelmedi.

XXII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Mondros — 18 Eylûl, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu gün vapura biniyoruz. Hep birden Malta'ya gideceğiz. Geçen Pazartesi yazdığım mektupta tafsilâtiyle anlatmıştım. Burası kışın çok soğuk olurmuş. Malta'nın havası tam kış için yaratılmış. Buranın yaz keyfini sürdükten sonra, şimdi kışı sıcak bir yerde geçirmek üzre Malta'ya gidiyoruz. Belki de kıştan evvel sulh olur da, kış gelmeden biz İstanbul'a geliriz; çünki bizim serbest kalmamız, sulhun akdine bağlıdır. Sıhhatim iyidir. Sizin de sıhhatleriniz iyi olması için, daimâ Cenab-ı Hakk'a duâ ediyorum. Sizin sıhhat ve istirahatinizden başka endîşem yok. Oradan size uzun mektuplar yazacağım. Resim göndereceğim. Mektuplarınızı kesmeyiniz. Hem Sefârethâne'ye, hem de postaya mektuplar veriniz. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Hoca Hanım'a, Zekeriyâ Bey'e, Nedim Bey'e, Alî Bey'e selâmlar ederim. Vefâlı İkbal'e de selâm. Şimdilik Allāh'a ısmarladık.

Perşenbe, 18 Eylûl, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

MALTA MEKTUPLARI

(22 Eylûl, 1919 — 30 Nisan 1921)

I.

POLVERİSTA MEKTUPLARI

(22 Eylûl, 1919 — 8 Aralık, 1919)

XXIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 22 Eylûl, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Malta'ya geldik. Yerleştiğimiz mevkı'in adı Polverista Barracks'tır. Evvelce kardeşim de burada imiş. Şimdi çadırlı karargâha gitmiş. Burada yirmibeş kadar Türk zâbiti ve me'muru var. Alî İhsan Paşa da buradadır. Bulunduğum binâ gāyet yüksektir. Etrâfında da duvar yok. Bütün şehir, köyler, deniz, karalar gözümüzün önündedir. Herkesin husûsî bir odası var. Karyolalar, yataklar daha muntazam. Yıkanmak için her dâirenin ayrı bir odası var. Büyük oteller gibi muntazam ve yeni bir binâ. Bahçesi, kocaman ağaçlarla bezenmiş. Malta'daki üserâ karargâhlarının en iyisi burası imiş. Buradaki esirler dışarıya çıkabiliyorlar. Başka karargâhlara gidebiliyorlar. Yine onikimiz berâberiz. Burada birçok milletdaşlar, bildikler bulduk. Limni'de üşümeye başlamıştık. Burası daimâ yaz. Hiç kış olmazmış. Rüzgâr olsa bile, binâ son derece muhâfazalı. Her taraf elektrikle münevver. Vücûdüm sağlam. Sihhatim son derece iyi. Mâneviyyetim de gāyet kuvvetli. Zâten benim sihhatimin kuvveti, mâneviyyetimin kuvvetinden ileri geliyor. Burada daimâ *Kızılelma*'yı okurlarmış[1]. Bana bir *Yeni Hayat*[2] da gönderseniz iyi olur. Mektupları yine muntazaman Sefârethâne'ye veriniz. Parayı orada

[1] *Kızılelma*, Ziya Gökalp'in neşrettiği şiir kitaplarının ilkidir (1330/ 1914).
[2] *Yeni Hayat*, Gökalp'in ikinci şiir kitabıdır; 1918'de basılmıştır.

alamadım. İhtimâl ki buraya gönderecekler. Burası daha ucuzluk. Her istenilen şey, daha kolaylıkla alınabilir; çünki kantin, binânın içindedir. Rahatım iyidir. Sizin sihhat haberinizi bekliyorum. İstirahatinizin derecesi hakkında da bana malûmat veriniz. Soranlara selâm. Tıraş takımı da gönderiniz. Sakalımı kestikten sonra gördüm ki çok şişmanlamışım. Sakal yüzümün şeklini göstermiyordu. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim.

Pazartesi, 22 Eylûl, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

11. NİHAD GÖKALP'E

Polverista — 22 Eylûl, 1919

KARDEŞİM,

Buraya geldik. Çocukların resmini gönderdim; iki hafta evvel alınmıştır. Çocuklar rahattır. Sizin oraya gitmenizi bekliyorlar. İnşa'llāh yakında gidersiniz. Sihhatim çok iyidir; sinirlerim çok sağlamdır. Zâten insan mâneviyyetini kuvvetli bulundurursa, sihhati de çok iyi olur.

Görüşmek isteyince daha çok mâni' olmağa çalışırlar; binâenaleyh sabırsızlık göstermeseniz daha iyi olur. Tabiatiyle görüşmek daha iyi.. Seniha, Hürriyet, Fatma, Türkân ellerinizden öperler[1].

22 Eylûl, 1335

Biraderiniz,

Ziya

[1] Sâbit kalemle, Ziya Gökalp'in el yazısı ile olan nüshası Ziya Gökalp Müzesi'nde bulunan bu mektup, Ali Nüzhet Göksel'in bir notu ile neşredilmiştir :

"Rahmetli Nihad Gökalp Bey'in, bu mektubun arkasına yazdığı hâtıra notu aynen şöyledir : Malta'da Polverista kışlasında yazıp Saint-Clément kampında bulunduğum zaman merhum ağabeyimin (bana) gönderdiği ilk mektuptur. Ağabeyimin İstanbul'dan Limni adasındaki Mondros limanına ve oradan Malta'ya İttihadcı arkadaşları ile İngilizler tarafından getirildiklerinde Polverista kışlasına yerleştirilmişlerdi. O sırada ben de Saint-Clément kampında idim. Malta'ya muvâsalatını işte bu kâğıtla bana bildirmişti. Tarihi 22 Eylûl, sene 1335 olacaktır." *(Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları,* Diyâribekir'i Tanıtma Derneği Neşriyâtı, Nu. 4, *Gökalp Külliyâtı,* Nu. 3, İstanbul, Işıl Matbaası, 1956, s. 19).

XXIV. KIZLARIM SENİHA VE HÜRRİYET HANIMLAR'A

Polverista — 22 Eylûl, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Perşenbe günü akşam Limni'den *Prenses İna* vapuruna bindik. İstanbul'dan çıkarken de bu vapura binmiştik. Deniz gāyet sâkin geçti. Hoş bir deniz seyahati yaptık. Malta, boz renkli bir ada. Ahâlisi kırık bir Arabca konuşuyor. Binâları Arab evleri gibi şehnişinli, cumbalı, panjurludur. Kadınları, siyah bir çarşafla sokağa çıkıyorlar. Burada, Avrupalı oteller gibi muntazam yapılmış bir binâya yerleştik. Benim husûsî bir odam var. Pencereleri bütün şehre, köylere, denize nâzır. Bahçemiz, çınar gibi çok gölgeli birçok ağaçlarla müzeyyen. Bu ağaçların altında oturarak konuşuyoruz. Feyzî ve Zülfî Bey'ler de onbeş gün evvel gelmişler. San-Salvador karargâhındadırlar. Eski vapur arkadaşlarımız da oradadır. Vâlidemin bir halası kızı vardır ki ona Zibo Bacı deriz. Bunun dâmadı, burada imam imiş. Şimdi o da yanımızdadır. Başka bildikler de var. Eski arkadaşlar da berâber. Kat'iyyen sıkılmıyorum. Sihhatim çok iyidir. Yalnız sizin ayrılığınıza dayanamıyorum. Annenizin sihhati beni düşündürüyor. Tabiî siz annenize de, Türkân'a da bakarsınız. Fatma'ya babasından selâmlar var. Paranın, buraya gönderilmesi için mürâcaatta bulununuz. Mektupları Sefârethâne'ye veriniz. Mecmuaları da gönderiniz. Kış elbisesi de isterim. Nedim, Zekeriyâ, Alî Bey-ler'e selâm. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Bir *Yeni Hayat* kitabı gönderiniz. Mecmuaları da gönderiniz. Burada ilâç gibi şeyleri vermiyorlar. Binâenaleyh aspirin, kolonya gibi şeyler göndermeyiniz.

Pazartesi, 22 Eylûl, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

XXV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 25 Eylûl, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Malta'ya gelişimizin sabahı size mektup yazmıştım. Üç gün sonra yine yazıyorum. Burada postaya haftada iki gün mektup veriliyor : Pazartesi, Perşenbe.. O hâlde haftada iki def'a benden mektup alacaksınız. Limni'den yazdığım mektupta, burasını kışlağa benzetmiştim. Hâlbuki bulunduğumuz mevkı', yalnız kış için bir kışlak değil yaz için de iyi bir yayla olabilirdi; çünki adanın en yüksek, en havadâr bir sırtındadır ve etrâfı açıktır. Şehre, denize, köylere kuş bakışiyle yukarıdan bakıyoruz. Etrâfımızda ve bahçemizde kışın da yeşil kalan yabanî kavuçuk ağaçları var. Limni'de olduğu gibi kırda gezmemize de müsâade edildi. Sıhhatim çok iyidir. Maddî istirahatimiz burada daha mükemmeldir. Görüşeceğimiz adamlar daha çok olduğu için, mânevî istirahatimiz de daha çoğalmış demektir. Oniki arkadaş hep birlikteyiz; fakat, odalarımız, gelişi güzel eski esirlerle karışıktır. Ben, miralay Alî Fıtrî Bey'le bir dâirede oturuyorum. Dâirenin müştemilâtı müşterekse de, yatak odalarımız ayrıdır. Bu dâirelerin, büyük otellerdeki dâireler gibi olduğunu yazmıştım. Her dâireye bir âile yerleşebilir. Dâire arkadaşım olan Alî Fıtrî Bey, birâderimin sınıf arkadaşıdır. Burası Limni'den daha ucuzdur. Verilen erzaka ayda iki İngiliz lirası ilâve etmekle, gāyet iyi yaşanılabiliyor. Limni ise çok masraflı idi. Birâderim, yakında bütün esirler bırakılacağı için, oraya gelecektir. Biz de sulhü bekliyoruz. Buranın aşçıları daha iyi yemek pişiriyor. Çamaşırcısı, kahvecisi, berberi, her şeyi var. Maddî hiçbir sıkıntımız yok. Mânevî sıkıntılara ise, benim rûhumda yer yok. Yalnız sizin gerek maddî ve gerek mânevî sıkıntılarınızı düşünerek üzülüyorum. Bana, ahvâlinizi hiç yazmıyorsunuz. Ne hâlde olduğunuzu bilmiyorum. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Hoca Hanım'a, Nedim Bey'e, Zekeriyâ Bey'e, Alî Bey'e selâmlar ederim. İkbal'e de selâm. Buraya geleli mektubunuzu almadım. Gazete vermiyorlar, göndermeyiniz; fakat mecmua ve kitap gönderiniz.

Perşenbe, 25 Eylûl, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

XXVI. KIZLARIM SENİHA VE HÜRRİYET HANIMLAR'A

Polverista — 25 Eylûl, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bulunduğumuz yer, Malta'daki üserâ karargâhlarının en iyisidir. Burası, zâbitlere ve küçük zâbitlere âileleriyle oturmak üzre yapılmıştır. Binâ üç kattır. Her katta on dâire vardır. Demek ki otuz âile burada barınabilir. Her dâirede iki-üç oda ile, bir banyo odası vardır. El yıkamak, banyo etmek için dâireden dışarıya çıkmaya hâcet yok. Daimâ akan musluğu var. Her taraf elektrikle mücehhez. Demek ki Avrupa'daki büyük otellerden birinin içindeyiz. Odalar da iyice tefriş ediliyor. Burada askerî esirler bir mutfak, sivil esirler de bir mutfak te'sis etmiş. İsteyen müşterek yemek odasında, isteyen kendi odasında yemeğini yiyor. Buraya gelince, üç gün bize ziyâfetler çektiler. Nihâyet, biz de ayrı bir mutfak te'sis etmektense, askerlerle komşu olanlar askerî mutfağına, sivillerle komşu olanlar sivil mutfağına iltihak ettik. Burada yemek teşkilâtına *Mess*[1] diyorlar. Ben askerî *mess*'ine dâhil oldum. Birkaç güne kadar ihtimâl ki esirler gidecektir. O zaman San-Salvador'daki arkadaşlarımızın da buraya getirilmesi muhtemeldir. O zaman tabiî, *Mess* teşkilâtı da yeni bir şekil alacaktır. Burada çok insanlarla görüşebildiğimiz için içtimâ'î muhitimiz daha geniştir. Birâderimi göremedim. Resminizi gönderdim. Çok memnun oldu. Selâm ediyor. Yakında gelecektir. Limni'de olduğu gibi kırda gezeceğiz. Burada Avrupa gazetelerini ve ajanslarını veriyorlar; fakat, İstanbul gazeteleri yasak. O hâlde, artık beyhûde gazete göndermeyiniz; edebî ilâve, mecmua ve kitap gönderiniz. Her gün ajans geldiği için, havâdislerden günü gününe haberdâr oluyoruz. Avrupa gazetelerini de okuyoruz. Buraya gelince, mektubunuzu alamadım. Tabiî para da gelmedi. Paranın buraya gönderilmesi için, Sefârethâne'ye mürâcaat ediniz. Bu da, öteki gibi kaybolmasın. Kaybolan eşyâdan da hâlâ bir haber çıkmadı. Bana kışa mahsus kostüm-

[1] Bu kelime, İngilizce'de, ortaklaşarak dâimî sûretle berâber yemek yemek, yemek arkadaşlığı için takım takım bölmek mânalarına gelir.

lerden gönderiniz. Kolalı gömlek de varsa gönderiniz. Yeniden satın almayınız; çünki burada ihtimâl ki daha ucuzdur. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızlarım.

Perşenbe, 25. Eylûl, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

XXVII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 29 Eylûl, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Malta'ya geleli bir hafta oldu. Size üçüncü mektubumu yazıyorum. Görüyorsunuz ki mektup yazmakta kusurum yok. Vücutce sizden nekadar uzağa düşsem, ruhca size o kadar daha yaklaşıyorum. Rûhum daimâ sizinle berâberdir. Mektubunuzu almak, benim için en büyük saâdettir. Ma'atteessüf, buraya geleli henüz bir haberinizi alamadım. Posta gününü dört gözle bekliyorum. Bakalım, bu mektubunuzu alabilecek miyim? Mektubunuzu alamadığım zamanlar, sihhat haberinizi şefkatli Allāh'ımdan soruyorum. *Allāh*, biribirini seven kalbler arasında açılmış mânevî bir penceredir. O, öyle bir semâdır ki, ruhlarımız onun içinde yıldızlar gibi parlar ve biribirini uzaktan temâşâ eder. Ben gözlerimi kapayınca, Allāh'ın bu gizli bahçesinde seni ve yavrularımı görüyorum. Bilmem, sen de kalb gözü ile beni görebiliyor musun? İçinde bulunduğumuz bu ayrılık çillesi yakında bitecek. Bahtıyârlık süreksiz olduğu gibi felâket de devamsızdır. Gündüzden sonra gece, geceden sonra gündüz gelir. Ayrılık olmasaydı, insanlar berâber bulunmanın kadrini bilmeyecekti. Yuva saâdetini, yuvasından uzak düşmüş garip kuşlara sormalı! Dünyada vatan sevgisinden sonra, en tatlı duygu yuva sevgisi imiş. Bıldırcın katarlarının dönüşü gibi, elbette birgün biz de bu hicretten döneceğiz. O zaman bütün bu hicranlar bitecek. O zaman, mes'ud yuvamızda, yine bir çift güvercin gibi, sevgili yavrularımızın tatlı cıvıltılarını dinleyeceğiz. Ben, Tanrı'dan çok şey istemiyorum. Yalnız, iki şey istiyorum : *Yurdum mes'ud olsun*

yuvam bahtıyâr. Allāh çok şey isteyenlerin duâsını kabûl etmez; çünki artık bıkmıştır; fakat, az isteyenlerin murâdını verir. Feyziye Hanım'a, Hoca Hanım'a, Nedim Bey'e, Zekeriyâ Bey'e, Alî Bey'e selâmlar ederim. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm.

Pazartesi, 29 Eylûl, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

XXVIII. KIZLARIM SENİHA VE HÜRRİYET HANIMLAR'A

Polverista — 29 Eylûl,1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Burada sıkılmıyorum. Nasıl ki Limni'de de sıkılmıyordum. Filosof olan bir adamın, sıkılıp sıkılmamak elindedir. İnsanı bedbaht yâhut bahtıyâr eden, kendi telâkkîsidir. Kendini bahtıyâr zanneden adamdan daha bahtıyâr yoktur. Kendini bedbaht sanan insan da, gerçekten en bedbahttır. Ben daimâ kendimi bahtıyâr bilirim. Felekin hiçbir cevri, tâli'in hiçbir sitemi beni bu kanaatimden döndüremez. Kalbimin vecdi hiçbir zaman eksilmez. Ben yalnız ilimle mefkûre için yaşadım. İlmin nihâyet gālip, mefkûrenin nihâyet muvaffak olacağına Îmânım var. Burası daha geniş bir muhit. Fikir arkadaşı, his ortağı olacak daha çok insanlar var. Gündüzleri bahçede bâ'zımız ağaçlar altında sohbet encümenleri kurarız. Bâ'zımız da konuşarak piyasa ederiz. Geceleri cephedeki koridorlarda otururuz. Önümüzde elektrik kandilleriyle aydınlatılan Valletta şehri, aşağıya aksetmiş yıldızlı bir semâyı andırır. Bir aşağıdaki semânın yıldızlarına, bir de yukarıdaki göğün kandillerine bakarız. Cemiyetin güzellikleri, tabiatin güzellikleriyle yarışacakmış sanırız. Buranın havası soğuk değil, sıcak da değil, serindir. Otelimiz istirahat için çok elverişli. Müstakil bir odam olduğu için, istediğim zaman münzevî yaşayabiliyorum. İnsan, bâzen fert hâlinde bir cemiyettir. Bu ânlarda yalnız kalmasını ister; bâzen de cemiyet içinde bir ferttir : Bu ân-

larda da herkesin arasında bulunmayı arzu eder. Burada bu iki emelin de husûlü mümkün. Annenize çok selâmlarım var. Annenize hürmet ve itaatte kusur etmeyiniz. Sıhhatini bana daimâ yazınız. Türkân'a, Fatma'ya da iyi bakınız. Fatma'nın babası hepinize selâm eder. Ben burada yalnız mektuplarınızı almadığım zaman üzülürüm. Sıhhatim gāyet iyidir. Hasta olmamı istemezseniz, beni mektupsuz bırakmayınız. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızlarım!

Malta — Pazartesi, 29 Eylûl, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

XXIX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 2 Ekim, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Sefârethâne'ye verilmiş olan ellidört İngiliz lirasını, dünkü postada aldım; fakat, mektubunuzu alamadım. İhtimâl ki mektupları bu gün verirler. Malta'ya gelmek, kışın yakınlaşması i'tibâriyle iyi oldu. Lâkin, bu yüzden üç hafta mektuplarınızdan mahrum kaldım. Yerimizin değişmesinden dolayı bu hâl tabiiydi. Bir haftaya kadar burada da postanın muntazam bir şekil almasını ümit ederim. Ben size haftada iki def'a, ikişer mektup yazıyorum. Bu mektuplarla berâber buradan yazdıklarım sekiz mektup oldu. Bilmem alıyor musunuz? Cevap almadığım için, yazdığım mektupların vusûlünü de bilmiyorum. Benim burada mektupsuzluktan başka hiçbir sıkıntım yoktur. Sıhhatim iyidir. Biraz şişmanlaşıyorum. Resmimi gönderirsem yüzümün daha genişlediğini göreceksiniz. Artık kendi kendimi tıraş ediyorum. Sakalı Limni'den çıkarken kestim. Sizin ve çocuklarımızın sıhhatine dâir tafsilâtlı mektup isterim. Vücûdünüzü tedâvî ediyor musunuz? Paranızı hep bana gönderdiniz. Siz orada nasıl yaşayorsınız? Darlık çekiyor musunuz? Buralarını da yazmalısınız. Siz orada sıkıntı çekiyorsanız, benim burada rahat yaşamamın ne faydası var? Bir erkek için en büyük vicdan azâbı, âilesini mes'ud

edememektir. Siz daimâ benim yüzümden iztirap çektiniz. Şimdi de darlık çekiyorsunuz. Allāh yine kavuşturursa, artık sizi mes'ud edecek bir hayat programı yapacağım. Çocuklarımızı kendim okutacağım. Biz Türkler, âile hayatını bilmiyoruz. Âile hayatının kıymetini ondan uzak düştükten sonra anlıyoruz. İnsan milletinden sonra, en çok âilesini düşünmelidir; yurdundan sonra, en çok yuvası için çalışmalıdır. Yuvamızın sevgili yavruları olan Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Birâderimin hepinize selâmı var. Oraya gelmiş olan halamız Hanım'ın ellerinden öperim. Kerâmî Bey'e, Nedim Bey'e, Zekeriyâ ve Alî Beyler'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm ederim. İkbal'e de selâm. Bana, eksik olmamak şartiyle bir *Yeni Hayat* kitabı gönderiniz. Kışlık kostüm de gönderiniz.

Perşenbe, 2 Teşrinievvel, 1335

Zevciniz,

Ziya Gökalp

XXX. KIZLARIM SENİHA VE HÜRRİYET HANIMLAR'A

Polverista — 2 Ekim, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Gönderdiğiniz ellidört İngiliz lirasını aldım. Burası ucuzluk olduğu için, bu para uzun müddet kifâyet edecektir. Vapurda kaybolan para ile, postada kaybolan eşyâ için de isterseniz, yeni İngiliz mümessiline bir mektup yazınız. Ben de sırası düştükçe ta'kip ediyorum. Ta'kip edilirse, bulunmak ihtimâli var. Buraya geleli mektuplarınızı almadım. Dünkü postada yalnız, gönderdiğiniz para çıktı. Mektupları da ihtimâl ki bu gün verirler. Daha Limni'de iken buraya geleceğimizi iki posta müteâkiben yazmıştım. O mektupları aldınızsa, behemehâl buraya mektup yazmanız lâzım gelirdi. Limni'ye gelecek mektupların da buraya gönderileceğini, oradaki General va'detmişti. Nasıl ki parayı gönderdi. O hâlde, postalarda benim için birçok mektuplar olacak. Bakalım ne zaman elime değecek. Ben buraya geleli sekiz

mektup yazdım. Her hafta iki posta günümüz var. Pazartesi ve Perşenbe günleri.. Ben bu posta günlerinin her ikisinde de biri annenize, biri size olmak üzre mektuplar yazıyorum. Mektuplarıma muntazam cevap almazsam, ben de artık az yazmaya başlıyacağım. O hâlde, siz de her vâsıtadan istifâde ederek, bana çok mektuplar göndermelisiniz. Mektup almadığım zaman mâneviyyetim bozuluyor. Gurbetteki bir adama mektup göndermemek, memedeki bir çocuğa meme vermemek gibidir. Bir çocuk, vakti gelince sütten kesilir; fakat, bir garip, âile mektubundan mahrum edilemez. Türkân'ı sütten kestiniz. Beni de mektuptan mı keseceksiniz? Sakın bu sözlerimi ciddî telâkkî etmeyiniz. Sizin bana her posta mektup yazdığınızı biliyorum. Kabahat sizde değil. Biz bir adadan başka adaya göç ettik. Mektupların gecikmesi bu göçün bir neticesidir; fakat, sebebi her ne olursa olsun, mektup almamak büyük bir iztirap! Her iztirap duyanın feryât etmesi tabi'îdir. Annenize çok hürmet ediniz. Sıhhatine, tedâvîsine dâir malûmât yazınız. Mini mini Türkân ne hâlde? Hürriyet onunla oynuyor mu? Amucanızın hepinize selâmı var.

Perşenbe, 2 Teşrinievvel, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

XXXI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 6 Ekim, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta üç mektup aldım. Biri Seniha'dan ki 19 Eylûl tarihli, ötekiler de Hürriyet'le Türkân'dan ki 24 tarihli... Senin ve Seniha'nın 24 tarihli mektuplarınız gelmedi. Yoksa, küçükler yazıyor diye siz yazmadınız mı? Mektuplarda hep senin ağladığından bahsediliyor. Şiir okunur ağlarsın. Mektup gecikir ağlarsın. Bu haberler ok gibi yüreğimi deliyor. Kederlenmene gerçekten bir sebeb göremiyorum. Farzet ki ben tebdîl-i hava için seyahate çıkmışım. Yazı serin bir adada, kışı da sıcak bir adada

geçiriyorum. İlkbaharda da artık hiç ayrılmamak üzre birleşeceğiz. Böyle bir hâlde ağlanır mı? Ben kendi hisâbıma bu hicretten memnunum; çünki güzel yerler görüyorum. İyi havalı yerlerde yaşıyorum. Göğün, denizin binbir rengini görüyorum. Birgün bakarsın, gök açık mâvî, deniz koyu kurşunî. Başka birgün göğün açık kurşunî, denizin camgöbeği renginde olduğunu görürsün. Her gün, her saat bu renkler değişir. Burada kocaman bir şehir, kiliseleri ve konaklariyle penceremin altında! Küçük bir körfez de gemileriyle, sandallariyle gözümün önünde! Gezmek için gölgeli bir bahçe, konuşmak için fikirli arkadaşlar var. Yemeklerimiz iyi, çamaşırlarımız güzel yıkanıyor. Hâsılı, buradaki yaşayışım istirahatli. Maddeten hiç sıkılmıyorum. Sizin sıkılmıyacağınızı bilsem, mânen de hiç özülmiyeceğim. Sen mektuplarında kederlenmiyeceğini, merak etmiyeceğini va'detmiştin. Hani ya, niçün va'dini tutmuyorsun? Kederlenmek, Allāh'tan ümidi olmayanlar içindir. Senin Allāh'tan ümidin yok mu? Ben, bu ağlamayı daha ziyâde rikkate hamlediyorum. Kalbin çok şefkatli, çok rikkatli, onun için ağlıyorsun. Biliyorum ki senin, Allāh'a tevekkülün var. Bu gibi felâketler seni me'yus edemez; çünki geçici olduğunu bilirsin. Her geceden sonra bir gündüz, her kıştan sonra bir ilkbahar geleceğine vâkıfsın. *Ülker*'in, kardeşi *Aydın*'a söylediği sözleri hatırla[1]! Gerçekten İslâm olanlara göre Allāh Kerīm'dir; Allāh vardır ve gam yoktur. Her şey geçer, yalnız Allāh'ın inâyeti nihâyet bulmaz. Felâketler, birer imtihandır. Ayrılıklar, berâberliğin kadrini bilmek için birer derstir. Yakında bu kara günler geçecek. Milletimiz için de, âilemiz için de mes'ud günler gelecek. Ben her saat, yavrularımızın resmine bakarak tesellî buluyorum. Size resmimi göndereceğim, fakat daha aldırmadım. Sihhatinize daimâ duâ ediyorum. Mektubunuzu kesmeyiniz.. Nedim, Zekeriyâ Beyler'e selâm. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, İkbal'e selâm. Küçüklerin gözlerinden öperim.

Pazartesi, 6 Teşrinievvel, 1335

Kocan,

Ziya Gökalp

[1] Ülker, Ziya Gökalp'in *Altun Işık* adlı eserinde mevcut ve *Ülker ile Aydın* adlı masalının kahramanıdır. Ülker ile Aydın, üveği annelerinin te'siri ile, babaları tarafından bir akşam üzeri evden uzaklaştırılıp, bir ormana bırakılmıştır. Bu

12. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 6 Ekim, 1919

SEVGİLİ YAVRULARIM,

Bu hafta senden 19 Eylûl tarihli bir mektup aldım. Hürriyet'le Türkân'dan da 24 tarihli mektuplar geldi. Senin ve annenin 24 tarihli mektuplarınız gelmedi. Yoksa yazmadınız mı? Siz postacının yolunu bekliyorsunuz da, ben beklemiyorum mu sanıyorsunuz? Ben burada rahat isem de, sizin hâlinizi düşünerek muztarip oluyorum. Siz de sıkıntı içinde olup olmadığınızı yazmıyorsunuz. Geçen hafta ellidört İngiliz lirası geldi. Bana para göndermekle, sizin parasız kaldığınızı düşünerek iztirap çekiyorum. Artık sizden para istemem; çünki burası ucuzluk..

Şimdi burası yaz gibi.. Sabah pencereleri açınca, pencerelerimdeki saksılar çiçeklerinin güzel kokularını içeriye dolduruyor. Bu ânda size masa başında mektup yazarken, bütün Malta şehri gözümün önündedir. Güzel manzaralar görmek için pencerenin yanına gitmeye bile hâcet yok. Yerimiz, Malta'nın en yüksek mevki'idir. Üserâ karargâhlarının en iyisinde oturuyoruz. Şimdi harb esirlerini bırakıyorlar. Tabiî, sulh olunca sıra bize[1]

hâdiseyi kavradıkları, babalarının kendilerini bırakıp gitmiş olduğunu anladıkları zaman, hüngür hüngür ağlamaya başlayan küçük kardeşi Aydın'a, Ülker teselli verir :

Kardeşine dedi : "Aydın, ağlama!
Sabretmeği ben söz verdim anama.
Biliyorduk birgün bu iş olacak,
Kaderimiz neyse olsun çabucak.
Biz öz Türk'üz, bak sen Aydın, ben Ülker,
Türk Tanrısı öz ilini esirger."

Ülker'in bu ve benzeri sözleri ile Aydın'ın gözlerinde ümid ışıkları yanar; bir çok felâketleri metânetle atlattıktan sonra, saâdete erişirler. Gökalp bu şiirinde, "Ne ekilse o biçilir dünyada" fikrini müdâfaa etmiş, yapılan fenâlıkların cezâsız kalmayacağını, iyiliklerin ise günün birinde mükâfâtını göreceğini anlatmak istemiştir. Zevcesi Vecihe Hanım'a, *Ülker'in, kardeşi Aydın'a söylediği sözleri hatırla* demekle, ona sabır ve tevekkül tavsıye ile, bu günlerin uzun müddet sürüp gitmeyeceğine işâret etmektedir (*Ülker ile Aydın* manzûmesinin tam metni ve muhtelif neşirleri hakkında izahat için bak., *Ziya Gökalp Külliyâtı—1.*, Türk Tarih Kurumu Basımevi — Ankara, 1952, s. 24-37, 340-III.).

[1] Krş., A. Nüzhet Göksel, bize de

gelecek. Sizden en çok istediğim, annenizi tesellî etmektir. Kederlenmesine mâni' olunuz. Merak etmesine meydan vermeyiniz. Görüyorsunuz ki ben mektup yazmakta hiç kusur etmiyorum. Hayatım size lâzımdır diye son derece sihhatime i'tinâ ediyorum. Âilem olmasaydı, sihhatimi aslā düşünmeyecektim. Belki de hastalanmayı, hattâ ölmeyi arzu edecektim; fakat, insanın bir âilesi, henüz küçük yavruları bulunursa sihhatine bakması, hastalanmamağa çalışması en mukaddes bir vazife olur. Ben bu vazifemi îfâya çalışıyorum. Anneniz de sihhatinin sizin için elzem olduğunu düşünerek, vücûdünü yıpratacak kederlerden, meraklardan sakınmalıdır. Her insan istediği gibi harekette hürdür; fakat ana ve baba olduktan sonra, insanlar evlâtlarının esiridirler. Yavrularının saâdeti için, analar ve babalar hasta olmamağa, uzun müddet yaşamağa mecburdurlar. İşte, ben gerek annenize ve gerek size faydalı olabilirim diye sihhatime kıymet veriyorum. Sizin saâdetinize sebep olabilir diye âfiyetimi esirgiyorum. Annenizden de bunu istemelisiniz. Annenize çok hürmet ve riâyet ediniz. Hatırını aslā kırmayınız.

Buranın kuşları, kelebekleri ve çiçekleri Hürriyet'e, Türkân'a, Fatma'ya selâm ediyorlar. Şeref'e ve Beyhan'a da selâm gönderirler. Amucanızın hepinize selâmı var [2].

Pazarertesi, 6 Teşrinievvel, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

XXXII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista —9 Ekim, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Dün akşam dokuz tâne mektup aldım. İki tânesi 29 Eylûl tarihli.. Biri senden, biri de Hürriyet'ten. Seniha'dan yok, bilmem niçin? Bir mektubun da tarihi 27, imzâsı senin.. Bu üç mektupta Malta'ya geldiğimizden haberiniz var. Öteki mektuplar eski, 10 Eylûl, 14 Eylûl gibi tarihlerde yazılmış. Hâlbuki geçen

[2] Esirlere mahsus resmî kâğıda yazılmış ve yukarısında 6 Teşrinievvel, 1335 tarihi, arkasında Polverista Barracks kaydi bulunan bu mektubun aslı, Ali Nüzhet Göksel'dedir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 20).

hafta 24 Eylûl tarihli mektubunuzu almıştım. Bu mektuplar arasında senin ve Seniha'nın, Hürriyet'in mektupları var. Hürriyet yazmaya başlayınca, Seniha mektuplarını eksiltti. Yoksa mektuplarını postaya mı veriyor? Postadaki mektuplar çok geç geliyor. Hepsini Sefârethâne'ye verseniz daha iyi. Burada rutûbet olduğunu yazıyorsunuz. Hâlbuki böyle birşey yok. Biz denizden çok yükseğiz. Bütün etrâfımız açıktır. Malta şehrine yukarıdan kuş bakışiyle bakıyoruz. İkāmetgâhımız yeni yapılmış ve büyük bir oteldir. Bütün pencereleri güneş ve havaya açıktır. Malta sıtması diye bir söz var; fakat, bunun sebebi keşfedilmiş. Bu sıtmayı Malta keçilerinin sütü veriyormuş. Bundan dolayıdır ki burada yerli süt ve peynir yasaktır. Senelerdenberi yapılan tecrübe gösteriyor ki, Malta keçisinin sütünü içmeyen, peynirini yemeyen hiç sıtma görmüyor. Biz ne Malta keçisini görüyoruz, ne de sütünü, peynirini; yoğurt zâten yok. Hâsılı, burada ne sıtma, ne rutûbet, ne nezle hiçbir şey yok. İngiliz zenginleri sonbaharı ve kışı geçirmek üzre buraya gelirler. Demek ki burası, bu iki mevsim için pek güzel bir iklimdir. Biz de nihâyet kış sonuna kadar burada kalabiliriz; çünki her hâlde yakında sulh olacak. Buraya her gün ajans geliyor. Günü gününe İstanbul havâdisi alıyoruz. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Avrupa gazeteleri de geliyor. Yalnız Türkçe gazete vermiyorlar. San-Salvador'dakilerin yazdıkları mektuplara bakarak, bizim de hâlimizi onlara kıyas etmeyiniz. Biz Malta'nın en iyi, en güzel, en havadâr bir mevkı'indeyiz. Diğer esirlerle de görüşebiliyoruz. Yorgan ve battaniye istemem. Fanilâlarım da var. Zâten burası Mısır gibi sıcak. Biz Limni'den çıkarken, orada kış başlamıştı. Burada ise henüz sonbahara girilmemiş. Sihhatim çok iyidir. Görüşecek çok arkadaşlarım var. Kitap çok. Ayrı bir odam olduğu için, serbest okuyup yazabiliyorum. Çocuklarımızın resimleri her ân gözümün önünde. Seniha ile Hürriyet mahzun, Türkân büsbütün şaşırmış. Pencerelerimde saksı sardunyaları ve sarmaşıklar var. Bu pencerelerden Malta'yı ve denizi seyrediyorum. Kardeşimin hepinize ve Fatma'ya selâmı var. Benden de herkese selâmlar.

Perşenbe, 9 Teşrinievvel, 1335

Kocan,

Ziya Gökalp

13. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 9 Ekim, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta dokuz mektup aldım. Bâzısı eski, üç tânesi yeni.. 27 ve 29 Eylûl tarihli olan bu mektuplarda Malta'ya geldiğimizden haberdârsınız. Seniha'nın 19 Eylûl'den sonra mektubu yok. Bu tenbellik niçin? Hürriyet başkasına yazdırıyor da [1] sen kendin yazabilirken niçin ihmâl ediyorsun? Her hafta mektubunu isterim. Bana senin el yazınla yazılmış mektuplar daha hoş geliyor. Mektupların resmî sözlerini bilmediğin için duyduğunu, düşündüğünü yazıyorsun. Şimdi de annen de [2] biraz yazı bilseydi, ondan da el yazısıyle mektup isterdim; Hürriyet'ten de öyle.. Ben hepinizden ayrı ayrı mektuplar isterim. Senin el yazını ise daimâ görmek isterim [3]. Yalnız sözler kalbin aynası değildir, yazı da rûhun bir aynasıdır. Başkasına mektup yazdırıldığı zaman, kitâbet yapayım diye söylenen sözleri başka türlü yazar; hâlbuki kalbten gelen sözler ayniyle yazılmalı.. Sen kitâbet bilmediğin için doğru yazıyorsun. Senin imlânı da öğrendim. Her nasıl yazsan okuyabiliyorum. İmlâyı da konuştuğun gibi yazıyorsun. Kâtiplerin imlâsı da, ifâdesi de yanlıştır. İnsan duyduğu gibi yazmalı. Sen artık vaktini boş geçirme. Derslerine çalış. Ben gelince sizi kendim okutacağım. Hürriyet'in, Fatma'nın tahsiline de dikkat et. Mektepte başka çocukların ahlâkına uymasınlar. İstanbul'daki ahlâk pek fenâ.. Biz kendi memleketimizin ahlâkını muhâfaza etmeliyiz. Asıl Türk ahlâkı bizim memlekettedir.

Sihhatim çok iyidir. Mektuplarınızı aldıkca rûhum da rahat olacaktır. Ellidört liranın geldiğini birkaç def'a yazdım. Mektuplar belki gelmemiş diye tekrar yazıyorum. Artık hiç para göndermeyiniz. Gazete de göndermeyiniz; çünki vermiyorlar. Kış için bir kostüm istemiştim. Kalın fanilâlarım var. İnce iç fanilâ-

[1] Krş., A. Nüzhet Göksel, yazdırıyorsa da
[2] Krş., A. Nüzhet Göksel, şimdi annen de
[3] Krş., A. Nüzhet Göksel neşrinde bu son cümle yoktur.

ları çok yıkanmakla darlaşıyor. Geniş olmak şartiyle bunlardan gönderseniz[4] iyi olur. Battaniye, yorgan gibi şeyler de istemem. Zâten eşyânın birçoğu yolda kayboluyor. Beyhûde para sarfetmeye lüzum yok.

Yemeklerimiz iyi, vaktimiz hoş geçiyor. Mevkı'imiz, Malta'nın en güzel yeridir. Esirlerin en tâli'lileri buraya yerleştirilenlerdir. Vâkı'a, bülbülü altun kafese koysanız yine vatanım diye feryât eder; fakat, sıhhate muvâfık bir yerde bulunmak, havadâr ve müferrih bir mevkı'de yaşamak da iyi birşeydir. Âilesini düşünen babalar hasta olmamağa çalışırlar. Hasta olmamak için de havadâr ve ferahlı bir mesken lâzım. İşte bundan dolayı hâlimizden memnunuz. Tabiî en büyük memnuniyetimiz âileleri mize kavuştuğumuz zaman hâsıl olacak[5]. Bu ise İnşa'llāh yakındır.

Nedim ve Zekeriyâ Beyler'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, İkbal'e selâm.. Çocukların gözlerinden öperim. Amucanızın selâmı var[6].

Perşenbe, 9 Teşrinievvel, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

XXXIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 13 Ekim, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Geçen Perşenbe akşamı dokuz mektubunuzu almıştım. Bunların cevâbını yazdıktan sonra, postadan iki mektubunuz daha geldi. Birisi 28 Eylûl tarihiyle Seniha'dan, öteki 17 Eylûl tarihiyle senden.. Demek ki Sefârethâne'ye verilen mektuplarla, postaya verilen mektuplar ayni zamanda geliyor. O hâlde, ihtiyaten haftada bir mektup da posta ile gönderiniz; fakat, muntazaman

[4] Krş. A. Nüzhet Göksel, gönderirseniz

[5] Krş., A. Nüzhet Göksel, zaman olacak

[6] Başında Perşenbe, 9 Teşrinievvel, 1335 tarihi, arkasında Polverista Barracks kaydi bulunan bu mektubun aslı Ali Nüzhet Göksel'dedir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 21 v. d.).

Sefârethâne'ye mektup vermeyi de unutmayınız. Seniha, bundan sonra iki-üç ayda mektup alacağınızdan bahsederek telâş ediyor. Ben sizin mektuplarınızı on günde aldım. Her hâlde siz de benim mektuplarımı bu müddette almışsınızdır. Para için de beyhûde telâş ediyor. Hattâ birâderime de yazmış. Hâlbuki buraya gelişimizden birkaç gün sonra, gönderdiğiniz ellidört İngiliz lirası geldi. Geçen hafta bir paket içinde istediğim İngilizce kitaplarla, bir Fransızca kitap da geldi. Bunları gönderen Zekeriyâ Bey'e teşekkürler ederim. Ne sûretle Amerika'ya gideceğini yazmıyorsunuz. Sen mektubunda Hürriyet'in itaatsizliğinden şikâyet ediyorsun. Hürriyet bilmelidir ki, seni biraz incitse benim kalbimi kırmış olacaktır. Resmine bakıyorum, gāyet uslu duruyor. Bu uslu kız, nasıl olur da sevgili annesini gücendirir? Ben, Hürriyet'in huyunu bilirim. O seni çok sever. Hiç seni incitmez ki, benim de kalbim ondan kırılsın. Hürriyet, aklı başında bir çocuktur; fakat, nihâyet bir çocuk olduğunu da unutma! Çocuk kısmının bâzı yaramazlıkları tabiîdir. Çocuk oyunsuz, oyuncaksız duramaz. Hâsılı Hürriyet seni çok sever. Sen de onu çok sev! Seniha'yı, Türkân'ı, Fatma'yı, İkbal'i de çok sev! Siz orada biribirinizi nekadar çok severseniz, ben de burada o kadar rahat yaşarım. Âilem orada nekadar mes'udsa, ben de o kadar mes'ud olabilirim. Seniha'nın, uzak mektebe gitmesi iyi değildir. Tıramvayla gidip gelecek. Sen de sabahtan akşama kadar merak içinde üzüleceksin. Evde, yâhut yakın bir mektepte okuması daha iyi! Ev mes'elesi beni müteessir etti. İyi bir mahallede, münâsip bir ev bulursanız çıkabilirsiniz; fakat, olduğunuz yerde kalsanız daha iyi! İhsan Bey bir çâresini bulur. Ben burada rahatım. Sihhatim de çok iyidir. Mevkı'imiz ferahlı! Saf hava, güzel manzaralar! Yalnız, burada kilise çanları hiç susmuyor. Kulağımız bu sese alışmamış. Kâşki bizim minârelerde de böyle daimî ezanlar, ilâhîler okunsa! Burası çok dindâr bir memleket! Kiliselerin birisi susuyor, öteki çan çalmaya başlıyor. Alî, İhsan, Nedim, Zekeriyâ, Fuad Beyler'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Şeref'in, Beyhan'ın, Zekî'nin gözlerinden öperim, İkbal'e selâm.

Pazartesi, 13 Teşrinievvel, 1335

Kocan,

Ziya Gökalp

XXXIV. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 13 Ekim, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Perşenbe günü, mektubumu yazıp postaya verdikten sonra, senin 28 Eylûl tarihli mektubun da geldi. Posta ile geldiği için, ötekilerden oniki saat sonra elime değdi. Bir hafta içinde iki def'a posta almış gibi oldum. Sefârethâne'ye verdiğiniz mektuplardan başka, her hafta postaya da teahhüdlü bir mektup verseniz iyi olur. İngiliz postasına verilen mektuplar, Sefârethâne'ye verilenlerle berâber gibi geliyor. Mektuplarımı, bundan sonra ancak iki-üç ayda alabileceğinizi yazıyorsun! Ben, sizin mektuplarınızı on günde aldım. Siz de, her hafta mektuplarımı alacaksınız. Mektubun bir-iki hafta gelmemesi, yer değiştirmemizden dolayı tabiîdir. Bir hafta mektup gecikti diye meraklanmayınız. Mektuplarımızı Sefârethâne'deki *High Commission* nâmına gönderiyoruz. Oradan posta günleri mektupları arayınız. Ben, burada daha rahatım. Bulunduğumuz otel Malta'nın en yüksek bir yerindedir. Biz, otelin üçüncü katında oturuyoruz. Demek ki denizden birkaç minâre boyu yükseğiz. Hiç rutûbet, denizden yükselerek buraya kadar çıkabilir mi? Burada bâzen cenup rüzgârı estiği zaman rutûbet olabilir; fakat, bu rüzgâr da ancak senede birkaç gün eser. Burada hâlâ yaz mevsimi hükmünü sürüyor. Sonbaharı bekliyoruz. Sonbahar ve kış mevsimlerinde İngiltere'nin zenginleri, mevsim geçirmek için buraya gelirlermiş. Demek ki, bu iki mevsimi iyi geçireceğiz. İlkbaharda ise inşa'llāh kavuşuruz; çünki o zamana kadar sulh bitecek. Buraya gönderilen eşyâ geliyor. Ara-sıra ufak paketler gönderilse daha iyi! Zâten ben Mondros'tan da ufak paketler göndermenizi yazmıştım. Ufak paket, kaybolsa da ehemmiyeti yok. Buraya eşyâ gönderilmesi zarûrî birşey değildir; çünki burada her şey var; fakat, oradan gelen şeyler, memleket yadigârı olduğu için hoşa gidiyor. Çok para sarfetmemek üzre, ufak-tefek paketler gönderebilirsiniz. Buraya ecnebî gazeteleri ve ajans geliyor. Günü gününe havâdis alıyoruz; fakat, Türkçe gazeteleri vermiyorlar. Gazetelerin edebî ilâveleri ile mecmuaları, mektuplar ve paketlerle be-

râber Sefârethâne'deki *High Commission*'a veriniz. Necmeddin Bey'de, Eflatun'la Aristo'nun kitapları var. Alî Bey'de de Homère'in *İliade*'ı var. Zekeriyâ Bey gitmişse, Fuad Bey bunları alıp gönderse iyi olur. Evdeki kitaplardan da Homère'in *Odyssée*'sini, Plutarque'ın *Büyük Adamların Hayatı* ismindeki kitabını isterim. Bunlar, Fransızca olduğu için bulmanız zordur. Mümkün ve kolaysa gönderiniz. Mutlakā göndermek lâzım değil; çünki burada çok kitap var. Burada her saat resimlerinize bakıyorum. Vakit vakit mektuplarınızı okuyorum. Annenizi ve sizi düşünmekten başka bir endîşem yoktur. İnş'allāh yakında kavuşuruz. *Sabrın sonu selâmettir*. Mini mini Türkân'a duâ ettiriniz. Onun duâsı makbûldür.

Pazartesi, 13 Teşrinievvel, 1335
Babanız,
Ziya Gökalp

XXXV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 16 Ekim, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Dün dört mektup aldım. İkisi 3 Teşrinievvel, ikisi de 7 Teşrinievvel tarihli. Mektuplar Seniha ile Hürriyet'ten. Senden mektup yok. İhtimâl ki seninkini de bu gün postadan alırım. Ne olurdu Sefârethâne'ye verilen mektuplar arasında da senin bir mektubun bulunsaydı! 7 Teşrinievvel tarihli mektuplarda, buradan yazdığım 25 Eylûl tarihli mektubun geldiği anlaşılıyor. Hâlbuki 22 Eylûl tarihiyle daha evvel de iki mektup yazmıştım. Bu ilk mektupları henüz almamışsınız; çünki bunları ayrı ayrı zarflarla postaya vermiştik. 25 tarihli mektupları ise, hep birlikte büyük bir zarfa koyarak *High Commission*'a gönderdik. *High Commission*, Sefârethâne'de mektupları verip aldığınız hey'ettir. Bu vâsıta ile gönderdiğimiz mektuplar, sekiz günde elinize değiyor. İlk mektuptan sonra, bütün mektuplarımızı hep bu vâsıta ile gönderdik. Haftada iki gün, Pazartesi ve Perşenbe günleri mektup yazıyorum. Burada geçirdiğim en tatlı zamanlar,

mektup aldığım, yâhut yazdığım ânlardır. Mektuplarınızı birçok kerreler okuyorum. Çocuklarımızın resimlerini her dakika temâşâ ediyorum. Burada sihhatim ve istirahatim iyi! Fakat ayrılık, iştiyak, hasret : Bunların acısını hiç sorma! Īmânım kuvvetli, tevekkülüm sağlam olmasaydı, bu acılara dayanamıyacaktım. Bereket versin ki dindâr ve mefkûreli bir rûhum var. Sizin orada tamâmıyle rahat olduğunuza emīn olsam, kendimi hiç üzmeyeceğim. Daimâ düşündüğüm sizin sihhatiniz, rahatınız, istirahatinizdir. Siz de orada īmânlı ve tevekküllü olunuz. Allāh'ın, doğru kullarına vefâlı olduğuna i'timad ediniz. Güneş bulut altına girebilir; fakat, hakikat güneşi uzun müddet bulut altında kalamaz. Fırtınalar gelir geçer, kasırgalar gelir geçer. Biraz sonra görürsünüz hava güzelleşmiş. Allāh güzeldir. Güzelliği sever, güzelliği ister. Ara-sıra celâllenir; fakat, çok geçmez Cemâl'e avdet eder. Felâketlerin de lüzumu var. İnsan dâimâ rahat içinde yaşasa şımarır. Memleketimizin tâbirince bedter[1] derde uğrar. Felâket insanı pişirir, seciyye sâhibi eder. Allāh, sevgili kullarını imtihan eder. Tarīkate girenler çille çektikleri gibi, Allāh yolunda yürüyenlerin de çille çekmesi lâzım. İnsan cefâ çektiği nisbette safâ görür. Hâsılı saâdet içinde olup da felâketi beklemektense, felâket içinde olup saâdeti beklemek daha iyidir. Seni tesellî etmeye hâcet yok. Kadınların kalbi, erkeklerinkinden daha kuvvetlidir. Biz, fikirlerle tesellî ararız. Siz, hislerinizle onu yaşarsınız. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, Zekî'nin gözlerinden öperim. Birâderimin selâmı var. Nedim, Zekeriyâ Beyler'e, Hoca ve Feyziye Hanımlar'a selâm. İkbal'e de selâm.

Perşenbe, 16 Teşrinievvel, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

[1] Bu kelime, بطر şeklinde yazılmıştır.

XXXVI. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 16 Ekim, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta dört mektubunuzu aldım. İkisi 3 Teşrinievvel tarihli! Bunlarda mektup almadığınızdan şikâyet ediyorsunuz. İki mektup da, 7 Teşrinievvel tarihli. Bunlarda da 25 Eylûl tarihli mektuplarımı alarak sevindiğinizi yazıyorsunuz. Mektuplarımı sekiz günde aldınız. Demek ki telâşınız beyhûde imiş. İki-üç ayda ancak bir mektup alabileceğiniz diye, beyhûde korkmuşsunuz. Ben de sizin mektuplarınızı sekiz günde alıyorum. Postada çok mektuplarım var. Haftada iki kerre yazıyorum. Bunlar sırasıyle birer birer elinize değecektir. Bu hafta, annenizden mektup almayışım canımı sıktı. İki mektup yazacağınıza, üç mektup yazsanız ne olur? Sonra, mektuplarınızın kâğıdı dört sahife olduğu hâlde bir sahifesi bile tamamıyle yazılı değil. Mektup bu kadar kısa olur mu? Söz bulamıyorsanız Türkân'a sorunuz. Ben size uzun mektuplar yazıyorum. Buradaki yaşayışımı anlatıyorum. Siz, hiçbirşey yazmıyorsunuz. Bizim burada bir tekyemiz var. Orada halk masalları, halk türküleri söylenir. Bilmeceler, darb-i meseller gülünç fıkralarla vakit geçirilir. Tekyemiz efendi edebiyatına, efendi mûsıkîsine rağbet etmiyor. Yalnız halk edebiyatına, yalnız halk mûsıkîsine kıymet veriyor. Kitaplarım gelince, tekrar İngilizce öğrenmeye başladım. Burası, bir dârülfünun gibi.. Herkesin elinde bir kitap. Muntazaman ders alıyor. Çok zamanımız ilmî, edebî mübâhaselerle geçiyor. Bana eşyâ ile berâber mecmua ve edebî ilâveler gönderseniz! Mektuplarınızda, siz de nasıl vakit geçirdiğinizi yazmalısınız. Burada ada-tavşanı var. Eti, tavuk etine benziyor. Üzüm var, nar var, tâze limon var. Portakallar kışa doğru yenilebilir. Buranın suyunu içmiyoruz, İtalya'dan gelen *Saint-Pol* suyundan içiyoruz[1]. Taşdelen suyu gibi şişe içerisinde. Fiyatı da ucuz. Sıhhatime çok dikkat ediyorum; çünki âileme kavuşmak isti-

[1] *Saint - Pol*, Fransa'nın *Pas-de Calais* (Padökale) eyâletinde, *Arras*'ın 33 klm. şimâl-i garbîsinde, *Ternoise* nehri üzerinde kazâ merkezi kasabanın adı. Ma'den suları ile meşhurdur.

yorum. Sizi tekrar görmek, sizin için çalışabilmek ancak sihhatimin muhâfazasiyle kābil. Buna mukābil de sizden sihhatinize iyi bakmanızı, annenize, Türkân'a çok dikkat etmenizi isterim. Tâze yumurta içiniz. Tâze et, balık yeyiniz. Burada yoğurt yok. Benim yerime çok yoğurt yeyiniz. Anneniz zayıftır. Ona zorla yediriniz. Türkân'la Hürriyet de zayıf. Seniha da şişmanlığını tedâvî ettirsin. Hâsılı vücûdünüze iyi bakınız. Şimdi biribirimize mektup yazmak nasıl ibâdet gibi ise, sihhatlerimize bakmak da öylece ibâdettir. Resimci henüz gelmedi; fakat, haber gönderdim, gelecek.. Resmimi aldırınca derhâl size göndereceğim. Resmim gelince, daha çok semirdiğimi göreceksiniz. Annenize çok çok selâmlar ederim. Her hafta mektubunu isterim. Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın Zekî'nin gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm.. Bakî ümit..

Perşenbe, 16 Teşrinievvel, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

XXXVII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 20 Ekim, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta senden mektup almadım. Belki postada mektubun çıkar diye ümide düşmüştüm. Onda da çıkmadı. Çok kederlendim. Seniha ve Hürriyet yazdılar diye, sen yazmamak olur mu? Ben hepinize ayrı ayrı yazıyorum. Yâni bir mektup çocuklara, bir tâne de sana yazıyorum. Haftada iki kerre yazıyorum. Mektup yazmıyor diye şikâyet edemezsiniz. Postanın geleceği günü nasıl dört gözle bekliyorsam, postanın gideceği günleri, yâni Pazartesi ve Perşenbe sabahlarını da öyle bekliyorum. Mektuplarımı uzun yazıyorum. Size gördüğümü, düşündüğümü anlattığım gibi, nasıl yaşadığımı da bildiriyorum. Sizden de böyle mektuplar isterim. Siz nasıl merakta iseniz, ben de öyle meraktayım. Mektuplarınız rûhumun yegâne tesellîsidir. Bu tesellîyi çoğaltmak elinizdedir. Çok mektup yazınız. Uzun mektup yazınız. Her birinizden ayrı mektup isterim. Ben burada sihhatime iyi bakıyorum.

Sizden de ayni şeyi isterim. Kış geldi. Odun, kömür aldınız mı? Gıdâlarınıza dikkat ediyor musunuz? Ev mes'elesi nasıl oldu? Bunları hep bana yazınız. Yaşamak hava ile, gıdâ ile, meserretledir. Bu sene tebdîl-i hava görmediniz. Bâri gıdânız kuvvetli olsun. Gönlünüzü ferah tutunuz. Benim uzakta bulunuşum, ferahlı bulunmanıza mâni' değildir. Farzediniz ki, ben tebdîl-i hava için buraya geldim. Yazın Limni'de iyi vakit geçirdik. Kışın da bu sıcak adada rahat edeceğiz. Seyahat de insanları biribirinden ayırmaz mı? Hâsılı benden dolayı hiç sıkılmayınız. Ben burada rahatım. Yakında da kavuşacağız. O hâlde üzülmek beyhûdedir. Bu kara günler geçecek. Yakında ak günler gelecek. Çocuklarımızı etrâfımıza alarak, mes'ud zamanlar geçireceğiz. Her şey yerine gelir. Yalnız sihhat kolay kolay geri dönmez. Binâenaleyh gerek kendi sihhatine, gerek çocuklarının sihhatine iyi dikkat et. Sihhatin esâsı da üzülmemektir. Benim için üzülmek bana hiyânettir; çünki benim saâdetim, ancak sizin sihhatiniz ve istirahatinizle kāimdir. Buranın havası çok iyidir. Manzaraları çok güzeldir. Evvelki mektuplarımda tafsilâtiyle yazdım. Ben de mâneviyyâtımı iyi idâre ediyorum. Mektuplarınız muntazam gelirse, mâneviyyâtım hiç bozulmıyacaktır; fakat, mektuplarınız yaşayışınıza dâir haberler vermeli! İyi yaşadığınızı, mahrûmiyetlere katlanmadığınızı bilmeliyim. Çocukların mektebe başlamasına çok memnun oldum. Yalnızlıktan sıkılacaksınız; fakat, bereket versin ki Türkân var. Mini mini Türkân seni eğlendirir. Resmi neden öyle mahzun ve şaşkın? Bu çocuk, daha bu yaşta kederin ne olduğunu bilmeli miydi? Türkân'ın gıdâsına da dikkat ediniz. Zavallıya iyi bakılamadı. Et, balık, yumurta, yoğurt gibi kuvvetli gıdâlar yeyiniz. Türkân'a da bunlar yarar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Hoca Hanım'a, Nedim, Zekeriyâ, İhsan, Alî, Fuad Beyler'e selâm ederim. Birâderim hepinize selâm eder. İkbal'e de selâm. Kışlık kostümü istemiştim. Tabiî gönderilmiştir. Kalın fanilâlarım var. İnce ten fanilâlarından birkaç tâne gönderseniz iyi olur. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 20 Teşrinievvel, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

XXXVIII. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 20 Ekim, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

7 Teşrinievvel tarihli mektuplarınıza Perşenbe günü cevap yazmıştım. Posta ile hiçbir mektubunuz çıkmadı. Mektubunuzda mektebe başladığınızı yazıyorsunuz. Allāh sizi muvaffak etsin, sevgili yavrularım. Bu zaman, ilim ve ahlâk zamanıdır. Ahlâk âile içinde öğrenilir, ilim mektepte bellenir. Derslerinize iyi çalışınız. Siz mektepte iken anneniz, Türkân'la vakit geçirir. Mini mini Türkân konuşmaya, yürümeye başlamış. Ona Türkçe duâlar öğretiniz. Küçük ellerini göğe kaldırsın. Sevgili Tanrı'mıza yalvarsın. Odamın zīneti resminizdir. Resimlerinize bakarım, mektuplarınızı okurum. Daimâ annenizi ve sizi düşünürüm. Şimdi kış geldi. Acebâ odun, kömür aldılar mı? Odaları sıcak mı? Nasıl yiyorlar, nasıl yaşıyorlar? Hep bunları zihnimden geçirmekle meşgûlüm. Ev mes'elesi ne oldu? Bu da beni üzüyor, sevgili yavrularım! Ben burada rahatım; fakat, siz orada kim bilir nekadar sıkıntılar içindesiniz. Annenizin sıhhatinden, tedâvîsinden de hiç bahsetmiyorsunuz. Bu yaz tebdīl-i havaya gitmediniz. Bin türlü keder ve merak içinde vakit geçirdiniz. Bâri annenizin yemesine dikkat ediniz. İyi hava alamadı, bâri iyi gıdâ alsın. Her şeyden ziyâde daimâ kalbine tesellî veriniz. Hiç gönlünü üzmeyiniz. Emrinden zerre kadar dışarı çıkmayınız. Annenizi ferah ve meserret içinde bulundurmak, hepinizin borcudur. Türkân, bilirim, kimsenin kederli görünmesine dayanamaz. Anneniz Türkân'ı çok sevdiği için, ona daimâ meserretli bir yüzle bakmaya mecburdur. Siz de annenizi meserretli olmaya mecbur etmelisiniz. Benim burada rahat olmamı isterseniz, siz orada istirahat içinde yaşayınız. Benim bir tek arzum vardır ki, o da, milletimle berâber âilemin mes'ud olmasıdır. Beyhûde beni merak ederek üzülmeyiniz. Benim burada hiçbir eksiğim yoktur. İstirahatim tamamdır. Eşyâ gönderelim diye üzülmeyiniz. Sizden hâtıra olmak üzre küçük paketler isterim; çünki, mektup gibi, resim gibi sizden gelmiş, eliniz değmiş şeyler de benim için kıymetlidir. Kayseri bastırması, sucuk gibi şeyler gönderebilir mi-

siniz? İlk gönderilen eşyânın gönderileceğini Sefârethâne'de Zekeriyâ Bey'e söylemişlerdi. Bundan henüz bir eser görünmedi. Buraya geleli bir ay oldu. Mecmua almadım. Siz mi göndermiyorsunuz, yoksa gazete gibi, mecmuaları da vermiyorlar mı? Zekeriyâ Bey'ler niçün gidiyorlar? *Büyük Mecmua*'yı kim çıkaracak? Mektuplarınızı pek kısa yazıyorsunuz. Uzun yazınız. Ufak-tefek havâdis de yazınız. Hâlinize, yaşayışınıza dâir hiç malûmat vermiyorsunuz. Ben burada merak içindeyim. Burada hava iyi, manzaralar güzel. İyi yeyip içiyorum; fakat sizden uzak bulunmak beni üzüyor. Bu üzüntü olmasa, gāyet rahatım diyecektim. Mektuplarınızı okumak, sizinle görüşmek gibidir; fakat, mektuplar kısa olunca, görüşmek de kısa oluyor. Amucanızın hepinize selâmı var. Her hafta mektup yazmasını söyledim. Fatma'nın dilinden de ona mektup yazınız. Resmimi henüz aldıramadım. Resimci bir türlü gelmiyor. Gelince aldırıp göndereceğim. Annenize çok çok selâmlar ederim. Sihhatine iyi bakmasını recâ ederim. Türkân'a da iyi bakınız. Daha doğrusu hepiniz biribirinize iyi bakınız. Nedim, Zekeriyâ, Alî, İhsan, Fuad Bey-ler'e selâm.. Feyziye Hanım'a, Hoca Hanım'a selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm.

Pazartesi, 20 Teşrinievvel, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

XXXIX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 23 Ekim, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta üç mektubunu aldım. 11, 13, 15 Teşrinievvel tarihli olan bu mektupların beni çok sevindirdi; çünki ilk def'a olarak sizden ümitli ve meserretli mektup aldım. Artık merak etmediğini yazıyorsun ki buna çok memnun oldum. Beni en ziyâde düşündüren, senin sinirli ve kederli bir hâlde bulunmandı. Böyle bir hâl sihhati harâb eder. İnsan bâzen küçük bir hâdiseyi,

sinirlenmesiyle büyüterek büyük bir felâket hâline getirir. Sinirlerine hâkim olan, değil küçük hâdiseleri, hattâ büyük felâketleri de atlatır, her şey geçer; fakat, geçirilen sinir nöbetleri, derin kederler vücûdü harâb eder. İnsan hasta olduktan sonra, felâket saâdete dönse de ne çıkar? Çünki hastalık felâketlerin en büyüğüdür. Bu mektupları aldıktan sonra anladım ki, Allāh merhamet etmiş. Artık o lüzumsuz endîşeleri, merakları kalbinden çıkarmış. Buna çok memnun oldum. Bir insanın en büyük vazifesi sinirlerine hâkim olmaktır. Sinire gelince, bu insanın evhâmından başka birşey değildir. Sinirlerine hâkim olmak, evhâmına, heyecanlarına hâkim olmaktır. İnşa'llāh bundan sonra hep böyle sinirlerine hâkim olacaksın. Ben burada gerçekten rahatım. Zâten rahat bir yerde olmasam, maddî istirahatlerden mahrum bile bulunsam, ben mânen daimâ müsterihim. Dünyanın hiçbir felâketi beni mağlûp edemez. Böyle olmakla berâber, gerçekten de hiçbir maddî sefâlet ve iztirap çekmedim. Limni'de de, burada da iyi hava, güzel manzaralar içinde yaşıyorum. Gıdâmız kuvvetli, vücûdüm sağlamdır. Kalbim vecdli, vicdânım müsterihtir. Yalnız, sizin hâlinizi düşünmekle kederleniyorum. Bu mektuplarınızda istirahatinizin te'min edildiğinden bahsediyorsunuz. Eğer hakikaten yalnız beni düşünerek kendi istirahatinizi de te'min ediyorsanız çok iyi. Demek ki beni gerçekten çok seviyormuşsunuz; çünki beni sevmek, ancak kendi sihhatinize, istirahatinize iyi bakmakla anlaşılır. Yalnız beni düşünmekle, beni sevmiş olmazsınız. Benim yaşadığım sizin içindir. Siz mes'ud olmadıktan sonra, ben bu hayatı ne yapayım? Hâsılı mektubunuzdan kendinize de baktığınız anlaşılıyor. Buna da çok memnun oldum. Bu hafta üç mektubunuzla berâber, kışlık kostümümle mecmualar ve gazeteler de geldi. Mecmuaları ve gazeteleri eskisi gibi muntazaman gönderiniz. Paranın gelmediğine merak ediyorsunuz; hâlbuki parayı, buraya vüsûlümden bir hafta sonra aldım. Bunu da birkaç def'a size yazdım. Anlaşılıyor ki o mektuplarım henüz elinize değmemiş. Fanilâları İngiliz postasıyle göndermeye lüzum yok. Sefârethâne'ye verirseniz daha çabuk gelir. İki haftadır posta tarîkiyle mektuplarınızı alamadım. Postaya da bâzen mektup veriniz; fakat eşyâ paketlerini Sefârethâne'ye veriniz. Şimdilik param var. Fazla eşyâ da istemem. Yalnız, hâtıra olarak küçük paketlerin gelmesi iyidir. Kayseri pastırma-

sının ve sucuğunun iyisinden gönderseniz memnun olurum. Zekeriyâ, Nedim, Alî, İhsan, Fuad Beyler'e selâm. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Zekî'nin, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Allāh'a emânet olunuz, sevgili zevcem!

23 Teşrinievvel, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

XL. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 23 Ekim, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta 11, 13, 15 Teşrinievvel tarihleriyle annenizden üç mektup aldım. Göndermiş olduğunuz kışlık kostümle, mecmualar ve gazeteler de geldi. Para gelmedi diye mektuplarda endîşe ediyorsunuz; hâlbuki buraya gelişimizden bir hafta sonra para geldi. Birkaç mektupta size vüsûlünü yazmıştım. Demek ki henüz o mektupları almamışsınız. Gönderdiğiniz İngilizce ve Fransızca kitaplar da, bir-iki hafta evvel geldi. Bir müddettenberi gönderdiğiniz şeyler geliyor. O hâlde eşyâyı İngiliz postahânesine vermeye lüzum yok. Sefârethâne tarīkıyle daha çabuk geliyor. Geçen hafta ve bu hafta postadan mektubunuz çıkmadı. Demek ki posta gecikiyor. Sefârethâne ise daha çabuk gönderiyor. Gazeteler de geldiği için, her hafta yine gazete gönderiniz. Bâzı gazetelerin edebî ilâveleri var. Onları da gönderiniz. *Türk Dünyası* gazetesini de gönderiniz. Şimdilik paraya ihtiyâcım yok. Bana göndermek istediğiniz para ile odun, kömür ve kış levâzımı alınız. Siz kışın orada sıkıntı çekeceksiniz. Benim için kendinizi sıkıntıya koyuyorsunuz; hâlbuki benim için her şeyden evvel sizin sıhhatiniz lâzımdır. Avdetimde içinizden birinizi hasta bulsam meserretim kedere dönecektir. Mektuplarınız ümitli. Hâlinizin, sıhhatinizin iyi olduğundan bahsediyorsunuz. Bu cihetlere memnun oldum; fakat bilmem beni teselli etmek için mi, hâlinizin iyi olduğunu yazıyorsunuz. Size sıkıntı çektirmemesi için

daimâ Allāh'a yalvarıyorum. Buraya her gün ajans geliyor. Günü gününe havâdis alıyoruz. Ecnebî gazeteleri de geliyor. Bu hafta gönderdiğiniz gazeteler de vâsıl oldu. *Büyük Mecmua*'nın onbirinci nüshası gelmedi. Bu hafta onikinci nüshası geldi. Binâenaleyh onbirinci nüshayı da isterim Burada okumakla vakit geçiriyorum. Hiç sıkılmıyorum. Yakında kavuşacağımıza ben de ümitliyim. İslâmiyet'in esâsı ikidir : Allāh'a duâ etmek, Allāh'a tevekkül etmek.. Ben, bu iki ibâdetle rûhumun vecdini muhâfaza ediyorum. İnsan ayağını yere basmadan duramaz. Rûhunu da Allāh'a dayandırmadan yaşıyamaz. Beden gibi, ruh da bir istinadgâha mühtaçtır. Duâ ve tevekkülden ayrılmayan bir rûha gam, kasâvet giremez; çünki şeytan giremez. İnsanın şeytânîsi, rûhânîsi olduğu gibi, zamanın da şeytanîsi, Rahmânî'si vardır. Bu geçen zaman şeytânî bir zamandı; inşa'llāh bundan sonra Rahmânî bir zaman devam eder. Asıl hüner, şeytanî bir zamanda Rahmânî bir vecd içinde yaşamaktır. İşte bu da, duâ ve tevekkülle olur. Bir de, mefkûreye Îmânla olur. Sevgili kızlarım, siz de Allāh'a yalvarınız ve tevekkül ediniz. İnşa'llâh yurdumuz da, yuvamız da selâmete erişir. Mini mini Türkân konuşmaya, yürümeye başlamış.. Ona da duâ ettiriniz. Kalbinizi daimâ meserretli tutunuz. Sihhatinize, gıdânıza dikkat ediniz. Annenize, küçük ķardeşinize iyi bakınız. Ben burada rahatım. Sizin rahatta olduğunuza inansam, daha çok müsterih olacağım. Buranın havası, gıdâsı, her şeyi iyi. Şehir, deniz, vapurlar, ağaçlar her şey gözümüzün önünde. Görüşecek çok insan var, okuyacak çok kitap var. Allāh'tan da büyük ümid var. Binâenaleyh benim için hiç merak etmeyiniz. Amucanız hepinize selâm ediyor. Fatma da ona mektup yazsın. Fatma'ya da iyi bakınız. Hepinizin gözlerinden öperim. Zekî'nin, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm.

23 Teşrinievvel, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

XLI. ZEVCEM VECİHA HANIM'A

Polverista — 27 Ekim, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta postadan 4 Teşrinievvel tarihli Fransızca bir mektubunu aldım. Bu mektup, geçen hafta aldıklarımdan daha eski! Fakat, sizden gelmiş bir haberci olduğu için, büyük meserretlerle karşıladım. Son mektuplarından bir müjde kokusu alıyorum. Sözlerin şetâretli, kalbin ümitli! Doğrusunu istersen ben artık bu hasrete dayanamıyorum. Bana ümitli sözler yaz; kalbim biraz tesellî bulsun! İnsan başkasını mahzun görürse, tesellî vermeye kalkar; hâlbuki kalbinin içine bakılsa, o da tesellîye mühtaçtır. Benim de burada hiçbir sıkıntım yok; fakat, âile iştiyâkı, en büyük bir sıkıntı değil midir? Bir senedir ki yuvamdan uzak yaşıyorum. Yavrularımın cıvıltısını işitemiyorum :

Garip kaldım bu yerlerde göz yaşımı silen yok
Ârif dili anlayan yok, gönül hâli bilen yok

Evet, insan her türlü mahrumluklara katlanabiliyor; fakat, sevdiklerinden uzak yaşamaya dayanamıyor. Bu gün, bilmem bu dertleri neden deştim? Yine tesellîye gelelim: Ayrılık, berâberlikte saâdeti iyi anlamak içindir. İnsan yazın güneşin kadrini bilmez. Kışın, günlerce güneş bulutlar arasında kalınca, güneşi ararız. Ben, sizden ayrılınca, rûhum karanlıkta, soğukta kaldı. Kendimi mânevî bir kış içinde görüyorum. Sizin aranızda, hattâ çocukların gürültüleri içinde vecdli yazılar yazabiliyordum; hâlbuki şimdi sükûnet içinde bir satır yazamıyorum. Bülbül, kışın ötebilir mi? Vaktimi okumakla, konuşmakla geçiriyorum. Üzülmemeye, sıkılmamaya çalışıyorum. Gönlüme vecd veren, yine kavuşmamız ümididir. Yeşil bir köyde, ağaçlar içinde bir ev görüyorum. Biz onun içindeyiz. Türkân kuzularla oynuyor. Hürriyet kuşların okuduğu ilkbahar şiirlerini din'iyor. Seniha sana kitap okuyor. Ben de berâber dinliyorum. Ah, böyle manzaralar daimâ gözümün önündedir. Gâh Büyükada'da oturuyoruz, gâh da Bacvan'da, yâhut Hâşimoğlu'nda yaşıyoruz. İnşa'llāh, bu muradlarımız hâsıl olacak.

Yüce Tanrı'm, senden iki recâm var,
Yurdum mes'ud olsun, yuvam bahtıyâr.

İşte, ben daimâ bu gibi duâlarla Allāh'a yalvarıyorum. *Yurdumu, yuvamı mihnetten kurtar* diyorum. Sen de daimâ Seniha'ya, Hürriyet'e, Türkân'a duâ ettir. Sen de duâ et. Hep berâber Allāh'a yalvaralım. Yurdumuzu, yuvamızı kurtarmasını isteyelim. Ben de ümid ediyorum ki yakında kavuşacağız. Ruhlarımız zâten biribirinden uzak değildir. Biribirini sevenler, uzakta da biribiriyle berâberdirler; fakat İnşa'llāh yakında maddeten de berâber oluruz. Çocuklarımızı okutur, terbiye ederiz. Mes'ud bir yuva hayatı yaşarız. Feyziye Hanım'a, Hoca Hanım'a, İhsan, Zekeriyâ, Alî, Nedim Beyler'e selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Zekî'nin, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm ederim, sevgili zevcem!

27 Teşrinievvel, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

XLII. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 27 Ekim, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Evvelki gün posta vâsıtasiyle annenizden 4 Teşrinievvel tarihli Fransızca bir mektup aldım. Zekeriyâ Bey'den de bir mektupla bir Fransızca kitap geldi. 20, 23 tarihli mektuplarımda kışlık kostümle, mecmua ve gazetelerin ve İngilizce kitapların geldiğini yazmıştım. Paranın geldiğini de birkaç haftadır her mektupta yazıyorum. Geçen hafta gelen mektuplarınıza, 23 tarihli Perşenbe günü cevap yazdım. Geçen hafta gelen mektuplar 11, 13, 15 Teşrinievvel tarihli idiler. Bu hafta posta ile aldığım mektup ise 4 Teşrinievvel tarihli. Demek ki Sefârethâne'ye verilen mektuplar çok çabuk geliyor. 15 tarihli mektup altı gün sonra, yâni 21 Teşrinievvel'de elime değdi. Gazete ve mecmua yalnız bir kerre aldım. *Yeni Hayat* kitabı da henüz gelmedi. Onun tamam bir

nüshasını istemiştim. Gönderdiğiniz eksik bir nüsha ise, tamam bir nüshasını tekrar gönderiniz. Buranın beyaz peyniri, Malta keçisinin sütünden yapıldığı için yenilmiyor. Biraz beyaz peynir gönderseniz iyi olur. Kitaplarımın arasında Hoffding'in *Psikoloji*'si var[1]. Onu da bulabilirseniz gönderiniz. Mektebe başladığınıza çok iyi ettiniz. Mektep, Hürriyet'in sıkılganlığına da çok iyi gelecek; çünki orada başka kızların sıkılmadığını görerek, kendisi de mahcupluktan kurtulacak. Türkân'ı daha çok sevdiğimi zannederek, Hürriyet'le Fatma kıskanıyorlarmış. Ben, kim çabuk okuyup yazmayı öğrenir ve bana mektup yazarsa, onu çok severim. Türkân, mini mini olduğu için sevilir. Hürriyet, Türkân'a bebekler yapıyor mu? Annesi oyuncaklar alıyor mu? Derslerinize iyi çalışınız. Annenize itaat, hürmet ve muhabbette kusur etmeyiniz. Biribirinizi çok seviniz. Ben, uzaktan sizin için duâ ediyorum. Ben size uzak isem, Allāh yakındır. Bu ayrılık çok sürmez. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Sihhatim çok iyidir. Siz de sihhatinizi muhâfazaya çalışınız. Buradan birkaç güne kadar hasta esirler gönderilecek. Zibo Bacı'nın dâmâdı da içlerindedir. Amucanızın hepinize selâmı var. Fatma'dan mektup istiyor. Ben de hepinizden ayrı ayrı mektuplar istiyorum. Her biriniz mektepteki hayatınızı bana yazmalısınız. Remsimleriniz daimâ karşımdadır. Hüzünlü tavrınız, hele Türkân'ın şaşkın hâli kalbimi rikkatle dolduruyor. Oraya gelince size dersler okutacağım. Masallar söyliyeceğim. Size şiirler ezberleteceğim. Bıldırcın, kır-

[1] Harald Hoffding (Doğumu : 1843), Danimarkalı psikolog. Eserlerini, mensup olduğu memleketin dili ile yazmıştır. Mektupta Hoffding'in *Psikoloji*'si diye bahsedilen *Esguisse d'une Psychologie Fondée sur l'expérience* adlı eseri 1882'de basılmış, 1900'de Poitvin tarafından Fransızca'ya terceme ve neşrolunmuştur. Eserin, Ziya Gökalp'in 1922'den i'tibâren reisliğini deruhte ettiği Te'lif ve Terceme Encümeni tarafından kabûl olunan, Hüseyin Câhid'in kalemiyle Türkçe'ye tercemesi de mevcuttur (*Tecrübe Üzerine Müesses Psikoloji*, İstanbul, Tanin Matbaası—1924).

Gökalp, Harald Hoffding'in, Malta'ya gönderilmesini istediği *Psikoloji*'sinden *Türkcülüğün Esasları* adlı eserinde, Karl Marx'ın nazariyesini çürütmek maksadı ile faydalanmıştır (Millî İctimâ'iyât Kütüphânesi, sayı 1., Ankara – Matbûat ve İstihbârât Matbaası, 1339, s. 60 v. d.). Karl Marx'a göre, "İktisâdî hâdiselerin gayri olan bütün ictimâ'î hâdiseler, *Gölge Hâdise* (*Épiphénomène*) *ler* mâhiyetindedir. Birşeyin *Gölge Hâdise* olması, başka şeyler üzerinde hiçbir te'siri hâiz olmaması demektir". İşte bu nazariyeyi kat'î sûrette, ilmî deliller ile yıkan yeni rûhiyatcılar arasında, Gökalp, Hoffding'i de sayar.

langıç, leylek gibi kuşlar kışın sıcak yerlere göç ederler; fakat, yurtlarını, yuvalarını hiç unutmazlar. İlkbahar gelir gelmez yurtlarına, yuvalarına dönerler. Ben de o gurbetci kuşlar gibi, kışı geçirmek üzre bu sıcak adaya geldim. Aklım, fikrim hep yurdumda, yuvamdadır. Millî saâdetimizin ilkbaharı gelir gelmez yurduma, yuvama koşacağım. Ah bilseniz, sizi nekadar göreceğim geldi. Gece-gündüz düşündüğüm sizsiniz. Kim bilir nasıl sıkıntılar içindesiniz! Fakat *garip kuşun yuvasını Allāh yapar* meselini hatırlayarak, kendi kendime tesellî veriyorum. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, İhsan, Nedim, Alî, Zekeriyâ Beyler'e selâm. Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, Zekî'nin gözlerinden öperim. İkbal'e selâm...

27 Teşrinievvel, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

XLIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 30 Ekim, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta 22, 23 Teşrinievvel tarihli iki mektubunu aldım. Üç kızımdan da 22 tarihli birer mektup geldi. Mektuplarınız böyle çok geldikçe, nekadar sevindiğimi bilmezsin. Mektup yazmakla mektup okumak, burada benim için iki ibâdet yerine geçti. En vecdli zamanlarım bu iki ibâdetle meşgûl olduğum zamanlardır. İki haftadır mektupların çok ümitli, çok meserretli! İşte benim de istediğim, rûhunun daimâ böyle kuvvetli olması idi. Bütün mektuplarımda hep senden bunu istiyordum. İnsana rûhun bu kuvveti nereden gelir? *Allāh* mânevî bir güneştir ki nûru, vecd dediğimiz tatlı duygulardır. Göğün güneşi doğunca nasıl gözler nûr içinde kalırsa, gönlümüzün güneşi doğunca da kalbimiz vecdlere, meserretlere garkolur. Biz Allāh'ı gözümüzle görmeyiz; fakat, kalbimizde duyduğumuz meserretler onun nûrudur. Demek ki gözümüz onu görmüyor, fakat kalbimiz du-

yuyor. Meserret Allāh'ın nûru olduğu gibi, korku, keder, hiddet duyguları da şeytanın ateşidir. Kalbimizde bu duygular bulunduğu zaman, rûhumuza şeytan hâkim olmuş demektir. O hâlde, rûhumuzdan şeytanı daimâ kovmıya çalışmalıyız. Şeytanın vesvese sesleri kulağımızdan kesilince, rûhumuz korkudan, kederden, hiddetten kurtulur. O zaman kalbimiz şeytandan temizlendiği için Allāh gelir, kalbimizdeki 'Arş'ına oturur. Gönlümüzün güneşi doğunca, tabiî onun nûru olan tatlı vecdler de rûhumuza bir yağmur gibi boşanır. Şeytanı rûhumuzdan kovmak, Allāh'ı kalbimizde daimâ hâzır bulundurmak : İşte Türkler'i metânetli ve cesur yapan bu iki rûhî ameliyedir. Şeytanın yaklaşamadığı bir kalb, korkudan, kederden, me'yusluktan, ümitsizlikten âzâdedir. Allāh'ın hiç ayrılmadığı bir gönül daimâ meserretli, daimâ vecdlidir, her lâhza ümitli, her lâhza metânetlidir. Şeytan, insanın vâhimesidir; fakat, bu vâhime iptidâ cemiyette doğar, fertteki vâhime, içtimâ'î vâhimenin bir gölgesidir; fakat, insan kendi şahsiyetine sâhip bulunursa, muhit vâhimeden kurtulmaksızın da, kendisi evhamdan kurtulabilir. Şimdi sendeki bu metânet beni çok sevindirdi. Artık eski meraklardan, endîşelerden kurtuldun. Demek ki, birçok aylar boş yere üzülmüşsün. Benim nasihatlerimi o zamandan dinlemiş olsaydın, benim gibi daimâ meserretli ve metânetli kalacaktın. Ne ise, bu günkü metânetli ve meserretli duygularından çok memnunum. Evvelce mektuplarını okudukça, kederlerine iştirâk ederek, ben de kederlenirdim. Şimdi ise bil'âkis, benim cüz'î bir kederim varsa, mektupların onu izâle ediyor. Tıraş takımı, kolalı gömlek göndermeye hâcet yok. Burada daha iyisi ve daha ucuzu var. Gazete ve mecmua gönderiniz. Ben istemeden para göndermeyiniz diye yazmıştım. Dinlememişsiniz. Kırk İngiliz lirası gönderdiğinizi yazıyorsunuz. Ne ise, hiç olmazsa bundan sonra sözümü dinleyiniz. Parayı alınca yazarım. Kışlık kostüm geldi. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, Zekî'nin gözlerinden öperim. İhsan Bey'e, Nedim, Zekeriyâ, Alî Beyler'e selâm. İkbal'e de selâm. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. Sevgili zevcem!

Perşenbe, 30 Teşrinievvel, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

XLIV. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 30 Ekim, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta Sefârethâne vâsıtasiyle üç mektubunuzu, posta vâsıtasiyle de iki mektubunuzu aldım. Mektupların tarihi 22 Teşrinievvel'dir. Üç tânesi üçünüzden, ikisi de annenizdendir. Evvelki mektuplarımda kışlık kostümün, kitapların, mecmualarla gazetelerin geldiğini yazmıştım. İki haftadır mecmua ve gazete göndermiyorsunuz. Gazete göndermeyiniz dediğime pişman oldum; çünki evvelki hafta verdiler. Eşyâ ile berâber gönderiniz. Bu hafta kırk İngiliz lirası postaya verdiğinizi yazıyorsunuz. Henüz gelmedi; fakat, ben istemeden göndermemeliydiniz. Bâhusus Sefârethâne vâsıtasiyle daha kolay gelirken, postaya vermeye lüzum yoktu. Her ne ise alınca haber veririm. Geçen hafta Zekeriyâ Bey'in gönderdiği iki kitaptan yalnız birini aldım. *Proudhon'un Sociologie'si* adlı kitabı almadım[1]. Bu hafta gönderildiğini yazdığınız beş kitabı da hâlâ almadım. Zekeriyâ Bey gitmiştir diye kendisine mektup yazmıyorum. Fuad Bey'e yazdığım mektupları sâhibine gönderiniz. İngilizce kitaplarım gelince, yeniden İngilizce'ye başladım. Üç sene evvel, üç ay kadar ders almıştım. Şimdi kendi kendime okuyabiliyorum. Kitaplar daha evvel gelseydi, daha evvel başlamış olacaktım; fakat ilk gönderdiğiniz kitaplar eşyâ ile berâber kayboldu. Siz hangi kitapları okuduğunuzu, ne gibi derslere çalıştığınızı yazmıyorsunuz. Tahsilde muvaffak olmak için en iyi usûl, okumaktan zevk almaktır.

[1] Pierre Joseph Proudhon (1809-1865), Fransız soyologu. *G'est-ce gue la Propriété* (1840) ve *Contradictions Économiques ou la Philosophie* (1846) isimli eserleri meşhurdur. 1844—45'de Paris'te Karl Marx ile tanışmış, aralarında sosyal ve felsefî mes'elelere dâir münâkaşalar cereyan etmiştir. Küçük burjuva sınıfının müdâfi'i olan Proudhon'un bağlı kaldığı sistem, *Mutualisme* (müşâreket) ve anarşidir; *mülkiyyet haksızlıktır ve zararlıdır* fikrindedir (Daha fazla bilgi edinmek için bk., Max Beer, *Sosyalismin ve Sosyal Mücâdelelerin Umûmî Tarihi*, çeviren : Zühdü Uray, Maârif Matbaası-1941, s. 368 v. d.).

Sainte-Beuve (1804-1869)'ün, Proudhon'u müdâfaa yollu bir cildlik tenkid eseri mevcuttur; Gökalp'in istediği bu kitap olabilir.

Bir derse çalışırken, ondan bir eğlence gibi, bir oyun gibi hoşlanmalı. Bir de *talebe* hangi ilimden, hangi hünerden çok hoşlanıyorsa bütün meylini ona vermeli. Demek ki en ziyâde o derse isti'dâdı var. Bir çocuk için en faydalı şey, kendi isti'dâdını tanımaktır. Hangi hünere isti'dâdı olduğunu bilen ve en çok isti'datlı olduğu ilme çalışan talebe muvaffak olur. Hisap, hendese gibi ilimler akla kuvvet verir. Bir de insan, hisap ve hendesedeki mes'eleleri hallederken, dâvaları isbat ederken büyük bir zevk duyar. Çocuklar, bilmece oyununa çok meraklıdır. İşte hisapla hendese, ilmin bilmeceli bir kısmıdır ve ileride okunacak hikmet gibi, kimya gibi ilimlerin de temelidir. O hâlde bu iki derse büyük bir ehemmiyet vermek lâzım. Hisapla hendeseden sonra, edebiyata ve şiire kıymet vermeli; çünki bu iki hüner de gāyet eğlenceli ve zevklidir. Ayni zamanda zekâya nur, muhayyeleye kanat, kalbe de heyecan verir. Derslerin en vecdlisi, edebiyata ve şiire dâir olanlardır. Resimle mûsıkî de, şiirle edebiyatın arkadaşıdır. Bunların hepsi rûha güzellik, ahlâka temizlik verir. İnsan en tatlı vecdleri bu hünerlerden alır. Din ve ahlâk dersleri de en vecdli derslerdir; fakat, ma'ateessüf bizde bu dersler vecdli bir sûrette okutulamıyor. Çocuklara Allāh sevgisi, mefkûre sevgisi iyi verilemiyor. Çocuklar bu duyguları da, edebiyatın ilâhîlerinden, destanlarından almak mecbûriyetindedir. Hâsılı derslerinize bir oyun gibi, eğlence gibi zevk duyarak, vecd duyarak çalışınız ve en ziyâde akla, kalbe kuvvet veren, rûhu vecdlerle dolduran derslere çalışınız. Bu yolda yürürseniz, içi dışı biribirine benzeyen samimî insanlardan olursunuz. Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, Zekî'nin gözlerinden öperim. Annenize selâm.

Perşenbe, 30 Teşrinievvel, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

XLV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 3 Kasım, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Geçen hafta 22 Teşrinievvel tarihli üç mektup daha aldım. Mektupların çokluğundan dolayı teşekkür ederim. Ben de elimden geldiği kadar mektup yazıyorum. *Mektup*, söylenecek sözlerin fotografisidir. Bir fotografi nasıl insana tamâmiyle benzemezse, insan söylemek istediği fikirlerini de hakkıyle anlatamaz. Nasıl ki söylerken de insan kalbindeki duyguları dille tarif edemez. O hâlde, dilin anlatamadığı duyguları, kalem nasıl resmedebilir? Bununla berâber, başka çâre yok! Kalem, vazifesini nekadar eksik yapsa, yine onun tercümanlığına muhtâcız. Mektup, duygularımızı anlatmaktan nekadar âciz olsa, yine rûhumuzdan bir nişânedir. O hâlde, nekadar mümkünse o kadar çok mektup yazmalıyız. Ben hiç kimseye mektup yazmazken, senelerce yazmadığım için, âdeta mektup yazmayı unutmuşken, görüyorsun ki hiçbir hafta seni ve kızlarımızı mektupsuz bırakmadım. Mektuplaşmak, uzaktan konuşmak demektir. Haftada bir gün olsun konuşabiliyoruz. Ben, bir mektup yazarken, bir de aldığım mektupları okurken gerek seninle, gerek kızlarımla berâber oturup konuşuyorum sanıyorum. O hâlde haftada iki def'a mektup yazarken, bir yâhut iki def'a da mektuplarınızı okurken hepinizi yanımda görüyorum. Mektuplarla uğraştığım saatler tamâmiyle sizinle berâber geçiyor. Ya sizin sözlerinizi dinliyorum, yâhut ben söylüyorum, siz dinliyorsunuz; fakat, bu konuşmalar yalnız resmî mülâkatlarımızdan ibârettir. Her gün saatlerce rûhumun içine dalıyorum. Orada bâzen geçmiş zamanları, bâzen de gelecek zamanları yaşıyorum. Geçmişte de, gelecekte de hep berâberiz. Bundan dolayı hep bu zamanları tehayyül ediyorum. Şimdi ayrıyız. Bunun içindir ki kendimi hayâlen olsun bu günki hayattan uzaklaştırıyorum. Zâten hayât bir rü'yâ değil mi? İnsan sevdiği bir hayatı hulyâda da yaşayabilir. Birgün gelir ki, bu hulyâlar hakikat olur. Sizin meserretli mektuplarınız da bu ümidi taşıyor. Zekeriyâ Bey Amerika'ya gitti diye mektubuna cevap yazmadım. O gitti, bâri başka birisi mecmuaları gönderse. Fuad Bey'den yalnız bir mektup aldım. Bâri başka arkadaşlar da

mektup yazsalar; çünki siz hiç havâdis yazmıyorsunuz. Tıraş takımı, fanilâ, kolalı gömlek burada ucuz. Oradan göndermeyiniz. Kırk lirayı henüz almadım. Belki gelecek postada çıkar. Kayseri pastırmasıyle, beyaz peynir, hattâ varsa dil peyniri gönderseniz iyi olur. *Yeni Hayat* kitabı henüz gelmedi. Onun tamam bir nüshasını da isterim. Sihhatim çok iyidir. Kardeşim bizim karargâha geldi yerleşti, artık berâberiz; hepinize selâm ediyor. Her hafta mektup yazdığını söylüyor. Bizim mektuplar daha çabuk geliyor. İhsan, Alî, Zekeriyā, Nedim, Fuad Beyler'e selâm. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Şeref'in, Beyhan'ın, Zekî'nin gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Resimci hâlâ gelmedi. Memleketine gideceği için artık resim almıyor. Şimdi Malta'dan bir fotografcı gelecek. Bu gelirse size fotografımı gönderirim, sevgili zevcem!

Pazartesi, 3 Teşrinisânî, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

XLVI. Kızlarım Seniha, Hürriyet, Türkân Hanımlar'a

Polverista — 3 Kasım, 1919

Sevgili Kızlarım,

Geçen Perşenbe günü, mektubu yazdıktan sonra üç mektup daha aldım. Biri annenden, biri senden, üçüncüsü de Zekeriyâ Bey'den. Mektuplarınız 22 Teşrinievvel tarihli. 2 ve 6 Teşrinievvel tarihli mektuplarımın geldiğini bildiriyorsunuz. Her hafta Perşenbe ve Pazartesi günleri ikişer mektup yazıyorum. Tabiî sırasıyle hepsini alacaksınız. Ev mes'elesinin halline çok memnun oldum. Tıraş takımı, fanilâ gibi şeyler, kolalı gömlek burada daha ucuz. Oradan göndermeğe lüzum yok. Annenizin tedâvîsine, sizin tahsilinize de çok memnun oldum. İnsan evde de husûsî hocadan okuyabilir; fakat, mektebin başka türlü feyzi var. *Mektep*, çocukların birleşmesinden vücûda gelmiş bir cemiyettir. Dersler, oyunlar, yemek, düşünmek hep içtima' hâlindedir. İçtima' hâlinde dersler daha dikkatle, daha lezzetle dinlenir. Bir insan tek başına bir sinemayı, yâhut tiyatroyu seyredebilir mi?

Tabiî edemez, çünki sıkılır. Hâlbuki içtimâ' hâlinde tiyatroda veyâhut sinemada saatlerce kaldığı hâlde insan sıkılmıyor ve bu içtima'larda seyirci nekadar çok olursa, seyredenlerin duyduğu vecd de o kadar şiddetli olur. Mûsıkî de tek başına dinlenemez. Ekseriyâ yeni bir bestenin güzelliği, tek başına çalındığı zaman anlaşılamaz. Büyük bir cemaat huzûrunda çalınan bir beste, mâhiyetini tamâmıyle ortaya koyar. Nice dâhiyâne besteler, en büyük mûsıkîşinâslar tarafından takdir edilmemişken, cemaat huzûrunda çalındıktan sonra dâhiyâne kıymeti anlaşılabilmiş. Demek ki insan tek başına ne temâşâdan, ne mûsıkîden büyük bir zevk duyamıyor. İnsanlar içtima' ettikten sonradır ki bediî zevkleri kuvvetleniyor. Ahlâkî vazifelerle, ilmî hakikatler de böyledir. Bir adam kendi başına bir mefkûre duygusu īcad edemez. Cemiyet hangi fikri mukaddes tanırsa, o mefkûre olur; cemiyet hangi kāideyi mukaddes tanırsa, o vazife olur. Ayni zamanda, bir adam kendi başına hiçbir hakikat yaratamaz. Hakikat, cemiyetin doğru olduğuna inandığı fikirlerdir. O hâlde, çocuklar ahlâkî mefkûreleri ve vazifeleri, ilmî ve dinî hakikatleri, bediî zevkleri ancak cemiyet hâlinde alabilirler. Çocukların cemiyet hâli ise mekteptir. Çocuk büyüdükten sonra, büyük cemiyetin içinde yaşayacak. O hâlde, ilerideki içtimâ'î hayâta alışmak için, çocukluk devresinde de içtimâ'î bir hayat yaşamak lâzım gelir. İşte çocuk bu içtimâ'î terbiyeyi mektepte alır. Âile küçük bir cemiyettir. Bâhusus orada birleşecek çocuklar azdır. Mektepte ise yüzlerce çocuk berâber duyuyor, berâber düşünüyor, berâber anlıyor, istikbâl için müşterek gāyeler tehayyül ediyor. İstikbâlde milletin ferdleri arasında müşterek duygular ve fikirler bulunabilmesi için, çocukların mekteplerde berâber duyması ve düşünmesi lâzımdır. İşte bu yazdığım sebepler gösteriyor ki, mektepte okumak, evde çalışmaktan daha çok faydalıdır. Amucanız bizim karargâha nakletti. Şimdi tamâmıyle berâberiz. Hepinize selâm eder. Annenize, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm ederim. Nedim, İhsan ve Zekeriyâ Beyler'e selâm ederim. Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, Zekî'nin gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm.

Pazartesi, 3 Teşrinisânî, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

XLVII. Zevcem Vecihe Hanım'a

Polveriste — 6 Kasım, 1919

Sevgili Zevcem,

28 Teşrinievvel tarihli mektubunu aldım. Seniha'dan da bu tarihle bir mektup geldi. Bunlar Sefârethâne'ye verilen mektuplardır. Postaya verdiğiniz mektuplar hâlâ gelmedi. Onları da bu gün alırım. Mektuplarım oraya 29 Teşrinievvel'de gelmiş, siz 28'de mektup yazdığınız için, o hafta mektup almadığınızdan şikâyet etmişsiniz; bu şikâyeti yaparken, bir gün sonra altı mektup alacağınızı tabiî bilmiyordunuz. Henüz postadan mektup gelmediği için, tabiî eşyânın gelişinden de şimdilik haberim yok. Burada ibtidâ, Sefârethâne'ye teslim edilen mektuplarla eşyâ verilir. Ondan sonra da postaya verilen mektuplarla eşyâ getirilir. Kırk liranın hâlâ geldiği haber verilmedi. Hafta içinde onun da geldiği anlaşılacaktır. Riza Efendi'ye verilen dokuz kitap, Malta'ya gelişimden bir-iki hafta sonra geldi. Geldiğini de yazdım; fakat kimin vâsıtasıyle gönderildiğini bilmediğim için, Zekeriyâ Bey'in gönderdiği İngilizce kitaplar geldi diye yazmıştım. Zekeriyâ Bey'in bu yakınlarda göndermiş olduğu beş-altı kitap hâlâ gelmedi. Yalnız Velî Necdet Bey vâsıtasıyle göndermiş olduğu bir kitap geldi. Buraya geleli yalnız bir def'a mecmua ve gazete aldım. O zamandanberi hiç almadım. Eşyâ ile berâber gönderseydiniz, yolda kaybolmazdı. Haftada üç kerre Sefârethâne'ye gitmek, Seniha'nın tahsiline mâni' olacak. Mektup merâkı da bir adamın daimâ oraya gitmesini îcabettiriyor. Eğer başkası bu işi yapabilirse, Seniha mektepten geri kalmasın. Yok, başkası yapamazsa, ne çâre, bir müddet daha tahsili eksik kalsın. Hürriyet, mektebe yalnız gitmekten sıkılmıyor mu? Ben zannediyorum ki Hürriyet okumayı çabuk öğrenecek. Türkân sana cigara getiriyormuş.. Türkân'ın mini mini parmaklarını öperim. Oyuncakları, bebekleri yoksa, aldırmanı recâ ederim. Fatma da niçin babasına mektup yazmıyor? Babası da bizim karargâhtadır. İkimizin de sihhatimiz iyidir. Bu hafta Çüngüşlü İmam Efendi geliyor. Belki sizi gelir görür. Birâderim de yakında gelecek. Oraya gelince kızlarımızın tahsiline ben rehberlik edeceğim. Şimdi azdığım mek-

tuplarda, onlara çalışma yollarını gösteriyorum. Bir çocuk neye çalışacağını, nasıl çalışacağını bilmez. Bâzı talebeler gece-gündüz çalıştıkları hâlde, emekleri boşa çıkar; çünki tahsilin usûlü bilinmeden, gelişi güzel çalışmakta fâide yoktur. Çocuklar için fâideli şiirler de yazıp göndereceğim. Resim gönderemedim; çünki resimci gelmedi. Bâri şiir göndermekle borcumu ödeyeyim. Tereyağının, kavurmanın gelmesine imkân yok; çünki yolda bozulur. Eğer posta kabûl ederse o başka.. Kayseri pastırması, peynir gibi şeyler de posta ile gönderilebilirse, bozulmadan gelebilir; fakat iyi sarmak lâzım. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, Zekî'nin gözlerinden öperim. Hoca ve Feyziye Hanımlar'a, İhsan, Alî, Nedim, Zekeriyâ, Râgıb Bey-ler'e selâm ederim, İkbal'in de hatırını sorarım, sevgili zevcem.

Perşenbe, 6 Teşrinisânî, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

XLVIII. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 6 Kasım, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta 28 Teşrinievvel tarihi ile bir sizden, bir de annenizden iki mektup aldım. Evveli hafta mektup almadığınızı yazıyorsunuz. Halil Bey'e gelen mektupta, 29 Teşrin'de postanın geldiği anlaşılıyor. Demek ki siz, postanın gelmesinden bir gün evvel mektup yazmışsınız; 29'da mektup yazmış olsaydınız, altı mektubumu birden aldığınızı yazacaktınız [1] ....

Riza Efendi vâsıtasıyle gönderilen dokuz kitap çoktan geldi; İngilizce kitaplar geldi diye size yazmıştım. O dokuz kitabın sekizi İngilizce, biri Fransızca idi. Bu kitaplar geldikten sonra İngiliz-

[1] Buradan i'tibâren iki satır, önce kırmızı boya kalemi ile çizilmiş ve sonra silinmiş olduğundan, okunamamaktadır.

ce'ye çalışıyorum; kendi kendime okuyorum. Siz mektepte Fransızca'ya çalışabiliyor musunuz? Bugün her Türk'e Fransızca, İngilizce gibi lisanlardan birini bilmek lâzımdır; çünki ilme dâir kitaplar henüz lisânımızda kâfî derecede yok. Bu lisanlardan birini bilmeyen, ne ilimde, ne edebiyatta, ne de başka bir hünerde ilerleyemez. Biz medeniyetce Avrupalı, harsca Türk olmalıyız. *Hars*; dinî, ahlâkî, bediî duygularla lisandan ibârettir. Hars halktan alınır. Bundan dolayıdır ki eski yazı dilini bırakarak, şimdi halkın konuştuğu gibi yazıyoruz. Yeni hikâyelerimizi halkın masallarından, yeni şiirlerimizi halkın *koşma*'larından çıkarıyoruz. Millî mûsıkîmiz de halk mûsıkîsinden, yâni türkülerden çıkacak. Şarkılar, Acem mûsıkîsidir. Arûz veznindeki gazeller gibi, şarkılar da halka yabancı kalmıştır. Ahlâkta ve dinde de halkla berâber olmalıyız. Halkın iyi gördüğü şeyi, Hak da iyi görür; fakat, medeniyete gelince, bunu kat'iyyen halktan alamayız; çünki *medeniyet*; ilimdir, fendir, sânayi'dir. O hâlde, medeniyeti ilimde, fende ve sanâyi'de çok ileri gitmiş memleketlerden, yâni Avrupa'dan almak îcabediyor. Avrupa'dan medeniyeti alabilmek için de, her Türk'ün Avrupa lisanlarından birini bilmesi lâzımdır. Biz Türk ve müslüman kalmak şartıyle, Avrupalı bir millet olmağa çalışmalıyız. Gāyemiz, *Avrupa medeniyeti içinde bir Türk harsı yapmak* olmalıdır. İşte bundan dolayıdır ki, Fransızca'ya çalışıp-çalışmadığınızı sordum; çünki sizin de Avrupa lisanlarından birini bilmeniz lâzımdır. El işlerine de büyük bir ehemmiyet vermelisiniz; çünki insanı başka hayvanlardan ayırdeden yalnız dili değil, ayni zamanda elidir. İnsan âletler ve makineler yaratan bir mahlûktur. Bu âletleri ve makineleri de eliyle yapar. Başka hayvanlar ise, âlet ve makine yapamaz. O hâlde yalnız dil hünerlerini değil, el hünerlerini de öğrenmek lâzımdır. Size tahsiliniz için faydalı olan şeyleri yazıyorum. Gösterdiğim yolda çalışırsanız, tahsiliniz muntazam olur. Annenize çok çok selâmlar. Nedim, İhsan, Zekeriyâ, Alî Beyler'le, Hoca Hanım'a ve Feyziye Hanım'a selâm. Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, Zekî'nin gözlerinden öperim. İkbal'e selâm.

Perşenbe, 6 Teşrinisânî, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

XLIX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 10 Kasım, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

29 Teşrinievvel tarihli mektubunu postadan aldım. Sefârethâne vâsıtasıyle gelen mektubun 28 tarihli idi. Orada bu hafta mektup almadık diye yazıyordunuz. Bu mektubunda ise yedi mektubumun geldiği bildiriliyor. Demek ki, üç postayı birden almışsınız. Ben ise burada haftada iki def'a mektuplarınızı alıyorum; çünki Sefârethâne vâsıyasıyle gelen mektuplar verildikten bir-iki gün sonra da, posta vâsıtasıyle gelen mektuplar veriliyor. Bu sûretle, haftada iki kerre mektup almış gibi oluyorum. Mektup aldığım gün, bir bayram gibidir. O gün esirliği de, ayrılığı da unutuyorum. Kâşki hergün mektup alabilsem! Mektubun bu tatlı te'sirini bildiğim içindir ki, ben de, sizi mektupsuz bırakmamak için elimden geldiği kadar gayret ediyorum. Yolda, kim bilir şimdi kaç mektubum var. Bâzen iki, yâhut üç posta birleşerek berâber geliyor. Birden altı-yedi mektup alıyorsunuz. Bâzı hafta da mektup alamıyorsunuz; fakat bilmelisiniz ki, haftada mutlakā dört mektubunuz var. Bu gün gelmedi ise, yarın gelecek. Mektup gelmediği günler Türkân, sana kendi içinden bir mektup okusun. Onun mektupları gönül telgrafıyle gelir. Onun postacıları meleklerdir. Sıkıldığın zamanlar sana Hürriyet masal söylesin, Seniha kitap okusun. Türkân da mektuplar îcat etsin! Sen de onlara fâideli hikâyeler söyle! Kendini düşünmeğe kaptırma! Çocuklar mektepte ne okumuşlar, ne öğrenmişler, nasıl oynamışlar; her akşam, onlardan bu şeyleri sor! Sen de onlara, o gün Türkân'ın yaptığı tuhaflıkları anlat! Çocuklarınla nekadar çok meşgûl olsan, o kadar gönlün açılır. Ben onların resimleriyle konuşuyorum. Hayâlleriyle sohbet ediyorum. Hepsi, annemizi nasıl güldüreceğiz, nasıl sevindireceğiz diye hep seninle meşgûl! Siz, orada biribirinize masal söyleyerek, tatlı günleri anarak konuşunuz. Biliniz ki, bu konuşmalar esnâsında benim gönlüm de bir perî gibi yanınızdadır. Ben burada sizin oradaki tatlı seslerinizi dinliyor, oradaki saâdetli yuva hayatına iştirâk ediyorum. Siz beni de aranızda mevcut sanarak eski yuva hayatını yaşayınız. Yüzleriniz kederli,

sözleriniz hicranlı olmasın. İnsanın yemeğe, içmeğe, havaya, ziyâya ihtiyâcı olduğu gibi meserrete, şetârete de ihtiyâcı var. Dâima meraklı, dâima kederli yaşanılamaz. Sen, kızlarına tatlı masallarla meserret ver; onlar da sana güzel şiirler, hikâyelerle şetâret versinler. Bu sûretle tatlı geceler, tatlı sabah ve akşam içtimâları, Cuma birleşmeleri yapınız. Bu âile içtimâlarında beni de hazır bilerek meserretinizi tamamlayınız. Evet, ben daimâ sizinle berâberim. Zâten oradan çıkarken, bütün aklımı, fikrimi, gönlümü orada yanınızda bıraktım. Ben burada bir gölgeyim. Hakikî benliğim orada, yanınızda, kalbinizde, rûhunuzda yaşıyor. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, Zekî'nin gözlerinden öperim.

Pazartesi, 10 Teşrinisânî, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

L. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 10 Kasım, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

İki gün evvel posta vâsıtasıyle annenizden 29 Teşrinievvel tarihli bir mektup aldım. Yedi mektubumu birden aldığınızı yazıyor. Hâlbuki birgün evvelki tarihle yazdığınız mektuplarda mektup almamaktan şikâyet ediyorsunuz. Ben mektup yazmakta kusur etmiyorum. Annenizin dişleri yapılmak lâzım geliyormuş. Çabuk yaptırmalısınız. Çünki dişler bozulunca mi'dede hazımsızlık başlar. Zâten ben daimâ sizden annenizi tedâvî ettirmenizi istiyorum. Annenizin sıhhatine ve kendi sıhhatinize çok dikkat etmelisiniz. Ben de kendime iyi bakıyorum. Sıhhatim çok iyidir. Kitaplarla da çok iyi vakit geçiriyorum. Dün mâî bir kuş geldi, penceremin eşiğinde durdu, ötmeğe başladı. Kuş diliyle diyordu ki Türkân'ın yanından geliyorum. Bahçede İkbal'le berâber oynuyordu. Oyuncakları bebekleri yoktu. Kendi kendine bir türkü söylüyordu. Bu türküyü ezberledim. İşte şudur diyerek bu sözleri söyledi :

Bu gün pencerenin önündeydik hep,
Bekledik postadan ablam gelecek.

Ablam boynu bükük döndü postadan
Dedi, "Vapur yarın akşam gelecek!"

Annemin gözleri doldu; dedim: "Bak,
"Kuş diyor babandan selâm gelecek!"

Bir kâğıt alarak okudum, dedim:
"Ağlama, gül, anne! Babam gelecek!"

Sererek seccâde bir namaz kıldım,
Diyorlar ki namaz kılsam gelecek!

Anneme cigara getiren benim,
Kahveye de birgün sıram gelecek!

Küçük ablam gamı içinde saklar,
Feryâda gelirse tamam gelecek!

Yüce Tanrı! çabuk, babamı gönder!
O gelince eve bayram gelecek[1] *!*

Kuş bana Hürriyet'in, Fatma'nın türkülerini de söyledi; fakat hepsini yazmaya kâğıtta yer yok. Daimâ kuşlarla, çiçeklerle size dâir konuşuyorum. Yıldızlardan, aydan sizi soruyorum. Rüzgârlardan, bulutlardan selâmınızı bekliyorum. Ben de bunların hepsiyle size selâmlar gönderiyorum. Bilmem dillerinden anlıyor musunuz? Postadan paraya ve eşyâya dâir henüz bir haber çıkmadı. Çıkınca yazarım. *Yeni Hayat*'ı da göndermediniz. Derslerinize dâir hiçbir şey yazmıyorsunuz. Hürriyet, ayrı bir mektepte yalnız sıkılmıyor mu? Tafsilâtlı mektup yazınız. Artık mecmua ve gazete de almıyorum. Tabiî gönderiliyor; fakat yolda kayboluyor. Amucanız hepinize selâmlar eder, Annenize çok çok selâmlar ederim. Hepinizin, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, Zekî'nin gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Zekeriyâ, Nedim, İhsan, Alî, Fuad Beyler'e ve İkbal'e selâm.. Sevgili kızlarım.

Pazartesi, 10 Teşrinisânî, 1335

Baban,

Ziya Gökalp

[1] Bu manzûme, *Küçük Kızımın Dilinden* başlığı ile önce *Türk Yurdu* mecmuasında basılmıştır (C. XXVI, nu. 5-6, 1-15 Sonteşrin, 1942). Bu mektuptan naklen *Ziya Gökalp Külliyâtı*'na da alınmıştır (C. I., Türk Tarih Kurumu Basımevi—Ankara, 1952, s. 305, *Notlar* ksm., s. 370).

LI. Zevcem Vecihe Hanım'a

Polverista — 13 Kasım, 1919

Sevgili Zevcem,

29 Teşrinievvel tarihli mektubundan sonra hiç mektup almadım. Posta vapuru gelmiştir; fakat hâlâ mektupları dağıtmadılar. İhtimâl ki mektupları bu gün alacağız. Mektuplarla berâber, kırk liraya ve paketlere dâir de, bu gün yarın bir haber çıkması mümkün. Yeni mektup almadığım için, tabiî cevâbım yine 29 tarihli mektubuna karşı olacaktır. Bu mektupta diyorsun ki "İyi vakitler geçirmek kābil midir". İyi vakit geçirmek insanın elindedir. İnsan Allāh'a tevekkül edince, kalbi rahat olur. Başkaları insanı hiç bedbaht edemez. Bedbaht o adamdır ki, vicdân azaplarından kurtulamaz. Vicdânı rahat olan bir adam, hiçbir felâketten dolayı kendisini bedbaht görmez. Bu gün birçok rahat yaşayan adamlar vardır ki, bedbahttırlar; çünki *vicdân azâbı* içindedirler. Vicdân azâbını duymasalar da, halkın lânetini daimâ hissederler. İşte bedbaht bunlardır. Vicdân azâbı duyacak bir fiili olmayanlar, halkın lânetini kazanacak hareketleri bulunmayanlar, vücutce nekadar ayrılıklara, acılara dûçar olurlarsa olsunlar, aslā bedbaht değildirler. İnsan kalbiyle mes'ud olduktan sonra, varsın bir müddet vücutce eziyyet çeksin; ne çıkar? Allāh insana vicdân felâketi vermesin; çünki onun hiçbir tesellîsi yoktur. İnsan vicdân istirahatine mâlik olduktan sonra, maddî elemler de, cismânî iztiraplar da bir zevk olur. Maddî elemler dediğimiz ayrılıktan ibârettir. Yoksa benim bu ayrılık iztirâbından başka hiçbir sıkıntı gördüğüm yoktur. Siz de, maddeten rahat olduğunuzu yazıyorsunuz. O hâlde, benim de sizin de ayrılıktan başka bir iztirâbımız yok demektir. Vicdânlarımız rahat olduktan sonra, bu iztirâba da bir müddet dayanmalıyız. Çocuklarına tesellî vermeğe çalıştığın hâlde kendine veremediğini yazıyorsun; hâlbuki kendine tesellî vermedikçe çocuklarına da veremezsin. Kalbini daimâ rahat bulundurmalısın ki, çocuklarımız gözlerine bakınca, orada bir saâdet nûru görsünler. İşte onlar, ancak gözlerinde o tatlı parlaklığı gördükten sonra müteselli olabilirler. Hergün çocuklarımızı etrâfına topla! Benim yerime de bir kitap

koy. Birlikte bir çay ziyâfeti yapınız. Ben de kalbimle, rûhumla meclisinizde hâzır bulunurum. Hâsılı ben içinizde yokum diye, âile hayâtınız intizâmını bozmasın. İnşa'llāh yakında ben de gelir içinize karışırım; fakat arzu ediyorum ki, ben yok iken de sen ve çocuklarımız rahat ve intizamlı bir hayat geçiresiniz. Geceleri masallarla, bilmecelerle tatlı vakitler geçiriniz. Beni hatırınıza getirdikçe rûhunuz üzülmesin; bil'akis, beni hatırladıkça yüzünüz gülsün ve kalbiniz meserretle dolsun; çünki ben vücutce sağlam ve ruhca kuvvetli, şen ve rahat bir hâldeyim ve daimâ sizin şen ve rahat olmanızı istiyorum. İnşa'llāh yakında da kavuşacağız. O hâlde niçin sıkılıyorsunuz? Vicdânımız rahat, Allāh'ımız Rahīm! İhsan, Nedim, Alî, Zekeriyâ, Fuad, Râgıb, Zekî Beyler'e selâm. Hoca ve Feyziye Hanımlar'a selâm ederim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 13 Teşrinisânî, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

LII. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 13 Kasım, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta hiç birimiz mektup almadık. İhtimâl ki mektupları bu gün alacağız. Her hafta bu gün mektup almış bulunuyorduk. Mektupları sabah erken yazmaktayız. Bundan dolayıdır ki, Perşenbe günü alacağımız mektubun cevâbını Perşenbe günü yazıyoruz. Bu cevaplar Pazartesi'ne kalıyor. Şimdi benim elimde son tarihli mektup olmak üzre 29 Teşrinievvel tarihli annenizin mektubu var. Son def'a gönderdiğiniz kırk İngiliz lirasını ve gecelikleri de henüz almadım. Belki onlar da bu postada çıkar. Gönderilen kitaplarla mecmualar da gelmedi. Geldikçe, geldiklerini yazarım. Postaya verdiğiniz paketleri de teahhüdlü veriniz. Kırk lirayı verdiğiniz zaman tabiî postadan ilm-ü haber almışsınızdır. Postaya paranın henüz gelmediği söylenebilir. Buraya resimci

gelmiyor. Bundan dolayı resmimi gönderemiyorum; fakat, mektuplarım da rûhumun resimleri değil mi? Resim dilsizdir, lâkırdı söylemez. Mektup da telefon gibi dillidir. Biribirinden uzak düşmüş insanların, uzaktan konuşmalarına yardım eder. Biz bu gün binlerce sene evvel yaşayan insanların çehrelerini göremiyoruz; fakat, onların yazdıkları kitaplardan bâzısı elimizdedir. Bu *kitaplar* eski insanların, gelecek nesillere yazdıkları bir nevi' mektuplardır. Bu kitaplar sâyesinde biz eski insanların nasıl hissettiğini, nasıl düşündüğünü anlayabiliyoruz. Siz mektepte iyi çalışırsanız, eski milletlerin dâhîleri tarafından yazılan bu kitapları okuyabileceksiniz. Büyük adamların fikirleri de büyüktür. Daimâ, yüksek ruhlu insanların eserlerini okumalısınız; çünki küçük adamlar da, fenâ insanlar da kitaplar yazmışlardır. Bunları okumakla insan yükselmez; bil'akis alçalır ve küçülür. Malûmatın da iyisi ve kötüsü vardır. Kitaplar da fâideli ve zararlı diye iki kısımdır. Her malûmatlı adamın ahlâklı olmaması bundandır. Malûmat, ilim, felsefe hep ahlâk içindir. Ahlâkı bozan fikirler ve felsefeler hep yanlıştır. Bir ağaç, yemişinden belli olur. İlim ağacının yemişi ahlâktır. Acı yemiş veren bir ağaçla, ahlâkı bozan fikirler ve felsefeler arasında hiçbir fark yoktur. Dîn de ilim gibi, kıymeti yemişinden belli olan bir ağaçtır. Dîn ağacının da yemişi ahlâktır. Babalarımız, dedelerimiz hep dindarlıkları sâyesinde ahlâklı bir hayat yaşamışlardır. Sizin de rehberiniz hem ahlâklı bir dîn hem de ahlâklı bir ilim olmalıdır. Yalnız dînin ve ilmin değil, şiir, edebiyat gibi bediî eserlerin de kıymetini ahlâkî neticeleriyle ölçünüz. İnsanın hayvanlardan farkı ahlâkıyledir. Tahsilin, terbiyenin gâyesi de ahlâktır. Bu asırda vicdânların yegâne hâkimi ahlâktır. Başka duygular, ahlâkî duyguların tâbi'leri hükmüne inmişlerdir. O hâlde, ele geçen her kitabı okumamalı! Her yazı yazan adamın fikirlerinden yükseklik beklememeli! Bâhusus bizde ve bilhassa bu zamanda yazılan bütün yazılar rûhu alçaltacak şeylerdir. Annenize çok selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, Zekî'nin gözlerinden öperim. Amucanızın hepinize selâmı var. İkbal'e de selâm.

Perşenbe, 13 Teşrinisânî, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

LIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 17 Kasım, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta 5 Teşrinisânî tarihli beş tâne mektup aldım. İkisi senden, üçü de üç kızımdan. Fuad Bey'den de bir mektup aldım. Kırk İngiliz lirasıyle gecelikler, çorap ve donlar da geldi. Sayıları yazdığın gibidir. Mecmualarla gazeteler de gelmişse de verilmeyeceğini haber verdiler. O hâlde, artık beyhûde göndermeyiniz. Son gönderdiğiniz şeylerden yalnız kitaplar henüz çıkmadı. Onlar da yakında gelir. Sarı bavulu vapurda almıştım. Paltom berâberimdedir. Pardesüm de var, başka paltoya ihtiyâcım yok. Kışlık kostümün geldiğini de yazmıştım. Gelmeyen eşyâ, yalnız, Limni'ye ilk gönderilen yazlık kostümler ve sâiredir. Riza Efendi vâsıtasıyle gönderilen kitapların ve eşyânın hepsi geldi. Burada ne yediğimi soruyorsun? Burada her şey var. Yalnız yoğurt yok.. Her sabah çayla berâber iki yumurta içiyorum. Vaktiyle penbe renkli Felemenk peyniri alırdım. O peynirden var. Harb zamânı Avrupa'dan tuzlu bir tereyağı gelirdi. O tereyağından da var. Yemiş olarak şimdi nar yiyoruz. Üzüm bitti, henüz portakal çıkmadı. Burada ada-tavşanı çok ucuz. Eti de tavuk eti gibidir. Bundan başka tavuk ve koyun eti de yiyoruz. Sebzenin de her nev'i var. Güzel turşular, reçeller, meyve konserveleri, kutu balıkları var. İtalya'dan şişe içinde gelen *Saint-Pol* suyundan içiyorum. Taşdelen suyu gibi sihhîdir. Ben de sana hergün birkaç tâne tâze yumurta içmeni, tereyağı, süt, et, balık gibi tâze gıdâlarla beslenmeni recâ ederim. Çocuklara da tâze gıdâlar fâidelidir. Kışın, yukarı kattan orta kata ineceğinizi söylüyorsun. Oturduğunuz evde, yalnız yukarı kattaki büyük oda güneş görür. Başka odalar güneş görmez. Güneş girmeyen eve doktor girer derler. Bana kalırsa, güneşli havalarda o odaya çıksanız, çocuklar güneş varken o odada oynasa iyi olur. Güneş giren odalarda, geceleri bile hava iyidir; çünki rutûbet bulunmaz. Her ne ise, bulutlu günlerde orta katta oturmak ve daimâ orta katta yatmak, fakat güneşli havalarda yukarıki kattaki güneşli odaya çıkmak

münâsiptir. Seniha'nın buraya yoğurt göndermesine imkân yok. Yoğurdu, benim yerime siz yeyiniz. Burada kutu sütünden yoğurt yapıyorlar. Pamuk ipliğini yoğurda batırarak kurutmuşlar, posta ile buraya göndermişler. Bu sûretle yoğurt mayası elde edilince, kutu sütünden yoğurt yapmak kābil olmuş. Kutu sütünden peynir de yapıyorlar. Hürriyet'in söz söylemesine hâcet yok. Kalbinden geçeni bilirim. Türkân söylediğini bilmez, Hürriyet bildiğini söylemez. Aralarındaki fark budur. Birâderimin hepinize selâmı var. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, Zekî'nin gözlerinden öperim. İhsan, Alî, Nedim, Fuad, Zekeriyâ, Râgıb Beyler'e, Hoca ve Feyziye Hanımlar'a selâm, İkbal'e de selâm, sevgili zevcem!

Pazartesi, 17 Teşrinisânî, 1335
Zevcin,
Ziya Gökalp

LIV. Kızlarım Seniha, Hürriyet, Türkân Hanımlar'a

Polverista — 17 Kasım 1919

Sevgili Kızlarım,

Bu hafta 5 Teşrinisânî tarihli beş tâne mektup aldım. İkisi annenizden, üçü de sizden. Kırk İngiliz lirasıyle gecelikler, don ve çoraplar geldi. Mecmualarla gazetelerin geldiğini, fakat, yasak olduğu için verilemiyeceğini söylediler. O hâlde, artık gazete ve mecmua göndermeyiniz. Son gönderilen şeylerden, yalnız kitaplar gelmedi. Onlar da belki gelecek hafta çıkar. Sarı bavulu vapurda almıştım. Kışlık kostümüm de geldi. Kışlık elbisem tamamdır. Türkân'ın güldürücü sözlerini yazıyorsunuz. Türkân o tuhaflıkları hep annesinin kederine mâni' olmak için yapıyor. Çocuk, annesini güldürmek, eğlendirmek istiyor. Siz de onun gibi masallarla, güzel sözlerle annenize ferah vermelisiniz. Geçen günki kuş yine geldi. Türkân'a dâir bir şiir okudu. Bakınız Türkân'ın kurnazlığına! Perîlerle ahbap oluyor. Onları kuş şekline sokuyor, bana gönderiyor. Şiir şudur :

Türkân öptü annesinin elini,
Dedi: "Anne söyle bana bir ninni!"

Uyku vakti: Gülüyordu yatakta,
Anneciği duruyordu ayakta,

Yavrusunun saçlarını okşadı
Yavaş yavaş ninnisine başladı:

"Gelsin uyku melekleri ninni!
"Uyutsunlar bu dilberi ninni!"

Türkân dedi: "Anne melek nasıldır?
"Kime benzer, yüzü kimi andırır?

"Gelse, nasıl bakar bana gözleri?
"Konuşursa tatlı mıdır sözleri?"

Anne dedi: "Onun eşi yerde az,
"Bir güzel ki bakmasına doyulmaz!

"Bütün, sevgi, şefkat dolu gözleri,
"Baldan daha tatlı onun sözleri!"

Türkân artık duramadı söz bitsin,
Duygusuna uydu küçük kalbinin,

Dedi: "Anne! Bildim melek nasıldır:
"Sana benzer, tıpkı seni andırır [1]*!"*

Mektebe gittiğinize, derslere çalıştığınıza çok memnunum. Derslerinize dâir de bana sözler yazmalısınız. Amucanız burada, benim yanımdadır; artık balkondan görmüyor. Yakında gelecek. Hepinize selâmı var. Buradaki kuşların, kelebeklerin, çiçeklerin de Hürriyet'e, Fatma'ya, Türkân'a selâmları var. Kış olduğu için kelebekler meydanda yok; fakat saksılarımızda güzel çiçeklerimiz var. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, Zekî'nin gözlerinden öperim. İhsan, Alî, Nedim, Zekeriyâ, Fuad, Râgıb Beyler'e selâm. *Yeni Hayat* gelmedi; tamâmından bir nüsha isterim. İkbal'e de selâm ederim, sevgili kızlarım!

Pazartesi, 17 Teşrinisânî, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

[1] Bu manzûme, nereden alındığı tasrih edilmiyerek önce *Türk Yurdu* mecmuasında basılmıştır (C. XXVI, nu. 5-6, 1-15 Sonteşrin, 1942). Bu mektuptan naklen, *Ziya Gökalp Külliyâtı*'nın 1. cildinde de neşredilmiştir (Türk Tarih Kurumu Basımevi — Ankara, 1952, s. 306, *Notlar* ksm., s. 370).

LV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 20 Kasım, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta gelen mektupları hâlâ alamadık. İhtimâl ki bugün alacağız. Bu hafta, gönderdiğiniz beş kitabı da aldım. O hâlde, gönderdiğiniz kırk İngiliz lirasıyle berâber gecelilker ve kitaplar tamâmıyle elime değdi. Mecmualarla gazeteler de geldi; fakat, bu sonkiler yasak olduğundan verilmedi. Burada nasıl vakit geçirdiğimi soruyorsun. Sabah yatağımdan kalkınca elime kitabımı alırım. Bu zâten eski i'tiyâdım; fakat, burada Pazartesi ve Perşenbe sabahları müstesnâ; çünki, bu sabahlar mektup yazmağa ayrılmış. Bu iki günün sabahında daha erken kalkarım; çünki mektupları erken yazıp vermem lâzım. Kitap okurken, yâhut yazı yazarken kahvealtımı getirirler. Mektup günü ise, kahvealtı, mektubun bitmesini bekler. Kahvealtıdan sonra bahçeye inerim. Bahçede, bir-iki arkadaşla berâber konuşarak dolaşırız. Sonra, odama döner, yine kitap okumağa koyulurum. Öğle vakti yemek gelir. Yemekten sonra bâzan uyur, bâzan da yine bahçeye çıkarak gezinti yaparım. Biraz da, arkadaşlardan birisinin odasına uğrarım. Yemeği hazmettikten sonra, tekrar odama gelerek mütâlea ile meşgûl olurum. Saat dörtte ikindi çayı gelir. Çaydan sonra balkona yâhut koridora çıkarım. Bu balkon, bütün dâirelerin önünden geçer. Burası da umumî bir gezinti mahallidir. Ayni zamanda Seyrantepe gibi her tarafa nâzırdır. Şehri, köyleri, denizi kuş-bakışıyle hep yukarıdan görür. Burada ikişer, üçer kümeciklerin, etrâfı temâşâ ederek konuştukları görülür. Bâzısı çok şişmanlamamak için, koridorda yâhut bahçede sür'atli yürüyüşler yapar. Ben kendimi tabî'ate terkettim. Cimnastik yapmıyorum; fakat, açık havadan ve gezintilerden de kendimi mahrum etmiyorum. Akşam yemeğine kadar da balkonda yâhut bir arkadaşın odasında vakit geçirdikten sonra, akşam yemeği gelir. Bu yemekten sonra, Cuma gecesi ise tekkede içtimâ' var. Orada mûsıkî, masallar, bilmeceler ve oyunlarla vakit geçirilir. Pazartesi gecesi perî masalları, dev masalları söylenir. Haftada bir-iki gece de konferans verilir. Diğer ge-

celerde de, yine bir odada birkaç arkadaşla konuşuruz. Birâderim de bizimle berâberdir. Geceleri gāyet rahat uyurum. Çarşanba günleri kıra çıkarak, iki saat gezinti yapılır; fakat, Çarşanba ve Perşenbe günleri ruhları meşgûl eden daha mühim birşey var : Mektup! Çünki posta bu günlerde açılır. Mektup alıncaya kadar, her kalb heyecan içindedir. Mektup gecikirse kaşlar çatıklaşır. Gözler postanın geleceği tarafa dikilir. Mektuplar alınıp okunduktan sonra da, bütün çehrelerde vecd ve meserret nurları parlamağa başlar. O hafta birisi mektup almamışsa, zavallının hâli pek perīşan olur. Bu hafta, hiç birimiz mektup almadık. Bu gün mutlakā alacağız. İhsan, Alî, Nedim, Zekeriyâ, Fuad Beyler'le, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. Seniha'nın ve bütün çocukların gözlerini öperim. İkbal'e selâm.

Perşenbe, 20 Teşrinisânî, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

LVI. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 20 Kasım, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta gelen mektupları henüz almadık. Belki bu gün alacağız. Bu mektubu sabah erken yazıyorum. Daimâ posta günleri güneş doğmadan kalkarım. Karşıda şehrin bâzı evlerinde hâlâ elektrik kandillerinin ışıldadığı görülür. Caddede bir insan seli şehre doğru akar : Bunlar köylerde oturan esnaf ve amele takımıdır ki, işlerine gidiyorlar. Vapur ve fabrika bacalarından çıkan dumanlar gösteriyor ki, şimdi her mevcut işine başlamak üzredir. Bu ânda bizim tarafın köylerini hatırlarım. Bu çağlarda kuşlar yuvalarından fırlarlar, yavrularına yem aramağa çıkarlar. İnekler otlamağa, öküzler rençberlerin arkasında olmak üzre çift sürmeğe giderler. Sabah vakti, tabi'atin ve cem'iyetin uyanarak işe başladığı bir ândır. Şimdi, şüphesiz, benim sevgili kızlarım da

kalkmışlar, kahvealtı hazırlamak üzredirler. Kahvealtıdan sonra ellerine çantalarını, yâhut koltuklarına cüzdanlarını alarak mektebe gidecekler. Mini mini Türkân, annesinin elinden öperek, "Anne, kalk, mektup geldi!" sözleriyle annesini kahvealtıya dâvet ediyor. Annesi gözlerini açınca, tebessüm ediyor. Diyor ki, "Yavrum, şimdi ru'yamda mini mini bir melek görüyordum. Bana birşeyler söylüyordu. Bırakmadın ki sözlerini işiteyim". Türkân da diyor ki, "İşte, o melek benim. Mektup gelecek. Sana müjde getirdim. Babam da yakında gelecek. Kalk kahvealtı edelim!". Annesi Türkân'ın kıvırcık saçlarından öpüyor. Seniha diyor ki, "Anne, bu sabah kahvealtıda, Hürriyet bir şiir okuyacak. Kendisi düzmüş". Hürriyet, utanarak gözlerini yere indiriyor. İşte, zihnimden bu gibi hayâller geçerken, ben de kalkıyorum. Masanın başına geçiyorum. Kalemi, kâğıdı elime alarak, yazmağa başlıyorum. Bu hafta, gönderdiğiniz beş kitap da geldi. Demek ki son zamanlarda gönderilen her şey, kaybolmaksızın yerine ulaştı. Kırk İngiliz lirası, gecelikler, kitaplar geldi. Kışlık kostüm ve sâire de daha evvel gelmişti. Riza Efendi ve Zekeriyâ Bey vâsıtasıyle gönderilen kitaplar da gelmişti. Bu kere gönderdiğiniz kitaplar arasında Buckle'ın *İngiliz Medeniyeti Tarihi*'nin yalnız ikinci cildi var. Ben bu kitabı istememiştim. Bu kitabın tamâmı kitaphânemde vardır. Mâdam ki bir cildi geldi, tekmilini de gönderseniz iyi olur. Kitabın müellifinin ismi Buckle'dır. Kitabın ismi de *Histoire de la Civilisation en Angleterre*'dir[1]. Beş, yâhut altı cilttir. *Yeni Hayat* ile berâber bu kitabı da gönderiniz. Annenize çok çok selâmlar ederim. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, Zekî'nin gözlerinden öperim. Senin ve Fatma'nın, amucanıza yazdığınız mektupları okudum. Amucanız hepinize selâm eder.

Perşenbe, 20 Teşrinisânî, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

[1] Buckle (Henry-Thomas), meşhur İngiliz tarihçisi (1821—1862).

LVII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 24 Kasım, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta ikisi 6, ikisi de 13 Teşrinisânî olmak üzre dört mektup aldım. İkisi senden, ikisi de Seniha'dan. Mektubunda, artık sinirlerine hâkim olduğunu yazıyorsun. Buna çok memnun oldum. Ben de sinirlerime hâkimim. Bundan dolayıdır ki, hakikati olduğu gibi görüyorum. Mektuplarımda her şeyi yazmadığımı, başkalarının ise yazdığını söylemek istiyorsun. Sinirli adamlar, dâima boş ümitlere kapılırlar; bu ümitler çıkmayınca da boş me'yûsiyyetlere düşerler. Tabiî bunların havâdisi de çok olur; fakat, bu gibi mektupları okuyanlar da ibtidâ esassız ümitlere, sonra da esassız me'yûsiyyetlere tutulurlar. Yâni sinirlenirler. Ben, size daha ilk mektubumda oraya gelmemizin ancak sulhten sonra kābil olacağını yazmıştım. Benim kanaatim böyle olduğu için, ne tahrirî, ne şifâhî hiç kimseye birşey sormadım. Kalbim emīn, rûhum vecdli olarak vaktimi hoş geçiriyorum. Hayâller, vehimlerle kendimi sinirlendirmiyorum. Neticenin hayr olacağına emīnim; fakat, bu neticenin çabuklaştırılması da mümkün değil. Sulhten evvel, hiçbir şey ümit edilemez. O hâlde, beyhûde mürâcaatlara lüzum yok. Ben heyecanlı bir hayat sevmem, sekīnetli bir hayat yaşamak isterim. Arzu ederim ki, daimâ sinirlerim sükûnet hâlinde bulunsun. Benim mektuplarımı okuduğunuz zaman, zannederim ki size de daimâ sükûnet gelmiştir. Hâlbuki bâzı adamlar vardır ki, daimâ heyecan içinde yaşamak ister. Ben burada, böyle sinirli olanlardan mümkün olduğu kadar uzak yaşıyorum; çünki sinirlilik de sirâyet eder. Ben, bir sinirliyi teskīn etmeğe çalışırım; fakat, muvaffak olmayınca anlarım ki, o beni sinirlendirecek. Bundan dolayıdır ki ekseriyâ, sinirlerine hâkim olanlarla görüşüyorum. Yâhut kitap okumakla vakit geçiriyorum. Kendim sinirlerime hâkim olduğum için, size yazdığım mektuplarda da daimâ sinirlerinize kuvvet verecek şeyler yazıyorum. Sizi, hiçbir vakit boş ümitlerle oyalamağa çalışmadım; çünki, bir ümit boşa çıkınca neticesi me'yûsiyyettir. Sulhten sonra inşa'llāh kavuşuruz dedim. Bu gün de o kanaatteyim. Sulh de artık yaklaştı. Benim mektuplarım size sekīnet

verdiği hâlde korkuyorum, başkalarının mektuplarından esassız ümitlere ve ye'slere düşmeyesiniz. Benim mektuplarım size kâfîdir; çünki hayâlden, vehimden, boş kuruntulardan ârîdir. Filân gelsin de, ondan havâdis alalım da demeyiniz. İnsan yalnız sinirli olmayanların sözlerini dinlemelidir. Senelerce muhârebe, sonra da esâret herkesi sinirlendirmiştir. Siz de sinirlendiğiniz zaman benim mektuplarımı tekrar tekrar okuyunuz! Ben gāyet şen, sekīnetli, vecdli bir hayat yaşıyorum. Kalbim bir yalçın kaya gibi kuvvetlidir. Metânetimi bir ân bile kaybetmedim. Evvelce benim sözlerim seni tedâvî ettiği gibi, şimdi de mektuplarım tedâvî ediyor. Sinir hastalıklarının menba'ı kulaklardır. Ekser insanların sözleri sinirleri hastalandırır. Bâzı nâdir adamlar vardır ki, sözleri sinir hastalıklarını tedâvî eder. Senin sinirlerin zayıftır; binâenaleyh yalnız benim sözlerimi can kulağıyle dinle! Seniha'nın Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, Zekî'nin gözlerinden öperim.

Pazartesi, 24 Teşrinisânî, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

LVIII. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 24 Kasım, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta ikisi 6, ikisi de 13 Teşrinisânî tarihli dört mektup aldım. Geçen hafta beş kitap geldi. Daha evvel kırk İngiliz lirasıyle, geceliklerin geldiğini de yazmıştım. Kış elbiselerim tekmildir. Artık, fazla şeyler göndermeğe lüzum yok! Burada güzel bir tıraş takımı aldım. Orada müsterih olduğunuzu yazıyorsunuz. Bundan çok memnun oldum. Haftada dört uzun mektup yazdığım hâlde, mektuplarımı kâfî görmüyorsunuz. Demek ki emeklerim boşa gidiyor. Benim mektup yazmayı hiç sevmediğimi, başkalarına hiç mektup yazmadığımı evvelden biliyorsunuz. Size, sinirlenmeyesiniz diye, her hafta muntazaman mektuplar yazıyorum. Burada her gün, ayni sûretle geçiyor. Bir yenilik yok ki, tâze tâze havâdisler yazayım. Rûhumdan neler geçiyorsa, kalbimde nasıl bir hayat yaşıyorsam onu yazıyorum. Zâten ben eskidenberi yalnız fikrî bir hayat, derûnî bir hayat yaşamağa alış-

kınım. Benim rûhumun içi büyük bir âlemdir. Dışarıdaki dünya karanlık olsa, ben rûhumun içinde nurlu bir semâ görebilirim. Rûhumun içinde yaşamayı, hâriçteki müşterek hayata tercih ederim; çünki başka insanlarla görüştüğüm zaman görüyorum ki, onlar da kendi ruhları içinde yaşıyor; fakat, bâzı adamların rûhu güzel manzaralar yarattığı hâlde, bâzılarınınki karanlık semâlar doğuruyor. Hayat bir ru'yâ gibidir. Kimi adam korkulu ru'yâlar görür, kimisi de meserretli ru'yâlar seyreder. Her insan az-çok şâirdir. Herkes, kendi muhayyelesinin yarattığı fikrî bir âlemde yaşar; fakat, insan hem şâir, hem de filosof olursa, yaşadığı âlem hem güzel, hem de hakikî olur. Ümit tatlıdır; fakat hakikate uygun olmak şartıyle! İşte ben biraz şâir, bir az da filosof olduğum için, yaşadığım derûnî cihan hem güzel, hem de hâriçteki hakikatlere de muvâfıktır. Benim rûhum daimâ vecd içindedir; fakat, benim vecdim mutlakā tatlı ümitlere muhtaç değildir. Vecdini yalnız ümitten alanlar, ümidin boşa çıkmasıyle berâber vecdlerini kaybederler. Benim vecdimin iki menba'ı vardır : Biri Allāh'ım, ötekisi milletim.. Bâzan bunlar bana biribirinin gölgesi gibi görünür. Bu iki şeye īmânım bulundukça vecdim bozulmaz. Bâzan bu ikisi bir vücut olur; fakat hiçbir zaman bu iki mevcûde olan īmânım zayıflamaz. Hâsılı ben mektuplarıma kalbimi, rûhumu koyarak size gönderiyorum. Rûhumdaki itmi'nan ve metâneti orada okuyorsunuz. Artık başkalarından haber sormağa lüzum yok. Buraya gelen gazeteleri ve mecmuaları yasaktır diye vermediler. Ben buna memnun oldum; çünki gazetelerin verdiği haberler, insanı hakikate yaklaştırmıyor, belki uzaklaştırıyor. Ağacın kıymeti yemişinden anlaşılır. Mâdem ki insan gazete okuyunca sinirleniyor, o hâlde, gazete fenâ yemiş veren bir ağaçtır. Benim mektuplarım size vecd ve meserret veriyorsa, demek ki tatlı yemiş veren ağaçlar, asıl benim mektuplarımdır. Sıkıldıkça bunları okuyunuz. Amucanız hepinize selâm ediyor. Yakında gelecek. İhsan, Alî, Halim Sâbit, Nedim, Fuad, Zekeriyâ Beyler'e, Hoca ve Feyziye Hanımlar'a selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, Zekî'nin gözlerinden öperim. İkbal'e selâm.

Pazartesi, 24 Teşrinisânî, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

LIX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 27 Kasım, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta gelen mektuplarınızı hâlâ alamadım. Başkaları da henüz mektup almadılar. Mektupları bu gün, yâhut yarın getirecekler. Geçen haftaki mektuplarınızın cevâbını, Pazartesi günü yazmıştım. O hâlde, bu mektubum, cevap olarak değil, doğrudan doğruya yazılıyor. Bu hafta, yüzotuz kadar mevcutlu ilk esirler kāfilesi bir vapurla İstanbul'a doğru hareket etti. Kardeşim ikinci kāfile ile gelecek. Dün iki saat kadar köyler arasında ve kırda gezinti yaptık. Burası şimdi ilkbahar gibi terâvetli. Tarlalarda yeşil ekinler yüze gülüyor. Öbek öbek keçi ve koyun sürüleri, memelerini sürüyerek dolaşıyorlar. Her birinin memesi bir yoğurt torbası kadar büyük. Son zamanlarda gönderdiğiniz bütün şeyler geldi. Kırk İngiliz lirası, gecelikler, kitaplar hep geldi. Yalnız en son gönderilen sucukla, pastırma gelmedi. Burada maddî, mânevî hiçbir sıkıntım yok. Sıhhatim tamâmen yerinde.. Sulhü bekleyerek kitaplarımla meşgûl oluyorum. Rûhumu dâima sekīnet içinde, vecd içinde bulunduruyorum. Çocuklarımızın resimleri daimâ gözümün önündedir. Onlara baktıkça kendimi orada, yanınızda sanıyorum. Ru'yâlarım yanınızda geçiyor. Hulyâlarım da hep öyle. Sabahları çay içerken, sizin de şimdi toplu olarak çay içmekte olduğunuzu görür gibi oluyorum. Yemek yerken, hepinizi âile sofrasında toplanmış görerek, hayâlen sizinle berâber oluyorum. Size rûhumun bütün havâdislerini yazdığım hâlde, kâfî görmüyorsunuz. Benden fazla tafsilât istiyorsunuz. Ne yazayım? Duyduklarım hep bu gibi şeyler.. Gördüklerime gelince, şimdi pencereden dışarıya bakıyorum : Sabahın penbe bulutları fabrika bacalarının siyah dumanlarıyle karışmış; yeni yazı yazmağa başlamış bir çocuğun mürekkep damlalarıyle dalgalanmış tombul yanaklarını andırıyor. Duyduklarım : Hasretle iştiyak, sabırla tevekkül. Gördüklerim denizle şehir, evlerle vapurlar. Ömrüm, sâkin akan bir ırmağın sessiz hareketi gibi geçiyor. Bütün günlerim, gecenin yıldızları gibi biribirine benziyor. O hâlde, mektuplarımın da biribirine benzemesi haklı değil mi?

Bana artık fazla eşyâ göndermeyiniz; çünki her şeyim tamam oldu; bir eksiğim kalmadı. İhtiyâcım oldukça isterim. Param da kâfî miktarda var. Siz de bana havâdis yazsanız olmaz mı? Mektup kâğıtlarınızın birçok yerleri boş kalıyor. Kardeşim hepinize selâm eder. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, Zekî'nin gözlerinden öperim. İhsan, Alî, Halim Sâbit, Fuad, Râgıb Beyler'e ve orada ise Zekeriyâ Bey'e selâmlar. Hoca Hanım'a, Feyziye Hanım'a selâm. İkbal'e de selâm. Gazete ve mecmua göndermeyiniz, vermiyorlar. Allāh'a emânet olunuz, sevgili zevcem!

Perşenbe, 27 Teşrinisânî, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

LX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 4 Aralık, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM!

Bu hafta posta tarīkıyle 15 Teşrinisânî tarihli bir mektubunu aldım. Zekeriyâ Bey'den de, 25 Teşrinisânî tarihli uzun bir mektup geldi. Ay nihâyetine kadar gideceklerini yazıyor. İhtimâl ki şimdi gitmişlerdir. Orada ise, selâmımı teblīg ediniz. Mektup yazamıyorum; çünki gidecek mi, kalacak mı bilmiyorum. Benim garipliğimden bahsediyorsunuz. Evet, ben üç türlü garībim. Yuvamdan, yavrularımdan uzak düşmek bir gurbet. İlmî, edebî meslekdaşlarımdan ayrılmak ikinci bir gurbet. Asıl vatandan mehcûr olmak da üçüncü bir gurbet.. Senden ayrı bulunmak, yavrularımın cıvıltılarını işitememek bir hicran değil midir? Edebî ve ilmî mecmualara yazı yazamamak, Darülfünun'da, Türkocağı'nda konferanslar verememek, düşünmekten başka bir işi olmayan bir adam için, büyük bir mahrumluk değil mi? Benim asıl vatanımdan, büyük ve hakikî vatanımdan başka bir de iki küçük vatanım vardır ki birisi meslekî zümrem, ikincisi de sevgili âilemdir. Ben bu üç vatandan da vücutce uzağım; fakat,

rûhum, kalbim, hayâtım onlarla berâberdir. Son mektubumdan sinirli olduğumu zannetmişsin, hayır, bende aslā sinir yoktur. Yalnız, sihhatim husûsunda sözlerime inanmıyorsun, buna canım sıkılıyor. Benim sözlerime inanmayıp da, kimin sözüne inanacaksın? Bilirsin ki ben ruhca hasta olmadıkça, vücutce hasta olmam. Mâneviyyâtım bozulduğu dakikada, vücûdümün de bütün çarhları bozulur. Mektuplarımdan anlıyorsun ki, mâneviyyâtım azalmak şöyle dursun, gittikçe kuvvetlenmektedir. Benim rûhum vecd fabrikasıdır. Oradan daimâ vecdli şiirler, felsefeler, mefkûreler fışkırır. Mâneviyyâtımın bozulduğunu hissedersen, o vakit sihhatimin de bozulacağından endīşe et; fakat, emīn ol ki Allāh'ın izniyle, benim mâneviyyâtım daimâ daha kuvvetli olacaktır. Buranın iyi havası olduğunu, iyi menba'suyu içtiğimi, kuvvetli gıdâlar aldığımı hep yazdım. Bizim yerimiz, Malta'nın en sihhî mevkı'i olduğu içindir ki, dün Şeyhü'l-İslâm Hayrî Efendi San-Salvador'dan benim binâya nakledildi. Bulunduğumuz yeri çok beğendi. Yarın Âtıf Bey de bizim binâya getirilecek. Demek ki sihhatinden dolayı daha iyi bir mevkı'de bulunması lâzım gelenler, hep bizim ârâm-gâh'a geliyorlar. Bu da gösteriyor ki içinde yaşadığım binâ ve mevkı', sihhat için en muvâfık bir tebdīl-i hava mahallidir. Vücûdümü tarttım; seksenbeş kilo geliyorum. Halil Bey, sen de bana yaklaşıyorsun diyor; bununla berâber, çok şişmanlamamak için yürüyorum, gezintilere çıkıyorum. Dün yine uzun bir seyahat yaptık. Kırlarda ve kasaba içinde dolaştık. En çabuk mektup yazanı severim demekten maksadım, Hürriyet'i çabuk okuyup yazmağa teşvikti. Bilirim, o, oyunu çok sever; fakat beni daha çok sevdiği için, bana mektup yazabilecek hâle gelmeyi arzu edecektir. Yâni oyunlardan ziyâde okumaya, yazmaya çalışacaktır. Türkân şimdiden bana mektuplar yazıyor; çünki mektuplarınız hep onun sözleriyle dolu.. Allāh'tan ve kullardan müjdeler var diyorsun. Allāh'ın müjdelerine inanırım; fakat, kulların sözlerine artık ben inanamıyorum. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, bütün çocukların gözlerinden öperim.

Perşenbe, 4 Kânunıevvel, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

LXI. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 4 Aralık, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

1 Kânunıevvel tarihli mektubumu yazdıktan sonra, Zekeriyâ Bey'den de 25 Teşrinisânî tarihli bir mektupla, annenizden 15 Teşrinisânî tarihli bir mektup aldım. Pastırma ve sucuk henüz gelmedi. Makbuzla postaya verseniz daha iyi olurdu. Diğer gönderilen şeylerin geldiğini evvelki mektuplarımda yazdım. Bilmem yine tekrar etmeğe lüzum var mı? Ne ise, ihtiyaten yine yazayım: Kırk İngiliz lirasıyle, gecelikler ve kitaplar geldi. Mecmualar ve gazeteler geliyorsa da verilmiyor. Artık, beyhûde göndermeyiniz. Türkân, gece-gündüz benimle meşgûl, Hürriyet de bana çabuk mektup yazmağa çalışıyor. Bakalım, kaç ayda mektup yazmayı öğrenecek. Sen de derslerini bıraktın, postacılık ediyorsun. Hem annene mektup yetiştir, hem de derslerine çalış. Annen, her hafta mektuplarımı almakla mes'ud oluyor. Bu mektupları senin vâsıtanla aldığı için, kalbi sana karşı teşekkürlerle doludur. Benim kalbim de öyle.. İkimizin kalbi uzak da olsalar, daimâ bir türlü çarparlar. Dün gezintiye çıktık. Burada bir Türk câmi'i var. Sultan Abdü'l-Aziz merhum buraya uğradığı zaman, kıraliçeden bir yer istemiş, orada küçük bir câmi' yaptırmış. Cami'in bahçesi güzel ağaçlarla, güller ve çiçeklerle bezenmiş. Kokulu güzel nebatlarla süslenmiş. Bahçenin etrâfındaki dıvarlarda boylu boyuna yirmi-otuz küçük minâreler var. Bu minârelerin içi boş değil, doludur. Yâni gerçekten minâre değil, süs için yapılmış küçük minâre taklitleridir. Uzaktan, bir Müslüman yurdu gibi görünüyor. Malta gibi uzak bir adada bile kendine yer bulan bu Türk câmi'ini gezdik. İçinde Müslüman kabristanı var. Aziz dindaşlarımızın ve milletdaşlarımızın ruhlarına *Fâtiha*'lar, *Yâsin*'ler okundu. Buradan çıktıktan sonra, kırları dolaşarak bir kapıdan şehre girdik. Bu kapı da vaktiyle Turgud Reis'in şehit düştüğü mevkı' imiş. İşte burada da bir Türk hâtırası! *Turgud Reis* adlı bir kitap vardır. Alıp okuyunuz. Bu deniz kahramânı burada yatıyor. Buradaki kal'elerin, surların çoğunu Türkler yapmışlar, Maltalılar böyle söylüyor. Vaktiyle adanın büyük bir kısmı

Turgud Reis'in ve arkadaşlarının elinde imiş. Ne ise, bu tarihî kapıdan şehre girdik. Çarşılarda dolaştıktan sonra meskenimize geldik. Gelince Şeyhü'l-İslâm Hayrî Efendi'nin içimize gelmiş olduğunu gördük. Zâten kendileri için bir dâire hazırlanmıştı. Yarın Âtıf Bey de buraya gelecek. Harb esirleri gidince, ihtimâl ki San-Salvador'dakilerin hepsi bizim binâ ile, yanımızdaki binâya gelirler. Amucanız hepinize selâm eder. Nedim, İhsan, Alî, Râgıb, Halim Sâbit, Fuad Beyler'e selâm. Feyziye, Hoca Hanımlar'a ve İkbal'e selâm. Senin, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, Zekî'nin gözlerinden öperim. Halim Sâbit Bey'den mektup beklerim. Diğer arkadaşlar da yazsınlar. Zekeriyâ Bey gittikten sonra, tafsilâtlı mektup yazan yok. Kitapları da kim gönderecek[1]. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızlarım.

Perşenbe, 4 Kânunıevvel, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

LXII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 8 Aralık, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta üçü senden, üçü de Seniha ile Hürriyet'ten olmak üzre altı mektup geldi. Mektupların tarihleri 15, 19 Teşrinisânî. Kardeşime de dört mektup geldi. Burada yumurta ve peynir olmadığını ben yazmadım. Burada yumurta bol ve ucuz. Tânesi, İstanbul parasıyle yüz paraya. Her sabah iki yumurta içiyorum. Burada yerli peynir varsa da yemiyoruz. Dışarıdan gelme olarak Felemenk peyniri var. Kavun içi renginde, karpuz gibi yuvarlak. Buna gravyera peyniri de derler. İşte daimâ bu peynirden yiyoruz. Tereyağı da, harb zamânında Danimarka'dan gelen tuzlu tereyağı cinsindendir; fakat, ben çok şişmanlamamak için

[1] Vecihe Hanım, Gökalp'e gönderdiği 27 Kânunıevvel, 1919 tarihli mektubunda, "Biz burada değil miyiz? Seniha pekâlâ herşeyin usûlünü öğrenmiş; sâde, kitapların isimlerini bilmiyor. Onu da Fuad (Köprülü) Bey gelip bulacak" cevâbını vermiştir.

tereyağı yemiyorum. Kışın soğukları başlarsa belki o zaman yerim. Kahvealtıda yumurta ve peynirden başka bisküvi, çokolata gibi şeyler bulunduruyorum. Buranın mandalina ve portakalı da artık meydana çıkmağa başladı. Hulâsa, burada yoğurttan başka her şey var. Yiyecek husûsunda hiç merak etmeyin. Burada tayın olarak bir miktar erzak veriliyorsa da, herkes buna iki-üç lira ayda ilâve ettikten sonra, adam akıllı bir yemek olabiliyor. Yemek müşterek pişiyor. Aşçılar ve hizmetçiler vardır. İsteyen umûmî sofrada yemek yer. İsteyen yemeğini kendi dâiresine getirtir. Ben gerek sabah ve ikindi çaylarını, gerek yemekleri odama getirterek orada çocuklarımızın resimleri karşısında yiyorum. Bu sûretle kendimi âile sofrasında sanıyorum. Odalarda soba yerine dıvar içinde muntazam ocaklar vardır. Soğuk olsa bu ocaklar yakılabilir; fakat, hâlâ burada kıştan eser yok. İstanbul'da kar yağarken, burada her taraf yeşillik içinde.. Soğuk yok ki ateş arayalım. Buranın rutûbeti hakkındaki rivâyet de yalan değil, fakat yanlışı var. Rutûbet ancak lodos rüzgârı estiği zaman olur. Lodos ise, senede birkaç gün ancak eser. Denizden gelecek rutûbet ise bize yetişemez; çünki meskenimiz şâhin yuvası gibi en yüksek bir yerdedir. Ayni zamanda biz bu binânın üçüncü katındayız. Sizin orada orta kata inmenizi hiç doğru bulmadım; çünki o evde güneş gören oda yalnız üçüncü kattaki büyük odadır. Güneş görmeyen odada oturmak da, yatmak da iyi değildir. Bence güneşli odaya çıksanız daha iyi olur. Boynumdaki şiş gittikçe küçülüyor. Doktora gösterdim. Ehemmiyetsiz bir bezden ibârettir dedi. Sihhatim iyidir. Herkes Malta'dan şikâyet ettiği hâlde sen güzelliklerini yazıyorsun, diyorsun. İşte, ben her olduğum yerin yalnız güzelliklerini gördüğüm içindir ki, sihhatim çok iyidir. İnsanın sihhati yalnız gıdâya, havaya, ziyâya muhtaç değildir. Kalb de şen, gönül de ferahlı olmalı! Ben nerede bulunsam, oranın güzelliklerini ararım. Ağzımdan şikâyet işitilmez. Daimâ Allāh'ıma şükrederim. Mesʿud o adamdır ki, daimâ hâlinden memnundur. Benim mâneviyâtım çok sağlamdır. O hâlde, sihhatim için hiç endîşe etmeyiniz, sevgili zevcem!

Pazartesi, 8 Kânunıevvel, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

LXIII. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 8 Aralık, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta 15 ve 19 Teşrinisânî tarihli altı mektup aldım. Amucanıza da dört mektup geldi. Zibo Bacı'nın dâmâdı elbet sizi gelir bulur. Esirlerden oraya iki kāfile geldi. Amucanız da gelecek. Binbaşı Cemil Bey'le de size selâm gönderdim. Artık buraya gazete ve mecmua göndermeyiniz; çünki vermiyorlar. Pastırma ve sucuk da gelmedi. *Yeni Hayat* da gazetelerle berâberse o da gelmiyecek. Son zamanda gönderdiğiniz kırk İngiliz lirasıyle,. gecelikler ve kitaplar geldi. Sarı bavulu da vapurda almıştım. Tekrar tekrar yazıyorum ki merakta kalmayasınız. İki haftadır posta vâsıtasıyle mektubunuzu almadım. Postaya mektupları teahhüdlü, paketleri makbuzlu veriniz. Yedi mektubumu birden alınca anneni şaşırtmak istemişsin. Annen sinirlidir. Onu heyecana ve telâşa düşürmek iyi değildir. Sen de çok telâşlı olma! İnsan daimâ soğuk kanlı olmalı! Cihanharbi'ne sinir muharebesi demişlerdi. Hâlbuki insan için dâima hayat sinir muhârebesidir. Bir hafta mektup gelmedi diye telâşa düşmek, sonra umulmayan bir günde yedi mektup geldi diye heyecana uğramak ne lâzım? Bâzı postalar gecikebilir. Bâzı da üç posta birleşebilir. İnsana çok kederlenmek yaramadığı gibi, çok sevinmek de yaramaz. Bâzı kerre büyük bir meserret müjdesini parça parça vermek lâzım gelir. Bu sözleri yazışımdan maksadım heyecanı, telâşı bırakmanı tavsıyedir. Mektuplarının her kelimesinden heyecan ve telâş fışkırıyor. Bu kadar hassas bir kalbe mâlik olacağına, biraz da kuvvetli irâden olsun! İnsanın çok hisli olması, altundan bir kalbe mâlik olması çok iyi! Bu hususta sana kimse eş olamaz. Sen de annen gibi çok hassas ve vefâlı bir kalbe mâliksin; fakat, heyecanlarına da hâkim olsan, telâşsız ve sekīnetli de olsan daha mükemmel olursun. Bak, Hürriyet nasıl sinirlerine hâkim oluyor. İçli olanlar öyledir. Türkân küçük zekâsıyle ruh ilmini öğrenmiş. Hepinizi ayrı ayrı idâre ediyor. Ne yapsın, felâket içinde gözünü açtı. Kimse kendisini eğlendirmekle meşgûl olmuyor. O herkesi eğlendirmeğe çalışıyor. Ayrı ayrı hepinizden memnunum.

Fatma da vefâlı bir kızdır. O da câmi'i, duâyı unutmuyor. Resim göndermeğe çok çalıştım; fakat, resimci gelmedi. Annen, sihhatimi resmimden anlamak istiyor. Bir adamın sihhatini mektupları daha iyi gösterir. Sağlam fikirler ve duygular, sağlam vücutlerde olur. Ayni sûretle rûhun şen ve ferahlı o ması da vücûdü sağlam yapar. Resmimi mutlakā aldırmak elimde değil, ne yapayım? Bunu da bir merak vesīlesi yapmamalı! Mümkün olduğu zaman gönderirim. Mektuplarım, mâneviyâtımın nekadar kuvvetli olduğunu gösteriyor. Çok şişmanlamamak için her gün bahçede, yâhut balkonda dolaşıyorum. Rûhum vecdli fikirlerle gençleştikçe, vücûdüm de gençleşiyor. İstanbul'da olduğumdan daha çok sağlam ve kuvvetliyim. Nedim, İhsan, Râgıb, Zekeriyâ, Alî Beyler'e selâm. Halim Sâbit Bey'e de selâm. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, İkbal'e de selâm. Hepinizin gözlerinden öperim.

Pazartesi, 8 Kânunısânî, 1335[1]

Babanız,

Ziya Gökalp

[1] Gökalp bu mektubunu yazdığı ayı, *Kânunıevvel* yerine, dalgınlıkla *Kânunısânî* olarak kaydetmiştir; 1335 Kânunısânî'sinde İstanbul'da bulunması, Malta'da bulunduğu 1336 ve 1337 yılları Kânunısânî'sinin 8'inci gününün Pazartesi'ye rastlamaması da, bu mektubun Kânunısânî değil, Kânunıevvel'de yazıldığını gösterir. Mektup, muhteviyâtca da bundan önceki 8 Kânunıevvel, 1335 tarihli mektuba uygundur.

II.
ESKİVERDALA MEKTUPLARI
(11 Aralık, 1919 — 5 Ocak, 1920)

14. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Eskiverdala — 11.XII.1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta posta tarīkıyle 29 Teşrinisânî tarihli bir mektubunu aldım. Sefârethâne'ye verdiğiniz mektupları bugün alacağım. Bu hafta sucukla pastırma paketi de geldi. Demek ki son zamanlarda kaybımız yok. Kırk İngiliz lirasıyle geceliklerin, beş kitabın, peynirin geldiğini evvelce yazmıştım. Gazete ve mecmua göndermeyiniz dediğim hâlde yine gönderiyorsunuz. Posta defterinde geldiğini, fakat verilmiyeceğini okuyoruz. Artık beyhûde göndermeyiniz.

Bu hafta, Salvador'dakilerle ve diğer umum harb esirleriyle birleştik. Bizim eskiden oturduğumuz binâya hepimiz sığışamazdık. Yanımızda gāyet geniş, Verdala adlı büyük bir binâya naklettik. Salvador'dakiler ve umum esirler de hep oraya geldiler. Burasının bahçesi de gāyet geniştir. Bahçede eski esirler tarafından birçok çardaklar, köşkler, kafesler, sedirler yapılmış. Arı kovanı bile var. Hâsılı burada hem rahatız, hem de birçok arkadaşlarımıza ve milletdaşlarımıza kavuştuk. Feyzî ve Zülfî Bey'ler de yanımızda.. Kardeşimin de gelmesi yakındır[1]. Bu hafta Almanya'daki dayızâdemiz Nedim Bey'e mektup yazacağından Fatma'ya yazamıyacak; çünki onlar yalnız bir mektup yazabiliyorlar. Bizim üç ayda bir yer değiştirmemiz hem bir se-

[1] "Harb esirlerini daha önce Malta'dan serbest bıraktıklarından, Mısır cebhesinde İngilizler'e esir düşen Mehmed Nihad Bey de, 1920 başlarında serbest bırakılmıştı" (A. Nüzhet Göksel, s. 36, not—2).

yahat, hem de bir tebdîl-i hava gibi oluyor. Bundan başka yeni insanlar görüyoruz. Burası kış için daha iyi.. Velî Necdet Bey de burada.. Şimdi o, karargâhın posta me'murluğunu yapıyor, mektuplarımızı o toplayıp dağıtıyor. Halil Bey'le oturuyoruz. Kardeşim yanımızdaki odadadır. Sihhatim gâyet iyidir. Burada sıkılmağa hiç imkân yok; çünki konuşacak hisapsız insanlar var. Ben üzülmediğim gibi sen de artık üzüntüyü bırak. Bana dertli, firaklı sözler yazma! Ne yapalım, daha bir-iki ay sabır lâzım! Mini mini Türkân seni tesellî ediyor; bu bize Allāh'ın bir ni'metidir. Ya o da olmasaydı, sen nasıl tesellî bulacaktın? Küçük melek seni meşgûl ediyor. Hürriyet'in derslerine çalışması da beni çok memnun etti. Bâri Seniha da evde çalışsa.. Sen de dişlerini mutlakā yaptır. Dişlerini yaptırmazsan yemekleri hazmedemezsin. Vücûdünü toplayamazsın. Türkler artık erkekli kadınlı sinirsiz yaşamalıdırlar. Sinirlilik Îmânın zayıflığından gelir. Sinirim var diye insan sihhatini tehlikeye atamaz. Senin sihhatin bütün bir âilenin istinatgâhıdır. Küçük yavrularımız orada, ben burada hep senin sihhatine muhtâcız. Sen gidemezsen, dişçi eve gelebilir. Bana lüzumsuz sarfetmekte olduğunuz paraları dişciye ver. Dişlerini yaptırmadan bana göndereceğiniz hiçbir şeyi kabûl etmiyeceğim. Zâten pastırma geldi; henüz ağzıma koymadım. Sen orada dişsiz, tegaddîden mahrum kal, ben burada rahat edeyim, bu olmaz.

Meclis, memleketin hukuku noktasından bizi istiyecek zannediliyor[2]. Fuad ve İhsan Bey'e, Halim Sâbit, Râgıb, Alî Beyler'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm.. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Zekî'nin[3], Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm.. Allāh'a ısmarladık. sevgili zevcem[4]!

Perşenbe — 11 Kânunıevvel, 1335

Zevcin,

Gökalp

[2] "Burada anılan Meclis, 12 Ocak, 1920'de İstanbul'da toplanacak olan son Osmanlı Meb'ûsân Meclisi'dir" (Ali Nüzhet Göksel, s. 38, not—3).

[3] Krş., A. Nüzhet Göksel, Zekiye'nin.

[4] Başında, Perşenbe—11 Kânunıevvel, 1335 tarihi mevcut, esirlere mahsus resmî kâğıda yazılan bu mektubun aslı, Ali Nüzhet Göksel'dedir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 22 v. d.); lûtfen gönderdikleri aslı ile karşılaştırarak neşrediyoruz.

LXIV. Kızlarım Seniha, Hürriyet, Türkân Hanımlar'a

Eskiverdala — 11 Aralık, 1919

Sevgili Kızlarım,

Bu hafta Sefârethâne'den gelen mektupları hâlâ almadım. Yalnız posta tarīkıyle annenizin 29 Teşrinisânî tarihli bir mektubunu aldım. Bu gün ötekileri de alacağım. Şimdi Verdala binâsındayız. Bu evvelce oturduğumuz binânın yanındadır; fakat odaları daha çok, bahçesi daha geniştir. Salvador'dakilerle beraber, umum kamplardaki esirler hep burada toplandı. Bekirağa'daki arkadaşlarımız hep burada. Limni'de ayrılmıştık; burada birleştik. Limni'de güzel bir yaz geçirmiştik. Polverista'da sonbahar hayatını yaşadık. Burada da kışı geçireceğiz. Buranın gāyet geniş yemek ve içtimâ' salonu vardır. Feyzî, Zülfî, Velî Necdet Bey'ler de burada... Bedrî Bey de burada. Sizin yoğurt göndereceğinizi Bedrî Bey'e yazmışlar; sen de istersen, posta ile gönderelim, diye sormuşlar. Hâsılı, bütün felâket arkadaşlarımız burada. Konuşmadan, kitap okumağa vakit bulamayacağız gibi görünüyor. Türkân benim mektuplarımla meşgûl. Annesini tesellî etmek için her bulduğu kâğıdı mektup yapıyor. Penbe yanaklarından öperim. Hürriyet'in de derslerine çalışması çok iyi. Seniha da mektuplarımla uğraşıyor; fakat hepiniz bir araya gelip, annenizin dişlerini yaptırtamıyorsunuz. İnsanın dişleri bozuk olursa yediğini hazmedemez. Hazmedemeyince sihhat bozulur. Annenizin dişlerini yaptırmağa çalışınız. Benim sihhatim iyidir. Peynir geçen hafta gelmişti. Bu hafta da sucukla pastırma geldi. Kırk İngiliz lirasıyle gecelikler, beş kitap da evvelce gelmişti. Her şeyim tekmildir. Hiçbir şeye ihtiyâcım yok. Beyhûde masraflara girmeyiniz. Annenizin dişlerini yaptırtsanız daha memnun olurum. Artık gazete ve mecmua da göndermeyiniz; çünki geliyor, vermeyeceklerini resmen söylüyorlar. Ufak-tefek havâdisler yazabilirsiniz. Kardeşim bu hafta dayı-zâdemiz Nedim Bey'e mektup yazacağı için, Fatma'ya mektup yazamıyacak; çünki onlar yalnız bir mektup yazabiliyorlar. Fatma'dan her hafta mektup bekliyor. Hürriyet kuşlarla, rüzgârla haber göndermesin. Çabuk yazmayı öğrensin. Mektup yazsın. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fat-

ma'nın, Zekî'nin, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Hürriyet, Türkân'a masallar söylesin, yanaklarını benim tarafımdan öpsün. Hepinizi çok göreceğim geldi. Sabredelim. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Annenize tesellî veriniz. Gıdâsına, sıhhatine dikkat ediniz. Ben sıhhatime iyi bakıyorum. Hiç kendimi sıkmıyorum. Bu felâket zamanları geçecek. Siz de kendi sıhhatlerinize iyi bakınız. Derslerinize de çalışınız. Zekeriyâ Bey giderken uzun bir mektup yazdı. Bakalım, oradan da yazacak mı? Halim Sâbit Bey de daimâ mektup yazsın. Ona, İhsan Bey'e, Alî, Fuad, Nedim, Râgıb Beyler'e selâm ederim. İkbal'e de selâm. Allāh'a emânet olunuz, sevgili kızlarım!

Perşenbe, 11 Kânunıevvel, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

LXV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Eskiverdala — 15 Aralık, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta gelen mektuplarınızı alamadım. Hiç kimseye de mektup gelmedi. En son aldığım mektubun, 29 Teşrinisânî tarihlidir. Peynir paketinden sonra, sucukla pastırma paketinin de geldiğini geçen mektubumda yazmıştım. Kırk İngiliz lirasıyle geceliklerin ve beş kitabın geldiğini de birkaç mektupta yazdım; fakat, o mektuplarımın vüsûlünü yazmadığın için, ihtiyaten tekrar ediyorum. Şimdi Verdala'dayız. Salvador'dakiler de buradadır. Bütün harb esirleri de yanımızda.. Demek ki olduçka kalabalığız. Burada konuşmak için çok insan var. Sıkılmağa imkân yok. Sıhhatim çok iyidir. Sizin ayrılığınızdan başka bir kederim yoktur. Burada büyük bahçeler vardır. Bu bahçelerde bizden evvelki esirler küçük köşkler, çardaklar, kulubeler yapmışlar. Bunların çok güzel olanları da var. Bu köşklerin etrâfında çiçek bahçeleri, sebze tarlaları var. Herkes bu köşklerden bir tâne alıyor. En bahalısı yarım İngiliz lirasınadır. Ben de bir tâne satın aldım. Gündüzleri, kitap okumak için işe yarar. Orada kara kış hüküm sürerken, burası sonbahar gibidir. Bâzan hava

bulutlu, yağmurlu oluyor; fakat, bir kerre bulutlar dağılıp da güneş çıktı mı, birdenbire yaz oluyor. Buraya kar yağmaz. Buranın kışı, soğuk memleketlerin yazı gibidir. Yağmur olmadığı zamanlarda bahçelerde dolaşıyoruz. Birtakım, burada futbol (top oyunu) oynuyor. Birtakım, ötede kahvehânenin iskemlelerinde oturmuş, konuşuyorlar. Herkes bir şeyle eğleniyor. Vakit gāyet çabuk geçiyor. Hâsılı hiç sıkılmıyorum. Sihhatim de çok iyidir. Yalnız senin ve çocuklarımızın hasretine dayanamıyorum. İnsan her şeye alışıyor. Yalnız hasrete alışamıyor. Elbet bu hasret de bitecek. Sabırlı olmaktan başka çâre yok. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Mini mini Türkân'ın, parmağıyle gösterdiği penbe yanaklarından da öperim. Hürriyet derslerine iyi çalışıyor, Seniha mektuplarla, seninle ve Türkân'la meşgûl oluyor. İkisine karşı da müteşekkirim. Türkân da, babasını hiç unutmuyor. Ona da müteşekkirim. Sizin beni unutmamanız, benim için büyük tesellîdir. İhsan, Nedim, Halim Sâbit, Râgıb, Zekî Beyler'e selâm. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem !

Pazartesi, 15 Kânunıevvel[1]

Zevcin,

Ziya Gökalp

LXVI. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Eskiverdala — 15 Aralık, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta mektuplarınızı alamadım; fakat yalnız ben değil, hiç kimse alamadı. En son aldığım mektup, annenizin posta ile gönderdiği 29 Teşrinisânî tarihli mektuptur. Şimdi Verdala denilen yerdeyiz. Burası eskiden bulunduğumuz yerden çok geniştir. Müteaddit bahçeleri, her bahçesinde mini mini, güzel köşkler var. Bu köşkleri burada vaktiyle oturmuş olan Alman ve Avusturyalı esirler yapmışlar. Benim aldığımın her tarafında

[1] Gökalp'in bu mektubunda, hangi yılda yazıldığını gösterir bir tarih yoktur; muhteviyâtından, bunu müteâkip neşrettiğimiz mektupla ayni günde, (1335-1919) senesinde kaleme alındığı anlaşılıyor.

camlı pencereler ve hattâ pencerelerinde yeşil pancurlar var. Kitap okumak için tenha, güzel bir yerdir. Etrâfında çiçek ve sebze ekmek için küçük bahçeler de var. Burada vakitler, insanın haberi olmadan geçiyor; çünki konuşacak çok insan, gezecek çok yer var. Birkaç yerde kahvehâneler var. Tekyede Cuma günü akşamları mûsıkî dinliyoruz. Konferans salonumuz gāyet geniş. Konferanslara da devam ediyoruz. Herkes bir lisan öğrenmekle meşgûl. Bâzısı da oyunla, cimnastikle vakit geçiriyor. Benim ayrılıktan başka hiçbir sıkıntım yoktur. Sihhatim gāyet iyidir. Yemeklerimiz de iyi. Hep berâber yiyoruz. Burada portakal, mandalina, elma gibi tâze yemişler çok. Hurmanın, incirin de iyileri var. Tereyağı da iyi. Her ne istesek bakkalda ve sebzecide mevcut. Yalnız sizden ve annenizden uzak bulunmak beni üzüyor. Başka türlü hiçbir gam, kederim yoktur. Posta ile gönderdiğiniz peynir geldikten sonra Sefârethâne'ye verdiğiniz sucukla pastırma da geldi, köfte ve kibe[1] de gönderseniz gelebilir. Evvelce gönderilen şeylerin geldiğini yazmıştım. Kırk lira ile geceliklerin ve beş kitabın geldiğini, bir-iki haftadanberi yazıyorum. Annenizin dişlerini yaptırmayı unutmayınız. Sulh yaklaşıyor. İnşa'llāh sulh olduktan sonra kavuşacağız. Daha evvel kavuşacağımıza dâir söylenen sözlere inanamıyorum. Her ne ise, sabırla bu kara günler geçecek. Çoğu gitti, azı kaldı. Sihhatinizi muhâfazaya çalışırsanız, yine, saâdetli yuvamızda tatlı günler yaşarız. Ben bu gelecek cennet içindir ki, sihhatimi muhâfazaya çok dikkat ediyorum. Vücut âfiyeti olduktan sonra, bu kederli zamanlar çabuk geçer. Yeşil bir köyde, saâdetli bir yuvada yaşarken, bu zamanları hep unuturuz. Annenize çok çok selâmlar ederim. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, İhsan, Nedim, Halim Sâbit, Fuad, Alî, Râgıb ve Zekî Beyler'e selâm.. İkbal'e de selâm. Allāh'a emânet olunuz, sevgili kızlarım.

Pazartesi, 15 Kânunıevvel, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

[1] Şark vilâyetlerimize mahsus, pişiriliş i'tibâriyle bumbara benzer bir yemek adı. Haşlanmış işkenbenin içine pirinç, ciğer, üzüm, fıstık, nâne v. s. konularak, dolma şeklinde dikilip, yağda kızartılmak sûretiyle yapılır.

LXVII. Zevcem Vecihe Hanım'a

Eskiverdala — 18 Aralık, 1919

Sevgili Zevcem,

Bu hafta henüz hiçbirimiz mektup almadık. Belki bugün yarın alacağız. Geçen hafta da hepimiz mektupsuz kaldık. Mektubunız gelmediği için, mektuplarımı alıp almadığınızı bilmiyorum. Ben muntazaman mektup yazıyorum. Sizin de mektup yazmakta, hiçbir ihmâl göstermeyeceğinizden emînim. Mektuplarımı Pazartesi, Perşenbe sabahları yazıyorum. Bu sabahlar kahvealtım gelir, masada bekler. Çay, çaydanlığın içinde soğuyacağını anlatır; fakat ben mektuplarımı bitirmeden hiçbir şeye iltifat edemem. Şimdi yine kahvealtı önümde bekliyor. Çocuklara âit olan mektubu yazdım. Bu ânda da bu mektubu sana yazmakla meşgûlüm. Sihhatim çok iyidir. Mâneviyyâtım da çok sağlamdır. Mektuplarınız muntazam gelse, hiçbir şikâyetim yok. Yalnız bir derdim vardır ki, o da senden ve çocuklarımızdan uzak bulunmaktır. Gece-gündüz hasretle düşündüğüm sizsiniz. Bu düşüncelerin hâricinde vaktim hep ilimle geçiyor. Günler saat gibi, haftalar gün gibi olmuş. Vakitler âdeta kanadlanmış uçuyor. Sıkılmağa imkân yok; çünki konuşacak adam, gezecek yerler çok. Benim ne sihhatimi, ne de üzüleceğimi düşünerek merak etmeyiniz. Ayrılıktan başka üzüntüm yoktur. Bâzan da mektuplar gecikerek gönlümü üzüyor; fakat, biliyorum ki kabahat postalardadır. Siz mektup yazmakta hiç ihmâl etmezsiniz; ben de oradan çıktığım gündenberi, mektup yazmakta hiç kusur etmedim; çünki mektupsuz kalmanın nekadar acı olduğunu biliyorum; fakat, ne çâre ki postacılar yâhut sansörler bu acıyı duymuyorlar ki, küçük bir ihmâlin neticesi olarak, birçok adamlar mektupsuz, birçok gönüller istirahatsiz kalıyor. Sabır, tehammül! Ne yapalım.. Her şey gibi buna da tehammül edeceğiz. Benim hiçbir eksiğim yok. Param var. Her şeyim tamam. Bir ihtiyâcım olsa yazarım. Burada bakkal, sebzeci, yemişci dükkânları var. Maddî istirahat için ne iktizâ ederse mevcut. Mânevî istirahate gelince, bu, herkesin felsefesine tâbi'dir. Benim felsefem dâimâ vecdli olmaktır. Sizin sihhatinize dâir iki hafta-

danberi haber almadığım için meraktayım. İnşa'llāh bu gün mektup alırız. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Mini mini Türkân ne yapıyor? Hürriyet'in dersi nereye vardı? Seniha hangi kitapları okuyor? Bunları da yazınız. Türkân'ın mini mini parmağıyle gösterdiği penbe yanağını da öperim; Hürriyet'in de.. Hepinizi çok göreceğim geldi. İnşa'llāh kavuşmamız yakındır. Yalancı havâdislere inanmıyorum, boş ümitlere kapılmıyorum; fakat, hakikatle adâletin nihâyet üstün geleceğine emīnim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, İhsan, Halim, Nedim, Râgıb, Zekî Beyler'e selâm. Alî ve Fuad Beyler'e de selâm. İkbal'e de selâm, sevgili zevcem!

Perşenbe, 18 Kânunıevvel, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

LXVIII. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Eskiverdala — 18 Aralık, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta mektubunuzu alamadım. Belki bu gün, yâhut yarın alacağım. Geçen hafta hiç birimiz mektup almadık. Bu haftanın mektuplarına da hepimiz intizardayız. Sizin her hafta muntazaman Sefârethâne'ye ve postaya mektup verdiğinizi bildiğim için, mektup almamak beni sıkmıyor; çünki mektuplarınızın yolda olduğuna emīnim. Mektuplarınızı almadan okumuş gibiyim. Dünya postası aksiliğe uğrayabilir; fakat, gönül postası hiç yolunu şaşırmaz. Kalbden kalbe yol var derler. Benim kalbim dâimâ sizin şefkatli kalblerinizle muhâberededir. Mektubunuzu aldığım gün bana bir bayramdır. Bu bayramlardan mahrum olmak acıdır; fakat, sevgililerimden uzak düşmekle en büyük mahrumluklara katlanmıyor muyum? Artık her türlü acıya alıştım. Īcâbederse bu acıya da tehammül ederim. Sihhatim çok iyidir. Bilmiyorum

mektuplarım elinize değiyor mu? 13 Teşrinisânî tarihli mektubumu aldığınızı biliyorum. Ondan ötesini bilmiyorum. En son aldığım mektubunuz, 29 Teşrinisânî tarihlidir. Bir kutu peynirle, bir paket pastırma ve sucuk geldiğini yazmıştım. Kırk İngiliz lirasıyle geceliklerin ve beş kitabın geldiğini de birkaç def'â yazdım. Son gönderilen şeyler tamâmıyle geldi. Yalnız mecmuaları ve gazeteleri vermiyorlar. Bunları da beyhûde göndermeyiniz diye, tekrar tekrar yazdım. Gazetelerle berâber sarılan kitaplar da verilmiyor. *Yeni Hayat* da bu sûretle elden çıktı. Amucanız şimdi yanıma geldi. Bir haftaya kadar hareket edeceğimi yaz dedi. Ben de, senin kanaatin olarak yazarım dedim; çünki ben, artık bu gibi gitmek havâdislerine inanmıyorum. Her gün bir yalan havâdis çıkarırlar. Hattâ bizim bile oraya hemen geleceğimize dâir havâdisler geliyor. Bâzısı, bu mektubumun cevâbını sen getireceksin diye yazıyor. Herkes biribirini bu yalancı ümitlerle oyalıyor; halbuki boşa çıkan ümitler kalbi me'yus eder. Ümitten ye'se, ye'sten ümide geçmek iyi birşey değildir.

Mezālim, hurâfât nāyāb olur,
Hakīkat nihāyet zafer-yâb olur.

İşte ben bu beytin doğruluğuna kāni' olduğum için, geç olsa da hakikat ve adâletin galebe çalacağına emīnim. Yalancı vaidlere, yalancı havâdislere, yalancı ümitlere ihtiyâcım yok.. Siz bana böyle yalan havâdisler yazmadığınıza çok memnunum. Acı hakikat, tatlı yalandan iyidir. Yalnız bir hakikat vardır ki, hakkımızda yapılan bu haksız muâmeleler, birgün nihâyet bulacaktır. Cihânın mücâdeleleri Rahmân'la Şeytan'ın kavgalarından ibârettir. Bâzan o, bâzan bu galebe çalar; fakat, neticedeki son galebe, Rahmân'ın olacaktır. Rahmân hakikattir. Şeytan yalandır. Hakikatin bütün yalanlara galebe çalacağı zaman yakındır. Annenize çok çok selâmlar ederim. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, İhsan, Halim, Nedim, Râgıb, Zekî Beyler'e selâmlar ederim. İkbal'e de selâm.

Perşenbe, 18 Kânunıevvel, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

LXIX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Eskiverdala — 22 Aralık, 1919

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta sekiz mektup aldım. Birisi 29 Teşrinisânî tarihli Seniha'dan, ikisi 3 Kânunıevvel tarihli, seninle Seniha'dan, bir tâne 5 Kânunıevvel tarihli senden, iki tâne 8 Kânunıevvel tarihli seninle Seniha'dan, bir tâne de 13 Kânunıevvel tarihli senden, bir adet de Hâşim Bey'den ki mecmuu sekiz eder. 13 Teşrinisânî tarihli mektubumdan sonra, dört mektubumu da almışsınız. O hâlde 17 ve 21 Teşrinisânî tarihli mektuplarımı almışsınız demektir; fakat bu dört mektubun tarihlerini siz yazmıyorsunuz; ben hisapla çıkarıyorum. İnsanlardan aldığınız haberlerden ziyâde, benim mektuplarımdan tesellî bulduğunuza çok memnun oldum. Benim mektuplarıma tamâmıyle inanır ve yalnız onlarla kanaat ederseniz çok iyi edersiniz. Yalnız benim sözlerimdir ki, sana şifâ verir. Başkalarının gerek lisanları ve gerek mektupları hasta fikirlerle, vehimlerle doludur. İmam'ın, gelip orada misâfir olmasını ben kendisine söylememiştim. Size de öyle birşey yazmamıştım. Burada soğuktan üşüdüğüme dâir söylenen söz de yanlıştır. Ben yalnız Malta'ya ilk geldiğim zaman, iki-üç gün üşüdüm; çünki o günler umûmî bir nezle vardı ve rüzgâr da şiddetle esiyordu. Nezle geçince üşüme de kesildi. Bu nezle hafif bir İspanyol nezlesi gibiydi. Üç günde geçti. Sulh oluncaya kadar İstanbul'da kalmanızı yazıyorsun. Bu tabiîdir. Yollar düzelmeden zâten gidemezsiniz. İnşa'llāh ben gelince berâber gideriz. Mektuplarım bir hafta gecikince telâş ediyorsunuz. Bu iyi değildir. Şimdiye kadar zannederim ki haftada dört mektubumu mutlakā aldınız. Bâzan gecikse de altı mektup birden alıyorsunuz. Ben sizi mektupsuz bırakmıyorum. Burada sıhhatim çok iyidir. Her gün rûhiyât ve içtimâ'iyât dersleri veriyorum. Akşamları da konferans veriyorum. Vaktim faydalı bir sûrette geçiyor. Boş vakitlerde de köşkümde mütâlea ile, yâhut köşkün bahçesinde çiçeklerle ve ağaçlarla uğraşıyorum. Burada bahçeler içinde baraka şeklinde yapılmış bir köşk aldığımı evvelce yazmıştım. Bunları vaktiyle Alman esirleri yapmışlar. Her

barakanın küçük bir bahçesi de var; ma'mâfih köşk deyip de büyücek birşey zannetme. Hürriyet'le, Fatma'nın, Türkân'ın oynıyacağı bir kulübe.. Fakat, çatısı güzel olduğu gibi, sekiz penceresi camlı ve yeşil pancurlarla süslüdür. Buraya bir sandalya ile bir kanape ve iki masa koydum. Kitap koymak için de bir rafı vardır. Tekyede de mûsıkî müsâmereleri devam ediyor. Vakitler sür'atle geçiyor. Sulha gelince, artık bir-iki aya kadar bu da olur. O zaman kavuşuruz. Şimdilik yalnız benim mektuplarımı okumakla tesellî bulunuz. Gazete vermedikleri için teessüf etme! Ben gazete okumadığıma memnunum. Sen de, hiç kimsenin lâfını dinlemesen daha iyi olur. Kara ruhlardan gelen haberler insanı hasta eder. Çocukların gözlerinden öperim.

Pazartesi, 22 Kânunıevvel, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

LXX. Kızlarım Seniha, Hürriyet, Türkân Hanımlar'a

Eskiverdala — 22 Aralık, 1919

Sevgili Kızlarım,

Bu hafta sekiz mektup aldım. En son tarihli mektup, 13 Kânunıevvel tarihlidir. Diğerleri de 29 Teşrinisânî, 3, 5, 8 Kânunıevvel tarihlidirler. Siz, yine aldığınız mektuplarımın tarihlerini yazmıyorsunuz. Bâzan da mektuplarınıza imzâ koymuyorsunuz. İmam'ın misâfirliğini yazdığınız hâlde, son mektupta gidip gitmediğini yazmıyorsunuz. Mektuplarınız tarihli ve tafsilâtlı olmalı! Bana dâimâ ondan bundan haber soruyorsunuz. İşte gördünüz ki benim yazdığımdan fazla hiçbir malûmat alamadınız. Bir malûmat yok ki alasınız. Ben sihhatimi ve bütün ahvâlimi yazıyorum. Başka daha ne istersiniz? İşimizin ne olacağını, sulhün ne vakit biteceğini ben de bilmem ki yazayım. Siz orada gazetelerden, bilenlerden daha iyi öğrenebilirsiniz. Daha doğrusu geleceğe âit işleri hiç kimse bilmez. Yalan ümitlere kapılıp da, iki gün sonra me'yus olacağınıza, Allāh'a tevekkül ve sabır ve tehammül ederek, daha birkaç ay beklemeniz daha iyi olur. İşin

sonu iyi olacağına hiç şüpheniz olmasın! Yalnız, bir müddet daha intizârı göze almalı! İnsan murâdına umduğundan daha çabuk ererse fenâ mı olur? Fakat, her hafta bizi vapurla beklerseniz, dâima sukût-ı hayâle uğrarsınız. Millet bizden râzı ise, bizi ister. Değilse ne yapalım? Ben, bütün ömrümü ilim yolu ile milletime çalışmağa sarfettim. Burada da yine vaktimi dersler ve konferanslar vermekle geçiriyorum. Vicdânım müsterih, kalbim rahattır. Daha birkaç ay esâret çeksem ne olur? Siz de benim gibi tehammüllü olursanız, hiçbir derdim olmaz. Fenâ mevsimlerden sonra iyi mevsimler gelir. Bedbaht o adamlardır ki, vicdanları lekelidir. Ben bir dakika kendimi saâdetten ve bahtıyârlıktan uzak görmedim. Beni sevmeyen adamlar emînim ki, kalben bedbaht olanlardır. Burada bahçede bir köşk aldım. Orada kitap okuyorum. Çiçeklerle, ağaçlarla uğraşıyorum. Konuşacak çok arkadaşlar var. Okuyacak çok kitaplar var. Vaktimiz tatlı bir sûrette geçiyor; tıbkı yeşil bir ovada, çakıl taşları ve kumsal üzerinden geçen bir ırmak gibi akıyor. *Deli gönül durmuş ona bakıyor.* Geçen gece tekyede Urfa ağızı, Diyâribekir ağızı, Erzurum ağızı türküler söylendi. Bizim her gün memleketimizde işittiğimiz o vecdli, şetâretli türküler! Kendimi baba ocağımda sandım. Gözlerim yaşardı. Kalbim hopladı. Burada millî mûsıkîmizi dinliyor, millî masallarımızı ve şiirlerimizi işitiyor, millî felsefemizi yaşıyoruz. İşte vaktimi nasıl geçirdiğime dâir sorduğunuz suallere cevâbım! Sizin de orada rahat yaşamanızı, hiç sıkılmamanızı, inşa'llāh yakın zamanda vuku' bulacak olan kavuşma zamânını sabır ve metânetle beklemenizi isterim. Annenize çok selâm. Amucanız hepinize selâm eder. Eski mektuplarda yazdığım gibi bütün büyüklere selâm ve küçüklerin gözlerinden öperim.

Pazartesi, 22 Kânunıevvel, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

LXXI. Zevcem Vecihe Hanım'a

Eskiverdala — 25 Aralık, 1919

Sevgili Zevcem,

Bu hafta yeni mektup almadım. En son aldığım mektubun 13 Kânunıevvel tarihlidir. Bu hafta yalnız —ikinci def'a olarak— bir kutu peynir aldım. Seniha, biri Sefârethâne'ye, diğeri postaya olmak üzre iki kutu peynir verdiğini yazmıştı. Bu gelen, ihtimâl postaya verilendir; çünki postaya verilen mektuplar ve paketler şimdi daha çabuk geliyor. Sefârethâne'ye verilen 13 Kânunıevvel tarihli mektuplar hâlâ gelmedi. Hâlbuki bu tarihli bir mektubu postadan ben geçen hafta aldım. Dün posta ile 18 Kânunıevvel tarihli mektup alanlar oldu. Postaya daha çok mektup verseniz daha iyi olacak. Ben size bundan sonra, mektuplardan başka kartlar da yazacağım. Bu sûretle benden daha çok haber almış olursunuz. Mektuplarınız, Türkân'ın tuhaflıklarıyle dolu! Bu fıkraları toplasak Nasreddin Hoca'nın kitabı gibi birşey olacak. Şefkatli Türkân, hep seni eğlendirmek için bu tuhaflıkları îcâd ediyor. Mini mini zekâsıyle, annesinin kederlenmesine mâni' olmağa çalışıyor. Böyle küçük yavrular, dâima annesinden ve kardeşlerinden tatlı tebessümler ister. Tebessüm, kalbteki şefkatle, rikkatin dudaklardan dışarı taşmasıdır. Zavallı Türkân, hepinizden şefkatli tebessüm istiyor. Ona dâima güler yüz gösteriniz. Şen, şâtır görününüz! Biraz çehreniz kederli oldu mu, derhâl mini mini rûhuna acı kederler çöker, ağlamağa başlar. Çocuk rûhu, gāyet hassas bir aynadır. Şetâretinizi, yâhut kederinizi derhâl onun çehresinde görürsünüz. Türkân, sevk-ı tabiîsiyle biliyor ki, insan tebessüm ettikçe rûhu meserretle dolar. O hâlde herkesi tebessüme mecbûr etmek lâzım! İşte bundan dolayı sizi güldürecek maskaralıklar yapıyor. O sizi gülmeğe mecbur etmese, siz hepiniz kederli kederli düşüneceksiniz. Türkân, kederli yüzlere bakmağa tehammül edemez. Onun rûhu şetârete muhtaç! Benim de rûhum böyledir. Ben de, etrâfımdaki insanların şen ve beşuş olmasını isterim. Mektuplarımın da nekadar şen ve beşuş olduğunu görüyorsunuz. Bâzı mektuplarımda sinirlilik eserleri görüyorsanız, buna sebep de mektuplarınızda

yazdığınız bâzı sözler oluyor. Meselâ benim sözlerime inanmıyorsunuz da, başkalarından sihhatim hakkında malûmat almağa kalkışıyorsunuz. Benim de bâzan Türkân gibi hırçınlıklarım var. İsterim ki yalnız benim sözlerime inanasınız. Yalnız benim sözlerimi okumak ve dinlemekle, rûhunuz dâima şen ve beşuş kalacaktır. Türkân orada, ben buradan senin ve öteki yavrularımın dâima şen ve beşuş olmanıza çalışacağız. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, Zekî'nin gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Sevgili zevcem!

Perşenbe, 25 Kânunıevvel, 1335

Zevcen,

Ziya Gökalp

LXXII. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Eskiverdala — 25 Aralık, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta Sefârethâne'ye verilen mektuplar gelmedi. 13 Kânunıevvel tarihli mektuptan sonra, hiçbir mektubunuzu almadım. O da posta ile gelmişti ve annenizin mektubu idi. Yalnız, bu hafta bir kutu beyaz peynir geldi. İkinci def'adır ki peynir kutusu geliyor. Bu, postaya verdiğiniz kutu olacak; çünki imzâ alarak verdiler. Sefârethâne'ye verilen de, ihtimâl ki bir haftaya kadar gelir. Bundan sonra postaya daha çok mektup veriniz; çünki başkalarına 18, 19 Kânunıevvel tarihli mektuplar da posta ile geldi. Siz de haftanın muhtelif zamanlarında postaya mektup verseniz, dâima yeni haberler almış olurum. Mektuplarınız da tarihli olsun. Yazdığım mektupları aldıkça da tarihlerini bildiriniz. Sihhatim çok iyidir. Hürriyet'le Türkan, duâ için her gün câmi'e gidiyorlarmış. Duâ her yerde edilebilir. Duânın en güzel câmi'i, insanın kendi kalbidir. Hastalık zamânı çok dolaşmak iyi değil! Bu mini mini duâcılar oturdukları odada da duâ edebilirler. Hürriyet de artık içliliği bıraksın. Türkân gibi şetâretli olsun. O da annesini şen ve beşuş olmağa çalışsın. Bu hasretli günler geçecek.. Çok tehassür de iyi değil! Kederli düşünce-

lerden ne çıkar? Sizin kederli sözleriniz, zâten kederlenmeğe meyyâl olan annenizi mahzun olmağa sevkeder. Bana şen ve şetâretli mektuplar yazınız. Bileyim ki orada kederli dakikalar geçirmiyorsunuz. Türkân'ın hepinizi güldürmeğe çabalamasından anlıyorum ki, zavallı çocuk dâima etrâfında kederli yüzler görüyor. Evet! Türkân şöyle tuhaflık yapıyor, böyle maskaralıklar îcâd ediyor dediğiniz zaman, bu gibi hareketleri, hep sizi şen ve tebessümlü görmek için yaptığını anlıyorum. Sonra Hürriyet'in, annesinin karşısında oturarak, "Anne babam ne zaman gelecek, bu ayrılık nekadar sürecek?" diye ahlar çektiğini de hayâlen görüyorum; hâlbuki bu gibi hareketler annenizi derin kederlerin içine atar. Ona tesellî vereceğinize, bu gibi mahzun sözlerle rûhunu acıtmış olursunuz. Allāh'a tevekkülle sabrediniz. Bu acı günler geçecek; fakat, bu acı günleri tatlı geçirmeğe çalışmalı ki, bizi üzmek isteyen zâlim zaman memnun olmasın. Türkân gibi dâima annenizi şetâretli olmağa sevkediniz. Hürriyet mahzun sözleriyle, Seniha telâşlı heyecanlarıyle zavallının sinirlerini oynatmayınız. Bu kara günleri geçirmek için, kuvvetli sinirler lâzım. Bu sinirler bende var. Sizde de olmalı ki, zaman bizi yenmesin. Biz onu metânetimizle yenelim. Amucanız hepinize selâm eder. İhsan, Nedim, Hâşim, Halim, Râğıb, Zekî Beyler'e selâmlar ederim. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Hoca ve Feyziye Hanımlar'a selâm.

Perşenbe, 25 Kânunıevvel, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

LXXXIII. Kızım Seniha Hanım'a

Eskiverdala — 25 Aralık, 1919

Sevgili Kızım,

Mektuptan başka sana ve kardeşlerine bu kartlardan da yazacağım. Bu sûretle Malta'nın muhtelif manzaralarını da görmüş olursunuz. Sıhhatim çok iyidir. Sizi düşünmekten başka bir endîşem yoktur. Bu resimlere baktıkca beni hatırlayınız. Annenize, Hoca Hanım'la Feyziye Hanım'a selâmlar ederim. Hür-

riyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Şimdilik Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

25 Kânunıevvel[1]
Baban,
Ziya Gökalp

LXXIV. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Eskiverdala — 25 Aralık, 1919

SEVGİLİ KIZIM,

Malta'nın nasıl bir şehir olduğunu merak ettiğin için, sana bu kartı gönderiyorum. Bundan sonra her hafta sana ve kardeşlerine kart yazacağım. Bu resimleri toplarsanız, babanızın oturduğu adaya dâir bir kolleksiyon olur. Sıhhatim iyidir. Annenize çok çok selâmlar ederim. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Sevgili kızım.

25 Kânunıevvel
Baban,
Ziya Gökalp

LXXV. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Eskiverdala — 25 Aralık, 1919

SEVGİLİ KIZIM,

Sen yazacağım sözleri anlamazsın; fakat, resimden anlarsın. Bu mektup sana babandan gelmiş dedikleri zaman, hemen alıp dudaklarına götüreceğini biliyorum. Kafan henüz hiçbir şey bilmiyor; fakat, mini mini kalbin her şeyi anlıyor. Anneni çok sevdiğin için dâima onu güldürmiye çalışıyorsun. Beni de çok sevdiğin için, baba lâkırdısı ağzından düşmüyor. O penbe dudaklarından öperek, Allāh'tan seni, kardeşlerini ve anneni muhâfaza buyurmasını niyaz ederim. Seniha, Hürriyet, Fatma ablalarının gözlerinden öperim.

25 Kânunıevvel
Baban,
Ziya Gökalp

[1] Bu ve müteâkip iki kartın, yazıldığı yıl kaydedilmemiştir. Gökalp'in, zevcesi Vecihe Hanım'a gönderdiği 25 Kânunıevvel, 1335 tarihli mektubundaki, *Ben size bundan sonra mektuplardan başka kartlar da yazacağım* kaydi (Nu. LXXI.), bu ve müteâkip iki kartın 1335'de yazıldığını gösterir; katrların muhteviyâtı da bu fikri te'yid eder.

LXXVI. Zevcem Vecİhe Hanım'a

Eskiverdala — 29 Aralık, 1919

Sevgİlİ Zevcem,

Bu hafta hiç birinizden mektup almadım. Arkadaşlarımız da benim gibi mektupsuz kaldılar. Mektuplar gittikçe daha muntazam geleceğine, postalar gittikçe daha bozuk bir hâl alıyor. İhtimâl ki siz de, benim yazdığım mektupları muntazam almıyorsunuz. Mektup almadığınız haftalar, nekadar sıkılacağınızı biliyorum. Metânetli bir erkek olduğum hâlde, ben bile mektup almadığım zamanlar çok muztarip oluyorum. Ne yapalım, buna da tehammül gerek! Her felâketin sonu saâdettir. İnşa'llāh acı günlere karşı, tatlı günler görürüz. Benim sihhatim çok iyidir. Günlerim su gibi akıp geçiyor. Kendimi derslerle, konferanslarla meşgûl ediyorum. Sıkılacak boş zamanım yoktur. Sizin ahvâlinize dâir haberler almadığım zamanlar merakta kalıyorum. Siz her hafta birkaç mektup postaya, birkaç da Sefârethâne'ye veriyorsunuz; fakat, postacılar getirip vermiyorlar; mektupları sansörler çabuk gözden geçirmiyorlar. Bu adamlar âile mektuplarının ne demek olduğunu bilmiyorlar mı? Kalb sâhiplerini bu kadar üzmekte ne fâide var? Geçen hafta bir kutu peynirin de geldiğini yazmıştım. Bundan sonra postaya birkaç mektup ayrı zamanlarda veriniz. Postaya verilen mektuplar daha çabuk geliyor. Ben de size, mektuplardan başka kartlar da gönderiyorum. Mümkün olduğu kadar çok mektup göndereceğim. Birisi gecikirse, belki öteki daha evvel gelir. Mektubunuz biraz da tafsilâtlı olsun. Sihhatinize dâir de haberler yazınız. Dişlerinizi mutlakā yaptırınız. Bunu geciktirmek doğru değildir. Siz sihhatinize dikkat etmzseniz, ben de artık hayatıma kıymet vermiyeceğim. Ben şimdiye kadar sihhatime çok dikkat ettim; fakat, siz benim tedâvîye ve hıfzissihhaya dâir olan nasihatlerimi dinlemiyorsunuz. Sihhat bozulmadan evvel, onu muhâfazaya çalışmalı. Rahim hastalığınızı ihmâl ediyorsunuz. Dişlerinizi ihmâl ediyorsunuz. Bu ihmâller doğru değildir. Bu cihetlerden dolayı sana dargınım. Bu hususlardaki recâlarımı mutlakā dinlemelisin. Gerek senin ve gerek çocuklarımızın sihhatine, son derece dikkat etmeni isterim.

Salı günü resimci gelecekmiş. O hâlde resim aldırmak kābil olacak demektir. Resim alınınca gönderirim. Bu hafta yeniden tartıldım. Seksenyedi kilo geldim. Demek ki bir aydanberi iki kilo daha ağırlaşmışım. Yemeklerimiz iyi. Buranın havası da iyi. Mevsim sonbahar gibi. Kardeşim de bu günlerde yola çıkacak. İhsan, Nedim, Hâşim, Halim, Râgıb, Zekî Beyler'e, Hoca ve Feyziye Hanımlar'a selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Allāh'a emânet olunuz, sevgili zevcem!

Pazartesi, 29 Kânunıevvel, 1335

Zevcin,

Ziya Gökalp

LXXVII. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET TÜRKÂN HANIMLAR'A

Eskiverdala — 29 Aralık, 1919

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta yine mektubunuzu alamadım. Başkalarına da gelmedi. Belki bu gün, yâhut yarın alırız. Bilmem siz benim mektuplarımı alıyor musunuz? Bu kadar uzun bir ayrılık yetmezmiş gibi, bir de mektupsuz kalmak hiç çekilebilir bir dert değil! Geçen haftadanberi size mektuplardan başka kartlar da yazıyorum. Bu kartlarda Malta'ya âit manzaraları göreceksiniz. Sizden de uzun mektuplar isterim. Benden resmimi isteyip duruyorsunuz. Resimci gelmediği için size şimdiye kadar bir resim gönderemedim; fakat yarın resimcinin geleceğini i'lânda okudum. O hâlde derhâl resmimi aldırarak size göndermeğe çalışacağım. Sihhatim son derece iyidir. İlmî meşgûliyetlere dalarak kendimi unutuyorum. Zaman sür'atli bir ırmak gibi akıp geçiyor. Bu hasretli kara günler ne vakit bitecek? Kimsenin bildiği yok. Yalnız bilinen bir şey var! Allāh âdildir. İnşa'llāh sonumuz iyi olacaktır. Daha bir müddet bu hasrete dayanmak lâzım. Annenize tesellî verirseniz, siz de müteselli olursanız, bu günler çabuk geçer. Birgün bu kederlerin hepsini unuturuz. Annenizin diş-

lerini mutlakā yaptırtmalısınız. Türkân'ın aklı erse, zorla yaptırtırdı. Onun yalnız bildiği bir şey var : Hepinizi güler yüzlü olmağa mecbur etmek; çünki biliyor ki çehre beşuş olursa, kalb de şen olur. Siz çehrelerinizden tebessümü eksiltince, o ağlamağa başlar. Onu ağlatmamak için, siz gülmeğe mecbûr olursunuz. Sizin için en iyi ruh doktoru Türkân'dır. Bana mektup yazmayı unutursanız o hatırlatır; çünki, sabahtan akşama kadar babadan, mektuptan bahseder. Hürriyet okuyup yazmağa çalışıyor. Bakalım ne zaman mektup yazabilecek? Ben onun mektup yazmasını görünceye kadar burada bekleyecek değilim. O yazmayı öğrensin. Orada da yazdıklarını okur, şiirlerini düzeltirim; çünki biliyorum ki Hürriyet şâir olacak. Zavallı Seniha mektepten mahrum kalıyor. Evde de onu Türkân çalıştırtmaz. Türkân'a ya ninni yâhut masal söylemeli! Ben gelince Seniha'yı kendim okutacağım; fakat, gelmek ne zaman? Allāh'tan başka kimse bilmez. Annenize itaat ediniz. Kalbini, dâima ferahlı tutmağa çalışınız. Hepiniz, biribirinizin sihhatlerinize dikkat ediniz. Amucanız bu günlerde belki hareket eder. Hepinize selâmı var. Ben gelinceye kadar İstanbul'da kalınız. Şimdi Diyâribekir'e gidilemez. Sulh yakındır. Sulh olunca yanınıza gelirim. O zaman yerimizi ta'yin ederiz. Ben müstakbel yuvamızın adını *Yeşilköy* koydum. İsterseniz size yeşil köye dâir şiirler yazayım. Felâketin sonu saâdettir. İnşa'lālh birleşerek, mes'ud bir hayat yaşayacağız.

Pazartesi, 29 Kânunıevvel, 1335

Babanız,

Ziya Gökalp

LXXVIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Eskiverdala — 29 Aralık, 1919

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta mektubunu alamadım. Hiç kimse de alamadı. Postaya verilen mektuplar daha çabuk geliyor. Posyata çok mektup veriniz. Sihhatim çok iyidir. Annenize çok çok selâmlar ederim. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Mektup-

larınızı tafsilâtlı yazınız. Amucanız hepinize selâm eder. Nedim, Râğıb, Zekî Beyler'e selâm ederim. Hoca ve Feyziye Hanımlar'a selâm ederim. Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm.

Pazartesi, 29 Kânunıevvel, 1335

Baban,

Ziya Gökalp

LXXIX. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Eskiverdala — 29 Aralık, 1919

SEVGİLİ KIZIM,

Sen beni hatırlıyamazsın; çünki ayrıldığımız zaman çok küçüktün. Şimdi "Baba!" diye hep beni arıyorsun. İnşa'llāh yakında beni görürsün. Benim de seni, ablalarını ve anneni çok göreceğim geldi. Artık felek de insafsızlığı bıraksın. Sen orada baba diye bağırdıkça, benim burada yüreğim hopluyor. İnsan, bu kadar acı ayrılıklara dayanabilir mi? Her ne ise, sabır ve tehammül ediyoruz. Sen mini mini kalbinle duâ et. Tanrı'dan başka yardımcı, senden ablalarından ve annenden başka duâcı yok. Allāh, yakında biribirimize kavuştursun!

Pazartesi, 29 Kânunıevvel, 1335

Baban,

Ziya Gökalp

LXXX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Eskiverdala — 1 Ocak, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta yine mektup almadım. Beis yok.. Sizin mektup yazdığınızı biliyorum. Mektubunuzu almış gibiyim. Mektupları

beş gün evvel almakla, beş gün sonra almakta bir fark yok. Gittikçe insanın gönlü de katılaşıyor. Evet! Sevdiklerimden haber alamamak en tehammül edilmez bir acı! İşte bu acıya da alıştım. Bu gün Garpliler'e göre yılbaşı.. Yeni bir seneye giriyoruz. Garp takvimini biz de kabûl ettiğimiz için, senemiz 1336 oluyor. Bakalım, bu yeni senede neler göreceğiz. Biribirimizden ayrılalı bir seneye yakındır. Sizden ayrı geçen zamanları ben ömrümden saymıyorum. Birtakım vakitlerimiz uykuda geçmiyor mu? Uykuda geçirdiğimiz zamanları nasıl ömrümden saymıyorsam, bu geçen bir seneyi de hâfızamdan çıkarıyorum. Gönlüm, dâima berâber geçirdiğimiz tatlı vakitleri hatırlamakla lezzet buluyor. Başka ne yapabilirim? Evvelce, haftada, birkaç mektubunuzu alır, birkaç günümü bu mektupların vecdiyle geçirirdim. Şimdi mektuplardan da mahrum oldum; fakat, beni sizden ayırmak, hattâ mektuplarınızdan da mahrum etmek mümkün ise de, gece -gündüz yalnız sizi düşünmekten beni hiçbir kuvvet men'edemez. Sizden ayrı geçen zamanlarımı da, ben yine sizin hâtıralarınızla dolduruyorum; fakat, şimdiye kadar bu derûnî hayatım bir ırmak gibi güzel akıyor, meydanda maddî olarak hiçbir iz bırakmıyordu. Bu günden i'tibâren gönlümün içinde, seninle ve çocuklarımızla geçireceğim müşterek ömrü kâğıt üzerine de geçireceğim. Her gün için bir sahifenin beyaz yeri olan takvimli bir hâtıra defteri aldım. Bu takvim milâdı 1920 senesinin 1 Kânunısânî'sinden, yâni bu günden başlıyor. Her gün, sizinle geçireceğim derûnî saatlerimi birer sahifede resmetmeğe çalışacağım. Bu defterin bitmesi nasip olursa, sana ve çocuklarımıza bir senelik bir mektup olacak. Sakın, bu sözümden daha bir sene ayrı kalacağımıza hükmetme. Mâdem ki bu deftere başlayacağım, yakında biribirimize kavuşsak da, yine her gün bir sahifesini yuvama, sevgili yuvama âit duygularımla dolduracağım. Birgün gelir ki yavrularımız bu defteri okur, babalarının kalbinde çarpan hisleri daha iyi tanımış olurlar. Salı günü resim çıkarttım. Daha gelmedi. Gelince gönderirim. Bir resim de kardeşimle, Feyzî ve Zülfî Bey-ler'le berâber çıkarttık. Onu da gönderirim. Kardeşim, bir-iki güne kadar gelecek olan Rus vapuryle hareket edecek. Hepinize selâmı var. İhsan, Nedim, Râgıb, Hâşim, Halim, Zekî Bey-ler'e selâm. Hoca ve Feyziye Hanımlar'a selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerini

öperim. İkbal'e de selâm.. Postaya haftada[1] bir mektup teahhüdlü, bir mektup da teahhüdsüz veriniz. Teahhüdsüz mektuplar, bâzan daha çabuk geliyor, sevgili zevcem!

Perşenbe, 1 Kânunısânî, 1336

Zevcin,

Ziya Gökalp

LXXXI. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Eskiverdala — 1 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Mektup almadan cevap yazmak zor oluyor; fakat, bunda sizin hiçbir kabahatiniz yok. Siz, haftada birkaç mektup veriyorsunuz. Posta makinesi iyi işlemiyor. Dünyanın bütün çarkları bozuldu. Bundan bizim mektuplara da zarar geliyor. Ne çâre! Tehammül edeceğiz. Ben size haftada dört mektupla altı kart yazıyorum. Bilmem, alıyor musunuz? Almıyorsanız, eyvah, kim bilir nekadar sıkılıyorsunuz. Ben, mektupsuzluktan dolayı kendime âit olan elemlere hiç ehemmiyet vermiyorum. Annenizin mektup almamaktan duyacağı iztirapları düşünerek, daha çok üzülüyorum. Birkaç haftadır ki sihhat haberinizi alamadım.Benim sihhatim çok iyidir. Salı günü fotograf çektirdim. Daha gelmedi. Gelince göndereceğim. Fotografımı görürseniz, beni daha semiz, daha genç, daha şen bulacaksınız. Demiri ateşte kızarttıktan sonra suya sokarsanız çelik olur. İşte bâzı adamları da, felâket böyle çelikleştirir. Ben de o adamlardanım. Geçirdiğim kara günler ne vücûdümü, ne de rûhumu hırpaladı. Bil'akis, hem vücûdümün kuvveti arttı, hem de irâdem çelikleşti. Benim için hiç merak etmeyiniz. Yalnız mektupsuz kalmamaklığıma çalışınız. Dikkat ettim, postaya verilen teahhüdsüz mektuplar daha çabuk veriliyor; çünki teahhüdlü mektupların sansörü başka, teahhüdsüzlerinki başkadır. Birisi çabuk okur, diğeri geç okur. Siz, Se-

[1] Gökalp mektubunda dalgınlıkla, *haftada* yerine *hafta* yazmıştır.

fârethâne'ye verdiğiniz mektuplardan başka, postaya da hem teahhüdlü, hem teahhüdsüz mektuplar veriniz. Bakalım hangileri daha çabuk gelir. Sefârethâne'ye verilen mektuplar, birkaç haftadır gelmiyor. Evvelce en çabuk gelen, oraya verilen mektuplar ve emânetler olduğu hâlde, şimdi posta daha çabuk getiriyor. Pastırma, sucuk çok işime yaradı. İlk gelen peynir daha iyi çıktı. Son gelen peynir kutuya yaş olarak konulmuş, sucukla pastırmanın en iyisi Tunel'e varmadan bir Rum bakkal dükkânı var, orada satılır. Galata'da Tunel caddesinde, Tunel'in kapısına yakındır. Kutu ile torba yoğurdu, kavurma, köfte, kibe gibi şeyler de gelebilir. Bedrî Bey de kıyma getirtmiş. Kutu teneke olduğundan paslanıyor. İçine tereyağı sarılan kâğıtlardan serilse, içindeki gıdâlar bozulmaz. Amucanız, bir-iki güne kadar hareket edecektir. Hepinize selâmı var. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. Nedim, İhsan, Hâşim, Halim, Zekî Beyler'e, Râgıb Bey'e, Fuad ve Alî Beyler'e selâm. İkbal'e de selâm. Şimdilik Allāh'a ısmarladık sevgili kızlarım. Annenize çok çok selâmlar! Çoktanberi mini mini Türkân'a, akıllı Hürriyet'e şiirler yazmadım. Gelecek mektuplarımda yazacağım inşa'llâh!

Perşenbe, 1 Kânunısânî, 1336

Babanız,

Ziya Gökalp

LXXXII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Eskiverdala — 1 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta mektup almadım. Çok meraktayım. Uzun mektuplar yazdım. Ayni zamanda bu kartı da yazıyorum. Annenize çok çok selâmlar ederim. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Sihhatim çok iyidir. Amucanız yakında gelecek. Hepinize selâm ediyor. Posta ile hem teahhüdlü, hem de teahhüdsüz mektup gönderiniz. Allāh'a ısmarladık.

Perşenbe, 1 Kânunısânî, 1336

Babanız,

Ziya Gökalp

15. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Eskiverdala — 2 Ocak, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Dün sana ve çocuklarımıza iki mektup yazarak postaya vermiştim. Bugün bu mektubu yazıyorum. Sihhatim çok iyidir. Bugün, postaya teahhüdlü verilen mektubunuzu[1] alacağımı ümit ediyorum; çünki teahhüdlü mektupların saat ikiden sonra tevzi' edileceğini haber verdiler. Teahhüdsüzler daha evvel dağıtılmıştı[2].

Sulh yakında bitecek[3]. O zaman biz de inşa'llāh geleceğiz. Ben gelinceye kadar Diyâribekir'e gitmeyiniz; beni orada bekleyiniz. Ben geldikten sonra kalmak, yâhut gitmek karârını berâber veririz. Bundan sonra da mektuplarımı muntazaman alacaksınız. Ahvâlimi yine eskisi gibi mütemâdiyen size yazacağım.

Dişlerinizi yaptırınız. Tedâvînize dikkat ediniz. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Beni mektupsuz bırakmayınız, sevgili zevcem[4]!

Cuma, 2 Kânunısânî, 1336

Zevcin,

Ziya Gökalp

[1] Krş., A. Nüzhet Göksel, mektuplarınızı

[2] Krş., A. Nüzhet Göksel, dağılmıştı

[3] "Buradaki *sulh*, 30 Ekim, 1920 Kars zaferimiz ile 2/3 Aralık, 1920 Gümrü Muâhadesi'ni müteâkip ve Birinci-İnönü Zaferi'ni kazanacağımız sıralarda bizi Londra Konferansı'na çağıracakları şâyiasına göre umulan bir barıştır" (A. Nüzhet Göksel, s. 38, not—4).

[4] Mürekkeple, krem bir kâğıda yazılmış bulunan bu mektubun aslı, Ali Nüzhet Göksel'dedir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 23); lûtfettikleri aslı ile karşılaştırarak neşrediyoruz.

LXXXIII. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Eskiverdala — 2 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Dün size bir mektup gönderdim. Bu gün de bu kâğıdı yazıyorum. Sıhhatim çok iyidir. Annenize çok çok selâmlar ederim. Annenize hürmet ve itaatte kusur etmeyiniz. Mektebinize devam ederek derslerinize çalışınız. Türkân da, annesinin yanında oturarak tuhaf sözleriyle kederlenmesine mâni‘ olsun. İnşa'llāh ben de yakında gelirim. Her kederin sonu bir meserrettir. Ben oraya gelinceye kadar, siz de İstanbul'da kalmalısınız. Sıhhatinize i‘tinâ ediniz. Annenizin tedâvîsine ve dişlerinin yapılmasına da gayret ediniz. Her hafta size muntazaman mektuplar yazmakta devam edeceğim. Siz de beni mektupsuz bırakmayınız. Hepinizin gözlerinden öperim. Soranlara selâm. Şimdilik Allāh'a ısmarladık, sevgili kızlarım[1]!

Cuma, 2 Kânunısânî, 1336

Babanız,

Ziya Gökalp

LXXXIV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Eskiverdala — 3 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta da mektup almadığım için meraktayım. Başkaları hiç olmazsa posta vâsıtasıyle mektup alıyor. Ben ne Sefârethâne'ye, ne de postaya verdiğiniz mektupları alamıyorum. Bilmem, postaya mektup vermeyi kestiniz mi? Dün amucanız hareket etti. Yakında oraya gelir. Benim sıhhatim, rahatım iyidir. Yalnız mektupsuzluğa tehammül edemiyorum. Benim bütün hayatım rûhumda, rûhum da sizdedir. Rûhuma kuvvet ve saâdet verecek ancak mektuplarınızdır. Bunun fevkınde beni mes‘ud edecek şey

[1] Bu mektup, diğerleri gibi harb esirlerine mahsus kâğıda değil, krem renkte, alel‘âde bir kâğıda yazılmıştır.

size kavuşmaktır. Zâten bu ümidle yaşıyorum. İnşa'llāh yakında birleşiriz. Annenize çok çok selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Şimdilik Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

3 Kânunısânî, 1336, Cumartesi — Verdala

Baban,
Ziya Gökalp

LXXXV. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Eskiverdala — 3 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Dün amucan oraya doğru hareket etti. Ben iki-üç haftadır mektup almıyorum. Merak etmemiye çalışıyorsam da, bir türlü kendimi yenemiyorum. Sizin muntazaman mektup yazdığınızdan emīnim. Ablanla annenin hep mektup işleriyle meşgûl olduğunu biliyorum; fakat, ne çâre ki mektup bir türlü gelmiyor, gelmiyor, gelmiyor. Sen, Fatma, Türkân Allāh'a yalvarınız da bu musībetten çabuk kurtulalım. Hem ayrılık, hem de mektupsuzluk! Tehammül edilir şey değil! Ma'mâfih sihhatim çok iyidir. Hepinizin gözlerinden öper, annenize çok çok selâmlar ederim, sevgili kızım! İkbal'e de selâm..

3 Kânunısânî, 1336, Cumartesi — Verdala

Baban,
Ziya Gökalp

LXXXVI. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Eskiverdala — 3 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Mini mini yanaklarından öperim. Sen orada "Baba! baba!" diye bağırdıkca, ben burada işitiyorum. Aklım, fikrim hep sende,

ablalarında, annendedir. Orada beni seven kalbler bulunduğunu düşündükce, kederlerim zâil oluyor. Ayrılık ateşine dayanmak zorsa da ne yapmalı? Daha bir müddet tehammül gerek! Sulh yakındır. İnşa'llāh sulhtan sonra kavuşuruz. Annene selâm. Ablalarının gözlerinden öperim. Sihhatim çok iyidir. Benim için merak etmeyiniz, güzel kızım!

3 Kânunısânî, 1336, Cumartesi — Verdala

Baban,

Ziya Gökalp

LXXXVII. Kızım Seniha Hanım'a

Eskiverdala — 4 Ocak, 1920

Sevgili Kızım,

24 Kânunıevvel tarihli senin ve annenin birer mektubunuzu aldım. Bilsen nekadar sevindim. Ben sizden mektup aldıkca feleğin bütün cevrleri vız kalır. Zekeriyâ Bey gitti, kitap kim gönderecek dediğimden müteessir olmuşsun. Hakkın var, sevgili kızım. Bütün filosofların, âlimlerin kitapları senin bir mektubune değmez. Senin rûhundaki kahramânâne şefkat ne filosofların, ne de peygamberlerin kitaplarında yok. Ben seni anlamıyorum mu sanıyorsun? Sen, annen, Hürriyet, Türkân hep birer kahramansınız. Gazeteler ki birer şeytandır, onların hezeyanlarına tehammül ettiniz. Ben sizi mukaddes tanıyor ve size perestiş ediyorum. Düşmanlara birşey demem. Onların kara vicdânları, onlara yeter. Şimdilik Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

4 Kânunısânî, 1336, Pazar

Baban,

Ziya Gökalp

LXXXVIII. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Eskiverdala — 4 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZIM HÜRRİYET,

Annenin ve ablanın birer mektubunu aldım. 4, 8 Kânunıevvel tarihli mektuplarımı almışsınız. 24 tarihi ile cevap veriyorlar. Teşekkür ederim. Mektup almadığım müddetce çok bedbahttım. Şimdi mes'udum; çünki mektubunuzu aldım. Görüyorsunuz ki beni mes'ud etmek sizin elinizde! *Çocuktum, ufacıktım*[1] manzûmesini ezberlemişsin. Türkân'la berâber söylüyormuşsun. Ben Türkân'ı senden daha küçük olduğu için, daha çok seviyorum sanıyorsan doğru değil. Ben hepinizi ayni muhabbetle severim. O beni görmedi. Tanımaz, ona acırım. Siz ona çokolata alınız. Ben rûhumu, kalbimi müsâvâten hepinize verdim. Annen benim tarafımdan hepinizi öpsün. O benim kalbim. Siz benim ruhlarım! Hepinize teşekkürler, sevgili kızlarım!

4 Kânunısânî, Pazar[2]

Baban,

Ziya Gökalp

LXXXIX. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Eskiverdala — 4 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Baba benim, ana benim diye kardeşlerine istibdat yapıyorsun. Ben hepinizinim. Annen de hepinizin annesidir. Sen tatlı günler göremedin, zavallı çocuk! Bundan dolayı seni hem seviyoruz, hem de acıyoruz. Baba nasıl şey bilmiyorsun. Ondan dolayıdır

[1] Gökalp'in, *Alageyik* adlı şiiri, *çocuktum, ufacıktım* mısra'ı ile başlar (*Ziya Gökalp Külliyatı—1.*, Türk Tarih Kurumu Basımevi—Ankara, 1952, s. 52 v. d).

[2] Bu kartın yazıldığı yıl kaydedilmemiştir; arkasındaki damgadan 1336 (1920) yılına âit olduğu anlaşılıyor.

ki hep *baba baba* diye bağırıyorsun. Ablaların sana babanın kim olduğunu tanıtsınlar. Beni görmek istersen, annenin gözlerine bak. Orada beni görürsün. O da benim kalbimin içindedir. Ben, hepinizi kalbimde görüyorum. Uzaklık, yakınlık benim için vız gelir. Dünyada sevgiden daha tatlı, daha ilâhî birşey yoktur. Siz hepiniz bana bunu öğrettiniz. Dünyanın her felâketine göğüs gereceğim; çünki siz beni seviyorsunuz, ben de sizi seviyorum, sevgili kızım[1]!

4 Kânunısânî, 1336, Pazar

XC. Zevcem Vecihe Hanım'a

Eskiverdala — 5 Ocak, 1920

Sevgili Zevcem,

Dün biri senin ötekisi Seniha'nın olmak üzre iki mektubunuzu aldım ki 24 Kânunıevvel tarihli idiler. 4 ve 8 tarihli mektuplarımı almışsınız. İki-üç haftadır ki Sefârethâne'ye verilen mektuplar gelmiyor. Postaya ara-sıra mektup vermeseydiniz, büsbütün mektupsuz kalacaktım. Birkaç def'â, paketlerin yalnız postahâneye verilmesini yazdığım hâlde, yine üç paketin Sefârethâne'ye verildiğini yazıyorsun. Ben bundan sonra size, doğrudan doğruya da mektuplar ve kartlar göndereceğim. Siz de bana posta ile biri teahhüdlü, biri teahhüdsüz iki mektup gönderiniz. Sefârethâne'ye de eskisi gibi mektup veriniz; fakat gelip gelmeyeceğinin şüpheli olduğunu da biliniz. Bir müddettir Sefârethâne postasına bir sekte âriz oldu. Yalnız bana değil, öteki arkadaşlara, hattâ Salvador'dan gelenlere de çoktandır bu tarîk ile mektup gelmiyor. Paketler de postaya verilirse çabuk geliyor. Sefârethâne'ye verilenler gelse bile, geç geleceği için, bozulduktan, koktuktan[2] sonra gelecektir. Kaybolan eşyânın listesini istediler de verdik, diyorsunuz. Beyhûde! Giden para ve eşyâdan ümidi kesiniz. Yalnız benim mektuplarıma inandığını söylüyorsun. Doğru söylemek, doğruyu bilmekle olur. Doğru düşünmeyen nasıl doğru

[1] Bu kartta Gökalp'in imzâsı yoktur.

[2] Gökalp bu kelimeyi, dalgınlıkla, *kokdan* şeklinde yazmıştır.

söyleyebilir. Ben, otuz senedir doğru düşünmek için, doğruyu bilmek için kafamı yordum. Benim sözlerimin doğru olacağına hiç şüphe etmeyebilirsin; fakat, herkesin söylediği şeyler, gazetelerde yazılan sözler gibidir. Gazete okumamak ve herkesin söylediği lâfları işitmemek rûhun perhizi, kalbin hıfzıssıhhasıdır. Eğer söze ihtiyâcın varsa, size her hafta yığınlarca sözler yazıyorum. Bunlar sizin için kâfîdir. Emîn ol ki o mânasız öten kanaryalar, çok insandan daha akıllıdır. Hiç olmazsa onların sesleri insanların sözleri gibi zararlı değildir; fakat bence, Türkân'ın sesleriyle, Seniha'nın, Hürriyet'in sözleri kanaryaların, bülbüllerin ötüşlerinden daha tatlıdır. Bize başka insanlar, başka kuşlar ne lâzım! Sen orada benim için merak ettikçe, beni burada sıkıntılara sokuyorsun. Biliyorsun ki benim en ziyâde canımı sıkan şey, filân böyle söyledi, şöyle söyledi gibi sözlerdir. Sıhhatim de, rahatım da hep iyidir; fakat benim sıhhatimi, rahatımı ben kendim bilmeyip de mankafa İmam bilecekse, elbette canım sıkılır. Hâsılı beni kızdırmasanız sıhhatime, rahatıma halel gelmez. Bana, filân şöyle söylüyor diye yazmayınız. Ben sizin sözlerinizi, sizin duygularınızı, sizin düşünüşlerinizi isterim. Araya bu lâfları karıştırmasaydınız, ben yalnız kendimden, kendi hâlimden, duygularımdan bahsedecektim. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, gözlerinden öperim. Kardeşim Perşenbe günü hareket etti. Gelmişse selâm!

Pazartesi, 5 Kânunısânî, 1336 — Verdala Kamp

Zevcin,

Ziya Gökalp

XCI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Eskiverdala — 5 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Hürriyet'le Türkân'a ayrıca kartlar yazdığım için, bu mektubu yalnız senin ismine yazıyorum. 24 Kânunıevvel tarihli iki mektubunuzu—biri annenin, ötekisi senin—aldım. Çok sevindim.

Sefârethâne'ye verdiğiniz mektuplar, iki-üç haftadır gelmedi. Başkaları da o tarîk ile mektup alamıyorlar. Bereket versin ki siz, ara-sıra postahâneye mektup veriyorsunuz. Onlar da olmasaydı, hiç mektup alamıyacaktım. Paketleri, yalnız postaya veriniz. Haftada biri teahhüdlü, biri teahhüdsüz olmak üzre postaya iki mektup veriniz. Sefârethâne'ye de eskisi gibi mektup veriniz; fakat paket vermeyiniz. Artık amucanız geldiği için, mektupları postaya o verir ve alır. Sen de mektebine devam edersin. 4 ve 8 Kânunıevvel tarihli mektuplarımı almışsınız. Size heyecanlı, telâşlı olmayınız diye yazışım, başkaları olmazdı mânasına değildir. Annen de, sen de, Hürriyet de hep kahramansınız. Elbette başkalarının heyecana düşeceği şeyleri, siz metânetle altedersiniz. Bana kitapları, mektupları hep senin gönderdiğini bilirim. Zekeriyâ Bey gitti, bana kitap kim gönderecek diyişim de, bir latîfeden ibâret! Ben senin kalbindeki şefkati, rûhundaki büyüklüğü bilmiyorum mu sanıyorsun? Sen, yalnız kardeşlerine ablalık etmiyorsun. Ayni zamanda annene babalık ve babana da annelik yapıyorsun. Bu gün âilemizin direği sen oldun. Kardeşlerin Vedad'la Sedad hayatta olsalardı, senin kadar işimize yarayacak değillerdi. Ben kadınların isti'datca erkeklere müsâvî olduğunu, hukukca da müsâvî olması lâzım geldiğini dilimin döndüğü ve kalemimin yazabildiği kadar anlatmağa çalıştım. Senin gibi kahraman kızlar, bu hakikati fi'len isbat ediyorlar. Türkân'a çokolatayı sen ve Hürriyet *baban gönderdi* diye veriniz. Hürriyet, en çok Türkân'ı seviyorum sanıyorsa, bu doğru değildir. Ben oradan ayrılırken Türkân'ı konuşurken ve yürürken görmedim. O da beni tanıyamadı. Bir çocuğun, babasını görmeden ondan ayrılması, babasının yalnız adını işitmesi acıklıdır. Bundan dolayı Türkân'ı hatırladıkça mahzun çehresi gözlerimi dolduruyor. Sevgiye gelince, hepiniz nazarımda müsâvîsiniz. Anneniz de hepinizi ayni muhabbetle sever. Babalar ve analar, evlâdlarını evlâd gibi sevdikleri zaman, aralarında hiçbir fark görmezler; fakat, bir de evlâdlarını insan gibi severler ki, o zaman da her ferdin, şahsî meziyyetleri nisbetinde bir muhabbet ve hürmete mazhar olması tabiîdir. Annenize çok çok selâm. Amucanız gelmişse ona da selâm. Onun mutlakā bu mektuptan evvel gelmesi îcâbeder. Nedim, İhsan, Halim, Hâşim, Fuad, Alî, Râgıb, Zekî Beyler'e selâm. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. Hürriyet'in, Tür-

kân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Diyâribekir köftesiyle kibeyi posta ile gönderiniz. Sevgili kızım.

Pazartesi, 5 Kânunısânî, 1336, Verdala Kamp

Baban,

Ziya Gökalp

III.
YENİVERDALA MEKTUPLARI
(5 Ocak, 1920 — 12 Şubat, 1920)

XCII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Yeniverdala — 5 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Dün 24 Kânunıevvel tarihli iki mektup aldım. Biri senden, ötekisi annenden. 4 ve 8 (Kânunıevvel)[1] tarihli mektuplarımı almışsınız. 8 Kânunıevvel[2] tarihli mektubumu yazdıktan sonra, Verdala Kamp'a geldik. Burası daha geniş, daha rahat. Perşenbe günü amucan hareket etti. Şimdi belki oraya gelmiştir. Bu mektubu posta ile gönderiyorum. Hangisi daha çabuk gelirse bana yaz. Posta ile kartlar da gönderiyorum. Gelip gelmediklerini haber ver. Sefârethâne'ye verdiğiniz mektuplar, iki-üç haftadır gelmedi. Postaya ara-sıra mektup vermemiş olsaydınız, bu müddet zarfında hiç mektup almayacaktım. Sefârethâne'ye verilen paketler de çok geç geliyor. Yeniden üç paket Sefârethâne'ye vermişsiniz. Gelinceye kadar kavurma bozulacaktır. Ben size postaya veriniz diye yazdım. Her hafta postaya biri teahhüdlü, biri teahhüdsüz iki mektup veriniz. Sansörleri ayrı olduğu için, bâzan beriki, bâzan öteki çabuk veriliyor. Diyâribekir köftesiyle, kibe isteyeceğim; lâkin postaya verilmek şartıyle.. Çünki o yoldan çabuk gelir. Torbayoğurdu bile, bu tarîktan gelebilir; fakat yaş olmamak, kuru olmak şartıyle.. Tereyağı sarılan ıslanmaz kâ-

[1] Gökalp dalgınlıkla, *Kânunıevvel* yerine, yalnız *evvel* yazmıştır.

[2] Bu tarihin yanlış olduğu muhakkaktır; çünki Gökalp, Vecihe ve Seniha Hanım'a gönderdiği ve bunu müteâkip neşrettiğimiz 8 Kânunısânî, 1336 tarihli mektuplarında (Nu. XCIII., XCIV.), *iki gecedenberi Yeniverdala'dayız*, diye yazmıştır. 4, veya 5 *Kânunısânî* yerine, *8 Kânunıevvel* yazmış olabilir.

ğıtla sardıktan sonra, kutuya koymalı; çünki kutu paslanarak gıdâları bozuyor. Sucuk, pastırma, peynir gibi şeyler Tunel'in yanındaki Rum bakkal dükkânında bulunur. Bu dükkânda en nefisleri, en iyileri satılır. Sihhatim çok iyidir. Param da kâfî miktarda vardır. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Kaybolan paketlerin listesini vermekte bir fayda yoktu. Paradan da, eşyâdan da ümidi kesmeli! Türkân'a çokolatayı, *baba sana koko gönderdi* (diye), sen ve Hürriyet alıp vermelisiniz. Hürriyet, Türkân'ı daha çok seviyorum zannetmesin. Hepinizi ayni sevgi ile severim. Evlâd sevgisi farksızdır; fakat, bir baba, evlâdını bir de insan olarak sever. Sen, bu felâket zamanlarında insanlığını gösterdin. Bir erkek çocuğum bulunsaydı, senin kadar âilemiz için çalışmazdı. Senin bu kahramanlığını duymuyor değiliz. Annen de, baban da senden hoşnuttur.Allāh'ım da senden râzı olsun. Hürriyet de duygularıyle nekadar vefâlı olduğunu gösterdi. Türkân bile, konuşma bilmediği hâlde şefkatini anlatabiliyor. Fatma da vefakârlığını dâima gösteriyor. Demek ki onlar da büyüyünce senin gibi insan olacaklar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Annene, amucana çok çok selâmlar! Nedim, İhsan, Halim, Hâşim, Fuad, Alî, Râgıb, Zekî Beyler'e selâm. İkbal'e de selâm! Şimdilik Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Pazartesi, 5 Kânunısânî, 1336 — Verdala Kamp

Baban,
Ziya Gökalp

XCIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Yeniverdala — 8 Ocak, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

İki gecedenberi Yeniverdala'dayız. Burası evvelce oturduğumuz Polverista'ya yakın ve onun karşısındadır. Polverista'dan Eskiverdala'ya göçetmiş idik. Şimdi oradan da Yeniverdala'ya geldik. Buraya yalnız siyasî esirler toplandı. Diğer esirler karşımızdaki Polverista'dadırlar. Burası da oteller gibi dâire dâiredir. Her dâirenin içinde yatak odaları, musluk, banyo olduğu gibi, her dâirenin abdesthânesi de içerisindedir. Ben, Vâlî Muammer ve Memduh Beyler'le berâber bu dâireyi intihap ettik. Şimdiye ka-

dar ikāmet ettiğimiz binâların en güzeli, en temizi, en sıhhîsi bu binâdır. Polverista'da iken manzaraları yazmıştım. Burasının manzaraları da aynidir. Bunun da dört tarafı açıktır. Etrâfında hiç dıvar filân yoktur. Bütün tabiat, şehir, köyler gözümüzün önündedir. Yazmağa ne hâcet. Şimdi mutlakā kardeşim oraya gelmiştir. O, size Yeniverdala'yı anlatır. Ben yukarıki katta yirmi numaralı dâiredeyim. Yemeğimiz yine müştereken pişiyor. Mondros'ta berâber bulunduğumuz arkadaşlarla Salvador'dakiler hep burada.. Yalnız garnizon zâbitleri Polverista'ya gittiler. Sıhhatim çok iyidir. Bu hafta size iki resim gönderiyorum. Birisi yalnız benim, öteki müşterek. Ressam iyi san'atkâr olmadığı için resim iyi çıkmamış. Bundan başka, zamanla çehrem de değişmiş. Yüzüm şişmanlaşmış. Bıyıklarım küçükleşmiş. Bilmem, beni çocuklar tanıyabilecekler mi? Resim de gösteriyor ki, sıhhatim iyidir. Şimdi burada rahatım da büsbütün tamamlaştı. Sulhün yakın olduğunu işitiyoruz. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. 24 Kânunıevvel tarihli mektubunuzdan sonra, yeni mektup almadım. Yeniden Sefârethâne'ye ve postaya verilen paketler de hâlâ gelmedi. Sefârethâne mektupları üç haftadır gelmiyor. Birkaç mektubunuzu aldımsa posta sâyesindedir. Postaya her hafta biri teahhüdlü, biri teahhüdsüz iki mektup veriniz. Sefârethâne'ye de yine mektup vermekte devam ediniz; fakat paketleri yalnız postaya veriniz. Diyâribekir köftesi, kibe, bumbar gibi şeyleri ıslanmaz kâğıtlara sararak kutuya koyunuz. Görüyorsunuz ki Diyâribekir yemeklerini bir türlü unutmuyorum. Postaya verilirse bozulmadan gelebilir; çünki postada çok kalmıyor. Sefârethâne, Hilâli-Ahmer vâsıtasıyle postaya veriyor; bundan dolayı geç geliyor. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim, İhsan, Halim, Hâşim, Râgıb, Zekî Beyler'e selâm. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. İkbal'e de selâm. Dişlerinizi yaptırmayı unutmayınız. Dişçiyi kardeşim eve getirsin. Sizin dişçiye gitmenize lüzum yok. Bu biraz fiyatlı olsa da zarar yok. Dişlerini behemehâl yaptır. Sıhhatine ve çocukların sıhhatine çok dikkat et. Şimdilik Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 8 Kânunısânî, 1336, Yeniverdala — Malta

Zevcin,

Ziya Gökalp

XCIV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Yeniverdala — 8 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

24 Kânunıevvel tarihli mektubunuzdan sonra, hiçbir mektubunuzu alamadım. Sefârethâne'ye verilen mektuplar üç haftadır gelmiyor. Postaya verilen mektuplar olmasa, büsbütün mektupsuz kalacaktım. Bundan sonra her hafta biri teahhüdlü, biri teahhüdsüz olmak üzre iki mektup postaya veriniz. Sefârethâne'ye de yine mektup vermekte devam ediniz. Ben de size hem posta ile, hem de Sefârethâne vâsıtasıyle gönderiyorum. Bu hafta Eskiverdala binâsından Yeniverdala binâsına göçettik. İki gecedenberi Yeniverdala'dayız. Şimdiye kadar ikāmet ettiğimiz binâların en iyisi budur. Bu da Polverista gibi dâire dâiredir; fakat, burada her dâirenin husûsî banyosu, musluğu için bir odası olmaktan fazla abdesthânesi de içerisindedir. Hem çok temizdir. Zemini de parke taşlarla döşenmiştir. Hâsılı bu binâ Avrupa otellerinden farksızdır. Manzarası da Polverista'nın aynidir. Onun arka tarafı kışla idi. Bunun her tarafı açıktır. Bahçesi de gāyet geniştir. Bülbülü altun kafese koysalar da vatanını ister. Tabiî gece-gündüz düşündüğüm yurdumla yuvamdır. Sizden mektup aldığım zamanlar bana bayram oluyor. Ya sizi görsem nekadar mes'ud olacağım. İnşa'llāh sulh yakında olur da bu kara günler biter. Artık kavuşuruz. Bu hafta size resimler gönderdim. Birisini yalnız aldırdım. Ötekini de kardeşimle ve Feyzî, Zülfî Beyler'le berâber aldırdım. Çehremi değişmiş göreceksiniz. Yüzüm şişmanlaşmış, bıyıklarım küçülmüş. Herhâlde, sıhhatimin iyi olduğunu gözlerinizle göreceksiniz. Ressam san'atkâr olmadığı için resimler iyi çıkmadı. İyi bir fotografcı bulursam yine çıkartırım. Size bu hafta altı kıt'a, yeşil bir zarf derûnunda Sefârethâne paketiyle gönderdim. Bir tâne de postaya verdim. Mektuplarla berâber Sefârethâne'den alırsınız. Annenizin dişlerini yaptırtınız. Amucanız bir dişçi getirsin. Evde yapsın. Dışarıya çıkamaması, dişlerinin yapılmasına mâni' oluyor. Tabiî amucanız gelmiştir. Annenize ve amucanıza çok çok selâmlar ederim. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Fey-

ziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e, İhsan, Râgıb, Halim, Hâşim, Zekî Beyler'e selâm.. Şimdilik Allāh'a emânet olunuz, sevgili kızım.

Perşenbe, 8 Kânunısânî, 1336 — Yeniverdala

Baban,

Ziya Gökalp

XCV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Yeniverdala — 8 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Eskiverdala binâsından Yeniverdala binâsına geldik. Bu binâ şimdiye kadar ikāmet ettiğimiz meskenlerin en güzeli, en temizi, en sihhîsidir. Burası da Avrupa otelleri gibi dâire dâiredir. Salonların, odaların zemini parke taşlarıyle döşenmiştir ki, kat'iyyen toz olmaz. Her dâirenin yatak odası, banyosu, musluğu, abdesthânesi hep içindedir. Biz üç kişi bir dâirede oturuyoruz. Yerim çok rahattır. Sihhâtim de çok iyidir. Sizi düşünmekten başka bir endîşem yoktur. İnşa'llāh yakında sulh olur da kavuşuruz. Bu hafta size resmimi gönderiyorum. Bilmem çehrem çok değişmiş mi? Beni tanıyacak mısınız. Yüzüm semirmiş. Bıyıklarım küçülmüş. Herhâlde sihhatimin iyi olduğunu, resmimi gördükten sonra artık merak etmeyeceksiniz. Sihhatim çok iyi; fakat, mektuplarınız gelmiyor. Postadan yalnız 24 Kânunıevvel tarihli mektubunuzu aldım. Ondan sonra hiç mektup gelmedi. Sefârethâne mektupları üç haftadır gelmiyor. Yeni paketler de gelmedi. Belki bu gün-yarın yeni mektup alırız. Şimdi elbette amucanız oraya gelmiştir. Çok çok selâmlar ederim. Artık mektebe devam edebilirsiniz. Mektup yazmak ve almak gāilelerinden kurtulursunuz; fakat her hafta yine mektubunu isterim. Mektupların gelmesinden yine sen mes'ulsün. Beni mektupsuz bırakmamağa çalışmalısın. Her hafta biri teahhüdlü, biri teahhüdsüz iki mektup postaya vermeli. Sefârethâne'ye verilen mektuplara da devam etmeli. Paketleri yalnız postaya veriniz; fakat, daimâ beyaz peynirle sucuk ve pastırma göndermeyiniz. Burada iyi kaşar da yenebilir. Burada yalnız Felemenk peyniri vardır. Diyâribekir'in

köftesinden, kibe ve bumbarından da gönderseniz iyi olur. Sucuk, pastırma, peynir gibi şeylerin iyisi Tunel'in yanındaki Rum bakkal dükkânında satılır. Türkân'ın çokolatalarını her gün veriniz. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim, İhsan, Alî, Fuad, Hâşim, Halim, Râgıb, Zekî Beyler'e selâm. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. İkbal'e de selâm. Annenizin dişlerini yaptırmak mutlakā lâzım. Amucan bir dişci getirip, evde de yaptırtabilir. Dişler, mi'denin sihhati için en lâzım olan âlettir. Dişleri yapılmadan yediklerini hazmedemez. Annenizin ve hepinizin sihhatlerinize dikkat ediniz. Beni mektupsuz bırakmamaya çalışınız. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili kızlarım! Yeşil bir zarf içinde altı adet fotograf bu mektupla berâber gönderilmiştir. Onları da isteyiniz. Resmin çıkarıldığı tarih 29 Kânunıevvel.

8 Kânunıevvel, 1336, Perşenbe, Yeniverdala — Malta[1]

Baban,
Ziya Gökalp

XCVI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Yeniverdala — 12 Ocak, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta Sefârethâne tarīkı ile altı mektup aldım. İkisi 13 Kânunıevvel, ikisi 16, ikisi de 20 Kânunıevvel tarihli idi. Hâlbuki geçen hafta 24 Kânunıevvel tarihli mektubunuzu postadan almıştım. Ma'mâfih bu hafta postadan da dört mektup aldım. 31 Kânunıevvel tarihli senden, ayni tarihle bir mektup da oğlumuz Zekî Bey'den, 29 Kânunıevvel tarihiyle bir mektup Nedim Bey'den, 19 Kânunıevvel tarihli bir mektup da Cemil Bey'den aldım. Sefârethâne tarīkıyle bir kutu kavurma da geldi. Kavurma biraz

[1] Gökalp bu mektubunun tarihini, dalgınlıkla *8 Kânunısânî* yerine, *8 Kânunıevvel* olarak yazmıştır : 1336 Kânunıevvel'inin 8'i, bu mektupta kaydedildiği gibi Perşenbe değil, Çarşanbadır. Diğer taraftan mektubun muhteviyâtı da, bir evvel neşrettiğimiz 8 Kânunısânî tarihli mektubu tutmaktadır. Esasen mektubun sonundaki "Resmin çıkarıldığı tarih 29 Kânunıevvel" cümlesi de bahis mevzûu tarihin yanlışlığını açıkça gösterir.

küflenmişse de yeniden kavurduk. Geçen posta size resimler gönderdim. Resmimden şişmanladığımı göreceksiniz. Şimdi Yeniverdala binâsında oturuyoruz. Burası muntazam bir otelden farksızdır. Maltalı hizmetçiler verildiği için, her hizmetimiz muntazaman görülüyor. Binânın manzaraları tıbkı Polverista gibidir. Bahçesi daha çok geniştir. Odalarımızda muntazam ocaklar var; fakat īcâbetmedikçe yakmıyoruz. Size, üşüdüğüme dâir haber verenler yalan söylemişler. Burada soğuk yok ki üşüyelim. Boynumdaki şiş de küçüldü. Sihhatim çok iyidir. Resmimden de anlayacaksınız. Vaktimi ilimle geçiriyorum. Ayrılığınız olmasa, gönlüme keder uğramıyacaktı; fakat ne çâre ki, yuvasından çalınıp da kafese konmuş garip bir kuş gibiyim. Âşık Garib'ten farkım, elimde kırık bir sazın bulunmamasıdır. İçerimden gelen ahları tutuyorum; Kerem gibi yanmayım diye! Âile hasreti çok te'sirli imiş. İştiyak arttıkça, en kuvvetli felsefeler de te'sir etmemeğe başladı. Çocukların resimlerine bakıp bakıp dalıyorum. Mektuplarınız geldiği zamanlar, meserretime nihâyet yoktur. Hayâtım böyle gâh ışık, gâh karanlık geçiyor. Mektup aldığım zaman dünya aydınlıktır, almadığım zaman karanlıktır. Sen, hiç olmazsa çocuklarımızla bana dâir konuşuyorsun. Benim gönlümden başka derddaşım yoktur. Bulutlar sağır, rüzgârlar dilsiz, kimlerle konuşayım? Mektubumdan başka gam ortağım yok. İşte bundan dolayıdır ki, masallarda olduğu gibi "yaz, kalemim yaz!" diyorum. O da ne hatırına gelirse yazıyor. Hâsılı iştiyak olmasa hâlim iyidir. Rahatım, istirahatim mükemmeldir; fakat, gönlüm hasretli, nefeslerim ahlıdır. Sihhatim gāyet sağlamdır. Sihhatimden, rahatımdan dolayı hiç merak etmeyiniz. Ayrılık kederleri ise tabiîdir. Bunları da duymamamı elbet istemezsiniz. Dişlerinizi yaptırmağa başladığınıza çok memnun oldum. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Kardeşime, Nedim, İhsan, Râgıb, Zekî Beyler'e selâm. İkbal'e de selâm. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz, Sevgili Zevcem! Bu hafta da iki resim gönderiyorum! Posta vâsıtasıyle gelecek. Postada da mektubum var.

Pazartesi, 12 Kânunısânî, 1336 — Yeniverdala

Zevcin,

Ziya Gökalp

XCVII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Yeniverdala — 12 Ocak, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta Sefârethâne tarîki ile altı mektup aldım. İkisi 12, ikisi 16, ikisi de 20 Kânunıevvel tarihli idi. Posta vâsıtasiyle de dört mektup aldım. 31 Kânunıevvel tarihli iki mektup seninle Zekî Bey oğlumuzdan, 29 tarihli Nedim Bey'den, 19 tarihli de Cemil Bey'dendi. Geçen hafta son aldığım mektubun tarihi 24 Kânunıevvel'di. Mektupların tarihlisini sırasıyle yazıyorum ki, hangi mektuplarınız geldiğini bilesiniz. Seniha hâlâ kendi mektuplarına tarih koymuyor. Bâzan da aldığınız mektuplarımın tarihlerini yazmıyorsunuz. Bu gibi hâller mektuplarınızın ne zaman yazıldığını ve hangi mektubuma cevap olduğunu anlamağa mâni' oluyor. Size geçen hafta yedi resim gönderdim. Bu hafta da iki resim gönderiyorum. Bakalım hangisini çabuk alacaksınız. Resmimden şişmanladığımı göreceksin. Sihhatimin iyi olduğunu da artık resmimden anlayacaksın. Kardeşim de sihhatimin nekadar iyi olduğunu size şüphesiz söylemiştir. Burada üşüdüğüme dâir söylenen sözler doğru değildir. Boynumdaki şiş de indi. Sihhat ve âfiyetim çok mükemmeldir. Burada aşçılarımız gāyet iyi yemek pişiriyor. Her dâirenin ayrıca Maltalı hizmetçileri olduğundan, her hizmetimiz mükemmel sûrette görülüyor. Zâten her dâire bir âile için yapılmıştır. Bir âile için her ne lâzımsa her dâirede mevcuttur. Biz üç arkadaş bir dâireyi intihap ettik. Orada muntazam bir hayat yaşıyoruz. Sabah ve ikindi çaylarını, istediğimiz şeyleri ilâve ederek yiyoruz. Burada güzel tereyağı, gâyet nefis bal, reçeller, turşular, balık, dil, dil-sucuğu gibi şeyler mebzuldür. Tâze hurma ile portakal, mandalina ve elmanın iyileri var. Hasılı gerek istirahat, gerek tegaddî i'tibârıyle rahatımız mükemmel. Ayrılıktan başka hiçbir kederim yok. Dişlerini yaptırmaya başladığına çok memnun oldum. Türkân'a her gün çokolata alınız. Benim tarafımdan ona ikrâm ediniz. Seniha'nın, akıllı Hürriyet'in, Fatma'nın, Türkân'ın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Arkadaşların hepsine selâm. Kavurma biraz küflenmişti. Yeniden kavurduk. Kavurmanın küflenmesine sebep, teneke kutu

yolda eğilmiş, aralık hâsıl olarak etlerin arasına hava girmiş. Yoksa, yağlarla iyi kuşatıldığı için hava içine giremiyecekti. Şimdilik Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 12 Kânunısânî, 1336 — Yeniverdala

Zevcin,

Ziya Gökalp

XCVIII. Kızlarım Senİha, Hürrİyet, Türkân Hanımlar'a

Yeniverdala — 12 Ocak, 1920

Sevgİlİ Kızlarım,

Bu hafta Sefârethâne vâsıtasıyle altı eski mektup aldım. Tarihleri 13, 16, 20 Kânunıevvel. Posta vâsıtasıyle de dört mektup aldım. Annenizle Zekî Bey'inkiler 31 Kânunısânî[1], Nedim Bey'inki 19 Kânunıevvel. Bir kutu da kavurma geldi. Bu da Sefârethâne vâsıtasıyle olacak. Şimdi Yeniverdala binâsındayız. Burası şimdiye kadar ikāmet ettiğimiz binâların en güzeli ve en rahatıdır. Aşçılarımız gāyet iyi yemek pişirdikleri gibi, her dâirenin Maltalı hizmetçileri de gāyet iyi hizmet ediyor. Demek ki en iyi otellerde olduğu kadar istirahatimiz mükemmel. Sihhatimin de gāyet iyi olduğunu gerek resmimden, gerek kardeşimin ifâdelerinden anlamışsınızdır. Bir taraftan derslere de devam ediyoruz. Maddeten sıkılmamı īcâbedecek hiçbir sebep yok; fakat, sizlerden ayrı bulunmak, terbiyenize, tahsilinize rehberlik edememek rûhumu üzüyor. Tam sizin fikrinizi açacak, ruhlarınızı nurlandıracak bir sırada beni sizden ayırdılar. Bilmem ki, o ahlâksız muhitlerde doğru yolu kendi kendinize bulabilecek misiniz ! Ben içtimâ'î hakikatleri bulabilmek için yirmibeş-otuz sene kafa patlattım. Okuduğum kitaplarla işittiğim sözler ya softaların, yâhut züpbelerin beyninden çıkıyordu. Bu iki takımın da fikirleriyle duyguları millî değildi. Züpbeler, mukaddes bildiğimiz bütün duyguları yıkmağa çalışıyor, softalarsa asrî ve medenî bir millet, meşrûtî bir devlet olmamıza mâni' oluyorlar. Evvelkiler Beyoğlu'nun levantenlerinden ders almışlar, ikincilerse eski Acemler'in kitaplarıyle kafalarını yuğurmuşlar. Bu iki takımın ikisi de

[1] Dalgınlıkla, *Kânunıevvel* yerine, Kânuûnısânî yazılmıştır.

ne millî, ne de medenîdir. Alafranga Avrupaî olmadığı gibi, alaturka da Türk değildir. Alaturka mûsıkî Bizans'tan Acem'e geçmiş bir mûsıkî olduğu gibi, alaturka şiir de Acem'den alınmış gazellerle kasidelerdir. Hâlbuki Türk mûsıkîsiyle şiiri halkın koşmaları ile türküleridir. Alafranga denilen âdetler de Avrupa âdetleri değildir. Avrupalılar ahlâka, ismete, nâmusa çok büyük kıymet verirler. Levantenlerin alafranga medeniyetinde ise, bu gibi mukaddesâta i'tibâr yoktur. Hâsılı ben bütün tedkiklerimin neticesinden anladım ki, biz medeniyeti doğrudan doğruya Avrupa'dan, harsı da doğrudan doğruya halktan almalıyız. Ne Acem medeniyeti, ne levanten medeniyeti bize yaramaz. Bu ikisi de bu günki fikrî terakkîlere nazaran medeniyetsizliktir. Biz, bu asrın Türkler'i ve Müslümanlar'ı olmalıyız. Yâni Türk ve Müslüman kalmak şartlarıyle, Avrupa medeniyetine tam bir sûrette girmeliyiz. Hiçbir faziletimizi kaybetmeksizin Avrupa'nın bütün ilmî ve fennî terakkîlerini almalıyız, sevgili kızlarım!

Pazartesi, 12 Kânunısânî, 1336 — Yeniverdala

Babanız,

Ziya Gökalp

16 KIZIM SENİHA HANIM'A

Yeniverdala — 12.I.1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu kartı Yeniverdala'dan yazıyorum. Sıhhatim, rahatım çok iyidir. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Sıhhatimin iyi olduğunu resmimden de anlayacaksınız.

Annenize çok çok selâmlar.. Kardeşime de çok selâm.. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Şimdilik Allāh'a ısmarladık[1]!

12 Kânunısânî, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

[1] Z. Gökalp'in, "Malta'da alınmış olan ve yarı sola bakan en güzel fotografının arkasına mürekkeple" yazıldığı notu ile Ali Nüzhet Göksel tarafından neşredilmiştir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 23).

17 Kizim Hürriyet Hanim'a

Yeniverdala — 12.I.1920

Sevgili Kizim,

Sen çok akıllı bir kızsın. Türkân'ı çok seviyorsun. Ona çokolata alıyorsun. İşte ben de sana resmimi gönderiyorum. Yakında inşa'llāh kendimi de getiririm.

Annene çok selâmlar ederim; amucana da çok selâmlar.. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Sevgili kızım[1]!

12 Kânunısânî, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

xcix. Zevcem Vecihe Hanim'a

Yeniverdala — 15 Ocak, 1920

Sevgili Zevcem,

Bu hafta posta gelmedi. 31 Kânunıevvel tarihli mektubundan sonra mektup almadım. Bu gün-yarın yeni posta gelirse, yeni havâdislerinizi almış olurum. Sihhatimin iyi olduğunu gerek resmimden, gerek kardeşimin sözlerinden anladınız. Şimdiki rahatımız daha iyidir; çünki bu günki ikāmetgâhımız, eski meskenlerimize nisbetle daha iyidir. Sihhatime, rahatıma dâir hiç merak etmeyiniz. Ayrılığa gelince, bu da yakında sulhün bitmesiyle nihâyete erecektir; çünki oraya gelmemiz, benim zannıma göre sulhün olmasına mütevakkıftır. Sulh ise birkaç hafta içinde yapılabilir. Demek ki, yakında bu ayrılık ateşi de nihâyete ere-

[1] Ziya Gökalp'in, "Malta'da çekilen kendi fotografının arkasına mürekkeple" yazıldığı notu ile Ali Nüzhet Göksel tarafından neşredilmiştir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 25).

cektir. Ayrılık ateşini teskīn için, ben size mümkün olduğu kadar çok mektup yazıyorum. Size çok mektup yazışımın bir sebebi de, benim sözlerime rûhunun ihtiyâcı olduğunu bildiğimdendir. Senin sinirlerin en iyi ilâcını benim sekīnetli sözlerimde bulmuştur. Telâşlı, heyecanlı, sinirli kadınlarla konuştukça, senin sinirlerin intizâmını kaybeder. Gazete okutup dinlemek de sana yaramaz; ilâcın, ancak benim mektuplarımdır. Berâber yaşadığımız zaman, senin sinirlenmemen için dâima dikkat ederdim. Mektuplarımla da ayni işi yapıyorum. Bundan başka ben isterim ki âilemin ve çocuklarımın fikirleri ve hisleri benimkine uygun olsun. Ben rûhuma uymayan fikirlerin ve hislerin, çocuklarımın rûhuna aşılanmasını istemem. İstanbul'un fikrî cereyanları hep hasta, hep bozuktur. Bundan dolayıdır ki, senin ve çocuklarımın yalnız benim mektuplarımdan fikir almanızı arzu ediyorum. Gazetelerden, başkalarının sözlerinden fikrî gıdâlar almanızı istemem; çünki ben otuz senedir içtimâ'î ilimlerle uğraşıyorum. Ruh ilmini senelerce tedkik ettim. Âilemin ruh doktoru ancak ben olabilirim. İşte bundan dolayıdır ki, başkalarının mektuplarında bana dâir, benim fikirlerime, hislerime dâir malûmatlar aramanıza râzı olmadım. Benim size yazdığım mektuplarım bir araya gelse, birkaç ciltlik bir kitap olur. Buradaki fikrî hayâtım sizin için kâfîdir. Yalnız mektuplarımı okursanız, rûhunuz hiçbir vakit hasta olmaz; fakat, gazetelerden, yâhut ağızlardan havâdis toplamak isterseniz, rahatınız kaçar; çünki herkes az-çok rûhen hastadır. Kimisi hiddetli, kimisi me'yus, kimisi kederlidir. İnsan, rûhunun sıhhatini muhâfaza için çok konuşmamak, herkesin rûhundaki zehirleri dinlememek lâzımdır. Kardeşime, Nedim, İhsan, Râgıb, Zekî Beyler'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm.

Perşenbe, 15 Kânunısânî, 1336, Yeniverdala — Malta

Zevcin,

Ziya Gökalp

c. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Yeniverdala — 15 Ocak, 1920

... ...
... ...
... ...
... ...
... ...
... ...

iyi bir yaylaktır[1]. İnşa'llāh ilkbaharı da İstanbul'da geçiririz. Bu memleket portakal, limon, hurma yetiştiren sıcak bir adadır. Her gün bu yemişlerin tâzelerini yiyoruz. Balmumusu çıkarılmış kokulu, nefis ballarını yiyoruz. Hâsılı maddî hiçbir şeyden mahrum değiliz. Mânevî mahrûmiyetimiz sevgililerimizden uzak bulunmaktır. İnsan tebdīl-i hava için de âilesinden ayrılarak, uzak bir yere gidebilir. Geçen yazı ve bu kışı Bekirağa Bölüğü'nde geçirmedense, birisi iyi bir yaylak, ikincisi güzel bir kışlak olan bu adalarda geçirmek daha iyi oldu. Ayrılık acısını da mektuplarla hafifletmeğe çalışıyoruz. Bekirağa'da iken mektupla da görüşemiyorduk[2]. Uzaktan uzağa daha kolay haberleşebildik. Şimdi, dört gözle, iyi bir sulhün olmasını bekliyoruz. Şanlı bir sulh olursa, biz de şanlı bir sûrette geliriz. Bizim saâdet ve felâketimiz, milletimizin saâdet ve felâketine tâbi'dir. Ne bir insan, ne bir âile tek başına mes'ud olamaz. Ferdin ve âilenin bahtiyârlığı, milletin bahtıyâr olmasıyle kāimdir. Ben burada ekseriyâ geçmiş zamanları hatırlayarak, ömrüme ömür katıyorum. İnsanın hâfızası ömrünün hazīnesidir; bütün geçmiş saâdetleri orada canlı bir sûrette yaşar. Biz, geçen ömrümüze geçti diyoruz. Hâlbuki

[1] Bu mektubun baştan altı satırı oldukça bozulmuştur; kısmen okunabilmekte, diğer mektuplarında olduğu gibi, âilesinin hangi tarihli mektuplarını aldığından, Yeniverdala'daki binânın rutûbet ve soğuk olmadığından, bu hususta merak etmemelerinden bahsedilmiştir.

[2] Ziya Gökalp, 26 Ocak, 1919'da tevkif olunarak (Nu. CXV, CXVIII, CXIX. mektuplarda bu hususta izahat vardır), İstanbul'dan 26 Mayıs, 1919'da Limni'ye sürülmüştür (Bk., nu. CCLI.). Bekirağa Bölüğü'ndeki mevkufluğu dört ay devam etmiştir.

ömrümüzün en sönük dakikaları bile hâtıralar şeklinde hâfızamızın içinde yaşamaktadır. Onları birer birer bir mahfazadan elmasları, mücevherleri çıkarır gibi çıkarmak elimizdedir. Ömrümüzün tatlı hâtıraları, dünyanın en kıymetli elmaslarından daha değerlidir. Demek ki, felâket esnâsında bir adamı mes'ud etmek için, hâfızası kâfîdir. Ben otuzbeş sene evveline kadar çıkıyorum. Malatya'dan gelmiş, başında altunlarla süslenmiş bir fes bulunan dört-beş yaşında bir kız görüyorum[3]. Bu kız, hâfızamın içinde seneden seneye büyüyor. Bu otuzbeş senelik hâtıralarımı sırasıyle yaşadıkça, gāyet tatlı bir roman okumuş gibi oluyorum. Bu romanın içine Seniha, Hürriyet, Türkân da karışıyorlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Kardeşime, Nedim, İhsan, Râgıb, Zekî Bey-ler'e selâmlar. İkbal'e de selâm. Şimdilik Allāh'a emânet olunuz, sevgili zevcem! Feyziye ve Hoca Hanım'a selâm.

Perşenbe, 15 Kânunısânî, 1336, Yeniverdala — Malta

Zevciniz,

Ziya Gökalp

CI. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Yeniverdala — 15 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

31 Kânunıevvel tarihli mektuptan sonra yeni bir mektup alamadım; çünki yeni bir posta henüz gelmedi. Ben size muntazaman mektuplar, kartlar, resimler gönderiyorum. Tabiî bunları alıyorsunuz. Bâzan posta gecikse de, ergeç mektuplarımı alıyorsunuz. Sıhhatimin iyi olduğunu resmimden anladığınız gibi, amucanız da anlatmıştır. Şimdi rahatımız daha iyi oldu; çünki şimdi bulunduğumuz Yeniverdala binâsı, en yeni sistemde yapılmış oteller gibidir. Dört etrâfı açık, manzaraları Polverista'nın

[3] Bu kelime, dalgınlıkla, *giriyorum* şeklinde yazılmıştır.

manzaraları gibidir. Adanın her cihetini görüyoruz. Haftada bir, ada içinde seyahat yapıyoruz. Bahçemiz çok geniştir. Kitaplarımız çok. Avrupa gazeteleri ve ajansları muntazaman geliyor. Hâsılı sıkılmamıza bir sebep yok. Yalnız müstesnâ olarak ayrılık var. Bunun da çâresi mektup. Mektuplar muntazam gelse insan ayrılığa da dayanabiliyor; fakat, bir hafta mektup gelmedi mi, meraklar, endîşeler rûhu kemirmeğe başlıyor. İnşa'llāh yakında sulh olur da, bu ayrılık derdi bir nihâyet bulur. Resimleriniz konsolun üzerindedir. Her ân size bakarak düşünüyorum. Türkân, şaşırdığından parmağını ağzına götürmüş. Zavallı kızcağız! Baba sözü bir dakika ağzından düşmüyor; fakat, babanın hayâli hâfızanda yerleşmeden, o, uzak diyarlara gitti. Birgün gelecek. Sen o gün babanı kapıdan karşılayacaksın. Artık öpüşlerin sayısını sorma! Hürriyet'e gelince, o adının mânasını şimdi anladı. Her şey zıddıyle anlaşılır. İnsanın hürriyeti en kıymetli servetidir. Hürriyeti alınmış olan adam, sevdiklerini görmek ister, göremez. Onlardan uzak yaşamaya mecbur olur. Hürriyetsiz kalan bir milletin de, ne hâllere geldiğini görüyorsunuz. İnşa'llāh yakında iyi bir sulh olacak. Millet de, ben de hürriyetlerimize kavuşacağız. Amucanız gelince, Seniha da derslerine başlamış olacak; fakat, mektuplarınızda hiç mektebinizden, derslerinizden bahsetmiyorsunuz. Akıllı Fatma da derslerine çalışıyor mu? Bana tahsilinize dâir tafsilâtlı mektup yazınız. Sizin tahsilinize rehberlik edecek bir sırada, size uzak düştüm. En ziyâde rûhumu yakan budur; fakat, emînim ki siz kalbinizdeki mukaddes ateşin sevkıyle çalışacak, babanızın istediği kahraman kızlar olacaksınız. Felâketler, insanların seciyyelerine kuvvet verir. Dâima rahat yaşayan çocuklar şımarık, kibirli, tenbel olurlar. Demek ki, bu geçirdiğimiz kara günlerin bâzı fâideleri de olacak. Büyük adamlar ekseriyetle çocuklukta birtakım eziyyetler, elemler çekmişler. Felâketler, demir ruhları çelikleştirir. Annenize, amucanıza çok çok selâmlar. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim, Râgıb, Zekî Beyler'e ve İkbal'e selâm. Allāh'a emânet olunuz, sevgili kızlarım!

Perşenbe, 15 Kânunısânî, 1336, Yeniverdala — Malta

Babanız,

Ziya Gökalp

CII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Yeniverdala — 19 Ocak, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta 7 Kânunısânî tarihli bir mektubunu posta tarîkıyle aldım. Fatma'nın da bu tarihle babasına bir mektubu geldi. Sefârethâne'ye verdiğiniz mektuplar çok geç geliyor. Postaya daha çok mektup verilse daha iyi olur. Yerimizin rutûbetli olduğunu vehmederek, yine meraklara düşmüşsünüz. Şimdiye kadar ikāmet ettiğimiz binâların hepsi denizden çok yüksektir. Zâten üçü de biribirinin yanındadır. Kardeşim bunlara dâir size malûmat verebilir. Benim ne maddî, ne de mânevî ahvâlimde sizi meraklandıracak birşey yok. Hattâ ayrılık, hasret, iştiyak adları verilen ve kalbimi bir ocak gibi alevlendirip, zaman zaman ağzımdan gizli ahlar fışkırtan o derûnî ateş olmasa, burada tamâmıyle bahtıyârım da diyebilecektim; çünki burada okuyacak çok kitap, konuşacak çok ahbab, bakacak çok manzara var. Hâfızamda da uyandırılacak çok hâtıra var. Boş kalmağa vakit yok ki! Günler, haftalar, aylar su gibi akıp geçiyor. Zamânın hayra yüz tuttuğunu siz de söylüyorsunuz. Demek ki, bu akıp geçen günlerle haftalar boş yere akmıyor. *Zaman*, yalanların çehresinden sahte nikapları çıkarıp atan, türlü hîlelerle saklanılıp halkın gözüne gösterilmeyen gizli hakikatleri meydana çıkaran, hâsılı hiçbir kahramânın yapamıyacağı işleri yapan ilâhî bir kuvvettir. Zaman boş yere akmaz. O dâima ma'sumların temizliğini, hâinlerin denâetini ortaya koyan âdil bir mahkemedir. Zaman boş yere akmadığı gibi hiçliğe, ademe doğru da gitmez. O, ferdlerin hâfızasında, milletlerin tarihlerinde ebedî bir sûrette yaşar ve dâima istikbâle rehberlik eder. Ben, burada sizden uzak olarak yâşarken, hâfızamın yardımı ile hep sizin ortanızda yaşıyorum. Geçen zamanlara da acımıyorum; çünki bu geçen zamanlar hem benim hâfızama, hem de milletimin tarihine canlı hâtıralar kaydediyor. Okuyor, düşünüyorum. Demek ki, zaman rûhumda yerleşiyor. İnsan, hâfızasında yaşayan hâtıraların mecmû'u değil midir? Asıl hakikî hayat, vicdanda duyulan duygular değil mi? O hâlde, istediği kadar, madde ile fezâ, yâni mekân bizi

ayırsın. Zaman hem bizi birleştiriyor, hem de bizim için ve bizim mefkûrelerimiz için çalışıyor. Kardeşime, Nedim, İhsan, Alî, Fuad, Râgıb, Zekî Beyler'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, İkbal'e selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili zevcem!

Pazartesi, 19 Kânunısânî, 1336, Yeniverdala

Zevcin,

Ziya Gökalp

CIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Yeniverdala — 19 Ocak, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta 7 Kânunısânî tarihli bir mektubunu aldım. Fatma'dan da babasına ayni tarihle bir mektup geldi. 22 Kânunıevvel tarihli mektuplarımı almışsınız. Sefârethâne'ye verdiğiniz mektuplar yine geç geliyor. Bu gelen 7 tarihli mektup posta ile geldi. Posta ile mektup göndermeyi unutmayınız. Ben de size, ayrıca posta ile mektuplar ve kartlar gönderiyorum. Hangisinin çabuk geldiğini yazınız. İngiliz postasında mektup ve kartlarımı aratsanız, daha çabuk onları alabilirsiniz. Bâzı mektupları da posta ile Sefârethâne'ye gönderiyorum. Size şimdiye kadar resimlerimden dokuz adet kadar gönderdim. Resmim, şişmanladığımı size gösterecektir. Yerimizin rutûbet olduğunu zannederek yine merâka düşmüşsünüz. Eski ve yeni ikāmetgâhlarımızın hepsi denizden çok yüksektir. Ben de dâima en üst katta oturuyorum. Bâhusus yeni ikâmetgâhımız, Avrupa otelleri tarzında yapılmış gāyet güzel ve sihhî bir binâdır. Bu binâ, ayrı ayrı dâirelerden mürekkeptir. Her dâirede salon, yatak odası, hamam, mutbak, musluk, abdesthâne gibi bütün levâzım mevcuttur. Biz üç kişi bir dâiredeyiz. Güzel yiyip içiyoruz. Dâiremizin hizmetçisi de

var ki, gāyet iyi bir Maltız'dır. Hâsılı rahatımız iyidir. Derslere de devam ediyoruz. Bizim dâire âdeta bir dershâne gibidir. Hep ilimle vakit geçiriyoruz. Bahçemiz geniştir. Binânın önünde boylu boyuna geniş bir balkon vardır ki, orada da gezinti yapılabilir. Binâ her tarafa nâzırdır. Etrâfında dıvar yoktur. Pazartesi günleri kırlarda, köylerde geziyoruz. Bu gün de gezmeğe çıkacağız. Şişmanladığım için, gezmek benim vücûdüme iyi geliyor. Kırlarda tarlalar hep yemyeşildir. Hava dâima güneşlidir. Gündüz kapıları, pencereleri açıyoruz. Bir taraftan güneş, bir taraftan güzel hava odalara doluyor. Bu adaya geleli, ilkbahardan başka bir mevsim görmedik. İyi haberler geldikçe, gönüllerimiz daha mesrur oluyor. İyi bir sulh olacağını ümit ederim. İyi bir sulh olunca biz de oraya şanlı bir sûrette geliriz. Bu gelmek ümididir ki, rûhumuza kuvvet, hayatımıza resânet veriyor. Her saat çocuklarımızın resimlerine bakarak içimi çekiyorum. Artık hasrete dayanamıyorum. Kitaplar, dersler hep bu hasreti unutmak içindir. Boş vakitlerde de hep berâber geçirdiğimiz mes'ud zamanları hatırlıyorum; ileride yaşayacağımız iyi günleri tehayyül ediyorum. Elbette birgün bu hasret bitecek, ben de sevgili yuvama kavuşacağım. Yavrularımın şakrak cıvıltılarını işiterek her sabah uyanacağım. Kış bitmek üzredir. Artık kırlangıçlar, bıldırcınlar, leylekler, hâsılı kışı sıcak memleketlerde geçirmek için vatanlarını bırakıp hicret eden kuşlar, yurtlarına dönmek üzre hazırlanıyorlar. İnşa'llāh biz de, o ilkbahar günlerinde sevgili vatanımıza döneriz. Kardeşime selâm, Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Nedim Bey'e, Râgıb ve Zekî Beyler'e, İkbal'e selâm.

Pazartesi, 19 Kânunısânî, 1336

Kocan,

Ziya Gökalp

CIV. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Yeniverdala — 19 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta annenizden 7 Kânunısânî tarihli bir mektup aldım. Fatma da babasını burada zannederek ayni tarihle bir mektup göndermiş. O, tabiî şimdi oradadır. Bu mektuplar posta vâsıtasıyle geldi. Sefârethâne'ye verilen mektuplar çok geç geliyor. Gālibâ Sefârethâne'den Salîb-i Ahmer'e, oradan da Sahrâ postasına verilerek birçok yerleri dolaşıyor. Hâsılı posta ile gelen mektuplar olmasa dâima bir ay, iki ay evvelki mektupları almış olacağız. Ben size posta ile de mektup, kartlar, resimler gönderiyorum. İngiliz postahânesinden, yâhut Hilâl-i Ahmer'den aransa, bunlar daha çabuk alınabilir; çünki bu gibi mektupları İngiliz postası Hilâl-i Ahmer'e veriyor, orası da bizim postaya veriyor. Demek ki İngiliz postasından, yâhut Hilâl-i Ahmer'den daha çabuk alınabilir. Bu sûrette mektuplarım elinize daha çabuk ulaşır. Ben bâzı mektupları, posta ile Sefârethâne adresine yazıyorum. Hâsılı sizi mektupsuz bırakmamak için ne mümkünse yapıyorum. Siz de beni mektupsuz bırakmamak isterseniz, postaya biri teahhüdlü, biri teahhüdsüz olarak haftada iki mektup verirsiniz; çünki posta mektupları çabuk geliyor. Sefârethâne mektuplarını hiç aramıyoruz gibi; çünki tarihlerinin pek eski olduğunu biliyoruz. Ma'mâfih Sefârethâne'ye mektup vermekte yine devam ediniz. Mektuplarımı da dâima orada arayınız; çünki ben haftada dört mektubu muntazaman o tarîk ile gönderiyorum. Mektup bahsini bu kadar uzattığıma şaşmayınız; çünki mektup bahsi, hayat mes'elesidir. Gurbette olanlar için en büyük bahtıyârlık, âilesinden mektup almaktır. Ben artık sizden kitap istemiyorum. Şimdilik param da var. Bana yalnız mektup göndermeniz kâfîdir. Mektup almadığım zamanlar deli gibiyim. Hepimiz dört gözle iyi bir sulhü bekliyoruz. Kuşlarla, çiçekler ilkbaharı bekledikleri gibi, muhârebeden ezilmiş olan milletler de iyi bir sulhü beklerler. Milletimiz mes'ud olursa, biz de berâber bahtıyâr oluruz. Size ilk mektubumdan i'tibâren hep gelmemizin sulhün neticesinde olacağını yazmakta devam ettim. Boş ümitlerle sizi oyalamağa çalışmadım. Milletini sevenlerin mukadderâtı, milletin mu-

kadderâtıyle berâberdir. Dâima vatanın, milletin kurtulmasına duâ ediniz. İnşa'llāh yakında milletimiz istiklâl ve temâmiyyetine kavuşurken, biz de biribirimize kavuşuruz. Annenize ve amucanıza çok çok selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim, İhsan, Alî, Râgıb, Zekî Beyler'e selâm, İkbal'e de selâm. Bu gün yine kırlarda, köylerde gezmeğe çıkacağız. Buranın köyleri, birer ma'mur kasaba gibidir. Bütün ada yekpâre bir şehirdir. Dıvar içinde küçük tarlalarından başka boş yeri yoktur. Binâlar hep Malta taşından yapıldığı için beyazdır. Kırda tarlalar, ağaçlar yemyeşildir. Ötede-beride renk renk kırçiçekleri açılmış; fakat hasretli gönüller için bunlar da bir tesellî değil!. Allāh'a emânet olunuz.

Pazartesi, 19 Kânunısânî, 1336

Babanız,

Ziya Gökalp

CV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Yeniverdala — 19 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta annenden 7 Kânunusânî tarihli bir mektup aldım. Fatma'dan da babasına ayni tarihle bir mektup geldi. 22 Kânunıevvel tarihli mektuplarımı almışsınız. Oturduğumuz binâda rutûbet olmasın diye merak ediyormuşsunuz. Eskiverdala iki katlı binâ olduğu gibi, Yeniverdala da iki katlıdır. Dâima üst katta oturuyorum. Binânın zemini de Polverista'nınkiyle berâberdir. Rutûbet olmadığı gibi, kış da yoktur. Odalarda ocak var, kömür de var; fakat, yakmıya lüzum görmüyoruz. Gündüzleri kapılar, pencereler açık olduğu hâlde oturuyoruz. Güneşsiz gün yok gibi.. Sihhatim çok iyidir. Rahatım mükemmeldir. Yalnız ayrılığınıza dayanamıyorum. Sulh da olmak üzredir. İnşa'llāh yakında görüşürüz. Annene ve amucana selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim.

Pazartesi, 19 Kânunısânî, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CVI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Yeniverdala — 22 Ocak, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta yeni mektup alamadım. Son aldığım mektubun, 7 Kânunısânî tarihlidir. Mektup almadığım zaman ne yazacağımı bilmiyorum. Her ân sulhün bitmesini bekliyoruz. Ajansları merakla okuyoruz. İngiliz ve Fransız gazetelerinde sulhe dâir havâdisler arıyoruz. Memleketimizin istiklâl ve temâmiyyetini muhâfaza etmesi en büyük emelimizdir. Sulh olunca biz de oraya geleceğiz. Gelince Türkân'ı yürür ve konuşur göreceğim. Beni görünce kim bilir ne yapacak? Vahşîlik mi gösterecek, yoksa boynuma atılacak mı? Tatlı sözlerini rûhumun kulağıyle şimdiden dinliyorum. Evet, rûhumun gözü olduğu gibi, kulağı da var. Gözlerimi kapayınca rûhumun gözleri açılır, hepinizi karşımda görürüm. Sözlerinizi de rûhumun kulağıyle işitirim. Zâten rûhumun içinde, sizlerden başka birşey yok ki! Hasret beni size daha çok yaklaştırdı. *Gözden uzak olan gönülden de uzak olur* diye bir söz var ki yalandır. İnsan sevdiklerinin yanında iken onları nekadar sevdiğini bilmiyor. Uzağa düştükten sonra, sevgisinin şiddetini anlıyor. Ben ayrılığınızdan dolayı çıldırmıyorsam, emîn olunuz ki, mektuplarınızın sâyesindedir. Vâkı'a muhayyelem dâima sizi bana gösteriyor. Seslerinizi işitiyorum; fakat, mektuplar sıhhatte olduğunuzu müjdeleyen maddî hakikatlerdir. Bir taraftan hayâlleriniz, bir taraftan bu hakikatler dâima beni sizlerle birleştiriyor. Ayrılık acılarını bu sûretle biraz unutur gibi oluyorum. Sıhhatimi sorarsanız gâyet iyidir. Havalar iyi gidiyor. İstirahatimiz mükemmeldir. Bu ayrılık derdi de, yakında sulhle berâber bitecek. Hürriyet buradaki köşklere gelmek istiyor. Biz şimdi o binâdan çıktık. Köşkler Eskiverdala'da idi. Şimdi Yeniverdala'dayız; fakat inşa'llāh birleşiriz. Yeşil bir köyde güzel bir köşk tutarız. O zaman Hürriyet'e de güzel masallar söyleyeceğim. Seniha'ya da ders okutacağım. Bu hasret biterse, artık mes'ud bir âile hayatı yaşayacağız. Bu kara günlerin acısını, ak günlerle çıkaracağız. Burada hiçbir havâdis yok ki size yazayım. Her günümüz ayni sûretle geçiyor. Yalnız yerlerimiz değiştikçe,

havâdis diye yazıyorum. Şen, şâtır bir hayat geçiriyoruz. Bu kadar kalabalık arasında insan sıkılmaya vakit bulabilir mi? Kimi ümitli ru'ya görür, kimisi ümitli hulyâ kurar. Herkes biribirine müjdeli haberler verir. Kardeşime, Nedim, Alî, Fuad, Rāgıb, Zekî Beyler'e, Hoca ve Feyziye Hanımlar'a selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 22 Kânunısânî, 1336 — Yeniverdala

Zevcin,

Ziya Gakalp

CVII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Yeniverdala — 22 Ocak, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

7 Kânunısânî tarihli mektuptan sonra hiç mektup almadım. Başkalarına 12 Kânunısânî tarihli mektuplar geldi. Sefârethâne mektupları pek nâdir geliyor ve dâima eski tarihlidir. Her mektup, ancak bir yâhut birbuçuk ayda geliyor. Bereket versin ki posta mektupları çabuk geliyor; fakat oraya da siz az mektup veriyorsunuz. Mektuplarınızın çoğunu Sefârethâne'ye veriyorsunuz. Bu yüzden ben burada mektupsuz kalıyor, meraklara düşüyorum. Orada sârî hastalıklar varken mektup da almazsam, merâka düşmem tabiî değil midir? Sizin orada umûmiyetle sihhatte ve istirahatte bulunduğunuzu haber almak, benim için en şiddetli bir ihtiyaçtır. Her mahrumluğa katlanabilirim, yalnız mektup almamak felâketine tehammül edemem. Ayrılık acısı yetmezmiş gibi, bir de sevdiklerimden haber alamamak felâketine düşmek, çekilebilir bir derd değildir. Bir sene oluyor ki sizden ayrı yaşıyorum. Bir gece sizden uzak kalmamak için bütün gayretini sarfeden bir adam için, bu ne büyük işkence olduğunu elbette bilirsiniz. Bu ayrılığa karşı yalnız bir tesellî vâsıtası var ki, o da mektuplarınızdır. Onları da alamazsam, artık hâlimi hiç sormayınız. Bir taraftan mektup alamamak derdi içerimi kavururken, diğer

taraftan sulh havâdisleri, ateşime su serpiyor. İşa'llāh iyi bir sulh olacak ve biz de şanlı bir sûrette oraya geleceğiz. O zaman bu ayrılık ateşlerini, bu mektupsuz kalmak acılarını hep unuturuz. Türkân'ın tatlı sözlerini dinler, Hürriyet'in şiirlerini işitirim. Seniha da, okuduğu kitaplardan çıkardığı neticeleri anlatır. Fatma da tuhaf tuhaf sözlerini söyler. Hâsılı o zamanki saâdeti bu günden tehayyül ederek, rûhumu meserretle doldurmağa çalışıyorum. Ne yapalım, hayâlen olsun, sizinle berâber olmağa çalışıyorum. Sihhatim çok iyidir. Bulunduğumuz binâ gāyet sihhî olduğu gibi, mevsim de çok güzel geçiyor. Her taraf yeşillik, ne rüzgâr, ne rutûbet, ne de yağmur var. Sârî hastalıklar ise hiç yok. Benim için hiç merak etmeyiniz. Benim meraklanmama mâni' olmak için de, posta ile çok mektup gönderiniz. Sihhî tedbirlere çok dikkat ediniz. Kardeşime, Nedim, İhsan, Alî, Fuad, Râgıb, Zekî Beyler'e selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. İkbal'e de selâm. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili zevcem!

Perşenbe, 22 Kânunısânî, 1336 — Yeniverdala

Zevcin,

Ziya Gökalp

CVIII. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Yeniverdala — 22 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

7 Kânunısânî tarihli mektuptan sonra mektup almadım. Mektup almadığım zamanlar meraklı, endîşeli oluyorum. Sefârethâne mektupları pek nâdir geliyor. Geldiği zaman da, bir aylık geriye insanı çekiyor. Tâze haberlerinizi posta vâsıtasıyle alıyorum; hâlbuki postaya da az mektup veriyorsunuz. Bunun neticesi olarak, birçok günler mektupsuz, habersiz, binâenaleyh neş'esiz yaşıyorum. Bana acıyorsanız, postaya daha çok mektup veriniz. Ben, burada bütün mânevî kuvvetlerimi mektuplarınızdan

alıyorum. Şimdiye kadar sihhatimi muhâfaza edişim, ancak mektuplarınız sâyesindedir. 10 Kânunısânî'de kardeşimin İstanbul'a geldiğini başkalarının mektubundan öğrendim. Meclis'in açıldığını da haber aldık; fakat, 7 Kânunısânî'den sonra, size dâir hiçbir haber alamadım. Merâkımdan ne yapacağımı bilmiyorum. 12 Kânunısânî tarihli mektup alanlar bile var. Beni mektupsuz bırakmamağa her sûretle çalışınız. Postaya hem teahhüdlü, hem de teahhüdsüz mektuplar veriniz. Ne olursa olsun, Sefârethâne'ye de mektup vermekte devam ediniz. Ben de size her vâsıta ile mektup yazıyorum. İngiliz postahânesinden yâhut Hilâl-i Ahmer'den ararsanız, posta ile gönderdiğim mektupları daha çabuk alabilirsiniz. Hürriyet şimdiye kadar yazı yazmasını biraz öğrenmiş olmalıdır. O da, bana el yazısıyle mektup yazsın. Derslerine dâir malûmat versin. Türkân'ın sözlerini, o daha iyi anlar. Türkân'la neler konuştuğunu bana bildirsin? Artık Seniha da, mektup alıp postaya, Sefârethâne'ye mektup vermekle uğraşmasın. Amucası bu işleri yapabilir. Derslerine çalışsın; fakat, İstanbul'daki hastalıklar geçinceye kadar ḥiçbiriniz mektebe gitmeyiniz. Herkesle görüşmek de iyi değildir. Allāh'a tevekkül etmekle berâber, sârî hastalıklara, ispanyola, vebâya karşı ihtiyatlı davranmalı. Vebânın geçtiğini, ispanyolun geçmek üzre olduğunu bâzı mektuplarda yazıyorlarsa da, lâzım gelen sihhî tedbirlerde çok i'tinâ etmeli! Bu hastalıklardan dolayı çok meraktayım. Mektup da almayınca merâkım artıyor. Amucanız da onun bunun işleri için her yeri dolaşmasın. Sihhatine dikkat etsin. Burada öyle hastalıklar yok. Sihhatimiz umûmiyetle gāyet iyidir. Sizin âfiyet haberinizi almaktan başka hiçbir endīşem yoktur. Annenize, amucanıza, Nedim, İhsan, Alî, Fuad, Râgıb, Zekî Beyler'e, Hoca ve Feyziye Hanımlar'a selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm.

Perşenbe, 22 Kânunısânî, 1336 — Yeniverdala

Babanız,

Ziya Gökalp

CIX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Yeniverdala — 25 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta mektup almadım. Sefârethâne mektupları mı gelmiyor, postâheneye mektup vermiyor musunuz? Sıhhatim çok iyidir. Mektup almamaktan başka kederim yok. Sulh olunca kavuşacağız. İyi bir sulhu bekliyoruz. Bu yeni binâda rahatımız iyidir. Sıkıntı çekmiyorum. Yalnız ayrılık acısı artık dayanılmaz bir hâle geldi. Bir senedir ki sizden uzak yaşıyorum. Artık felek de insaf etmeli. Annenize, amucanıza selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. Nedim, İhsan, Râgıb, Zekî Beyler'e selâm, İkbal'e selâm.

Pazar, 25 Kânunısânî, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CX. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Yeniverdala — 25 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu resimde Malta kadınlarının nasıl çarşaflandığını göreceksin. Avrupa'da çarşaf yok derlerse inanma! Buranın dili de Arapca. Ayrılıktan dolayı çok kederlenme! İnşa'llāh sulh olunca kavuşacağız. İyi bir sulh olmasına duâ et. Senin kalbin bir mukaddes câmi'dir. Duâlarını orada yap. Annene tesellî ver. Türkân'a masal söyle! Annene, amucana selâm. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye, Hoca Hanımlar'a, Nedim, İhsan, Râgıb, Zekî Beyler'e, İkbal'e selâm.

Pazar, 25 Kânunısânî, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CXI. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Yeniverdala — 25 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Sen beni her sabah yataktan kalkarken çağırıyorsun. Ben buradan sesini işitiyorum. Hepinizi çok göreceğim geldi. Senin yürüyüşünü, konuşmanı görmek isterim. Anneni eğlendirdiğin için, seni çok seviyorum. Sen orada benim canlı bir mektubum gibisin. Dâima annene, ablalarına benim gönlümdeki duyguları haber veriyorsun. Bülbül gibi öt. Sen, benim yuvamın bülbülüsün. İnşa'llāh yakında kavuşacağız. Annene, amucana, selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Sevgili, mini mini yavrum!

Pazar, 25 Kânunısânî, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CXII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Yeniverdala — 26 Ocak, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

7 Kânunısânî tarihli mektubundan sonra hiç mektup almadım. Sefârethâne'ye verdiğiniz mektuplar geliyor sanıyorsan hatâdır. Yalnız postaya verilen mektuplar geliyor. Öteki mektuplar, birbuçuk ayda zor geliyor. Her şeye tehammüle alıştık; fakat, mektupsuzluğa dayanamıyorum. Âilemden sıhhat haberi alamamak, nekadar acı imiş. Buradaki hayatımı yazmamı istiyorsun. Mektup almayan bir adamın hâli ne olur? Bunu nefsine kıyâs ederek anlayabilirsin. Sıhhatime ve istirahatime âit cihetleri sorarsan, bunlar çok iyidir; fakat, sevdiklerinden mektup alamayan

bir insanın istirahati nasıl olur, bunu da anlarsın. Eğer hayat yemek, içmek, vücut sağlığı, güzel hava, güzel su, güzel manzaralardan ibâret olsaydı, rahatım mükemmeldir derdim. Lâkin âilemin ne hâlde olduğunu bilmeksizin yaşarken nasıl kendim tamâmıyle rahattayım diyebilirim. İşte, hasretli bir âile babasının nekadar müsterih olması mümkünse, bu mektupsuz ve habersiz gurbette o kadar müsterihim. İşi kayıtsızlığa vurarak, kaygusuz görünmeğe çalışıyorum; fakat, içerimde meraklar, endîşeler için için yanıyor. Bereket versin ki derslerle, kitaplarla meşgûl olmak, mektup almamaktan ileri gelen sıkıntımı biraz ta'dil ediyor. Postaya fazla mektup verseydiniz, belki daha ziyâde mektup almış olacaktım; fakat her nedense mektupların çoğu Sefârethâne'ye veriliyor. Sulh uzadıkça, İstanbul'a gelmek mes'elesi de gecikiyor. Bizi istemek devletin istiklâli nokta-i nazarından elzem olduğu hâlde, bilmem ki Meclis, devletin kazâ'î istiklâline istinâden bizi isteyecek mi? Her ne ise ben, ilk gündenberi yaptığım gibi, sulhü bekliyorum; çünki yakın ümitlerle tesellî bulmadansa, sukût-ı hayâle uğramamak daha iyidir. Hâsılı mektup alamamak, bir senedenberi sevdiklerimden ayrı kalmak rûhumu sıkmağa başladı. Bu mektubu da, o sıkıntı içinde yazıyorum. Bununla berâber âilemi tekrar görebilmek için, sıkılmamağa da cebr-i nefs ediyorum. Herhâlde, maddî ve mânevî sihhatimi muhâfaza için, elimden geldiği kadar çalışacağım. Bana çok mektup yazar ve posta tarîkı ile gönderirseniz, kederlere karşı mukāvemetim daha fazla olur. Emîn ol ki, maddî ve mânevî hiçbir iztirâbım yoktur. Bu sözleri sırf mektup alamamaktan ileri gelen sıkıntı sevkıyle yazdım. Ne yapayım? Senin ve çocuklarımızın sihhatine dâir bir haber almayınca rahat edemiyorum. Kardeşime, Nedim, İhsan, Râgıb, Zekî Beyler'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili zevcem!

Pazartesi, 26 Kânunısânî, 1336 — Yeniverdala

Kocan,

Ziya Gökalp

CXIII.. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Yeniverdala — 26 Ocak, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Yine mektup alamadım. Yine çok kederliyim. En son aldığım mektubun, 7 Kânunısânî tarihli idi. Mektup almayınca ne yazacağımı bilmiyorum. Onaltı sene hiç ayrılmadan berâber yaşayan iki insan için, bu ayrılık tehammül olunur şey değil! Aklı, fikri çocuklarında olan bir baba için, bir senedenberi âilesinden uzak düşmesi büyük felâkettir. Kendimi fikrî meşgûliyetlerle oyalamağa çalışıyorum; fakat, ne mümkün! Bir dakika boş kalınca derhâl ayrılık ateşi rûhumu yakmağa başlıyor. Bu hasret yangınına biraz su serpen mektuplarınızdı. Mektuplarınız da gelmemeğe başlayınca, sabrım kalmamağa başladı. Bununla berâber yine metânetimi muhâfaza ediyorum; çünki sıkılmakta bir fayda yok, yalnız zarar var. Keskin sirke küpüne zarar verir. Meşgûl olacak şeyler de var. Meselâ kitaplarım çok. Ders, konuşmak, bahçede gezmek, size mektuplar yazmak.. Hepsinden tatlısı mektup yazmak ve gelen mektuplarınızı okumaktır. Mektuplarınızı birçok def'alar okurum. Çocuklarımızın resimleri, konsolun üzerinde ve karşımdadır. Bu resimlere bakmakla da, biraz hasret ateşini teskîne çalışırım. Şimdiki yerimizin çok rahat ve sihhî olduğunu birkaç def'alar yazdım. Her tarafı açık olduğu için, manzaraları da güzeldir. Teneffüs ettiğimiz hava saf, içtiğimiz su saf, yediğimiz yemekler ve yemişler nefistir. Her sûretle rahatız. Mektup almamaktan ileri gelen sıkıntıları bir tarafa korsak, istirahatim yerindedir. Mektuplara gelince, o da intizâma girebilir. Sefârethâne mektupları geç geliyor. Posta mektupları ise çabuk gelmektedir. Postaya çok mektup verirseniz, mektupsuzluk yüzünden çektiğim iztiraplar da nihâyet bulur. Hâsılı benim için merak etmemenizi recâ ederim. Ben, size çok mektuplar ve kartlar gönderiyorum. Sizi merakta bırakmamağa çalışıyorum. Benim rahatım, sihhatim mükemmeldir. Yarın postadan birkaç mektubunuz çıkınca, dünyalar benim olacaktır. Bir mektubunuz, beni mes'ud etmeğe kâfîdir. O hâlde bu gün mektupsuz kalarak yazdığım bu mektubun kederli sözlerine bakmayınız. Yarınki pos-

tadan sonra bu mektubu yazsaydım, şüphesiz gāyet şen ve şetâretli yazacaktım. Kardeşime, Hoca ve Feyziye Hanımlar'a, Nedim, İhsan, Fuad, Alî, Râgıb, Zekî Beyler'e selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Hepinizi Allāh'a emânet eyledim sevgili zevcem!

Pazartesi, 26 Kânunısânî, 1336 — Yeniverdala

Kocan,

Ziya Gökalp

CXIV. Kızlarım Seniha, Hürriyet, Türkân Hanımlar'a

Yeniverdala — 26 Ocak, 1920

Sevgili Kızlarım,

Bu hafta da mektup alamadım. Aldığım mektupların en son tarihlisi 7 Kânunısânî'dir. Siz, benim mektuplarımı geç mi, erken mi alıyorsunuz? Herhâlde, ben bilhassa Sefârethâne mektuplarını çok geç alıyorum. Posta mektupları, biraz daha çabuk geliyor; fakat, her nedense siz postaya az mektup veriyorsunuz. Postadan bâzan annenin imzâsıyle bir tek mektup geliyor; işte o kadar! Hürriyet, az zamanda mektup yazmayı öğrenecekti. Şimdiye kadar onun el yazısını göremedim. Seniha da, mektuplarını yalnız Sefârethâne vâsıtasıyle gönderiyor. Türkân'a gelince, o dâima sizi mektup yazmağa teşvik ediyor. *Babaya mektup, babaya mektup* diye bağırıyor. Siz, sözlerinin mânasını iyi anlamıyorsunuz. Mekteplerdeki tahsillerinize dâir de birşey yazmıyorsunuz. Hürriyet çok çalışıyormuş. Şimdiye kadar ne öğrendi? Bunu bildirmiyorsunuz. Eskiden uzun mektuplar yazardınız. Tatlı sözlerinizi okudukça, gurbette olduğumu unuturdum. Asıl gurbet hayatına şimdi düştüm; çünki artık mektuplarınızı alamıyorum. Annenizin mektupları ise, pek seyrek geliyor. Beni seviyorsanız, bana acıyorsanız, çok mektup yazınız. Söz bulamıyorsanız, Türkân'dan öğreniniz. Hürriyet de biraz dilini açsın. İçerisinde sak-

ladığı sözleri ne zaman söyleyecek? Şâirler bu kadar sükûtî olur mu? Mektup alamadığım zamanlar, ben de yazmak için söz bulamıyorum. Söz sözü çeker. Siz söylemelisiniz ki, ben de cevâbını vereyim. Hâlbuki benim yazdığım bu kadar lâkırdılar, hep cevapsız kalıyor. Hayatıma dâir malûmat istiyorsunuz. Sıhhatim iyidir. Bahçede dolaşıyorum. Kırda sarı çiçekler açmış. Yeşillikler arasında sarı entârili köy kızları gibi oynuyorlar. Gökte bulutlar, renkten renge giriyor. Buranın tulû'ları da, grubları da çok güzel! Bu gün yine kırlarda gezmeğe çıkacağız. Burası ilkbahardan nişan verirken, şimdi kim bilir orası ne hâldedir? Soğukla, kışla, karla ne yapıyorsunuz? İstanbul'da salgın hastalıklar hüküm sürdüğünü işittikçe, aklım başımdan gidiyor. Hepinizi Allāh'a emânet ettim. Âfiyetiniz, istirahatiniz için dâima Allāh'a yalvarıyorum. Mektuplarınızı dört gözle bekliyorum. Mektuplarınızı almak şartıyle, hiçbir sıkıntım yoktur. Sizin orada sıhhatte ve istirahatte olduğunuzu bildikçe, ben de burada âfiyetli ve müsterihim. Annenize, amucanıza çok çok selâmlar. Nedim, İhsan, Râgıb, Zekî, Alî, Fuad Beyler'e, Hoca ve Feyziye Hanımlar'a selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Hepinizi Allāh'a emânet eylerim, sevgili yavrularım.

Pazartesi, 26 Kânunısânî, 1336 — Yeniverdala

Babanız,

Ziya Gökalp

CXV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Yeniverdala — 28 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu gün tevkīfimizin bir seneye ulaşdığı gündür. Geçen sene 28 Kânunısanî'de tevkıf edilmiştik. Demek ki bu gün tamam bir sene oluyor ki sizden ayrı yaşıyorum. İnşa'llāh felek insafa gelir de yakında kavuşuruz. Bu karttaki resim Maltalı kadınların

ipek örgülerini nasıl yaptığını gösteriyor. 7 Kânunısânî'denberi mektup alamadım. İki haftadır posta gelmedi. Çok meraktayım. Sıhhatim çok iyidir. Ayrılıktan ve mektupsuzluktan başka sıkıntım yoktur. Annenize, amucanıza çok çok selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili kızım!

28 Kânunısânî, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CXVI. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Yeniverdala — 28 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu gün habs olduğum günün yıl dönümüdür. Bir senedir ki hepinizden ayrı hasretler, iştiyaklar içinde yaşıyorum. Senin rikkatli kalbinin bir ayrılıktan nekadar müteessir olduğunu bilirim; fakat, Türkân gibi sen de annene dâima tesellî vermelisin. Ne çâre, başa gelen bu ayrılığa da sabretmek lâzım. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Bu karttaki resim, Malta kadınlarının nasıl çarşaf örtündüklerini gösterir. Sulh olursa yakında geleceğiz. Sıhhatim iyidir. Annene, amucana çok çok selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Hepinizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

28 Kânunısânî, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CXVII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Yeniverdala — 29 Ocak, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta da mektup almadım. 7 Kânunısânî tarihli mektubunuzdan sonra hiçbir haberinizi alamadım. Bu gün ayrılığın ikinci senesine giriyorum. Bir senedir ki, hicranlı bir hasret içinde ömür geçiriyorum. Ayrılıkla berâber mektup alamamak çok acı! Sulhün de olacağı yok. Maddî rahatım iyi ise de, artık bu ayrılıkla mektupsuzluk tahammülümü aşıyor. Mektup almayınca, ne yazacağımı da şaşırıyorum. Söz sözü çeker. Hayatım hep ayni sûrette geçiyor. Bir değişiklik yok ki yazayım. Yanımda bir Türkân yok ki, onun tatlı sözleriyle mektubu dolddurayım. Kimbilir, orada Türkân neler söylüyor? Hürriyet neler düşünüyor? Seniha annesine nasıl tesellîler buluyor? Ben, uzakta hep sizinle meşgûlüm. Vücûdüm burada ise, gönlüm oradadır. Muhayyelem bir sinema şeridi gibi, bütün geçen ömrümü gözümün önünden geçiriyor. Hâlinden memnun olmayan bir insan ne yapar? Ya geçen saâdetleri, yâhut gelecek bahtıyârlıkları düşünür. *Geçmiş zaman olur ki hayâli cihan değer*. Ben de, müflis bir yahudî gibi dâima eski defterleri karıştırıyorum. Geçmişteki mes'ud dakikaları hatırlayarak, eski ömrü canlandırmağa çalışıyorum. Bu hayâlî bir saâdet olsa da, hakikatin ayrılıklarından çok iyidir. Bâzan da, mâzîyi bırakarak, saâdeti istikbâlde arıyorum. Tekrar kavuşunca yeşil bir köyde inzivâya çekiliyoruz. Koyunlarla, ineklerle, tavuklarla berâber, mes'ud bir ömür geçiriyoruz. Türkân kır-çiçekleri toplarken, ablaları kitap okuyorlar. Sabahları, kuşların okuduğu ezanlarla uyanıyoruz. Yeşil çamların altından dağları, gölleri, ırmakları seyrediyoruz. Geçmişte berâber, gelecekte berâber.. Yalnız şimdi ayrıyız. Bu ayrılık, ergeç geçecek. Sabrın sonu saâdettir. İşte, bak, ben iki haftadır mektup almadığım hâlde, yine tatlı düşünüşlerden vaz geçemiyorum. Me'yüs olmaktan ne fâide? *Keskin sirke kendi küpüne zarar verir*. Vücûdümü sizden ayırdılar. Muhayyelemi, hâfızamı ayıramazlar ya? Ben hâfızamla geçmişte, muhayyelemle de gelecekte yine hep sizinle berâber yaşayabiliyorum. Emîn olun ki hergün, her saat,

her dakika seninle ve yavrularımızla berâberîm. Aramızdaki uzaklıklar, yakınlığımıza mâni' olamıyor. İnşa'llāh yakında maddeten de berâber oluruz. Her ân, dört gözle mektuplarınızı bekliyorum. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyha'nın gözlerinden öperim. Kardeşime, İhsan, Nedim, Alî, Fuad, Râgıb, Zekî Beyler'e, Hoca ve Feyziye Hanımlar'a, İkbal'e selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili karıcığım!

Perşenbe, 29 Kânunısânî, 1336 — Yeniverdala
Kocan,
Ziya Gökalp

CXVIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Yeniverdala — 29 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta da mektup alamadım. 7 Kânunısânî tarihli mektuptan sonra hiçbir haberinizi almadım. Nekadar merakta olduğumu anlatmağa hâcet yok. Bir müddettir posta gelmiyor. Sizin, muntazaman mektup yazdığınızı biliyorum. Ben de çok mektuplar gönderiyorum; fakat, her nedense postalarda bir rehâvet var. Bâri siz benim mektuplarımı muntazaman alsanız! Annen mektupsuzluğa hiç dayanamaz. Dün, tevkīfimin bir seneye bâlīg olduğu gündü. Bu gün ayrılığın ikinci senesine ve menfâ hayatının da sekizinci ayına başlıyoruz. Ömrümden bir sene hicran içinde geçti. Siz benden daha çok üzüldünüz. İnşa'llāh bu kara günlerin ak günlerini de görürüz. Amucanız gelince, derslere başlayacaktınız. Ne gibi kitaplar okuduğunu hiç yazmıyorsun. Hürriyet, okumayı ne derece ilerletti? Türkân nasıl konuşuyor? Annenin sihhati nasıldır. Bunları tafsilâtıyle her mektubunda yazmalısın. Beni sıkan birşey varsa, sizin orada yalnız maddeten değil, mânen de sıkıntı içinde olup olmadığınızı bilmektir. Maddî sıkıntılar ikinci derecede kalır. Asıl insanı yıkan mânevî üzüntülerdir. Maddî sıkıntı içinde olmadığınızı yazdınız. Bu cihetten endīşem kalmadı; fakat, ben isterim ki hiçbiriniz rûhen de kederli olmayasınız. Benim için merakta, endīşede bulunmanız beyhûdedir. Ben burada rahatım. Sihhatim de çok iyi-

dir. Annenizin ve hepinizin sıhhatine çok dikkat etmelisiniz. Annenizin en ufak bir emrine itaatsizlik etmiyeceğinizden emînim. Benim yüzümden, o zavallı çok felâketler çekti. Arzu ederim ki, hepiniz ona benim kalbimdeki şefkatler derecesinde şefkat gösteresiniz. Onu en ufak bir sûrette inciten, benim kalbimi kırmış olur. Hürriyet mektebi çok seviyormuş. Bu iyi! Fakat, evi sevmiyormuş. Bu iyi değil! Annesini, ablasını, Türkân'ını çok severse, evi de sevmesi lâzım gelir. Benim de mâneviyyetim oradadır. Hepiniz biribirinizin tesellîsi olunuz. Bu kederli günleri metânetlerinizi birleştirerek geçiriniz Elbette bu felâketlerin sonu saâdettir. Sıhhatten kaybetmeksizin, bu felâketten çıkmağa bakmalı! Ben, maddî hıfzıssıhhaya riâyet ettiğim kadar, hattâ belki daha ziyâde mânevî hıfzıssıhhaya i'tinâ ediyorum. Rûhumu bütün sıkıntılardan, üzüntülerden uzak tutmağa çalışıyorum. Şeytanın igvâlarını, vesveseleri, vehimleri ebediyyen rûhumdan tardettim. Bu sâyede de rahat ömür geçiriyorum. Hepinizden böyle hareket etmeyi beklerim; çünki âkılâna yaşamak usûlü budur. Annene, amucana selâmlar. Nedim, İhsan, Alî, Fuad, Râgıb, Zeki Bey-ler'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm ederim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Perşenbe, 29 Kânunısânî, 1336 — Yeniverdala

Baban,

Ziya Gökalp

CXIX. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Yeniverdala — 29 Ocak, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

İki haftadır mektup almıyorum. 7 Kânunısânî tarihli mektuptan sonra hiçbir mektubunuzu almadım. Sefârethâne mektupları gelmiyordu. Yalnız posta mektuplarını alabilmekle sıhhat haberinizi duyabiliyordum; hâlbuki iki haftadır postanın gelmesi de sekteye uğradı. Posta gelmeyince posta mektuplarını da almamakla, büsbütün sıhhat haberlerinizden mahrum oldum. Bu gün

ikinci ayrılık senesine giriyorum. Sizden ayrılalı tamam bir sene oldu; çünki geçen senenin 28 Kânunısânî'sinde habse girdim. Bu gün İstanbul'dan çıkışımızın da sekizinci ayı doluyor. Ömrümün bir senesi böyle boş-boşuna geçti. Çocuklarıma terbiye vereceğim bir sırada, onlardan uzağa atıldım. Vâkı'a bu gün en iyi mürebbî zamandır. Öyle vâkı'alar cereyan ediyor ki, en duygusuz ruhlara bile mefkûre verebilir. Bu zamanın bütün çocukları, başka hislerle, başka fikirlerle yetişecek. Millî felâketlerin uyandırdığı ruhları, en iyi terbiyeciler uyandıramaz. Bu cihetleri düşününce, sizin de duygusuz ve fikirsiz kalmıyacağınıza hükmediyor ve bu sûretle teselli buluyorum. Bununla berâber derslerinize de iyi çalışmanız lâzımdır. Kitapların iyi ve ahlâkî olanlarını okuyunuz. Malûmatın lâzım ve fâideli olanlarını öğreniniz. Her kitap iyi olmadığı gibi, her fikir de fâideli değildir. İstanbul'da malûmat, yâhut maârif namıyle dolaşan birçok fikirler vardır ki hem ilme, hem de ahlâka mugāyirdir. Medeniyet dedikleri birçok şeyler, hakikî medeniyetin aksidir. Siz doğru düşünüşlü, doğru ahlâklı olmağa çalışınız. Hastalıklar varken mektebe gitmeyiniz. Hıfzıssıhhat kāidelerine çok riâyet ediniz. Annenizin sıkılmaması için, elinizden gelen gayrette kusur koymayınız. Onu üzen, benim kalbimi kırmış olur. Zavallı benim yüzümden çok kederler çekti. Kalbini dâima şen tutmaya çalışınız. Türkân'a da bakmayı unutmayınız. *Baba gönderdi* diye ona hergün çokolatalar alınız. Sen Hürriyet'e, o da Türkân'a masallar ve şiirler öğretiniz. Ben gelince, ben de sana dersler vereceğim. İnşa'llāh bu ayrılık devresi, yakında nihâyete erecektir. Hepimiz bir arada mes'ud bir ömür geçireceğiz. Bu kara günleri gamsız, kedersiz geçirmeğe bakmalı! Vücûdünüzün âfiyetine, tahsilinizin yükselmesine gayret ederseniz, bu günler de boş geçmemiş olur; çünki bu geçen felâket devresi, uyandırıcı bir zaman oldu. Çok adamın aklı başına geldi. Yalancıların yalanı meydana çıktı. Herkes hakikatin ne olduğunu anladı. Annenize, amucanıza çok çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyetin, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm.

Perşenbe, 29 Kânunısânî, 1336 — Yeniverdala

Babanız,

Ziya Gökalp

CXX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Yeniverdala — 2 Şubat, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta üçü senden, üçü Seniha'dan olmak üzre Sefârethâne tarīkıyle altı mektup aldım. Tarihleri 3, 7, 10 Kânunısânî. Posta ile gelen mektupları hâlâ almadım. Belki bu gün, yâhut yarın alırım. Kardeşimin, 8 Kânunısânî'de geldiğini yazıyorsunuz. Sihhatime dâir iyi malûmat almışsınız demektir. Size evvelce iki türlü resmimi gönderdiğim gibi, bu kerre de birçok arkadaşlarla berâber çıkardığımız bir resmi gönderiyorum. Dört kıt'ası bu yeni resimden, ikisi de eskilerden olmak üzre altı resim gönderiyorum. Benim zannıma göre tek çıkarttığım resim hepsinden iyi çıkmış. Bu resimlerden de sihhatimin iyiliğini anlarsınız. Size ayrıca posta ile de mektup gönderdiğim gibi, kartlar da gönderiyorum. Resimlerimi de alıyorsunuz. Bundan daha fazlası kendimi size getirmektir. İnşa'llāh sulh olunca bu da olur; fakat, şimdiden kalbimi, rûhumu, gönlümü mektuba leffederek size gönderebilirdim, eğer bunların her üçü de esâsen orada kalmış olmasaydı! Benim, buraya gelen yalnız hayâlimdir. Kalbim, rûhum, gönlüm orada.. Buranın havaları iyi gidiyor. Çimenler yeşil bir halı gibi her tarafı döşetmiş. Üzerinde renk renk çiçeklerden sevimli nakışlar.. Bu halının bir eşini, ancak Türk kızı dokuyabilir. Allāh'ın şiirlerini yalnız bu anadan doğma şâire tanzim edebiliyor. Biz bir senedir ki hep ilkbahar hayatı yaşıyoruz. Limni'nin yazı ilkbahar olduğu gibi, buranın da kışı nevbahardan farksız. Bahçemizde yetiştirilmiş türlü türlü vatan çiçekleri de var : Şebbûy, karanfil, sardunya.. Ömrümün nasıl geçtiğini ben de bilmiyorum. Herhâlde sevgililerden uzakta geçen bir ömür, ömürden sayılmaz. Ben, bu felâket senesini ömrümün yıllarına katmıyorum. Ayrılık canıma tak etti; fakat kendimi oyalamaktan başka çâre yok. Elbet bu hasrete de birgün nihâyet gelir. Ara-sıra kırlarda gezintiye çıkıyoruz. Bu gün de öğleden sonra çıkacağız. Gönderdiğim kartlarda buraların manzaralarını görüyorsunuz. Yediğimiz gıdâlar kuvvetlidir. İçtiğim su şişe içinde İtalya'dan gelen taşdelen gibi gāyet nefis bir menba' suyudur. Bu-

rada sihhatim ve rahatım iyidir. Şikâyetim yalnız ayrılıktandır. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Kardeşime, Nedim, İhsan, Alî, Fuad, Râgıb, Zekî Beyler'e, Hoca ve Feyziye Hanımlar'a selâm ederim. İkbal'e de selâm. Cümleniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili zevcem!

2 Şubat, 1336 — Yeniverdala, Pazartesi
Kocan,
Ziya Gökalp

CXXI. Kızlarım Seniha, Hürriyet, Türkân Hanımlar'a

Yeniverdala — 2 Şubat, 1920

Sevgili Kızlarım,

Bu hafta ikisi 3, ikisi 7, ikisi de 10 Kânunısânî tarihli altı mektup aldım. Altısı da Sefârethâne vâsıtasıyle geldi. Üçü annenizden, üçü de Seniha'dan! Amucanızın 8 Kânunısânî'de geldiğini yazıyorsunuz. Posta mektuplarını henüz almadım. Belki yarın alırım. Kavurmanın geldiğini yazmıştım. Demek ki, hâlâ o mektubu almamışsınız. Bu mektuplarınızda, yine Türkân'dan çok bahisler var. Mini mini Türkân hepinizi eğlendiriyor; fakat, onu çok tuhaflığa alıştırmamalı. Sonra ciddiyyetsiz olur. Onunla konuşurken çocuk lisânıyle söz söylemeyiniz. O *koko* söylese de siz çokolata söyleyiniz. Her sözün doğrusunu öğrensin. Birtakım çocuklara, çocuk dili ile söyledikleri için, kelimeleri hep yanlış işide-işide dilleri peltek, yâhut kekeme olmuş; çünki çocuk her işittiğini ayniyle tekrar eder. Ona, doğru Türkçe söyleyin ki, lisânı düzgün olsun. Bir de ona terkettirmek istediğiniz bâzı huyları varsa benim mektuplarımı okurken, onları yapmamasını da mektupta yazılı imiş gibi okuyunuz. Mâdem ki o, her arzusunu size *baba istiyor* diyerek kabûl ettiriyor, siz de ona ayni sûrette terbiyesine âit fikirlerinizi kabûl ettiriniz. Türkân'ı korkutacak sûrette bağırmalar, yâhut hareketler yapmayınız. Çocuk her gördüğünü taklit ettiği gibi, korkaklığa ve cesârete de daha

ufakken alışır. Türkçe'yi İkbal'den öğrenmesin. Annesine, ablalarına *kaka* demesin. Hâsılı ona hiç darılmadan, mektuplar vâsıtasıyle ahlâkını düzeltmeğe çalışınız. Malta'ya geleli Polverista, Eskiverdala, Yeniverdala adlı üç binâya sırasıyle göçettik. Bunların en iyisi şimdi oturduğumuz Yeniverdala'dır. Bunların üçünü de, amucanız bilir. Burada havalar çok iyi gidiyor. Sıhhatim çok iyidir. Bu hafta altı resim daha gönderiyorum. Dördü yenidir. Resimlerim de, sihhatim hakkında size fikir verebilir. Yalnız çıkardığım resim, hepsinden daha iyi çıkmış. Yeni resimlerinizi bekliyorum. Yalnız Türkân'ın değil, sizin de berâber olsun; yâhut ayrı ayrı resimlerinizi çıkartınız. Bu gün yine kırlarda gezmeğe çıkacağız. Size çok mektuplar gönderiyorum. Ayrıca da kartlar yazıyorum. Oraya gelmek için sulhü bekliyoruz. İnşa'llāh iyi bir sulh olur da, biz de oraya iyi bir sûrette geliriz. Annene, amucana çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim, İhsan, Alî, Fuad, Râgıb, Zekî Beyler'e ve Feyziye, Hoca Hanımlar'a selâm. İkbal'e de selâm. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili kızlarım!

2 Şubat, 1336 — Yeniverdala, Pazartesi

Babanız,

Ziya Gökalp

CXXII. KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Yeniverdala — 2.II.1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta Sefârethâne tarîkıyle altı mektup aldım. Üçü annenizden, üçü de Seniha'dan. Tarihleri 3, 7, 10 Kânunısânî.. Posta ile gönderilen mektupları hâlâ almadım. Bu gün, yâhut yarın alacağım me'mûldür. Amucanızın geldiğini de yazıyorsunuz. Onun da mektubu postada olduğu için henüz alamadım. Sihhatim hakkında ve şimdi bulunduğumuz binâ hakkında amuca-

nızdan tafsilâtlı malûmat alabilirsiniz. Hasret içinde tam bir istirahat mümkün olsaydı, tamâmıyle müsterihim derdim; fakat, ne çâre ki, ne çâre ki günden güne iştiyâkım artarak, ayrılığı tehammül olunmaz bir hâle getiriyor. Lâkin tehammül etmeyip de ne yapacağım. Sulhün sonunu beklemekten başka çâre yok. Tevekkül ve tahammül.. Müslümanlar'ın son çâreleri bu iki şeyden ibâret. Sulh nekadar gecikse, birgün mutlakā olacak. İşte o zaman bu çille de dolacak. Türkân bana her saat mektup yazıyor. O orada, kalemle kâğıt üzerinde çizgiler çizerken, ben burada resminden sözlerini dinliyorum. Hepinizin resimleri bana birçok sözler söylüyor. Mektuplarınızla resimleriniz, ömrümün yoldaşlarıdır. Bunlar sâyesinde ben burada yalnız değilim. Bunlarla berâber bir âile hayatı yaşıyorum. Bu hafta size altı resim, teahhüdlü bir zarf içinde olarak gönderiyorum. Dördü yeni olup, birçok arkadaşlarla berâber aldırılmıştır. İki kıt'ası da evvelce gönderdiğim resimlerdendir. Size posta ile mektuplar ve kartlar da gönderiyorum. Resimlerimden, şişmanladığımı anlayacaksınız. Kendimi sıkmamağa, üzmemeğe çalışıyorum. Ayrılık kederleri içinde de şen, şâtır yaşamağa çabalıyorum. İhtimâl ki şişmanlığım bu şetâretin bir neticesidir. İnsan felâket içinde de olsa, ömrünü vecdle, meserretle geçirmelidir. Kederli düşüncelerden bir fâide çıkmaz. Biliyorum ki, benim kederimden şeytan memnun olacak, meserretimse Rahmân'ı mahzûz edecek. Şeytanı sevindirmektense Rahmân'ı hoşnud etmek daha iyi değil mi? İşte bu gibi düşünüşler, beni bu hasret acıları içinde bile şetâretli olmağa sevkediyor. Sıhhatimi bu sâyede muhâfaza edebiliyorum; çünki hastalıkların sebepleri yüzde - elli maddî ise, yüzde - elli de mânevîdir. Siz de annenizin şen ve şâtır bulunmasına, kederli kederli düşünmemesine çalışmalısınız. Türkân onu kederli gördükçe güldürmeğe çalışıyor. Hepiniz Türkân gibi hareket etseniz, anneniz de benim gibi kederlenmeğe vakit bulamaz. Annenize, amucanıza çok çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz.

Pazartesi, 2 Şubat, 1336 — Yeniverdala
Babanız,
Ziya Gökalp

CXXIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Yeniverdala — 2 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

3, 7, 10 Kânunısânî tarihli altı mektup aldım. Üçü senden, üçü de annenden. Amucan oraya gelmiş. Yakında beni de bekleyiniz. Size altı resim gönderiyorum. Sihhatim, rahatım çok iyidir. Ayrılığınızdan başka kederim yoktur. Annenize, amucanıza çok selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim, İhsan, Zekî Beyler'e selâm, İkbal'e de selâm. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. Allāh'a emânet olunuz.

2 Şubat, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CXXIV. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Yeniverdala — 2 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Türkân'ın elinden kalem, dilinden baba sözü düşmüyor. Mektuplar yazıyor; fakat, gönderen yok. Yalnız sözlerini yazıyorlar. Seninse mini mini kalbin benimle meşgûl. Bir dakika kalbinden çıkmıyorum. Selâmlarını bana kalb yolu ile gönderiyor, mektuplarını o gizli posta ile yazıyorsun. Bunları hep biliyorum. Türkân'a güzel masallar söyle; konuşmayı kendisine doğru öğret! Çocuk diliyle eğri-büğrü konuşmasın. Annene, ablana da çok hürmet et! Sen[1] çok akıllısın; fakat, bu ayrılık seni çok sinirlendirdi. Sinirlerine hâkim ol ki kahraman bir kız olasın!

2 Şubat, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

[1] Dalgınlıkla *senin* yazılmıştır.

CXXV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Yeniverdala — 4 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta 15, 21, 24 Kânunısânî tarihli beş mektup aldım. Üçü annenden, biri amucandan, biri de senden. Mektuplar Sefârethâne vâsıtasıyle geldi. Posta mektuplarını hâlâ almadım. Amucanızın gönderdiği dört adet kitap da geldi. Heyecandan yüzünün şiştiğini, telâşından parmağının kapı arasında kaldığını işiterek müteessir oldum. Dâima sana heyecansız ve telâşsız ol diye yazıyorum, dinlemiyorsun. Böyle birşey olduğu zaman, derhâl doktora mürâcaat etmeli. Türkân'ı kartlar için ağlatmayınız. Size iki gün evvel posta ile teahhüdlü olarak altı resim daha gönderdim. Annene, amucana selâm. Hürriyet'in, Fatma'nın, Türkân'ın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili kızım!

4 Şubat, 1336, Çarşanba
Baban,
Ziya Gökalp

CXXVI. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Yeniverdala — 4 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Annenden 15, 21, 24 tarihli üç mektupla, amucanla ablandan 15 Kânunısânî tarihli birer mektup aldım. En son aldığım mektup 24 Kânunısânî tarihlidir. Amucanın gönderdiği dört kitap da geldi. Biri Fransızca, üçü İngilizce.. Türkân'ı kartlardan dolayı ağlatmayınız. Sihhatim, rahatım çok iyidir. Derslerine çok çalış. Türkân'a da masallar söyle. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim, İhsan, Hâşim, Zekî Beyler'e selâm. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. İkbal'e de selâm. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili kızım!

4 Şubat, 1336, Çarşanba
Baban,
Ziya Gökalp

CXXVII. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Yeniverdala — 4 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Gönderdiğin selâmları alıyorum. Mektuplar, hep senin sözlerinle dolu.. Gönderdiğim kartları ablaların sana vermiyorlar. Sana resmimi gönderdim. Babam ne zaman gelecek diye çok merak etme. İnşa'llāh ben de yakında geleceğim; fakat, ben yalnız senin değil, ablalarının da babasıyım. *Baba benim* deme, *baba bizim* de. Bundan sonra dâima, *babamız gelecek* söyle. Anladın mı sevgili yavrum! Her kardeşin ayrı ayrı babası olmaz. Bütün kardeşlerin bir babası, bir anası bulunur. Annene, amucana selâm. Seniha'ya, Hürriyet'e, Fatma'ya, Şeref'e, Beyhan'a gözlerinden öptüğümü haber ver. İkbal'e ve senin mini mini bebeklerine de selâm. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili kızım.

4 Şubat, 1336, Çarşanba

Baban,

Ziya Gökalp

CXXVIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Yeniverdala 5 — Şubat, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta 15, 21, 24 Kânunısânî tarihli üç mektubunu, Sefârethâne vâsıtasıyle aldım. Kardeşimin ve Seniha'nın 15 Kânunısânî tarihli birer mektubu da geldi. Bu mektuplarla berâber, üç İngilizce kitapla, bir de Fransızca kitap geldi. Seniha'nın parmağını yaralandırması beni çok meraklandırdı. Böyle birşey olunca, derhâl doktora mürâcaat etmek lâzım gelir. Ona, telâş etmemesini dâima yazıyorum; fakat, dinletemiyorum. Zâten sözlerimi

kim dinliyor ki o dinlesin. Size diyorlarmış ki bana haftada iki mektup yazmak kâfîdir. Bu mektuplar bir kazâya uğrayacak olurlarsa, benim mektupsuzluktan çekeceğim iztirapları kim düşünecek? O hâlde ben de size haftada iki mektuptan fazla yazmamalıyım. Her şeyin karşılığı, onun ayni olmak lâzım gelir; fakat, ben bu zulmü yapmayacağım; çünki sen, benim yüzümden bu kadar felâketlere dûçar oldun. Çocuklarım da, babaları ben olduğum için iztirap çekiyorlar. Sen ve çocuklarım, benim yüzümden mes'ud olacak yerde bedbaht oldunuz. Bu sebeple, siz bana hiç mektup yazmasanız da, ben sizi mektupsuz bırakamam. Yalnız, sizden şunu isterim ki, iki yaşındaki çocuğuma bile mektup yazdığım gazetelere kadar geçmesin. Her nekadar biz burada gazete okumuyorsak da, İstanbul'dan onların yazdıklarını bâzılarına bildiriyorlar. Bir adamın âilesine yazdığı mektuplar mahremdir. Bâhusus ben münzevî ruhlu bir adamım. Varakpârelerin ağzına düşmeyi arzu etmem. Ablaları gibi Türkân'a da resimler ve kartlar gönderiyorum. Onlar bu zavallı melekten kâğıt parçalarını dirīg edip de onu ağlatırlarsa, ben uzaktan ne yapabilirim? Türkân, felâket zamânının bir tesellî meleğidir. Onu orada, beni burada incitmesinler. Ben bâzan böyle sinirli söylenirim. Ne yapayım, iştiyâkım arttıkça, metânetim azalıyor. Hayır, metânetim azalmıyor; fakat bâzan böyle sinir dalgaları gelip geçiyor. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. O zaman Türkân da, babasını görerek meraktan kurtulur. Seniha ile Hürriyet çocukluktan yeni çıktıkları için, bu hayat devresinin ne olduğunu bilmiyorlar. Ben, aradan kırk sene geçtiği hâlde bile, Türkân'ın bu gün içinde yaşadığı çocukluk hayatını yaşayabiliyorum. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Kardeşime, Nedim, İhsan, Hâşim, Alî, Fuad, Râgıb, Zekî Beyler'e selâm. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a ve İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 5 Şubat, 1336 — Yeniverdala

Zevcin,

Ziya Gökalp

CXXIX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Yeniverdala — 5 Şubat, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta Sefârethâne vâsıtasıyle 15, 21, 24 tarihli üç mektubunu aldım. Kardeşimle Seniha'dan da 15 Kânunısânî tarihli birer mektup geldi. Bir Fransızca kitapla üç İngilizce kitap da geldi. Posta ile gelen mektupları, ihtimâl ki yarın alacağız. Onların cevâbını da Pazartesi günü yazarım. Bundan sonra bana haftada iki mektup yazacakmışsınız. Bâzan Sefârethâne mektupları, bâzan da posta mektupları gecikiyor. Hattâ postaya verilen mektupların da teahhüdlü olanlarıyle, teahhüdsüz olanları ayni zamanda gelmiyor. Sansörleri ayrı olduğu için, bâzan beriki, bâzan öteki çabuk tevzi' ediliyor. Bu sebepledir ki bu üç türlü mektuptan her üçü de yazılmazsa, çok kerre mektup almamak tehlikesi baş gösterebilir. Vâkı'a ergeç yazılan mektuplar gelecektir; fakat, bir-iki hafta mektupsuz kalan bir insanın ne hâle geleceğini de düşünmeli! Vâkı'a akıl, mektubun ehemmiyetsiz bir sebeple geciktiğini söylüyor; fakat, kalb bir türlü meraktan, vehimden, vesveseden kurtulamıyor. İnsan maddî işlerde dâima aklına tâbi' olabilir; lâkin hissî mes'elelerde aklın o kadar hükmü yoktur. Benim aklıma, yâhut metânetime çok güvenip de, beni mektupsuz bırakmayınız. Sıhhatinizi haber verecek iki satırlık bir kâğıdınız gelse bile benim için kâfîdir. Sefârethâne çok mektup almıyormuş; fakat istediğiniz kadar kart yazabilirsiniz. Posta ile de istediğiniz kadar kart gönderebilirsiniz. Benim sizden istediğim sıhhat haberlerinizdir. Mektuplardaki havâdislerin de, âile hayatına dâir olmasını isterim. Sizden yaşayışınıza ve sıhhatinize dâir nekadar kâğıtlar alsam, benim de maddî ve mânevî sıhhatimin o kadar sağlam olacağına emîn olunuz. Hâsılı eski köye yeni kānun koymağa lüzüm yok. Ben, eskisi gibi bol bol mektuplarınızı isterim. Para istemediğim için de gücenmeyiniz. Bana her şeyden evvel mektuplarınız lâzımdır. Mektup yazmayı size Türkân hatırlatıyor dememi kabûl etmiyorsunuz. Ben bu sözü şaka olarak yazdım. Bundan sonra da çok mektubunuzu isterim. Hem Sefârethâne'ye mektup veriniz, hem de te-

ahhüdlü ve teahhüdsüz olarak postaya.. Ben sizden mantık istemiyorum, mektup istiyorum. İlkbaharda toprak nasıl yağmura muhtaçsa, benim gönlüm de o kadar şiddetle mektuplarınıza muhtaç.. Kardeşime, Nedim, İhsan, Hâşim, Alî, Fuad, Râgıb, Zekî Beyler'e, Hoca ve Feyziye Hanımlar'a selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm, sevgili zevcem!

Perşenbe, 5 Şubat, 1336 — Yeniverdala

Kocan,

Ziya Gökalp

CXXX. Kızlarım Seniha, Hürriyet, Türkân Hanımlar'a

Yeniverdala — 5 Şubat, 1920

Sevgili Kızlarım,

Bu hafta beş mektup aldım. Üçü annenizden ki tarihleri 15, 21, 24 Kânunısânî'dir. 15 Kânunısânî tarihli olan ikisi de amucanızla Seniha'dan.. Bu mektupları Sefârethâne vâsıtasıyle aldım. Posta ile gelen mektupları yarın alacağım. Gönderdiğim kartlar için Türkân'ı ağlatıyormuşsunuz. O kâğıt parçaları, melek bir çocuğun kalbinden daha kıymetli midir ki, Türkân'ın ağlamasına râzı olabiliyorsunuz. Ona baba sevgisini öğreten sizsiniz, ona baba iştiyâkını veren sizsiniz. Yoksa o zavallı çocuk, görmediği bir babayı nereden bilecek, ona şiddetli bir iştiyâkı nasıl duyacaktı? Türkân'daki hassas kalb, sizin ve annenizin kalbleriniz bir âyineden ibârettir. Havayı gösteren bir barometre olduğu gibi, bir âile içindeki baba sevgisini gösteren bir âile barometresi de var ki çocuktur. Türkân'ın bana şefkati, etrâfındakilerin şefkatinden başka birşey değildir. Ben, Türkân'ın delicesine muhabbetini işittikçe, onda, sizin bana olan sevgilerinizi görüyorum. Yoksa parmak kadar bir çocuk —hattâ masalın *Parmak Çocuk*'u olsa bile— henüz görmediği, tanımadığı babasına nasıl bu kadar iştiyak gösterebilir? Demek ki susuzluğu ona veren sizsiniz. Bâri onu susuz da bırakmayınız. Gönder-

diğim kartlar size de yeter, ona da.. Fazla yaramazlık yaparsa, mektupta benim dilimden ona nasihatler okuyunuz. Çocuğu şımartmak iyi değildir; fakat, korkutmak hiç câiz değildir. Türkân gibi çocuklar tatlı dille yola gelir. Ona vermek istediğiniz dersleri, masallarla anlatabilirsiniz. O, küçük zekâsıyle annenize tesellî verebiliyor; o hâlde, masallarla vereceğiniz dersleri de anlayabilir. Siz, derslerinize dâir hiçbir şey yazmıyorsunuz. Seniha heyecanla yüzünü şişirmiş, telâşla parmağını yaralamış. Heyecandan, telâştan sakınması için bu kadar yazdım. Sözümü dinlemiyor. Bâri Türkân ona nasihat versin. Belki onun mini mini sözlerini dinler. Hürriyet telâş ve heyecan göstermez; fakat o da dertlerini içerisinde saklar. Derd saklamağa hâcet yok. İnşa'llāh yakında kavuşacağız, o zaman derd, keder de kalmaz. Anneniz, para istemediğim için şikâyet ediyor. Bana mektuplarınız kâfî değil midir ki para isteyeyim? Annenize, amucanıza, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim, İhsan, Hâşim, Alî, Fuad, Râgıb, Zekî Beyler'e selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili kızlarım!

Perşenbe, 5 Şubat, 1336 — Yeniverdala
Babanız,
Ziya Gökalp

CXXXI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Yeniverdala — 9 Şubat, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta 24 Kânunısânî tarihli bir mektubunu da postadan aldım. Birkaç gün evvel ayni tarihli bir mektubunu Sefârethâne tarîkıyle almış ve cevâbını da yazmıştım. Posta mektupları burada sansür edildiği için, verilmesi birkaç gün gecikti. Posta mektupları arasında kardeşimin 21 ve 24 tarihli iki mektubu ile, Seniha ile Hürriyet'in 23 tarihli birer mektubu çıktı. Kardeşimin mektubu daha geç yazılmış olacak ki, orada yedi kıt'a resmimin geldiği ve Yeniverdala'ya göçtüğümüzün haberi de var. 8 Kâ-

nunısânî tarihli mektubumu —ki Yeniverdala'dan yazmıştım— aldığınız anlaşılıyor. Resmimi görmeğe çok merak ediyordunuz, işte gördünüz. Beni biraz değişmiş bulacaksınız; çünki çehrem büyümüş, bıyıklarım küçülmüştür. Sonradan, size daha bir resim gönderdim. Tabiî şimdiye kadar onu da almışsınızdır[1]. Her hâlde, resimlerimden sihhatte olduğumu anlayacaksınız. Yeni ikāmetgâhımızın güzelliğini ve rahatlığını kardeşimden öğrenebilirsiniz. Demek ki benim için merak etmenizi mûcip hiçbir sebep yok. Burada biz hiç kış görmedik. İlkbahar gibi gök yüzü güneşli, yer yüzü çiçeklidir. Âdetâ gök kubbesi, açık mâvî renkli bir çadır gibi yeşil bir çimenlik üzerine kurulmuş, biz bu çadırın altındaki köşkümüzde yaşıyoruz. Bu gün yine kıra çıkacağız. Bahçemiz büyük olmakla berâber, dolaşmamıza kifâyet etmiyor. Kırlarda gezerken, insan daha tabiî yürüyor ve birçok yeni şeyler görüyor. Şişmanlamamak için, çok gezmeğe ihtiyaç var. Vücut makinesi, işlemek için yapılmıştır. Bizim burada yiyip, içip yatmaktan başka işimiz yok. Tenbeller için bu tatlı bir hayatsa da, vücut için zararlıdır. Bunun için, bâzan kırlarda ve ekseriyâ bahçede, yâhut koridorlarda gezmekle vakit geçiririz. Okumak, o da ayrı bir iş.. Benim eskidenberi yegâne eğlencem okumaktır. Konuşacak arkadaş da çok; fakat, insan yine bu hayata alışamıyor[2]. Gâh kendimi bir vapurda, gâh bir otelde sanıyorum. Dâima bavulları bağlı bir yolcu gibiyim. Bu yolcu nereye gitmek istiyor? Sevgilileri nerede ise oraya.. İnsan âile içinde doğar, âile içinde büyür, âile içinde yaşar. Başka bir muhitte mes'ud olmak, insan için nasip değildir; binâenaleyh, ben de dâima hayâlimde, âileme kavuşmak için yola çıkmış bir gurbet-zede gibiyim. Dolaşırken, bir vapurun güvertesinde, yâhut bir otelin koridorunda gezdiğimi zannediyorum. İnşa'llāh âileme yakında kavuşurum. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili zevcem!

Pazartesi, 9 Şubat, 1336 — Yeniverdala

Kocan,

Ziya Gökalp

[1] Bu kelime dalgınlıkla *almışsınız* şeklinde yazılmıştır.

[2] Dalgınlıkla, *alışamıyorum* yazılmıştır.

CXXXII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Yeniverdala — 9 Şubat, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta 24 Kânunısânî tarihli bir mektubunu aldım. Kardeşimden 21, 24 tarihli iki mektupla, Seniha ve Hürriyet'ten 23 tarihli birer mektup da geldi. Bütün bu mektuplar posta vâsıtasıyle teahhüdlü olarak geldi. Sefârethâne mektuplarını daha evvel almış ve cevaplarını yazmıştım. Siz, benim 8 Kânunısânî tarihli mektuplarıma kadar bütün yazdıklarımı almışsınız. Yedi kıt'a resmim de elinize değmiş. İşte o kadar merak ettiğiniz resmimi nihâyet gördünüz. Seniha'nın ev işlerini üzerine alarak, seni çalıştırmaması çok iyi; Hürriyet'e de evde ders veriyormuş. Bu da çok âlâ! Hürriyet de mektubunda Türkân'la oynadığını yazıyor. Türkân da sana tesellî veriyor. Sen de, telâşlı olmasın diye Seniha'ya nasihat veriyorsun. Demek ki hep biribirinize yardım ediyorsunuz. Âile demek, biribirine yardım demektir. Ben size mektup yazmaktan başka birşey yapamıyorum. Resmimden konuşmayı istemek doğru değildir. Sizinle konuşacak mektuplarımdır. Resimlerin üçü de iyi çıkmamış. Ben dâima şen ve şetâretli olduğum hâlde, resimlerim bilmem nasıl çıkmış. Şişmanladığımı gözlerinizle görürseniz, zayıflamadığıma artık inanacaksınız. Gezmekte kusur bırakmıyorum; fakat, bir türlü şişmanlık geçmiyor. Bu gün yine kırlarda gezmeğe çıkacağız. Havamız dâima iyi. Gök güneşli. Yer yüzü, çiçeklerle süslenmiş yeşil bir kadife gibi dalgalanıyor. Şimdiki yerimizi de haber almışsınız. Son gelen mektupta bundan da bahis var. Tabiî, kardeşim burasının nekadar rahat ve ferah olduğunu anlatmıştır. Ma'mâfih yakında oraya geleceğimiz de söyleniyor. Ben, sulh oluncaya kadar gelemeyeceğimize ilk günden kāni' olmuş ve size de yazmıştım. Sizi, boş ümitlere düşürmeğe çalışmadım. Yine kanaatim öyledir. Daha evvel gelebilirsek, daha âlâ olur. Herhâlde artık bu kara günlerin bitmesi yaklaşmıştır. Yeşil bir köyde geçireceğimiz ak günleri düşünerek, bu günün ayrılıklarına tehammül etmeliyiz. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Kardeşime, Nedim, İhsan, Alî, Râgıb, Hâşim, Sırrı, Sabrî, Zekî Beyler'e, Feyziye ve Hoca Ha-

nımlar'a selâmlar. İkbal'e de selâm. Dişlerini yaptırdığına çok memnun oldum. Hastalıklar varken, çocuklar mektebe gitmesinler. Evde okumaları daha iyidir. Doktor şimdi tedâvîye lüzum yok diyorsa, bâri iyi gıdâlarla beslenmeğe çalış. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili zevcem!

9 Şubat, 1336, Pazartesi — Yeniverdala

Kocan,

Ziya Gökalp

CXXXIII. Kızlarım Seniha, Hürriyet, Türkân Hanımlar'a

Yeniverdala — 9.II.1920

Sevgili Kızlarım,

23 Kânunısânî tarihli iki mektubunuzu aldım. Birinin imzâsı Seniha, ötekinin Hürriyet'tir. Türkân, ayrıca mektup yazmağa lüzum görmüyor; çünki bütün mektuplarda kendisinden bahis var. Sözleriyle sizi orada, beni burada eğlendiriyor. Benim tarafımdan ona dâima çokolata alınız. Küçük masallarla zihnini açmağa çalışınız. Sizin mektuplarınızdan başka, annenizden 24 tarihli bir mektupla, amucanızdan 21 ve 24 tarihli iki mektup daha aldım. Bu mektuplar posta tarīkıyle, teahhüdlü olarak geldi. Sefârethâne'den gelen mektuplara Perşenbe gün cevap yazmıştım. Amucanızın yazdığı son mektupta, yedi kıt'a resmimin geldiği bildiriliyor. Eskiverdala'dan Yeniverdala'ya geçtiğimizi de haber almışsınız. Resimlerime ve yeni ikāmetgâhımıza dâir, henüz ne annenizin ve ne de sizin mektuplarınızda bahis yok. Bakalım, resmimi nasıl bulacaksınız? Çok değişmiş miyim? Şimdiki mevkı'imizin çok güzel olduğunu tabiî amucanız anlatmıştır. Burada daha rahatız; fakat, hakikî istirahati size kavuştuğum zaman duyacağım. İnsan sevdiklerinden uzak, cennette bile olsa rahat edemez. Âilemle berâber bir köye çekilip de endîşesiz bir hayat yaşamadıkça, gerçekten rahat olmak mümkün mü? Siz orada tahsilden, anneniz orada tedâvîden mahrum kaldıkça, ben burada nasıl müsterih olabilirim? Türkân'ın hasretli çağırışlarını tâ buradan işitiyorum. Beni, "Gel, gel!" diye dâvet ediyor. Burada da her gün gitmek havâdislerini çıkarıyorlar. Ben bu şâyialara ehemmiyet vermiyorsam da, herhâlde yakında kavuşacağımızı Allāh'ın

lûtfundan ümit ediyorum. Artık sulh de bitmek üzredir. Bir araya gelirsek, size ders vermek artık benim vazifem olacak. Size güzel perî masalları da söyliyeceğim. Burada çocuklardan uzak bir hayat yaşadığım için, çok kerre çocuk kitaplarıyle ve çocuk edebiyatıyle meşgûl oluyorum. İnsan rûhunun, çocuklarla berâber saf bir hayat yaşamağa ihtiyâcı vardır. Göz çiçeklere muhtaç olduğu gibi, ruh da çocuklara muhtaçtır. Bundan dolayıdır ki burada çocuk şiirlerini ve çocuk masallarını severek okuyorum. Bunları sizinle berâber okumak en büyük arzumdur. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Annenize, amucanıza çok çok selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. İkbal'e de selâm. Allāh'a emânet olunuz, sevgili çocuklarım!

9 Şubat, 1336, Pazartesi — Yeniverdala

Babanız,

Ziya Gökalp

CXXXIV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Yeniverdala — 9 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Beş mektup aldım. Biri senden, biri annenden, biri Hürriyet'ten, ikisi de amucandan. Tarihleri 21, 23, 24 Kânunısânî.. 8 Kânunısânî tarihli mektuplarımla berâber yedi adet resmimi almışsınız. Parmağını hâlâ merak ediyorum. Bir daha telâşlı ve heyecanlı olmamaya söz vermelisin. Hürriyet'i evde okuttuğuna memnun oldum. Hastalıklar varken mektebe gitmeyiniz. Sihhatinize çok dikkat ediniz. Benim sihhatim çok iyidir. Ayrılık acılarını bir tarafa koyarsak, rahatım mükemmeldir. Geçen hafta dört kitap geldi. Annene, amucana çok selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Zekî Bey'e ve İkbal'e selâm. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili kızım!

9 Şubat, 1336, Pazartesi

Baban,

Ziya Gökalp

CXXXV. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Yeniverdala — 9 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

23 tarihli mektubunu aldım. Annenin, Seniha'nın, amucanın mektupları da geldi. Tarihleri 21, 23, 24 Kânunısânî.. Benim yedi kıt'a resmimi almışsınız. Demek ki bu merâkınız da hâsıl oldu. Oraya gelişim de inşa'llāh yakında olacak. Türkân'la oynadığını, ablandan evde ders aldığını yazıyorsun. Bunlara memnun oldum. Şimdi hastalıklar olduğu için, mektebe gitmeyip, evde okumak daha iyi. Bundan Türkân da memnun olur. Türkân'a oyun arkadaşı olmak da bir iştir. Bundan başka annene de tesellî verirsin. Annene, amucana çok selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. Zekî Bey'e ve İkbal'e selâm. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili kızım!

9 Şubat, 1336, Pazartesi

Baban,

Ziya Gökalp

CXXXVI. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Yeniverdala — 9 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Annenin 24 Kânunısânî tarihli mektubunu aldım. Ablalarından 23 tarihli birer mektupla, amucandan 21 ve 24 tarihli iki mektup geldi. Hürriyet, dâima seninle oynadığını yazıyor. Resimlerim geldi. Resim için de ablalarınla kavga etme. Baba hepinizindir. Onların da babası değil miyim? Yakında inşa'llāh geleceğim. Bakayım, beni tanıyacak mısın? Mektuplarda hep senin sözlerini yazıyorlar. Annene tesellî veriyorsun. Küçük başın içinde, büyük bir zekâ var. Her saat resimlerinize bakıyorum. Senin dikkatli ve mahzun bakışların yüreğimi yakıyor. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Annene, amucana çok selâm. Allāh'a emânet olunuz, sevgili kızım!

9 Şubat, 1336, Pazartesi

Baban,

Ziya Gökalp

CXXXVII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Yeniverdala — 12 Şubat, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Postadan teahhüdlü olarak ikisi 27 Kânunısânî, ikisi de 1 Şubat tarihli olmak üzre dört mektubunu aldım. Seniha'dan da 28 Kânunısânî tarihli bir mektupla, bir de tarihsiz bir mektup —1 Şubat tarihli mektubunla geldi— ve kardeşimden de 28 Kânunısânî tarihli bir mektup geldi. Demek ki bu postada hepinizden yedi mektup aldım. Dīvân-i harb'in 'adem-i mes'ûliyyet karârını derhâl âit olanlara haber verdim[1]. Memnûniyeti mûcip oldu. Zâten başkaları da yazmıştı. Yarın yeniden ilk ikāmetgâhımız olan Polverista'ya göç edeceğiz. Cümlemiz orada yerleşiyoruz. Üçüncü katta, yirmibeş numaralı dâireyi benimle dört arkadaşıma tahsis etmişler : Kemal, Muammer, Memduh, Mâcit Beyler.. Üç büyük odası, bir de musluk odası var. Burada kalacağımız müddet azaldı. İnşa'llāh yakında oraya geliriz. Mektuplarından sıkıldığımı hatırına getirmek büyük bir günahtır. Ben bu ayrılıklara ancak, senin ve yavrularımın mektuplarınızı almakla katlanıyorum. Benim buradaki metânetim, sizin mektuplarınız sâyesindedir. Yalnız, telâş göstermenizi istemiyorum. Benim sihhatime, yiyip içmeme dâir çok merak ediyorsunuz. Hâlbuki sihhatim de, yiyip içmem de gāyet iyidir. Beyhûde bu gibi boş şeylerle uğraşmayınız diyorum. Meselâ bana yiyecek göndermek istediniz. Ben de, gelen şey mektup yerine geçer diye göndermenizde beis görmedim. Yoksa burada âlâ tavuk etleri, ada tavşanları, tâze balıklar, güzel Hollanda peynirleri varken oradan gelecek köfte, kibe, pastırma, kavurma, peynir gibi şeylere ihtiyaç yoktur. Hâlbuki siz bu hususta çok telâş gösteriyorsunuz. Benim sizden isteyeceğim şey yalnız mektuptur; param da bittiği zaman isterim. Daha birçok zaman için param vardır. İşte sözlerimden

[1] Vecihe Hanım'ın, Gökalp'e yolladığı 1 Şubat, 1920 tarihli mektubunda, "*Yeni Gün* (29 Kânunısânî), ' Merkez-i umumî a'zâları, İttihad ve Terakkî Merkez ve Meclis-i umumî a'zâlarının şekl-i hükûmeti takbih fi'linden dolayı berâetlerine Dīvân-i'urfî karar vermiştir ' diye yazıyor. Hep istediğin şeyleri göndereceğiz" cümleleri vardır.

darılmazsanız hakikat budur. Bir hafta mektubunuzu almasam yaşayamam; binâenaleyh mektup husûsunda hiçbir bahâne kabûl edemem. Tabiî parasız da yaşanamaz; fakat, şimdilik param vardır. Bir miktar gelse de, ihtiyat olarak kalır. Burada insan istediği kadar para sarfedemez; çünki bütün masraflar müşterektir. Yarın Polverista'ya göç edince, orada biz beş arkadaş belki kendi dâiremizde husûsî olarak yemek yaptırırız. Hâsılı benim rahatımı isterseniz, beni mektupsuz bırakmazsınız. Her hafta Sefârethâne'ye ve teahhüdlü ve teahhüdsüz olarak postaya ayrı ayrı mektuplar vermenizi şiddetle isterim. Kavurma geldi. Küflenmişti. Beni severseniz artık paket göndermeyiniz. Biz burada hep tâze etler, balıklar yemeğe karar verdik. Yeni dâiremizde beş kişi böyle hareket edeceğiz. Size bu hususta kat'î söz veriyorum. O hâlde siz de küflenecek, kokacak şeyleri göndermekten artık vaz geçiniz. Bunların yerine kartlar ve mektuplar gönderiniz.. Ben, yine size dört resim gönderiyorum. Çocukların gözlerinden öperim. Sevgili hanımcığım!

Perşenbe, 12 Şubat, 1336 — Yeniverdala

Kocan,

Ziya Gökalp

18. KARDEŞİM NİHAD BEY'E

Yeniverdala — 12.II.1920

SEVGİLİ KARDEŞİM,

28 Kânunısânî tarihli bir mektubunu aldım; refîkam ile Seniha'dan da 27, 28 Kânunısânî ve 1 Şubat tarihli altı mektup geldi. Bu mektupların yedisini de teahhüdlü olarak postadan aldım. Evvelce aldığım mektupları da tarihleri ile berâber cevaplarında yazmıştım. Demek ki Sefârethâne'ye verilenler de, postaya bırakılanlar da geliyor. Mektupların bu sûretle devâmını isterim.

İstanbul'da fiyatlar buraya nisbetle hakikaten yüksek.. Bundan sonra paket istemem. Âilemin gıdâlarına halel gelmemek şartı ile, masrafların azaltılması muvâfık olur; fakat herşeyden evvel bu dünya tatlı dil dünyasıdır. Tatlılıkla her hakikat kolayca kabûl ettirilebilir. İktisâdî işlerin tanzimi esnâsında mevhum cihetler de gösterenler olur. Meselâ Hakkı Efendi'ye yazacağınız mektup, para talebine müteallik ise, hiç lüzum yoktur; çünki onda on paramız bulunsa idi, durmaz gönderirdi. Adamcağız beyhûde üzülmesin..

Yarın yeniden Polverista'ya göç ediyoruz; yarın dediğim, mektubun tarihi i'tibâriyle bu gündür. Evet, bu gün oraya nakledeceğiz. Dâirelere taksimimiz şimdiden teayyün etmiş. Ben, Kemal, Muammer, Memduh, Mâcid Bey'ler 25 numaralı dâireye isâbet etmişiz. Bilirsiniz ki bu dâire, odaları ayrı ve geniş olmak i'tibârıyle dâirelerin en iyisidir. Derviş ve Hüsnî Beyler'in oturdukları dâiredir. Hâsılı oraya da memnûnen gidiyorum.

Dünyada benim için sıkılmak imkânı yoktur; elverir ki, orada âilemin sihhatte ve rahatta bulunduğundan emîn olayım. İnsâniyyetin medenî tekâmülüne, milletimin harsî tekâmülüne kuvvetli îmânım var. Bu iki tekâmülün neticesi vatanımız için şübhesiz hayrdır. İşte benim nikbînliğim bu iki esâsa istinad ediyor. Bâzıları gibi yalnız hissen, mizâcen nikbîn değilim. Hissen ve mizâcen nikbîn olduğum gibi, ilmen ve felsefeten de nikbînim. Bence Türkler'i kurtaracak böyle ilmî bir nikbînliktir. Mütâreke'denberi birçokları bedbîn oldu. Ben hayırlı neticeler dâima bekledim. Zaman, ümidlerimin haklı olduğunu gösterdi. Şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da dâima vecd içinde yaşayacağım.

Bâzı ilâçlar vardır ki şeker ile tatlılaştırıldıktan sonra içirilir. Bu gün çekmekte olduğumuz iztirapları da tatlılaştıran mefkûredir. Mefkûre ile berâber olunca bütün kahırlar çekilebilir. Mefkûrem yükseldikçe ben sıkıntılarımı unuturum. Ben, bahtıyârlığı sevgi ile mefkûrede bulan bir adamım. Bundan dolayıdır ki vecdim artar, eksilmez.

Refîkama çok selâmlar.. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Türkân'ın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim,

İhsan, Hâşim, Hayrî, Emīn, Bekir, Râgıb, Sırrı, Haydar Beyler'e selâmlar.. Hepinizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kardeşim[1]!

Yeniverdala — Perşenbe, 12 Şubat, 1336

Kardeşin,

Ziya Gökalp

CXXXVIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'LA KIZIM SENİHA HANIM'A

Yeniverdala — 12 Şubat, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM, SEVGİLİ KIZIM,

Postada ikinizden altı mektup aldım. Tarihleri 27 ve 28 Kânunısânî ve 1 Şubat'tır. Kardeşimden de 28 Kânunısânî tarihli bir mektup aldım. Resimlerimden memnun olmuşsunuz. Bu hafta ikisi tek, ikisi müşterek olmak üzre dört resim gönderiyorum. Verdiğiniz havâdisten memnun oldum. Ben de size bir havâdis vereyim. Yarın yeniden Polverista binâsına göç edeceğiz. Malta'ya ilk geldiğimizde orada oturmuştuk. Oradan çıkışımız sizi kederlendirmişti. İşte yeniden o beğendiğiniz binâya gideceğiz. Hayatında hiçbir yenilik olmayanlar için yer değiştirmek de bir eğlencedir. Biz de, ara-sıra buradan oraya göç ederek eğleniyoruz. Kuşlar uçmaktan, yürükler konup göçmekten hoşlandıkları gibi, ben de bu yer değiştirmelerden mahzûz oluyorum. Orada da yazın Ada'ya gidip kışın İstanbul'a gelmez mi idik? Demek ki yer değiştirmekte bir zevk var. Polis Müdüriyyeti'nden Bekirağa'ya, oradan İtfâ'iyye'ye, sonra Mondros'a, Malta'ya geldikten sonra da sırasıyle Polverista'ya, Eskiverdala'ya, Yeniverdala'ya göç ettik. Şimdi de yine Polverista'ya gidiyoruz ki yedinci göçüşümüz demektir. Bundan sonra da, inşa'llāh doğrudan doğruya İstanbul'a geleceğiz. Mektuplarınızdan sıkılıyorum diye bir söz çıkarmışsınız. Ben böyle şey yazmadım. Telâşı bırakasınız diye, sizi sükûnete dâvet ettim. Size bu kadar çok mektup yazdığım hâlde, başkalarının mektubunda bana dâir

[1] Gökalp'in, "Resmî esir kâğıdına, mürekkeple" yazıldığı kaydi ile Ali Nüzhet Göksel tarafından neşredilen bu mektubunun aslı, Diyâribekir'de, Ziya Gökalp Müzesi'ndedir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 25 v. d.).

havâdis aramanızı lüzumsuz buldum. Sihhatime dâir de nekadar yazdımsa sizi inandıramadım. Ancak resmimi gördükten sonra sözlerime inanabildiniz. İşte ben bu telâşları, bu merakları lüzumsuz buluyorum. Şimdi de gûya burada yiyecek hiçbir şey yokmuş gibi, oradan yiyecek göndermek telâşına düşmüşsünüz. Burada tâze et, tâze balık, tavuk, yumurta, peynir gāyet bol ve gāyet ucuzdur. Mümkün olsa da, ben buradan size göndersem. Yiyecek gibi, giyecek de burada çok ucuz. Biliyorum siz beni çok sevdiğiniz için, bana dâima birşeyler ikrâm etmek, hediyeler göndermek istiyorsunuz. Benim için en büyük ikram, en kıymetli hediye mektuplarınızdır. Emîn olunuz ki, en tâze ve nefis yemekler yiyorum. Memleket yemeklerini ise, sizinle berâber yemek isterim. İnşa'llāh yakında oraya geleceğim. O vakit istediğiniz yemekleri yapınız. Hep berâber yeriz. Beni memnun etmek, ancak bu sûretle olur. Evvelki mektubumda istiyordum; çünki bozulmadan gelebilir sanıyordum. Pastırma gibi, kavurmanın da küflenmiş olarak geldiğini görünce eski fikrimden vazgeçtim; çünki sizden geldiği için, bozulmuş da olsa yiyecek ve hasta olacağım. Bunu ise siz de istemezsiniz. Çocukların gözlerinden öperim.

Perşenbe, 12 Şubat, 1336 — Yeniverdala

Hasretliniz,

Ziya Gökalp

CXXXIX KIZLARIM SENİHA, HÜRRİYET, TÜRKÂN HANIMLAR'A

Yeniverdala — 12 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu posta da biri 28 Kânunısânî tarihli, diğeri tarihsiz iki mektubunuzu aldım. Tarihsiz olan mektubunuz annenizin 1 Şubat tarihli mektubu ile geldiği için, ayni günde yazılmış olduğu anlaşılıyor. Annenizden de ikisi 27 Kânunısânî ve ikisi 1 Şubat tarihli olmak üzre dört mektup geldi. Amucanızdan da 28 Kânunısânî tarihli bir mektup aldım. Hulâsa bu postadan teahhüdlü olarak yedi mektup aldım. İki gün evvel, dört gün evvel de yine birçok mektuplarınızı almıştım. Onların cevaplarını yazmış olduğum için, tekrar onlardan bahsetmiyorum. Oradaki iyi haber-

leri duyuyorum. Burada bizim havâdisimiz yalnız bir yerden başka bir yere göç etmektir. Yarın için yine bir göçümüz var. Malta'ya ilk geldiğimiz zaman oturduğumuz Polverista binâsına gideceğiz. Ben, dört arkadaşımla berāber, 25 numaralı dâireye yerleşeceğiz. Bu dâire üçüncü kattadır. Dört odası var. Kardeşim bu dâireyi bilir. Evvelce Derviş ve Hüsnî Beyler'le, Şükrî Bey burada oturuyorlardı. Polverista'nın en iyi dâiresi budur; çünki odalar biribirinden ayrıdır. Arkadaşlar da muvâfık tesâdüf etmiş.. Benimle berâber Kemal, Muammer, Memduh ve Mâcid Bey'ler var. Bütün esirler hep orada toplanıyor. Yeniverdala'ya, ihtimâl ki Rus âileleri gelecek. Hâsılı benim rahatım, dâima Allāh'ın inâyeti sâyesinde iyidir. Yalnız sizden telâşlı olmamayı isterim. Param bulundukça, burada her şeyi tedârik etmek gāyet kolaydır. Burası İstanbul'a nisbetle çok ucuzdur. Büyükada'da giydiğim beyaz iskarpin gibi bir iskarpini, yedi şiline aldım ki, yedi mecidiyeden az bir meblâgdır. Yiyecek, giyecek gāyet ucuzdur. Binâenaleyh artık ne sucuk, ne köfte, ne kibe istemem. Peynirin de âlâsı burada var. Yalnız mektup isterim. Mektuptan başka yalnız para gönderebilirsiniz. Şimdilik param da vardır. Birkaç ay kifâyet edecek param var. Ma'amâfih mutlakā birşey göndermekle müteselli olacaksanız, on-onbeş lira kadar gönderiniz. İhtiyat akçesi olarak ofiste kalsın; çünki burada haftada iki liradan fazla kimseye para vermezler. Bir insanın çok parası olmasında bir fâide yoktur; yalnız haftada iki lira sarfedebilir. Haftada iki lira da burada çok paradır; çünki her şey ucuzdur. Beni, Türkân gibi yiyecekle, giyecekle memnun etmeğe kalkışmayınız. Göndereceğiniz şeylerin mi'demi bozacağını, belki de beni hasta edeceğini düşününüz; çünki küflenmiş yâhut kokmuş bir et, insanı hasta edebilir. Hulâsa bana elinizden geldiği kadar çok mektup ve hattâ kart gönderiniz. Hepinizi Allāh'a ısmarladım. Annenize, amucanıza selâm. Hepinizin gözlerinden öperim.

Perşenbe, 12 Şubat, 1336 — Yeniverdala

Babanız,

Ziya Gökalp

CXL, KIZIM SENİHA HANIM'A

Yeniverdala — 12 Şubat, 1336

SEVGİLİ KIZIM,

Bu postada 28 Kânunısânî bir mektubunla, tarihsiz bir mektubunu aldım. Annenin de 27 Kânunısânî ve 1 Şubat tarihli dört mektubunu aldım. Amucandan da 28 tarihli bir mektup geldi. Mektuplarınız böyle çok geldikçe, ayrılığı unutuyorum. İnşa'llāh yakında kavuşacağız. Annene, amucana çok selâmlar.. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. İkbal'e de selâm. Hepinizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım. Size dört resim daha gönderiyorum.

12 Şubat, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CXLI. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Yeniverdala — 12 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Resmimle konuşuyorsun da cevap almıyorsun. Resim bir kâğıttır ki söz söylemez[1]; fakat, mektup bir kâğıttır ki söz söyler. Resmime de dikkatle baksan, düşündüğümü görürsün. Kimi düşünüyorum? Şüphesiz sevgililerimi! Onların biri de sen değil misin? Bak, demek ki resmim de söz söylüyormuş. Dikkatli baksan, sana daha başka sözler de söyler. Annene, amucana selâmlar ederim. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Zekî Bey'e ve İkbal'e selâm.

12 Şubat, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

[1] Bu son iki kelime, dalgınlıkla, *sözylemez* (سوز يلمز) şeklinde yazılmıştır.

CXLII. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Yeniverdala — 12 Şubat, 1336

SEVGİLİ KIZIM,

Resmimi görünce hayret etmişsin. Baba denilen şeyin, böyle bir kâğıt parçası olamayacağını mini mini kafan anlayabilmiş. Yakında beni de göreceksin. Bakalım, o vakit ne yapacaksın. Annenin seni çok sevdiğine bakılırsa, çok zekî olduğun anlaşılıyor. Mektupları, hep senin sözlerinle dolu.. Benim sana mektup yazışımı cerīdelere bile yazmışlar; hâlbuki sen bir çocuk değil, aklı her şeye eren bir insansın. Annene, amucana çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Hepinizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

12 Şubat, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

IV.

POLVERİSTA MEKTUPLARI

(16 Şubat, 1920 — 30 Nisan, 1921)

CXLIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 16 Şubat, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Geçen posta almış olduğum mektupların cevaplarını, Perşenbe sabahı yazmıştım. O gün mektupları postaya verdikten sonra, Polverista'ya göç ettik. Dört gündenberi buradayız. Burayı evvelce târif ve tevsif ettiğim için, her hâlini bilirsiniz. Bu kerre bu binânın en iyi dâiresine ve bu dâirenin de en iyi odasına düştüm. Zâten ben nerede bulunursam orasını beğenirim. Her şeyden şikâyet edenlerden değilim. Allāh'ına dâima şükreden bir mahlûkum. İnsan her arzu ettiği şeye nâil olamaz; fakat, her nâil olduğu şeyi arzu edebilir. Hayatı istediğim gibi görmek elimdedir. Kederden meserret çıkarabilirim. Esâreti, hürriyete tebdīl edebilirim. Mâdem ki arzu ettiğim gibi düşünebiliyorum, istediğim gibi hissetmeğe muktedirim; o hâlde hürrüm. Mâdem ki kendimi mes'ud telâkkî ediyorum, o hâlde mes'udum. Beni burada üzecek yalnız bir şey vardır : O da, sizin sıkıntı içinde bulunduğunuzu düşünmektir. Siz, şimdiye kadar beni üzmemek için, hep istirahatte olduğunuzu yazdınız. Bana tesellî verdiniz. Buna teşekkür ederim; fakat, bana hiçbir fâidesi olmayan birtakım lüzumsuz şeyleri göndermek için, eşyâ satmak gibi fedâkârlıklarda bulunmanızı istemem. Beni de, Türkân gibi yiyecek şeylerle sevindirmek fikri doğru değildir. Beni sevindirecek şey mektuplarınızdır. Sıhhatinizi ve istirahatte olduğunuzu haber almak,

benim için kâfîdir. Şimdiye kadar siz de beni mektupsuz bırakmadınız; ben de size dâima mektup yazdım. İnşa'llāh bundan sonra da böyle gidecektir. Ben ayrı ayrı hepinizden müteşekkirim; çünki her şeyden ziyâde sevgiye muhtaç bulunduğum bir sırada, kalbimi muhabbetle doldurdunuz. Her tarafı siyah olan bu hayatı bile bana sevdirdiniz. Benim yaşayışım, yine size kavuşmak içindir. İnsanı dünyada mes'ud eden, sevgiden başka birşey değildir. Henüz beni görüp tanımamış olan Türkân bile, adımı dilinden düşürmüyor. İnsan kendini seven ve kendisinin de sevdiği vücutlerle berâber bulunmayı elbette ister; fakat, beni sevmek oradan bana kavurmalar, köfteler göndermekle anlaşılmaz. Siz orada nekadar kendinize bakar ve işlerinizi âkılâne idâre ederseniz, o kadar çok beni sevdiğinize hükmederim. Bu günlerin ne zaman biteceği mâlûm değildir. Sabırsızca, telâşlıca hareketlere artık nihâyet vermeli! Şubat'ın onikisinde sulhün mukaddemâtına başlanacağını, sulhün de iyi olacağını ajans bildiriyor. İnşa'llāh iyi bir sulhle berâber oraya geliriz. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim, İhsan, Hâşim, Râgıb, Zekî Beyler'e ve Hoca ve Feyziye Hanımlar'a, İkbal'e selâm. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili zevcem!

Pazartesi, 16 Şubat, 1336 — Polverista
Zevcin,
Ziya Gökalp

CXLIV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 16 Şubat, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Perşenbe günündenberi Polverista'dayız. Burada da yerim iyidir. "Mektuplarımdan sıkılıyorsan, ben yazmayayım" deyişin bana çok dokundu. Benim burada yaşayışım, senin mektupların sâyesindedir. Çocuklarımıza da, bana da metâneti veren hep sensin. Yoksa bu ayrılık felâketlerine nasıl tehammül edebilirdik? İnsan bin türlü acılar, felâketler içinde bile yaşamak ister; çünki onu hayata bağlayan sevgiler var. Bir adamın sevdikleri ve se-

venleri yoksa, felâket karşısında ilk hatırına gelecek şey intihardır. İntihar eden adamların ahvâline dikkat etmişler: Hep bekâr, yâhut evlâtsız kimselerdir. Demek ki insanı mes'ud eden, yâni hayatı ona sevdiren muhabbetlerdir. Ben bu mahbusluk ve menfîlik iztiraplarını hep bu muhabbetler sâyesinde yenebildim. Dâima muhayyelemde canlandırdığım, ileride geçireceğimiz saâdetli ömürdür. Bâzan, geçen tatlı günleri hatırlarım; fakat, ekseriyâ gelecekteki müşterek saâdetlerimizi düşünürüm. Yeşil bir köyde, coşkun bir ırmağın kıyısında ağaçlar altında oturmuşuz. Türkân, çakıl taşları arasında sadefler topluyor. Güzel bir taş bulunca, sevinçle bağırarak Hürriyet'in yanına koşuyor : "Abla bak, nasıl güzel parlıyor!" diyor. Hürriyet, elindeki kitabı bırakarak, Türkân'ın taşına bakıyor : "Çok güzel, çok güzel!" diyor. Ondan sonra Seniha'ya getirip gösteriyor. O da, manzaranın resmini yapmakla meşgûl.. O da fırçasını bırakarak taşa bakıyor. Hâsılı Türkân, bulduğu hazîneyi ayrı ayrı hepimize gösteriyor. Taşı sana verdikten sonra, çiçek toplamağa gidiyor. Bir çiçekten sarılı, mâvili bir kelebek uçunca, onu tutmağa uğraşıyor. Bu sırada İkbal çayı hazırlamış. Bizi oradaki masanın etrâfına çağırıyor. Türkân, kelebeği tutmadan çaya gelmek istemiyor. Hürriyet, koşarak onu getiriyor. Çay içerken, kurşunî ırmağın gümüş dalgalarını seyrediyoruz. Fatma bu sırada ezberlediği bir şiiri okuyor. İşte bu gibi tablolar, dâima gözümün önündedir. Bu hayâlleri biraz hakikate yaklaştıran, senin ve kızlarımızın mektuplarınızdır. Sen mektup yazmasan, bu *Yeşilköy* hayâli muhayyelemde yaşayabilir mi? Allāh aşkına, bir daha böyle acı sözler yazma! Bana, mümkün olduğu kadar çok mektup gönder. Mektuplarınızı okudukça, kendimi sizinle berâber sanıyorum. Benim burada yegâne saâdetim, mektuplarınızı okumaktır. İnşa'llāh yakında iyi bir sulh olur ve biz de kavuşuruz; fakat bu zamana kadar mektuplarınızı kesmeyiniz. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim, İhsan, Hâşim, Râgıb, Zekî Beyler'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, İkbal'e selâmlar. Cümlenizi Allāh'a emânet ediyorum, sevgili hanımcığım!

Pazartesi, 16 Şubat 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CXLV, KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 16 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Şimdi yine Polverista'dayız. İki-üç ayda bir seyahat ediyoruz. İnsan bir yerde kalmakla sıkılır. Şimdiki yerim de çok iyidir. Bu gün yine kırlarda dolaşacağız. Burada yeşillik dâimî bir renk. Malta'ya geleli, her tarafı dâima yeşil gördüm. Hava da çok güzel. İnsanın içerisi şen olursa, burada sıkılmaz; çünki hastalık burada yok gibidir. Vücut rahatsız olmayınca, iş yalnız derûnî ahvâle kalır. Gönlümü ferah tutmanın yolunu da ben iyi bilirim. Filosofluğun bir tek fâidesi vardır ki, o da içini şen tutmaktır. Filosofta hırs, gurur, tefâhur gibi duygular bulunmaz. Bu hisler olmayınca, insan dışarıdaki âlemin düşünüşlerine kulak asmayabilir; çünki bir adamı başkalarının düşünüşlerine esir eden, tefâhur gibi, hırs gibi duygularıdır. Bu duygulardan âzâde bulunan bir insan, yalnız kendi iç dünyasında yaşar. Böyle bir adam, kendi âleminde yalnız kendisi hâkimdir. Esir de bulunsa, rûhunun içinde hürdür. Sevgililerinden uzak bulunsa da, rûhunun içinde onları görebilir. Hâfızası içinde, onlarla geçen müşterek hayatları tekrar eder. Muhayyelesi içinde, onlarla konuşur. Başkalarının ru'yâda gördüğünü, o, hulyâda görür. İşte benim filosofluktan, yâhut şâirlikten kazandığım yegâne fâideli hüner, rûhumu ve muhayyelemi istediğim gibi idâre edebilmektir. Başkalarını muhayyeleleri bedbaht eder. Ben ise, muhayyelemin yüzünden mes'ûdum. O hâlde benim için beyhûde merakta, endîşede bulunmayınız. Ben, vaktimi mümkün olduğu kadar hoş geçiriyorum[1]. Hele mektuplarınızı muntazam sûrette aldıkça hiç sıkılmam. Beni mes'ud edecek, sizin orada sihhatte ve rahatta bulunmanızdır. Bu kara günlerin elbette bir sonu vardır. Ahvâlin iyileşmeğe yüz tuttuğunu görüyorsunuz. Ben ümit ediyorum ki yakında iyi bir sulh olacak ve biz de kavuşacağız. Annenin is-

[1] Bu mektubun buraya kadarki kısmı, Ali Nüzhet Göksel tarafından neşredilmiştir (*Ziya Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları*, İst., İkbal Kütüphânesi 1931, s. 103 v. d.),

tirahatini te'mine çalıştığına çok memnun oluyorum. Onun rûhu da, vücûdü de yorulmağa gelmez. Türkân da onu eğlendiriyor. Hürriyet'in derslerine çalışmasından dolayı da memnunum. Sen ona dersler veriyormuşsun. Allāh seni ve hepinizi berhordâr etsin. Annene ve amucana çok selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim, İhsan, Hâşim, Râgıb, Zekî Beyler'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, İkbal'e selâm. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili kızım!

Pazartesi — 16 Şubat, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CXLVI. Zevcem Vecihe Hanım'a

Polverista — 16 Şubat, 1920

Sevgili Zevcem,

Geçen posta aldığım mektupların cevaplarını yazmıştım. Perşenbe gününden i'tibâren Polverista'dayız. Burada en iyi dâirenin en iyi odasındayım. Sıhhatim, rahatım yerindedir. Yiyecek, giyecek gibi şeyler istemediğim için gücenmezsiniz zannederim. Evvelce gönderdikleriniz bozuk geldi. Burada, arzu ettiğimiz her yemeği pişirtebiliyoruz. Artık bu cihetleri hiç düşünmeseniz iyi olur. Bana lâzım olan şey sıhhat ve rahatınızdır. Bunları haber veren mektuplarınız olduğu için, sizden yalnız mektup isterim. Bir posta mektubunuzu almasam rahatım kesilir. Ben de, sizi mektupsuz bırakmamaya çalışıyorum. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Kardeşime selâm. Allāh'a emânet olunuz, sevgili zevcem.

16 Şubat, 1336, Pazartesi

Zevcin,

Ziya Gökalp

CXLVII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 16 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Dört gündür ki Polverista'dayız. Yerim çok iyidir. Sihhatim, rahatım mükemmeldir. Burada husûsî olarak da yemekler yapıyoruz. Buraya geleli yeni mektup almadım. Evvel gelen mektuplarınızın cevaplarını yazdım. Köfte, kibe, pastırma gibi şeylerin gönderilmesine lüzum yok. Hem bozularak geliyorlar, hem de çok bahalıya oturuyorlar. Mektup yazmakta tenbellik göstermeyiniz, bu kâfîdir. Annene, amucana çok selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili kızım.

16 Şubat, 1336, Pazartesi

Baban,

Ziya Gökalp

CXLVIII. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 16.II.1920

SEVGİLİ KIZIM,

Polverista'ya geldik. Dört gündür ki buradayız. Ben Kemal ve Bedrî Beyler'le güneşli bir odadayız. Odamız geniş ve havadârdır. Bu binânın en iyi odasıdır. Güneş, sabahtan akşama kadar odamızdan eksilmez. Üç başka arkadaşımız da, dâirenin öteki odasındadır. Umûmî yemekten yemekle berâber, husûsî olarak da her gün yemekler yapıyoruz. Oradan yiyecek istememekte çok haklı imişim; çünki her gün tâze et, balık, ciğer,

böbrek gibi şeyler getirtiyoruz. Ezberlediğiniz şiiri okudum. Güzel.. Fakat Türkân'ın şiir ezberleyebileceğine inanamıyorum[1]. Benim sıhhatim, rahatım çok iyidir. Yalnız sizi merak ediyorum. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümleniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili kızım.

16 Şubat, 1336, Pazartesi

Baban,

Ziya Gökalp

[1] Seniha Hanım, babasına yolladığı 28 Kânunısânî, 1920 tarihli mektubunda, "Ben mektup yazarken amucam geldi, şiiri yaz dedi; ben de yazdım" cümlelerinden sonra, Feyzullah Sâcid'in, *Âzerbaycan* gazetesinden naklen *Yeni Gün*'de de neşredilen ve kardeşlerinin ezberlediği aşağıdaki manzûmeyi kaydetmiştir :

TÜRK'ÜN HİTÂBI

Ey Avrupa, benim tarihim vardır,
O büyük dimâğın, irfânın kadar;
Biçtiğin kaftanlar rûhuma dardır,
Küçük görme beni vicdânın kadar!

Hilkatle başlayan bir milletim ben,
Pençene girer mi ezelî deryâ?
Ufuk ufuk doğan bir devletim ben,
Alnımın bir eski tuğudur ziyâ..

Taç giyen başıma yakışmaz diken,
Ben de çok oynadım zafer oyunu
Ve lâkin seçerim kurttan koyunu,
Müntekīm değildim muzaffer iken!

Demek ki sen benden büyük değilsin,
Bunu İzmir'deki diller söylesin!
Benim hâtırama güneş eğilsin,
Senden çocuklarım nefret eylesin!

CXLIX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 19 Şubat, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta yine mektup almadan cevap yazıyorum. Yine söze nereden başlayacağımı bilmiyorum. Senin çok sevdiğin bahis *Yeşilköy* olduğu için, bu mektupta da ona dâir konuşalım. Sabah, kuşların sesleriyle uyanırız. Güneş altun ışıklarıyle dağların yeşil ormanlı tepelerini yaldızlamağa başlamış. İnekler, öküzler, mandalar otlamak için çayıra gidiyorlar. Çoban uzakta koyunları, kuzuları ağıldan çıkarıyor. Küçük taylar koşuşuyor. Rençberler öküzleriyle berâber tarlalara gidiyorlar. Türkân kahve tepsisini getirmiş : "Anne kalk, kahveni iç!" diyor. Sabah çayını da Hürriyet hazırlamış. Masanın ortasını çiçeklerle bezemiş. Çay içerken, Seniha yeni yazdığı şiiri okuyor. Çaydan sonra, çocukların sabah dersiyle uğraşıyoruz. Bu gün dersten sonra, karşıdaki ormana gideceğiz. Öğle yemeğini orada yiyeceğiz. Ormanın altında kırmızı boyalı bir değirmen var. Değirmenin arkında altın gibi parlayan balıklar görünür. Türkân çalılardan böğürtlenler toplarken, Hürriyet'le Fatma da çiçek ve yeşil yapraklardan güzel demetler yaparlar; çünki Seniha onlara, yemek sofrasını çiçeksiz bırakmayınız diye tenbih etmiş. Seniha da elindeki küçük fotograf makinesiyle ormanın, ağaçlar arasından akan ırmağın, yeşil dağların fotograflarını almakla meşgûl.. Öğle yemeğinden sonra ırmağın kenarındaki ağaçlar altına geliyoruz. Atların, ineklerin, mandaların su içmesini seyrediyoruz. Türkân, penbe kuzuların yanına giderek kıvırcık tüylerini okşuyor. Küçük çoban kızı, kavalını çalarak kuzuları dolaştırıyor. Akşama doğru eve dönerken, bu kuzuların, annelerine telâşlı melemelerle, ateşli bağırmalarla kavuştuğunu görüyoruz. Kuşlar havada küme küme yuvalarına dönerken, biz de küçük köşkümüze geliyoruz. Bu günleri unutmuşuz. Allāh'a şükrederek, bu mes'ud güne de kızların piyano çaldığı mûsıkî ile nihâyet veriyoruz. İşte, bu günkü hulyâm da bu! Yazacak söz olmadığı için, gönlümdeki temennîlerimi yazıyorum. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim.

Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim, İhsan, Hâşim, Râgıb, Zekî Beyler'e selâm. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili hanımcığım.

Perşenbe, 19 Şubat, 1336 — Polverista
Kocan,
Ziya Gökalp

CL. Zevcem Vecihe Hanım'a

Polverista — 19 Şubat, 1920

Sevgili Zevcem,

Bu hafta mektubunu alamadım; çünki posta gelmedi. Mektup almadan yazmak da zor oluyor; çünki söz bulmak kolay değil.. Haftada şu kadar mektup yazıyorum. Her mektuba yeni sözler yetiştirmek mümkün olmuyor. Mektup gelse içindeki sözler, cevaplarını da derhâl hatıra getirir; fakat, mektup almadığım zamanlarda gerek sıkıntıdan, gerek söz bulamamaktan ne yazacağımı bilemiyorum. Sana mektup yazdığım zaman, zihnim ya geçmişe, yâhut geleceğe çevriliyor; çünki geçmiş zamanlarda seni hep yanımda görüyorum. Gelecek zamanlarda da inşa'llāh hep berâber olacağız. Bu günki uğursuz zamanı unutmak, hiç hatırıma getirmemek istiyorum; çünki, bu kara günlerde senden ve çocuklarımızdan ayrı bulunuyorum. Hayatımın saatlerini üç kısma ayırdım. Birinci kısmını, hâfızamda geçmiş hayatı tekrar etmeğe sarfediyorum. İkinci kısmını, muhayyelemde gelecek hayatı tasavvur etmekle geçiriyorum. Üçüncü kısmını da, size mektuplar yazmakla, yâhut mektuplarınızı okumakla şenlendiriyorum. Hasretli bir gönülden ne beklenebilir? Benim dünyam, âileme âit hulyâlarımdan ibâret! Başkaları ru'yâlar görür, bu ru'yâların tâbirleriyle vakit geçirir. Ben, hulyâyı ru'yâya tercih ederim; çünki *ru'yâ* insanın elinde değildir. Fenâ tâbirli ru'yâlar görmek de mümkündür. Eskidenberi ru'yâya ehemmiyet vermediğim için, o da benim kafama hemen hiç uğramaz gibi.. Hulyâya gelince, bunu istediğim sûrette idâre edebilirim. Hayatta mes'ud olmayanlar için, en tatlı saâdet hazînesi hulyâdır. *Hulyâ* sâyesinde insan, kış günü güller içinde, bülbül sesleri arasında yaşayabilir.

Hulyâ sâyesinde en yoksul bir adam, kendisini en muhteşem bir sarayda görebilir. Hulyâ sâyesinde, âilesinden ayrılmış bir baba, bir zevç kendisini sevgililerinin arasında bulmak iktidârına mâlik olur. Evet, ben burada garîbim, menfîyim. Sizden, sevgililerimden mehcûrum, mahrûmum; fakat, hulyâ sâyesinde, kendimi dâima sizinle berâber görüyorum; çünki hâfızam, muhayyelem, kalbim, rûhum hep sizinle doludur. Sizi görmek için gözlerimi kapamak, derûnî gözlerle gönlümün içine bakmak kâfîdir. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Nedim, İhsan, Râgıb, Zekî Beyler'e, İkbal'e selâm, sevgili zevcem!

Perşenbe, 19 Şubat, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CLI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 19 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta üç ay evvel gelmiş olan *Yeni Hayat* kitabını verdiler. Gazetelerle berâber geldiği için, o vakit vermemişlerdi; fakat, kitaplar memnu' olmadığı için, talebim üzerine bunu ötekilerden ayırarak verdiler. Bu hafta henüz mektup gelmedi. İhtimâl ki posta yarın, yâhut öbürgün gelir. Alacağım mektuba peşin olarak bu cevâbı yazıyorum. Sen hangi kitapları okuduğunu hiç yazmıyorsun. Hürriyet'in de dersi nereye geldiğini bildirmiyorsun. Türkân'ın kitaba, derse, hocaya ihtiyâcı yok. O kendi kendine sözler, fikirler îcâd ediyor. Ben burada hepinize dâir ayrı ayrı haberler almak isterim. Mektuplarınız beni içinizde yaşatacak derecede tafsilâtlı ve canlı olsun. Benim buradaki ömrüm dâima ayni sûretle geçiyor. Ara-sıra buradan oraya göçler olmasa, hayatımda hiç yenilik olmayacak gibi.. Bahçede bir arkadaşla konuşarak dolaşmak, mütâlea, ders, havâî sohbetler.. Haftada iki gün mektup yazmak ve posta geldiği günlerde de meserretle, sabırsızlıkla gelen mektupları okumak... Yalnız kaldığım zamanlarda da yuvamı, eşimi, yavrularımı düşünmek.. İşte her günki yaşayışım böyle geçiyor. Haftada bir gün kırlarda,

köyler arasında gezmeğe çıkarız. Sürü sürü koyunlar ve keçiler, öbek öbek çocuklar görürüz. Çocuklar umûmiyetle bize selâm verirler. Acebâ bizi de kendileri gibi mektep talebesi mi sanıyorlar? Yâhut başlarımızdaki fesler ve kalpaklar, onlara sevimli mi görünüyor? Hâsılı küçük çocuklar bize dost nazarlarla bakıyorlar. İngilizce kitaplarda da çocuk şiirlerini severek okuyorum. Hayatın en tatlı çağı çocukluktur. Bu devirde dinlenilen perî masalları, en güzel romanlardan daha vecdlidir. Bilmem çocuklarıma olan iştiyâkımdan, tehassürümden dolayı mı, her nedense, bu gün rûhumun içi bir çocuk bahçesi gibi olmuştur. Türkân orada gürültülü oyunlarını oynarken, Hürriyet de sessizce bebeklerine masal anlatıyor. İşte benim hayatım böyle geçiyor. Siz de bana ne okuduğunuzu, ne düşündüğünüzü yazarsanız, kendimi yuvamda, yavrularımla berâber yaşıyor gibi görürüm. Annenize, amucanıza, selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Hepinizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Perşenbe, 19 Şubat, 1336 — Polverista
Baban,
Ziya Gökalp

CLII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 19 Şubat, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta henüz mektup almadık. Belki yarın alırız. Rahatım, sihhatim çok iyidir. İyi bir sulhe intizâr ediyoruz. Yakında kavuşacağımızı ümit ederim. Burada derslerle, kitaplarla hoş vakit geçiriyorum. Yalnız mektubunuz geciktiği zaman sıkılıyorum. Sihhatinize dâir bir haber almayınca rahat edemiyorum. Beni mektupsuz bırakmayacağınızdan emînim. Ben de size elimden geldiği kadar çok yazıyorum. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim, İhsan, Hâşim, Râgıp, Zekî Beyler'e selâm. İkbal'e de selâm. Hürriyet,

şimdi hangi kitabı okuyor? Ablası onu çalıştırıyor mu? Seniha'nın mektubundaki şiiri Türkân'ın ezberlediğine inanmadım[1]. Türkân'a söylettiğiniz sözler, yaptırttığınız işler ancak büyük bir adamın kârıdır. Şimdilik Allāh'a ısmarladık.

19 Şubat, 1336
Kocan,
Ziya Gökalp

CLIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 19 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta henüz mektup almadım. Üç ay evvel gelmiş olan *Yeni Hayat*'ı geçen gün verdiler. Bu sırada, Paskalya olduğu için mektuplar gecikiyor. Sen Hürriyet'e ders okutuyormuşsun. O da Türkân'a oyun öğretiyor. Türkân, annesine tesellî veriyor. Anneniz de sana masallar söylesin. Ben de, kalb kulağıyle hepinizi dinlerim. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Hepinizi Allāh'a ısmarladım. Sevgili yavrum!

19 Şubat, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CLIV. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 19 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta mektup almadığım için, senin yeni bulduğun sözlerden de haberdâr olamadım. Hürriyet ablan, bir söylenen sözün bir daha tekrar edilmesini sevmez. Sen dâima yeni sözler îcâd et-

[1] Bu şiir hakkında bilgi edinmek için bk., CXLVIII. numaralı mektup, not—1.

tiğin için, seni çok seviyor. Senin bütün sözlerin bana dâir.. Bundan dolayıdır ki, mektuplarda hep senden bahsediyorlar. Sana gönderdiğim bu kartın yazılarını okuyamazsan da, resmini anlarsın. Annene, amucana çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Dadın İkbal'e de selâm. Hepinizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

19 Şubat, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CLV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 21 Şubat, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Dün ikisi 5, ikisi 7, biri 8, biri 12 Şubat tarihli altı mektup aldım. Dördü senden, ikisi Seniha'dan.. Sıhhatim, rahatım gāyet iyidir. İyi bir sulh olmak üzredir. İnşa'llāh sulh, ümidimiz gibi çıkar. Biz de meserretle geliriz. Bu gün de teahhüdsüz posta mektuplarını alacağım. Dün aldığım mektuplar teahhüdlülerle, Sefârethâne mektuplarıydı. Ben de size her fırsatta mektup yazıyorum. Hasret ve iştiyâkım gittikçe artıyor. Derslerle, kitaplarla vaktimi hoş geçirmeğe çalışıyorsam da, ayrılığa da bir türlü alışamıyorum. Her ne ise, inşa'llāh bu kara günler bir daha dönmemek üzre yakında bitecektir. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Arkadaşların hepisine selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili zevcem!

21 Şubat, 1336, Cumartesi

Zevcin,

Ziya Gökalp

Vakit dar olduğundan uzun mektup yazamadım[1].

[1] Bu mektup, diğerlerinden farklı olarak alel'âde ve ufak bir kâğıda yazılmıştır.

CLVI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 23 Şubat, 1920

SEVGİLİ HANIMCIĞIM,

Bu hafta 5, 7, 8, 12 tarihli altı mektup aldım. Dördü senden, ikisi Seniha'dan.. Mektuplarınızı böyle çok aldıkça, bütün ayrılık acılarını unutuyorum. Ben de size elimden geldiği kadar çok mektup yazıyorum. Yalnız, mektupların geç gelişinden şikâyet ediyorsunuz ki, bunda da benim kabahatim yok. Sizin sıkılmamanız için elimden ne gelirse yapmakta kusur bırakmam. Burada mektup yazmaktan başka, size meserret verecek ne yapabilirim? Bundan dolayıdır ki, size mektup yazmayı bir ibâdet gibi mukaddes sayıyorum. Sizden de yalnız mektup isterim. Orada hem herşey pahalı olduğu için, hem de gelinceye kadar bozulduğu için, artık paket istemiyorum. Burada herşey ucuzdur. Her istenilen şey de bulunuyor. Şimdi dâiremizde husûsî olarak yemekler pişirdiğimiz için, yemeklerimiz gāyet lezzetlidir. Hergün ya tâze et, yâhut tâze balık, ciğer, böbrek, baş gibi şeyler aldırıyoruz. Arkadaşlarımız gāyet iyi yemek pişirmesini biliyorlar. Demek ki artık yemek cihetini düşünmeniz iktizâ etmez. Umûmî yemekler o kadar lezzetli olmuyordu; fakat husûsî yemekler hem arzuya göre yapılıyor, hem kerestesi bol, hem de pişirmesi nefis oluyor. Burada çokolatanın da iyisi var; fakat, Türkân'a gönderemiyorum. Buradan gönderseydim, Türkân için daha makbule geçecekti. Zavallı çocuk, babasından şimdiye kadar hiçbir hediyecik alamadı. Buradan gelen mektupları tanıdığı gibi, herhâlde buranın çokolatasını da tanıyacaktı. Yine siz orada, aldırıp benim tarafımdan gelmiş gibi kendisine verirsiniz. Bu gün yine kırlara çıkacağız. Biraz yeni manzaralar görüyoruz ve cimnastik yerine geçer diye yürüyoruz. Bahçede de her gün yürüyorsak da, bu Pazartesi kır seyahatleri daha devamlı bir yürüyüştür. Seniha biraz fedakârlığını azlatsın da, derslerine çalışsın. Hürriyet de artık içliliği bırakıp, konuşkan olsun. Benim geldiğim zaman da konuşmıyacaksa, beyhûde gelmeyim. Dili olup da konuşmayan insan olur mu? Bu hâl bir hastalık olsa da, tedâvîsi mümkündür. Kar-

deşime çok selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim, İhsan, Halim Sâbit, Hâşim, Râgıb, Zekî Beyler'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, İkbal'e selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım. İnşa'llāh yakında iyi bir sulh olduktan sonra kavuşuruz, sevgili hanımcığım.

Pazartesi, 23 Şubat, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CLVII. Zevcem Vecihe Hanım'a

Polverista — 23 Şubat, 1920

Sevgili Hanımcığım,

Bu hafta altı mektup aldım. İkisi 5, ikisi 7, biri 8, biri 12 Şubat tarihli. Dördü senden, ikisi Seniha'dan. Bunların ikisini Sefârethâne tarīkıyle, dördünü de postadan teahhüdlü olarak aldım. Hürriyet'in konuşmadığını yazıyorsun. Bu kızın utangaçlığı gittikçe artıyor. Hâlbuki utanıp konuşmamak iyi değildir. Ona kalabalık içinde şiir okutturunuz, masal söylettiriniz. Ezberlediği şiirleri, hepinizin yanında yüksek sesle söylesin. Hepinizin yanında masal söylesin. Bu sûretle mahcupluğu yavaş yavaş zâil olur. Ben geldiğim zaman benimle konuşmak için, şimdiden konuşmağa alışmalıdır. Ben de evvelce, yeni gördüğüm adamlarla konuşamazdım; fakat, bu iktidarsızlığı üzerimden atmağa çalıştım. Umûmî meclislerde konferans vermeğe başladım. Sonra Darülfünun müderrisliğini kabûl ettim. Daha sonra umûmî dersler açtım. İşte bu gibi tedbirlerle tabiatimin aksine giderek, her yerde söz söylemeğe kendimi alıştırdım. Herhâlde, daha çocukken beni mahcubluğa alıştırmasalardı, daha iyi olurdu. Bu gibi çocukları sinir doktorlarına göstermek de fâidelidir. Mektep de, çocukların serbest olmasına yardım eder; fakat, hocalar mahcup çocukların bu hastalığını nasıl izâle edeceklerini bilme-

lidirler. Hâsılı Hürriyet beni seviyorsa, kendisi de nefsine cebrederek serbest olmağa, serbest söz söylemeğe kendini alıştırsın. Oraya geldiğim zaman, kendisini gāyet serbest görmeliyim. İnsana yalnız okumak, yazmak kâfî değildir. İnsan fikirlerini söyleyemezse, çok fikirli olması neye yarar? Bakınız, Türkân dili açılmamışken, her fikrini umûma anlatabiliyor. O da, büyüyünce Hürriyet'e baka baka mahcup olacak. Eskiden mahcubluk bir fazilet sayılırdı; fakat, bu günki hayatta mahcubluk iyi değildir. Hayâlı olmak başka şey, mahcubluk başka şeydir. İnsan hayâlı olmalı, fakat mahcup olmamalıdır. Sihhatim, âfiyetin çok iyidir. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Mektuplarınızdan çok memnun oldum. Dâima böyle çok yazmanızı isterim. Seniha'nın da fedakârlığından çok memnunum. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Hepinizi Allāh'a ısmarladım, sevgili hanımcığım.

Pazartesi, 23 Şubat, 1336 — Polverista
Kocan,
Ziya Gökalp

19. KARDEŞİM NİHAD BEY'E

Polverista — 23.II.1920

SEVGİLİ KARDEŞİM,

Bu hafta 5, 7, 8, 12 tarihli altı mektup aldım; dördü refîkamdan, ikisi Seniha'dan.. Benim sihhatim, rahatım iyi, arkadaşlar da hep rahattadır. Hepsi size selâm ederler. Feyzî, Zülfî, Velî Necdet Beyler de rahattırlar; çok selâmları var.

Şimdi Polverista'dayız. 25 numaralı dâirenin güneşli odasındayım. Yine haftada bir def'a kırlara gezmeğe çıkıyoruz. Bu gün de gezme günümüzdür.

Paris'e ısmarladığım kitaplar geldi. Bir haftadanberi felsefe derslerini ta'kibediyoruz. Türkler'in ictimâ'î tarihini de görüyoruz. Tekye devam edemedi; çünki mûsıkî bilenler yok.. Şimdi herkes kendi kitapları ile, mütâlea, ders yâhut tercemeleri ile meşgûl..

Sulha dâir iyi haberler geldikçe seviniyoruz. Bâzan gelmek sözleri de çıkıyorsa da, inanan pekaz.. Ders arkadaşlarımız, çabuk gidersek felsefe kitabını bitiremeyeceğiz diye endīşe ediyorlar. Hâsılı okumak, öğrenmek arzusu, bâzan gelmek arzusuna galebe çalıyor.

Orada hastalıklar çok.. Mümkin olduğu kadar hıfzü's-sihhaya riâyet edilse iyi olur. Bâzıları gazete havâdisleri yazıyorlar. Bu sûretle biraz malûmat alabiliyoruz. Nâdî Bey, göndermekte devam etsin. Arkadaşlardan kimse mektup yazmıyor. Mecmualar pek ruhsuz..

Burada havalar iyi gidiyor.. Orada çok kar yağdığını yazıyorlar. Çocuklar çok üşüdüklerini söylüyorlar; hâlbuki biz burada güneşin harâretli nurları içindeyiz.

Artık hiç paket ve kitap istemem. Paris'ten, Londra'dan kitap getirtmek daha ucuz oluyor. Burada kendi dâiremizde husûsî birşey yaptık; lezzetli yemekler yiyoruz.

İyi bir sulh olacağına i'timâdım var. Ahvâl gittikçe iyileşiyor. Almanlar'ın memleketlerinde muhakemesine râzı olmuşlar. Ayni usûlün Türkler'e de teşmīli zarûrîdir.

Bu hafta sizin mektubunuz çıkmadı. Postadan gelen mektuplar hep teahhüdlü idi. Bâzısı teahhüdlü, bâzısı teahhüdsüz olsa daha iyi olur. Sefârethâne mektupları da muntazaman gelmeğe başladı; posta ile berâber aldık.

Refīkama çok selâmlar.. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim, İhsan, Halim, Hâşim, Bekir, Emīn, Sabrî, Râgıb, Sırrî, Fuad Bey-ler'e selâm.. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a ve İkbal'e de selâm.. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, muazzez kardeşim[1]!

Polverista — Pazarertesi, 23 Şubat, 1336

Kardeşin,

Ziya Gökalp

[1] Gökalp'in bu mektubu, "Resmî esir kâğıdına, mürekkeple" yazıldığı ve Diyârîbekir'de, Ziya Gökalp Müzesi'nde bulunduğu kaydi ile Ali Nüzhet Göksel tarafından neşredilmiştir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 26 v. d.).

CLVIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 23 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta 5, 7, 8, 12 Şubat tarihli altı mektup aldım. İkisi senden, dördü annenden.. Mektuplar yine hep Türkân'ın sözleriyle dolu. Bu kız hepinizi şaşırtmış olmalı! Mini mini zekâsıyle kendisini size sevdiriyor. Ne yapsın? Telâşlı bir evde böyle yapmasa, kimse kendisini hatırlamayacak. Hepiniz benimle meşgûl oluyorsunuz. Kendinizi unutmuşsunuz. Sen derslerini büsbütün bıraktın. Annen, kendisini hayâlâta kaptırmış. Hürriyet'i düşünceler yakalamış. Kimse ile konuşmuyor. İçinizde ayık ve uyanık yalnız Türkân var. Hepinizi ferahlanmağa, şen olmağa dâvet ediyor. Ben burada rahatken, yakında kavuşacağımız malûmken, beyhûde kendi kendinizi üzmenizde ne faide var? Size ilk günden yazdım ki, bu felâketli zaman geçecek. Kederin, merâkın hiçbir fâidesi yoktur. İşte görüyorsunuz ki, dünyanın hâli gittikçe iyileşiyor. Sulh olmak üzredir. Artık kavuşmamıza az kaldı. Siz de artık telâşı, heyecanı bırakınız. Sinirli olmak iyi birşey değildir; insan felâketlere kuvvetli sinirle galebe çalabilir. Sinirin kuvvetli olması ise, insanın elindedir; çünki sinirin bir adı da heyecandır. İrâde, heyecanlara hâkimdir. İrâde de dinle mefkûreden gelir. Dindâr adamlar irâdeli oldukları gibi, mefkûreli insanlarda da kuvvetli irâde bulunur. Allāh'ına inanan, milletine güvenen bir adam, Īmânlı ve mefkûreli (olduğu)[1] için, kuvvetli irâdeye mâlik demektir. Böyle bir adam heyecanlarına, yâni sinirlerine hâkim olur. İşte hepinizden de bu irâdeyi, bu hâkimiyeti bekliyorum. İçinde bulunduğumuz zaman, insanların irâdesini kuvvetlendirecek bir zamandır. Bu felâketlere demiri soksanız çelikleşir. İnsanın çeliğine de kahraman derler. Bu gün kızların, kadınların da kahraman olacağı bir zamandır; çünki felâkete tehammül de bir kahramanlıktır. Benim gurbete düşmekliğim, sizi de büyük kederlere, iztiraplara düşürdü. İşte siz bu felâkete tehammül ettikçe, benim burada metânetim fazla olur.

[1] Gökalp dalgınlıkla, *mefkûreli için* yazmıştır.

Hâsılı çoğu gitti azı kaldı. İnşa'llāh yakında kavuşacığız. Kavuşma zamanına kadar sihhatinizi, metânetinizi muhâfaza ediniz. Birleşince, yine mes'ud bir hayat yaşamağa başlarız. O zaman sizin terbiye ve tahsilinizle de meşgûl olurum. Annenize, amucanıza çok selâmlar.. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Hepinizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Pazartesi, 23 Şubat, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CLIX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 23 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta seninle annenin 5, 7, 8, 12 Şubat tarihli altı mektubunuzu aldım. Çok memnun oldum. Her hafta böyle çok mektuplarınızı beklerim. Mektuplarınız geldiği zaman garipliğimi unutuyorum. Yanınızdaymışım gibi bahtıyâr oluyorum. Sihhatim, rahatım çok iyidir. Hepinizin dâima sihhatte ve istirahatte olmanızı Cenâb-ı Hak'tan istirham ediyorum. Sihhatinize çok dikkat ediniz. Evde derslerinize çalışınız. Şimdi mektebe gitmiye lüzum yok. Hastalıkların bitmesini bekleyiniz. Annenize, amucanıza çok selâmlar. Hürriyet'in, Fatma'nın, Türkân'ın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Şimdilik Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

23 Şubat, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CLX. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 23 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Annen, senin konuşmadığını yazıyor. Bu hâle mahcûbiyyet derler ki bir nevi' sinir hastalığıdır. İnsan bu hâle irâdesiyle galebe çalabilir. Yavaş yavaş uğraş. Kendini herkesin yanında konuşmıya alıştır. Herkesin yanında, ezberlediğin şiirleri yüksek sesle oku; masallar söyle! İyi düşünmek kifâyet etmez. Düşündüğünü söylemek de lâzımdır. Ben gelince, benimle de konuşmıyacak mısın? Bak, ben bunu istemem. İnsan, uğraşa uğraşa kendisini her şeye alıştırabilir. Türkân bile konuşuyor. Fatma eskidenberi konuşuyor. Hâsılı senin de papağan gibi konuşmanı, bülbül gibi ötmeni isterim. Tabiî beni kırmazsın. Īcâbederse bir doktora da kendini göstertebilirsin. Şimdilik Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

23 Şubat, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CLXI. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 23 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Seni, başka kâğıtlar vererek babanın kâğıtlarıdır diye aldatmak istiyorlar; fakat sen aldanmıyorsun. Benim gönderdiğim mektupların kâğıtlarını tanıyorsun. Annenden para alıp asker ağaya vererek, çokolata aldırtmayı da biliyorsun. Mâşa'llāh aklın büyümeğe başlamış! Yeni resmini hâlâ göndermediler. Vücûdünün nekadar büyüdüğünü bilmiyorum. Annene tesellî vermekte devam et. Bilmeksizin sen onun tabībi oldun. Kırık kalbine tesellîler, meserretler saçtın. Bundan dolayıdır ki, ben de seni çok seviyorum; fakat yalnız senin değil, ablalarının da baba-

sıyım. Onları da çok severim. Babanı, anneni inhisar altına almaya çalışma. Ablaların seni çok seviyor; sen de onları çok sev! Anladın mı, sevgili kızım!

23 Şubat, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CLXII. Zevcem Vecihe Hanım'a

Polverista — 26.II.1920

Sevgili Hanımcığım,

Geçen hafta aldığım 5, 7, 8, 12 Şubat tarihli altı mektuba, Pazartesi günü cevap yazmıştım. O zamandanberi yeni mektup almadım. İyi bir sulh yapılmak üzredir. O hâlde bizim gelmemiz de yaklaşıyor demektir. Ben gelinceye kadar Hürriyet'i konuşturmaya çalışmalısın. Öyle anlaşılıyor ki, sen de artık bu zavallı kızcağızla konuşmuyorsun. Türkân seni ablalarından büsbütün gasbetmiş. Hürriyet içlidir. Babası uzakta. Annesi kendisini hiç aramıyor. Bu yalnızlığa, bu içli kız tehammül edemez. Kendi kendini mekteple eğlendirmeğe çalışıyor. Hastalıktan dolayı mektebe gitmesini de bırakmıyorsunuz. Yalnız Türkân'la konuşmakla, nasıl vakit geçirsin? Ara-sıra yanına çağırıp da konuşsan, masal söylesen, yâhut söyletsen olmaz mı? Bu sûretle hem sen düşünceden kurtulursun, hem de o biraz sevinmiş olur. Seniha sana ve bana yarayan işlerle uğraşarak, kendi kendini avutuyor. Hürriyet'i bir okutan bulunsa, o da kitaplarıyle uğraşır; fakat, senin dalgınlıklar içinde kalışın, bu zavallıları rehbersiz bırakıyor.Niçin dâima bunları karşına alarak, tatlı sözlerinle kalblerini ferahlandırmıyorsun? Türkân seni zorla meşgûl etmese, onu da unutacaksın. Muttasıl düşünmek, şikâyet etmek, ah of etmek doğru değildir. Hiç yerinden kalkmaksızın bu zavallı kızları tatlı sözlerinle sevindirebilirsin. Bunlar bu yaşta hep gamlı, hep kederli vakit geçirirlerse, ben burada nasıl rahat edebilirim? İlk mektuplarımdanberi yazıyorum. Bu günler geçecek; fakat kederle geçirilen zamanların izleri ruhlarda kalır. Bilhassa çocuk-

ların rûhu şetârete, meserrete muhtaçtır. Bir ayrılık var diye, senenin oniki ayını düşüncelerle geçirip, çocukları da dâima endîşeli, meraklı olmağa alıştırmak iyi mi? İşte, sen yazıyorsun ki, Hürriyet benimle bile konuşmuyor. Demek ki artık ona eskisi gibi tatlı sözler söylemiyor, tatlı yüz göstermiyorsun. Bütün bu şeylere de hep ben sebep oluyorum. İşte bu gün de mektubum bu gibi sözlerle doldu. Ne yapayım, bu kadar mektuplara söz nereden yetiştireyim. Hürriyet'e dâir yazdığın sözler, kalbime çok dokundu. Mahcûbiyyet de bir hastalıktır. Zavallıyı bir sinir doktoruna göstermek de fâidelidir; fakat, her şeyden iyisi, senin dâima onunla tatlı tatlı konuşmandır. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye Hanım'a selâm. Allâh'a emânet olunuz, sevgili hanımcığım!

Perşenbe, 26 Şubat, 1336 — Polverista
Kocan,
Ziya Gökalp

CLXIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 26 Şubat, 1920

SEVGİLİ HANIMCIĞIM,

23 Şubat tarihinde cevaplarını yazdığım 5, 7, 8, 12 Şubat tarihli mektuplarınızdan sonra, yeni mektup alamadım. Biz burada haftada iki kerre mektup yazıyoruz. Buraya haftada iki posta gelmiş olsaydı, dâima yazdığımız mektuplar, aldığımız mektuplara cevap olurdu. Hâlbuki dâima bir postaya karşı, iki posta ile cevap veriyoruz. İşte bu gün yazdığım bu mektup da, o mektuplarınıza cevaptır. İyi bir sulh yapılmak üzredir. Yakında bizim de geleceğimiz söyleniyor; fakat nekadar doğru olduğunu bilemem; çünki ben her işittiğim habere bir roman nazarıyle bakarım. Romandaki vak'alar olmamış; fakat olabilir. Binâenaleyh aklın imkânsız görmediği her haber de, doğru ve yalan olabilir. Ben haberlere kulak asmaksızın, ilk gündenberi yazdığım

kanaatteyim. Yâni sulh olunca oraya geleceğimize kāni'im. İnşa'llāh yakında görüşürüz. Oraya gelince nasıl isteresn, hayatımıza öyle bir program yaparız. Nerede istersen, orada otururuz. Yalnız senin tedâvîni, çocukların da tahsilini nazara almalıyız. Ben bir köyde de otursam sıkılmam. Elverir ki âilem yanımda bulunsun. *Yeşilköy* hulyâsını ben de senin gibi dâima zihnimde genişletiyorum. Dağ, orman, dere, göl, çiçekler, kuşlar, ekinler, inekler hep gözümün önünden geçiyorlar. Şehirlerin taş binâlarını görmekten, araba seslerini, otomobil gürültülerini işitmekten insan bıkıyor. Siz bir senedenberi kır yüzü, sahrâ, orman manzaraları da görmediniz. Hâlbuki ben Mondros'ta güzel bir tabī'atin içinde yaşadığım gibi, burada da güzel manzaralar var. Saf havaların içinde yaşıyorum. Siz orada, ısınmak için ateş yakmağa muhtaçken, beni burada güneşin altun ışıkları ısıtıyor. İnşa'llāh gelince sizinle berâber güneşli, çiçekli, ormanlı bir *Yeşilköy*'e çekiliriz. Koyunların, ineklerin, horozların, bülbüllerin seslerini dinleyerek, mes'ud bir hayat yaşarız. Ben çocuklarımıza ders okuturum, sen de onlara masal söylersin. Gözlerimizin hudutları yeşil ormanlar, mâvî dağlar, koyu kurşunî bir göl, yâhut bir denizden ibâret olur. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Türkân'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Nedim Bey'e selâm. Şeref'in Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm, sevgili hanımcığım!

Perşenbe, 26 Şubat, 1336 — Polverista
Kocan,
Ziya Gökalp

CLXIV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 26 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

5, 7, 8, 12 Şubat tarihli altı tâne mektubun cevaplarını pazartesi günü yazmıştım. Yeni posta gelmediği için, bu mektubum da yine o mektuplara cevaptır. Türkân'ın yaptığı işleri yazıyorsun.

Türkân akıllı bir çocuktur. Hepiniz bu meleği çok sevdiğinize iyi ediyorsunuz. O kendisini zorla size sevdiriyor. Hürriyet konuşmaz, içindekini söylemez olduğu için, o kimsenin hatırına gelmiyor. Bunu söyletelim, konuşturmağa alıştıralım diyen yok. Evvelce yalnız benim yanımda konuşmaktan sıkılırdı. Şimdi annesiyle de konuşamıyormuş. Üzerine düşmeden, kendisini sıkmadan, masallarla, oyunlarla biraz bu kızcağızı da şetâretlendirseniz iyi olur. Kendisine sıkılma, utanma dendikçe, mahcupluğu daha ziyâde artar; fakat, bu gibi sözler söylemeden, kendisiyle çok konuşup söyletmek fâidelidir. Ezberlediği şiirleri yüksek sesle okursa, hepinizin yanında masal söylerse, yavaş yavaş sıkılganlığı geçer. Annesini düşünür gördükçe, o da düşünüyor. Güler bir yüz görmeyince, o da gamlı duruyor. Türkân kadar çok küçük değildir ki, çocukluklar yapsın. Sen onun âdetâ arkadaşı ol, ablalıktan çıkıp da onunla bir akran gibi konuş. O vakit içinde ne varsa sana söyler. Ablalık yapınca, görüşmeniz resmî olur. Hürriyet ise resmî görüşemez. Evvelce annesi, onu Türkân gibi mini mini bir bebe görürdü. Hürriyet de, onunla serbest konuşurdu. Şimdi yalnız Türkân'ı bebe gördüğü için, Hürriyet'le annesinin konuşmaları resmîleşti. Böyle olunca, artık onunla da konuşamıyor. Mahcup insanlar, teklifsiz konuşacak bir arkadaşları yanında serbest söz söyleyebilirler. Araya resmîlik girdi mi, söz söyleyemezler. Türkân ise herkese karşı serbesttir. Hâsılı berâber kâğıt oynayınız. Biribirinize masallar söyleyiniz. Türkân'ı, Fatma'yı da alarak annenizin etrâfında şen, şâtır bir halka vücûde getiriniz. Zamânınızı dâima meserretle geçiriniz. İnşa'llāh ben de yakında gelir, meserretlerinize ortak olurum. İyi bir sulh olmak üzredir. Memleketimiz kurtulursa biz de kurtuluruz. Yiyeceğe, giyeceğe dâir paketler artık istemiyorum. Kitaba da ihtiyâcım yok. Yakında gelmemiz de muhtemeldir. O hâlde beyhûde hiçbir şey göndermeyiniz. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim, İhsan, Halim, Hâşim, Râgıb, Zekî Beyler'e, Feyziye Hanım'a, İkbal'e selâm. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili kızım!

Perşenbe, 26 Şubat, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CLXV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 26 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta yeni mektup almadım. 12 Şubat tarihli mektubuna, 23 Şubat tarihiyle cevap vermiştim. İnşa'llāh yakında görüşeceğiz. Sihhatim, rahatım çok iyidir. Hürriyet'e ders okutuyor musun? Sen de kendi derslerine çalışıyor musun? Yoksa hepiniz Türkân'dan mı ders alıyorsunuz? Çünki onun sözleri hep ezberinizdedir. Annene, amucana, selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Nedim, İhsan, Halim, Hâşim, Râgıb, Zekî Beyler'e, İkbal'e selâm. Hepinizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızım!

26 Şubat, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CLXVI. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 26 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Annen diyor ki Hürriyet benimle bile eskisi gibi konuşmuyor. Hâlbuki ben zannediyordum ki, annenle en çok konuşan sen olacaksın; çünki zavallı annen tesellîye mühtaçtır. Sen de hem onu çok seversin, hem de güzel sözler söylemesini bilirsin. Bildiğin sözleri niçin saklıyorsun? Sen orada annenle, kardeşlerinle konuştukça, benim de burada rûhum açılır. Bundan başka, herkesin yanında da söz söylemelisin. Mahcupluk iyi birşey değildir. Türkân'la da çok oyna! Ablandan da ders oku! Hâsılı şen, şâtır ol! Hepinizi Allāh'a emânet ettim, sevgili kızım!

26 Şubat, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CLXVII. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 26 Şubat, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Sen, Hürriyet ablanı boş bırakma! Dâima söylet! Annenin yanına getir. Onun yanında da konuşsun. Anneni düşünceli görürsen yanına git, düşünmesine meydan verme! Hürriyet'i de konuşmaz görürsen, onu da konuştur! Sen evimizin sinir doktorusun. Benim gelmem için de duâ et! Senin duâlarını Allāh kabûl eder. Burada çokolatanın iyisi varsa da, sana gönderemiyorum. İnşa'llāh geldiğim zaman getiririm. Sana başka yemişler de alırım. Şimdi annen, amucan, ablaların alsınlar. Annene, amucana selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili kızım!

26 Şubat, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CLXVIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 1 Mart, 1920

SEVGİLİ HANIMCIĞIM,

Bu hafta posta gelmedi. Mektup almadığım için ne yazacağımı bilmiyorum. Mektup almadığım zamanlar, çocuklarımızın resmine bakarak müstesellî olmağa çalışıyorum. Türkân'ın yeni resmini göndereceğini yazmıştın. Ben de, hepsinin yeniden bir resmini istemiştim. Bu resim hâlâ gelmedi. Bundan sonra resim aldırıp göndermeğe hâcet yok; çünki sulh bitmek üzredir. Sulh bitince oraya geleceğiz demektir. Bilmem, gelince Türkân beni tanıyacak mı? Hürriyet benimle konuşacak mı? Bu kızın sükûtîliği beni çok müteessir ediyor. Niçin yanına çağırıp da söylet-

mıyorsun? Seniha bu kadar yürümesine ve çalışmasına göre bâri şişmanlığı azalıyor mu? Ben şişmanlıktan bir türlü kurtulamıyorum. Sen dişlerini tamâmen yaptırdın mı? Aklım, fikrim hep sizinle meşgûl.. Ayrılık acıları, artık dayanamıyacak bir dereceye geldi. Oraya gelince Hürriyet'ten masallar dinleyeceğim. Şimdiden masal öğrenmeğe ve söylemeğe çalışsın. Türkân'ın da tûtî dilini dinleyeceğim. Seniha da hangi kitapları okuduğunu ve onlardan ne gibi fikirler edindiğini bana anlatacak. Sen de, *Yeşilköy*'e ne zaman gideceğiz diye beni sıkıştıracaksın. Bu kadar İstanbul'dan sıkıldınız mı? Hakkınız da var. Birbuçuk senedenberi kır, orman, deniz görmediniz. Yeşil bayırlar, yeşil ağaçlar, sadefli kumsallar temâşâ etmediniz. Saf hava teneffüs etmediniz. Güneşin altun ışıklarıyle ısınmadınız. Cağaloğlu'nun minâre gibi bir evinde güneşsiz, havasız odalarda, dar sokaklardan, kirli çatılardan başka birşey görmeksizin yaşadınız. Nekadar sıkıldığınızı, ne derecede üzüldüğünüzü biliyorum. Ben vâkı'a açık havalı yerlerde yaşadım. Güzel manzaralar temâşâ ederek vakit geçirdim; fakat, sevgililerimden ayrı olduktan sonra, havanın iyiliği, manzaraların güzelliği neye yarar? Hele bâzan böyle mektuptan da mahrum kalınca güneşe, havaya, denize kim kıymet verir? Demek ki, ben de sizin gibi sıkılmışım. Bütün emelim size kavuşmaktır. Birleşince münzevîyâne bir hayat yaşamak için, bir köye de çekilebiliriz; fakat, bu köy yemyeşil olmalı. Koyunları penbe, inekleri siyah, bulutları beyaz, çakıl taşları sadef olmalı.. İşte, mektup almadığım için merak ve endîşe içinde bulunduğum bu ânda, bu gibi hulyâlarla vakit geçiriyorum. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Nedim, İhsan, Halim, Hâşim, Râgıb, Zekî Beyler'e selâm. İkbal'e de selâm. Cümleniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili hanımcığım.

Pazartesi, 1 Mart, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CLXIX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 1 Mart, 1920

SEVGİLİ HANIMCIĞIM,

Bu hafta posta gelmediği için mektupsuz kaldık. Mektup gurbette bulunan bir adam için göz gibi, kulak gibi birşeydir; çünki o, sevdiği dünyayı bu gözle görür, bu kulakla işitir. Şimdi ben mektupsuz kaldığım için görmez, işitmez gibiyim. Mektuplarınızı aldıkça, sanki sizi görüyorum, mektuplarınızı okudukça, sanki sözlerinizi işitiyorum. Bu gün, belki yarın mektuplarınızı alacağım. Şimdiki kederim, o zaman büyük bir meserrete münkalib olacaktır. Yalnız mektubunuzu görmekle bu kadar seviniyorum, ya seni ve yavrularımızı görsem, sözlerinizi işitsem, ne kadar mes'ud olacağım! Allāh büyüktür. İnşa'llāh yakında bu da olur; çünki sulh bitmek üzredir. Allâh'tan istediğim, milletim için gāyet iyi bir sulhün yapılmasıdır. Buradaki hâlimi sorarsan, rahatım iyidir. Sihhatim kemâldedir. Sizden uzak bulunmaktan başka bir sıkıntım, ara-sıra mektubunuzu alamamaktan başka kederim yoktur. Mektuplarınızı da şimdiye kadar muntazaman alıyordum. Yalnız bu hafta posta gecikti. Bilmem, siz benim mektuplarımı muntazaman alıyor musunuz? Seniha, mektuplarımın ancak bir ayda geldiğini yazıyor; hâlbuki sizin mektuplarınız dokuz-on günde gelebiliyor. Haftada iki def'a size Sefârethâne ve posta tarīkleriyle mektup yazıyorum. Bu posta için, hazır kartlarım bulunmadığı için, kart yazamadım. Çocuklar derslerine çalışıyorlar mı? Seniha hem ev işlerine, hem posta işlerine bakıyor; hem de Hürriyet'e ders verip, kendi derslerine de çalışıyor. Bu kadar iş, bir insan için çoktur. Hürriyet de, biraz işle uğraşsa belki mahcupluktan kurtulur. Sen, dâima Hürriyet'i yanına çağırıp meşgûl et. Ara-sıra Türkân'la da oynasın. Hâsılı çocukların terbiyesini birân gözünden uzak tutma! Kendini kederli düşüncelere terkedip, annelik vazifelerini unutma! Büyük olsun, küçük olsun her çocuk annesinin dikkatine, nezâretine muhtaçtır. Senin bir nasihatin, bir tebessümün, bir ihtârın, bir serzenişin onlar için büyük dersler yerine geçer. Çocuklarının terbiyesini, hıfzıssıhhatini unutup da, kederli hulyâlara dalmak

doğru değildir. Beni düşünmekten bir fâide çıkmaz; fakat çocuklârımızla meşgûl olsan, bundan beni de memnun edecek birçok fâideler çıkar; çünki ben onların terbiyesine nezâret edecek bir hâlde bulunmuyorum. Bu işi senin yaptığını bilsem, bir dereceye kadar kalbim rahat olur. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Nedim Bey'e selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili hanımcığım!

Pazartesi, 1 Mart, 1336 — Polverista
Kocan,
Ziya Gökalp

CLXX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 1 Mart, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta posta gelmediği için mektup alamadım. Mektup alamayınca neye cevap vereyim? Artık yaza yaza sözler de tükendi. Resimlerinizi karşıma alarak, bakışlarınızdaki haberleri okumağa başladım. Evet, benim için bakışlarınızdaki mânalar da birer mektuptur : Sen diyorsun ki, "Bu ayrılık ne zaman bitecek?". Hürriyet diyor, "Kalbî yalvarışlarımı, Allāh niçin işitmiyor?". Türkân diyor, "Babam gelecek!". Fatma diyor, "Ben de Allāh'a yalvarıyorum". Şimdi bunlara cevap vermek lâzım. Sulh bu gün-yarın bitmek üzredir. Sulh olunca bu ayrılık da bitecek. Yalvarışlar da boşa gitmiyor. Allāh, ibtidâ milleti canlandırıyor. Ona hakkını müdâfaa edecek bir kahramanlık veriyor. İşte bu büyük işler, hep sizinki gibi mini mini kalblerin duâları sâyesindedir. Bülbül sözlü, gül yüzlü Türkân'a da diyeceğim ki : "Evet, hepinizin babası gelecek. Ben yalnız senin değil, ablalarının da babasıyım." Hepiniz Türkân'ı çok seviniz; çünki babasını göremedi. "Babam nerede?.." diye sorunca, "Gurbettedir" cevâbını aldı. O zamandanberi, "Babam gelecek!" diye bağırıp duruyor. Yalnız çok severken çocuğu şımartmayınız. İyi yiyip

içmesine, banyosuna, hava almasına, güneş görmesine dikkat ediniz. Hizmetçilerin ağzından fenâ sözler öğrenmesine de mâni' olunuz. Çocuk, etrâfındaki şeylerin aynası gibidir. Ne işitirse, ne görürse hatırında kalır. Her şeyi, herkesi taklit eder. Kendisine karşı dâima beşuş, mütebessim olunuz. Çehrenizi asmanıza, üzerine bağırmanıza tehammül edemez. Türkân'ın kalbi çok incedir. Hürriyet, Türkân'a dikkat etsin. Sen de, Hürriyet'le arkadaş gibi konuş. Onu dâima söyletmeğe çalış. Hepiniz, annenize tesellî vermeyi de unutmayınız. Her vakit bir araya toplanarak, tatlı tatlı konuşunuz. Böyle dakikalarda biliniz ki, ben de sizin yanınızdayım. Çay içerken, yemek yerken ben de içinizde imişim gibi şetâretli olunuz. İnşa'llāh yakında gerçekten içinizde bulunurum. O zaman isterseniz bir tarafında orman, bir tarafında ırmak, bir tarafında da deniz bulunan yeşil bir köye gideriz. Orada yeşillikleri koklayarak, saf hava ile göğüsümüzü şişirerek, güneşli bayırlarda koşarız. Ben de, rûhan sizin gibi bir çocuğum. Ben de çiçeklerin içinde kelebeklerin ardında koşabilirim. Şâirler dâima çocuk, filosoflar dâima genç kalan, ihtiyarlamaz ruhlardır. Annenize, amucanıza çok selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm, sevgili kızım!

Pazartesi, 1 Mart, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CLXXI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 4 Mart, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu gün 21 Şubat tarihiyle senden, 13 Şubat tarihiyle de anenden birer mektup aldım. Amucanın da birkaç satırlık bir varakası, senin mektubunla berâberdi. Posta mektupları bu hafta gelmedi ve gālibâ bundan sonra da gelmiyecek. Yalnız Sefârethâne mektuplarıyle iktifâya mecbur olacağız. Sefârethâne de sizin yalnız bir mektubunuzu kabûl ediyor. Bir mektubu sen annenle berâber imzâ edebilirsin. Bu sûretle ikinizden de mektup

almış olurum. Zâten benim mektuplardan beklediğim, sihhatte ve rahatta olup olmadığınızı anlamaktır. Her hafta sihhat haberinizi almak, benim için kâfîdir. Mektupların uzun ve çok olmasını isteyişim, sihhat haberini daha kuvvetli bir sûrette almak içindir. Meselâ Türkân'ın söylediği sözleri, yaptığı işleri yazdığınız zaman, ben bunlardan Türkân'ın tamâmıyle sihhatte olduğunu anlarım; çünki bir çocuk sihhatte olmasa gürültü yapamaz, tuhaf tuhaf sözler bulup söyleyemez. Hürriyet namaz kılıyor, duâ için Fatma ile berâber cami'e gidiyor dediğiniz zaman da, yine bunların sihhatte olduğunu anlarım. Bir çocuk mektebe gidiyorsa, bu da sihhatine delâlet eder. Hâsılı benim bütün haberlerden çıkarmak istediğim neticeler, hep sihhatinize, rahatınıza dâirdir. Bundan başka tabiî nasıl yaşadığınızı, ne yolda vakit geçirdiğinizi de bilmek isterim. Senin ve Hürriyet'in seciyye ve şahsiyetlerinizin teşekkül edeceği bir zamandır. Ruhlarınızda hangi fikirler hâkim olmağa başlıyor. Zihinlerinizde ne gibi i'tiyatlar, kalblerinizde ne gibi irâdeler teşekkül ediyor. Bir çocuğun terbiyesi, rûhunun içtimâ'îleşmesidir. Bir baba, evlâtlarının hangi içtimâ'î mefkûrelerle perverde olduğunu bilmek ister. Cemiyet içinde yaşayabilmek için insanın irâdeli, akıllı, faziletli, metânetli olması lâzımdır. Felâket, insanlarda bu gibi duyguları vücûde getirebilir. Bu geçirdiğimiz felâket günlerinin yalnız bir fâidesi varsa, o da bundan ibârettir. Hürriyet sükût ve inzivâ içinde yaşadığı için, gittikçe daha içli, daha sıkılgan, daha sinirli olmasın diye düşünüyorum. Sen onunla konuşsan, cesur ve serbest olması için ona nasihat versen iyi olur. Bu hafta gelen mektuplarınızda, Türkân'ın tuhaf sözlerinden, Hürriyet'in ders çalışmasından bahis yok. Aceleye geldiği için, her birinizden ayrı ayrı bahsetmiyorsunuz. Vebâ geçtiyse de, ispanyol hafif bir sûrette devam ediyor diyorsun. Böyle hastalıklar varken, mektuplarınız her birinizden ayrı ayrı bahsetmeli ki, kalbim rahat edebilsin. Annene, amucana çok selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümleniz Allâh'a emânet olunuz, sevgili kızım!

Perşenbe, 4 Mart, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CLXXII. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 4 Mart, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta annenle ablandan, 13 ve 21 Şubat tarihli iki mektup aldım. Senin tatlı dilinden çıkan o güzel sözlerden bahsetmemişler. Yoksa oyuncaklarına, bebeklerine dalarak beni unuttun mu? Şüphesiz, sen bana dâir yeni sözler söylesen, onlar da yazacaklardı; fakat ihtimâl ki mektupları acele yazdıkları için, senin o güzel lâkırdılarını unuttular. Onlar seni unutsalar da, işte ben unutmuyorum. Ben senin sözlerini uzaktan da işitirim; nasıl ki o mânalı gözlerini kalbimle de görürüm. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili yavrum. İkbal'e de selâm!

4 Mart, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CLXXIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 8 Mart, 1920

SEVGİLİ HANIMCIĞIM,

13 ve 21 Şubat tarihli mektuplarınıza, 4 Mart tarihiyle cevap yazmıştım. O zamandanberi mektup almadım. Geçen hafta posta mektupları verilmedi. İhtimâl ki bundan sonra yalnız Sefârethâne mektupları alacağız. Posta mektuplarının kesilmesine mukābil, gazeteleri vermeğe başladılar. Size zahmet olacağı için, artık gazete istemeyeceğim. Zâten ben, gazete okumasını sevmiyorum. Başkalarına ise, kâfî miktarda geliyor. Paris'ten kitaplar getirttik. Okuyacak kitaplarım var. Sıhhatim iyidir. Sıkıntı

hatırıma gelmiyor. Ara-sıra çocukların resmi hasreti hatırlatmasa, kendimi kitapların sahifeleri arasında unutuyorum. Hayatın bu türlüsüne de alıştık. Sulh bir türlü bitmiyor. Bütün günler, biribirinin ayni olarak gelip geçiyor. Sinemada her gün ayni manzarayı temâşâ etmek, gramofondan her gün ayni havayı dinlemek rûha neş'e verebilir mi? Kalbimin neş'esi yalnız mektuplarınızdır. Onları da azalttıkça azaltıyorlar. Bu gün, gālibâ hava lodos olduğu için, sözlerim hep şikâyete kaçıyor. İnşa'llāh bu can sıkıntılarının acısını, *Yeşilköy*'ümüzde çıkarırız. Türkân'ın çimenler üzerinde, yeşil ağaçlar arasında, beyaz kuzularla oynadığını şimdiden görüyorum. Hürriyet, siyah ineklerin memesinden beyaz sütün nasıl sağıldığını seyrediyor. Seniha da, gölün içinde yatmış olan mandaların resmini almaya çalışıyor. Ne yapayım, bu hulyâlar da olmasa, kup-kuru bir adam olacağım. Çocuksuz bir hayat, çiçeksiz bir tarla gibi pek sevimsiz.. Âile hayatına alışan, kışla hayatına zor dayanabiliyor; fakat, bu zorluk, yemek, içmek, maddî refah dolayısıyle değildir. Bu gibi hususlarca, rahatımız yolundadır; fakat insan sevgilileriyle berâber bulunmak ister. Bu ihtiyaç, maddî ihtiyaçların bin kat fevkındedir. Ben bir muallim olduğum hâlde çocuklarımı okutamıyayım, onların terbiyesine nezâret edemiyeyim! Sen vücutce rahatsız olduğun hâlde, yanında bulunup da istirahat ve tedâvîn için çalışamayayım! İşte bu hâl, beni muztarip ediyor. Bâri sen, çocuklarımızla kâfî miktarda meşgûl olsan! Onların kırık kalblerine biraz tesellî, biraz şetâret saçsan! Fakat, sen de dünyayı unutarak, kederli hulyâlar içine dalmışsın. Türkân'dan başka çocuklarımızdan hiçbiriyle meşgûl olmağa vaktin yok. Türkân da zorıyla ve şeytanlığıyle kendisini unutturmuyor. Seniha ve Hürriyet'le de meşgûl olacağını va'dedersen, bir derece daha rahat yaşayabileceğim. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a selâm, sevgili hanımcığım!

8 Mart, 1336, Pazartesi — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CLXXIV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 8 Mart, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

21 Şubat tarihli mektubundan sonra hiçbir mektup almadım. Geçen hafta posta mektuplarını vermediler. Gûyâ postaya verilen mektuplar ve paketler kayboluyormuş. Hâlbuki şimdiye kadar kimsenin bu tarīkle hiçbir şeysi kaybolmadı. Bu günlerde Sefârethâne tarīkıyle gelen gazeteleri de vermeğe başladılar. Sen, artık derslerinle uğraşacağından posta işlerini bırakmalısın. Yeniden gazete istemeyeceğim; çünki buraya çok geliyor. İçindekini okumak, vereceği zahmete değmez; çünki bunları toplayıp Sefârethâne'ye götürmek de zahmetli bir iş..Beni müteessif eden, bundan sonra mektupların azalmasıdır; çünki posta, mektuplarınızı kabûl etmiyecek. Sefârethâne ise bir mektuptan fazla kabûl etmediğini yazıyorsun. Hâlbuki başkalarına Sefârethâne tarīkıyle müteaddit mektuplar geliyor. Bir adama başka başka kimselerden mektup gelemez mi? Fakat, ne ehemmiyeti var[1]. Sihhatim iyidir. Sihhatimden dolayı hiç merak etmeyiniz. Maddî refâhım da mükemmeldir. Yalnız ayrılığa ve bu ayrılığın biberi gibi olan mektupsuzluğa tehammül edemiyorum. Sulhün bitmesi de gecikiyor. Hürriyet'le berâber, hangi kitapları okuduğunuzu yazmıyorsun. Türkân ne yapıyor? Annenizin sihhati nasıldır? Bu cihetleri hep yazmalısın. Mektuplarınız öyle olmalı ki, ben içinizde yaşıyormuşum gibi, her hâlinizden haberdâr olayım. Sizden uzak bulunduğumdan dolayı, nekadar mağmum olduğumu bilmezsiniz. Her kedere galebe çaldığım hâlde, hasretinizden doğan üzüntülere bir tesellî bulamıyorum. Bu iştiyak ateşlerini istisnâ ederseniz, hiçbir elemim, sıkıntım yoktur. Hürriyet'le arkadaş gibi konuşmağa başlarsan, bu sükûtîliği belki bırakır. Annesinin yanına götür, onunla da dâima konuşsun. Hâsılı hiçbiriniz kederli düşüncelere dalmayınız. Biribirinizin derd-ortağı olunuz. Dâima biribirinize tesellî veriniz. İnşa'llāh bu kara günler yakında

[1] Müteâkip iki cümlenin üzeri, Gökalp'in kullandığından başka bir mürekkeple karalanmıştır; "Sevdiklerimizde zulümlerini artırsınlar. Ben işte bu zulümleri göre göre....." îfâdesi okunabiliyor.

bitecektir. Bir araya gelirsek, o zaman mes'ud bir hayat yaşar ve bu günleri unuturuz. Annene, amucana çok selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Nedim Bey'e, İhsan, Hâşim, Halim, Alî, Fuad, Râgıb, Zekî Beyler'e selâm. İkbal'e de selâm, sevgili kızım!

Pazartesi, 8 Mart, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CLXXV. Kızım Türkân Hanım'a

Polverista — 8 Mart, 1920

Sevgili Kızım,

Senin bebeklerin de varmış. Oyuncakların da varmış. Bunlardan hangilerini çok seviyorsun? Bebekler insana benzer, tabiî onları çok seversin. Hele mini mini bir çocuğu gösteren bir bebek olsa, ona meme de verirsin. Kızımdır diye, ona bir anne gibi bakarsın. Dikişlerini dikmiye, ona elbiseler yapmıya çalışırsın. Bu işlerde sana Hürriyet de yol gösterir. Masallarda da perî masallarını çok seviyormuşsun. İyi perîler insanı devlerin elinden kurtarır. Bu masalları da ablan Hürriyet iyi bilir. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın gözlerinden öperim. Hepinizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

8 Mart, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CLXXVI. Kızım Türkân Hanım'a

Polverista — 9 Mart, 1920

Sevgili Kızım,

Sen, babam çabuk gelsin diye Allāh'a yalvarıyorsun; fakat felek gelmemi geciktiriyor. Ne çâre, biraz daha sabır etmeli! Sen, annene tesellî vermekte devam et; Hürriyet ablanı da ko-

nuşturmıya çalış! Bebeklerinin elbisesini dikerken, sana masal da söylesin. Büyük ablan da sana şiir ezberletsin. Annene, amucana çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Hepinizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

9 Mart, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CLXXVII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 11 Mart, 1920

SEVGİLİ HANIMCIĞIM,

Bu gün posta tarīkıyle yedi mektup aldım. İkisi senden, tarihleri 21 ve 26 Şubat. Üçü Seniha'dan, tarihleri 14, 18 ve 24 Şubat. Birisi kardeşimden, tarihi 14 Şubat.. Bir kart da Fatma'dan, tarihi 25 Şubat. Bunlar postanın teahhüdsüz mektuplarıdır. Teahhüdlü mektupları da yarın verecekler. Demek ki posta mektupları geliyormuş. Geçen posta yazdığım şeyler asılsızmış. Şimdi herkesin gelen gazetelerini de veriyorlar. Aldığım mektuplardan hepinizin ispanyol hastalığını geçirdiğiniz anlaşılıyor. Zâten orada hastalık bulunduğunu işittiğim dakikadanberi, kalbim endîşe ve merak içindeydi. Lehü'l-hamd hepinizin âfiyetinden sonra hastalığınız haberini aldım. Recâ ederim, beni her hafta hepinizin sihhatinden haberdâr ediniz. İlkbaharın gelmesinden şikâyet ediyorsun. Hâlbuki iyi havaya, güneşe hepinizin ihtiyâcı var. Türkân, yeşil çimenler üzerinde oynamayı çok sevecek. İyi günlerde onu Sultanahmet, yâhut Gülhâne Parkı'na götürseniz, yâhut gönderseniz iyi olur. Ben burada kırlarda geziyorum. Güneşli, çimenli yollarda dolaşıyorum. Buranın havası çok saftır. Büyükada'nın havasından farksızdır. Benim gibi, siz de havalı, güneşli yerlere çıkmalısınız. Benim hepinizden istediğim sihhatlerinizin muhâfazasıdır. Kederli bir sûrette oturup düşünmenizi istemem. Ben mektuplarımda neş'eden, şetâretten bahsettiğim gibi, sen de mektuplarında ferahtan, meserretten bahsetmelisin.

Bu ayrılık ergeç bitecek. Artık bundan dolayı gam çekmeğe lüzum yok. Bir-iki haftaya kadar sulh biter ve biz de geliriz. Hem insan, bir ayrılık var diye, hayatın bütün vazifelerini unutmaz. Hürriyet'in gittikçe tehammülü azaldığını sen yazıyorsun. Bunun sebebi senin kederli hâlin, hiç gülmez olan çehrendir. Zavallı çocukların rakik kalbleri, senin hâline baka baka iztiraplar içinde kıvranıyor. Sen hem kendini, hem de o zavallıları meraklara, endîşelere düşürüyorsun. Mini mini kalbler, bu kadar sıkıntılara nasıl dayanabilsin? Hâsılı beni seviyorsanız, güzel havayı, güneşi, yeşil çimenleri de seviniz. Meserreti, şetâreti, neş'eyi de seviniz. Beni tekrar görebilmeniz için sihhatli olmanız, sihhatli olmak için de bütün bunları sevmeniz lâzımdır. Otuz liranın geldiğini, yarın teahhüdlü mektupları aldıktan sonra yazabileceğim. Binâenaleyh bu haberi gelecek postada ancak yazabilirim; çünki bu posta bu gün gidiyor. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Beyaz pantalonla lâciverd caketi göndereyim mi, diye soruyorsun. Yazın burada kalacağımızı me'mûl ediyorsan gönder. Allāh'a ısmarladık, sevgili hanımım!

11 Mart, 1336, Perşenbe — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CLXXVIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 11 Mart, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu posta da yedi mektup aldım. Senin iki mektubun 21 ve 26 Şubat tarihli idiler. Seniha'nın üç mektubu 14, 18, 24 Şubat tarihli. Kardeşimin mektubu 14, Fatma'nın kartı ise 25 Şubat tarihli. Bunlar teahhüdsüz posta mektuplarıdır. Teahhüdlü mektupları öğleden sonra alacağım. Demek ki posta mektupları yine muntazam gelecek. Yine eskisi gibi her iki cihete de mektup vermelisiniz. Şimdi gazeteleri de veriyorlar. Dâima yerimizi de-

ğiştirdiğimizden bahsediyorsun. Bu da bir nevi' seyyahattir. Hizmetçisiz kalacağız diye, endîşe ediyorsunuz. Hâlbuki burada Maltalı hizmetçiler var. Bizim dâirenin hizmetçisi güzel yemek pişirmesini de biliyor. Burada maddî olan ahvâlim için hiç merak etme. Mânevî ahvâlim ise, sizin oradaki metânetinize tâbi'dir. Siz orada kederli bulundukça, ben de burada kederliyim. Benim meserretli olmamı isterseniz, siz de şen ve meserretli olmalısınız. Ayrılık acı ise de geçecektir. Bâhusus muntâzaman muhâbere ediyoruz. Beni seyyahatte farzetseniz olmaz mı? Hürriyet'in metânetsizlik göstermesi de, beni endîşeye düşürüyor. Bu içli kızı sen unuttun. Hep Türkân'la meşgûl olarak, onu hatırından çıkardın. O da henüz çocuk değil mi? Bir çocuğu nazlandırıp nazlandırıp da, sonra unutmak olur mu? Ben öyle anlıyorum ki, Hürriyet kalben müteessirdir. Senin artık onu az sevdiğini zannediyor. Hâlbuki sen dünyayı unutmuşsun. Bu böyle olamaz. Beni hatırından çıkar da, çocuklarınla meşgûl ol. Beni düşünmekten hiçbir fâide çıkmaz. Hâlbuki çocuklarını etrâfına alıp da, onlarla konuşsan, ben daha memnun olurum. Onların, senden başka içlerini dökecek bir kimseleri var mı? Sen de onlara derdortağı olmazsan, bu zavallılar ne yapsınlar. Hem, birisini diğerine tercih etme. Yavrularımızı ayni muhabbetle sev! Derslerini dinle, onlara tesellî ver! Benim için yapacağın en büyük iyilik, çocuklarıma dikkat etmen ve kendi sihhatine bakmandır. Ah, oftan birşey çıkmaz. Hepiniz sihhatinizi ve metânetinizi muhâfaza etmelisiniz. İlkbaharda burada kalacağımızı zannediyorsanız, yâni oradaki ahvâl öyle gösteriyorsa, lâciverd caket ve yelekle, beyaz pantalonlarımı gönderiniz. Teahhüdlü mektupları bu gün alacağım. Otuz liranın gelip gelmediğini gelecek postada yazarım. Kardeşime çok selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Nedim Bey'e selâmlar. İkbal'e de selâm. Hepinizi Allâh'a ısmarladım, sevgili karıcığım.

Perşenbe, 11 Mart, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

20. KARDEŞİM BİNBAŞI NİHAD BEY'E

Polverista — 11.III.1920

AZİZ KARDEŞİM,

Bu posta ile yedi mektup aldım. İkisi refîkamdan, üçü Seniha'dan, biri sizden, bir kart da Fatma Hanım'dan.. Sizin mektubunuz 14 Şubat, kartın tarihi ise 25 Şubat'tır. Selânik'ten yazdığınız mektubu almadım. Size her hafta kart, yâhut mektup yazıyorum; gelmemesi şâyan-i teaccübtür. Belki adresten dolayı alamıyorsunuz. Burada, postadaki mektuplar ve paketler kaybolmak ihtimâli var diye bir i'lânda bulundularsa da, bu hafta posta mektuplarının gelmesi bu i'lânı fi'len tekzib etti. Şimdiye kadar kimsenin postada hiçbir şeyi kaybolmamıştır; binâenaleyh yine posta ile de mektup göndermekte devam ediniz. Teahhüdlü mektupları da bu gün alacağız.

Evvelce de yazdığım gibi teahhüdlü ve teahhüdsüz mektupların sansörleri ayrı olduğu için hepsi ayni zamanda verilemiyor. Bunun için mektupların hem teahhüdlü, hem de teahhüdsüz yazılmasını bildirmiştim. Şimdi gazeteleri de vermeğe başladılar. *Yeni Gün* evvelce geliyordu[1]; gāliba şimdi gelmiyor. Sefârethâne postası az ücret aldığı için, o tarîkle mecmua ve gazete gönderilebilir.

Hastalığı hep selâmetle geçirdiğinize memnun oldum. Zâten kalbim bu hastalıktan dolayı endîşede idi. İnşa'llāh başka türlü hastalıklardan da hepiniz âzade kalırsınız. Hıfzü's-sihhaya çok dikkat etmek lâzım.. Tedâvînize himmet eden doktorlara da çok teşekkürler ederim. Çocuklar daha bir müddet mektebe gitmeseler iyi olur.

Burada hastalık yok.. Hepimiz sihhatteyiz. Havalar çok iyi gidiyor. Feyzî Bey'e hepiniz mektup yazdığınız için, verdiğim ha-

[1] "Yunus Nadî Bey'in, Ankara'da çıkardığı günlük siyasî gazete ki, 29 Ekim, 1923'de Cumhuriyet'in ilânı ile *Cumhuriyet* adını almıştı" (Ali Nüzhet Göksel, not—5, s. 38). *Yeni Gün*'ün ilk sayısı 2 Eylûl, 1334 (1918)'de çıkmış, bir yıla yakın devam etmiştir (Nu. 285, 31 Kânunıevvel, 1335/1919).

berle yeni birşey öğretmiş olmadım. Feyzî ve Zülfî Bey'ler de iyidirler; selâm ediyorlar.

Teahhüdlü mektupları bu gün alacağım için, otuz İngiliz lirasının gelip gelmediğini şimdiden bilemem. Buna dâir gelecek postada yazabilirim.

Refîkama çok selâmlar.. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Refîka Hanım'a, Nedim Bey'e, İhsan, Haydar Rifa't, Bekir, Hâşim, Halim, Nâdî, Emîn Beyler'e ve Doktor Beyler'e selâm ederim.

Gönderdiğiniz dört kitabı aldığımı çoktan bildirmiştim; demek ki o mektubumu almamışsınız. *Akşam* gazetesindeki arkadaşlara da selâmımı teblîg ediniz. Gönderdiği kitaptan dolayı Emîn Bey'e teşekkür ettiğimi de lûtfen söyleyiniz. Cümlenizi Allāh'a emânet ettim, sevgili kardeşim[2]!

Perşenbe — Polverista, 11 Mart, 1336

Kardeşin,

Ziya Gökalp

CLXXIX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 11 Mart, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu gün altı mektupla bir kart aldım. Üçü senden ki tarihleri 14, 18, 24 Şubat'tır. İkisi annenden, tarihleri 21 ve 26 Şubat. Biri amucandan, tarihi 14 Şubat. Bir kart da Fatma'dan, tarihi 25 Şubat. Bu mektuplar, teahhüdsüz posta mektuplarıdır. 8 teahhüdlü mektup da yarın alacağım. Ayrılığın uzadığından şikâyet

[2] Gökalp'in bu mektubu, "resmî esir kâğıdına, mürekkeple" yazıldığı ve Diyâribekir'de Ziya Gökalp Müzesi'nde bulunduğu notu ile neşredilmiştir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 28 v. d.).

ediyorsun. Ayrılığa benim de tehammülüm kalmadı. Bununla berâber yine metîn olmağa çalışıyorum. Bu dünyada, metânetten daha iyi bir ilâç yoktur. Bu geçirmekte olduğumuz buhranlar, içtimâ'î bir hastalıktır. Bu hastalık, metânetli olanlara te'sir etmez. Türkân'ın yeni bir resmini göndereceğinizi evvel de yazmıştınız. O zaman gelmedi. Bu mektubunda yine yazıyorsun. Bakalım bu kerre gelecek mi? Resimleriniz yanımda olmasaydı, kendimi ıssız bir çölde yalnız zannedecektim. Resimlerinizle berâber, her hafta gelen mektuplarınızdır ki, rûhumu kurumaktan muhâfaza ediyor. Bir çiçeğe su vermeseniz, güneş göstermeseniz kurumaz mı? Senenin dört mevsimi geçti. Rûhumun bir köşesi, bu dört mevsimde de yeşil ve çiçekli kaldı. Bu mûcizeyi vücûde getiren sizden gelen mektuplarla, resimlerinizdir. Türkân'ın parmağı ağzında hayretli bakışı, kalbime çok dokunuyor. Senin, Hürriyet'in ve Fatma'nın kederli çehreleriniz de müessir. Niçin mektuplarınız gibi, resimleriniz de böyle kederli? Ben keder zamânında da şetâretli ve metânetli olmayı severim. Yeniden resim aldıracak olursanız, biraz beşuş olunuz. Ben artık, kederin sözünden de, özünden de bıktım. Şen ve şâtır olmak, insanın biraz da elindedir. Vâkı'a şimdi içinde bulunduğumuz ayrılık hâli, hepimizin kederlenmemizi bittabi' mûcip oluyor; fakat, insan yokuşu çıktığı gibi, kederine de üstün gelebilir. İnsan dağları aştığı gibi, mihnetlerin üzerinden de atlayabilir. Annen kendisini kedere kaptırmış. Hürriyet de, herşeyi içerisinde kurup kendisine derd ediyor. Yalnız, nefsine hâkim olan bir Türkân var. Bâri sen de Türkân gibi uyanık ol da, gerek annene, gerek Hürriyet'e metânet vermeğe çalış! Hâsılı hepiniz biribirinize metânet veriniz. Bir dakika bile kendinizi merâka kaptırmayınız. İnşa'lâlh yakında kavuşuruz. İyi günlerin başlangıcındayız. Yeni bir hayat başlamak üzredir. Hürriyet güneşi doğuyor. Mazlûmların sabahı başlıyor. Annene, amucana çok selâmlar! Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Nedim Bey'e selâmlar. İkbal'e de selâm. Cümleniz Allâh'a emânet olunuz, sevgili kızım!

Perşenbe, 11 Mart, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CLXXX. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 11 Mart, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta yedi mektup aldım. İkisi annenden, üçü ablandan, biri amucandan, bir kart da Fatma'dan.. Yarın da teahhüdlü mektupları alacağım. Annen, senin müteessir olduğundan bahsediyor. Bense sana şen, serbest, meserretli olmanı dâima yazıyorum. İçli olmakta bir fayda yok. Sükûtî olmak da hiç iyi değil.. İlkbahar geldi. Kuşlar gibi sen de cıvıldamıya başla. Bak Türkân nasıl serbest, nekadar şen. Sen de onun gibi şen ve serbest ol, sevgili kızım! Annene, amucana çok selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

11 Mart, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CLXXXI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 15 Mart, 1920

SEVGİLİ HANIMCIĞIM,

Bu hafta posta tarīkıyle altı, Sefârethâne tarīkıyle iki mektup aldım. Posta mektuplarından üçü senin, ikisi 13, 21 Şubat tarihli, biri tarihsiz. İkisi kardeşimden, biri 18 Şubat tarihli, biri tarihsiz. Biri de Seniha'dan. O da tarihsiz. Sefârethâne mektuplarından biri senden, 28 Şubat tarihli, biri de Seniha'dan, 1 Mart tarihli. 30 İngiliz lirası da geldi. Amerika'dan da Zekeriyâ Bey'den 13 Şubat tarihli bir mektup aldım. Yazlık lâciverd caket ve yeleğimle, beyaz pantalonlarımı gönderseniz iyi olur; çünki bu-

rada yaz başlamak üzredir. Sihhatim çok iyidir. İnşa'lâlh iyi bir sulh çabuk olur da, çabuk kavuşuruz. Bu günlerde sizi çok merak ediyorum. Kışın bu son ayını da atlatırsanız, önümüz ilkbahar olduğu için, artık rahatsız olmazsınız. Çocukların yeni resimlerini göndereceğinizi yazıyorsunuz. Buna çok sevindim. Zâten burada işim-gücüm çocukların resimlerine bakmaktır. Mektuplarınız muntazam geliyor; fakat, bizim haftada iki postamız olduğu için, sizden de haftada iki def'a mektup istiyorum. Hâlbuki oradan buraya bir def'a posta geliyor. Mektupların bâzan gecikmesi sizi telâşa düşürmemeli; çünki bâzan postalar teahhure uğrayabilir. Sabırlı ve metânetli olunuz. Telâş ve heyecan muzirdir. Bu mektubun kâğıdı küçükmüş. Acele posta çıkacağı için, başka bir kâğıda adresi yazamadım. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Nedim Bey'e, Hoca Hanım'a, İkbal'e selâm. Cümleniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili karıcığım!

Pazartesi, 15 Mart, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CLXXXII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 15 Mart, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta posta tarîkıyle altı mektup aldım. Üçü senden, biri tarihsiz, ötekiler 13 ve 21 Şubat tarihli. Biri de Seniha'dandır ki, o da tarihsiz. İkisi de kardeşimden, biri tarihsiz, öbürü 18 Şubat tarihli. Demek ki üçünüz de birer tarihsiz mektup yazmışsınız. İki mektup da Sefârethâne tarîkıyle aldım. Biri 28 Şubat tarihli olup senden, öteki de 1 Mart tarihli olup Seniha'dan. 30 İngiliz lirası da geldi. Amerika'dan 13 Şubat tarihiyle Zekeriyâ Bey'den bir uzun mektup aldım. 13 Mart'ta elime değdiğine göre, tam bir ayda buraya gelmiş. Amerika'da gördüklerini yazıyor.

Burada bize kim hizmet ettiğini soruyorsun. Dâiremizin bir Maltız hizmetçisi var. Hem yemek pişiriyor, hem hizmet ediyor. Başka dâirelerin de ayrı hizmetçileri var. İlkbahar gelince orası güzelleştiği gibi, buranın da yeşillikleri daha terâvetli oldu. Sıhhatim çok iyidir. Şerâite bakılınca, sulh uzayacak gibi görünüyor. O hâlde yazlık lâciverd caket ve yelekle beyaz pantalonlarımı gönderiniz. Çocukların tekrar resimlerini göndereceğinize çok sevindim. Resimler dâima karşımdadır. Mektuplarla resimler, rûhumun yoldaşlarıdır. Buradaki hayatım, hep hâfızamın içinde mâzîyi yaşamaktır. Ne kadar tatlı günlerimiz geçmişse, hep birer birer hatırlarım. İstikbâldeki müşterek hayatımıza da, muhayyelemde şekiller veririm. Maddeten olmasak da mânen berâberiz. Sizin şimdi orada teessürler içinde bulunduğunuzu düşündükçe sabrım kesiliyor; fakat, bu dalgalar da geçecektir. Teessür beyhûdedir. Allāh'ın kereminden hiç ümidi kesmemeli. Birbuçuk senedenberi bâzı fırtınalı, bâzan da sâkin havalar gördük. Havaların dâima değişmesi tabī'atin bir kānunudur. Meselâ biz de burada ajanslardan sulhe dâir bâzan iyi bir haber alırız, seviniriz. Bâzan da aksi haber gelir, kederleniriz. Mart ayı kışın sonu olduğu için dâima şimşeklidir; fakat, ilerisi ilkbahar olduğu için sıkıntı vermez. Mini mini Türkân'ın sözleri hoşuma gidiyor; fakat Hürriyet'in sözlerini hiç yazmıyorsun. Hep sükûtundan bahsediyorsun. Seniha da, mektubunu çok kısa yazıyor. Okuduğu kitaplardan hiç bahsetmiyor. Hayatınıza dâir nekadar çok mâlûmat verseniz, o kadar memnun olurum; çünki benim buradaki ömrüm, sizin oradaki hayatınızın bir gölgesinden ibârettir. Beni nekadar çok hayatınıza ortak ederseniz, o kadar vecdli yaşamış olurum. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Türkân'ın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Nedim Bey'e selâmlar. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili zevcem!

Pazartesi, 15 Mart, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CLXXXIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 15 Mart, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta posta tarîkıyle altı, Sefârethâne tarîkıyle de iki mektup aldım. Posta tarîkıyle gelen mektupların üçü annenden, ikisi 13 ve 21 Şubat tarihli, biri tarihsiz. İkisi amucandan, biri 18 Şubat tarihli, öteki tarihsiz. Bir mektup da senden. O da tarihsiz. Sefârethâne tarîkıyle gelen iki mektupdan biri 28 Şubat tarihiyle annenden, öteki 1 Mart tarihiyle senden. Bundan sonra tarihsiz mektup yazmamağa dikkat etmelisiniz; çünki tarihsiz bir mektubu yazmakla yazmamak müsâvîdir. 30 İngiliz lirası da geldi. Zekeriyâ Bey'den de 13 Şubat tarihli bir mektup geldi. Mektuplarınızı çok aldıkça, ayrılığı bile unutuyorum. Hiç olmazsa mektup vâsıtasıyle birleşiyoruz. Sihhatim eskisi gibi gāyet iyidir. Ayrılığınızdan başka hiçbir kederim yoktur. Bâhusus şimdi havalar da bozuldu. Sizin üzüntülerinizi düşünerek muztarip oluyorum. Önümüz ilkbahar olduğu için, artık bu geçici fırtınalar da kalmaz. Yeni resimlerinizi göndereceğinizi yazıyorsun. Buna çok sevindim. Resimlerinize her gün bakarak, rûhuma harâret veriyorum. Rûhumun bir gıdâsı mektuplarınızsa, bir gıdâsı da resimlerinizdir. Bu gurbette, bu iki yoldaştan başka bana tesellî verecek kimim var? Benim rûhumun içinde bir gizli bahçe var. Orada Türkân oynar. Hürriyet nutuk söyler. Sen kitap okursun. Annen bana geçmiş saâdetli günleri hatırlatır. İşte ben, o gizli bahçenin içinde yaşıyorum. Orada ne güzel ırmaklar, ağaçların akisleriyle gölgelenmiş ne sâkin göller, yeşil yamaçlar, sadefli kumsallar, renkli kuşlara minberlik eden gür yapraklı ağaçlar, uçsuz bucaksız ormanlar var. İçinde yaşadığım bu boz renkli ada nekadar darsa, rûhumun içindeki gizli bahçe o kadar nihâyetsiz, o kadar geniş. Oraya bakınca bir sinema perdesi gibi her saat büsbütün yeni bir manzara karşısında kalıyorum. İşte ben bu gizli adada sizinle berâber mes'ud bir ömür yaşıyorum. Türkân sadef toplarken, Hürriyet çiçek topluyor. Sen balıklara yem atıyorsun. Ben de annenle berâber, sizi temâşâ ediyoruz. İşte benim de hayâlî ömrüm böyle geçiyor. Yazlık elbisemi gönder-

seniz çok iyi olur; çünki sulh geç olacak gibi görünüyor. Ne yapalım? Geç olsun da güç olmasın. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Fatma'nın, Türkân'ın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Nedim Bey'e selâmlar. İkbal'e de selâm. Hoca Hanım'a da selâm. Cümlenizin gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Pazartesi, 15 Mart, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CLXXXIV. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 15 Mart,1920

SEVGİLİ KIZIM,

Senin mini mini sözlerini bana yazıyorlar. İşte ben de sana kartlar gönderiyorum. Seninle yüz yüze görüşünceye kadar, böyle, kâğıtlarla konuşacağız. Sen, beni görmeden seviyorsun. Ben seni çok küçük bıraktım; fakat, hayâlin dâima gözümün önündedir. Zâten resmin de dâima karşımda değil mi? Yeni resimleriniz de gelecek. Buna da çok seviniyorum. Annene dâima tesellî ver. Hürriyet'ten masallar, şiirler öğren. Büyük ablan da sana yazı öğretsin ki bana mektup yazasın. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

15 Mart, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CLXXXV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 18 Mart, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta 13, 28 Şubat tarihli iki mektubunla, bir de tarihsiz mektubunu aldım. Seniha'nın da biri 1 Mart tarihli, diğeri ta-

rihsiz iki mektubu geldi. Senin bir de 21 Şubat tarihli mektubunu aldım. Kardeşimden de biri tarihsiz, öteki 18 Şubat tarihli iki mektup geldi. 30 adet İngiliz lirası da vâsıl oldu. Zekeriyâ Bey'den de 13 Şubat tarihli bir mektup aldım. Sihhatim çok iyidir. Havalar gittikçe güzelleşiyor. Yerin yeşilliği, göğün mâviliği ilkbaharın terâvetiyle daha lâtif görünüyor. Tarlalarda yoncalar fesrengi çiçekler açmış. Ötede-beride nar çiçeği renginde gelincik çiçekleri bu tarlaları süslüyor. Denizde de vapurların gelip gittiği görülüyor. Gözle gördüğüm âlem bu gibi şeylerdir. Kulakla da ajans haberlerini, gazete havâdislerini işitirim. Bunlar bâzan sevindirir, bâzan da can sıkar. En iyisi, gözümü kulağımı kapayıp derûnumdaki dünyayı seyretmektir. Siz dûrbinle resimlere baktığınız gibi, ben de kalbimle geçmiş ve gelecek ömrüme bakıyorum; çünki, seni, yavrularımı, yuvamı ancak burada görüyorum. Bu da bir nevi' yaşamaktır. Sevmekten başka bir işi olmayan bir kalb, sevgililerinden uzak düşünce ne yapar? Tabî'î onları muhayyelesinde canlandırarak, onlarla berâber yaşar. Tabî'atin güzelliklerini seviyorum; fakat, sizinle berâber olduğum zaman semâyı, denizi, dağları, ormanları, çiçekleri, kuşları daha çok sevebileceğim; çünki bu güzellikleri berâber temâşâ edersek, rûhum daha çok hoşlanır. Hâsılı, beni eğlendirecek, sizi unutturacak hiçbir şey yoktur. Rûhum dâima sizinle meşgûldür. Gittikçe iştiyâkım artıyor. Ayrılık, artık dayanılamayacak hâle geldi. Çocuklarımın tahsil ve terbiyesine nezâret edemeyişim de beni sıkıyor. Kim bilir şimdi siz ne gibi sıkıntılar içindesiniz. Allāh'a tevekkülden başka elimden birşey gelmiyor. Hürriyet ablasından, Seniha da amucasından ders okuyamaz mı? Bu hafta posta mektupları gelmedi. Yazlık elbisemi istemiştim. Müşkilât olmazsa gönderiniz. Sefârethâne'ye verirseniz gelir. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e, İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 18 Mart, 1336 — Polverista

Kocan,
Ziya Gökalp

CLXXXVI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 18 Mart, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta 13, 21, 28 tarihli mektuplarınla, bir de tarihsiz mektubunu aldım. Seniha'dan da biri tarihsiz, öteki 1 Mart tarihli bir mektup geldi. Kardeşimden de biri 18 Şubat, diğeri tarihsiz iki mektup aldım. 30 İngiliz lirası da geldi. Sihhatim, rahatım çok iyidir. Siz orada gāyet soğuk bir kış geçirirken, biz burada kışı sonbahar gibi geçirdik. Şimdi de ilkbahara giriyoruz. Demek ki burada kış mevsimi yok. Gıdâlarımız da çok iyidir. Okuyacak kitaplarım da var. Hepsinden iyisi sizi düşünecek bir rûhum, hepinizi içinde görecek bir kalbim olmasıdır. Bu sâyede ayrılık acılarını azaltıyorum. Hayat bâzılarına göre bir roman, bâzılarına göre bir ru'yâdır. Ben o romanı kendim yazar, kendim okurum; o ru'yâyı kendim görür, kendim tâbir ederim. Ömrüm hulyâ içinde geçiyor. Bu hulyâ ise, *Yeşilköy*'deki yuvamızdan ibârettir. Bu hulyâma artık sen de, kızlarımız da iştirâk ettiniz. İnsanlar nekadar uzak olsalar, hayâllerinde ayni hayatı yaşayabilirler. Benim nasıl vakit geçirdiğimi soruyorsunuz. Bence en mes'ud dakikalar, insanın sevdiklerini düşünmekle geçirdiği lâhzalardır. İşte ben bu lâhzaları mümkün olduğu kadar çoğaltmağa çalışıyorum. Mütâlea, ders gibi zamanların hâricinde, bir köşeye çekilerek derûnî âlemime dalıyorum. Ressam olsaydım, size *Yeşilköy*'ün manzaralarını da gönderirdim. Senden[1] yuvamıza âit haberler isterim. Seniha hangi kitapları okuyor. Hürriyet dersini ilerletebildi mi? Türkân neler söylüyor? Fatma ne âlemde? Mektuplarınızda benden bahsedeceğinize, biraz da kendi hayatınıza dâir mâlûmat verseniz olmaz mı? Çocukların tahsil ve terbiyesine dikkat ediyor musun? Yoksa, yine kederli düşüncelerle mi meşgûlsün? Beni hayata bağlayan bir râbıta varsa, o da, sizin saâdetinize çalışmak arzusudur; fakat, siz de kendinizi mihnete, kedere mağlûp etmemelisiniz. Sihhatinizi muhâfazaya çalışmalısınız. Bunun da başlıca vâsıtası metânetle tevekküldür. Siz hepiniz biribirinize tesellî ve metânet vererek, bu kara günleri geçirmeğe ça-

[1] Aslında, dalgınlıkla *sen de* yazılmıştır.

lışınız. Ben kendi kendime tesellîler bulabilirim. İnşa'llāh yakında kavuşuruz; fakat, kavuşuncaya kadar sihhatlerimize dikkat etmek lâzım. Çocuklarımızla sabah akşam konuşarak kalblerine tesellî ve metânet vermek, senin vazifendir. Ben de mektuplarımla bu vazifeyi îfâya çalışıyorum.. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e selâm. İkbal'e de selâm. Hepinizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili karıcığım!

Perşenbe, 18 Mart, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CLXXXVII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 18 Mart,1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta birisi 1 Mart tarihli, öteki tarihsiz olmak üzre iki mektubunu aldım. Annenin 13, 21, 28 Şubat tarihli üç mektubu ile, bir de tarihsiz bir mektubunu aldım. Amucanın 18 Şubat tarihli bir mektubu ile, tarihsiz bir mektubunu aldım. 30 adet İngiliz lirası da geldi. Zekeriyâ Bey'den de 13 Şubat tarihli bir mektup aldım. Yalnız, bu hafta posta mektupları gelmedi. Acebâ posta mektupları gelmeyecek mi? Mektuplarında, okuduğun kitaplara dâir birşey yazmıyorsun. Mektebe gitmiyorsan da her hâlde bir şeyler okuyorsun. Hangi kitapları okuduğunu bilmek isterim. Kitapların fâidelileri olduğu gibi, muzirleri de var. Hürriyet'e de ders veriyor musun? Ömür bir düziye geçiyor. Yarın okurum, öbür gün okuturum demekle tahsil zamânı geçer. Zamânı boş geçirmemeli. İyi vakitler gelecek diye tahsili te'hir etmek doğru değildir. Hoca Hanım'dan ve amucandan okuyabilirsin. İşte bu fenâ zamanlar uzanıp gidiyor. Sulh olmadan oraya gelemeyeceğiz. Sulhün de ne zaman biteceği malûm değildir. Ben gelince size ders vereceğim; fakat o zamana kadar sen ve Hürriyet, vaktinizi boş geçirmemelisiniz. Hastalık olduğu zaman mektebe

gitmeniz de doğru değildir. Postaya da amucanız gittiği için, artık sen gitmemelisin. Annenin yanında bulundukça o da meraklanmaz. Hâsılı evde de derslerinize çalışabilirsiniz. Senin resme merâkın vardı. Resme de çalışsan iyi olur. Hürriyet'in hangi derse merâkı olduğunu bilmiyorum. Onu da çalıştırmak senin borcundur. Hürriyet de, Türkân'a masal söylesin, oyun öğretsin. Fatma'nın tahsilinden bahsetmiyorum. Şimdi tabiî babası onu düşünecektir. Annenize tesellî vermek, Hürriyet'i konuşmağa alıştırmak da ayrı bir vazifendir. Ne yapayım, ben de her vazifeyi sana yüklüyorum; çünki sen bu felâket zamânında fedâkarlık nümûnesi oldun. Annene, amucana çok selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e selâm. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Perşenbe, 18 Mart, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CLXXXVIII. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 18 Mart, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bir müddettenberi senden mektup almıyorum. Hâlbuki senin bana söyleyecek çok sözlerin olduğunu biliyorum. Burada ilkbahar başladı. Ağaçların arasında kuşlar, çiçeklerin arasında kelebekler uçmağa başladı. Bunlar Mondros'ta iken senden selâm alırlardı. Şimdi de selâm istiyorlar ve hepsi de sana, Türkân'a, Fatma'ya selâm ediyorlar. Biliyorum, kalbinde diyorsun ki, "Niçin gelmiyorsun, çabuk gel !". Ben de, çabuk gelmek istiyorum; fakat, sulh bir türlü çabuk olmuyor. Sen, bana mektuplar yazmayı va'detmiştin. Mektebe de bunun için devâma başladın. Okumayı, yazmayı öğrendin mi? Yoksa sana öğretmeğe çalışan bulunmadı mı? Hastalıklar mektebe gitmene mâni' oluyor. Bâri evde ablan, Hoca Hanım, yâhut amucan seni okutsun. Ben gelinceye kadar biraz birşeyler öğrenmelisin ki, ilerisini ben sana öğreteyim. Okumayı öğrensen, kitaplarda güzel masallar vardır.

Devler insanlara fenâlık yapmağa çalışıyor, perîler kurtarıyor. Sen perî masallarını çok seversin. İşte bunlar hep kitaplarda yazılıyor. Bundan başka kitaplarda koşmalar, destanlar var. İnsana milletini, vatanını öğretirler. *Kitap* vardır ki yıldızların, güneşin, ayın ne olduklarını, nasıl döndüklerini, ne iş yaptıklarını bildirir. Kitap vardır ki dağlar, dereler, denizler nasıl vücûde gelmiş olduğunu anlatır. Kitap vardır ki ağaçların, otların nasıl yaşadığını, yapraklarıyle nasıl teneffüs ettiğini, çiçekleriyle yemişlerinin nasıl vücut bulduğunu söyler. Kitap vardır ki kuşların, balıkların, ineklerin, atların, arslanların yaşayışlarını haber verir. Kitap vardır ki rüzgârlardan, bulutlardan, yağmurdan, doludan, kardan bahseder. Kitap vardır ki insan oğlunun yaptıkları bütün işleri diline dolamıştır. Muhârebeler nasıl olmuş, şehirler nasıl yapılmış, milletler nasıl büyümüş, dinler nasıl vücûde gelmiş.. Hâsılı merak ettiğin nekadar şeyler varsa, kitapların içinde yazılıdır. Bunların hepsini anlamak için okumayı, yazmayı öğrenmek lâzım. Artık bundan sonra vaktini boş geçirme! Mektebe devam et! Mektebe gitmene bir mâni' çıksa bile, evde bilenlerden her gün dersini öğrenmeğe bak. İşte sevgili kızım, ben senden bunu istiyorum! Sen öğrendikten sonra Türkân'a da öğretirsin. Annene, amucana çok selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye, Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e, İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Perşenbe, 18 Mart, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CLXXXIX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 22 Mart, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta 3, 5, 10 Mart tarihli üç mektubunu aldım. Seniha'dan da bir mektupla bir kart, kardeşimden de bir kart aldım. Sihhatim çok iyidir. Mektuplarınızı aldıkça, hiçbir gamım yoktur. İstanbul'da kalmanız iyidir; fakat kat'î karârı senin re'yine

bırakıyorum. Ahvâl değişebilir. Nasıl muvâfık görürsen, öyle hareket ediniz. Türkân, beşikte bebeğini sallarken kimbilir nasıl ninniler söylüyor. Pencereden beni çağırdığını görür gibi oluyorum. Ben artık sizleri tasavvur ede ede hayâllerinizi hâfızama nakşettim. Gözlerimi kapayınca karşımdasınız. Benim için tiyatroya gitmeğe, sinema seyretmeğe hâcet yok. Hulyâ, benim için en güzel sinemalardan, tiyatrolardan daha zengin. Bütün sahnelerde hep sizleri görürüm. Evvelâ Diyâribekir'deki evimizi bütün odalarıyle, eyvanlarıyle, avlusıyle görürüm. Sonra köylerde geçirdiğimiz müşterek ömürleri seyrederim. Bacvan, Hâşimoğlu, Çarugi, Cebbâre sırasıyle gözümün önünden geçerler. Nihâyet Selânik'te, İstanbul'da oturduğumuz evleri görürüm. Geçmişe âit bu manzaralar bittikten sonra, geleceğe âit manzaraları temâşâ ederim. *Yeşilköy* ormanıyle, uzaktaki dağlarıyle, içinde siyah mandalar yüzen yeşil gölüyle, bahçeleri ve tarlalarıyle gözümün önüne gelir. Seniha'yı, Hürriyet'i, Türkân'ı, Fatma'yı hep birer işde, yâhut oyunda görürüm. Seni dâima beşuş ve meserretli görürüm. Kederi, iztirâbı senin çehrene yakıştırmam. İlkbaharın geldiğinden şikâyet ediyorsun. Kıştan şikâyete hakkın vardı; çünki soğuk şiddetliydi. Şimdi ilkbaharı da bensiz kabûl etmiyorsun. Hâlbuki ben istiyorum ki sen her mevsimde şen, mes'ud bir hayat yaşayasın. Senin güler yüzün, kızlarımızın da meserretli olmasına sebep olur. Kederli zamanlar geçecek, fakat mümkün olduğu kadar vücutlerde izini bırakmadan geçsin. Keder, iztirap gibi heyecanlar sihhat için muzirdir. Ben burada kedersiz bir hayat geçirmeğe çalışıyorum. Sizin de orada öyle yaşamanızı isterim. Allāh varken, her şeyin sonu iyi olacağından emīn olmalı. Telâşsız, heyecansız, tevekküllü, sabırlı bir hayat, insanı selâmete eriştirir. Bizim soyumuz metânetli, cesâretli bir soydur. Babalarımız mütevekkil, dindâr adamlardı. Biz de onlar gibi metīn ve mütehammil olmalıyız. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye, Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e selâmlar. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili zevcem!

Pazartesi, 22 Mart, 1336 — Polverista

Zevcin,

Ziya Gökalp

CXC. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 22 Mart, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta senden 3, 5, 10 Mart tarihli üç mektup aldım. Seniha'dan da tarihsiz bir mektupla, 25 Şubat tarihli bir mektup ve 3 Mart tarihli bir kart aldım. Tarihsiz mektubu, tahminen 5 Mart'tan sonra yazılmış. Kardeşimden de 1 Mart tarihli bir kart aldım. İstanbul'da kalmak karârınıza memnun oldum. Sıdkî'ya telgraf çekerek dâvet etmek de mümkün. Herhâlde hangi sûret istirahatinize daha muvâfıksa, onu ihtiyâr ediniz. Her vakit yerimden memnun olduğuma teaccüp ediyorsun. Ben, şikâyetçiliği i'tiyad etmiş adamlardan değilim. Nerede bulunsam orada birçok güzellikler arar, bulurum. Gönlümün sevmeğe ihityâcı var. Tabī'atte güzellikler, Allāh'ta iyilikler çok. Bunların hepsini severim. Geceleyin gökteki sayısız yıldızları temâşâ ederim. Her burcta ayrı bir güzellik görürüm. Ay bu gün hilâl, birkaç gün sonra yarım dâire olur, nihâyet bedirleşir. Bu safhaların hepsi de güzeldir. Deniz, bulutlar, güneşin doğuşu, batışı hep güzeldir. Ekinler, ağaçlar, çiçekler, otlar hep güzeldirler. Ya kuşlar, inekler, koyunlar, kuzular da güzel değil midirler? Ben bunları gördükçe bir ressam, yâhut bir şâir gibi hayran hayran temâşâ ederim. Bunlardan ayrılınca kitaplarıma kavuşurum. Bir kitap bana, yavrusuna insanlık faziletini masallarla öğreten bir annenin terbiye usûllerini gösterir. Başka bir kitap da, bir kızın kahramanlıklarını anlatır. Hâsılı kitapların içinde de dīnin, ahlâkın, şiirin güzellikleri var. İnsan, hayatını hep güzel ve iyi duygularla geçirmeli! Hakikî saâdet budur. İşte bundan dolayıdır ki ben, bulunduğum hiçbir yerden şikâyet etmem. İnsan her yerde gönlünü eğlendirecek şâirânelikler bulabilir. Esâret içinde geçecek günleri de, meserretle geçirmek hünerdir. Mâdem ki yaşamamı âilem için lâzım görüyorum, o hâlde rûhumu boş fikirlerle sıkmamak da bir vazifemdir. Yazlık elbisemi gönderseniz iyi olur; çünki çabuk geleceğimiz görünmüyor. Gönderilen 30 İngiliz lirasını aldım. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Tür-

kân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye, Hoca Hanımlar'a ve Nedim Bey'e selâm. İkbal'e de selâm. Şimdilik Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 22 Mart, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CXCI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 22 Mart, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta senden iki mektupla bir kart aldım. Mektubun birisinde *Mart* kelimesi ve *Cumartesi* tâbiri varsa da, Mart'ın kaçı olduğu belli değil. Tahminime göre Mart'ın altısı olacak. Öteki mektubun 25 Şubat, kart ise 3 Mart tarihlidir. Annenden de üç mektup aldım : Tarihleri 3, 5, 10 Mart. Amucandan da 1 Mart tarihli bir kart aldım. Otuz İngiliz lirası geçen hafta gelmişti. Cevâbını da yazmıştım. Diyâribekir'e gidip-gitmemenizi soruyorsun. Şimdi yollar emīn değil; ma'mâfih İstanbul da rahat değil. Amucanızla me'muriyeti mahalline gitseniz, orada da rahat edemezsiniz. Ben yine olduğunuz yerde kalmanızı muvâfık görüyorum; fakat tabiî annen orada daha iyi düşünebilir. Büyük amucan orada yerleşirse, pek âlâ. Olmadığı takdirde, küçük amucan gelebilir. Bu günler nihâyet bitecekse de, ne yapalım ki biraz uzanıyor. Kederlenmekte bir fâide olsaydı, ben de kederlenirdim; fakat hiçbir fâidesi yok. O hâlde sen de heyecanlı ve telâşlı olma! Mektubunu ağlar bir lisanla yazmışsın. Ben seni daha metânetli bilirdim. Allāh'a tevekkülden birân ayrılmamalı. Allāh aceleyi sevmez. İnsanlardan sabır ister. O bizi imtihan ediyor. Şeyhler müridlerini çilleden geçirirler. Allāh da sevdiği kulları felâket içinde terbiye eder. Neticede mükâfatlarını da verir; fakat bu imtihanı iyi geçirmek için sabır ve tehammül lâzım. Şimdi gazete ve mecmua veriyorlar. Sefârethâne vâsıtasıyle gönderebilirsiniz. Bir de kitaplarımın arasında Hoffding'in *Ésquisse d'une Psychologie Fondée Sur l'expérience* isimli Fran-

sızca kitabı ile[1] Durkheim'in, *De la Division du Travail Social* adlı kitabını[2] Sefârethâne vâsıtasıyle gönderirseniz iyi olur. Yazlık elbisemi de gönderiniz. Osman Zekî Bey, bana bir kat elbise dikiyordu. Almağa vakit olmadı. O elbise duruyorsa ve çok fiyatlı değilse, alıp gönderebilirsiniz. Annene ve amucana çok selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim, İhsan Beyler'e selâm, İkbal'e de selâm. Hepinizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızım!

Pazartesi, 22 Mart, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CXCII. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 22 Mart, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta da senin mektubunu almadım. Haftada bir kart olsun yazamaz mısın? Mektup yazsan, ne düşündüğünü anlamış olurum. Bana mektup yazabilmek için, derslerine de daha iyi çalışacağını ümit ederim. Ablan sana ders veriyor mu? Türkân'a masallar söylüyor musun? Annene tesellî veriyor musun? Türkân, annenin sıkılmasına meydan vermiyor. Sen de onun gibi, annenin düşünmesine mâni' ol. Ona meserretli sözler söyle. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

22 Mart, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

[1] Gökalp, kızları Seniha, Hürriyet ve Türkân Hanım'lara gönderdiği 27 Ekim, 1919 tarihli mektubunda (Nu. XLII.), "Kitaplarımın arasında Hoffding'in *Psikoloji*'si var. Onu da bulabilirseniz gönderiniz" diye yazmıştı. Her hâlde kitabın adını sarih sûrette yazmadığı için, aradan dört aydan çok bir zaman geçmesine rağmen gönderilmediği anlaşılıyor. Evvelki mektubundan farklı olarak, bu def'a kitabın adını yazmıştır.

[2] Emile Durkheim (1858-1917), meşhur Fransız ictimâ'iyatcısı. Mektupta adı geçen eser 1893'te basılmıştır. Gökalp birçok makale ve eserlerinde, bilhassa bu Fransız sosyologunun bu ve diğer eserlerinden geniş ölçüde faydalanmıştır.

CXCIII. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 24 Mart, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu küçük kız her gece babasının kurtulması için duâ etmeden yatağına girmez. Beş tâne bebeğini, yatağın yanına, duâ ediyorlarmış gibi elleri yukarıda olarak dizer. Kendisi de yatağına dayanarak ellerini havaya kaldırır, Allāh'a yalvarır, yalvarır. Sonra da mini mini yatağına girer. Annesi gelir. İki yanağını öper. Sonra yorganın altına girer uyur. Beş bebek de mini mini karyolanın yanında uyurlar[1]. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

24 Mart, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CXCIV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 25 Mart, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta senden Şubat tarihli bir mektupla, Seniha'dan da 10 Mart tarihli diğer bir mektup aldım. Sihhatim çok iyidir. Burası Büyükada gibi bir tebdīl-i hava mevkı'idir. Havası o kadar iyidir. İçtiğimiz su da[2], İtalya'dan gelen bir menba' suyudur. Taşdelen suyundan farksızdır. Maltalı hizmetçilerimiz de var. Hâsılı maddeten rahatız. Mânevî istirahate gelince, bu da herkesin felsefesine tâbi'dir. Ben mânevî dünyamı iyi idâre etmeğe alışkınım. Felâketler, kederler benim mâneviyyâtımı bozamaz. Sarsılmaz bir īmânım, tükenmez bir vecdim var. O hâlde, benim

[1] Gökalp bu satırları ile, yazmış olduğu kartı tasvir etmektedir.

[2] Aslında, dalgınlıkla *içıiğimiz de su da* yazılmıştır.

için merak etmeğe hiçbir sebep yoktur. Sulhün uzamasından dolayı merak ediyorsan, bu da muvakkattir. Sulh behemehâl olacak, hem de iyi bir sulh olacak. Geç olsun da güç olmasın. Benim hep düşündüğüm, *Yeşilköy*'de geçireceğimiz tatlı ömürdür. O tatlı yuvayı düşünerek, şimdiden mes'ud oluyorum. Bu hafta Sefârethâne vâsıtasıyle size iki mektupla berâber, *Yeşilköy*'e dâir yedi kart gönderdim. Hulyâlarla vakit geçirdiğim için beni ayıblamayın. Sizi düşünmekten başka işim yok. Sizi ya hâfızamla mâzîde, yâhut hulyâlarımla istikbâlde görebilirim. Bu günki günde yalnız mektuplarınızı görebiliyorum. Gönlümdeki hasretlere, iştiyaklara, hulyâlardan başka ne verebilirim. Kalbim nekadar metinse, gönlüm o kadar rakiktir. Birisi kaya gibi sarsılmaz, ötekisi gözyaşı gibi coşmağa hazırdır. Birisi Īmândan yapılmış, ötekisi muhabbetten dökülmüş.. Hulâsa birisi Gökalp, ötekisi Ziya. İşte ben böyle bir adamım. Metânetim kadar za'fım da var. Hulyâlarım, bu za'fımın tecellîleridir. Nekadar zayıf olduğumu, mektup almadığım zamanlar görebilirsiniz. Hasret, iştiyak, tehassür : İşte za'fın muhtelif adları bunlardır. Ayrılığa dayanamıyorum. Bundan dolayıdır ki, rûhumun gizli bir köşesinde *Yeşilköy*'ü yarattım. Onu her gün süslemekle meşgûlüm. Günde birkaç saat seninle ve çocuklarımızla berâber bu tatlı yurtta yaşıyorum. Bu, yaşamakta olduğum bir romandır. Belki de bir perî masalıdır; çünki oraya gidip gelmek için bir perî arabasına biniyorum. Bu arabayı bâzan gökte uçuruyorum, bâzan da denizde yüzdürüyorum. İşte maddî ayrılıklar içinde böyle bir hayâlî yuva hayatı yaşıyorum. Vâkı'a, bu bir çocukluk.. Fakat, hasretli gönlümün bu çocukluğa ihtiyâcı var. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 25 Mart, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CXCV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 25 Mart, 1920

SEVGİLİ VECİHE'M,

Bu hafta Şubat tarihli bir mektubunu aldım. Şubat'ın kaçı olduğu belli değil. Seniha'dan da 10 Mart tarihli bir mektup aldım. Senin 10 Mart tarihli mektubunu evvelki hafta almıştım. Şimdi ise Şubat tarihli mektubun geliyor. Demek ki mektupların bâzısı çabuk, bâzısı geç geliyor. Ben, bundan dolayı merak etmiyorum. Sen de, bir hafta mektup gecikti diye meraklanma. İnsan her şeye meraklanırsa, hayat neye yarar? Şimdi asıl benim merak etmem lâzım gelir. Siz orada yalnız nasıl kalacaksınız? Bunu düşünmekle berâber, yine Allāh'a tevekkül ediyorum. Siz de tevekküllü olsanız ne olur? Dünyanın bir hâli bir hâline uymuyor. Akıl, ilim, felsefe, her şey pusulayı şaşırmış. Hiçbir şey, yarının ne olacağını kestiremez. O hâlde tevekkülden başka çâre yok. Ben neticenin hayırlı olacağına kā'ilim; fakat neticeye ulaşıncaya kadar, daha birtakım çilleler de olabilir. İnsanda yalnız metânet olsa kâfîdir. Telâş ve heyecan ise, en muzir olan şeylerdir. Dünyanın kirişi kopmuştur. Bundan sonra yaşayabilmek için, kuvvetli sinirler lâzımdır. Benim sizden dâima istediğim de budur. İrâdeli bir adam, niçin metīn olmasın? Çocuklarımız metâneti senden öğrenmelidirler. Sulh, belki birkaç ay daha fazla uzayabilir; fakat, neticede yine iyi bir sulh olacak, biribirimize kavuşacağız. *Yeşilköy*'de tatlı bir ömür geçirebilmemiz için, senin şimdi metânetli, sabırlı olman lâzım geliyor. Çocuklarımıza da telâşlı, heyecanlı olmamalarını anlat! Dalgalar nasıl yalçın bir kayaya birşey yapamazsa, siz de bir yalçın kaya gibi hâdiselere metânetle seyirci olunuz. Benim burada sihhatim, rahatım çok iyidir. Beni hiç merak etme. Sinirlerim çelikten daha kuvvetlidir. Siz de metânetli olursanız, bir-iki ay daha bu ayrılığa tehammül edebiliriz. Gidip-kalmak, sizin re'yinize tâbi'dir; fakat, herhâlde mektuplarımı çabuk almak isterseniz kalmalısınız; fakat ben uzaktan ahvâli göremem. Siz daha iyi görürsünüz. Yanlış hareket, telâştan gelir. Bütün mektuplarımda size metânet tavsıye ediyorum. Bilmem, sözlerimin te'siri oluyor mu? Olmuyorsa, demek

ki ben boş yere bu kadar sözler yazıyorum. O hâlde, Türkân'ın uydurup da okuduğu mektuplardan, benim bu yazılarımın ne farkı var? Hayır, hayır! Mutlakā sözlerim te'sir ediyor. Siz göründüğünüzden daha metînsiniz. Ben böyle kanaat ederek müsterih olacağım; çünki çocuklarımızın sihhati, senin meraklardan, endîşelerden âzâde bulunmana muhtaçtır. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Bu mektupla berâber bir zarf içinde yedi kart gönderiyorum. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 25 Mart, 1336 — Polverista
Kocan,
Ziya Gökalp

21. KARDEŞİM NİHAD BEY'E

Polverista — 25 Mart, 1920

SEVGİLİ KARDEŞİM,

Bu hafta refîkamdan yalnız Şubat tarihli bir mektupla, Seniha'dan 10 Mart tarihli bir mektup aldım. Sihhatim çok iyidir. Onbir yeni arkadaş yanımızdadır. Âilemin nerede kalacağını düşünerek merak ediyorum. Arkadaşların hepsi selâm ederler. Ben de soranların cümlesine selâm ederim. Refîkama çok selâmlar.. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Nedim Bey'e selâm.. Hepinizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kardeşim[1].

25 Mart, 1336
Kardeşin,
Ziya Gökalp

[1] Aslı, Diyâribekir'de Ziya Gökalp Müzesi'nde, üzerinde Fransız harfleri ile,
Zia Gueuk-Alp, No. 2759
Polverista Barracks — Malta
adresi ve Malta adası harîtası bulunan bir posta kartına yazılmış olan bu mektup, A. Nüzhet Göksel tarafından neşredilmiştir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 31).

CXCVI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 25 Mart, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu postada 10 Mart tarihli bir mektubunu aldım. Annenden de Şubat tarihli bir mektup geldi. Türkân'dan bahsetmeyeyim de ne yazayım diyorsun. Ben zâten dâima Hürriyet'ten, Türkân'dan, annenden bahsetmeni istiyorum. Senden istediğim haberler, size âit olanlardır. Dünyaya âit havâdisi gazetelerde, ajanslarda görüyoruz. Benim anladığım evvelce yalnız ferdler deli olurdu. Bu harbtenberi, milletler de deli olmağa başladı. Burada ilkbahar bütün güzelliklerini bir sergi hâlinde yayarak şâirleri, ressamları temâşâya da'vet ediyor[1]. Ben senin gibi kışın karanlık yüzü, ilkbaharın beşuş çehresinden daha sevimlidir demem. Kışın da kendisine göre güzellikleri var; fakat, sen kışı hüzünlü olduğu için, meserretli ilkbahara tercih ediyorsun. İnsanın ayrılıktan dolayı mahzun bulunması nekadar tabiî ise, ilkbaharla berâber beşuş olması da o kadar tabiîdir. Bâhusus cemiyet içinde yaşayan ferdler için, şen ve beşuş olmak bir vazifedir. Bir adam tek başına yaşadığı zaman, isterse dâima kederli bir tavır takınabilir; fakat, içtimâ'î bir insan, etrâfındaki kimselere keder telkîn etmemekle, belki meserret vermekle vazifedârdır. Bir kerre düşün! Sen mahzun olunca, annen de mahzun olacak. Hürriyet de ikinize bakarak hüzünlere dalacak. O zaman Türkân'ın yapacağı iş de ağlamaktan ibârettir; çünki, o dünyaya geleli hep mahzun çehreler göre göre, artık hüzünden usandı. Etrâfında güler yüzler, beşuş çehreler istiyor. Siz gülmeyince o ağlar. O hâlde, onun ağlamaması için sizin güler yüzlü olmanız lâzım. Görüyorsun ki, birinizin mahzunluğu hepinizi mahzun ediyor. Tabiî sen ne annenin, ne de kardeşlerinin mahzun olmasını istemezsin. Hâlbuki sen, mahzun bir tavır takınarak onlara da hüzün telkîn ediyorsun. Yâhut onlardan biri mahzun görünerek, hepinize hüzün dağıtıyor. Hulâsa hüzün de, meserret de sirâyet edicidir. Bir adamın mahzunluğu, etrâfındaki sevdiklerini de mahzun eder. O hâlde insanın

[1] Aslında, dalgınlıkla *ediyorum* yazılmıştır.

birinci vazifesi mahzun olmamak, ikinci vazifesi de meserretli bulunmaktır. Kış, insanlara hüzün verdiği için, kimse kıştan memnun değildir. İlkbahar, insanlara meserretler verdiği için, herkes ilkbaharı sever. İnşa'llāh bu ilkbahar milletimiz için uğurlu olur. İyi bir sulh yapılır ve biz de kavuşuruz. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye, Hoca Hanımlar'a, Nedim ve İhsan Beyler'e selâmlar. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Perşenbe, 25 Mart, 1336 — Polverista

Baban,
Ziya Gökalp

CXCVII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverişta — Mart, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Yeşiköy'e benziyen bu kartı gönderiyorum. Sihhatim çok iyidir. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Kardeşime, Nedim Bey'e, Feyziye Hanım'a çok selâmlar[1]..

Zevcin,
Ziya Gökalp

CXCVIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 29 Mart, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta 5 ve 12 Mart tarihli iki mektubunu aldım. Sihhatim çok iyidir. Sizin de umûmen sihhatte olduğunuzu haber aldıkça merâkım zâil oluyor. Ayrılık çok uzadı. Belki de biraz

[1] Gökalp'in bu kartında hiçbir tarih yoktur; muhteviyâtca bir-iki satırdan ibâret olması da, yazıldığı zamanı ta'yine imkân vermiyor. Vecihe Hanım'a gönderdiği 25 Mart 1920 tarihli mektubunda *Yeşilköy'e dâir kartlar* gönderdiğinden bahsetmesine dayanarak, burada neşrini uygun bulduk.

daha uzayacak. Ne çâre sabretmeli! Elbet birgün bu kara günler bitecek. Benim sizden istediğim metânettir. Metânetli olabilirseniz hiç gamım yoktur. Çoğu gitti, azı kaldı. Burada gittikçe rahatımız daha iyileşiyor. Evvelce haftada bir gün gezmeğe çıkıyorduk. Şimdi haftada üç gün gezebileceğiz. Evvelce yalnız ma'lûl olanlar araba ile çıkabilirdi. Şimdi her isteyen çıkabilecek. Posta posta yeni adamlar geliyor. Hürriyet mektuba bir söz ilâve etmiyor. Türkân ise çok söylüyor. Hürriyet'in bütün sözleri kalbindedir. Siz onunla konuşmaya konuşmaya onu sükûtî yaptınız. O, içli bir kızdır. Onu söyletmek lâzım. Sen düşünmeğe dalmışsın. Türkân zorla seni kendisiyle meşgûl ediyor. Hürriyet, kendisinin böyle ihmâl edilmesine alışmamıştır. Evvelce nazlı tuttuğun o idi. Şimdi onu bir tarafa bıraktın. Benim böyle, Hürriyet'e avukatlık ettiğime belki şaşacaksın; fakat görüyorum ki, bu kızcağızla hiç meşgûl olan yok. Niçin susuyor, neler düşünüyor. Kalbini annesi yoklamıyor. O, senden başka hiç kimse ile serbest konuşamaz. Benim istediğim, biraz beni unutup kızlarımızla meşgûl olmandır. Beni düşünmenden, bana hiç fâide yoktur; fakat onlarla konuşup tesellî verecek olursan çok fâideli bir iş yapmış olursun. Sen metânetli görün ki, onlar da metîn olsunlar. Çocuklar hayatta kılağuzsuz kalamazlar. Ömür yolunda kızların rehberi anneleri, erkek çocuklarınki ise babalarıdır. Ben, seni dalgınlıktan çıkarmak, çocuklarımızla meşgûl etmek istiyorum. Sen ise, yalnız mektup yazdırmak ve okutmakla meşgûl olduğunu, başka hiçbir şeye ehemmiyet vermediğini bildiriyorsun. Ben hepinizi Allāh'a ve çocuklarımızı da sana emânet ettim. Onlarla nekadar konuşur, kalblerine nekadar meserret saçarsan, o kadar memnun olurum. Senin sözlerin onlara hem tesellî, hem ders, hem de terbiyedir. Felâketli zamanlarda metâneti artırmak ve etrâfına da metânet vermek lâzımdır. Felâket arttıkça, metânet de artmalı! Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Nedim Bey'e selâm. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 29 Mart, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CXCIX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 29 Mart, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta annenden 5 ve 12 Mart tarihli iki mektup aldım. Hepinizin sihhatte olduğunuzu haber aldıkça, kalbim rahat ediyor. Bu gurbet hâlinde, bu ayrılık acıları içinde yalnız sihhat haberlerinizi almak, müsterih olmak için kâfîdir. Kalbimin daha ziyâde rahat etmesini istersen, annene ve kardeşlerine tatlı sözlerle tesellî ve metânet vermelisin. Kalb bir çocuktur ki, yalnız tatlı sözle emzirilir. Bir âilenin saâdeti, her ferdinde güler yüzle tatlı sözün dâimî olmasıyle kā'imdir. Diyeceksin ki, sen içimizde yokken biz nasıl meserretli ve metânetli olabiliriz? Fakat ben içinizde değilim diye dâima kederli, dâima meraklı bulunmanız doğru mudur? Her şeyin bir haddi var. Ayrılık aylarca, hattâ senelerce devam ederse işi, gücü bırakarak kendinizi kedere terketmek muvâfık değildir. Annen bir tarafta düşünüyor, Hürriyet bir köşede hulyâya dalmış. Sen dünyayı unutmak için roman okumağa dalmışsın. İçinizde yalnız şen ve şetâretli olarak bir Türkân var. Ben sizi hep bu hâlde görüyorum. Bundan dolayı çok muztaribim. Bir senedenberi yazdığım mektuplarla sizi uyandıramadım. Hayat sizin için mektup yazmakla mektup okumak olmuş. Mektup gecikti mi gelsin merak. Bir araya gelip de, tatlı tatlı konuşmuyorsunuz. Hâlbuki ben, hepinizle nekadar çok konuşmak isterim. Siz, bir arada iken biribirinizden ayrı yaşıyorsunuz. Ben, uzakta bulunduğum hâlde hepinizle dâima berâberim. Meselâ sen, Hürriyet'le bir arkadaş gibi konuşuyor musun? İki kardeş en iyi arkadaştırlar. Bu yalnızlık hâlinde biribirinize derddaş ve yoldaş olmazsanız, nasıl vakit geçirebilirsiniz. Felek cevrini artırdıkça insanlar da metânetlerini ve biribirine muhabbetlerini artırmalıdırlar. Gittikçe daha sabırlı, daha tehammüllü, daha metânetli olmalısınız. Bu günlerin sonu iyi gelecek; fakat biraz daha sıkıntı çekmek īcâbediyor. Gidip kalmak husûsunu sizin re'yinize bırakıyorum. Her cihetini iyice düşündükten sonra, âkılâne karar vermelisiniz. Zannederim şimdi emīn bir yol da yoktur. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim.

Feyziye, Hoca Hanımlar'a selâm. Nedim Bey'e de selâm. Hepinizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Pazartesi, 29 Mart, 1336 — Polverista
Baban,
Ziya Gökalp

CC. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 29 Mart, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Sana yeni resimlerimi gönderiyorum. Sıhhatteyim. Sizi merak ediyorum. Metânetli olacağınızı va'detseniz, bu merâkım da kalmaz. Bulunduğunuz yer daha rahattır zannediyorum; fakat, her hâlde siz daha iyi düşünebilirsiniz. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

29 Mart, 1336
Zevcin,
Ziya Gökalp

CCI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 29 Mart, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta senden mektup almadım. Annenden 5, 12 Mart tarihli iki mektup aldım. Şimdi, sıkıldığınızı düşünerek çok merak ediyorum. Zannederim İstanbul'da daha ziyâde rahat edebilirsiniz. Mektuplaşmak da kolay olur. Ma'mâfih annen nasıl karar verirse o doğrudur. Metânetli, sabırlı olunuz. Telâş ve heyecandan âzâde olmanızı bir senedir yazıyorum. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Hepinizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım[1]!

29 Mart, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

[1] Bu kartta, küçük kız kardeşi ile meşgûl olan bir genç kız tasvir edilmiştir.

CCII. Zevcem Vecihe Hanım'a

Polverista — 1 Nisan, 1920

Sevgili Zevcem,

12, 17, 20, 22 Mart tarihli dört mektubunu aldım. Seniha'dan da 12, 20 tarihli iki mektup aldım. Kardeşimden 13 Mart tarihli bir mektup aldım. Senden ayrıca 19 Mart tarihli bir Sefârethâne mektubu da aldım. Sihhatim çok iyi olduğu gibi, maddî ve mânevî istirahatim de çok mükemmeldir. Yalnız, sizin orada yalnız kalmanız beni endîşeye düşürüyor. Halbuki siz orada kendinizi düşüneceğinize, hep boş yere beni merak ediyorsunuz. Ben burada sayfiyede yaşar gibi yaşıyorum. Sizden ayrı bulunmasam hiç sıkılmıyacaktım. Ben senin sihhatini, Seniha ile Hürriyet'in tahsillerini merak ediyorum. Türkân da ağzına kâğıtları götürüyormuş. Kâğıtlar pistir. Mikroplarıyle çocuğu hasta eder. Sen bunu bildiğin hâlde, nasıl yapmasına müsâade ediyorsun? Çünki düşünceye dalmışsın. Dünya umurunda değil. Hâlbuki ben çocuklarımızı evvel Allāh'a, sonra da sana emânet bıraktım. Onlar seni, sen onları her lâhza düşünmelisiniz. Beni düşünmenizde, benimiçin hiçbir fâide yoktur. Ben seni daha metânetli, daha sabırlı bilirdim. Mektuplarımın da hiç te'siri olmuyor. İçinizde aklı başında olan yalnız Türkân'dır. Türkân bana diyor ki, "Bilmiyorum, anneme, ablalarıma ne olmuş; merak edecek ne var? Babamız gitmişse, birgün gelecek. Biz niçin işlerimizi yüzüstü bırakmışız? Yaşamak böyle mi olur? Ben zorla istemesem bana bir parça ekmek bile veren bulunmaz. Banyo gördüğüm yoktur. Ablalarım derslerine çalışmıyor. Annem sihhatine bakmıyor. Sanki böyle yapmakla babamı memnun edecekler. Hâlbuki o, bizim rahat yaşamamızı istiyor. Rahat yaşamazsak, onu görebilir miyiz? Buradaki hâlimizden onun da orada rahatı kaçıyor. Her hafta mektuplar dolusu nasihatler yazıyor. Dinleyen yok. Ben de, gücüm yettiği kadar söylüyorum; fakat anlatamıyorum. Hürriyet ablamı akıllı sanıyordum. Meğer onun da kalbi metîn değilmiş. Büyük ablam da, annem gibi sinirli. Ya Rabbi, ben bunlara nasıl akıl öğreteyim. Sen bize acı da, akıl ve metânet ver!". İşte Türkân bu sözleri söylüyor. Ben de artık birşey söylemeye-

ceğim; çünki sözlerimi dinlemiyorsunuz. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Nedim Bey'e selâm. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem[1]!

1 Nisan, 1336, Perşenbe — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 1 Nisan, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Sefârethâne tarīkıyle 19 Mart tarihli mektubunu aldım. Otuz İngiliz lirasının geldiğini birkaç def'a yazmıştım. Türkân'a tenbih et, ağzına kâğıtları götürmesin. Eğer beni seviyorsa sözümü dinler. Hürriyet de şimdiden konuşmağa kendisini alıştırırsa, ben geldikten sonra, benimle daha iyi konuşabilir. *Evlâtlarım bile gözümde değil* dediğini muvâfık bulmadım. Senin orada yalnız düşüneceğin onlardır. Beni düşünmene hiç lüzum yok. Ben burada rahatım. Siz orada rahatta bulunursanız, benim kalbim de müsterih olur. Yemeği benim pişirdiğimi yazıyorsun. Bir Maltız hizmetçimiz olduğunu kaç def'a yazdım. O olmasa, da, benim hizmetim ders okutmaktır. Kimse benden başka iş istemez. Her hususta istirahatim yerindedir. Hiç merak etmene lüzum yok. Mektup gecikince de merak etme! Artık meraksızlığa alış. Türk kadını merak etmez. Hem sen çocuklara tesellî ver, hem de onlar sana tesellî versinler. Bu günler geçecek. Sabırlı ve metânetli olmak lâzım. Artık gazete de istemeyeceğim; çünki gazeteciler hep buraya geldiler. Geçen Pazartesi günü araba ile deniz kenarına kadar bir gezinti yaptık. Haftada bir gün arabalı, iki gün yaya gezmek mümkün. Tenis oynanılan yere de her gün gidebi-

[1] Bu mektup, diğerlerinden farklı olarak alel'âde ve krem renkte bir kâğıda yazılmıştır.

liriz. Buranın havası saf, güneşi boldur. Güneş sabahtan akşama kadar odamın içindedir. İçtiğimiz su, İtalya'dan şişelerle gelen gāyet iyi bir menba' suyudur. Zâten portakal ve mandalina o kadar çok yiyoruz ki, su içmeğe hâcet de kalmıyor. Yemeklerimiz çok iyidir. Geçen postada teahhüdlü zarf içerisinde Sefârethâne vâsıtasıyle altı adet yeni resmimi gönderdim. İçinde beş tâne de kartpostal vardı. Bu resimler her günki kıyâfetimle, bahçede otururken, haberim olmadan alınmış olduğu için, gāyet tabiî vaziyetlerimi gösterir. Bu gibi resimlerden yine aldırıp göndereceğim. Benim sizden istediğim meraksız ve endîşesiz olmanızdır. Telâşa, heyecana nihâyet vermenizdir. Ne zaman bunları bana va'dederseniz, o vakit müsterih yaşayabilirim. Kardeşime, Nedim Bey'e çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Şeref'in, Beyhan'ın da gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. İkbal'e de selâm. Hepinizi Allāh'a ısmarladım, sevgili zevcem!

Perşenbe, 1 Nisan, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCIV. Kızım Seniha Hanım'a

Polverista — 1 Nisan, 1920

Sevgili Kızım,

Sefârethâne tarîkıyle annenden 19 Mart tarihli bir mektup aldım. Hürriyet, amucasıyle berâber parkta gezmeğe gitmiyormuş. Benimle berâber Dil'e gitmek üzre gelmemi bekliyormuş. Kiminiz okumak için, kiminiz hava almak için benim gelmemi beklersiniz. İhtimâl ki, birkaç ay daha gelişim gecikebilir. Sulh çıkmaz yollara giriyor. Kat'î sulh olmadan gelmemiz mümkün değildir. Binâenaleyh bir haftaya kadar gelecekler diye söylenildiği zaman kolay kolay inanmayınız. Sabrı, metâneti artırmaktan başka çâre yok. Kimse oraya dönmediği gibi, birçok yeni gelenler var. Tek-tük dönenler, siyâsetle alâkası olmayanlardır. Size doğrusunu yazıyorum ki, boş ümitlere düşüp de sukût-ı hayâle uğramayasınız. Size ilk mektubumdanberi dâima yazıyorum ki,

ancak sulh bittikten sonra geleceğiz. Birçokları dâima, bir haftaya kadar geleceklerini yazdılar. Hiçbirinin aslı çıkmadı. Hulâsa, bu ayrılık herhâlde birgün bitecektir; fakat bunun ne gün olduğu malûm değildir. Binâenaleyh, bu hususta sabırsızlıkta bulunmak doğru değildir. Sonra, bir gün mektup gecikti diye, meraklara da düşmeyiniz. Burası Büyükada gibi gâyet havadâr bir yerdir. Yerimiz de rahattır. Merak edilecek hiçbir hâlimiz yoktur. Asıl merak edilecek sizsiniz. Merak etmesi lâzım gelen bir adam varsa, o da benim; çünki siz orada yalnız kalacaksınız. Bana âit merakları bırakıp da, kendinizi düşünseniz, daha ziyâde beni memnun edersiniz. Meselâ mektup için, senin kalkıp da bu karışıklık günlerde uzaklara gitmen doğru değildir. Mektupları başka birisi arasa daha iyi olur. Telâş yüzünden, vapura getirilen para ile, ilk gönderilen eşyâ kayboldu. Telâşın bu kadar zararını gördük. Bâri bundan sonra telâş mı, merak mı, sinir mi, adı her ne olursa olsun, bu muzir heyecanı büsbütün bırakınız. Akıllı, metânetli ve sabırlı olunuz. İyi biliniz ki, benim sihhatim de, rahatım da gāyet iyidir. Birleşmemiz biraz gecikse de, yakında iyi bir sûrette kavuşmamız muhakkaktır. Artık meraksız ve endîşesiz bir sûrette yaşamaya başlayınız ve bu hususta bana va'dlerinizi yazınız ki, kalbim rahat etsin. Annene, amucana selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Perşenbe, 1 Nisan, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCV. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 1 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Sen, Türkân'ın bebeklerine elbise dikiyormuşsun. Türkân benim tarafımdan sana teşekkür ediyor. Annene de tesellî verirsen, daha çok teşekkürler ederim. Ablana da itaat ve hürmet et. Fatma'yı da sev. Hep berâber güzel güzel vakit geçiriniz. Derslerine çalış. Ablan seni okutsun. Ben, seni çok akıllı ve metânetli bilirdim. Türkân kadar bile annene tesellî veremiyorsun.

Bu böyle mi olacaktı? Annene, amucana selâmlar. Hepinizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim.

1 Nisan, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCVI. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 1 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu karttaki resim gösteriyor ki, iki kardeş biribirinden darılmış. Küçük kız kardeşleri de bundan dolayı mahzun. Gözlerini yere indirmiş düşünüyor. Sen de, kardeşlerin biribirine darıldığı zaman böyle mahzun olursun değil mi? Annene, amucana selâmlar. Ablaların Seniha ile Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım.

1 Nisan, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCVII. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 2 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu resimdeki küçük kız, kardeşlerinin dargınlığına dayanamadı. İkisinin ellerini biribirine vererek onları barıştırdı. Kendisi de ellerini onların üzerine koymuş. Meserretle bakıyor. Sen de kardeşlerini böyle barıştırdığın zaman çok sevinirsin, değil mi? Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

2 Nisan, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCVIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 5 Nisan, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Yeni aldığım mektupların cevaplarını üç gün evvelki posta ile yazmıştım. Bu gün-yarın yeni postayı bekliyorum. Mektubunu aldığım günler semâda başka latâfet, kırlarda başka terâvet, çiçeklerde başka güzellikler görüyorum. Mektup aldığım günleri, ömrümden sayabilirsiniz. Zâten ömrüm kendi kendine yaşıyor, ben onunla berâber değilim. Ben dâima sizin yanınızdayım. Hayatım bir nebattan farksızdır. Nebat gibi ziyâdan, havadan, gıdâdan nasibimi alıyorum; fakat sizi görmediğim için etrâfıma bakmıyorum. Yavrularımın cıvıltılarını işitmediğim için, etrâfımı dinlemiyorum. Beni yuvamdan ayırıp da niçin bu kafese koydular? Kanarya değilim ki öteyim. Yoksa acı şiirler yazdırmak için mi? İlkbahar coşkun güzellikleriyle geldi. Bu gün de araba ile kıra gideceğim; fakat, etrâfıma dikkatle bakacağımı zannetmiyorum. Bütün dikkatim kalbimdeki hayâllerinize çevrilmiştir. Bir gölgenin yaşamasını tasavvur ederseniz, işte o benim hayatımdır. Ben şimdi uyuyan o eski benliğimin gölgesiyim. Bâzı insanlar var ki, uyurken bile kalbleri uyanıktır. Benim uyanık olduğum zamanlarda bile kalbim uykudadır. İhtimâl ki kalbimin bu uykusu, sizi dâima ru yâda görmek içindir. Günlerim durgun bir ırmağın gizli dalgaları gibi sessiz, hareketsiz geçiyor. Bu hâl bir hayatsa, ben yaşıyorum demektir. Vâkı'a sihhatim de, rahatım da çok mükemmeldir; fakat sevdiklerimden ayrı olarak bu kadar uzun müddet nasıl kalabilirim? Ayrılık olmasa, hiçbir kederim, iztirâbım yok. Bu sabah erken kalktım. Çocuklara kartlar yazdım. Sana da bu mektubu yazıyorum. Herkes uykuda. Yalnız benim gibi hasrete dayanamıyan kanaryalar uyanık; çünki feryatlarını işitiyorum. Kimbilir insanların zulmünden şikâyet ederken neler söylüyorlar? Ma'mâfih hiç tâli'inden şikâyet etmeyen bir adam varsa, o da benim. Allāh'tan gelen herşey dosttan gelmiş demektir. Ben dosttan gelen sitemlere râzıyım. Sakın bu mektubuma bakarak kederli olduğumu zannetme! Bu sözlerimin mâ-

nası, yuvamdan uzak geçen bu hayata hiç kıymet vermediğimi anlatmaktır. Yoksa vecdim, şetâretim, metânetim gittikçe artıyor, eksilmiyor. Demek istiyorum ki, ben şimdi Ergenekon'dayım. Hakikî hayatım, size tekrar kavuşunca başlayacak. Felâket, insana geçmiş saâdetlerin kıymetini anlatıyor. Belki saâdetimizi daha iyi duymak için, bu ayrılık acılarını görmek lâzımmış. İnşa'llāh yakında birleşerek, bu günleri unutacağız. Aklım, kalbim, sizdedir. Size böyle delicesine sözler yazdığım için beni ma'zur gör. Bu gün de damarım böyle tuttu. Dâima mektuplar bir tarzda yazılmaz a? Fakat, bu mektuptaki duygular, geçici bir dalgadan ibârettir. Ben dâima şen ve şâtır bir mahlûkum. Şiirle felsefe iki kanadımdır. Bu kanadlarla en meserretli kuşlar gibi daldan dala uçar, her tarafta ümitler, teselliler, meserretler toplarım. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili zevcem[1]!

Pazartesi, 5 Nisan, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCIX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 5 Nisan, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Sefârethâne tarîkıyle gelen 19 Mart tarihli mektubunu aldım. Yarın yeni mektuplarını alacağımı da ümit ediyorum. Benim için burada yegâne tesellî, ümitten ibârettir. Ayrılık gittikçe daha devamlı oluyor. Siz orada nasıl yaşayacaksınız? Bunu düşündükçe yüreğim dağlanıyor. Artık mektuplarımda ne yazacağımı da bilmiyorum. Verdiğim tesellîlerden, nasihatlerden artık usan-

[1] Bu mektup, diğerlerinden farklı olarak krem renkte ve ale'l'âde bir kâğıda yazılmıştır.

dınız. Geçen hafta altı kıt'a yeni resimlerimi göndermiştim. Bilmem, aldınız mı? Gelecek posta ile de, son aldırdığım resmimi göndereceğim. Mektuplarımdan, resimlerimden de bıktınız. Benim gelmemi istersiniz; fakat, buna daha vakit var. Yollar emīn olsaydı, Diyâribekir'e gitmenizi tavsıye ederdim. Yalnız çabuk mektup almak için sıkıntı çekmeniz olamaz; fakat ahvâlinizi bilmediğim için, karar vermeyi size bırakıyorum. Benim vücûdüm sıhhatte ve rahatta ise de, kalbim sizden dolayı müsterih değildir. İçinizde telâşsız ve heyecansız düşüneni göremiyorum. Hepinizi Allāh'a ve biribirinize emânet etmekten başka elimden birşey de gelmez. Sinirlerinize hâkim olmak güç birşey midir ki, sâkin ve müsterih olamıyorsunuz. Siz orada meraksız ve endīşesiz bulundukça, benim de burada rahat edeceğimi bilmiyor musunuz? Felâket, insana hâriçten gelir; fakat metânet insanın elindedir. Metânetli adamlara, felâket hiçbir te'sir yapamaz. Burada arkadaşlarımız gittikçe çoğalıyor. Yarın araba ile bir gezinti yapacağız. Türkân'a söyle : "Babanın çabuk gelmesini istiyorsan, ağzına kâğıtları sokma!". Akılı bir kızsa sözümü dinler. Hürriyet sözümü dinleyerek konuşmağa başlamış. Seniha'dan ders almağa da başladı mı? Siz orada biribirinize her hususta yardım ederseniz, ben de burada rahat ederim. Sen de artık *evlâdlarımı düşünmüyorum* deme! Bu söz beni me'yus eder. Sen düşünmezsen, çocuklarımızı kim düşünecek? Sabırlı, cesur ve metīn olmanı isterim. Bu günlerden sonra iyi günler var. O vakit istediğin kadar hiç kimseyi düşünme! Ben hayattan usandığım hâlde, yalnız senin için ve çocuklarımız için yaşıyorum. O çocuklar ki, bu gün dikkati, esirgemeyi senden bekliyorlar. Onları düşünmemen hiç doğru değildir. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili zevcem!

Pazartesi, 5 Nisan, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 5 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta annenden 19 Mart tarihli bir mektup aldım. Yarın, yâhut öbür gün yeni mektuplar alacağım. Bu sırada daha çok mektuplarınızı bekliyorum. Gece-gündüz merâkınızdayım. Ben burada size nisbetle çok rahatım. Ayrılıktan başka bir gamım, kasâvetim yoktur. Hâlbuki yine siz benim için merak ediyorsunuz. Burada ders okuyoruz, kitap, gazete okuyoruz. Ajanslar yalan-yanlış havâdisler getiriyor. Gelmek ümidi azaldıkça heyecan da kalmıyor. Ahmed Bey işi keyfe, eğlenceye dökmüş. Her saat gülüyor, şakalaşıyor. Ben ilk gün nasıl vecdli isem, şimdi de öyleyim. Ben odamda kitap okurken, koridorda Ahmed Bey'in kahkaha sadâları gelir. Sanki on yaş gençleşmiş. Yeni gelenler bu hayata henüz alışamadılar. Âile endîşesi olmasa, vakitlerimiz daha istirahatli geçer. Sen ve Hürriyet, derslerinize çalışıyor musunuz? Hem bunu merak ediyorum, hem de mektebe gitmenizi de istemiyorum. Ara-sıra parkta güneş aldığınıza memnun oldum. Anneniz nasıl oldu da, çıkmağa râzı oldu. İnsan güneşsiz, saf havasız yaşayamaz. Ben de bâzan yaya, bâzan arabalı olan gezintilere iştirâk ediyorum. Burada ömrümün nasıl geçtiğini bildiğiniz için, artık tafsilât vermiyorum. Ağlamak lâzımgelirken, deliler gibi gülmekle vakit geçiriyoruz. Yaşlı adamlar çocuksuz bir yerde kalınca, kendileri çocuk oluyorlar. Artık kafalarda düşünmeğe, kaygılanmağa tâkat kalmadı. Gece uzun boylu uyuduğumuz gibi, gündüzleri de öğle yemeğinden sonra bir uyku geçiriyoruz. Sabah, akşam bahçe gezintileri de eğlencelidir. Hâsılı bizim sıkıntı çektiğimiz yok. Asıl sıkıntıları âilelerimiz çekiyor. Gece-gündüz sizi andıkça, kalbimden ahlar geliyor. Dâima Allāh'a sizin için yalvarıyorum. Türkân da benim için duâda devam etsin. Türkân'ın, ağzına kâğıt götürmesine mâni' olunuz. Daha başka yaramazlıkları, sıhhate muhâlif hâlleri varsa, onlara da mâni' olunuz. Hürriyet'in de, artık annesine tesellî vermeğe başladığına memnun oldum. Annenize, amucanıza selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in,

Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye, Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e ve sâir soranlara selâmlar. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızım!

Pazartesi, 5 Nisan, 1336 — Polverista
Baban,
Ziya Gökalp

CCXI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 5 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Ders kitaplarını kendi kendine okuduğun gibi, resme de kendi kendine çalışıyor musun? Amucandan da ders alabilirsin. Mûsıkî hiç öğrenemedin. Bildiğin şeyleri Hürriyet'e, Fatma'ya da öğret! Mektebe, postaya gitmeyişin daha iyi! Annenin üzülmemesine dikkat et! Türkân'ın da terbiyeli bir kız olarak büyümesine gayret! Annene, amucana selâmlar! Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

5 Nisan, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCXII. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 5 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Ben gelince çok konuşacağını va'dediyorsun. O zaman söyliyeceğin sözlerden bâzılarını şimdi yazsan ne olur? Gelmek elimde olsaydı, bir dakika durmaz gelirdim. Gelemiyene mektup yazmazlar mı? Uzaktan da konuşmak olmaz mı? Haftada bir - iki söz, annenin mektubuna ilâve etsen kâfîdir. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümleniz Allāh'a emânet olunuz, sevgili kızım!

5 Nisan, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCXIII. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 5 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Resimde niçin elim olmadığını soruyorsun. Senin bu yaşta bu kadar dikkatli oluşun, zekâvetine delâlet eder. Sen babanı özlediğin gibi, baban da seni özlüyor. Resmini gördükçe mahzûnâne ve şaşkın bakışların yüreğimi dağlıyor. Bu hasreti ne kadar çekeceğimizi bilmiyorum. Allāh'a yalvarmaktan başka çâremiz yoktur. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

5 Nisan, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCXIV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 8 Nisan, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta mektup almadım. İhtimâl ki bu gün-yarın alırım. Niçin mektup gelmedi diye merak etmedim. Sen bir hafta mektup almadın mı, hemen meraklara düşüyorsun. Beni endîşeye düşüren yalnız senin bu mektuplarındır. Dünyanın hâli bu! Bâzan posta gecikebilir. Mektuplarda aradığın şey sihhatimse, emîn ol ki sihhatim sağlamdır. Buranın havası da gāyet iyidir. Ayrılıktan başka, hiçbir sıkıntım da yoktur. İlkbahar geldi. Kırlarda geziyoruz. Burada büyük yonca tarlaları vardır ki, baştan başa kırmızı çiçekler açmışlar. Bu tarlaların ötesinde - berisinde, al renkli gelincik çiçekleri de görünür. Arada-sırada bir hurma ağacına rast geliriz. Yalnız tepesinde dalları bulunan bu mübârek

ağaç, testisini başında taşıyan bir çöl kızına benzer. Firenk inciri ağaçları da çok. Portakal, mandalina, limon burada çoksa da, hâlâ ağaçlarını göremedim. Bu hafta sana dört yeni resmimi gönderiyorum. Çocukların yeni resimleri hâlâ gelmedi. Türkân resimden hoşlandığı için, güzel resimli kartlar gönderiyorum. Bilmem ki bu resimleri iyice seçebiliyor mu? Sözleri zekî olduğunu gösteriyor. Hürriyet ona şiirler, masallar ezberletsin. Seniha da Hürriyet'e ders versin. Ben buradan size muttasıl nasihatler yazıyorum. Bilmem sözlerimi dinleyen var mı? Kâğıtları yazı ile doldurmak için, bâzan boş sözler de yazılabilir. Mektup yazmak âdetimdeğildi. Çok konuşmayı da bilmem. Böyle iken yine bu kadar mektuplar yazdım. Yazdığım sözler bâzan teselliye, bâzan hulyâya, bâzan ümide, bâzan da nasihate dâir.. Bu kerre kavuşursak, artık konuşurken de sözlerim bol olacak. Burada çok kitap okuyorum ki, artık eve gelince okumayayım. Yalnız çocuklarımızı okutacağım, ki bu müstesnâdır. *Yeşilköy'*-den—canın sıkıldığı için—artık bahsetmiyeceğim. Mektup doldurmak için de öyle bir hulyâya lüzum vardı. Evet, senin hakkın var. Biz kavuşalım da nerede oturursak, orası bizim için cennettir. Türkân hangi resimleri seviyorsa, o türlü kartlar göndereyim. Seniha yine resme meraklı mı? Hürriyet'in hangi derse meyli daha çok? Bu bir seneyi boş geçirmese, okumaya yazmaya çalışsaydı, şimdi bana mektup yazabilecekti. Kardeşime selâmlar. Acebâ yanınızda mı, gitti mi? Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e selâm. İkbal'e de selâm. İkbal hastahânede ne oldu? Daha iyileşmedi mi? Dîvâne Selime'den de hiçbir haber alamadınız mı? Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem[1]!

Perşenbe, 8 Nisan, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

[1] Bu mektup, diğerlerinden farklı olarak krem renkte ve alel'âde bir kâğıda yazılmıştır.

CCXV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 8 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta size dört resmimi gönderiyorum. Türkân'a oyuncak olsun diye bu kartlardan da her hafta gönderiyorum. Türkân hangi kartı çok seviyorsa bana bildir. Çocuk resimlerini mi, hayvan resimlerini mi, yoksa manzara resimlerini mi seviyor? Burada her türlüsünden var. Annnene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

8 Nisan, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCXVI. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 8 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Ben gelince, çok konuşacağını söylüyorsun. Sözlerinin birkısmını da şimdiden sarfet. Her mektuba birkaç sözünü yazdır ki, neler düşündüğünü anlayayım. Ben senin çok akıllı olduğunu biliyorum. Bundan dolayıdır ki seninle konuşmak istiyorum. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

8 Nisan, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCXVII. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 8 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu karttaki resimde, iki kardeşten biri kaval çalıyor, öteki dinliyor. Senin bebeklerinin de düdüğü var mı? Buradan bebek gönderilemez. Sana, kâğıt üstünde bebekler gönderiyorum. Biberli olsun olmasın, artık kâğıtları ağzına götürmiyeceksin, değil mi? Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızım!

8 Nisan, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

22. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 12.IV.1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta mektup almadığım için meraktayım; fakat bu sözü size merak vermek için yazmıyorum. Benim, mektup almazsam merak etmekliğim tabi'îdir; çünki siz emîn bir mevki'de değilsiniz. Hâlbuki ben gerek âb-u hava i'tibârıyle, gerek sâir cihetlerce hiç endîşe edilmeyecek bir mahaldeyim. Sizin merak etmenize hiçbir sebep yoktur. Benim de merak edişim telâş derecesinde değildir; çünki Allāh'a mütevekkilim. Fazla meraktan ne fayda hâsıl olur? İnsan dâima kederlerine, meraklarına hâkim olmalı. Mektubunuzu aldığım zaman kalbime emniyyet, gönlüme istirahat geliyor. Sizin orada rahat olduğunuzu mektuplarınızda okudukca hiçbir endîşem kalmıyor. Çocuklarımızın resmi dâima karşımdadır; onlara baktıkça kalbim sızlar. Bu ay-

rılık ne acı şeymiş! Her felâkete tehammül eden ben, sizin ayrılığınıza dayanamıyorum. Bereket versin ki zihnimi meşgûl edecek işler bulabiliyorum. Birinci işim felsefe dersleri okutmaktır. Gittikce, dinleyenler çoğalıyor. Zâten burada faydalı olarak yalnız iki şey yapabiliyorum: Birisi her posta günü size mektup yazmak, ikincisi de bildiğimi başkalarına öğretmektir. Bu iki işin hâricinde gönlümü şen tutacak şeylerle meşgûl oluyorum. Konuşuyorum. Fal açıyorum. Düşünüyorum. Gezip dolaşıyorum. Tabiatin güzelliklerini seyrediyorum. Hâsılı kendimi sıkmamaya çalışıyorum; çünki sizin yanınıza geldiğim zaman rûhumu da, vücûdümü de sağlam getirmek niyetindeyim. İleride size faydalı olabilmek için sihhatimi muhâfaza etmek bir vazifemdir. Beni maddî sebeplerden ziyâde mânevî sebepler hasta ettiği için, bilhassa mânevî hıfzü's-sihhaya riâyet ediyorum. Bunun esâsı kalbi yalnız meserrete ve muhabbete açık bulundruup, kindarlığa ve kaygılara karşı kapamaktır. Kulaklarıma yalnız iyi sözleri dinlemeye, gözlerime yalnız iyi şeyleri görmeye, zihnime de yalnız iyi fikirleri düşünmeye müsaâde ederim[1]. Hiçbir his, hiçbir fikir muhabbet rengine bürünmeden rûhuma giremez. İşte ben[2] sihhatimi böyle muhâfaza ediyorum. Sizin de gerek maddî ve gerek mânevî sihhatinize dikkat etmenizi ve benimle meşgûl olmayarak çocuklarımıza bu vakitlerinizi hasretmenizi isterim.

Kardeşime çok selâmlar.. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem[3].

Polverista — Pazartesi, 12 Nisan, 1336

Kocan,

Ziya Gökalp

[1] Krş., Ali Nüzhet Göksel, ediyorum

[2] Krş., A. Nüzhet Göksel, işte ben de

[3] Krem kâğıda, mürekkeple yazılan bu mektubun aslı, Ali Nüzhet Göksel'dedir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 29 v. d.). Lûtfen gönderdikleri aslı ile karşılaştırarak neşrediyoruz.

CCXVIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 12 Nisan, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta mektup almadığım için mahzûnum. Ağaçlar, çiçekler, otlar güneş doğmadan yaşayabilirler mi? Ben de mektuplarınızı almadığım zamanlar yaşamıyorum desem yalan değil! Yemek, içmek, uyumak yaşamaksa, ben de yaşıyorum demektir; fakat yaşamak kalbin istirahati, gönlün saâdeti ise, mektuplarınızı almaksızın bunlara nâil olmak mümkün mü? Mektup almayınca çiçeklere, denize, semâya küsüyorum. Her şeye küsüyorum. Böyle giderse birgün belki Allāh'a da küseceğim. Beni sevdiklerimden ayırmışken sesimi çıkarmıyorum. Onlardan gelecek bir mektubu da bana çok görürse, tehammül edebilir miyim? Sizi beyhûde üzmemek için, buralarını geçelim. Feleğe mağlûp olmamak için, metânetimi hiç kaybetmiyorum. Benim maddeten ve mânen kuvvetli olduğuma emīn olunuz. İrâdede kuvvetli olmak, his sâhasında rikkatli olmağa mâni' değildir. Size mektup yazdığım zaman hisli ve rikkatli oluyorum. Mektup almadığım zamanlar mahzun oluyorum; fakat bu hâllerim dâimî değildir. Meselâ yarın, yeni bir mektubunuzu almakla sevinmekliğim mümkündür. Birçok zamanlar kendimi unutuyorum. Kitaplardaki fikirler beni alıyor, uzaklara götürüyor. Bu ânlarda sizi bile unutuyorum. Zâten sizi hatırladığım zaman mutlakā az -çok mahzun oluyorum. Çektiğiniz sıkıntıları düşünür de nasıl mükedder olmam! Benim borcum, sizi mes'ud etmekti. Kadın ve çocuk, erkeğe Allāh'ın emânetleridir. Erkeğin vazifesi, Allāh'ın kendisine emânet ettiği kadınla çocukları mes'ud etmek ve bilhassa çocuklarını istikbâlde mükemmel bir saâdet ve fazilete hazırlamaktır. Ben, hepiniz için kederlere sebep olmaktan başka ne yapabildim? Şimdi kim bilir ne büyük iztiraplar içindesiniz? Bu hâlleri düşündükçe, kalbim dağlanmamak mümkün mü? Hâsılı ben kendi hâlim i tibârıyle rahatım. Sihhatim de mükemmeldir; fakat sizi düşündüğüm zaman, iztiraplarıma nihâyet yoktur. Kalbsiz bir adam değilim ki, iztiraplarınıza ortak olmayayım. Buradaki saâdetim iki şeyden ibârettir: Birisi evvelce berâber ge-

çirdiğimiz hayatı düşünmek, ikincisi de istikbâlde berâber geçireceğimiz müşterek ömrü tehayyül etmek.. İşte ben vaktimi bu iki türlü derûnî yaşayışla geçiriyorum. Hayâlen olsun, sizinle berâber yaşıyorum. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Şimdilik Allāh'a ısmarladım, sevgili zevcem!

12 Nisan, 1336, Pazartesi — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCXIX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 12 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta mektup almadım. Ne yazacağımı bilmiyorum. Yazmak için, dâima yeni sözleri nereden bulayım? Bilmem, siz benim mektuplarımı her hafta alabiliyor musunuz? Kim bilir mektup almadığınız haftalar anneniz nekadar merak ediyor? Sizin hâlinizi düşündükçe, nekadar sıkıldığımı tahmin edemezsiniz. Bu zamanın çocukları nekadar bedbahtmış! Tamam meserretle geçirilecek çocukluk zamanını kederlerle, korkularla, meraklarla geçiriyorsunuz. Ya mektebe gitmeğe bir mâni' çıkıyor, yâhut mektepler kapanıyor. Bu sûretle tahsiliniz de geri kalıyor. Bir milletin istikbâli, çocuklarının tahsil ve terbiyesine tâbi'dir. Türk çocukları, bu devirde nasıl tahsil edebilsin? Fakat tahsildeki bu mahrumlukları, *terbiye* sâhasında telâfî ediliyor; çünki geçirmekte olduğunuz buhranlar, en kıymetli derslerden daha ziyâde terbiyekârdır. İnsanları kitaplardan daha iyi terbiye edecek şey vak'alardır. Bu zamanın çocukları tarihi, kitaplardan okumağa muhtaç değillerdir; çünki tarih, canlı vak'alar sûretinde gözlerinin önünde cereyan ediyor. Okumak yazmak bilmeyenler bile, zamanlarının tarihini bilirler; çünki hayatı öğrenmek için yalnız görmek kâfîdir. Millete âit olan her şey —ister muzafferiyyet, ister felâket olsun— ferdleri terbiye eder. Yalnız, bu terbiyelerden

hakkıyle istifâde edebilmek için, tahsil de lâzımdır. Bilmem okumağa vakit bulabiliyor musun? Amucan yâhut Hoca Hanım, seni okutabiliyor mu? Sen de Hürriyet'i okutabiliyor musun? Her mektupta dersten, kitaptan bahsettiğime şaşmayınız; çünki ben de burada hep derslerle, kitaplarla meşgûlüm. Mini mini Türkân ne yapıyor? Onun da terbiyesine dikkat ediniz. Terbiye beşikten başlar. Çocuk, her işittiğini, her gördüğünü taklit eder. Çocuğu şımartmak iyi olmadığı gibi, onu korkutmak da iyi değildir. Çocuk tatlılıkla, sevgi ile daha iyi yola getirilebilir. Âile içinde hepiniz biribirinize tesellî veriniz. Siz orada nekadar iyi bir hayat geçirirseniz, ben de burada o kadar rahat ömür geçirebilirim. Benim buradaki metânetim, sizin oradaki metânetinize tâbi'dir. Ben burada âilemin gölgesi gibi yaşıyorum. Sinirlerinize hâkim olunuz. Telâşsız, meraksız bir hayat yaşayınız. Mektuplarım gecikti diye, endîşeye düşmeyiniz. Ben muntazaman mektuplarımı yazıyorum. Mektup gecikirse, postanın ârızalara uğramasındandır. Annene, amucana selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Pazartesi, 12 Nisan, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCXX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 12 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta mektup almadım. Belki bu gün, yâhut yarın alırım. Sıhhatim çok iyidir. Rahatım mükemmeldir. Sizi düşünmekten başka bir endîşem yoktur. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

12 Nisan, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCXXI. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 12 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Yeni resimlerinizi bekliyorum. Ben size geçen hafta ve evvelki hafta yeni resimlerimi gönderdim. Mektuplarda senin sözlerini de isterim. Akıllı olduğunu bildiğim için, sözlerini işitmek istiyorum. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

12 Nisan, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCXXII. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 12 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Seni çok göreceğim geldi. Bâri resmini ve sözlerini gönder. İnşa'llāh büsbütün kavuşuruz. Penbe yanaklarından öperim. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

12 Nisan, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCXXIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 15 Nisan, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta ne postadan, ne de Sefârethâne'den mektup almadım. Her vâsıta ile mektup yazmanızı recâ etmiştim. Başkalarına

posta ile de mektup geliyor. İnsan gurbette ancak bir sûrette yaşayabilir : Âilesinden haber almak şartıyle! Habersiz kalan bir ruh vesveselerden, endîşelerden kurtulabilir mi? Bununla berâber ben kendi rûhuma hâkimim. Onu, düşünüşlerinde serbest bırakmam. Haber gelmiyor diye, merâka düşmek îcâbetmez. Sihhatim iyidir. Havalar da iyi. Sabah kalktım, etrâfıma baktım; her şey güzel! Fakat bana ne? Bence en güzel şey mektuptur. Güneşin altun ışığını ne yapayım? Yeşil otlar arasında açmış sarı çiçekleri ne yapayım? Denizin lâciverd kadifesiyle, göğün kurşunî atlasını ne yapayım? Benim gönlümü saâdetlere garkedecek, yalnız mektubunuzdur. Bu sabah, kanaryalar da gönlüm gibi hüzünlü.. Sesleri gelmiyor. Tabî'atin güzellikleri neye yarar? Asıl güzellikler, insanın rûhundadır. Bence en güzel şey tatlı haberleriniz, tatlı sözlerinizdir. Onlar yokken ben güneşi de, denizi de, kuşları da, çiçekleri de hiç birisini istemem. Mektubunuz bana neler söyler? Türkân annesine şöyle tesellî veriyor. Hürriyet, Türkân'ın bebeklerine elbise dikiyor. Seniha, Hürr'yet'e dersler veriyor. Annesi, Seniha'ya geçmiş günleri anlatıyor. Fatma, babasına masal söylüyor. Bunları okurken, kendimi içinizde yaşıyorum sanırım. O zaman güneşi severim. Denizden hoşlanırım. Bulutlara selâm veririm. Çiçekleri meserretle temâşâ eylerim. O zaman, hayatın mânasını anlarım. Hayvanlara göre hayat yiyip, içip uyumaktır. İnsanın nazarında ise vecdler içinde çalışmak, kâinatı vecdli bir gözle temâşâ etmektir. Bu gün-yarın mektubunuzu alırsam, bu vecdli hayatı tekrar yaşayacağım. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. Nedim Bey'e de selâm. İkbal'in hastalığı ne oldu? Ona da selâm. Hepinizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili zevcem[1]!

Perşenbe, 15 Nisan, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

[1] Bu mektup, diğerlerinden farklı olarak krem renkte ve alel'âde bir kâğıda yazılmıştır.

CCXXIV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 15 Nisan, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta mektup alamadım. Ne yazacağımı bilmiyorum. Karanlıkta kalmış bir insan gibiyim. İnsan, âilesinden haber almazsa nasıl yaşar? Kerbelâ'da Hüseyin'e su vermemişler. Mektupsuzluk, susuzluktan daha acı! Meğer yalancıların medeniyeti de bir Kerbelâ imiş. Yarın şiddetle mektup bekliyorum. Sıhhatim iyidir. Mektup almadığım zamanlar müstesnâ olmak üzre, rahatım da iyidir. Sizin için meraktayım. Bilmem, siz mektuplarımı alıyor musunuz? Cevâbınız gelmiyor ki bileyim. Her posta mektuplar gönderiyorum. Kartlar, resimler gönderiyorum. Cevaplarını almazsam, artık ne yazabilirim? Çocukların resmini de göndermediniz. Yâhut daha doğrusu siz gönderdiniz de hâlâ gelmedi. Elbette birgün gelir. Sabretmeli! Mektuplar için de sabredeceğim. Bana, sıhhatine dikkat et diyorsun. İşte ben de onun için merak etmiyeceğim. Bu günler elbette birgün bitecektir. Sabrın sonu selâmettir. Acebâ, şimdi Türkân neler söylüyor? Geleceğimi haber veriyor mu? Hürriyet, benimle konuşmağa hazırlanıyor mu? Seniha derslerine çalışıyor mu? Fatma, parkta gezmeğe gidiyor mu? Evde nasıl vakit geçiriyorsunuz? Bu pahalılıkta nasıl yaşıyorsunuz? Nekadar merakta olduğumu bilemezsiniz! Ancak mektuplarınızı aldığım zaman merâkım kalmıyor. Mektup mes'elesi olmasa, benim kadar şen ve şâtır bir insan olamaz. Kendimi oyalamayı biliyorum. Vakit geçirmesini bilmek de, bir hünerdir. Akıllı insan, kederle geçecek bir zamânı meserretle geçirmesini bilendir. Felâket içinde de bir saâdet yaratmağa çalışmalı! Ara-sıra mektup gecikebilir. Buna da alışmak lâzım! Hâsılı sizden recâm şudur ki, benim için hiç merak etmeyiniz. Ben, mektuplarınız gecikse de, yine metânetimi bozmam. Biraz böyle müteessirâne söylenirsem, onu da ma'zur gör. Herhâlde maddeten ve mânen kuvvetliyim. Kendimi sıkmamağa, kederlenmemeğe, ye'se düşmemeğe çabalayacağım. Deniz kenarında bir yalçın kaya gibiyim. Dalgalar bana te'sir edemez. Mektuplarınızı aldığım dakikada, bilsen nekadar sevineceğim! Bir

çocuk, bayramı nasıl beklerse ben de postayı öyle bekliyorum. Yarın postanın geleceği söyleniyor. Şimdiden sevinmeğe başladım. Mektup alırsam, Pazartesi günü cevâbını yazarım. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili zevcem!

Perşenbe, 15 Nisan, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCXXV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 15 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Sihhatim iyidir. Hiçbir sıkıntım yoktur. Yalnız sizi merak ediyorum. Ahvâlinizden haber alamıyorum. İhtimâl ki siz de benim mektuplarımı muntazam almıyorsunuz. Kim bilir anneniz nekadar merak ediyor? Hiç şüphesiz sen ona tesellî veriyorsun. Hürriyet'le Türkân da, ona tesellî versinler. Hep biribirinize metânet veriniz. Bu günler geçecek. Şimdilik sabır ve tehammül lâzım. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Felek, her gün bir cilve gösteriyor. Dünyanın bir günü bir gününe benzemiyor. Sen, derslerine çalışıyor musun? Vâkı'a ben gelince sana ders vereceğim; fakat o zamânı bekleyerek boş durmak olmaz. Yine, sen derslerine çalışmalısın. Hürriyet'i de okutmalısın. Okuduğun kitapların adlarını da bana yaz. Türkân'ın bebeklerinden, oyuncaklarından da bahset. Hürriyet nasıl vakit geçiriyor? Annen ne ile meşgûl? Anneni düşünmeğe bırakma! Kedere, merâka kendini kaptırmasın. Felâket arttıkça, metânetin de artması lâzım. Dert arttıkça tehammül de çoğalmalı! Keder çoğaldıkça, sabır da artmalı! Sinirlere mağlûp olmak doğru değildir. İnsan dâimî, sinirlerinin hâkimi olmalı! Sizden dâima istediğim telâşsız ve he-

yecansız olmanızdır. Metīn ruhlara, hiçbir felâket te'sir edemez. Zaman geçicidir, su gibi akar; kanatlıdır, kuş gibi uçar. Kavuştuğumuz zaman bu günlerin hikâyesini söyleriz. Allāh'ın inâyetinden hiçbir vakit ümidi kesmemeli! Sihhatinize dikkat ediniz. İstirahatinizi iyi te'min ediniz. Lâkayidlık, mühimsememek doğru değildir. Biribirinize dâima tesellî veriniz. Kederli bir ânınız olmasın. Beni severseniz, benim için merak etmeyiniz. Ben gāyet rahatım. Sihhatime de iyi bakıyorum. Merak edilecek asıl sizin hâlinizdir. Kardeşimin de yanınızda olup olmadığını bilmiyorum. Beni mektupsuz bırakmamağa gayret ediniz. Eskiden muntazam mektup alıyordum. Şimdi yine muntazam mektup alanlar var. Yazlık elbisemi istemiştim. Bilmem gönderdiniz mi? Yeni resimleriniz de gelmedi. Ben size iki takım resimlerimi geçen ve evvelki haftalar gönderdim. Annenize, amucanıza selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e ve arkadaşlara selâmlar. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Perşenbe, 15 Nisan, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCXXVI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 15 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Sihhatteyim, rahatım iyidir. Mektuplarınızı bekliyorum. Annenize, amucanıza selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

15 Nisan, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCXXVII. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 15 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Mektubum gelmediği zaman sen mektuplar yaratıyor, annene okuyorsun. Benim yanımda, böyle mektup îcâd edecek kimsem yok.. Mektup almadığım zaman, kimse bana tesellî vermiyor. Annene meserret vermekte devam et. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

15 Nisan, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCXXVIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 19 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta annenden 23, 27, 29, 31 Mart ve 3, 7 Nisan tarihli altı mektup aldım. Bu mektupların bâzısında senin, bâzısında amucanın zeyilleri var. Senden de ayrıca 13 Nisan tarihli bir mektup aldım. Amucandan da 24 Mart ve 7 Nisan tarihli iki mektup, Fatma'dan da 24 Mart tarihli bir kart aldım. Hâsılı birkaç postanın birikmiş mektuplarını birden aldım. Sıhhatim çok iyidir. Sizi düşünmekten başka merakım yoktur[1]. Bu kadar

[1] Bu mektubun müteâkip cümleden başlayarak, "Siz de sıkılmamak için bana söz verirseniz, ben de artık sizin için meraklanmam" cümlesine kadarki kısmı, Ali Nüzhet Göksel tarafından, yazıldığı tarih ve yer kaydedilmeyerek neşredilmiştir (*Ziya Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları*, İst., İkbal Kütüphânesi 1931, s. 109 v. d.).

kalabalık içinde, insanın sıkılmasına imkân yoktur. Bâhusus insan, rûhunu birtakım i'tiyadlara, yâhut vehimlere esir etmezse, dâima yeni bir hayat yaşayabilir. Benim için bir çiçek, bir ot parçası bile bir kitap gibidir. Mefekkirem boş durmaz, dâima yeni fikirler yaşar. Sıkılmak, üzülmek işsizlikten gelir. İnsan işsiz kalınca kendi vücûdünü dinler. İç sıkıntıları duymağa başlar. Sinir hastalığı bundan doğar. Hâlbuki insan kendi hâlini unutup da başka şeyleri düşünürse sıkılmaz; çünki başka şeyleri düşünmek âdeta kitap okumak gibidir. Bu da bir nevi' çalışmaktır, işsizlik değildir. Muzir olan düşünmek, kederli fikirlere dalmaktır. Ben, elimden geldiği kadar bu türlü düşünüşlerden sakınırım. İnsan için ilmî, felsefî, edebî düşünüşler fâidelidir; fakat kara hulyâlara dalmak sûretinde olan meraklı düşünceler zararlıdır. Kalbte ne keder, ne kin, ne hırs, ne hased bulundurmamalı. Bu heyecanların hepsi, sâhibi için muzirdir; çünki bunlar vücûdün içinde zehir yaparlar. Bu gibi heyecanların içinde yaşayan bir insan, haberi olmadan kendi kendini zehirler. Rûhu meserretli, şetâretli ve insanlara karşı şefkatli olan kimselerde ise, vücût da sağlam kalır. Doktorlar derler ki, en fâideli kuvvet ilâcı meserrettir. Meserret ise şefkatla berâber bulunur. Bu iki duygu, benim iki kanadımdır. Felâket ateşleri içinde kalsam bile, bu kanadlarla uçtuğum için iztirap duymam. İşte görüyorsunuz ki, benim sıkılmama imkân yoktur. O hâlde benim için hiç merak etmeyiniz. Siz de sıkılmamak için bana söz verirseniz, ben de artık sizin için meraklanmam. Sıkılmamak ise insanın elindedir. Bâhusus siz hep berâbersiniz. Biribirinize derd-ortağı ve meserret ortağı olabilirsiniz. Ben ise yalnızım. Zâhirde herkesle görüşüp konuşuyorum; fakat hakikatte, kalbimin içinde yalnız yaşıyorum; çünki orada sevdiklerim var. Orası yeşil yuvamdır. Türkân'ın cıvıltıları, Hürriyet'in bakışları... oradadır. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim, sevgili kızım.

Pazartesi, 19 Nisan, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCXXIX. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 19 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Yeşilköy'den hoşlanıyormuşsun. Bu şimdilik hayâldir; fakat birgün hakikat olabilir. *Yeşilköy*'de bir ırmak var. Orada sandal gezintileri yapılır. Sabırlı olursan yine eski tatlı hayatımızı yaşarız. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım[1]!

19 Nisan, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCXXX. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 19 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Elbisemin içine kendi entârini de koyduğunu yazıyorlar. Ben de paketlerle berâber gideceğim demişsin. Sen zâten annenin her mektubu ile buraya geliyorsun. Benim mektuplarımla da oraya tekrar dönüyorsun. Senin işin postacılıktır. Mektuplarımız hep seninle doludur. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Hepinizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

19 Nisan, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

[1] Bu satırların yazıldığı kartta, gölde sandal gezintisi yapan genç bir kadınla küçük bir kız vardır.

CCXXXI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 22 Nisan, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Geçen hafta en son tarihlisi 7 Nisan olmak üzre birkaç mektubunuzu almış ve cevâbını da yazmıştım. Evvelki gün, gönderdiğiniz yazlık elbise ile iki kitap ve gazeteler tamam olarak geldi. Mektupta yazdığınız şeyler tamam olarak zuhûr etti. Sihhatim, rahatım çok iyidir. Bu cihetten dolayı artık merak etmezsiniz zannındayım; çünki ahvâlimi bütün tafsilâtıyle yazdım. O kadar çok yazdım ki, artık yazacak söz bulamıyorum. Elbise paketini açarken Türkân'ın entârisi hatırıma geldi. Mini mini melek neler düşünüyor? Posta ile kendisi de gelmek mi istiyor? Hürriyet, insan dâima yeni sözler îcâd etmeli derdi. İşte şimdi Türkân'da aradığını bulabilir. Ben de size, her postada uzun mektuplar yazabilmek için, Türkân kadar söz bilmeliyim. Burada vaktimi hoş geçiriyorum. Gündüzleri ders, geceleri konferans.. İnsanın rûhu öyle bir makinedir ki, işsiz kalınca paslanır. Bereket versin ki, benim rûhum boş durmuyor. Hiç kitabım ve başka işim olmasa da, yalnız düşünmek de benim için kâfîdir; fakat benim düşünüşlerim senin düşüncelerin gibi kederli değildir. Kafamın içinde bir kütüphâne var. Benim düşünüşüm, oradaki fikirleri ayırıp birleştirmektir. Meraklandığım zaman düşünmem. Bil'akis beni hâricen meşgûl edecek başka işler ararım. Meraklandığım vakitler de, yalnız mektup almadığım zamanlardır. Mektup aldığım hafta, hiçbir endîşem olmaz. Bu hafta birçok mektuplarınızı aldım. Meserret ve şetâretim de yerindedir. Sizden de meserretli olmanızı isterim. Keder ve merak artık eskidi. Bu kadar uzun süren kederler, artık kederliğini kaybeder. Siz orada nekadar şen yaşarsanız, ben de burada o kadar şen yaşarım. Kederli olmak bir vefakârlık değildir. Ben burada sıkıntı içinde değilim ki, siz de benden dolayı sıkılasınız. Benim istirahatimi isterseniz, siz de orada rahat yaşayınız. Şen ve meserretli olunuz. İnşa'llâh yakında kavuşuruz. Bu günleri unuturuz. Ayrılık acı ise de, muvakkat olduğu için çekilebilir. Mes'ud günler sebatsız olduğu gibi, bedbaht zamanlar da süreksizdir.

Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e, İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 22 Nisan, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

23. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 22. IV. 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu posta da[1] birçok mektuplarınızı aldım. Son mektubun 7 Nisan.. Yazlık elbisem, iki kitap ve sâir şeyler de tamam olarak geldi. Gazeteleri de aldım.

Bir odada üç çocukla berâber vakit geçiriyorum diyorsun. Benim de yegâne arzum o odada sizinle berâber olmaktır. Ben aranızda eksiğim; fakat kalbim, gönlüm, rûhum yanınızdadır. İnşa'llâh gerçekten de berâber oluruz. O vakit istersen *Yeşilköy*'de, istersen baba yurdumuzda, istersen yine Ada'da otururuz. Hangi bahçenin hangi ağacında olursa olsun, biz yine tatlı yuvamızı kuracağız. Yavrularımız nekadar çok cıvıltı yaparlarsa, o kadar çok sevineceğiz.

Size az mektup yazacağımı hatırına getirme. Siz az yazsanız da, ben yine elimden geldiği kadar çok yazacağım. Geçen posta günü odamız sıvanıyordu. Eşyâ hep ortaya toplanmıştı; bundan dolayı bir mektup eksik yazdım. Şimdi odamız penbe renkli bir sıvaya büründü. Orada siz hâlâ kıştan çıkamadınız. Biz burada ilkbahardan yaza geçmek üzreyiz. Burada çok çiçekler var. Her sabah güzel tulû'lar, her akşam da güzel gurublar seyrediyoruz. Ben sabahları erken kalkarım. Okutacağım dersi erken hazırlarım. Mektupları, kartları da bu vakit yazarım. Herkesin uyu-

[1] Krş., Ali Nüzhet Göksel, postadan

duğu saatler, benim çalışma zamânımdır. Herkes uyanınca konuşma zamanı gelir; herkes aklına geleni söyler. Ahmet Bey'in[2] kahkahaları koridoru doldurur. Sıkılmaya vaktimiz, düşünmeye zamânımız yoktur. Yeni gelenler de bu hâle yavaş yavaş alışacaklar. En ziyâde sıkılanlar, çabuk gideceklerine ümidi olanlardır.

Ümit, insanlara sabırsızlık veriyor. Bir kerre bu ümit kesilince, artık tevekkül başlar. Tevekkülle berâber şetâret de doğar. Ben ilk gündenberi şetâretimi birân kaybetmedim. Dünya bu hâlde kalmaz. İstikbâl iyi olacak; çünki dâima ileri giden iki şey var : Biri ilim, öteki mefkûre.. Bunlar insâniyetin iki kanadıdır. İnsanlık bâzan düşer; fakat bu kanatlarla yeniden yükselebilir.

Kardeşime selâmlar.. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili zevcem[3]!

22 Nisan, 1336

Kocan,

Ziya Gökalp

CCXXXII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 22 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu posta da 3 ve 7 Nisan tarihli mektuplarla berâber, daha eski tarihli birçok mektuplar geldi. Cevaplarını üç gün evvel yazmıştım. İki gün evvel de yazlık elbise, iki kitap ve diğer eşyâ da defter mûcibince tamam olarak geldi. Gazeteleri de verdiler. Türkân'ın kâğıt yemesine canım sıkıldı. Bu huyunu terketmezse kendisine kart göndermiyeceğimi, yâni darılacağımı söyleyiniz. Her hâlde vaz geçmesi için çalışınız. Zekâlı, hisli bir çocuktur, söz dinler. Annen diyor ki, çocuklara, gürültü etmemeğe alışınız ki, babanız gelince seslerinizden rahatsız olmasın diyorum. Hâlbuki ben sizin gürültünüzden, seslerinizden rahatsız olmuyordum. Yal-

[2] Krş., A. Nüzhet Göksel, (Ağaoğlu) Ahmed Bey'in

[3] Açık filizî bir kâğıda, mürekkeple yazılan bu mektubun, başında 22 Nisan, 1336 tarihi vardır; aslı Ali Nüzhet Göksel'dedir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 30 v. d.). Lûtfen gönderdikleri aslı ile karşılaştırarak neşrediyoruz.

nız kavga etmenizi istemiyordum. Gülerek, oynayarak gürültü çıkardığınız zaman daha çok memnun oluyordum. Şimdi de biribirinizi severek, berâber oynıyarak, eğlenerek vakit geçirmenizi istiyorum. Yazlık elbiselerimden bilmem daha ne kaldı? Selânik'te almış olduğum bir kostüm vardı. Duruyorsa onu da gönderiniz; çünki burada toz, toprak çok olduğu için, lâciverd elbiseyi her gün giyemiyeceğim. Gezinti günleri onu giyeceğim. Hâsılı eski elbiselerimden varsa, gönderseniz iyi olur. Burada kumaşlar gāyet fenâ. Üç ciltlik tarihî romanın ismini yazmamışsın. *Emile Durkheim* isminde *Büyük Filosoflar* silsilesi dâhilinde Fransızca bir kitap var. Onu da gönderirseniz fenâ olmaz. Müellifinin adı Dewey'dir[1]. *La vie Religieuse, l'économie et Division du Travail*[2] isminde ciltsiz küçük bir kitap var. Kütüphânemde onu da bulup gönderiniz. Birşey istemeyişim, sizi müteessir ediyor. O hâlde ben de artık isteyeceğim. Mâdem ki Sefârethâne tarîkıyle kolayca geliyor, o tarîkle gönderiniz. Zâten başka tarîk de yoktur. *Millî Tetebbu'lar Mecmuası*'nın bir nüshasında benim *Eski Türkler'de İctimâ'î Teşkilât* ünvanlı uzun bir makalem var. Mezkûr mecmuanın o nüshasını da isterim[3]. Sıhhatim çok iyidir. Rahatım mükemmeldir. Benden dolayı hiç merak etmeyiniz. Elbet birgün bu ayrılık nihâyet bulacaktır. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâmlar. Nedim Bey'e selâmlar. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Perşenbe, 22 Nisan, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

[1] John Dewey (Doğumu : 1859), Amerikalı filosof ve terbiye âlimi. Gökalp'in, *Fransız Sosyolojisi ve Emile Durkheim—Dewey'e Göre* adlı bir makalesi de vardır (*Küçük Mecmua*, sayı 20, Yıl 1, 2 Rebi' 1., 1341—23 Teşrinievvel, 1338).

[2] Gökalp'in bahsettiği bu cildsiz kitap, René Meunier'nin eseridir; 5 Temmuz, 1920 tarihli mektubundan, bunun yerine Emile Durkheim'in *Hayat-ı dînîye* (*Les Formes élémentaires de la vie Religieuse*) adlı eserinin gönderildiği anlaşılıyor (Bk., nu. CCCXIV.). Bir başka mektubunda da René Meunier'nin eserinin adını Türkçe olarak *Hayat-ı dînîye, Taksîm-i a'mâl ve Hayat-ı iktisâdîye* şeklinde yazmıştır (Bk., nu. CCCXV.).

[3] Gökalp'in bahsettiği bu makalesi, *Millî Tetebbû'lar Mecmuası*'nın 3'üncü sayısında basılmıştır (C. 1, Temmuz — Ağustos, 1331, s. 385—456).

CCXXXIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 22 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Geçen posta 7 Nisan tarihine kadar gönderdiğiniz mektupları, yazlık elbise ile kitapları, gazeteleri, kravat, gömlek ve çamaşır gibi şeyleri aldım. Sihhatim çok iyidir. Rahatım da mükemmeldir. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

22 Nisan, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCXXXIV. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 22 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Kuşlarla gönderdiğin selâmı aldım. Ben de bulutlarla selâm gönderdim. Sen de aldın mı? Türkân bana çiçeklerin kokusu ile selâm gönderiyor. Ben de ona, kelebeklerin kanatlarındaki renklerle selâm gönderiyorum. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

22 Nisan, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCXXXV. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 22 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Elbisemi açarken, senin entârinin güzel kokusunu aldım. Anladım ki entârini pakete koymuşsun. Sonra çıkarmışlar; fakat güzel kokusu orada kalmış. Senden birşey istiyeceğim. Eğer sen benim bebeğim isen, kâğıt yemekten vaz geçmelisin. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

22 Nisan, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCXXXVI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 26 Nisan, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Geçen hafta, 7 Nisan tarihine kadar mektuplarınızı aldım. Cevaplarını da iki posta da yazdım. Bu postada bana mektup çıkmadı. Sihhatim çok iyidir. Havalar da güzel gidiyor. Bu gün yine arabalarla gezmeğe çıkacağız. Yazlık elbisemle kitapların, çamaşırların, gazetelerin geldiğini de yazmıştım. Ben size geçenlerde iki kerre resmimi gönderdim. Geldiğini hâlâ yazmadınız. Çocukların yeni resimleri de hâlâ gelmedi. Burada rûhumun yoldaşları mektuplarınızla çocukların resmidir.Çocuk diyorum,amma bilmem Türkân kabûl eder mi? O, maşa'llāh büyük bir adam gibi söz söylüyor, işler düşünüyor. İçinizde gālibâ en akıllı o! Çünki o hulyâlara, kederli düşüncelere dalmıyor; boş meraklarla, endîşelerle uğraşmıyor. Babamı uzaktan da severim diyor. Doğrusu ben, kendimi sizin gibi sıkmıyorum. İnsan hayatın her cilvesine göre, kendi kendine sıkmayan meşgûliyetler bulmalı. Dâima sıkıntı içinde yaşamak, düşünüp durmak iyi değildir. Seniha ile Hürriyet de, sana bakarak meraklı ve kederli yaşıyorlar. Bir keder uzun sürdü mü, artık kederlikten çıkmalı. Aylarca,

senelerce kederli ömür geçirilemez. Ben kendimi sıkmamağa, vaktimi hoş geçirmeğe çalışıyorum. Okumak, okutmak, konuşmak gibi birçok işlerim var. Boş durmak, düşünmek demektir. Düşünmemek için boş durmuyorum. Bahçede yer yer çiçekler açmış. Birçok arkadaşlar çiçek ve sebze tarlaları yapmakla meşgûl.. Bahçenin bir tarafında da kahvehâne açılmış. Gündüz bahçede, gece koridorda harâretli sohbetler devâm eder gider. Akşamları gurub temâşâsına çıkılır. Bu iklimde güzel gurublar var. İşte ben sıkılmadığım gibi, isterim ki siz de sıkılmıyasınız. Mektuplarınız bana düşündüğünüzü, kederlendiğinizi değil, tesellî ve istirahat içinde vakit geçirdiğinizi bildirmeli. Dünyanın hâli bu. Niçin gündüzün gecesi var, niçin yazın kışı var denilemez. Allāh böyle kānun kurmuş. Gündüze râzı olan, geceye tahammül etmeli. Yazı özleyen, kışa da dayanmalı. Bâzan fenâlık arttıkça, iyiliğin yaklaştığını bildirir. İnşa'llāh sonumuz hayırlıdır. Kavuştuğumuz zaman bu günleri unuturuz. Mektubu doldurmak için, hatırıma her ne gelirse yazıyorum; çünki yaza yaza artık söz de kalmadı. Burada günler hep biribirine benziyor. Bir değişiklik yok ki yazayım. Bu sükûnet içinde rûhun fikrî faâliyetleri daha kolay oluyor. Her gün yeni fikirler düşünmek, yeni hisler keşfetmek de mümkün olabiliyor. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili zevcem!

Pazartesi, 26 Nisan, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCXXXVII. Kızım Seniha Hanım'a

Polverista — 26 Nisan, 1920

Sevgili Kızım,

Bu postada bana mektup çıkmadı. Siz benim yerimde olsaydınız, çok merak ederdiniz. Ben hiç etmedim; çünki biliyorum ki bâzan mektup postaya bir gün sonra verilebilir. Hâlbuki posta bir gün evvel hareket etmiş, yâhut başka âdî bir sebep de mektubun gelmesine mâni' olabilir. İnsan bu âdî sebepleri düşünürse, boş merakları zihninden çıkarabilir. Benim bir hafta mek-

tubum gelmese, siz kimbilir nekadar telâşlara düşersiniz? Bu telâşların zararını size kaç kerre anlattım. İnsan sinirlerine hâkim olmalı. Sinirlere hâkim olabilmek için, insanda irâde kuvveti vardır. En yüksek adamlar, irâdesi en kuvvetli olan adamlardır. İrâdenin de esâsı dikkattir. İnsan nekadar dikkatli olursa, o kadar uyanık olur. *Dikkat* dalgın olmamak, uyanık bulunmak demektir. İnsan birşeyi evvelden düşünürse, ondan dolayı telâşa düşmez; çünki o şeye karşı zâten uyanık bulunuyordu. Dalgın adamlar, sersem adamlar dâima her şeyden telâşa düşerler; çünki hayata dikkatleri yoktur. *Hayata dikkat*, insanın kendisini alıştırması lâzım gelen en iyi bir huydur. Hayalâta dalan, gözünün önünü göremez. Filosoflarda, şâirlerde de *hayata dikkat* melekesi kuvvetli değildir; çünki onlar etraflarındaki varlıkları göreceklerine, zihinlerindeki ve muhayyelelerindeki mevhum âlemleri temâşâ ederler. Hâlbuki iş adamları, uyanık kimseler bütün nazarlarını hâricî âleme dikerler. Yâni dikkatleri hâricî âleme çevrilmiştir. Bunlar dalgın değildirler ki birşeye çarpsınlar, yâhut sendelesinler, yâhut şaşkınlığa ve telâşa düşsünler. İşte bana mektup gelmemesinden tutturarak, sözü buralara kadar getirdim. Maksadım, ben nasıl meraklanmıyorsam, telâşa düşmüyorsam, sizi de bu meraksızlığa, telâşsızlığa alıştırmaktır. İnsan kendi kendisini buna alıştırabilir. Dâima dikkatini hârice çevirip de ilerisini gören adam, dalgınlar gibi şaşkınlığa düşmez. Meşelâ âdî bir sebepten dolayı mektubun gelmemek ihtimâli olduğunu düşünen bir adam, mektup gelmeyince merâka düşmekten kurtulur. Size kaç def'a mektubum gelmedi diye meraklara düştünüz ve sonra da gördünüz ki, ben her postaya muntazaman mektuplarımı vermişim. Demek ki bu merakların boş olduğunu birçok tecrübelerle anladınız. Hâlbuki bu tecrübelerden sonra, yine, bir hafta mektubum gelmese, yine ayni meraklara düşersiniz. İşte böyle meraklara, telâşlara düşmemek için, sinirlerinize hâkim olmağa, irâdenizi kuvvetlendirmeğe, hayata ve hârice karşı dikkatli bulunmağa çalışmalısınız. Annenize, amucanıza çok selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Pazartesi, 26 Nisan, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCXXXVIII. Zevcem Vecihe Hanım'a

Polverista — 26 Nisan, 1920

Sevgili Zevcem,

Çocukların tahsilini benim gelmeme bırakmamalısınız. Birbuçuk sene, böyle intizarlarla boşa gitti. Sen, Seniha'nın okumasına bir çâre bul. Amucasından yâhut Hoca Hanım'dan okusun. Seniha da, Hürriyet'i okutsun. Türkân da kâğıt yemek huyundan vaz geçsin. İnşa'llāh yakında kavuşuruz; fakat kavuşmak ümidiyle işler, bâhusus tahsil işi yüzüstü kalmasın. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili zevcem!

26 Nisan, 1336

Kocan,

Ziya Gökalp

CCXXXIX. Kızım Seniha Hanım'a

Polverista — 26 Nisan, 1920

Sevgili Kızım,

Hürriyet'i okutmak senin borcundur. Ben gelince okutacağım diye, şimdi aylarca boş durması câiz değildir. Sen de elinden geldiği kadar okumaya çalış. Geçen vakitler havaya gitmesin. Yalnız, Türkân'ın okumasını bana bırakın; fakat Türkân'ın kâğıt yemesini de ben gelip terkettireyim demeyiniz. Derhâl onu bu huyundan vaz geçirmelisiniz. Akıllı bir kızdır, söz dinler. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

26 Nisan, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCXL. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 26 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Ben gelince, bana söyliyecek çok sözlerin olduğunu söylüyorsun. O sözlerden bâzısını şimdiden yazabilirsin. Annene, Türkân gibi sen de tesellîler vermelisin. Ablandan da ders okumayı unutma. Bu günler boş geçmesin. Her iş için beni beklemek doğru değildir. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

26 Nisan, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCXLI. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 26 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Kâğıt yediğin için sana dargınım. Bu huyu terkettiğini bana yazmazlarsa, sana dargın kalacağım. Annenin sözünü de dinlemiyorsun. Artık kâğıtlara el sürmiyeceğini va'det de barışalım. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allâh'a ısmarladım, sevgili kızım!

26 Nisan, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCXLII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 29 Nisan, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu gün de mektup almaksızın cevap yazıyorum. Zâten mektup yazmaktan başka bir işe yaradığım yok. Burada hayat hep ayni tarzda olduğu için, mektuplarım da umûmiyetle biribirine

benziyor. Hiçbir yeni vak'a hâdis olmayan bir yerden, yeni sözler nasıl yazılır? Arkadaşlar da her posta günü "Bilmem, ne yazayım?" diye biribirine soruyorlar. Bunu işitince, benim gibi mektuba söz bulamıyanların çok olduğunu anlıyorum. Yanımda bir Türkân yok ki, onun tatlı sözlerini yazayım. Sizden mektup aldığım zaman, cevap kendi kendine yazılıyor; çünki söz sözü çekiyor. Bilmem, bu postada niçin mektubunuz çıkmadı? Mutlakā âdî bir sebepten dolayı olacak! Bâri yarın bir mektup alabilsem! Mektup almadığım hafta, şetâretsiz geçiyor. Bununla berâber merak da etmiyorum; çünki sizin behemehâl mektup yazdığınızı biliyorum. Yalnız, size dâir yeni bir haber alamamak, rûhumu sıkıyor. Posta vapuruna yetişmek için, Sefârethâne'ye iki-üç kerre mektup vermeli; çünki bâzan vapurun hareketinden sonra mektup verildiği için, gelecek postaya kalıyor. Hâlbuki bir hafta mektupsuz kalmak, büyük bir mahrûmiyyettir. Ben bunun acılığını nefsimde tecrübe ettiğim için, sizi mektupsuz bırakmamağa çalışıyorum. Böyle iken bâzan siz de, mektupları geç alıyoruz diye şikâyet ediyorsunuz. Bu ayrılık azapları arasında, bizi biraz müteselli edecek mektuplardır. Bâri bunlar muntazam sûrette gelse! İşte bir işimiz de, böyle boş yere söylenmektir. Bu hafta gelmeyen mektup mes'elesini bir tarafa bırakırsak, sihhatim ve rahatım iyidir. İstikbâlde geçireceğimiz tatlı zamanları tehayyül ederek ümitle yaşıyorum. Burada hava güzelleştikçe, gönlümdeki gurbet duygusu artıyor. Güller, diken gibi rûhuma batıyor. Yuvamı, çocuklarımı, seni göreceğim geldi. Artık göğe, denize, yeşilliklere bakmaktan da zevk duymuyorum. Yalnız kitaplardan usanmıyorum; çünki onlar iyi günlerde de arkadaşlarımdı. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e selâm. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a emânet eylerim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 29 Nisan, 1336 — Polverista

Zevcin,

Ziya Gökalp

CCXLIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 29.IV.1920

SEVGİLİ KIZIM,

Sihhatim, rahatım çok iyidir. Sizden uzak bulunmaktan başka kederim yoktur. Mektup aldığım zamanlar bu kederi de unutuyorum; fakat mektup alamayınca, ayrılık acısı şiddetleniyor. Bu hafta başkalarına mektup geldiği hâlde, bana mektup gelmedi. İhtimâl ki geç verildi. Gazetelere bakılırsa, İstanbul'da yine hastalıklar var. Sihhatlerinize çok dikkat ediniz. Mektebe gitmek şimdi de olmaz. Çok ihtilât da iyi değildir. Hamdolsun burada hiçbir hastalık yok. Düşündüğüm hep sizin sihhatiniz ve rahatınızdır. Benim için siz hiç merak etmeyiniz. Burası havaca Büyükada'dan çok daha iyidir. Oraya nisbetle de gāyet ucuzluktur. Benim bir işim varsa, o da mektuplarınızı okumak ve resimlerinize bakmaktır. Size son zamanlarda iki def'a yine resimlerimi gönderdim. Bunların vusûl haberini henüz almadım. Teahhüdlü mektupları da yasak ettiler. Kartları açık göndereceğim. Türkân resimleri tanıyabiliyor mu? Hürriyet de, evde ders alsa çok iyi olur. Vaktinizi boş geçirmeniz câiz değildir. Ben de burada hiç boş durmuyorum. Hem okuyor, hem de okutuyorum; burası gittikçe bir felsefe medresesi hâlini alıyor. Herkesin elinde bir felsefe kitabı görülüyor. Felâkete tehammül etmek için, filosof olmaktan başka çâre yoktur. Gazeteler geldi; fakat mecmualar gelmedi. Fuad Bey'in yeni çıkan kitabından : *Türkler'de İlk Mutasavvıflar* adlı eserinden de bir nüsha isterim[1]. Annen dişlerini yaptıracaktı. Yaptırdığını hâlâ yazmadınız. Dişlerini yaptırmazsa beslenemez. Türkân'a da, kâğıt yemesini terkettiriniz. Terketmezse, kendisine darılacağımı söyleyiniz. Burada ömrümüz boş yere geçiyorsa da, sıkıntı içinde de geçmiyor. Siz de orada sıkılmadan, üzülmeden yaşamalısınız. Kara günleri de ak etmek insanın elindedir. Allāh'a tevekkül ederek, iyi günleri ümit ederek şen yaşamalı. Ne çâre, her milletin, her insanın

[1] Prof. Fuad Köprülü'nün bu eseri, İstanbul'da, Matbaa-i Âmire'de 1918'de basılmıştır; adı Gökalp'in mektubunda kaydettiği gibi *Türkler'de İlk Mutasavvıflar* değil, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*'dır.

hayatında böyle günler olabilir. Sinirleri kuvvetli olanlar, bu gibi felâketlere de mukāvemet ederler. Benim sinirlerim kuvvetlidir. Sizin de sinirleriniz kuvvetli olmak lâzım gelir; çünki sinir, insanın irâdesi demektir. *İrade* ise, insanın elindedir. Bir adamda akıl varsa, irâde de vardır; çünki irâde, akla uygun iş yapmaktır. Akıl doğru düşünmeli, irâde de onun karar verdiği şeyi istemeli. Hâsılı sabırlı, metânetli olunuz ki, istirahatle yaşıyabilesiniz. Siz orada müsterih yaşamadıkça, benim de burada rahatım tamam olmaz. Telâşsız, heyecansız, meraksız bir hayat yaşamanızı isterim. O zaman sihhatinize de iyi bakabilirsiniz. Kardeşime çok selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Perşenbe, 29 Nisan, 1336 — Polverista
Baban,
Ziya Gökalp

CCXLIV. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 29 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Ben daha Mondros'da iken, çalışıp yazı öğreneceğini, bana mektuplar yazacağını va'detmiştin. Şimdiye kadar va'dini, yapmadın. Seniha, *Kızılelma*'dan okumayı öğrendi. Sen de *Yeni Hayat*'tan öğreneceksin. Bundan sonra derslerine çalışmanı isterim; çünki sen çok zekî bir kızsın. Okursan, büyük bir âlim olursun. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım.

29 Nisan, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCXLV. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 29 Nisan, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta senin yeni sözlerini işitemedim; çünki mektup alamadım. Mutlakā yine güzel sözlerin var. Annen, senin sözlerinle müteselli oluyor. Annene, amucana çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

29 Nisan, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCXLVI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 3 Mayıs, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta senden 14 tarihli iki mektupla, 16 ve 23 Nisan tarihli birer mektup ki cem'an dört mektup aldım. Seniha'dan da 14 ve 23 Nisan tarihli iki mektupla, kardeşimden 14, 16, 23 Nisan tarihli üç mektup ve Fatma'dan da 23 Nisan tarihli bir kart aldım. Gazeteler de geldi. Sinirlerine hâkim olacağına dâir ettiğin va'de memnun oldum. Çocuklarımızla meşgûl olacağını da va'dediyorsun; buna da çok sevindim. Demek ki artık meraklarla, endîşelerle vakit geçirmiyeceksin. Kardeşim, bir köye gideceğinizi yazıyor. Tebdîl-i hava için köye gitmek çok iyidir; fakat, köyün ismini yazmamış. Acebâ, gidilecek köyde emniyet var mıdır? Her yer Ada gibi değildir. Çocuklar serbest gezemez. Bundan başka, ev boş bırakılırsa başkası eve yerleşebilir. Sonra başka bir ev tutmak gāyet müşkül olur. Buraların hepsini düşünmek lâzımdır. Ma'mâfih tebdîl-i havaya da şiddetle lüzum var. Ben burada iyi havalı bir yerde yaşıyorum. Burası hava i'tibârıyle Büyükada'dan daha sağlamdır. Manzaraları da güzeldir.

Yarın yine araba ile gezmeğe çıkacağız. Ben burada güzel yaşarken, siz orada sıkıntı çekiyorsunuz. Köye gitmenize de fazla olarak mahzurlar düşünüyorum. Benim yazdıklarıma bakmayın. Her hatırıma geleni yazıyorum. Siz, orada nasıl iktizâ ederse öyle hareket ediniz. Türkân mektupta yazılan sözleri anlamış; fakat sözümü tutmağa başladı mı? Artık kâğıt yemiyor mu? Bunu yazmıyorsun. Hürriyet'in de, niçin parka gitmediğini anlamıyorum. Hem okumak için, hem gezmek için beni beklemesi olmaz. Bizim gelmemiz biraz geç de olabilir. O gitse, Türkân da berâber gider; çünki o ablasından ayrılmaz. Benim sihhatim iyidir. Sıkıldığım da yoktur. Yalnız sizin için merak ediyorum. Derslerle, kitaplarla meşgûl olduğum için, boş vaktim yoktur. Boş vakti olmayan sıkılmaz. Türkân eline geçen şeyleri pencereden, merdivenden atıyormuş. Bundan sonra uslu olacak. Hiçbir şeyi atmayacak. Ben onun yerine va'dediyorum. Sözümü yerine getirmesini kendisine anlatınız. Buradaki elbiselerimi terziye verdim. Ta'mir ettirdim. Hepsi yeni oldu. Artık elbiseye ihtiyâcım yok. Elbise isteyişim, bizi şehirde serbest gezmeğe bırakacaklardı; Londra'ya yazdılar. Cevap gelmedi. Demek ki bunun olacağı yok. O hâlde yeni elbiseye de lüzum yok. Şimdi hep kırlarda, köylerde geziyoruz. Mevcut elbiselerim şimdilik ḳâfîdir. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm, sevgili zevcem!

Pazartesi, 3 Mayıs, 1336 — Polverista

Zevcin,

Ziya Gökalp

CCXLVII. Kızım Seniha Hanım'a

Polverista — 3 Mayıs, 1920

Sevgili Kızım,

Bu hafta senden 14 ve 23 Nisan tarihli iki mektup aldım. Annenden de 14, 16, 23 Nisan tarihli dört mektup aldım. Amucandan da 14, 16, 23 tarihli üç mektupla, Fatma'dan 23 tarihli bir kart aldım. Gazeteler de geldi. Bundan sonra mektupları yalnız Sefârethâne vâsıtasıyle gönderiniz. Ben de yalnız o vâsıta

ile göndereceğim. Zâten birkaç haftadır ki mektuplarınız yalnız Sefârethâne tarîkıyle geliyor. Geçen hafta gelen elbise, çamaşır ve kitapların geldiğini birkaç mektubumda yazdım. Size gönderdiğim resimlerin birinci kısmını almışsınız. Hâlbuki sonra da beş resimimi gönderdim. Bunların vusûlünü yazmadınız. Evde okutan yok, onun için okuyamıyorum diyorsun. Sen kendi kendine okuyabilirsin. Biz de hep vaktiyle kendi kendimize çalıştık. Hürriyet'i de sen okutabilirsin. İnsan okumuş olmayınca, bu dünyada rahat edemez. Vazifelerini de hakkıyle yapamaz. Ben burada hiç sıkılmıyorum; çünki düşünmek, okumak, okutmak beni meşgûl ediyor. Hâlbuki ilim adamı olmasaydım, başkaları gibi sıkılacaktım. Demek ki malûmat, insana hiçbir zaman zararı olmayan, fakat dâima faydası olan iyi bir arkadaştır. Ben orada nasıl muallimlik ediyordiysem, burada da ayniyle eski muallim hayatını yaşıyorum. Demek ki yaşayışımda hiçbir tebeddül husûle gelmemiş. Yalnız yazı yazamıyorum. Bu ihtiyâcı da, size mektup yazmakla tatmin ediyorum. Buranın kışı sıcak olduğu için, yazı da serindir; çünki yazın serin rüzgârlar eser. Dört mevsimi biribirinden hemen farksızdır. Şimdi herkeste çiçek merâkı, mûsıkî merâkı uyanmış. Bahçe çiçeklerle, koridorlar, pencereler saksılarla doludur. Odalarda da masalarda güzel çiçek demetleri görülür. Her dâireden de keman, mandolin, saz sesleri geliyor. Herkes kendi mizâcına göre bir âlem yapmış. Ben de fikir âleminde yaşıyorum. *Yeşilköy*'den bahsede-ede, sizde de köye gitmek arzusunu vücûde getirdim; fakat bâri gideceğiniz köy, emniyeti olan bir yer olsun. Bir de elinizdeki evi kaçırmamağa dikkat etmelisiniz; çünki evsiz kalmak ihtimâli de var. Her türlü mahrûmiyyet içinde, bir de evsiz kalmak büyük felâkettir. Kardeşime selâmlar, annene, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâmlar. Nedim, İhsan Beyler'e de selâm. Hürriyet'in, Fatma'nın, Türkân'ın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Pazartesi, 3 Mayıs, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCXLVIII. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 3 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Benimle bir gitmeyi istediğin için, şimdi bensiz parka gitmek istemiyormuşsun. Ben gelince seni gezdireceğim; fakat şimdi de hava almak için gezmelisin. Türkân seni çok seviyor. O hâlde senin sözlerini dinler. Eline geçen şeyleri pencereden, merdivenden atmamasını kendisine söyle. Yoksa kendisine darılırım. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

3 Mayıs, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCXLIX. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 3 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Sen babanın adını öğrenmişsin. Pek âlâ, şimdi demek ki her sözü anlıyacaksın. Eline geçen her şeyi pencereden, merdivenden atıyormuşsun. Artık böyle şeyler yapma! Anneni gücendirecek hiçbir iş yapmanı istemem. Kâğıt yemeyi de terket. Sana ne söylerlerse dinle. Artık akıllı bir hanımcağız olmuşsun. Yaz geliyor. Seni banyoya koysunlar. Sularla oyna! Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

3 Mayıs, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCL. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 6 Mayıs, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta senden 14, 16, 23 Nisan tarihli dört[1] mektupla, Seniha'dan 14, 23 Nisan tarihli iki mektup aldım. Kardeşimden de 14, 16, 23 Nisan tarihli üç mektupla, Fatma'dan 23 Nisan tarihli bir kart geldi. Gazeteler de geldi. Sıhhatim çok iyidir; fakat İstanbul'un bahalılığından dolayı sizi merak ediyorum. Bildik bir kimseden borç almak mümkünse, benim nâmıma almasını kardeşime yazdım. Ne çâre, sonra çalışıp öderim. Sizi gurbetlere getirip sefâlete, sıkıntıya, kederlere düşürdüğüm için muztarip oluyorum. Eski yurdumuzda, baba ocağımızda me'sud bir hayat yaşıyorduk. Türkân'ın uslu oturmadığını yazıyorsun. Seniha ve Hürriyet de, Türkân yaşında iken uslu mu idiler? Bunlar nasıl akıllı kızlar oldularsa, Türkân da büyüyünce öyle akıllı olacaktır. Hürriyet de, Selânik'e gelirken arabadan eline geleni dışarı atmaz mıydı? Seniha da zencîye aşçı kadına elinin siyahlığını kaşıttırmaz mıydı? Bizim en tatlı hâtıralarımız, bu yavruların çocukluklarında gösterdikleri zekâlı tuhaflıklar değil midir? Ben, dâima eski günlerdeki tatlı hayatımızı hatırlayarak mütelezziz oluyorum. Felâket içinde bulunan bir adam ne yapar? Ya mâzîde yaşamış olduğu saâdetleri hatırlar, yâhut istikbâlde ümit ettiği bahtıyâr ömrü düşünmekle vakit geçirir. İşte ben de böyle yapıyorum. Seninle ve çocuklarımızla berâber bulunmak için, ya geçmiş zamanlara dönüyorum, yâhut peşîn sûretiyle istikbâldeki *Yeşilköy* hayatımızı yaşıyorum. Gönlümdeki hasretlere, kalbimdeki iştiyaklara ancak bu sûretle sükûnet verebiliyorum. Burada maddeten istirahatli bir hayat yaşamaktayım; fakat, gönül rahat olmadıktan sonra maddî istirahat neye yarar? Kökünden koparılıp da çiçekliğe konmuş bir menekşe gibiyim. Yuvasından alınıp da kafeste beslenen hür ruhlu bir kuşa benzerim. Ne zaman yurdumu bulur, ne zaman yuvama dönersem

[1] Bundan sonraki mektuptan (Nu. CCLI.) anlaşılacağı üzere, dalgınlıkla, *üç* yerine *dört* yazılmıştır.

ancak o zaman gerçekten mes'ud olacağım. Bu gün ise, kendi kendimi telkīn ederek bahtıyâr olduğuma inanmağa çalışıyorum. Vâkı'a vaktim şen ve şâtır geçiyor. Kanaryalar kafeste nasıl keyifli ötüyorsa, ben de öyle vecdli yaşıyorum; fakat ayrılık uzadıkça, bu vecdin altında tütmekte olan gizli ateş alevleniyor. Allāh'a çok şükür ki, sabır ve tehammül veriyor. Çocukların gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 6 Mayıs, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCLI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 6 Mayıs. 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta senden 14, 23 Nisan tarihli iki mektupla, annenden 14, 16, 23 Nisan tarihli üç mektup, amucandan 14, 16, 23 tarihli üç mektupla, Fatma'dan 23 tarihli bir kart aldım. Gazeteler de geldi. Bu gün Hıdırellez günüdür. İlkbaharın en yeşil, en keyifli günü! Bayramlar, Ramazan'lar geçiyor, biz yine ayrı kalıyoruz. Yirmi gün sonra İstanbul'dan çıkışımızın senesi dolacak. Bir Ramazan'ı Mondros'ta geçirdik. İkinci Ramazan'ı da burada geçireceğiz. Beni bu ayrılıktan en ziyâde muztarip eden, sizin tahsilinizdir. Sen de, Hürriyet de bu tahsil zamânınızda benden istifâde edecektiniz. Ne yapalım, Allāh böyle takdir etmiş. İhtimâl ki hayırlısı budur. Elden birşey gelmediği zaman, tevekkülden başka çâre yoktur. Siz yine vaktinizi boş geçirmeyerek çalışınız. Hürriyet'e de hiç olmazsa okumayı öğret! Türkân'a da ben gelir, öğretirim. Fatma da babasından ders okuyacak. Ben burada sıhhatce iyiyim. Lâkin ayrılığa tehammül edemiyorum. Hava güzel. Her tarafta çiçekler yetiştirilmiş; fakat, bana ne? Ben yurdumda yuvamı isterim. Eğer bir kuşun kafeste yaşaması yaşamaksa, ben de burada yaşıyorum; ma'mâfih kederlenmemeğe, vaktimi hoş geçirmeğe çalışıyorum; çünki kederlenirsem düşman memnun olacak. Meserretle yaşarsam dost sevinecek. Ben ikinciyi, birinciye tercih ediyorum. Felâket içinde mes'ud yaşamak da bir zevktir. Şark'ın dervişleri, kalenderleri, rindleri hep böyle yaparlar. İnsan hayata nasıl bakarsa öyle gö-

rür. Bedbīnler saâdeti felâket, nikbīnler kederleri meserret görürler. Herhâlde elden birşey gelmeyince, bizim Şark filosofları gibi nikbīn olmak daha iyidir. Mâdem ki ilim var, mefkûre var, bu ikisi de ileri gidiyor, o hâlde insâniyet gittikçe daha iyi olacak. Birgün gelecek ki, hürriyet istibdâdı yenecek. Adâlet zulme galebe çalacak. İlâhî bir ahlâk, bugünki ahlâksızlıkları ortadan kaldıracak. Dünyanın işleri nasıl görünürse görünsün, ben böyle düşünüyorum, böyle inanıyorum. Gaston Richard'ın *Socialisme*, *La Femme dans l'histoire*, *Morale* isminde üç kitabı kütüphânemde var[1]. Bunları da gönderirseniz memnun olurum. Annene, amucana selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Perşenbe, 6 Mayıs, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

24. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 6 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu gün Hıdırellez, yâhut Ḫıżır-İlyâs günüdür. İstanbul'da olsa idim, seninle berâber Dil'e giderdik; Yanko'nun gazinosunda kuzu kebabı yerdik. İnşa'llâh gelince yine seni gezdiririm; fakat şimdi de amucan ile berâber parka gitmelisin. Gezmek, sihhat için çok iyidir. Annene, amucana çok selâmlar.. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim, sevgili kızım[2]!

6 Mayıs, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

[1] Gökalp, Malta'ya gönderilmesini istediği bu üç eserin ikincisinden *Türk Medenīyeti Tarihi*'nin *Sop* ve *Türk Âilesinin Bünyesi* bahislerinde faydalanmıştır (Ksm. 1, *İslâmiyet'ten Evvel Türk Medeniyeti*, s. 259, 272).

[2] "Renkli bir İngiliz müzesi resmi bulunan posta kartı arkasına mürekkeple" yazıldığı notu ile, Ali Nüzhet Göksel tarafından neşredilmiştir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 31). Aslı, Hürriyet Gökalp'dedir.

CCLII. Kızım Türkân Hanım'a

Polverista — 6 Mayıs, 1920

Sevgili Kızım,

İstanbul'dan çıkalı bir sene oluyor. Birkaç ay daha evvel de evden çıkmıştım. Demek ki birbuçuk senedir ki sizden ayrı yaşıyorum. Sen büyümüşsün. Yürümiye, konuşmıya başlamışsın. Ben yalnız işitiyorum. Allāh'a yalvar, artık bizi kavuştursun! Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

6 Mayıs, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCLIII. Zevcem Vecihe Hanım'a

Polverista — 10 Mayıs, 1920

Sevgili Zevcem,

Geçen hafta aldığım mektupların en son tarihlisi 23 Nisan tarihli idi. Bu postada bana mektup çıkmadı. Başkalarına 26 Nisan tarihine kadar mektuplar geldi. Sihhatim çok iyidir. Sizi çok merak ediyorum. Mektup almayınca büsbütün merâkım artıyor. Sizin, benim için merak etmenize hiç lüzum yoktur. Burada rahat vakit geçiriyoruz. Yeni gelenler burasını, oradan çok rahat buluyorlar. Şimdi borç alacak bir dost ta zor bulunur. Sıkıntılara karşı nasıl tehammül edeceksiniz. Geçen sene borç vermek isteyenler vardı. Onlardan benim nâmıma istikraz edilebilir. Benim şimdilik paraya ihtiyâcım yok. Siz zarûrette kalmayasınız diye düşünüyorum. İcâbederse kitaplarımı da satabilirsiniz. Benim yüzümden bu sıkıntıları çektiğinizi düşündükçe muztarip oluyorum. Şimdi Diyâribekir'de bulunsaydınız, sıkıntı çekmezdiniz. İnşa'llâh baba yurdumuza berâber gideriz. Eski münzevî-

yâne hayatımız daha tatlı değil miydi? Ben, o eski günleri mütehassirâne düşünerek vakit geçiriyorum. İnşa'llāh birgün yine o sükûnetli hayata avdet ederiz. Yeşil bir köyde, bir ırmak kenarında, koyun ve inek sürüleri arasında mes'ud bir köylü hayatı yaşarız. Ara-sıra böyle hulyâlara dalmasam duramam. Bir taraftan ayrılık, diğer taraftan sizin sıkıntıda olduğunuzu düşünmek rahatımı kaçırıyor. Dünyayı unutmak için ya kitaplara, yâhut hulyâlara dalıyorum[1]. Size fâideli olabilirim ümidiyle sihhatime dikkat ediyor, hayatıma kıymet veriyorum. Yoksa artık bende yaşamak zevkı kalmamıştır. İnsan, hayata yalnız bir cihetten dolayı kıymet verebilir. O da, belki başkalarına fâideli olmak.. Benim bu gün emelim, sizin saâdetinize çalışmak olduğu hâlde elimden hiçbir şey gelmiyor. Bâri her hafta mektubunuzu alsam da, ahvâlinize muttali' olsam! Evvelce Sefârethâne'ye muntazaman mektup verirdiniz. Her postada mutlakā mektup çıkardı. Şimdi bir gün mektubu geç vermekle, bir hafta mektup gecikiyor. Mektup almayınca da endîşelerim artıyor. Çocuklarımız acebâ üzülüyorlar mı? Onlara tesellî veriyor musunuz? Hâlbuki en ziyâde tesellîye muhtaç olan sensin. Sana kim tesellî verecek? Hâsılı son derece merak içindeyim. Mektubunuzda ahvâlinizi iyice anlatınız. Ben her hâlimi yazdım, anlattım. Nasıl yaşadığımı pek âlâ biliyorsunuz. Siz de bana tafsilâtlı mektup yazınız. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâmlar. Nedim Bey'e de selâmlar. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili zevcem! İkbal'e de selâm!

Pazartesi, 10 Mayıs, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

[1] Bu mektubun ilk satırlarındaki, "Sizin benim için merak etmenize hiç lüzum yoktur." cümlesinden başlayarak bu cümleye kadar olan kısmı, Ali Nüzhet Göksel tarafından, yazıldığı yer ve tarih kaydedilmeyerek neşredilmiştir (*Ziya Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları*, İst., İkbal Kütüphânesi, 1931, s. 112).

CCLIV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 10 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Geçen hafta mektuplarınızı aldım. En son yazılanın tarihi 23 Nisan idi. Bu postada bana mektup çıkmadı. Mektup geç verilmiş olmalı! Benim sihhatim, rahatım çok iyidir. Sizi merak etmekten başka endîşem yoktur. Mektup almayınca merâkım daha ziyâde artıyor. Sefârethâne'ye mümkün olduğu kadar mükerrer mektup verseniz, böyle mektup almadığım postalar bulunmaz. Burada rûha meserret verecek şey, âile mektubundan başka ne olabilir? Şimdi orası bahallılık! Sıkıntı içinde bulunduğunuzu biliyorum. Bu da ayrıca beni muztarip ediyor. İnşa'llāh sonumuz iyi olacak. Bugünki darlıkları da çekmek lâzım geliyor. Amucana borç para bulması için yazdım. Elbette vefâlı bir arkadaş bulunur. Bana her hafta muntazam mektup yazınız. Ahvâlinizi de mufassalan anlatınız. Annen sıkılıyor mu? Yoksa sıkılmaması için çalışıyor musunuz? Biribirinize tesellî veriniz. Bu zamanlar sabırla, tehammülle geçer. Kederlenmek iyi değildir. Keder, düşünce sihhati harap eder. Hâlbuki her şeyden evvel hastalanmamak lâzım. İnşa'llāh bu günler geçer. Vücut ve rûh sağlam olursa, geçen kederli günler kolay unutulur. Amucan bir köye gideceğinizi yazıyordu. Vâkı'a yaz için tebdīl-i hava lâzım. Türkân yeşil tarlaları, penbe ve mâvî çiçekleri, hele renk renk kelebekleri çok sevecek. O hâlâ tabī'atin güzelliklerini görmedi. Hürriyet, Dil'deki çamlıkları unutamıyor. Şimdilik güzel bir köyde bu yazı geçirseniz iyi olur. İnşa'llāh yakında kavuşursak, hep berâber yeşil bir köyde tatlı bir ömür geçiririz. Size en büyük nasihatim, maddî ve mânevî sihhatinizi muhâfazaya gayret etmenizdir. Annenizi üzmemeğe çalışınız. Biribirinize meserretli görünürseniz, bu kederli günler kolay geçer. Ben de, kendimi sıkmamağa çalışıyorum. Size birgün fâideli olurum diye, sihhatime dikkat ediyorum. Ne çâre, felâketlere dayanıklı olmaktan başka ne yapılabilir? Felâket dayanıksız olanları ezer, tehammüllü olanlara ise, daha ziyâde metânet verir. İnsanın cevheri metânettir. Ben metânetimi gittikçe artırmağa çalışıyorum. Siz de me-

tânetinizi artırmağa çalışmalısınız. Annenize, amucanıza selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e, İkbal'e selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Pazartesi, 10 Mayıs, 1336 — Polverista
Baban,
Ziya Gökalp

CCLV. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 10 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Güzel bir köye gideceğinizi işittim. Orada her gün çiçek dolu bir sepet sofraya hediye et[1]. Yemek sofrasını dâima bu çiçeklerle süsleyiniz. Benim de mâneviyyetim sizinle berâberdir. Türkân'ı kırlarda gezdir. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

10 Mayıs, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCLVI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 13 Mayıs, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

23 Nisan tarihli mektubunuzdan sonra yeni mektup almadım. Önümüzdeki postaya intizâr ediyorum. Bâzan böyle mektupların gecikmesi olagandır. Bundan dolayı merâka düşmek lâzım gelmez. Bu gün ayrılık gibi, mektup alamamak gibi acıları çekiyorsak da, inşa'llāh sonumuz hayrdır. Siz orada sıkıntı çekmiyorsanız, bu geçici iztiraplara hiç ehemmiyet vermem. Bütün merâkım sizin sıkıntıda olup olmadığınıza dâirdir. Orada bahalılık

[1] Bu satırların yazılmış olduğu kartta, elinde çiçek dolu bir sepet bulunan bir çocuk resmi vardır.

gittikçe artıyor. Ahvâlinizi bana yazınız ki, meraktan kurtulayım. Burada eşyâ, oraya nisbetle ucuzdur. Param da kâfî miktarda vardır. Mektubunuzu almadığım zamanlar, çocukların resmine bakarak müteselli olmağa çalışırım. Resim dâima karşımdadır; fakat, Türkân'ın şaşkın çehresiyle, Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın mahzun tavırları gönlüme dokunuyor. Zavallı Türkân, neye uğradığını anlamadı. Daha bir yaşına girmeden babasından ayrıldı. Evde herkesi mahzun görünce nasıl şaşırmasın? Bu resim, âilemizin canlı bir tablosu gibidir. Bununla berâber, ben kendimi dâima şen tutmağa çalışıyorum. Siz de kendinizi sıkmayınız. Bu günler çok sürmez. Elbette Allāh acıyacaktır. İnşa'llāh yakında hayırlı bir sûrette kavuşuruz. Milletimizle berâber biz de selâmete ereriz. Felâket ummadan geldiği gibi, saâdet de ümit etmeden gelebilir. Hâsılı bende hiçbir zaman ümitsizlik hâsıl olmadığı gibi, şimdi de kalbim ümitle doludur : *Türk Tanrısı öz ilini esirger*[1] diyip duruyorum. Allāh'a inanan bir kalb me'yus olamaz. O hâlde kedere, üzüntüye de hâcet yoktur. Metânetle her türlü felâket alt edilebilir. Îmânlı olan metânetli de olur. Ben sihhatimi muhâfaza için, metâneti esas ittihaz ettim; çünki insan maddî sebeplerden ziyâde metânetsizlikten, kederden, meraktan hasta olur. İnsan için en büyük mukavvî ilâç meserrettir. Metânetli adam, felâket içinde de meserretle yaşayabilir; çünki başka çâre yok. Yaşamak için kederli olmamak, şen, şâtır bulunmak îcâbediyor. Demek ki bu gibi zamanlarda şetâretli bulunmak bir vazifedir. Hiç olmazsa kederden, meraktan âzâde olmalı! Bu kara günleri kolay geçirmek lâzım. O da tevekkülle, sabırla, metânetle olur. Sihhatimizi bozmadan bu kederleri anlatırsak, yine eski mes'ud yuva hayatımızı yaşarız. İnşa'llāh bu da yakında olur. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e, İkbal'e selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili zevcem!

13 Mayıs, 1336, Perşenbe — Polverista

Zevcin,

Ziya Gökalp

[1] Ziya Gökalp'e âit olan bu mısra', *Ülker ile Aydın* manzûmesindedir (Bk., *Ziya Gökalp Külliyâtı — 1.*, Türk Tarih Kurumu Basımevi — 1952, s. 26).

CCLVII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 13 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta mektup almadım; fakat, zarar yok. Gelecek hafta alırım. Her şeyden müteessir olacak zamanda değiliz. Şimdi feleğin bize acı bir çehre gösterdiği bir gündür; fakat bu günlerin sonu iyi olacağına emînim. Hiç gam ve kasvet çekmeyiniz. Allāh var, tekâmül vạr, tabi'î bir adâlet var. Ferdlerin istediği olmaz. Ferdî vicdanların fevkınde, içtimâ'î vicdanlar var. Onların istediği olur. Fabrikalarda makineleri çeviren buhar kuvveti olduğu gibi, cemiyet makinelerini çeviren de mefkûrelerle ilimlerdir. *İlim ve mefkûre* mevcut oldukça, dünya karanlık kalamaz. Arzın hareketini kimse durduramadığı gibi, tekâmülün hareketini, terakkînin yürüyüşünü de hiçbir kuvvet durduramaz. İnsanlar isteseler de, istemeseler de terakkî etmeğe, âdil olmağa, hür olmağa mahkûmdurlar. Bütün haksızlıkların sebebi, cehâletle mefkûresizliktir; fakat, bu haksızlıkları görerektir ki insanlar cehâletten kurtulurlar, mefkûre sâhibi olurlar. Demek ki içtimâ'î terakkînin bu gibi devirleri olması da zarûrîdir. O hâlde, bu günki ahvâle bakıp da, Allāh'ın adâletinden şüphe etmemeli. Allāh sabırlıdır. İnsanların da sabırlı olmasını ister. Onun kānunu insanları adâlete, hürriyete, mükemmeliyete ulaştırmaktır. O, bunu behemehâl yapacaktır. Bizim bütün çektiğimiz hep sabırsız, telâşlı, heyecanlı olmamızdandır. Yalanların hiçbir te'siri olmadığını görmüyor muyuz? Hakikat güneşi doğmuş.. Şimdi kimse işittiğine inanmıyor, gördüğüne inanıyor. Gazetelere, kendilerinin dediği gibi lahana yaprağı kadar bile kıymet veren yok. Hâsılı bu gün kalbimizi sıkacak, rûhumuzu üzecek bütün ahvâle bir filosof gözüyle bakarak, onların ilerisindeki iyi neticeleri görmeliyiz. Böyle yaparsak hem aldanmamış, hem de beyhûde üzülmemiş oluruz. İnsan, felâket içinde bile zamanını mes'ud geçirmeğe çalışmalıdır. Kışın yeşilliklerden, çiçeklerden, güzel havadan eser yoktur. Her tarafı soğuk bir hava, beyaz bir kar tabakası bürümüştür; fakat, bunun ilerisinde bir ilkbahar olduğunu düşünerek, kışın sıkıntılarına tehammül etmiyor mu-

yuz? İçtimâ'î hayatın da kışı var, çiçekler açan bir ilkbaharı, yemişler veren bir sonbaharı var. Yazı isteyen, kışa da râzı olmalı. İşte ben, bu gibi fikirlerle gönlümü avutuyorum. Yoksa sizin gibi meraklara, endîşelere düşsem, bu felâketlere tehammül edemem. Siz de benim gibi îmânlı ve metânetli olursanız, hiçbir endîşem kalmaz; çünki sonumuz hayırdır[1]. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e, İkbal'e selâm. Cümlenizi Allāh'a emânet ettim, sevgili kızım!

Perşenbe, 13 Mayıs, 1336 — Polverista
Baban,
Ziya Gökalp

CCLVIII. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 13 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta mektup almadım. Alsaydım sana dâir de yeni haberler okuyacaktım. Senden iki şey istiyeceğim : Birisi kâğıt yememek, diğeri de eline geçen şeyleri atmamak.. Böyle yaparsan sana şımarık derler. Annesi, ablaları bu kızı nekadar şımartmışlar derler. Bütün kusurları onlara isnat ederler. Sen böyle demelerini istemezsin, değil mi? O hâlde, akıllı bir hanım kız ol! Annene, amucana selâmlar. Ablalarının gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

13 Mayıs, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

[1] Bu mektubun buraya kadarki kısmı, yazıldığı yer ve tarih kaydedilmiyerek, Ali Nüzhet Göksel tarafından neşredilmiştir (*Ziya Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları*, İst., İkbal Kütüphânesi, 1931, s. 113 v. d.).

CCLIX. KIZIM SENİHA HANIM'A,

Polverista — 14 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Mektuplar muntazam gelmemiye başladı. Sen postacılık ederken muntazam geliyordu. Bununla berâber, senin artık posta işleriyle uğraşmanı istemem. Sen yalnız mektup yaz, Sefârethâne'ye gönder. Geç gelse de nihâyet gelir, beni bulur. Sihhatim iyidir. Beni hiç merak etmeyiniz. Ben istirahatteyim; fakat sizin istirahatte olup olmadığınızı düşünerek merak ediyorum. Mektup almayınca tabi'î merâkım artıyor. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'la, Nedim Bey'e, İkbal'e selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Cuma, 14 Mayıs, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCLX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 14 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu karttaki resim, bir falcı kadının fala bakmasını gösteriyor. *Fal* yalandır. Dindâr olan fala inanmaz[1]. İlim de falı kabûl etmez. İnsan istikbâli kalbindeki ümidle ve Īmânla anlar. İstikbâlimizin iyi olduğuna emīnim. Bu günler çabuk bitecektir. Allāh'a, mefkûreye ve ilmin terakkîsine Īmân edenler, istikbâle karşı bedbīn olmazlar. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Cuma, 14 Mayıs, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

[1] Bu kartta, annesinin kucağında oturan bir kız çocuğunun falına baktırması tasvir edilmiştir.

CCLXI. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 14 Mayıs,1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu gün Cuma. Dün mektupları, kartları postaya verdim. Bu gün yine posta var. Bu kartı da yazıyorum. Hepinize binlerce mektup ve kart yazsam, yine duygularımı tamam yazamıyacağım. Sizden ayrı yaşamak, ne büyük iztirap imiş! Fakat, bununla berâber ben kendimi sıkmıyorum. Siz de sıkılmayınız. Bu günlerin bir sonu vardır. Biliyorum, ne zaman bitecek diyorsun. Onu, Allāh'tan başka kimse bilmez. Allāh çok sabırlıdır; fakat küçük çocukların duâsını da kabûl eder. Annene, amucana selâm. Seniha'nın, Türkân'ın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

14 Mayıs, 1336, Cuma

Baban,

Ziya Gökalp

CCLXII. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 14 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Gönderdiğim kartlara babanın bebeği diyormuşsun. Benim bebeğim sen değil misin? Hem de bülbül dilli bebek.. Annen zekâvetinden memnun; fakat uslu oturmadığın için şikâyet ediyor. Ben, senin uslu oturacağını va'dettim. Çocuk oynar, bu onun hakkıdır; fakat kimseyi de rahatsız etmemelidir. Anneni rahatsız edersen, senden çok gücenirim. Annene, amucana selâm. Ablalarının gözünden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

14 Mayıs, 1336, Cuma

Baban,

Ziya Gökalp

CCLXIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 17 Mayıs, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

23 Nisan tarihli mektuplardan sonra yeni mektubunuzu almadım. Yalnız dün Zekeriyâ Bey'den, Amerika'dan yazdığı 13 Nisan tarihli bir mektup aldım. Mektup almamak çok acı ise de yine tehammül ediyorum. Bakalım, belki önümüzdeki postada mektup çıkar. Sizin ne hâlde olduğunuzu düşünerek merak ediyorum. Siz beni hiç merak etmeyiniz. Ben îmân kadar metânetli, ümit kadar vecdliyim. En acı felâketler içinde bile, fikrimle büyük saâdetler vücûde getirebilirim. Hâlbuki burada maddî istirahatimle sihhatim de gāyet iyidir. Sizden ayrı bulunmak, sizin sıkıntıda bulunduğunuzu düşünmek gibi iztiraplarım da olmasaydı, bu menfâ hayatı beni hiç sıkmıyacaktı. Mâdem ki mektuplar böyle geç gelecekti, Diyâribekir'e gitmiş olsaydınız daha iyi olacaktı. Ma'mâfih belki benim mektuplarım size daha çabuk vâsıl oluyor. Mektubunuzu almıyorum ki bunu bileyim; fakat Diyâribekir'e de nasıl gidebilirdiniz? Sen hasta, çocuklarımız küçük, yol da emîn değildi. Şimdi İstanbul'da biraz rahat olduğunuzu bilsem, kalbim müsterih olacak. Acebâ Türkân ne yapıyor? Uslu duruyor mu? Hürriyet, içli olmaktan vaz geçti mi? Seniha sana tesellî veriyor mu? Birgün mutlakā bu kederlerin karşılığını göreceğiz. Bu kerre kavuştuktan sonra artık hiç ayrılmıyacağız. Nerede istersen, orada kendi âlemimizde yaşarız. Ben, zâten inzivâyı severim. Hele yanımda kitap da bulunsa, bir uzak köyde bile yaşayabilirim. Seninle ve çocuklarımızla beraber bir dağ başında da bulunsam, orası bana cennet gibi olur. Âilem ile berâber olmayınca, en güzel yer bana cehennem gibi gelir. Hele âilemden mektup da alamazsam, hayatım cehennem hayatından daha beter olur. Bununla berâber ben burada mümkün olduğu kadar şetâretli bir ömür sürmeğe çalışıyorum. İnsan kendi kendisini bedbaht etmezse, başkaları edemez. Nasıl ki insan kendini bahtıyâr yapamazsa, başkaları yapamaz. Benim vücûdümü habs, nefyedebilirler; fakat hiçbir kuvvet, rûhumu kayid altına alamaz. Ben rûhumun içinde hür, müstakil, mes'ud bir

hayat yaşayabilirim. Rûhumun içi öyle bir âlemdir ki, orada benden başka irâde eden, Allāh'tan başka teftiş ve murâkabe eyleyen yoktur. Hakikî hürriyet, hakikî saâdet ancak oradadır. Sen ve çocuklarımız ve bütün âilemiz oradasınız. Rûhumun içinde dâima sizinle berâber yaşıyorum. Orada ne ayrılık, ne hicran, ne hasret vardır. Bu da bir saâdet değil mi? Kardeşime selâmlar. Çocukların gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 17 Mayıs, 1336 — Polverista

Kocan,
Ziya Gökalp

CCLXIV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 17 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta da mektup almadım. Bu hafta da bedbahtım; fakat ehemmiyeti yok. Mektup almasam da almış gibiyim; çünki sizin mektup yazdığınızdan, Sefârethâne'ye verdiğinizden emînim. Düşündüklerinizi, duyduklarınızı da bilirim. Kalblerinizi bir kitapdan daha iyi okuyabilirim. Mektubunuz gecikmiş olsa da ne çıkar? Yalnız sıkıntıda olup olmadığınızı anlamak isterim. Bu gün bütün âlem iztirap içindedir. Harbin felâketlerine bir türlü nihâyet gelmiyor; fakat bu hâl muvakkattir. İnsâniyet artık bu dâimî iztiraplardan kurtulacak. Böyle buhranlı zamanlar, büyük mefkûrelerin büyüyüp yayılacağı bir zamandır. İnsanları kurtaracak mefkûredir. *Mefkûre* her memleketi bir cennet yapacak. Her millet kendi cennetinde hür ve mes'ud yaşayacak. İstikbâlde artık haksızlık, adâletsizlik, hürriyetsizlik yoktur. Kin, husûmet, tama', hased yoktur. Ferdler biribirini sevecek. Milletler biribirini sevecek. Dînler biribirini sevcek. Medeniyetler biribirini sevecek. Bu gün insâniyet, bir köprü üzerinde bulunuyor. Cehennemle cennet arasında bir köprü. Eski hayatta her ferd, her millet insanların sırtından geçinirdi. Yeni hayatta her ferd, her millet tabî'atin gizli hazînelerini sa'y anahtarıyle açarak, oradan

geçinecek. Ovalarımız, derelerimiz, tepelerimiz şimdiki gibi boş kalmayacak. Tepeler ormanlarla, dereler yemiş ağaçlarıyle, ovalar yeşil ekinlerle bezenecek. Her tarafta fabrikaların, ma'den ocaklarının bacaları semâya siyah duman sütunları savuracak. Çocuklar, oynarken derslerini öğrenmiş olacak. Büyükler, eğlenirken işlerini yapmış bulunacak. Fenâlık kalmıyacağı için polis, jandarma, mahkeme bulunmayacak. Kimse, kanaatinden dolayı mücrim tanılmıyacak. Kimse, milletini sevdiği için cânî addolunmayacak. En iyi adamlar değil, hattâ iyi olmayanlar bile habshânelerde, menfâlarda çürütülmiyecek. O zamanın kānunları yalan, ahlâkları sahte, ilimleri, felsefeleri hīleli olmayacak. İşte bu zaman gelince, bizim milletimiz de mes'ud olacak. Şimdi haksızlığa, esârete, sefâlete, sıkıntıya tehammül lâzım geliyor; fakat Allāh, insanların böyle yaşamasına râzı değildir. İnsanlar da bu hâle uzun müddet tehammül edemezler. İnsanda akıl, irâde ve mefkûre varken, zilleti kabûl edemez. Allāh onu, aziz ve kerīm yaratmıştır[1]. İşte ben kendimi böyle tesellî ediyorum. Siz de benim gibi mütesellî olunuz. Bu günler çabuk geçecek. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Pazartesi, 17 Mayıs, 1336 — Polverista
Baban,
Ziya Gökalp

CCLXV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 17 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Hürriyet'i sen okutmazsan, zavallı kız okumayı öğrenemiyecek. Biraz zahmet çek de, ona sen ders okut. Her şey için benim gelmemi beklemek olmaz. Elimde olsaydı bir ân durmaz gelir-

[1] Bu mektubun buraya kadarki kısmı, yazıldığı yer ve tarih kaydedilmeksizin, birkaç cümle eksik ve bâzı kelimeler aslından farklı olarak Ali Nüzhet Göksel'in eserinde de mevcuttur (*Ziya Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları*, İst., İkbal Kütüphânesi, 1931, s. 105 v. d.).

dim. Sen de kendi kendine oku. Câhil kalmak iyi değildir. Annene, amucana selâmlar. Çocukların gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

17 Mayıs, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCLXVI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 17 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu gün 1 Mayıs tarihli üç mektup aldım. Biri senden, biri annenden, biri de amucandan.. 15 Nisan tarihli mektubumu aldığınızı yazıyorsunuz. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

17 Mayıs, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCLXVII. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 17 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Türkân'la bebek oynarken, ona masallar da öğret. Anneni de düşünür gördüğün zaman heman yanına koş. Ona meserret veren şeylerden bahset. Hanginiz kedere mağlûp olursa diğerleri men'etsin. Bu günleri kedersiz geçirmiye bakmalı. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

17 Mayıs, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCLXVIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 18 Mayıs, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta 1 Mayıs tarihli biri senden, biri Seniha'dan, biri de kardeşimden üç mektup aldım. Metânete gayret ettiğinden dolayı çok memnun oldum. Sizde telâşsızlık ve metânet olursa, ben de burada rahat yaşarım. Türkân'ın Īmânı kuvvetli : "Allāh bize acır, babam gelecek!" diyormuş. Böyle sözler, Īmânlı bir kalbten çıkar. Küçük bir çocukta bu kadar kuvvetli bir Īmân bulunması hayrete şayândır. Hürriyet kartlara memnun oluyormuş. İşte ben de her postada kartlar gönderiyorum. Bâzı kartların resimleri çocukları eğlendirebilir. Ben de bâzan çocuk oluyorum. Demek ki insan, çocukların yanında bulunduğu zaman bir büyük gibi düşünüyor. Hâlbuki çocuksuz yaşayınca kendisi çocuk oluyor. Çocuksuz ve kadınsız bir hayat, cehennem gibi imiş. İnsan âile içinde yaşamak üzre yaradılmış. Birçok seneler âilenin samimî ve tatlı muhitinde yaşayan bir insan, bu âlemden uzaklaşınca nasıl ayrılığa tehammül edebilir? Bu gün Ramazan'ın ilk günü.. Ramazan'ınızı tebrik ederim. Gurbette ikinci bir Ramazan daha geçireceğiz; fakat ben bundan dolayı hiç müteessir değilim. Siz de müteessir olmayınız. Milletini, vatanını çok seven her adam, bu gibi mihnetlere düşmüştür. Allāh'ını bilenlerin nazarında mahbusluk i'tikâftır, menfîlik hicrettir. Hâsılı bu çektiğimiz çilleler ibâdettir. Yalnız ayrılığın bir te'vili yoktur. Hüseyin Câhid Bey âilesini buraya getirtmek üzre mürâcaat etti. Londra'ya sordular. Bakalım ne cevap verecekler. Ahmed Bey de muvâfık cevap gelirse, ayni niyettedir. Kim bilir, belki bu cevap gelmeden sulh olur da biz İstanbul'a geliriz. Yarının ne olacağı belli değildir. Yalnız malûm olan birşey vardır ki, o da sonumuzun hayr olmasıdır; fakat bu hayırlı gün, ne zaman gelecek? Bunu hiç kimse bilemez. O hâlde sabırlı olmalı. Her birinize ayrı ayrı iştiyâkım gittikçe şiddetlenmektedir. Bir çocuk gibi, va'dettiğin masalları dinlemeğe can atmaktayım. Dâima metânetimi muhâfaza etmek şartıyle bâzan çocuk, bâzan şâir, bâzan da filosof oluyorum. Yaşamakta kabûl ettiğim usûl,

kederli zamanları da şen ve mesrur geçirmektir. Ayrılığa gelince, gözlerimi kapayınca kalbimin içinde hepinizi hazır görüyorum. Bu da bir nevi' kavuşmaktır. Allāh gerçeklisini yakında müyesser etsin. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili zevcem!

Perşenbe, 18 Mayıs, 1336 — Polverista
Kocan,
Ziya Gökalp

CCLXIX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 18 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta, 1 Mayıs tarihli üç mektup aldım. Biri annenden, biri amucandan, biri de senden.. Postadan 15 Nisan tarihli iki mektubumu aldığınızı söylüyorsun. Hâlbuki o mektupları Sefârethâne tarīkıyle göndermiştim. Sefârethâne bâzı mektuplarımızı posta vâsıtasıyle âilelerimize gönderiyor. Bu hâl birkaç def'a vâki' oldu. Zarfın üzerine baksanız, üzerinde Sefârethâne adresini görürsünüz. Bu gün size bir tek resim daha gönderiyorum. Hürriyet, resimli kartlara memnun oluyormuş. Türkân resimden anlamıyor mu? Posta kabûl etseydi çokolata, bisküvi gibi şeyler de gönderirdim; çünki burada iyileri var. Gezmeğe gittiğimiz zaman, şekerlemeci dükkânlarına da uğruyoruz. Size gönderebilirim ümidiyle çokolata kutuları alıyorum; fakat, gönderemiyorum. Bizim postamız, mektuptan başka birşey kabûl etmiyor. Burada her zaman yeni bir fikir çıkar. Bir müddet devam eder. Sonra söner. Şimdi de bâzıları âilelerini buraya getirmeyi düşünüyorlar. Mürâcaat ettiler. Muvâfakat cevâbını bekliyorlar. Ben de sizinle birleşmeyi tabi'î çok isterim; fakat, evvelâ bakalım ne cevap verecekler. Burada âile ile yaşamak da zor; çünki ayrıca ev tutmak lâzım. Bunu ancak paralı adamlar yapabilir. Sizinle birleşmeyi istediğim, bilhassa sizi okutmak içindir. Herkese ders verdiğim hâlde, kendi evlâdlarım tahsilsiz kalıyor. Böyle muallimlik neye yarar? Herhâlde yakında vaz'iyyetimiz anlaşılacak. O vakit ya ben gelirim, yâhut siz gelirsiniz. Âilemden

uzak yaşamak bana çok zor geliyor. İnsan için en tatlı muhit âile ocağıdır. Burada maddeten çok rahatım. Hava gāyet iyi olduğu için, sihhatim de çok sağlamdır; fakat, mâdem ki sevdiklerimden uzak bulunuyorum, rahat da, sihhat de beş para etmez. Gülsüz bağı ne yapayım? Güllerimle berâber bulunursam bu, benim için en güzel bağlardan daha iyidir. Sizden bir parça kâğıt gelmekle gözüm, gönlüm açılıyor. Bu gurbet diyârında biricik saâdetim, sizden mektup almaktır. Mektubunuz ki bana bu kadar vecd veriyor, ya siz gelseniz kim bilir nekadar sevineceğim? Hayır, hulyâyı bırakalım. Benim oraya gelmekliğim daha iyidir. Siz bu yabancı memlekette sıkılırsınız. Herhâlde işi Allāh'a bırakmak daha iyidir. O, hakkımızda hayırlı olanı bizden daha iyi bilir. İşte Şarklılar'ın hâli budur. Her işi, evirip çevirip yine Allāh'a dayarız. Onun da mesleki, *geç olsun güç olmasın*'dır. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Perşenbe, 18 Mayıs, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCLXX. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 18 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Sen *Yeşilköy*'ü seversin. Onun resmini gönderiyorum. Kartlardan hoşlandığını annen yazıyor. Hangi çeşit kartlardan hoşlanıyorsan yaz. Sana o çeşit resimleri hâvi olan kartlardan göndereyim. Çocuk resmi mi, şehir resmi mi, köy resmi mi istersin? Ben rastgele gönderiyorum. Bu resimde de bir Dil var. Denizin ortasına kadar uzanmış; kara, dilini denize uzatmış..Acebâ ona ne söylüyor? Bu sandallardan biriyle seninle dolaşsak olmaz mı? Annene, amucana selâm. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

18 Mayıs, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCLXXI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 24 Mayıs, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta, 1 Mayıs tarihli üç mektup aldım. Biri senden, biri Seniha'dan, biri de kardeşimden.. 1 Mayıs'a kadar gazeteler de geldi. Ru'yâda sana teselli verdiğimi söylüyorsun. Demek ki ru'yâların da, mektuplarımı tasdik ediyor. Ben mektuplarımda ne yazsam, ru'yâna geldiğim zaman da onu söylerim. Benim bir bildiğim var ki, o da Allāh'ın varlığıdır. Mâdem ki Allāh vardır ve mâdem ki Allāh'ın yolunda canla başla çalışan Türk Millet'idir, her hâlde Türk'ün Tanrısı öz ilini esirgeyecektir. Bundan dolayı ben istikbâlden emīnim. Endīşem, merâkım yoktur. Kalbim dâima, sonumuz iyi olacak diyor. Īmânı zayıf olanlar, istikbâli fenâ görebilir. Bu geçirdiğimiz kara günler yeni bir hayatın arefesidir. Her tatlı bayramdan evvel, insanları aç bırakan bir Ramazan vardır. Bayrama ulaşmak için, otuz gün çille çekmek lâzım geliyor. Allāh'ın kānunları, hürriyetle musâvattır. Cemiyetler terakkî ederken, bu iki mefkûreye doğru yükselirler. Amma, diyeceksin ki, insanlar bu iztirapları niçin çekiyor? Gebe bir kadın doğururken ağrı çekmez mi? İşte gebe olan insâniyyet de, yeni bir medeniyet doğurmak üzredir. Elbet o da ağrı çekecek. Bu sözleri sana teselli için yazıyorum; çünki biliyorum ki, artık ayrılığa dayanamıyorsun. Bunu kendi nefsime kıyasla biliyorum. Bizim ruhlarımız ayni cevherden yaratıldıkları gibi, ömürleri de hep berâber geçmiştir. Duygularının biribirine benzemesi neden acīb olsun? Yakında ayrılık bitecek. Yuvamızda mes'ud bir hayat yaşayacağız. Ben ayrılığın acılığını, bu tatlı ümitle teskīne çalışıyorum. Türkân hepinizden daha iyi düşünüyor. Allāh acıyacak diyor. Onun sözleri kalbime ferah veriyor; çünki kuvvetli bir īmândan geliyor. İnsanlar Allāh'a ve mefkûreye īmân ederlerse, darlıkta kalmazlar. Türkân, mefkûrenin ne olduğunu anlayamaz; fakat Allāh'ı anlıyor. Hürriyet, hangi resimlerden hoşlandığını yazsın ki, o çeşit kartlardan göndereyim. Seniha'nın, mektep kitaplarını okuması iyi; fakat Hürriyet'i de okutursa daha iyi olur. Sıhhatim, rahatım çok iyidir. Kavuşacağımız

zamanı düşünerek, bu kara ömrü tatlılaştırmağa çalışıyorum. Herhâlde dâima şen ve metânetliyim; çünki hayatı kederle öldürmek budalalıktır. Kardeşime, Nedim Bey'e selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Türkân'ın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye, Hoca Hanımlar'a, İkbal'e selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili zevcem!

Pazartesi, 24 Mayıs, 1336 — Polverista
Kocan,
Ziya Gökalp

CCLXXII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 24 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

1 Mayıs tarihli bir mektubunu aldım. Ayni tarihli birer mektup da annenle amucandan aldım. Mektep kitaplarını okuduğunu yazıyorsun; fakat ev işlerine çalışmak, okumana mâni' oluyormuş. Ben gelince sana ve Hürriyet'e dersler vereceğim; fakat, şimdi de vaktinizi boş geçirmeseniz iyi olur. Yemek pişirmek, dikiş dikmek gibi işler de birer hünerdir. Bunları da bilmeli. Lâkin bir insanın rûhunu yükselten dīn, ahlâk, ilim, edebiyat, felsefe gibi mânevî kanatlardır. İnsan mes'ud olmak için maddî refahtan ziyâde, bu mânevî servetlere muhtaçtır. İnsanı bir şahsiyet sâhibi eden, ona şeref veren bu meziyyetleridir. Kadınları erkeklere müsâvî yapan bu asır, kadınların da bu meziyyetlere erkekler kadar ve belki daha ziyâde mâlik olmasını istiyor. Amerika'da erkekler yalnız sanâyi'le ve ticâretle meşgûl olduğu için ilim, edebiyat, felsefe ve bedi'î san'atlar kadınlara âit hünerler sırasına geçmiştir. Eskiden kızların terbiyesi, onları ev işlerine alıştırmaktı; fakat, bu gün kızlardan yüksek tahsil de isteniyor. Onlar için darülfünunlar, âlî mektepler de açıldı. Kadınların vazifesi yalnız çocuklarını terbiye etmek değildir. Milleti terbiye etmek, erkekleri doğru yola sevketmek de onların vazifesidir. Matbûat, meclis, hükûmet yalnız erkeklerin elinde bulunduğu için, dünya hiçbir zaman muhârebeden, kavgadan, gürültüden kurtulamıyor. Hâlbuki *kadınlar* da bu kuvvetlere iştirâk edecek olursa, her işde şiddetten ziyâde şefkat hâkim olur. Avrupa, Umûmî Harb'ten evvel kadınlara hukuk vermiş ol-

saydı, insâniyyet için büyük bir felâket olan bu harb vukû' bulmazdı. Umûmî muharebe'nin fenâ neticeleri arasında, iyi bir semeresi de vardır ki, o da kadınlara hukuk vermesi, onların kıymet ve şerefini tanımasıdır; fakat, buna mukābil, kızlar da yüksek bir tahsile mâlik olmak için çok çalışmalıdır. Vakı'a bizde henüz kadınlara hiçbir hak verilmemiştir; fakat meşrûtiyet, nasıl bir millette doğduktan sonra bütün milletlere sirâyet ettiyse, *kadın hukūku* da öyle olacaktır. Hâsılı sen kendi kendine çalıştığın gibi, Hürriyet'e de dersler ver. Beni bekliyorsunuz diye, bu kıymetli zamanları boş geçirmeyiniz. Asıl tahsil zamanı şimdidir. Türkân, tahsil için beni bekleyebilir. Siz de, tahsilinizin yüksek kısımları için beni bekleyebilirsiniz; fakat, Hürriyet hâlâ elif*bâ*yı bile bitiremedi. Hâlbuki ondan birkaç yaş küçük olan kızlar, babalarına mektup yazıyorlar. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Nedim Bey'e, İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Pazarte si,24 Mayıs, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

25. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 24 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

1 Mayıs tarihli mektuplar aldım. Sıhhatim, rahatım çok iyidir. Sizin ıstirahatinizi düşünüyorum.

Annene, amucana selâmlar.. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım[1]!

24 Mayıs, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

[1] "Renkli bir İngiliz yapısı resmi bulunan posta kartı arkasına, mürekkeple" yazıldığı kaydi ile, Ali Nüzhet Göksel tarafından neşredilmiştir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları.* s. 32). Aslı. Hürriyet Gökalp'dedir.

CCLXXIII. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 24 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta 1 Mayıs tarihli mektuplar aldım. Sen yine, geleceğimden bahsediyormuşsun. Sabah kalktıkca beni arıyorsun. Yoksa beni ru'yânda mı görüyorsun. Senin ru'yân da, sözlerin de doğrudur. İnşa'llāh yakında kavuşacağız. Allāh, bu günlerin mükâfatını verecek. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

24 Mayıs, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCLXXIV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 27 Mayıs, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta senden 7 Mayıs 1336 tarihli bir mektup aldım. Seniha'dan, amucasından, Fatma'dan da 8 Mayıs tarihli birer mektup aldım. Çocukların resmi de geldi. Resimde Seniha daha ziyâde şişmanlamış; fakat, Hürriyet zayıflamış görünüyor. Türkân hiddetli. Fatma'nın resmi de iyi çıkmamış. Çehresi ihtiyarlamış gibi görünüyor. Mektuplarında Türkân'ın sözlerini yazdığın için kızmak şöyle dursun, bil'akis çok memnun oluyorum. Türkân'ın resimlerindeki vaz'iyyet de, sözlerindeki tuhaflık da hoşuma gidiyor. Her hâli gösteriyor ki, bu canlı bir çocuktur. Yalnız şurası var ki, hepiniz tarafından çok sevildiğini anlarsa, şımarık olacaktır. Hürriyet'te şımarmak isti'dâdı yoktu. O, sevgi gördükçe daha çok mahcup ve mütevâzı' olurdu. O, çocukluğunda da çok akıllı idi. Türkân, akıllı olmaktan ziyâde zekîdir. Hepinizin kendisine karşı olan za'fınızı anlamış. Sevildiğini bi-

liyor. Babadan bahsetmekle de üzerinizde bir nüfuz icrâ edeceğini tecrübe ile öğrenmiş. Her sözünü size kabûl ettiriyor. Siz ona sözlerinizi kabûl ettiremiyorsunuz. O hâlde, nasıl ve kimden terbiye alacak? Çünki bir çocuk sözünü dinlediği adamdan terbiye alabilir. Buna kâğıt yeme, eline geçen eşyâyı atma diyorsunuz. Sözünüzü tutmuyor. Baban böyle istiyor diyorsunuz, yine dinlemiyor. Hâsılı arzu ediyorum ki, bu sevimli kız şımarık olmasın. Senin ve ablalarının her sözünü can kulağıyle dinleyip itaat etsin. Yazlık elbisenin geldiğini yazmıştım; fakat o mektubu hâlâ almadığınız anlaşılıyor. Kalbindekileri yazmana hâcet yok. Bilirim. Duygu söylenemez ve yazılamaz; fakat, kalb kalbi anlar. Mektuplarında en tatlı bahisler kendine ve çocuklarımıza dâir olan sözlerdir. Dünya havâdisini öğrenmek istemem. Yarının iyi olacağına kāni'im. Ben dâima bu güne bakmam, yarına bakarım. Bana kendi hayatınıza, yuvamızdaki yaşayışa dâir sözler yaz. Ben de burada, kalabalığın içinde olmakla berâber kendi âlemimde yaşıyorum. İnsanın rûhu genişlendiği zaman, dışarıdaki dünyadan daha büyük bir âlem olur. Benim rûhum da gāyet geniş bir semâdır; fakat senin tatlı hâtıran olmasa, gönlümdeki bu semâ güneşsiz kalacaktı. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 27 Mayıs, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

26. Kardeşim Nihad Bey'e

Polverista — 27 Mayıs, 1920

8 Mayıs tarihli mektubunuzu aldım. Yazlık elbisem geldi. Gazeteler de geliyor. Evvelki resimde olduğu gibi, bu resimde de çocuklar hep hüzünlü durmuşlar. Ben ise hiç de mahzun değilim. İstikbâlin iyi olacağına kāni'im. Sihhatim, rahatım iyidir.

Refīkama selâm.. Çocukların gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kardeşim[1]!

27 Mayıs, 1336

Kardeşiniz,

Ziya Gökalp

CCLXXV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 27 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Dün annenden, amucandan, senden, Fatma'dan birer mektup aldım. Yalnız anneninki 7 Mayıs tarihli. Ötekilerin tarihi 8 Mayıs. Resminiz de geldi. Yalnız Hürriyet'in yüzü biraz tebessüme meyyâl. Başka hiç birinizin çehresi gülmüyor. Hürriyet, biraz zayıflamış gibi. Sen de daha çok şişmanlamışsın. Türkân burada da bir vaz'iyyet almış. O, kavga devrinde dünyaya geldiğini bütün tavırlarıyle, bütün sözleriyle gösteriyor. Fatma'nın da çehresi değişmiş. Annen benim saçımın ağardığını yazıyor. Hâlbuki doğru değil. Burada herkes ihtiyarlarken ben gençleşiyorum; çünki ben zamanın ve muhitin hâricinde yaşamağa alışkınım. Birgün iyi bir havâdis çıkar. Herkeste çıldırasıya bir meserret görülür. Bir başka gün de aksi bir haber gelir. Her çehrede keder alâmetleri görünür. Benim rûhumdaki istirahati, sekīneti, vecdi hiçbir haber, hiçbir havâdis değiştiremez. Ne sevinirim, ne kederlenirim. Esârette bulunduğumu da hiç hatırıma getirmiyorum; çünki biliyorum, her haber bir dalgadır. Dalgalar, denizin ancak sathî ve ânî kımıldanışlarıdır. Hâlbuki denizde çok derin, çok büyük hareketler var. Bunlar dış denizler-

[1] "Köpek başı resimli bir posta kartına, mürekkeple" yazıldığı, aslının Ziya Gökalp Müzesi'nde bulunduğu notu ile, Ali Nüzhet Göksel tarafından neşredilmiştir; kartta, Fransız harfleri ile,

Zia 2759
Polverista — Malta

adresi vardır (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 32).

deki büyük akıntılardır. Mâhir gemiciler bu akıntıları tanırlar. Cemiyetlerin hayatı da büyük bir denizdir. Bu denizin de dalgaları olduğu gibi, derin akıntıları da var. İçtimâ'iyat ilminde, bunlara *içtimâ'î cereyanlar* nâmı verilir. Bu içtimâ'î cereyanlar, muayyen kānunlara tâbi'dir. Bu kānunları bilenler, bu günki bir cereyânın yarın nasıl aksi bir cereyan doğuracağını bilirler. O hâlde te'siri ve devamı olmayan dalgalardan müteessir olacağıma, istikbâli hazırlayan cereyanlarla, onların kānunlarını tedkik etmekliğim daha fâideli değil midir? Ben size dâima iyi olacak diye yazdım. Elbisenin geldiğini yazmıştım. İhtimâl ki o mektubu hâlâ almadınız. Zekeriyâ Bey'den ben de geçende ikinci bir mektup aldım. Cevâbını da yazdım. Kendisi gazetecilik mektebine, refîkası hanım da içtimâ'iyat mektebine devam ediyormuş. Siz mektebe gidemiyorsunuz. Bâri Hürriyet'le berâber, evde kendi kendinize okuyunuz. Görüyorsunuz ki başkaları iyi bir tahsil görmüşken yine kāni' olmuyorlar. Tahsillerini artırmağa, ikmâl etmeğe çalışıyorlar. Ben de burada bir talebe gibi çalışıyorum. Ben de, sizin gibi kendi kendime okudum. Bu zaman ilim zamânıdır; fen zamânıdır. Beni en ziyâde sıkan şey, sizin tahsilsiz kalmanız endîşesidir. Sihhatim, rahatım çok iyidir. Annene, kardeşime selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Nedim Bey'e, İkbal'e selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Perşenbe, 27 Mayıs, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCLXXVI. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 27. V. 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Resminiz geldi. Gözlerin birşeyler söylüyor. Dudakların birşeyler anlatıyor. Türkân bir protesto vaz'iyyeti almış. Ablan yorgun gibi görünüyor. Fatma, derin fikirli bir filosof gibi bakıyor. Yalnız senin yüzünde gizli, mahzun, kaçıcı bir tebessüm var. An-

nene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

27 Mayıs, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCLXXVII. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 27 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta 7 ve 8 Mayıs tarihli mektuplar aldım. Resminiz de geldi. Sen kaşlarını çatmışsın. Bu devre karşı kızgın bir vaz'iyyet almışsın. Hürriyet de mânalı bir sûrette bakıyor. Büyük ablanın da yüzü gülmüyor. Fatma da eline bir kitap almış, bir filosof gibi durmuş. Hepinizin gözlerinden öperim. Annene, amucana selâmlar. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım.

27 Mayıs, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCLXXVIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 31 Mayıs, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta seninle Seniha'dan 14 Mayıs tarihli birer mektupla, kardeşimden 15 Mayıs tarihli bir mektup ve Hürriyet'le Fatma'dan ayni tarihli birer kart aldım. Seniha ile Türkân'dan da, Hilâl-i Ahmer vâsıtasıyle gönderilmiş 4 Mart tarihli çok eski iki kart aldım. Çocukların resmi geçen hafta gelmişti. Hürriyet'in zayıflığı hırçınlığından değil, belki hırçınlığı zayıflığındandır.

Doktora gösteriniz. Gıdâ mı, tebdîl-i hava mı, ne lâzımsa o tedbiri yapınız. Zavallıyı bakımsız bırakmayınız. Türkân'ın tatlı dilli olması iyi. *Tatlı dil* saâdetin başıdır. Sizin mektuplarınız tatlı sözleriyle rûhuma saâdet doldurmasaydı, ben bu ayrılık acılarına dayanabilir mi idim? Tatlı sözler, tatlı bir ruhtan gelir. Türkân'ın dili tatlı ise, rûhu da tatlıdır demektir; fakat o da, bu tatlılığı mutlakā annesinden almıştır; çünki mektubunuzu okuduğum zaman, rûhum tatlı duygulara garkoluyor. Eğer benim sözlerimde tatlılık buluyorsanız, sebebi budur. Ne zaman sizi düşünsem, zihnime tatlı hâtıralar gelir. Saâdetli ânları hatırladığım zaman, fikrim ve hayâlim gibi sözlerim de nasıl tatlılaşmasın? Evet, ben burada sıkılmıyorum. Zamanımı hoş geçirmeğe çaılışıyorum ve biraz da muvaffak oluyorum; fakat bu muvaffakıyyet, ancak sizin tatlı mektuplarınızın sâyesindedir. Âile saâdetini duymayan bir adam, hayatı sevemez. Beni hayata kuvvetli bağlarla rabteden tatlı sevgiler olmasaydı, hiç bu zilletli hayata tehammül edebilir mi idim? İşte bu tatlı sevgilerdir ki beni, sihhatime dikkatli yapıyor. Kendi vücûdüme bakacağıma inanmıyorsunuz. Evet, hayatım yalnız bana âit olsaydı, sihhatime hiç kıymet vermezdim. Bu gün zavallı bir âilenin bütün ümidi bana bağlı olduğunu bilmiyecek kadar şuursuz muyum? Mektuplarımdan dâima tatlı sözler işittiğinizi yazıyorsunuz. Ben rûhumdaki duyguların milyonda-birini yazmıyorum. Sözlerim o kadar çoktur ki, bu dar mektuplara sığamaz. İnşa'llāh yakında kavuştuğumuz zaman, kalbimin duygularını daha iyi anlatmağa çalışırım; fakat bu duygular kalemle anlatılamadığı gibi, dille de târif olunamaz. Lâkin nekadar olsa dil, kalbe kalemden daha yakındır. İşte bundan dolayıdır ki ben, asıl tatlı sözlerimi sonraya saklıyorum. Allāh'ın izniyle yakında kavuştuğumuz zaman söyliyeceğim sözler, senelerce bitmiyecektir. Kardeşime selâm. Çocukların gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Pazartesi, 31 Mayıs, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCLXXIX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 31 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta annenle senden 14 Mayıs tarihli mektuplarla, amucandan 15 Mayıs tarihli bir mektup ve Hürriyet'le Fatma'dan da ayni tarihli kartlar aldım. Bundan başka biri senden, öteki Türkân'dan olmak üzre 4 Mart tarihli iki kart aldım. Bunlar Malta'ya gelmiş, sonra İstanbul'a geri dönmüş, orada sansür edildikten sonra tekrar buraya gelmiş olacak; çünki başkalarının postaya verilen mektupları da bu âkıbete uğramış. Bu hafta gazeteler de geldi; fakat gazeteler bize ajansların verdiği havâdisi pek geç getirmekten başka bir işe yaramıyor. İngilizce, Fransızca, İtalyanca gazeteler daha çabuk geliyor. Daha çabuk mâlûmat veriyor. Allāh'tan darıldığını söylüyorsun. *Allāh* ne yapsın? O, kānunlarından hârice çıkamaz. O'nun terbiye usûlünde şımartmak yoktur. Bir misâl ile anlatayım : Şefkatli bir anne, bebesinin yürümek öğrenmesini istiyor. Bebe ayakta durmaktan korkuyor. İstiyor ki dâima annesinin kucağında bulunsun. Şefkatli anne, çocuğu ayakları üzerinde durduktan sonra, ellerini çekiyor ve biraz geri çekiliyor. Zavallı bebe korkuyor, anne tut, düşeceğim demek ister gibi bağırıyor. Annesi kolundan tutmuyor. Yalnız ellerini açarak yavrusunu kendisine doğru çağırıyor. Yavrucuk, annesi kendisine doğru gelmeyince, o bizzat annesine doğru gitmeğe çabalıyor. Bir adım, bir adım daha, oh! İşte annesinin kolları arasına girmiş bulunuyor. Demek ki anne biraz uzaklaşmakla, ilk def'a ayakta yalnız kalmış olan çocuğunu büyük bir sıkıntı içinde bıraktı; fakat bu sıkıntının neticesi ne oldu? Çocuk hem yürümeyi öğrendi, hem de annesine kendi cehdiyle kavuştu. Şimdi Allāh da bizim yürümez, rahata alışmış bir millet olduğumuzu gördü. Bizi kendi Arş'ına yâni mefkûreye, terakkîye doğru yürütmek için, bizden uzaklaşmış gibi göründü ve bizi büyük sıkıntılar içinde bıraktı. Biz şimdi tıbkı o zavallı bebe gibi korkuyoruz, ağlıyoruz. Allāh karşıdan bizi yürümeğe, yükselmeğe da'vet ediyor. Tıbkı o şefkatli anne gibi.. Evet, bize yardım ellerini uzatmıyor; çünki istiyor ki biz kendi kendimize yardım

edelim. O hâlde Allāh'ın bize çektirdiği bu sıkıntılar, hep bize olan şefkatindendir. Her sabah gibi, bu sabah da erken kalktım. Biliyorum ki şimdi Türkân uyanmış, annesini de uyandırmış.. Sabahın bu tenhâ, bu sâkin ânlarında kalblerimiz uzaktan biribiriyle konuşuyor. Mâdem ki kahverengi ve yeşil kostümlerim duruyor, o hâlde yeniden elbise yaptırmayınız. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Pazartesi, 31 Mayıs, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCLXXX. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 31 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta bir kartını aldım. Kalbim meserretlerle doldu; çünki senin sözlerin derin bir ruhtan gelir. Resminden, biraz zayıfladığın anlaşılıyor. Kendine dikkat etmiyorsun demektir. Annen hepinizle ayrı ayrı meşgûl olamıyor. Gıdāya dikkat et. Parkta hava almıya çalış. Bir de kalbini dâima meserretli tut. Babanı seversen, sen de onun gibi şen ol. Sen de Türkân gibi gül, oyna! Çocukluk bülbül gibi şakımak, tay gibi sıçramaktır. Annenle de tatlı konuş. O da sana tatlı sözler söylesin. Ablan da seni çok sever. Hep berâber mes'ud bir hayat yaşayınız. Ben sihhatte ve rahattayım. Beni hiç merak etmeyiniz. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

31 Mayıs, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCLXXXI. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 31 Mayıs, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

4 Mart tarihli eski bir kartını aldım. Senin gibi mini mini bir bebe, iki bebekle oynuyor. Resmin geldi. Boyun-bosun çok küçük; fakat çehren hiddetli. Sonra, annenin hırkasını kestiğini yazıyorlar. Bu tuhaflıkları nasıl îcâd ediyorsun. Annen, senden çok memnun. Tatlı sözlerinle onu teselli ediyorsun. Her sabah erken kalkarım. Senin de erken kalktığını düşünerek, uzaktan seninle konuşurum. Bilmem sözlerimi işitir misin? Benim sözümü dinliyerek, kâğıt yemediğine memnun oldum. Cümlenizi Allâh'a emânet ettim. Annene, amucana selâm. Ablalarının gözlerinden öperim, sevgili kızım!

31 Mayıs, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCLXXXII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 4 Haziran, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Senden ve Seniha'dan 14 Mayıs tarihli iki mektupla, kardeşimden 15 Mayıs tarihli bir mektup ve Hürriyet'le Fatma'dan da ayni tarihli birer kart aldım. Seniha ile Türkân'dan da 4 Mart tarihli eski iki kart geldi. Gazeteler de muntazaman geliyor. Resimde Hürriyet'in zayıfladığını gördükten sonra, artık mektebe gitmesi fikrinden vaz geçtim. Bâri gıdâsına ve tedâvîsine dikkat etseniz diye düşünüyorum. Benim aklım, fikrim hep sizdedir. Hepinizin sıhhatine ayrı ayrı merak ediyorum. Siz her mektupta diyorsunuz : Merak etme! Ah, bu elimde midir? Benim gönlüm taşdan mı? Hayatını kitapların kuru sözleri arasında geçiren ben, sevgiyi, şefkati, rikkatli hisleri sizin aranızda duydum. Bana mes'ud bir hayat yaşattıran siz idiniz. İnsanı mes'ud eden mefkûredir. Mefkûrelerin en küçüğü, en kadîmi, en samimîsi, en

yakını *âile* birliğidir. İnsan berâberlik zevkıni, birlik lezzetini ibtidâ âile zümresinde tadar. İnsan âile hayatının lezzetini tattıktan sonradır ki, milletini ve meslekî zümresini de âileye benzeterek daha çok sever; fakat, mes'ud bir âile hayatı yaşamış olmanın yalnız bir mazarratı var; o da gurbete düşüp, âilesinden ayrılınca, bu ayrılığa tehammülün gāyet zor olmasıdır. Bir adamın ayrılık zamanında çektiği iztirap, berâberlikte duyduğu saâdet kadardır. Artık benim burada ayrılıktan nekadar acı duyduğumu anlıyabilirsiniz. İnşa'llāh yakında kavuşursak, o zaman hissedeceğim meserreti de hisap edebilirsiniz. İşte, şimdilik bu ümitle yaşıyorum. Herhâlde milletimizin saâdetli devresi yakında başlayacaktır. Ben buna kāni'im. Her sabah çok erken kalkıyorum. Bu mübârek çağda seninle Türkân'ın uyanık olduğunuzu bilmek de, ayrıca rûhuma lezzetler veriyor. Türkân'ın sesini işitir gibi oluyorum. Senin, ona bakan şefkatli gözlerini de görür gibiyim; fakat, konuşmanı yalnız Türkân'a hasretme; Seniha ile, Hürriyet'le de konuş! Hürriyet, sözleri yok olduğundan değil, belki çok olduğundan konuşmuyor; fakat sen onu söyletmenin usûlünü bilirsin. Bu çocuğun sükûtîliği, zayıflaması rûhuma çok dokunuyor. Belki o da, benim gibi içli olduğu içindir. Türkân beceriklidir diye, yalnız onunla uğraşmak doğru değildir. Hürriyet'in de nazlı alıştığını unutma! O da henüz çocuktur. Hattâ Seniha da bir çocuktur. Bunların hepsi senin bir tatlı sözünden, bir tatlı bakışından kuvvet ve metânet alırlar. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili karıcığım!

Cuma, 4 Haziran, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCLXXXIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 4 Haziran, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Annenle senden 14 Mayıs tarihli ve amucandan 15 Mayıs tarihli mektuplarla, Hürriyet ve Fatma'dan (15 Mayıs tarihleri) kartları aldım. Hilâl-i Ahmer'e verildiği için buraya geldikten sonra

geri dönen ve tekrar gelen, seninle Türkân'ın 4 Mart tarihli kartlarınızı da aldım. Gazeteler de geliyor. Buraya Hüseyin Câhid Bey'e âilesini getirmek üzre müsâade ettiler. Başkaları da mürâcaat ediyor. Onlara da izin verecekleri tabi'îdir. Câhid Bey'in âilesi şehirde oturacak. Kendisi âilesine her gün gidip gelecek. İsteyen olursa, karşımızdaki Yeniverdala binâsındaki bir dâirede âilesiyle oturabilecek. Şimdilik bunlar hep rivâyetten, sözden ibârettir. Bakalım iş nasıl olacak? Ben, sizin gelmenizi hayâlime bile getiremiyorum. Burada geçinmek zordur. Vâkı'a hava iyidir; fakat burada bir âile çok para olmadan yaşayamaz. Sonra, sulhtan sonra vaz'iyetimizin ne olacağı da belli değildir. Sulh uzayacak mı, yoksa bitecek mi, bunu da kestirmek mümkün değildir. Binâenaleyh şimdilik beklemek lâzımdır zannediyorum. Haftada birkaç kerre araba ile, yâhut yaya olarak geziyoruz. Deniz kenarında gazinolar var. Buralarda çay, zencefilli gazoz ve sâir meşrûbat ve yiyecek şeylerin âlâsı bulunur. On-onbeş dakika buralarda istirahat ediyoruz. Birkaç güne kadar deniz banyolarına başlayacağız. Gittikçe ahvâlimiz daha iyileşiyor; fakat, esâret esârettir. Sizden uzak bulundukça, rûhum rahat edemez. Elbise isteyeyim mi, istemeyeyim mi bilmiyorum; çünki yolda kaybolmak tehlikesi var. Mâdem ki eski elbiselerim vardır, yeniden yaptırmağa lüzum yoktur. Eski resimde çehreleriniz şikâyetkâr bir mahzunluk gösteriyordu. Yeni resimde yüzleriniz mütevekkil bir mahzunluk arzediyor. Türkân ise eski resimde hayret, yeni resimde hiddet alâimi gösteriyor. Resimden, Hürriyet'in zayıfladığı anlaşılıyor. Bu kızcağıza ne sen ablalık yapıyorsun, ne de annen annelik yapıyor. Zavallının derdi nedir diye, hiç düşünmüyorsunuz bile.. Ben hepinizi Allāh'a emânet etmekle berâber, biribirinize de emânet ettim. Bu çocuk, tesellîye muhtaçtır. Onunla iyi konuşmalı, kederlerini anlayıp ona göre tesellî vermeli. Biz kendimizi eğlendirmek için çâre bulamıyoruz diyorsun. Konuşmak, biribirinize masal söylemek de fâideli bir eğlence değil mi? Annene, amucana selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Cuma, 4 Haziran, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCLXXXIV. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 4 Haziran, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta bir kartını aldım. Resimde, zayıfladığını görerek müteessir oldum. Bu hâl kederlenmenin, sıkılmanın bir neticesidir. Sana dâima keyifli, şetâretli bir hayat yaşa diye yazıyorum. Sözlerimi dinlemiyorsun. Vücûdüne de iyi bakmıyorsun. Ablan, annen de sana iyi bakmıyorlar. Böyle yaparsanız, ben de kendi sıhhatime hiç dikkat etmiyeceğim. Ben sizin için yaşıyorum. Biribirinize bakmazsanız hepinize küserim. Sen dertlerini, kederlerini annene, ablana söyle. Bak, Türkân nasıl onları kendisiyle meşgûl ediyor? Hâsılı senin vücûdüne iyi bakmanı, şen ve şetâretli bir rûha mâlik olmanı isterim. Annene, amucana selâm. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım.

4 Haziran, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCLXXXV. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 4 Haziran, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

4 Mart tarihli eski bir kartını aldım. Kartın resminde bir bebe var. O bebe, bebekleriyle oynuyor. Demek ki sen de bebeklerinle böyle oynuyorsun. Annen senden memnun. Büyük ablan da şikâyet ediyor. Resimde hiddetli duruyorsun. Feleğe mi gücendin? Ah, felek bize acımıyor; fakat iyi bil ki, bu felâketlerin sonu iyi olacak. Seni resimlerinde ya hayretli, yâhut hiddetli görüyorum. Ne sende, ne de ablalarında hiçbir tebessüm nişânesi yok. Bilmem, beni ağlatmak için mi, hep böyle kederli bakıyorsunuz. Ben, hepinizin şen ve şetâretli olmanızı isterim. Annene,

amucana selâm. Ablalarının gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım.

4 Haziran, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCLXXXVI. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 5 Haziran, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Adını hicranlı bayramlar koyduğun bu geçen üç bayramı ben de bayram saymadım. Nasıl ki iki seneye yakın bir zamandanberi geçirdiğim bu mahbusluk ve esirlik hayatlarını da ömrümden saymıyorum. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Saâdetli bayramlar görürüz. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

5 Haziran, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCLXXXVII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 7 Haziran, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta paskalya günleri imiş. Postahâne mektuplarla meşgûl olmadı. Bundan dolayı yeni mektup alamadım. Almış olduğum en sonki mektubun, 14 Mayıs tarihlidir. Buna cevap olmak üzre iki mektup yazdım. Bu da üçüncü olacak. Türkân'ın vücûdü hakikaten çok küçük; fakat aklı büyük olduğu için, bunun o kadar zararı yok. Hürriyet'in zayıflamasına merak ediyorum. Mektubunu okudukça gönlüm açılıyor. Buradaki en bahtıyâr dakikalarım, mektuplarınızı okuduğum zamanlardır. İnsana en yakın mahlûklar âilesi efrâdıdır. En acı ayrılık da âileden ayrılmaktır. Câhid Bey, âilesini buraya getirmek için mürâcaat etti. Müsâade ettiler; fakat yalnız gündüzleri şehre gidip

âilesiyle görüşebilecek. Bakalım başkalarının teşebbüsünden ne netice çıkacak? Herhâlde bunu ancak zenginler yapabilirler. Biz daha bir müddet beklemeliyiz. Elbette bu ayrılık birgün nihâyete erecektir. Pazartesi günleri araba ile çıkıyoruz. Deniz kenarında bir gazinoya gidiyoruz. Birkaç güne kadar deniz hamamlarına başlayacağız. Her sabah felsefe dersi, haftada üç gece de sosyoloji, yâni ilm-i içtimâʿ konferansları var. Bunlar gûyâ meşgûliyyet.. Fakat benim rûhum, ciddî sûrette yalnız sizin mektuplarınızı okumakla ve size mektup yazmakla eğleniyor. Bütün zevkim, bütün saâdetim sizinle muhâberede bulunmağa münhasirdir. Tatlı sözleri, ben de yalnız sizin mektuplarınızda buluyorum. Zâten dünyanın sesleri kulağıma girmiyor. Bütün hulyâm, bütün ümidim, hep berâber geçirdiğimiz o tatlı ömre kavuşmaktır. Bu ayrılık zamanlarını ömrümden saymıyorum. Berâber olursak ister köy olsun, ister şehir olsun yerimiz bize cennet olacaktır. Çocuklarımızı okutmakla büyük bir zevk duyacağım. Hürriyet'in şimdilik okumasından ziyâde sihhati lâzım; fakat şimdi kızcağızı kendi hâline bırakmışsınız. Bu olamaz. Gıdâsına dikkat lâzım olduğu gibi, tatlı sözlerinizi işitmeğe de ihtiyâcı var. Seniha da fazla şişmanlamış. Senin resmin yok ki, ne hâlde olduğunu bileyim. Mektuplarınız bana, ahvâlinize dâir çok mâlûmat vermeli; çünki ben burada ancak sizin için yaşıyorum. Siz rahat olduğunuz nisbette, ben burada bahtıyâr olabilirim. Benim için hayat o kadar zevksiz ki, ancak vazife hâtırı için yaşamağa katlanıyorum. Sizi görmek, size faydalı olmak için bu ayrılık acılarına da nihâyete kadar tehammül edeceğim. Vazife duygusu olunca, insanın tehammülü ve metâneti artıyor. Mektuplarınızdaki bir tatlı söz, bana kâinat kadar metânet verir. Benim gibi siz de sabırlı ve metânetli olursanız, bu günler kolay geçebilir. Bu günleri nekadar az kederle geçirsek, istikbâldeki hayatımız o kadar fazla mesʿud olur; çünki vücûdümüzü ve rûhumuzu sağlam olarak muhâfaza etmek lâzımdır. Kardeşime selâmlar. Çocukların gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a emânet ederim, sevgili karıcığım!

Pazartesi, 7 Haziran, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

27. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 7. VI. 1920

SEVGİLİ KIZIM,

14 Mayıs tarihli mektubundan sonra yeni mektubunu almadım. İhtimâl ki posta gelmiştir. Paskalya olduğu için dâireler işlemiyor; bundan dolayı bu hafta mektup almamız gecikti.

Gelirsem bu kerre Türkân'ın gürültülerinden rahatsız olacağımı yazıyorsun. Ben sizin gürültülerinizden rahatsız olmadım. Çocukların oynarken çıkardıkları gürültüyü severim; fakat bir evdeki çocuklar kavga etmemelidir. Kardeşler arasında kavga olmamalıdır. Benim istediğim bu idi. Şimdi de seninle Hürriyet iki arkadaş gibi dâima konuşmalısınız. Türkân'la annen nasıl ahbaplık ediyorlarsa, siz de öyle hareket etmelisiniz. Türkân mademki kart alamıyacağım korkusiyle söz dinliyor; o hâlde ona her türlü iyi huyları aşılıyabilirsiniz. Terbiye etmek, yalnız çacuğu kötü huylardan vaz geçirmek değildir; onu iyi huylara alıştırmak da lâzımdır. Türkân gibi zekî çocuklara çok dikkat etmelidir; çünki o her gördüğünü, her işittiğini taklit eder. Çocuk bir kerre yaptığını ve söylediğini tekrarlar. Bundan i'tiyadlar husûle gelir. Bir çocuğu terbiye etmek isteyen, evvelâ kendisini çocuğa sevdirmelidir. Sonra ona aslā darılmamalı, üzerine bağırmamalıdır. Tatlı sözlerle ona yapabileceği ve yapamıyacağı şeyler anlatılmalıdır. Meselâ bebekleriyle oynarken oynadığı yeri kirletirse, tekrar bebeklerle oynıyabilmek için kirlettiği yeri kendisinin temizlemesi lâzım geldiğini ona anlatmalıdır. Söz dinlemezse ikinci def'a bebekle oynaması men'edilmeli. O, bebekleriyle, oyuncaklariyle serbest oynayabilmek için verilen emirleri dinlemeye mecbur olur; nasıl ki kart[1] gelmiyecek diyorsunuz, söz dinliyor. Çocuk cezâdan değil, annesinin, babasının, ablalarının sevgisini kaybetmekten korkmalıdır. Çocuk her ne yapsa bu sevgilerin bâkî kalacağını kafasına yerleştirirse, artık hiçbir söz dinlemez. Bu hâle şımarıklık derler. Çocuğun, büyüklerini yalnız sevmesi kâfî değildir; onlara hürmet etmesi de lâzımdır. İşte Türkân'ı bu usûllerle büyütmelisiniz. Ne hırpalamak, ne

[1] Krş., A. Nüzhet Göksel, nasıl ki (Malta'da babandan sana) kart

şımartmak.. Hürriyet senin yanında tatlı diller, güzel masallar bulsa idi, vaktini kapı önünde geçirmezdi. Bunu tahminle söylüyorum. Hâsılı ben istiyorum ki hep berâber karşılıklı sevgiler arasında en bahtıyâr bir âile gibi yaşıyasınız. Beni de aranızda farzederseniz bu saâdetiniz tekmil olur. İnşa'llāh yakında gerçekten yanınızda bulunacağım. Ben yanınıza gelinceye kadar sen beni Hürriyet'te, Hürriyet beni sende görebilir. Siz beni annenizde, anneniz beni sizde bulabilir. Hâsılı benim saâdetim sizin orada dünyanın en bahtıyâr bir âilesi gibi tatlı sohbetlerle, kardeş oyunlariyle ve eğlenceleriyle yaşamanızdır. Ben geldiğim zaman da, oyunlarınızın şetâretli gürültülerinden şikâyet etmiyeceğime şimdiden söz veririm; fakat kavga çıkarırsanız darılırım.

Annene, amucana selâm.. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm.. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım [1]!

Polverista — Pazarertesi, 7 Haziran, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCLXXXVIII. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 7 Haziran, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Kartın iki tarafını da doldurmamı istiyorsun. Hâlbuki bir taraf, adrese mahsustur. Sen, annenle çok konuşmıya başla. O zaman sana uzun mektuplar yazarım. Sen, sözlerini kalbinde saklıyorsun. Annen sana hırçın diyor. Bilmem niçin? Konuşmadığından olacak. Türkân gibi sen de annene teselllîler ver ki, o da seninle çok meşgûl olsun. Ablana da tatlılıkla sokul ki, o da sana masallar söylesin. Ben isterim ki siz, hep berâber mes'ud bir hayat yaşıyasınız. Sizin saâdetinizin aksiyle, ben de burada mes'ud

[1] Aslı, Ali Nüzhet Göksel'de bulunan bu mektup, esirlere mahsus resmî kâğıda mürekkeple yazılmıştır (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 32 v. d.). Lûtfettikleri aslı ile karşılaştırarak neşrediyoruz.

olurum. Her birinizin bir köşeye çekilmiş ayrıca düşündüğünüzü gördükçe, rûhum berbâd oluyor. Rûhlar berâber olunca, felâket hiç hükmüne geçer. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Hepinizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

7 Haziran, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCLXXXIX. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 7 Haziran, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Makasla annenin hırkasını kesmişsin. Biçki öğrenmek istiyorsan, böyle öğrenilmez. Küçük ablan bebeklerine elbise yaparken nasıl biçiyor, nasıl dikiyor? Yaptıklarına dikkat et. Sonra sen de yavaş yavaş bebeklerine elbise dikmiye çalış. Bu sûretle biçkiyi de, dikişi de öğrenirsin. Bu hafta sana cezâ olarak çocuk resmi göndermiyorum. Güzel çocuk kartlarım var; fakat artık makasala eline geçen şeyleri kesmiyeceğine söz verdikten sonra göndereceğim. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Hepinizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

7 Haziran, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCXC. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 10 Haziran, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta senden 21 Mayıs tarihli bir mektup aldım. Seniha'dan da 21 ve 29 Mayıs tarihli iki mektupla, kardeşimden 29 Mayıs tarihli bir mektup aldım. Gazeteler de geldi. Zekeriyâ Bey'den de 2 Mayıs tarihli bir mektup aldım. Bu gün arkadaşla-

rımızdan yirmi kişinin İstanbul'a gitmek için serbest bulunduğu teblīg edildi. Sulh olunca işimiz anlaşılacak, diye yazmıştım. Daha sulh olmadan bile, kısım kısım tahliye başladı. Binâenaleyh biraz daha sabretmek lâzım. Yol açılırsa Diyâribekir'e gitmek mes'elesine gelince, sulh olmadan yollar açılamaz. Mutlakā sulhten sonra yollar emīn olabilir. O zamana kadar da ya ben İstanbul'a gelmiş bulunurum, yâhut siz benim bulunduğum yere gelirsiniz. Bu iki şıktan biri mümkün olmadığı takdirde, o zaman yollar da açılmış olursa, tabi'î Diyâribekir'e gidersiniz. Bu gibi zamanı gelmemiş mes'eleleri herkesle çok konuşmak iyi değildir. Ev kiralanmış olduğu için artık o mes'ele de bitmiş demektir. Yalnız, beni orada daha çok müddet bekliyebilmeniz için, israfsız yaşamak lâzımdır. Bu husûsun idâresini kardeşime bıraksanız, siz de rahat edersiniz; çünki biribirimizin mektuplarını alabilmemiz için, sizin şimdilik İstanbul'da kalmanız lâzımdır. Hâlbuki nekadar az masrafla yaşanırsa, orada o kadar çok kalmak mümkün olur. Tabi'î sihhati bozmayacak bir maīşet dâiresinde yaşamak şarttır. Yoksa, tasarruf edilen meblâgların on misli tedâvîye verilir. Benim bu günki sabır ve tehammülüm, ancak sizin mektuplarınızı almak sâyesindedir. Sizin istirahatte olduğunuzu haber aldıkça ben de müsterihim. Benim için başka hayat yoktur. Benim burada rahat etmemi isterseniz, siz de orada rahat yaşarsınız. Rahat yaşamak için bir çâre vardır : O da her mes'eleyi hakikatte nasılsa öyle görmektir. Meselâ yirmi liralık ev kirası, eski zamana nisbetle gāyet bahalı görünür; fakat bu günki bilcümle evlerin kiralarına kıyas edilirse, gāyet ucuzdur. Sonra bu gün bir evin nakil mes'elesi de çok masrafa muhtaç.. Bulunduğunuz evin bir iyi ciheti vardır ki, emīn bir mahalledediṙ. Yakında bildik ve tanıdık âileler var. Ben burada rahat etmek için az konuşuyorum. Siz de gelen misâfirlerle az konuşsanız daha iyi olur; çünki bütün ihtilâflar hep sözden çıkar. Hâsılı benim istediğim sizin hiç üzülmemenizdir; çünki sizin ufak bir üzüntünüz beni burada hasta eder. Kardeşime selâm. Çocukların gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 10 Haziran, 1336 — Polverista

Kocan,
Ziya Gökalp

CCXCI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 10 Haziran, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

21 ve 29 Mayıs tarihli mektuplarını aldım. Annenden 21 ve amucandan 29 tarihli mektupları da aldım. 29 Mayıs'a kadar gazeteler de geldi. Ayrı olarak ikinci Ramazan'ı da geçirdiğimizi yazıyorsun. Ne yapalım, başa gelen çekilir. Bütün dünya harbe girerken, Avrupalılar milletimizi de harbe sürüklediler. Bütün millet bunun acısını çekerken, biz de çekiyoruz. Ferd olsun, millet olsun insanın bütün saâdeti, irâdesine sâhip olmaktan ileri gelir. Bütün felâketi de irâdesini isti'mal etmemekten, iyi düşünmemekten, yâni sürüklenmekten doğar. İnsan heyecanına, ihtirâsına tâbi' olursa sürüklenir. Telkîne tâbi' olur, yâhut taklit ederse ve yâhut düşünmeden bir i'tiyâda, bir sevk-ı tabi'iyye, içtimâ'î bir cereyâna kapılırsa yine sürüklenir. İnsanın rehberi bu gibi gayr-i ma'kül âmiller olmamalı; belki akla ve teemmüle istinâd eden irâde olmalıdır. İnsan iyi düşünebilmek için rûhu heyecansız, telâşsız ve sâkin olmalıdır. Bu da ehemmiyetsiz mes'elelere büyük bir ehemmiyet verip, sun'î derdler ve kederler çıkarmamakla olur. Ekseriyâ tahlil edilince görülür ki, büyük bir ihtilâf esassız, lüzumsuz bir sözden çıkmış. İnsanlar çok kerre rahatlarını lüzumsuz dedikodularla kaçırırlar. Mes'ud âileler onlardır ki, içinde hiç ihtilâf çıkmaz. Zâten dünya ihtilâflar içinde herc-ü merc olmuşken, bâri âileler içinde sükûn ve huzur hâkim olsun; fakat âile de ferdlerden mürekkeptir. Her ferd kendi rûhunun içinde sükûn vücûde getirebilirse, o zaman onların mecmû'u olan âilenin içinde de huzur ve sükûn mevcut olur. Saâdet yalnız iyi yemek, iyi içmek değildir. Asıl, rûhların sükûnet ve istirahat içinde yaşamasıdır. Ben mektuplarımda size dâima sükûneti tavsıye ettim; çünki rahat ancak telâşsız, heyecansız olmaktadır. İnsan nekadar az konuşursa, o kadar az ihtilâf sebebi îcâd etmiş olur. Hâsılı yollar açılınca Diyâribekir'e gidecek miyiz, gitmiyecek miyiz diye münâkaşaya lüzum yok. Yollar açılıncaya kadar benim oraya gelmekliğim, yâhut sizi buraya aldırmaklığım, hâsılı daha birçok ihtimâller de var. Bu hafta esir-

lerden yirmi kişi bırakıldı. Bunlardan onbiri Karslı, birkaçı garnizoncu, birkaçı da siyasî esirdir. Demek ki, siyasî esirler hakkında da düşünülmeğe başlanmıştır. Yol açılıncaya kadar her hâlde bu mes'ele bitecektir; eğer ümidimiz gibi netice bulmazsa, o zaman yine Diyâribekir'e gidebilirsiniz. Şimdiden telâşa, endîşeye lüzum yok. Şimdilik yapacak iş sükûnetle intizar etmek ve imkân olursa borç almak ve az israfta bulunmaktır[1]. Dâima sükûn ve huzur içinde yaşayınız. Benim de rahatım, sizin huzur ve sükûnunuzla kāimdir. Amucana ve annene selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Perşenbe, 10 Haziran, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCXCII. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 10 Haziran, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Kartın iki tarafını yaz diyorsun. Ne yazayım? Ben de, senin gibi az konuşurum. Çok söz zâten iyi değildir. Sen, bunu herkesten iyi anlamışsın. İnsanın rahatı, rûhunun sükûnette olmasıdır. Bir âilenin saâdeti de, içinde daimî bir sükûnun hâkim olmasıdır. Ben, onaltı sene annenle yaşadım. Aramızda bir saat bile dargınlık sürmedi. Dedi-kodıya meydan vermediğim için, evimiz bir sükûn yurdu idi. İhtilâf, münâkaşa neye yarar? Bunlar saâdeti öldüren şeylerdir. Seninle diğer çocuklar arasında da dâima kavgayı, gürültüyü bunun için men'ederdim. Türkler sükûn ve sükût içinde yaşamayı severler. Az konuşurlar. Hiç kimse ile dertleşmezler. Zâten Anadolu'yu bir cennet yapan, bu

[1] Bu mektubun baş kısmındaki, "Bütün dünya harbe girerken, Avrupalılar milletimizi de harbe sürüklediler" cümlesinden buraya kadarki kısmı, Ali Nüzhet Göksel'in eserine, yazıldığı yer ve tarih işâret edilmeyerek alınmıştır (*Ziya Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları*, İst., İkbal Kütüphânesi, 1931, s. 114 v. d.). Bu neşirde bâzı cümleler noksandır.

sükûn ve sükût hâlidir. Türk'ün köyü de, evi de, rûhu da sükûn ve huzur içindedir. Ah, biz niçin bu güzel, bu mes'ud türklüğü unuttuk? Nedir bu gürültüler, patırdılar? Şâirler, filosoflar sükûn ve istigrâkı severler. Bunlar Türk hayatını görseler, mutlakā meftun olurlar. Benim hepinizden istediğim şudur : Hakikî Türkler gibi ihtilâfsız, münâkaşasız, derin bir sükûn ve sükût içinde yaşayınız[1]! Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

10 Haziran, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCXCIII. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 10 Haziran, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Sana sükûn ve sükûtu tavsıye edemem; çünki koşmak, bağırmak, gülmek, oynamak senin için idmandır. Gürültü yapmak senin hakkındır. Hattâ oynamak senin vazifendir. İlkbaharda serçeler dallarda toplanınca nasıl çığlık koparırlar? Çocullar da onlar gibi, tabī'atin yaramazlarıdır. Ev bir saate benzetilirse, çocuk sesi onun tik-takıdır. Burada, çocuk sesi işitmiye işitmiye rûhum katılaştı. Bir yerde ki bülbül sesi yok, çocuk sesi yok; orada insan nasıl mes'ud olabilir? Ben sanıyorum ki, meleklerin sesi de mutlakā çocuk sesine benzer. Hûrîlerin sesi, kadın sesine benzediği gibi.. Cennet, bu iki sesin berâber olduğu yerdir. Onun adına *saâdet yuvası* derler. Allāh'ım, artık yeter, beni yuvama kavuştur! Hepinizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım !

10 Haziran, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

[1] Buraya kadarki kısım, yazıldığı yer ve tarih kaydedilmiyerek, Ali Nüzhet Göksel tarafından neşredilmiştir (*Ziya Gökalp'ın Hayatı ve Malta Mektupları*, İst., 1931, s. 118).

CCXCIV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 14 Haziran, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta 21 Mayıs tarihli bir mektubunu aldım. Seniha'dan da 21 ve 29 Mayıs tarihli iki mektup ve kardeşimden de bir mektup aldım. Zekeriyâ Bey'den de üçüncü mektup olmak üzre 3 Mayıs[1] tarihli bir mektup geldi. Sihhatim, rahatım iyidir. Sizin de sihhatte ve rahatta olduğunuzu bilsem, daha rahat olacağım. Bana ayrılık acılarını biraz unutturan mektuplarınızdır. Türkân'ın tatlı sözleri, buradaki gurbet gecesinde bana bülbül sesi gibi geliyor. Resimde Türkân hiddetli, Hürriyet ise mahzun, hem de zayıf.. Seniha da mahzun. Türkân'ın cüssesi de çok küçük. Fatma ise bir filosof gibi ciddî. Hergün def'alarca resmin önünde durur, hasretli gözlerle seyrederim. Zâten rûhumun içi de bir resimhâne değil mi? Orada çocukluğumdanberi bütün gördüğüm ve yaşadığım hayatların tabloları, sinema şeritleri gibi bir düziye geçip gitmektedir. Ben, bu derûnî sinemanın tek bir seyircisiyim. Orada seni de, Seniha'yı da, Hürriyet'i de Türkân kadar küçük bir yaşta görmeğe başlıyorum. Her biriniz ayrı ayrı hâfızamın içinde, seneden seneye büyüyorsunuz. Acebâ kalemi elime alsam, bu geçmiş ömrü bir roman diye yazabilir miyim? İnsanlar başkalarının romanlarını niçin okurlar, bilmem. Benim için en tatlı roman, geçmiş ömrümdür. Bir roman ki, içinde hep sevdiklerimle berâber yaşıyorum. Birbuçuk senedir ki bu hikâyenin dertli sayfalarını yaşıyorum. Ben, bu siyah devreyi ömrümden saymıyorum. Âdeta Ashâb-ı kehf'in mağaradaki hâli gibi, uzun bir uyku.. Gālibâ yakında bu uykudan uyanacağım. Güzel bir fecr başlamak üzredir. Ben de bu kâbuslu uykudan uyanarak, romanımı eski bahtıyâr demleriyle yaşamağa başlayacağım. Şimdi ise onun yazılmış olan kısmını, yâni hâfızamdaki izlerini okumakla meşgûlüm. Bunu okurken yarınki ömrümüzü de tehayyül ediyorum : Ormanlı bir köy. Önünden coşkun bir ırmak akıyor. İlerisi kumsal bir deniz kıyısı. Çakıl taşları güzel sadeflerle ka-

[1] Gökalp'in Vecihe Hanım'a gönderdiği 10 Haziran tarihli mektubunda bu tarih, gāyet vâzıh olarak 2 Mayıs yazılmıştır.

rışık..Evimiz deniz kenarında..Bahçesi yemiş ağaçlarıyle dolu.. Türkân yemişlere taş atıyor. Hürriyet okumağa, Seniha yazmağa, sen konuşmağa meraklı.. Ben hanginize cevap vereceğimi bilmiyorum. Bu günki acıları hiç hatırlamıyoruz. Milletimiz istiklâli ile, vatanımız temâmiyyetiyle kurtulmuş olduğu için, biz de herkesle berâber mes'ud.. İşte bu mektubu, âdeta bu hulyâyı hakikat gibi görürken yazıyorum.. Kardeşime selâmlar. Çocukların gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 14 Haziran, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCXCV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 14 Haziran, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

21 ve 29 Mayıs tarihli mektuplarından sonra yeni mektubunu almadım. Belki bu gün yeni postayı alırız. Bâzı arkadaşlarımızın oraya gelmesi tebliğ edildi. Daha birçok kimseler için de gelmek ihtimâli var; fakat henüz isimler malûm değil. Her hâlde, ne olacağımız yakında belli olacaktır. Ben sıhhatte ve istirahatte isem de, sizin istirahatte olmamanız beni merâka düşürüyor. Sizi merak etmesem, hiçbir kederim yoktur; çünki memleketimizin kurtulacağına îmânım var. Bir millet uyandıktan sonra artık uyumaz. Bir milletin uyuması, ferdlerinin kendi husûsî menfaatlerini düşünüp, umûmî menfaati hatırlarına getirmemesidir. Bu, evvelâ millî bir tehlikenin hissedilmemesinden, sâniyen idâre edenlere büyük bir i'timad beslenmesinden ileri gelir. Mütârekeden sonraki ahvâl, rûhları tevekküle sevkeden bu iki sebebi kaldırdığı için, artık uykuya da nihâyet geldi. Ben burada sizin sıhhatte ve istirahatte olmanız için duâ ediyorum. Elbette Cenâb-ı Hak bize de acıyacaktır. Burada, ara-sıra gezmeğe çıkıyoruz. Deniz kenarında bir gazinoda oturuyoruz. Bu günlerde şehirde serbest gezmek için de müsâade edeceklermiş. Gittikçe esâret hafifle-

şiyorsa da tehammül de azalıyor. İnsanın sinirleri çelikten değil ki, ilâ-nihâye metânetini muhâfaza etsin; fakat bende, felsefe gibi kuvvetli bir sinir ilâcı bulunduğu için, metânetim eksilmiyor. Hâdiseleri herkes başka türlü görür; *filosof* başka türlü görür. Filosof hâdiselere bakmaz, bu hâdiselerin bir araya gelince ifâde ettikleri tekâmül hareketine bakar. Cemiyetler terakkîye, tekâmüle doğru gidiyorlar mı? Filosofun aradığı budur. Tekâmül varsa, istikbâl iyidir. O hâlde gam yoktur. Meselâ ipekböceği kozanın içine bir tırtıl hâlinde gelir. Kozaya röntgen şuâ'iyle bakıldığı zaman tırtılın büzülmeğe başladığı görülür. Başkaları bunu görünce, eyvah ipekböceği ölüyor, der. Hâlbuki filosof bakınca der ki, hayır, ipekböceği ölmüyor, belki tırtıl hâlinden kelebek hâline geçiyor. İpekböceği gibi, cemiyetler de tırtıl hâlinden, kelebek hâline geçebilirler[1]. İşte bu gün dünyadaki karışıklıklar bundan ileri geliyor. Bir senedir mektup yaza yaza söz kalmadı. Bundan dolayıdır ki, dereden-tepeden ne hatırıma gelirse yazıyorum. Yeni mektup aldığım zaman, yazacak şeyler kendiliğinden çıkıyor; çünki söz sözü çeker. Annene, amucana selâm. Hür-

[1] Gökalp'in *koza, tırtıl* ve *ipekböceği* hakkındaki bu fikirlerine hemen aynen, *İpek Kozası* adlı şiirinde de rastlarız :

Röntgen şuâ'yle kozaya baktım,
Gördüm bir bedende iki uzviyyet..
Bir ânda bu hâlin sırrını çaktım :
İkilik altında birdi hüviyyet..

Bir tende yaşayan bu iki melek :
Birisi tırtıldı, biri kelebek..

Tırtıl tekâmülün sonuna varmış,
Durmuş tefeyyüzde, dönmüş geriye..
Bu yüzden çarhını ölümler sarmış,
Gerektir her uzvu şimdi eriye..

Değişecek şekli : Tırıtl ölmeden
Çıkacak içinden yeni bir beden..

Tırtıla baktıkca dâim bedbînsin,
Kelebeğe bak ki olasın nikbîn..

Bu uzunca şiirin tam metni için bk., *Ziya Gökalp Külliyâtı — I.*, Türk Tarih Kurumu Basımevi — Ankara, 1952, s. 333 v. d.

riyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Pazartesi, 14 Haziran, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCXCVI. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 14 Haziran, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

İnsan için *hürriyetsiz yaşamak* çok güç.. Benim iki hürriyetim var ki, bu gün ikisinden de uzağım. Birisi sensin. Sana kavuşacağım zaman, öteki hürriyetime de kavuşacağım. Senin adın da, senin gibi iyidir. Bir zaman gelecek ki bütün insanlar, bütün milletler hür olacak. Akıllar hür olacak, kalbler hür olacak, vicdanlar hür olacak. İnsâniyetin bu kara günleri sonuna yaklaşmıştır. Hak, kuvvete galebe çalacaktır. Nasıl bu gördüğümüz mâvî gökte parlak bir güneş varsa, rûhların mânevî semâsında ondan daha parlak bir güneş vardır ki doğmak üzredir. Bu güneş hürriyettir ki, nurları hakikattir; harâreti muhabbettir. Vazifesini sorarsan adâlettir, sevgili kızım!

14 Haziran, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCXCVII. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 14 Haziran, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Sen bir küçük meleksin. Sözlerin baldan tatlıdır. O tatlı sözlerinle her gün annene ziyâfetler çekiyorsun. Annen diyor ki sen de gel, bu bülbülün güzel sesini dinle! Ben şimdilik gül yüzünü resimde görüyorum. Bülbül dilini de mektupta işitiyorum.

İnşa'llāh yakında gelirim. Senin yürüdüğünü, konuştuğunu da görürüm. Ayrılırken henüz yürüyemiyordun, konuşamıyordun. Baban yanında iken, babanın ne demek olduğunu bilmiyordun. Şimdi bunu biliyorsun; fakat, baban yanında değildir. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Annene, amucana selâm. Ablalarının gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık sevgili, mini mini, melek, güzel kızım!

14 Haziran, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCXCVIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 17 Haziran, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta mektup almadım. Belki yarın alırım. Mektup gününü dört gözle beklerim. Burada yegâne mes'ud olduğum zaman, posta geldiği gündür. Rûhuma meserret verecek, mektuptan başka ne olabilir? Kitaplara gelince, onlardan da artık nefret ediyorum; çünki, kitaplarda size dâir bir söz yok. Onların yerine dâima mektuplarınızı okuyorum. Çocukların resmini de hiç gözümün önünden ayırmıyorum. Ayrılık uzadıkça tehammül azalıyor; fakat, tehammül etmeyip de ne yapacağım? Sabrın sonu selâmettir. Sizin istirahatte olduğunuzu bilsem, metânetim daha fazla olacaktır. Birgün adâlet galebe çalacak ve bu günler bitecektir. Bu akşam gûyâ bayram akşamıdır. Öyle bir bayram ki çocuklarımla, âilemle berâber geçiremiyeceğim. Sevgililerinden ayrı düşen bir adam için bayram meserret günü değil, keder günüdür. Bayramda biribirini sevenler berâber bulunur. Hâlbuki biz biribirimizden uzaktayız; fakat, bu uzaklık yalnız vücutlerimizi ayırabilir. Rûhlarımız yine eskisi gibi birliktedir. Bir ân olamaz ki ben sizi unutayım. Birân olamaz ki siz beni unutasınız. Gönüller arasında mesâfenin, uzaklığın ne ehemmiyeti var? O hâlde, niçin şikâyet ediyorum? Mâdem ki kalbten kalbe yol vardır; neden ayrılıktan feryad ediyorum? Bu bayram, herkes gibi bize de meserretli bir bayram olabilir. Ben bu ânda her birinizin

bayramını ayrı ayrı tebrik ediyorum. Acebâ, bu ânda siz benim derûnî seslerimi işitebiliyor musunuz? Ben sizinkini işitiyorum. Hem de tâ kalbimin içinden.. Beni severseniz, şen ve meserretli olunuz. Hiç kalbinizde keder taşımayınız; çünki sizin kalbinizde ufacık bir keder bile olsa, uzaktan benim gönlüme aksediyor. Gönlünüzdeki meserret de yine ayni sûrette kalbime doğuyor. Çocuklarımız da böyle. Aramızda âdeta mânevî bir telsiz telgraf var. Rûhlarımız dâima muhâbere ediyor. İşte bu aziz bayram akşamı ben bu derûnî muhâbereyi kalbimle duyuyorum : Bayramınız mübârek olsun! Fakat yine ben bu bayramı, ömrümün hakikî bayramlarından saymıyacağım. Ne zaman kavuşursak, gerçekten bayramımız o gündür. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Kardeşime selâmlar. Çocukların gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 17 Haziran, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCXCIX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 17 Haziran, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu gün bayramdır. Bayramınız mübârek olsun. Geçen Ramazan gibi bu Ramazan'ı da âilemden uzakta geçirdim. *Ramazan*, dînî vecdlerin en çok yaşandığı bir aydır. Müslüman, bu ayda yemek, içmek gibi ferdî lezzetleri bırakır; onların yerine vicdanların birliği gibi mânevî zevkler, mefkûrevî hazlar yaşar. Yemek, içmek gibi ferdî arzuların terki demek olan oruç, bu mânevî hayatın kapısıdır. Öyle ya, insan ferdîlikten çıkmaksızın tamâmıyle içtimâ'î olabilir mi? Bir ay müddetle ferdî hayatın terki için mücâhede edilir. Nihâyet, içtimâ'î vecdi en yüksek derecesinde yaşatan *bayram* gelir. Bayramda bütün ferdlerin rûhları, kalbleri, vicdanları birleşerek hepsi bir şey olur. Ramazan'da, ferdler cemiyette fânî olmağa çalışıyordu. Bayramda ise ferdler, cemiyetin rûhu ile rûhlanarak, onunla berâber bâkî olur. Dünyada en büyük zevk, bütün rûhların birleşmesinden doğan

zevktir. İşte bu günki mübârek gün, öyle bir gündür. Yalnız böyle mübârek bir günde, berâber bulunmak saâdetinden mahrûmuz. Ben bir tarafta, âilem başka bir tarafta.. Fakat, biz yalnız bir aylık Ramazan hayatı yaşamadık. Onsekiz aydır ki ben çille çekiyorum. Siz de benimle berâber çille çekiyorsunuz. Bu kadar uzun bir Ramazan'ın da, elbette kederleriyle nisbetdâr meserretli bir bayramı olacak; fakat bu uzun çilleyi yalnız biz değil, bütün bir millet, bütün bir ümmet çekiyor. O hâlde umûmun büyük bayramını beklemeliyiz. Bizim küçük bayramımız ki biribirimizle kavuşmamızdır; umûmun büyük bayramıyle berâber gelecektir. Şüphesiz bu felâketler, bu iztiraplar, bu ayrılıklar hep bitecek. Mes'ud günler, bahtıyâr saatler başlayacak. Sen yine diyeceksin ki, "Ne vakit? Artık sabrımız, tehammülümüz kalmadı." Evet, benim de artık bu ayrılığa sabrım, tehammülüm kalmadı; fakat metânetim bâkîdir. Siz de metīn olunuz. İnşa'llāh çok sürmez, kavuşuruz. Her saat resminize bakmakla vakit geçiriyorum. Hepiniz mahzun, Türkân hiddetli.. Hakkı var ya, dünyaya geleli iki bayram gördü. İkisinde de babasından uzak.. Hürriyet de çok zayıflamış. Bu zavallı çocuğa niçin dikkat etmiyorsunuz? Annenize, amucanıza çok çok selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye Hanım'a, Hoca Hanım'a, İkbal'e ve bütün soranlara selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Perşenbe, 17 Haziran, 1336 — Polverista
Baban,
Ziya Gökalp

CCC. Kızım Hürriyet Hanım'a

Polverista — 17 Haziran, 1920

Sevgili Kızım,

Bayramın mübârek olsun. Bilirim, diyeceksin ki, sen gel ki bize bayram olabilsin. Elimde olsa birân bile durmam; fakat inşa'llāh yakında gelirim. O zaman sana ders de okuturum. Şimdilik sihhatine dikkat et. Zayıflamanı istemem. Hep içlilikten

zayıflıyorsun. Türkân gibi şen, şâtır ol. Onun gibi annene güzel sözler, tatlı sözler söyle. Annene, amucana selâm. Seniha'nın, Türkân'ın, Şeref'in Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık sevgili kızım!

17 Haziran[1]
Baban,
Ziya Gökalp

CCCI. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 17.VI.1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bayramın mübârek olsun. Sen, bayram ne demek olduğunu henüz bilmezsin. Dünyaya geldin geleli evde güler bir yüz, meserretli bir çehre görmedin. Anneni, kardeşlerini zorla güldürmiye çalışıyorsun. Onların dudaklarına biraz tebessüm dalgası uğrasa da, senin tuhaflıklarının sâyesindedir. Sen yine bu işinde devam et. Onların kederli çehre taşımasına meydan verme. Bu kederli günler geçecek. Yakında gerçekten bayram olacaktır. Annene, amucana selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım.

17 Haziran[2]
Baban,
Ziya Gökalp

CCCII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 21 Haziran, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

2, 5, 7 Haziran tarihli üç mektubunu aldım. Seniha'dan da 5 Haziran tarihli bir mektup aldım. Şeker de geldi. Mektupla-

[1] Gökalp'in bu kartında yazıldığı yılı gösterir bir tarih yoktur; posta damgasından 1336 (1920) senesinin 17 Haziran'ına âit olduğu anlaşılıyor.

[2] Gökalp'in bu kartında da yazıldığı yılı gösterir bir tarih yoktur; posta damgasından 1336 (1920) yılının 17 Haziran'ında kaleme alındığı anlaşılıyor.

rınız bana hayat veriyor. Bu felâketlere beni mukāvemetli yapan mektuplarınızdır. Siz olmasanız ve mektuplarınızı almasaydım çoktan hastalanır ve biterdim. Mektuplarınızla bana nekadar iyilik yaptığınızı bilmezsiniz; çünki sözleriniz vicdânıma dokunmuyor. Ben nasıl düşünüyorsam siz de öyle düşünüyorsunuz. Benim meslekim doğruluktur. Hürriyetimi yalnız doğru kalmak için isti'mâl ettim. Beni menfaatlerine âlet etmek isteyenler benden memnun olamadılar. Vefâlı arkadaşlarımın olmaması bundandır. Bundan başka ileride borç isteyeyim diye de kimse ile arkadaş olmadım. Ben hakikat ve adâlet için çalıştım. Ferdler için çalışmadım ki, onlardan vefâ bekliyeyim? Bu gün beni seven birkaç kişi varsa, o da hakikat ve adâleti sevdiğim içindir. Yoksa kendilerine bir iyilikte bulunduğum için değildir. Bu sözlerle canınızı sıkmıyayım. Sihhatim, rahatım iyidir. Bir endîşem varsa, o da sizin sıkıntıda olmanızdır. Bu günler yakında bitecek; fakat siz orada lüzumsuz ve mânasız mes'eleler çıkarıyorsunuz. Diyâribekir'e gitmek için kat'iyyen imkân yokkan, gitmek ve gitmemek için münâkaşa çıkarıyorsunuz. Gûyâ üzülecek başka bir sebep yokmuş gibi, hiçten üzüntü sebepleri îcâd ediyorsunuz. Hâlbuki bu gibi sözler sinirlerinize dokunur. Benim bu kadar uzun ve çok mektuplar yazışımın bir sebebi de, âkılâne sözlerle sinirlerini tedâvî etmektir. Sana gazeteleri okuma, başkalarının mektuplarından havâdis bekleme dediğim bunun içindir; çünki senin sinirlerin her söze tehammül etmez. Mektuplarıma muhtaç olduğun doğrudur. Sen mektuplarınla bana tesellî verdiğin gibi, ben de mektuplarımla sana metânet veriyorum. İnsanın kulağı, kalbten gelen tatlı sözlere muhtaçtır. Bâhusus şimdiye kadar canını sıkacak sözler işitmeğe de alışmamışsın. Ben mektuplarımla elimden geldiği kadar kederlerini azaltacak te'sirler yapmağa çalışıyorum. Sen de ne çâre, dişlerini sıkarak bir müddet daha bu kara günlere tehammül et. İnşa'llāh kurtulma dakikaları yaklaştı. Türkân'ın duâları boşa gitmiyor. O mini mini melek, saf kalbiyle Allāh'a yalvarmakta devam etsin. Artık Allāh'ın da acıyacağı zaman gelmiştir. Benim için hiç üzülmeyiniz. Benim rahatımı isterseniz, orada yalnız âile istirahatini te'min ediniz. Âilesi istirahatte olmayan bir âile reisi müsterih olamaz. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şe-

ref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Nedim Bey'e selâmlar. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 21 Haziran, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 21 Haziran, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

5 Haziran tarihli mektubunu aldım. Annenden de 2, 5, 7 Haziran tarihli mektupları aldım. Bayram şekeri de geldi. Boş yere masraf etmişsiniz. Benim için bayram şekeri, tatlı sözlerinizdir. Mektup aldığım her gün bayramdır. Burada bayramı biribirimizi ziyâret etmekle geçirdik. Herkesin şekeri bayramın ilk günü sabah geldi. Mektuplar da ayni günde verildi. Mektup bayramıyle, şeker bayramını berâber yaptık. Bayram, bütün gönüllerin ayni meserrette birleşmesidir. Küçük meserretlerden küçük bayram, büyük meserretlerden büyük bayram doğar. Hepimiz bir büyük bayramı bekliyoruz. Hakikî bir hürriyet bayramını bekliyoruz. Bu bayram yakındır. Bâzan bir ferd hidâyete gelir. İşreti terkeder, kumarı bırakır. Bu, onun için bir bayramdır. Bâzan da bir millet hidâyete gelir. İstibdattan hürriyete geçer. Bu da onun için bir bayramdır; fakat, ferdden büyük millet olduğu gibi, milletten büyük de medeniyet câmiası var. Yanlış düşünen bir milletin içindeki ferdler doğru düşünemediği gibi, yanlış düşünen bir medeniyetin içindeki milletler de doğru düşünemez. O hâlde en büyük hidâyet, medeniyet câmiasının hidâyete gelmesidir. En büyük bayram ancak bu olabilir. Bu gün medeniyet âlemine baksak, beynelmilel yeni bir vicdânın doğmakta olduğunu görürüz. Beynelmilel bir istibdâda karşı, beynelmilel bir hürriyet cihâdı başlıyor. Tarih, şimdiye kadar böyle ehemmiyetli bir ân geçirmemiştir. İstibdat buzdan bir dağdır. *Hürriyet* güneşidir; hakikat ateşidir. Bunlar o kocaman dağı pek kolay

eritebilir. Bu gün bütün milletler hürriyet, musâvat, adâlet istiyor. Bu umumî arzuya mâni‘ olmak isteyen bir kuvvet yaşayamaz. Cihan efkâr-ı umûmîyesini kazanmak nasıl büyük bir talih ise, onu kaybetmek de en büyük talihsizliktir. Bütün dünyayı kendisine düşman eden bir kuvvetin hâli yamandır. Hâsılı medeniyetin umumî vicdânı büyük bir inkılâb geçiriyor. Hakikî ahlâk, hakikî adâlet bundan sonra hükümrân olacak. İnsanlar, gerçekten saâdeti bundan sonra tadacaklar. İşte benim beklediğim büyük bayram budur. Bu büyük bayram gelince artık harb esiri, siyasî esir kalmadığı gibi, ilmî esir de, ilmî esâret de olmayacak. Bu gün benim hâlim budur. Ben, hayatını ilme vakfetmiş bir adam olduğum için esirim. Halbuki kendi milletleri içinde bu gibi insanları göğe çıkarırlar. Eski devirlerde de gālipler, mağlûpların âlimlerini, san‘atkârlarını alıp memleketlerine götürürlerdi; fakat onlar, bu gibi zekâlardan hüsn-i istifâde için götürürlerdi. Şimdi ise bu adamlardan kendi milletleri istifâde etmesin diye aşırıyorlar. Kardeşime selâmlar. Annenize selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Pazartesi, 21 Haziran, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCIV. Kızım Hürriyet Hanım'a

Polverista — 21 Haziran, 1920

Sevgili Kızım,

Bana el yazınla mektup yazmak istiyormuşsun. Bunun için kendini üzme. Senin sözlerini başkası da yazsa bana tatlı gelir. Sen yalnız kendini üzmeden okuyabilirsen, evde ablandan okumak öğren. Sonra da yavaş yavaş yazı öğrenirsin. Sihhatini bozmadan bunlara çalış. Ablan okumayı *Kızılelma*'dan öğrendi.

Yazmayı da bana mektup yazmakla öğreniyor. Sen de yavaş yavaş çalışsan bunları öğrenebilirsin. Çok zor değildir. Annene, amucana selâmlar. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Şeker geldi. Resimleriniz daha evvel gelmişti.

21 Haziran, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCCV. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 21 Haziran, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Sen kanatsız bir meleksin. Her bakışın tebessüm, her tebessümün şefkat, her sözün duâdır. Senin duâların kanatlıdır. Uçar, uçar Allāh'a gider. Allāh'a yalvar, yalvar da yalnız bizi değil, bütün dünyayı felâketten kurtarsın; çünki umum rahat etmezse, biz tek başımıza rahat edemeyiz. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

21 Haziran, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCCVI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 24 Haziran, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

2, 5, 7 Haziran tarihli mektuplarını aldım. Seniha'dan da 5 Haziran tarihli bir mektup aldım. Bayram şekerini bu mektupla berâber bayramın birinci günü almıştım. Cevaplarını da 21 Ha-

ziran'da yazdım. Sizin maddî ve mânevî nekadar büyük sıkıntılar içinde bulunduğunuzu biliyorum. Bundan dolayı çok mükedderim. Ma'mâfih hepinizin ayrı ayrı metânetini görmekle de iftihar ediyorum. Türkân'ın, resimde bile çehresinden metânet fışkırıyor. O hiddet, feleğin zulmüne karşıdır. Seniha ev işlerini üzerine almış. Hürriyet de ona yardım ediyor. Hepsi sana tesellî veriyorlar. Ben ise yalnız mektup yazabiliyorum Başka bir iş elimden gelmiyor. Bana burada metânet veren, beni orada seven şefkatli kalblerin bulunmasıdır. Bir insan samimî muhabbet ve vefâyı ancak âilesi içinde bulabiliyor. Vefâlı arkadaşım olsa da, vatana karşı vefâlı olduğu için yerinde bulunurdu. İnşa'llah çok sürmez, bu felâketli günler nihâyet bulur. Benim îmânım da, ümidim de kuvvetlidir. Söylediğim sözlerin de hepsi çıkmıştır. İyi bir sulh, şanlı bir sulh olduktan sonra biz de kavuşacağız. Bu günki hâller, üç ay bile devam etmiyecektir. Diyâribekir'e gidecek kadar bir para varsa, onunla İstanbul'da üç ay ferah ferah idâre olunabilir. İstikbâl için çok bedbīn olmak doğru değildir. Telâş, acele, şaşkınlık gibi şeylere hâcet yok. Artık bu sözleri kesmeli! Ne sizin, ne benim sıkıntıya tehammülümüz yoktur. Mânasız ve boş yere mes'eleler çıkararak üzülmekte ne fayda vardır? Elbette ben de elimden gelen tedbiri yapacağım. Sizin orada ihtiyaç ve zarûret içinde kalmanıza karşı lâ-kayd duramam. Benim bu gün bir düşündüğüm varsa sizsiniz. Vatanımın kurtulacağından emīnim. Âilemin de istirahatte kalacağından emīn olsam, işte ancak o vakit tamam müsterih olurdum. O âilem ki, ben onları hiç düşünmediğim hâlde onlar benden başka hiçbir şey düşünmüyorlar. Bu vefâsız dünyada hiç olmazsa âile içinde vefâ var ya, insanı mes'ud etmek için bu da kâfîdir. Bir adamın âilesi, bizim istikbâlimizi te'min et diye, onu vicdan ve imkân hâricinde para sâhibi olmağa sevk ve teşvik etmezlerse, ne büyük saâdettir. Doğru bir adam, tek başına doğru olamaz. Onu karısı ve çocukları doğru kalmakta serbest bırakmalıdır ki, yolunu şaşırmasın. Birçok adamlar, âile içindeki telkīnlerden dolayı yoldan sapmışlardır. Vâkı'a metīn seciyyelere hiçbir telkīn te'sir etmez; fakat metīn seciyyeler pek azdır. Hâsılı zengin olmak benim hatırıma gelmediği gibi, âilemin içinde hiçbir ferd de bunu arzu etmemiştir. Bundan dolayı müftehirim. Bu gün bu kadar sıkıntı çektiğiniz hâlde bana hiçbir serzenişte bulunmayışınız ve fakirliği

bir mefharet telâkkî etmeniz az mı büyüklüktür? Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 24 Haziran, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCVII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 24 Haziran, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

5 Haziran tarihli mektubunu, bir kutu bayram şekeriyle berâber, bayramın birinci günü aldım. Annenden de 2, 5, 7 Haziran tarihli üç mektup aldım. Bu bahalılık zamanında şeker için para sarfetmenizi fazla görürüm. Bana mektuplarınızdan daha tatlı hiçbir şey yoktur. Gurbete düşmek, rûhun mahrum olmasıdır. Yoksa burada maddeten hiçbir şey eksik değildir. Buranın havası, Büyükada'da bile yoktur. Çiçeklerine İstanbul'da tesâdüf edilemez. Yemişleri, tatlıları gāyet bol. Her nevi' gıdâsı var. İçecek iyi suyu, gazoz ve limonataları var. Demek ki maddeten hiçbir şeyden mahrum değiliz. Yalnız sevdiklerimden uzak bulunmak, onların derdlerini dinleyememek, derdlerine çâre bulamamak beni sıkıyor. Bu husustaki mahrumluklarımı yalnız mektuplarınız hafifleştiriyor. Mektuplarınızı aldığım gün kuvvetim, metânetim artıyor; çünki feleğin her cevrine tehammül eden ben, yalnız âilemin iztirap çekmesine tehammül edemem. Sizden bir hafta mektup almasam, ömrüm cehennem azapları içinde geçer. Gece, gündüz sizin rahat ve huzûrunuz için Allāh'a yalvarıyorum. Maddî istirahatiniz için de, elimden geldiği kadar çalışıyorum. Ne çâre ki, felek hakkımızda çok aksilik yapıyor. Ümit ederim ki bu sıkıntı çok devam etmez. Yalnız siz de, şeker göndermek gibi israflarda bulunmayınız. Vâkı'a bana bir sevgi nişânesi göstermek, bu acı ömrümü maddeten olsun tatlılaştırmak istemeniz çok teşekkürlere şâyandır; fakat, benim için tatlı mektuplarınız daha kıymetlidir. Ben isterim ki orada günleriniz sözsüz, savsız

geçsin. Kulaklarınız dâima tatlı sözler işitsin. İnsanı mes'ud eden, kulaklarının talihli olmasıdır. Çok zengin adamlar var ki her arzularına nâil olurlar; fakat, kulakları tatlı söz işitmediği için bedbahttırlar. Çok fakir kimseler de var ki, her şeyden mahrumdurlar; fakat, biribirinden tatlı söz işittikleri için bahtıyârdırlar. Biz hep bir arada bulunsaydık, biribirimizden tatlı sözden başka birşey işitmezdik; fakat, zâlim felek bizi ayırdı. Şimdi, hiç olmazsa mektuplarımızla biribirimize tatlı sözler yetiştiriyoruz. Dünyanın cenneti tatlı dil, cehennemi ise acı sözdür. Âile yuvası, tatlı ömür geçirilen bir sevgi cennetidir. Ey hâin felek, niçin yuvamızı bu hâle koydun? İnşa'llāh yine yakında tatlı yuvamızda birleşerek, tatlı bir ömür yaşarız. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Perşenbe, 24 Haziran, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCVIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 28 Haziran, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta yine posta gecikti; fakat, kabahat mektupların verilmemesinde değil? Vapur gelmedi ki postayı getirsin. Belki yarın gelir. Bütün iyi şeyleri böyle ümitle bekliyorum. İnsan ümitsiz yaşayamaz. Sulhu ümit ettik durduk; fakat sulh olmadı; çünki iyi bir sulhun zamânı gelmemişti. Bütün millet, iyi bir sulh için duâ ediyor. Bütün İslâmlar da bizimle berâber bunu Allāh'tan niyaz ediyor. Bu mutlakā olacak! Sabırlı olursak görürüz. Ben, artık mektuplarımda ne yazacağımı şaşırdım. Gurbetten, ayrılıktan şikâyet etsem sizi sıkacağım. Meserretli haberler de yok ki yazayım. İsterseniz size Malta'nın havasını anlatayım : Dünyada havası bu kadar güzel bir ülke yoktur. Kışın havalar sıcaktı. Sobasız üşümüyorduk. Yazın, hiç serin rüzgârlar eksik olmuyor. Ne rutûbet var, ne de şiddetli rüzgârlar.. Bü-

yükada'da iyi havalar nâdirdi; yaz günleri de gāyet sıcaktı. Burası ise dâima mu'tedil bir derece-i harârette.. Hâsılı havadan hiç şikâyetimiz yok. Bil'akis çok memnunuz; fakat maddî cihetleri nekadar iyi olursa olsun, düşman elinde esir bulunduktan sonra neye yarar? Hem ayrılık, hem de esirlik berâber çekilir mi? Şikâyet istemezsek bu günki hayattan bahsetmiyelim. Mâzîden, yâhut istikbâlden bahsedelim: Bacvan'da ve Çarugi'da geçirdiğimiz köy ömrü nekadar tatlıydı. Ben, artık şehirden nefret ediyorum. Yakında inşa'llāh kavuşursak, şehirlerden uzak ormanlı, ırmaklı, yeşil bir köyde ömür geçirelim. Medeniyet yalanmış. Zulümden, vahşetten ibâretmiş. İşte bu gün o da, yaptıklarının cezâsı olarak yıkılıyor. Bakalım, yeni insâniyet nasıl bir hayata başlayacak? Hâsılı ben sabırlı ve metânetli olduğum için şen ve mesrur bir hayat yaşıyorum. Sıhhatim, rahatım çok iyidir. Benim için hiç merak etmeyiniz; fakat benim kalbim, rûhum, vicdânım sizin çekmekte olduğunuz maddî ve mânevî sıkıntılardan dolayı büyük bir işkence içindedir. *Felek kırmış kanadımı, kolumu*.. Bilmem ne yapayım? En bedbaht bir âile reisi, âilesinin iztirap içinde bulunduğunu bildiği hâlde birşey yapamayandır. Allāh, sebep olanlara lânet etsin. İnşa'llāh buna da bir çâre bulunur. Sakın me'yus olmayınız. Kendinizi sinir heyecanlarına terketmeyiniz. Bu felâketli günlerin sonu saâdettir. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye Hanım'a, İkbal'e selâmlar.. Allāh'a ısmarladım, sevgili zevcem!

Pazartesi, 28 Haziran, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCIX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 28 Haziran, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Posta gelmediği için, yine bu mektuba söz bulmakta zorluk çekeceğim; çünki mektubunuzu alınca cevâbını kolay yazabiliyorum: Söz sözü çekiyor. Şimdi sözü nereden bulmalı? Birbuçuk

senedir ki muttasıl yazıyorum. Gâh dereden tepeden, gâh dağdan bağdan bahsediyorum. Bu gurbet diyârında, bu esâret yurdunda neden haberimiz olabilir ki yazalım? Gazetelerin, ajansların tercemeleri oradaki gazetelere yazılıyor. Ma'mâfih vakāyi' dâima diplomatların düşündüğünün aksi çıkıyor. Onlar kör değildirler, fakat görmezler; sağır değildirler, fakat işitmezler. Bilmediklerini söylerler ve söylediklerini bilmezler. Meşelik sandıkları yer, bir arslan yatağıdır. Umacıdan korkar zannettikleri, yedibaşlı devleri ezen bir kahramandır. Doğan bir güneşi, batan bir güneş sanmak ne büyük gaflettir! Burada hava serin olduğu için, yaza girdiğimizin pek de farkında değiliz; fakat yaz yemişleri çıkmağa başladı : Kayısı, erik, elma, armut, ekşi dut.. Deniz banyolarına da başlandı. Bir yaz daha geçireceğiz; fakat yeni bir sonbahar ve yeni bir kış geçirip geçirmiyeceğimiz şüphelidir. Dünyanın bu ters gidişi, mutlakā birgün duracaktır. Bu hâl beyne'l-milel bir hastalıktır. Hastalık, uzun müddet devam edemez. Emperyalizm bu asrın bünyesine nazaran bir hastalıktır. Bu asır hürriyet, musâvat, milliyet asrıdır. O hâlde yakında daha hür, daha âdilâne bir devir başlayacaktır. O zaman bütün milletler gibi, biz de mes'ud olacağız. Milletlerle berâber ferdler de bahtıyâr olacaklar; çünki yeniden hürriyetlerine, milletlerine, âilelerine kavuşacaklar. Bu sözlerimi hayâl sanma, hakikattır. Biraz geç olsa, da güç olmıyacaktır. İnsâniyyet tedennî eder göründüğü zamanlarda da, terakkî yolundadır. Yalnız, terakkîsi gizlidir; çünki rûhların içinde, hisler ve mefkûreler âlemindedir. Size tesellî verecek şeyler yazmak istiyorum; çünki biliyorum ki şiddetli kederler içindesiniz; fakat tesellî vermek için de, bu umûmî müjdelerden başka bir söz bulamıyorum. Ben de, sizin sıkıntılarınızdan dolayı tesellîye muhtâcım. Bilmem, bana kim tesellî verecek? Yine sabırlı ve metânetli olalım. Selâmet ve necat yakındır. Allāh'a i'timâdı da elden bırakmıyalım. Elbette bir hayr kapısı açılacaktır. Kardeşime selâmlar. Feyziye Hanım'a, Nedim Bey'e selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Pazartesi, 28 Haziran, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

28. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 28 Haziran, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta mektup almadım; belki yarın posta gelir. Sizin ahvâlinizi düşündükçe rûhum muztarip oluyor. Resminize baktığım zaman, "Biz ne zamana kadar bu felâketi çekeceğiz?" der gibi oluyorsunuz. Sizden dolayı hâlim harabtır. Sihhatim, rahatım iyidir; fakat bunlar neye yarar? Âilem istirahatte olmadıktan sonra, ben sihhati ne yapayım?

Annene, amucana selâmlar.. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızım[1]!

28 Haziran, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCCX. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 28 Haziran, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bana tatlı sözlerini getiren posta bu hafta gelmedi. Senin, sözlerin gibi bakışların da tatlıdır. Hattâ son resminde olduğu gibi, zâlim medeniyetin çehresine hiddetli bir nazarla baktığın zamanda bile.. Annen senden çok memnun; çünki ona tatlı sözlerinle tesellî veriyorsun. Hepimizin tatlı sözlere ihtiyâcımız var. Bâri sen bize tatlı sözler dinlet! Annene, amucana selâmlar. Ablalarının gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

28 Haziran, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

[1] "İtalyan Riviyerası'na âit renkli bir resim bulunan posta kartı arkasına, mürekkeple" yazıldığı notu ile, Ali Nüzhet Göksel tarafından neşredilmiştir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 33).

CCCXI. Zevcem Vecihe Hanım'a

Polverista — 1 Temmuz, 1920

Sevgili Zevcem,

Bu hafta senden 11 Haziran ve Seniha'dan 12 Haziran tarihli birer mektupla, Hürriyet ve Türkân'dan 12 Haziran tarihli birer kart aldım. Gönderilen iki Türkçe kitap da geldi. Gönderene teşekkür ederim. Gazeteler de geliyor. Bayram şekerinin geldiğini yazmıştım. Şimdi haftada üç kerre deniz hamamına gidiyoruz. İki def'a denize girdim. Vücûdüme iyi geliyor. Yirmibeş senedenberi yüzmediğim hâlde, yüzmeyi unutmamışım. Şişmanlığa karşı yürümek ve yüzmek çok faydalıdır. Sıhhatim her vakitki gibi çok iyidir. Şimdiye kadar sinir ne olduğunu bilmiyordum. Son zamanlarda aldığım bâzı mektuplar beni sinirlendirdi. Böyle bir muhitte bulunan bir adamı sinirlendirmek iyi değildir. Senin ve çocuklarımızın mektupları gelmese, ben burada çıldırırdım. Tatlı söz rûha gıdâdır. Ben sabırdan ve tehammülden bahsettiğim zaman zannetmeyin ki, rûhum çeliktendir. Ben burada sizin tatlı sözleriniz sâyesinde yaşıyorum. Ben sizi sıkmamağa çalışıyorum. Siz de beni sıkmamağa çalışıyorsunuz. İnşa'llāh yakında bu sıkıntılı günler büsbütün geçer. Yeşil, ormanlı bir köyde yuvamızı kurarız. Dünyanın mihnetleri gelir geçer. Mihnet çekilmese, saâdetin kadri bilinir mi? İnsan istikbâl hakkında her günki hâle bakarak, kat'î hüküm vermemeli. Allāh'ın bir günü bir gününe benzemez. Bu gün insan, en me'yus edici sözler işitir. Yarın en çok ümit verici vâkı'alar karşısında kalır. İstikbâlin ne olacağını Allāh'tan başka kimse bilmez. İnsanların yarın hakkında kat'î hükümler vermeleri, akıllarına mağrur olmalarındandır. Hâlbuki bütün milletlerin tecrübelerinden doğan ve her şeyi bilmesi lâzım gelen ilim bile tevâzu'dan ayrılamaz ve muhakkak sûrette istikbâli bilirim diyemez. Bâzı ahvâlde tevekkülden ve teslîmiyyetten başka çâre yoktur. Her gün dünya bir hâlden bir hâle giriyor. Bir türlü sâbit şeklini alamıyor; fakat herhâlde birgün kat'î şeklini almağa başlayacaktır ve hiç şüphesiz bu kat'î şekil adâlete, insafa ve hürriyete müstenit olacaktır. Ben, insâniyyetin gittikçe iyiliğe doğru gideceğine

kāni'im; çünki, insâniyyet henüz yürümesini bilmeyen bir çocuktur ki, iki melek iki elinden tutmuş, ona yürümeyi alıştırıyorlar. Bu iki melek ilim ile mefkûredir. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 1 Temmuz, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCXII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 1 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta senden 12 Haziran, annenden 11 Haziran tarihli birer mektupla, Hürriyet'den ve Türkân'dan 12 Haziran tarihli kartlar aldım. İki Türkçe kitap da geldi. Benim nasihatlerimi tuttuğunuzu, artık telâş ve heyecan göstermediğinizi yazıyorsun. Buna memnun oldum. İnsanlar ekseriyâ rahatlarını kendi telâşlarıyle, heyecanlarıyle bozarlar. Sükûnet, sabır ve metânet en büyük hazīnelerdir. En büyük hüner sinirleri sağlam tutmaktır. Sinirler sağlam olunca, kara günler meserretle geçebilir. Hâlbuki sinirler bozulunca, iyi günler de kederlerle, endīşelerle, meraklarla zehirlenir. Mâdem ki, istikbâlde kavuşabilmek için sihhat lâzımdır, sihhat ise kederlerden, sinir buhranlarından uzak bulunmakla kāimdir; o hâlde sinirlenmemek, ayrılığa düşenler ve felâkete uğrayanlar için bir vazifedir. Eskiler ayrılığa düşünce ağlamayı, mâtem tutmayı, vaktini bütün kederle, endīşe ile, merakla geçirmeyi bir vefakârlık nişânesi sanırlardı. Bu doğru değildir. En büyük vefakârlık metâneti muhâfaza ederek, felâkete düşen adama da metânet vermektir. Bence insan iyi günlerde de, fenâ günlerde de dâima şen olmalı. İnsan kalben şen olmasa da, herkese karşı şen görünmek bir vazifedir; çünki ben şen değilsem, rûhumdaki kasveti başkalarına da sirâyet ettirmeğe ne hakkım var? Başkalarına yalnız meserret, ümit ve tesellî vermeğe borçluyum. Suyu tatlı olan bir çeşmenin başında nasıl insanlar,

kuşlar, koyunlar, karıncalar toplanırsa, etrâfına vecd neşreden büyük insanların da çevresini birçok vecd arayanlar ihâta eder. İşte velî denilen adamlar bunlardır. Birçok dervişler, bir şeyhin etrâfında niçin toplanıyorlar? Ondan vecd aldıkları için.. Büyük filosofların, şâirlerin, ediblerin kitaplarını niçin kapışıyorlar? İçinde vecd buldukları için.. Demek ki en iyi adamlar herkese vecd ve meserret veren, muhabbet ve hayr-hʷâhlık telkīn eden kimselerdir. İnsan nekadar şen, nekadar hayr-hʷâh olursa, o kadar etrâfındakilerin saâdetine sebep olur. Nekadar kasvetli ve bedbīn olursa, o kadar etrâfındakileri bedbaht eder. İşte ben bundan dolayıdır ki biribirinize karşı dâima şen bulunmanızı, güler yüzlü ve tatlı sözlü olmanızı tavsıye etmiştim. Siz sevgili yuvamız içinde biribirinize şetâret ve meserret verebilirseniz, hâriçten gelecek kasvetli havâdisler sinirlerinizi mağlûp edemez. Âilenin içi bir muhabbet ve meserret yuvası olmalı. Sen bir taraftan annene, bir taraftan da kardeşlerine meserret, ümit ve tesellî ver; onlar da sana bu duyguları telkīn etsinler. İşte saâdet budur, sevgili kızım!

Perşenbe, 1 Temmuz, 1336 — Polverista
Baban,
Ziya Gökalp

CCCXIII. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 1 Temmuz,1920

SEVGİLİ KIZIM,

12 Haziran tarihli kartını aldım. Allāh'ı evvelleri yalnız sevdiğini, şimdi ise korkmıya başladığını yazıyorsun. İnsanlar hep iyi olsaydı, Allāh'ı yalnız sevmek kâfî olurdu; fakat insanlar fenâlık yaparak Allāh'ı gazaba getirince, ondan korkmak da lâzım gelir. Allāh'ın kötülere kızması, iyilere de zarar veriyor. Bundan başka, asıl korkulması lâzım gelen şeytandır. Bu günki felâketlerin menbaʿı odur. Birtakım fenâ adamlar şeytana uymuşlar; adâleti, hürriyeti ortadan kaldırmıya çalışıyorlar. *Allāh*

da adâlet ve hürriyet için çalışanlara yardım ediyor. O hâlde sen, yine Allāh'ı yalnız sev ve şeytandan kork ki, fenâlıkların başı odur, sevgili kızım!

1 Temmuz, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCCXIV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 5 Temmuz, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Senin 11 Haziran tarihli mektubunla Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın 12 Haziran tarihli mektup ve kartlarını aldım. İki Türkçe kitap geçen hafta gelmişti. Gönderene teşekkürler ederim. Bu hafta da Durkheim'in bir kitabı adressiz olarak gönderilmiş. Benim olduğunu haber verdim; fakat hâlâ bana verilmedi. İstediğim kitabı hem yanlış gönderiyorlar[1], hem de üzerine adres yazmıyorlar. Ne ise böyle şeyler olağandır, geçelim. Benim burada geçirdiğim en tatlı zamanlar, mektuplarınızı okuduğum ânlardır. Bu mektuplarda, Türkân kendini nasıl hepinize sevdiriyor, Hürriyet Türkân'a nasıl ablalık ediyor, Seniha nasıl hepinize analık yapıyor görüyorum. Senin düşündüklerini, duyduklarını, çektiklerini de biliyorum. Gûyâ aranızda yaşıyormuşum gibi.. Ben burada bir gölgeyim. Asıl hayatım orada geçiyor. Bir kuş kafese belki alışabilir; kafeste eşini, yavrularını belki unutabilir; fakat bir insan —mümkün değil— esirliğe alışamıyor. Âilesini hatırından çıkaramıyor. Hattâ zaman gittikçe tehammülü azalıyor, iştiyâkı ise bil'akis artıyor! Eğer ben, bu esirlik acılarına tehammül edip yaşayabiliyorsam, bu ancak mukaddes bir vazife içindir. Âilem ve çocuklarım kimsesiz bulunduklarından dolayıdır. O hâlde siz de beni mektupsuz bırakmayınız; çünki bana yegâne tesellî veren şey sizin mektuplarınızdır. Hastaya buz

[1] Gökalp'in, Malta'ya gönderilmesini istediği eser, René Meunier'nin *Taksīm-i a'mâl ve Hayât-ı iktisâdīye*'sidir (Bk., müteâkip mektup, nu. CCCXV.). Bu eserin Malta'ya gönderilmesini 22 Nisan, 1920 tarihli mektubunda yazmıştı (Bk., nu. CCXXXII.).

nasıl serinlik verirse, kalbimdeki hicran ateşine de mektuplarınız ayni sûrette şifâ veriyor; fakat şimdi posta da, hastaya buz, âşıka söz getirir gibi, nazlana nazlana geliyor. Ne yapalım, her cefâ gibi buna da tehammül edeceğiz. Bana, tatlı mektuplarınızı göndermekte devam ediniz. Türkân'ın güzel sözlerini de dâima yazınız : Bu meleğin gül yüzünü göremedim, bâri bülbül dilini dinleyeyim. Burada nasıl ömür geçirdiğimi birkaç kerre yazdım. Şimdi haftada üç def'a denize giriyorum. Bu sûretle belki şişmanlığım eksilir. Sıhhatim iyidir. Mümkün olduğu kadar şen ve mesrur yaşamağa çalışıyorum; fakat ayrılık uzadıkça, eski şetâret kalmıyor. Birbuçuk senedir ki bu esirlik hayatını çekiyorum. İnşallāh yakında feleğin çarkı artık bu ters dönüşünden vazgeçer, doğru dönmeğe başlar. O zaman, dünya ile birlikte biz de kurtuluruz. *Yeşilköy*'ümüzde bahtıyâr bir yuva hayatı yaşarız. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a emânet ettim, sevgili zevcem!

Pazartesi, 5 Temmuz, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCXV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 5 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Annenden 11 Haziran tarihli bir mektupla berâber senin, Hürriyet'in ve Türkân'ın 12 Haziran tarihli mektup ve kartlarınızı aldım. Gönderdiğiniz şeker kutusu mektuplarla berâber, bayramın ilk sabahı gelmişti. İki Türkçe kitap da geldi. Gönderilen Fransızca kitap adressiz teslim edildiği için, henüz vermediler. Tarihsiz mektup, imzâsız kart, adressiz paket : Bunların hepsine alıştık. Bu hareketler hep dikkatsizlikten geliyor. Ben istediğim kitabın hem küçük, hem de ciltsiz olduğunu yazmıştım. Gönderilen —Durkheim'in *Hayât-ı dinîye* adlı kitabı ise— hem büyük, hem de ciltlidir. İstediğim kitap René Meunier'nin eseridir. Üzerinde Fransızca olarak *Hayât-ı dînîye* tâbiri varsa da, bundan başka *Taksîm-i a'mal* ve *Hayât-ı iktisâdîye* isimleri de

var[1]. Bu isimleri de hep yazmıştım. Bununla berâber ona benzemeyen başka kitap gönderildi, hem de adressiz olarak.. Ma'-mâfih bana yalnız mektuplarınız gelse kâfîdir. İstediğim kitapların hepsini okumağa zâten vaktim yok. Hulâsa kitap gelse de olur gelmese de.. Yalnız, mektupsuz yaşayamam. Sizin mektuplarınız bana gurbette vatan kokusu veriyor, cehennemde cennet hayatı yaşatıyor. Bu yaz günlerinde soğuk Taşdelen suyundan da, buzlu Kevser şarâbından da daha iyi bir sûrette kalbimdeki ayrılık ateşini söndüren mektuplarınızdır. Bayram geliyor, haberim olmuyor. Haberdâr olduğum yalnız bir şey vardır ki, o da mektuplarınızın gelişi ve gidişidir. Bu da olmasaydı ömrüm ya uykuda, yâhut dalgınlık hâlinde geçecekti; fakat, dil gibi mektupların da tatlısı çok tatlı, acısı çok acıdır. Gurbette zâten acı bir hayat yaşayan bedbahtlara, yalnız tatlı mektuplar göndermeli. Siz böyle yaptığınız için, mektuplarınız rûhuma şifâ ve tesellî getiriyor. Ben de size elimden geldiği kadar ferah verecek mektuplar yazmağa çalışıyorum. Bilmem ki muvaffak olabiliyor muyum? Çünki benim de sinirli bulunduğum zamanlar oluyor. Rûhum çelikten değil a? Maddî ve mânevî bu kadar tazyiklere nasıl tehammül edeyim? Bununla berâber ben yine hem şen, hem de metânetliyim. Sıhhatim de çok iyidir. Annene, amucana selâmlar. Feyziye Hanım'a, Nedim Bey'e selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Pazartesi, 5 Temmuz, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCXVI. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 5 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Konuşmak, oynamak bildiğini yazıyorsun. İnşa'llāh yakında kavuşursak, seninle güzel güzel konuşuruz. Oyunlarını da sey-

[1] Bak., bir önceki mektup (Nu. CCCXIV., not—1.).

rederim. Kendini herkese sevdirişin, kalbinin iyi olmasındandır. Annene tesellî vermekte devam et! Senin sözlerin onu ferahlandırıyor. Annene, amucana selâmlar. Ablalarının gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

5 Temmuz, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCCXVII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 8 Temmuz, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Senin 19, Seniha'nın 17 Haziran tarihli mektuplarınızı aldım. Mektubumu almadığınız için beni gücenmiş sanıyormuşsunuz. Böyle şey nereden hatırınıza geliyor, bilemem? Haftada iki gün muntazaman mektup yazıyorum. İstanbul'dan çıktığımız gündenberi bu kāideden hiç şaşmadım. Posta gecikebilir. Bunu benim gücendiğime nasıl hamledebilirsin? Hem ben nasıl sizden gücenebilirim. Benim yüzümden bu kadar felâketlere uğrayınız, sonra da ben size güceneyim. Bu hiç olur mu? Benim için bu kadar fedakârlık yapınız, her türlü yoksulluğa tehammül edip, benim burada refahla yaşamamı düşününüz. Bu kadar vefâ ve insâniyyetinize karşı, fazla olarak bir de güceneceğim, öyle mi? Vâkı'a insan bâzan sevmediğinden iyilik de görmek istemez; fakat, insan en çok sevdiği kimselerden haksızlık da görse, yine memnun olur. Hâlbuki size haksızlık benim tarafımdan gelmiş, sizdense bana dâima fedakârlık ve vefâkârlık hareketleri sâdir olmuştur. Gönlüm, rûhum, kalbimse zâten ezelî ve ebedî sana ve çocuklarıma vakfedilmiştir. Vâkı'a ben bütün insanları, herkesi severim; fakat, nasıl kendi milletimi başka milletlerden daha çok seversem, kendi âileme büsbütün ayrı bir sevgi, sevgilerin en tatlısını, en yükseğini, en derinini taşımaklığım lâzım gelmez mi? Hem bu sözlere ne hâcet? Benim gönlümdeki duyguları, sevgileri herkesten ziyâde sen bilirsin. Senin ve çocuklarımızın bana karşı muhabbetiniz ne ise, benimki de tıbkı o derecededir. *Sevgi*

düşünüşle, hisapla olmaz. Kalbten kendi kendine kopar. Yâni Allāh'tan gelir. Bu dünyada beni mes'ud eden sevgidir. İhtimâl ki kinden, intikamdan zevk alan rûhlar var; fakat, ben onları bir türlü anlayamam. Ben yalnız sevmekten haz duyarım. Bütün mahlûkları severim. Tabī'ati bediî bir sevgi ile, bütün insanları ahlâkî bir sevgi ile, ümmetdaşlarımı dīnî bir sevgi ile, milletdaşlarımı harsî bir sevgi ile severim. Âilemi ise bu sevgilerin hepsinden toplanmış bir sevgi demeti hâlinde, yâni yuva sevgisiyle severim; fakat, bununla berâber, eğer yalnız beni düşünüp de kendi kendinizi sıkarsanız, gerçekten gücenirim. Ben kuvvetli, metânetli bir erkeğim. Eskidenberi felâketlere alışkınım. Beni düşünmek beyhûdedir. Vücûdüm çelik kadar kuvvetlendi; rûhum da elmas kadar metīndir. Eskiden biraz yürüyünce rahatsız olurdum. Şimdi birbuçuk saatlik yol yürüyerek, denize gidip geliyorum. Denizde de yarım saat yüzüyorum. Allâh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 8 Temmuz, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCXVIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 8 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Senin 17 Haziran ve annenin 19 Haziran tarihli mektuplarınızı aldım. Durkheim'in adressiz göndermiş olduğunuz bir kitabını da, mürâcaat ettikten sonra verdiler. İki Türkçe kitapla, bayram şekerinin geldiğini evvelki mektuplarımda yazmıştım. Hürriyet'in, Allāh'tan gücenmesi haksız.. *Allāh*'a karşı olan muhabbetimiz menfaat karşılığı olmamalı. İnsan, güzel bir çiçeği nasıl güzel olduğu için severse, Allāh'ı da güzeller güzeli olduğu için sevmeli. İnsan nasıl iyi bir işi yalnız iyi olduğu için severse, Allāh'ı da iyiler iyisi olduğu için sevmeli. Dünyada güzellikle iyilik olmasaydı, dünyanın cehennemden farkı olur mu idi? Peygamber'imiz buyuruyor ki cehennemde bir ağaç var ki, dalları kalblerimizdedir ve yine bunun gibi cennette de bir ağaç var ki,

dalları kalbimizdedir. Demek kalblerimiz, bu iki ağacın da yemişinden yiyebilir. Birisinin yemişi çirkinlikle kötülüktür; ötekinin ise güzellikle iyiliktir. Dünyayı biraz cennete benzeten bir cihet varsa, orada güzellikle iyiliğin bulunmasıdır. Hâlbuki bu gördüğümüz güzellikler, işittiğimiz iyilikler hep eksiktir. Rûhumuz bunların eksiksiz, tamam, mükemmel olmasını ister. İşte rûhumuzun istediği bu güzellik ve iyilik güneşi Allāh'tır. Bu güneşin nûru da, o iki ağacın dalları gibi kalbimizdedir. Bir devirde ki, insanların çoğu kalbindeki cehennem yemişlerini yiyerek kin ve intikam hislerini kusuyor; öyle bir devirde Allāh'ın nûrunu kim görebilir? Bir zamanda ki, kalblerdeki cennet yemişlerine bile kimse rağbet etmiyor; öyle bir zamanda kalbteki Dīdâr'ı kim görmek ister? Allāh, kendisini yalnız ihtiyaç demlerinde çağıranların sesini işitmez. O ister ki insanlar kendisini menfaatsiz, garezsiz, ivazsız bir sûrette sevsinler. Tıbkı bir güzel çiçeği, bir iyi işi yalnız güzel ve iyi olduğu için sevdikleri gibi.. Bir millet Allāh'ı böyle severse, Allāh da onu sever. Hem nasıl sever, bilir misin? Bir ânda onun boynundaki bütün zincirler kırılır, dökülür. Bir ânda harsın, medeniyetin en yüksek mertebesine çıkar. O zaman halk türküsünde olduğu gibi *eğil, dağlar eğil, üstünden aşam* derse, gerçekten dağlar onun önünde eğilir. Denizler, bulutlar onun emrine râm olur. Ah, kaç kişi var ki Allāh'a böyle bir Īmânla inanıyor. Her ferdi kendi nefsine tapan bir ülkeye, Allāh da Dīdâr'ını göstermez. Kusûr, O'nda değil bizdedir. Allāh da mefkûre gibidir. Ancak samimî mü'mīnlerine kudret verir. Annene, amucana selâmlar. Çocukların gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Perşenbe, 8 Temmuz, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCXIX. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 8 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Sen çocukken Allāh'a karşı muhabbetin daha ma'sum, Īmânın daha saftı. İnsanların kinlerine, intikamlarına bakarak, *Al-*

lāh hakkındaki eski anlayışını terketme. Allāh, irâdelerini iyi adamlar vâsıtasıyle icrâ ettirir. Nasıl ki şeytan da kendi arzularını kötü insanlar vâsıtasıyle yaptırır. Bir zamanda ki şeytanın tarafdârları çok, Allāh'ın yoluna giden yok, Allāh ne yapsın? Allāh kindâr değil, intikam almaz; fakat, Allāh'ı unutanlar, kanadını unutan kuş gibi âciz ve miskin kalır. Kuş, kanadım var dediği zaman uçar; insan da Allāh'ım var dediği zaman yükselir. Allah'tan bize fenâlık gelmez; fakat biz elimizle ondan gelen iyilikleri geri çeviririz. Kabahat bizim cehâletimizde ve Îmânsızlığımızdadır. Yoksa Allāh, senin eskiden sevdiğin Allāh'tır. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım.

8 Temmuz, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCCXX. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 8 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Ablan kır resimleri, köy resimleri seviyor. Ben de size dâima böyle kartlar göndereceğim. Sen çocuk kartlarını istersen yaz, sana da onlardan göndereyim. Sen, babanı görüp tanıyamadın. Ondan, bu kartlar geliyor. Acebâ bu baba denilen şey nasıldır? Bilirim ki hep bunu merak ediyorsun. Baba da, seni annen gibi çok seven bir insandır. Sevmenin tatlı birşey olduğunu biliyorsun. İşte, baba demek sevgi demektir. Esârete düşmüş bir baba, kanatsız bir kuş gibidir. Dâima yuvasını, eşini, yavrularını düşünür; fakat uçup gelemez. Zâlimler, onu kanatsız bırakmışlar. Yâni hürriyetini elinden almışlar. Hâlbuki hürriyetin yardımcısı olarak iki perî vardır : Hakikatle mefkûre ..Nihâyet galebe bunlarındır, sevgili kızım.

8 Temmuz, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCCXXI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 12 Temmuz, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu gün yine mektup yazılacak gün! Haftada iki günüm var ki sana mektup yazarım. Birbuçuk senedir ki bu kāideye devam ediyorum. Belki yüzlerce mektuplar yazdım; fakat kalbimdeki duyguların binde-birini anlatabildim mi? Ne gezer? Kalem iyi terceman değil. Benim duygularım o kadar incedir ki, dil bile anlatamaz. Gönüller biribirini daha iyi anlar. Ayrılık uzadı, uzayacak. Gönlümün tehassürü, iştiyâkı gittikçe artıyor. Bize bu cevri yapan felek mi, şeytan mı, bilmiyorum. Herhâlde Allāh değil. Allāh bizim taraftadır; çünki hakkı, hakikati, adâleti isteyen biziz. Hürriyet'in sevdiği kır âlemine dâir birçok güzel kartlar edindim. Her postada bunlardan göndereceğim. Bunlar size *Yeşilköy*'ü hatırlatacak. Ah, bir güzel köyde kendi kendimize yaşasak! İnsan, âile saâdetini uzağa düştükten sonra anlıyor. Bu resimlere baktıkça içlerinde yuvamızı, gezeceğimiz yerleri, çocuklarımızın oynıyacakları köşeleri arıyorum. Bunlar hayâl olsa bile tatlı hayâller, değil mi? Başka ne ile uğraşabilirim? Seni ve çocuklarımı düşünmekten başka neden zevk alabilirim? *Düşünmek*, geçmişe âit olursa hatırlamaktır. Birlikte geçirdiğimiz bütün günleri sırasıyle birer birer hatırlıyorum. Bu, benim için büyük bir zevktir : Evvelâ yalnız iki kişiyiz. Yuvamız tenhâdır. Sonra yavrularımız birer birer aramıza katılıyor. Bunlar geldikçe saâdetimizin de şiddeti artıyor. Zâten yuvanın şenliği yavrular değil midir? Düşünmek, gelecek zamana teallûk ederse hulyâdır. Hulyâ, uyanıkken ru'yâ görmektir. Nasıl ki ru'yâ da, uykudaki hulyâdan ibârettir. Evet, insan geleceğin nasıl olacağını bilemez; fakat onun ru'yâsını görebilir. Meselâ ben, kalb gözü ile görüyorum ki milletimiz kurtulacak, biz de o zaman kavuşacağız. Vâkı'a bu bir ru'yâdır; fakat, kalbi saf olanların ru'yâları ekseriyâ doğru çıkar. İşte, ister ru'yâ de, ister hulyâ de, birgün gelecek ki, biz gerçekten yeşil bir köyde koyunlar, inekler, meşeler, çamlar arasında berâber yaşayacağız. Milletimiz gibi, vatanımız gibi, ben de hür olacağım. İşte bu günü bekliyerek,

şimdi hayâlen olsun sizinle berâber yaşıyorum. Başka türlü, bu ayrılığa tehammülüm mümkün değildir. Mâdem ki sizin için yaşamaklığım lâzım, sihhatimi muhâfaza için, şen olmam iktizâ eder. İşte bunun içindir ki size âit hâtıralarla ve hulyâlarla zamanımı hoş geçirerek, dâima şen kalmağa çalışıyorum. Hâsılı ayrılık ateşini, kavuşmak hulyâ ve ümidiyle teskîn ediyorum. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye Hanım'a, İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 12 Temmuz, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCXXII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista —12 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

19 Haziran tarihli mektuptan sonra, mektup almadım. Pazar günü mektup gelse de alınamaz; çünki *ofice* kapalıdır. Pazartesi sabahı bu mektupları yazıyoruz. Mektuplarımız postaya gittikten sonradır ki posta varsa gelir. İhtimâl ki bu gün yâhut yarın yeni postayı alırız. Şimdi sabahları denize gittiğim için, mektuplarımı çok erken yazmak lâzım. Denizde yüzerken, çocukluk hayatına döndüm, sanıyorum. Çocuklukta Dicle ırmağında yüzerdik. Denize yaya gidip geliyorum; çünki şişmanlığım artmağa başladı. Evvelki gün otomobille Millet Bahçesi'ne gittik. Daha birtakım güzel yerler de dolaştık; fakat, esirlik hâlinde gezmekte, görmekte bir lezzet yok. Burada ekser yemişler de çıktı. Muz, erik, kayısı, şeftali, elma, karpuz, kavun.. Havalar da sıcak olmağa başladı. Rüzgâr estiği zamanlar hava gâyet güzeldir. Türkân'ın duâlarını Allāh kabûl eder de birleşirsek, güzel bir köyde daha iyi yaşarız. Zavallı Türkân! O da şaşırdı. Bu kadar duâları hep boşa gitti; fakat, zâhire bakıp da ümidi kesmemeli! Allāh'ın inâyeti birdenbire zuhûr eder. Allāh doğruların yardımcısıdır. Nihâyet, galebe, hakikat ve adâletindir. Hür-

riyet, köy resimlerini hâvî kartları seviyormuş. Bu türlü kartlar buldum. Her posta göndereceğim. Sen de resme meraklı idin. Bakalım, bâzısını beğenecek misin? Ben bu resimlerin gösterdikleri âlemlerde, hayâlen sizinle berâber yaşıyorum. İleride yaşayacağımız *Yeşilköy* de, bunlar gibidir. Türkân, kuzuların arasında sıçramayı çok sevecek. İşte, ben şimdi hep böyle hayâllerle uğraşıyorum. Hakikatin acılığını unutmak için başka çâre yoktur. Bununla berâber, yakında bizzat hakikat tatlılaşacak; çünki artık tarihin dönemeç noktasına geldik. Zulüm devri bitecek; adâlet devri başlayacak. Kalb gözü açık olanlar, şimdiden yarını görebilirler. İnşa'llāh umduğumuz gibi çıkar. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Nedim Bey'e selâmlar. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızım!

Pazartesi, 12 Temmuz, 1336 — Polverista
Baban,
Ziya Gökalp

CCCXXIII. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 12 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

İstediğin köy kartlarından göndermiye başladım. Hangisini beğenirsen işâret et. Geldiğim zaman bana gösterirsin. Ona benzer bir köy intihap eder, orada otururuz. Bâzı hayâller var ki hakikat olur. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

12 Temmuz, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCCXXIV. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 12 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu resimdeki kuzuların arasında oynamayı sever misin? Yaz günü bu tatlı çemen karşısında, o iki ağaç altında oturmak hoş değil mi? İşte birleşirsek böyle güzel bir köyde oturacağız. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızım!

12 Temmuz, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCCXXV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 14 Temmuz, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu kartlardan sana da gönderiyorum. Böyle bir yerde yaşamak nekadar tatlı olacak. İnşa'llāh yakında kavuşursak, böyle bir yer intihap ederiz. Tatlı hayâl, acı hakikatten daha iyidir. Ümid ederim ki yakında hakikat, bu hayâllardan çok daha tatlı olacak. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili zevcem!

14 Temmuz, 1336
Kocan,
Ziya Gökalp

CCCXXVI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 14 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Senin bir zaman resme merâkın vardı. Güzel bir resmin, bir şiirden farkı yoktur. Hele Türkân bu resimleri anlıyarak te-

mâşâya alışsa, ileride iyi bir ressam olabilir. Hürriyet'in de resme merâkı var. Boş durmadansa, resimle uğraşsa, bunların örneğini yapsa daha iyi olur. Okumıya hevesi var; fakat okutan yok. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım! Annene çok selâmlar.

14 Temmuz, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCCXXVII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 15 Temmuz, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu sabah yine konuşacağız. Uzaktan uzağa ancak mektupla konuşulur. 19 Haziran'danberi mektubunuzu almadım. Güneşsiz günler gibi, bu mektupsuz günler de çok kasvetli. *Mektup* almadığım zamanlar dünya gözüme zindan görünür. Gök karanlık, yer kara.. Çiçeklere baksam, birer kanlı yara gibi görünür. Kanaryaların türküleri, baykuş seslerini andırır. İşte bu günki zamanım da ayni sûretle geçiyor; çünki posta gelmiyor. Mektup gelince her şey değişir. Gök, tatlı bir mâiliğe bürünür. Yer, çiçeklerle donanmış yeşil meydan halısını gözönüne serer. Çiçekler güzel kokularını, kuşlar güzel seslerini ortalığa salar. Gönlüm meserretle dolar. Gözüm her şeyi sever. Bütün o gamları, kasvetleri doğuran nedir? Bir kâğıt parçası.. Bütün bu saâdetleri, meserretleri husûle getiren nedir? Bir kâğıt parçası! Evet o gelmezse, kalbe rahat ve saâdet de gelmiyor. O gelince bahtıyârlığı, meserreti de berâber getiriyor. Nasıl oluyor da bir kâğıt parçası böyle hârikalar, mûcizeler gösterebiliyor? Fakat, o bir kâğıt parçası değil, bir gönüldür. Bir gönüldür ki, onu seven başka bir gönüle gidiyor. Bir gönül ki, Allāh'ın arşıdır, bir gönül ki vatanın semâsıdır, bir gönül ki aşkın minberidir, bir gönül ki âilenin cevheridir; işte bu mukaddes ve tatlı şey, o kâğıt parçasının içindedir. Mektup, her sözü içeriden gelen bir gönül kitabıdır. Başka kitapları okuduğum zaman diyorum ki, "Evet, bunlar da birer mektuptur, fakat zihinlerden zihinlere hitâben yazılmış; fakat hakikî mektuplar öyle kitaplardır ki seven bir kalb-

ten, seven bir kalbe yazılır." Bundan dolayıdır ki mektup almadığım zamanlar, kitaplar da beni oyalayamıyor; çünki gönlüm mahzun iken zihnim eğlenemez. Ayrılığın iki ilâcı var : Biri kavuşmak, diğeri mektuplaşmak.. Fakat, mektuplar da bana çok meserretli haberler getirmiyor. Orada çektiğiniz sıkıntıları bana öğretiyor. Beni sevindirecek şey, bil'akis kederlendiriyor. Seniha'nın yorgunluğu, Hürriyet'in zayıflığı, Türkân'ın cevapsız duâları.. Bütün bu haberler gönlüme hüzün veriyor, iztirap veriyor; fakat, bununla berâber, yine benim her hafta iştiyakla beklediğim mektuplarınızdır. Yine az-çok metâneti onlardan alıyorum; çünki sizin küçük bir metânetiniz, bende gâyet büyük bir metânet husûle getiriyor. Sizin küçük bir tevekkülünüz, beni de sabra, tehammüle sevkediyor. Sizdeki kahramanlıkları gördükçe, ben artık za'f gösterebilir miyim? Herhâlde, bu günler geçecek. Bitinceye kadar sabır lâzım. Kardeşime selâm. Çocukların gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 15 Temmuz, 1336 — Polverista
Kocan,
Ziya Gökalp

CCCXXVIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 15 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Mektup almadan, mektup yazmak zor oluyor. 19 Haziran tarihli mektuptan sonra, mektup almadım; fakat kabahat sizde değil. Hiç posta gelmedi. Vâkı'a 19 Haziran tarihli mektubu aldığım postadan, 25 Haziran tarihli mektup alan da oldu. Bunun sebebi, posta vapuru kalkacağı sırada Sefârethâne'ye mektup verilmesidir. İşte bu sûretle bâzan tarihi çok yeni mektuplar gelebiliyor. Eskiden birkaç def'a mektup verdiğiniz için, bana da yeni tarihli mektuplar geldiği oluyordu. Şimdi postayı bekleyip duruyoruz. Ben, postayı ihtiyar, yetmişlik bir kadına benzetiyorum. İhtiyar olduğu için deyneğine dayanarak yürüyor. Bunamış olduğu için, sağdan soldan geçenlerle konuşarak geliyor. İşte böyle bunak bir kocakarı bize mektup getirecek diye bekli-

yoruz. Haftalar geçer, mektup gelmez. Mektup almayınca, benim için hiç rahat yoktur. Sizin orada sıkıntıda olduğunuzu bildiğim için, daha çok mektuplarınızı almağa ihtiyâcım var. Hepiniz Allāh'a darılmışsınız; bilmem, ben de mi darılayım? Fakat, *Allāh* da ne yapsın? İnsanlar o kadar fenâ olmuşlar ki.. Bu gün Allāh yolunda çalışan insanlar ğāyet az, şeytan yolunda çalışanlar ise ğāyet çok.. Fakat işin sonunda yine Allāhcılar, şeytancılara galebe çalacak. Buna hiç şüphen olmasın. Zaman, renkten renge girer. Dünya, her gün şeklini değiştirir; fakat, neticede mefkûredir ki galebeyi çalar; çünki mefkûre, Allāh'ın insanlardan istediği fedakârlık hayatıdır. Saâdet dâima fedakârlıkların mükâfatıdır. Bu günki iyi insanlar, çok iztirap çekiyor; çünki bu gün mefkûre günüdür. O hâlde Allāh'a küsmemeli! Allāh, insanların yardımı olmadan hiçbir şey yapamaz. Asıl şeytana uyanlara lânet etmeli. Îmânınız eskisi gibi sağlam olmalı. Bakınız Türkân'ın îmânı nasıl kuvvetli.. Cevap almadığı hâlde, duâlarından hiç vaz geçmiyor. Hürriyet de yine eskisi gibi Allāh'ı yalnız sevsin ve şeytandan korksun. Allāh'tan hiçbir fenâlık gelmez; bütün fenâlıklar şeytandan ve ona uyan insandan gelir. Benim sihhatim iyidir. Mektup aldığım zamanlar, gönlüm de az-çok rahattır; fakat, tabiî, asıl gönlümün rahat olacağı zaman, size kavuşacağım zamandır. İnşa'llāh bu zaman da artık yaklaşmıştır. Birgün gelecek ki *Yeşilköy*'ümüzdeki tatlı yuvamızda, bu kara günleri masal gibi söyleriz. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Perşenbe, 15 Temmuz, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCXXIX. Kızım Hürriyet Hanım'a

Polverista — 15 Temmuz, 1920

Sevgili Kızım,

Sana *Yeşilköy*'ü andıracak kartlar gönderiyorum. Bu gibi yerlerde seninle berâber gezmek isterim. Sen bu resimlere bak-

tığın zaman, beni de hayâlen berâberine alarak, bu güzel yerlerde dolaş! İstersen bir ağaç altında otururuz, istersen sandala bineriz. İstersen bir çağlayanı seyrederiz. İşte, şimdi hayâlen yaptığımız bu seyahatleri, inşa'llāh yarın gerçekten yaparız. Sana söyliyecek çok masallarım var. Sen de va'dini tutarak bana çok sözler söyliyeceksin. Annene, amucana çok selâm. Kardeşlerinin ve Fatma'nın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım.

15 Temmuz, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCCXXX. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 15 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Allâh senin duâlarına şimdiye kadar cevap vermedi. Sen yine usanma! Devam et! O vakitsiz hiçbir iş yapmaz. Vakti gelince yapar. Senin mini mini ellerini kaldırıp duâ edişin, onun hoşuna gider. Annene tatlı sözler söyle. Senin sözlerin onun da hoşuna gidiyor. Herkes balı sever. Senin de dilin bal gibi tatlı olduğu için, seni de herkes sever. Annene, amucana selâmlar. Ablalarının gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızım!

15 Temmuz, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCCXXXI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 19 Temmuz, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta senden 25 Haziran, Seniha'dan 26 Haziran tarihli birer mektup aldım. Oniki lira gönderdiğinizi yazıyorsunuz. Para mektuptan sonra gelir. Geldiğinde yazarım. Bana para gönderip, kendinizi zarûrette bırakmanız doğru değildir. Burada açlık tehlikesi yoktur; fakat orada aç kalmak tehlikesi vardır. Bunu

düşünerek ihtiyatlı davranmalısınız. Ben, burada nasıl olsa yaşayabilirim. Bu gönderdiğiniz para ile berâber, birkaç ay idâre olacak param var demektir. Binâenaleyh artık bana para göndermek için üzülmeyiniz. Benim burada rahatım, sihhatim hep sizin orada istirahatte olmanıza bağlıdır. Ben, sizin için yaşıyorum. Sizin sıkıntılarınızı işitirsem helâk olurum. O hâlde siz benim rahatımdan ziyâde, kendi rahatınızı düşünmelisiniz. Orada âilem rahat bulundukça, ben de burada rahat olurum. Hem siz beni eskisi gibi biraz yürüyünce terler, terleyince hastalanır, çürük bir adam gibi sanmayınız. Haftada üç gün, ikişer saat yürüyerek, denize gidip geliyorum. Denizde de uzun mesâfelere kadar yüzüyorum. Mâdem ki fikir adamı olmak yüzünden bu kadar haksızlıklara uğradım, şimdi de kol ve bacak adamı olacağım. Artık soğuğa, sıcağa ehemmiyet vermiyorum. Soğuk ve sıcak da bana te'sir etmiyor. Vahşîler gibi güneşin, havanın, suyun ortasında yaşadıkça vücûdüm kuvvetleniyor. Zâten medeniyet böyle olunca, vahşîler gibi yaşamak en büyük saâdettir. Buraya gelmek mes'elesinde de acele etmeyiniz. Bu da sizi telâşa, heyecana düşürmesin. Elbet Allāh bir kolayını gösterir. Şimdilik sabretmeli. Oturduğumuz yer, adanın en yüksek yeri olduğu için, o kadar sıcak değildir. Şehre nisbetle âdeta yayladır. Burada buz var, dondurma da yapılıyor; kavun, karpuz, şeftali, erik, muz, elma gibi güzel yemişler var. Gazli limonatalar, gazozlar var. Hâsılı sıcağa karşı çok serinlik verici şeyler var. Ekseriyâ, serin bir poyraz esiyor. Geceleri hava çok serindir. Allāh ayrılığa tehammül verirse havanın soğuğuna, sıcağına tehammül kolaydır; fakat, ayrılığa tehammülüm artık kalmadı. Bu ayrılığa sebep olanlara lânet edip duruyorum. Kuvvetli, istediği gibi zulmedebilir; fakat bu zulüm, o kuvveti temelinden sarsar, yıkılmasına sebep olur. Ben bir mefkûre isem, o mefkûre bütün gençlerin, bütün çocukların rûhuna yerleşmiştir. Benim yok oluşumun, var oluşumun artık o mefkûreye bir te'siri yoktur; fakat ilâhî, mukaddes bir mefkûre ile uğraşılamaz. O, her kuvvete galebe çalar. Kardeşime selâm. Çocukların gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 19 Temmuz, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCXXXII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 19 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta 25 ve 26 Haziran tarihli senin ve annenin mektuplarınızı aldım. Malta'ya gelmek mes'elesi, yine hepinizi telâşa düşürmüş. Daha hiç kimse gelmedi. Zâten Câhid Bey'in âilesinden başka gelmeğe tâlip olan da yok. Onlar da, İsviçre'ye giderken buraya uğrayacaklarmış. Mes'ele bundan ibâret. Başka âile gelmiyecek. Buraya gelmek de, burada yaşamak da kolay değil. Sabredip, neticeyi beklemek daha iyi! Elbette Allāh bu işlerin sonunu hayra çevirecek. Düşmandan medet ummak, şeytandan medet ummaktır. Allāh'tan gelen felâket, şeytandan gelecek sâadetten iyidir. Ben kendini bütün teslīmiyyetle Allah'a bırakmış bir adamım. O nasıl isterse öyle yapsın. Ayrılık nekadar acı olsa, çâresiz tehammül edeceğiz. İnsanların halledemiyeceği mes'eleleri *zaman* halleder. Bu gün kuvvetli olanları, zaman za'fa uğratır. Bu gün mağlûp olanları zaman gâlip yapar. Zamanın mûcizeleridir ki felâketi saâdete, saâdeti felâkete kalbeder. Zaman canlı mı, cansız mı, akıllı mı, akılsız mı? Cansız olan eşyânın, zamanı da cansızdır; fakat canlı olan nebatların, hayvanların zamanı da canlıdır. Akılsız, idrâksiz olan nebatların, hayvanların zamanları da akılsız ve idrâksizdir; fakat, akıllı ve irâdeli olan milletlerin ve cemiyetlerin zamanları da akıllı ve irâdelidir. O hâlde içtimâ'î olan zaman da düşünür, hisseder, irâde eder. İşte bizim yarın ne olacağımızı, yalnız bu içtimâ'î zaman bilir; çünki onu hazırlayan odur. Ferdlerin tedbirleri, tasavvurları, plânları boştur. Zamanın irâdeleri, bunların tamâmıyle aksi bir şekilde tecellî eder. O hâlde işi zamana bırakmak, yâni Allāh'ın takdirine havâle etmek, en doğru harekettir. İki senedenberi zaman ne acâiplikler gösterdi? Dünya kaç şekilden, kaç şekle girdi? Kimbilir, daha neler olacak? Mini mini Türkân yine duâ etsin; Hürriyet de artık Allāh'la barışsın; çünki bize fenâlık yapan Allāh değil, şeytandır. Şeytan'ın işlerini, Allah'tan bilmek doğru değildir. Allāh dâima doğruların, iyilerin yardımcısıdır; fakat sihirbaz şeytan, bin türlü hīlelerle doğruların muvaffakıyyetine

mâni' olur. Allāh hürriyet için, şeytan istibdat için çalışır. Kardeşime, annene selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Pazartesi, 19 Temmuz, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCXXXIII. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 19 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Beni, annenden ziyâde sevdiğini söylemişsin. Bunu kabûl etmem. Bir baba nekadar iyi olsa, anne kadar iyi olamaz. Annenin sizin için çektiği emeklerin binde-birini ben çekmedim. Ben uzakta olduğum içindir ki, bana karşı olan sevgini daha iyi duyuyorsun. Kalbine daha iyi dalsan, hiç olmazsa anneni de benim kadar sevdiğini anlarsın. Anneni nekadar çok seversen, ben o kadar memnun olurum. Zâten ikimizi biribirimizden ayırdetmek doğru değildir. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

19 Temmuz, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCCXXXIV. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 19 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Senin de böyle küçük bir kedin olsa, kucağına alıp sever miydin? Annen diyor ki Türkân yalnız benimle uğraşır. Oyunu, eğlencesi benimle konuşmaktır. Anneni memnun ettiğin için, sen mübârek bir çocuksun. Evimizin ni'metisin; çünki bu felâket zamanında sen oraya saâdet ve meserret veren yegâne sebep oldun. Penbe yanaklarını öperim. Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım[1]!

19 Temmuz, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

[1] Bu satırların yazılmış olduğu kartta, kucağında kedisi ile bir kız çocuğu tasvir edilmiştir.

CCCXXXV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 22 Temmuz, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Senden ve Seniha'dan 25 ve 26 Haziran tarihli birer mektup aldım. Bu kadar yazdığım mektuplardan sonra hâlâ "Oraya gelmek için telâş ediyoruz, deli gibiyiz" gibi sözler yazıyorsun. Telâşın, heyecânın mazarratlarını bu kadar yazdım. Zannediyordum ki artık sinirlerinize hâkim olmuşsunuz. Hürriyet'in de, senin yanına gelmemesi garip.. Hâlbuki ben birçok kerre yazdım ki bunu karşına al, rûhuna, kalbine girmeğe çalış. Hâsılı ben anlıyorum ki, siz hâlâ benimle meşgûlsünüz. Evden çıktığım gündenberi benden başka birşey düşünmüyorsunuz. Bu hâl bir vefâkârlık olsa bile, muzir bir vefâkârlıktır. Ben içinde bulunsam da, bulunmasam da benim bir âilem vardır ki, bence hayatımdan çok kıymetlidir. Nazarımda vatan nasıl mukaddesse, âile de öyle mukaddestir. İşte benim sizden istediğim, benden evvel âilemi düşünmendir. Âile telâşlar, meraklar içinde intizâmını bulamaz. Ben, bir müddet için gurbete çıkmışım. Bundan dolayı niçin her vazifeyi unutuyorsunuz? Yalnız beni düşünmek olur mu? Bâzan senin tek bir sözün çocuklara bir metânet dersi, bir fazilet dersi olabilir. Başkalarının çocukları mekteplerde tahsillerine devam ediyorlar. Ben bunu da aramıyorum; fakat, hiç olmazsa çocuklar analarından ana terbiyesi alsınlar. Bir anne çocuklarını söyletmeli ve onlara ihtiyaçlarına göre terbiye edici sözler söylemelidir. Çocuklar, âile tarîkatinin müridleridir. Anneleri onların şeyhi gibidir. Şeyh nasıl müridlerinin ruhlarıyle meşgûl olur ve dâima bu ruhları tedâvî ederse, anne de çocukları hakkında onun gibi yapmalıdır. Zannederim şimdi *deli gibi olmak* zamanı değildir. Belki en çok akıllı, irâdeli, uyanık bulunacak zamandır. Ayrılık nekadar uzasa, birgün bitecektir. Sen âile gemisinin kaptanısın. Bu gemiyi soğuk kanla bir limana, bir selâmet sâhiline çıkarmak senin aklınla, metânetinle olacak. Elbette bu fırtınalar dinecektir; fakat, şimdi fırtına var diye şaşırmamalı, telâş etmemeli. Dünyanın eskidenberi hâli budur. Birgün hava iyi olur, ertesi gün hava bozulur; fakat sonra yine düzelir.

Lâzım olan, insanın kendi metânetini kaybetmemesi, vazifelerini yapmakta devam etmesidir. Kavuştuğumuz zaman senin, yâhut çocuklarımızdan birinin sıhhati elden gitmiş bulunursa, bu kavuşmak neye yarar? Ben, sihhatimi muhâfaza için bu kadar dikkat ediyorum. Sizden de bu dikkatin aynini isterim. Bilhassa sinir hastalıkları çok fenâdır. Bunlara karşı mukāvemetli olmalı. Kardeşime selâm. Çocukların gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 22 Temmuz, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCXXXVI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 22 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Senden ve annenden 26 ve 25 Haziran tarihli birer mektup aldım. Malta'ya gelmek mes'elesi, yine sizi telâşa düşürmüş. Hâlbuki Malta'ya hiçbir âile gelmiyecek. Belki buradan ceste ceste oraya gelenler olacak. Meselâ bu hafta içinde on kişi kadar İstanbul'a yollandılar. Bunun arkasında başka listeler de varmış; fakat, şimdi de bunun telâşına düşmeyin. Her işin bir olacak günü vardır. Onu sabırla beklemekten başka çâre yoktur. Ben burada tevekkül içinde sabredip duruyorum; çünki benim gibi bir ilim adamını esir edenler, elbette bu hareketin hem mânasız, hem de medeniyete mugāyir olduğunu anlayacaklardır. Fikir sâhasından başka hiçbir sâhada yaşamamış bir adamdan ne sorabilirler? Düşündüklerini mi? Benim düşündüklerim, bütün insanlar ve bütün milletler için müsâvî hürriyet ve adâlettir. Eğer böyle düşünmek bir cürüm ise, ben bunun cezâsına râzıyım. Bu gün dünya bu müsâvî hürriyet ve adâlete doğru gidiyor. Bu hareketi, hiçbir kuvvet durduramıyor. O hâlde, bu türlü düşünüşü de, hiçbir kudret tevkif edemez. İnsanın hayvandan farkı, mefkûreli olmaktır. Bütün insanlar ve bütün milletler için müsâvî

hürriyet ve adâlet istemek bir mefkûredir. Bu mefkûre, istikbâlin hâkimi olacaktır. Zulümler, istibdatlar, emperyalizmler hep bu mefkûrenin karşısında eriyeceklerdir. İnsanlar yalnız bir hükümrân tanıyacaklar ki o da *hakīkat*'tir; zulmün, riyânın, desīsenin istinâd ettikleri kuvvetler hep iğretidir. Hâlbuki hakikatin, hürriyetin, adâletin istinat ettikleri kuvvetler kendi mantıkî, ahlâkî ve bediî kuvvetleridir. Birincilerin kuvveti azaldıkça, ikincilerinki çoğalıyor. Hâsılı, her ne olursa olsun, ben adâletin en nihâyet muzaffer olacağına emīnim. Bundan dolayıdır ki neticeyi metânetle bekliyorum. Siz de sabırlı ve metânetli olursanız, inşa'llāh yakında kavuşuruz. Gönderdiğiniz oniki lira henüz gelmedi. Şimdilik başka para göndermeyiniz. Benim buradaki mevkı'im, sizinkinden daha emīndir. Binâenaleyh benden evvel düşünülmesi lâzımgelen sizsiniz. Elbiselerimden eğer mevcut varsa gönderebilirsiniz. Yeniden elbise yaptırılmasını istemem. Benim yegâne arzum, âilemin sıkıntı çekmemesidir. Ben bundan emīn olabilirsem, ancak o zaman müsterih bir hayat yaşayabilirim. Annene, amucana selâmlar. Nedim Bey'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbâl'e selâm. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızım!

Perşenbe, 22 Temmuz, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCXXXVII. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 22 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Annenle yine az konuşuyormuşsun. Konuşmamak iyi şey değil.. Bâhusus bir çocuk bülbül gibi dâima şakımalıdır. Şimdi, annen senin tatlı sözlerine mühtaçtır. Sen de onun tatlı sözlerine mühtaçsın. Siz biribirinizle konuşurken, benimle konuşur gibi oluyorsunuz. Hepiniz beni biribirinizde görmelisiniz. Umarım ki

gelecek mektuplarda senin daha çok konuştuğunu yazacaklar. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

22 Temmuz, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCCXXXVIII. Kızım Türkân Hanım'a

Polverista — 22 Temmuz, 1920

Sevgili Kızım,

Anlaşılıyor ki annenle yalnız sen konuşyorsun. Zavallının gam arkadaşı yalnız sensin. Her mektubunda senin sözlerini beğenerek naklediyor. Ben de buna mükâfâten, sana bebekler gönderiyorum. Bilmem bu kartlardaki bebekler hoşuna gidiyor mu? Annene, amucana selâmlar. Ablalarının gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

22 Temmuz, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCCXXXIX. Zevcem Vecihe Hanım'a

Polverista —26 Temmuz, 1920

Sevgili Zevcem,

25 ve 26 Haziran tarihli mektuplarınızdan sonra, mektup almadım. Sefârethâne mektupları yine gecikmeğe başladı. Mektup almadığım haftaları yarı uyanık, yarı uykuda geçiriyorum. Zâten esirlik hâli, dirilik ile ölülük arasında bir hâldir. Bu hâle bir de mektupsuzluk felâketi ilâve olununca, artık nasıl yaşadığımı anlarsınız. İnsan her iztirâba tehammül eder, fakat âilesinden

senelerce uzak yaşamağa dayanamaz. Âilem tanımadığı bir muhitte, yalnız, sâhipsiz kalsın! Ben, hayatta olduğum hâlde onların yardımına koşamayayım! Buna yaşamak denir mi? Âdem Cennet'ten kovulduktan sonra, dâima Cennet'teki saâdeti hatırlamakla vakit geçirdiği gibi, ben de hep geçmiş zamandaki yuva hayatımı düşünmekle ömür sürüyorum. Âile sofrasında çay içmek, yâhut yemek yemek bana bir ibâdet gibi, bir âyin gibi gelirdi. Çocuklarımızın cıvıltılarını dinleyerek, yavrularını mes'ud yuvalarında besleyen bir çift güvercin gibi, ne bahtıyârâne yemek yerdik! Başka bir yerde yemeğe dâvetli bulunmak bana esâret gibi gelirdi. Şimdi bu esâreti her gün çekiyorum. Dârülfünun'da derslerim olmadığı günler ekseriyetle evde kalırdım. Evimiz bir huzur yuvası, bir sevgi ocağı, bir saâdet yurdu idi. Biz orada kendi âlemimizde, dışarıdaki ihtiras gürültülerini işitmeksizin sükûnetle yaşardık. Ah, hani o günler! Felek bizi bir darbede öyle ayırdı ki aylar, seneler geçiyor, fakat kavuşmak, birleşmek ümitleri kuvvetlenmiyor. Vaktiyle Yemen'e giden askerleri, evlerinde bu türkü ile beklerlermiş : *Yıllar geçer, haber gelir, yâr gelmez!.* Şimdi bizim hâlimiz de ayni değil mi? Anadolu'daki Kezban, Yemen'deki Mehmetcik'ini beklerken, kimbilir bu mısra'ı kaç bin kerre tekrarlamıştır? Bu zavallı Türk milleti, üçbin senedenberi hep bu felâketleri çekiyor. Sana bu gamlı sözleri yazdığıma bakıp da, beni kara hulyâlara mağlûp olmuş sanma! Bâzan rûhumdan bir hasret âhı kopuyor. Bu mektubum da öyle bir tehassür duygusundan doğdu. Bende dâimî bir hâl vardır ki, o da her ne hâlde bulunursam bulunayım, *gönlümün şen olması*'dır. Bu duygu benim benliğimin esâsıdır; fakat, gönlümün şen olması, hasretli olmama, tatlı günleri hatırlayarak tehassür ahları çekmeme mâni' değildir. Bir gönülün şen olması genç, kuvvetli ve nâ-mağlûp olması demektir. Kardeşime selâmlar. Çocukların gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 26 Temmuz, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCXL. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 26 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta da mektup almadım. Başkaları aldı. Mektup almadığım zamanlar, resminize bakarım; çünki o da güneşin yazdığı bir mektuptur. Güneş insanın fikirlerini değil, çehrelerini yazar; fakat çehre ve bilhassa gözler, ruhdaki fikirlerin, hislerin âyinesi değil midir? Resimlerinizi dikkatle süzdüğüm zaman, güneşin yazdığı bu mektuplarda bütün ruhlarınızı okurum. Sen, bir âilenin bütün yükünü omuzuna almış bir kahraman kız gibi, vazifelerinin mukaddesliğini düşünüyorsun. Felâket seni me'yus etmedi. Rûhunu mağlûp edemedi. Annen hasta idi. Kardeşlerin henüz çocuktu. Âilenin en kuvvetli istinadgâhı sen olacağını anladın ! Benim yerimi sen tuttun. Hem beni mektupsuz ve levâzımsız bırakmadın; hem anneni ve kardeşlerini adamsızlıktan sıkıntıda bırakmamaya çalıştın. İnsanın seciyyesi, ahlâkı bilhassa böyle felâket zamanlarında teşekkül eder. Naz ve na'îm içinde büyüyen çocuklar, ekseriyâ seciyyece zayıf kalırlar. Felâket bâzan ni'mettir; çünki insanı terbiye eden, yükselten, irâde sâhibi eyleyen felâkettir. Ben de daha çocukken bir âilenin yükünü omuzladım. Sonra da birçok eziyyetler çektim; fakat, bunlar benim azmimi, irâdemi zayıflatamadılar. İşte, senin resmin de bana gösteriyor ki, felâket senin rûhuna da hem metânet, hem ulviyyet vermiş. Hürriyet içli olduğu için metânet gösteremiyor. Bir çocuk için çok hisli olmak iyi değil. En çok metâneti Türkân'ın gözlerinde görüyorum. Bu çocuğun kalbi hep azim ve meram fışkırıyor. Mektuplarından anlıyorum ki annende de büyük metânet var. İşte benim de istediğim budur. İnsan metânetini muhâfaza ederse, her felâket geldiği gibi geçer gider. Ateşten çeliğe ziyan gelmediği gibi, felâketten de metânetli kalblere zarar gelmez; fakat, metânetsiz olanlar için felâket mahvedici, öldürücü bir mûsibettir; fakat bu mahvoluş, felâketin kendisinden ziyâde, husûle getirdiği telâştan, korkudan ve şaşkınlıktandır. Hâsılı ümit ederim ki bu metânetiniz devam edecek ve yakında kavuştuğumuz zaman bunun faydalarını göreceğiz; çünki içimizde

birimiz rûhan, yâhut bedenen zayıf olduğu hâlde kavuşursak, bu o kadar bizi bahtıyâr edemez. Hepimiz tamâmiyle sihhatte ve âfiyette olarak kavuşmalıyız. Bunun için de metânet lâzımdır. Annene, amucana selâm. Kardeşlerinin, Fatma'nın gözlerinden öperim, sevgili kızım.

Pazartesi, 26 Temmuz, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCXLI. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 26 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Ben senden ayrıldığım zaman sanıyordum ki, beni artık annende, ablanda arıyacaksın. Beni görmek istediğin zaman onların gözlerine bakacaksın. Kapının önüne çıkıp da sokaktan gelmemi beklemiyeceksin. Geleceğim zamanı daha evvel mektupla bildiririm. Şimdi beni özledikçe, annenin yanına gitmelisin; fakat, onu beyhûde sorgularla sıkmak için değil.. Çünki o benim ne vakit geleceğimi nereden bilsin? Annene tatlı sözler söyliyerek kalbine ferah vermiye çalış. İşte senin vazifen budur. Annene, amucana selâmlar. Kardeşlerine, Fatma'ya gözlerinden öptüğümü söyle. Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

26 Temmuz, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCCXLII. KIZIM TÜRKÂN HANİM'A

Polverista — 26 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu kız babasından piyano öğreniyor. Ben de inşa'llāh sana ilim öğretirim. Piyanoyu da bir hocadan öğrenirsin. Zavallı ablaların tahsil zamanları olduğu hâlde birşey öğrenemiyorlar. İşte felâketin büyüğü budur. İsteseler kendi kendilerine biraz

çalışabilirler; fakat, istemek için de gönül şen olmalı. Büyük ablan küçük ablana, o da sana ders okutabilir. Annene, amucana selâmlar. Ablalarının gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

26 Temmuz, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCCXLIII. Zevcem Vecihe Hanım'a

Polverista — 29 Temmuz, 1920

Sevgili Zevcem,

Bu hafta 2, 10, 17 Temmuz tarihli üçü senden, üçü de Seniha'dan olmak üzre altı mektup aldım. 12 lirayı da geçen gün verdiler. Zihninin yorgun olduğunu, Türkân'dan başka kimse ile konuşamadığını yazıyorsun. Zihin yorgunluğu, boş düşüncelerin neticesidir. Hâlbuki evlâdlarınla konuşsan hem zihnin yorulmaz, hem de o zavallılar anne nasihatlerinden mahrum kalmazlar. Bana, niçin artık *Yeşilköy*'den bahsetmiyorsun, diye soruyorsun. Benim için *Yeşilköy*, içinde oturduğunuz evdir. Şimdi orada rahat olduğunuzu işitirsem, benim için en büyük saâdet bu olur. Niçin hakikati hayâle fedâ etmeli? Şimdi sen çocuklarımızla berâber kendi âilenin başındasın. Benim bahtıyârlığım oradaki yuvamın bahtıyârlığına bağlıdır. Eğer sen şimdi çocuklarımızla konuşarak, onların rûhunu nurlandırarak, yuvamıza biraz ilkbahar şetâret ve terâveti vermeğe çalışmazsan, *Yeşilköy*'den bir fâide çıkmaz.Bir sürü sinirli mahlûklarla *Yeşilköy*'de yaşanılabilir mi? *Yeşilköy*, şimdi olduğunuz yerdir. Orada mes'ud bir âile hayatı yaşarsanız, *Yeşilköy* başlamış demektir. Şimdilik içinizde yalnız bir ben eksiğim. Siz diyorsunuz ki sen geldikten sonra biz muntazam, sâkin, akıllı bir hayata başlayacağız. Bense diyorum ki, siz böyle telâşlı, heyecanlı, kendinizi, evlâdlarınızı düşünemez, şaşkın bir hâlde bulundukça, ben içinize gelemiyeceğim. Ben gelmeden orada senin zihnin yorgunluktan kurtulmalı! Hürriyet'in dili açılmalı! Seniha'nın, mektup gelmedi diye düştüğü telâşlar bitmeli! Hâsılı Türkân içinizde

biraz geniş nefes alabilmelidir! Türkân'ın çehresi âilemizin hâlini gösteriyor. Gülmesi lâzım gelen böyle küçük bir yavrucak, neden o kadar çehreyi asmış? Demek ki etrâfında hep asık çehreler, gülmez gözler, söylemez ağızlar görüyor. Hiç böyle bir hayattan, *Yeşilköy* hayatı çıkar mı? İnsan feleğe küstüm diye, hayata küser mi? Şeytandan darıldım diye, Allāh'dan da darılır mı? Şetâret, saâdeti dâvet eder. Kasvet ise felâketi getirir. Siz orada kasvetli bulundukça, bize saâdetin geldiği yoktur. Saâdeti istiyorsanız, evlâtlarınızı etrâfınıza toplayıp, şetâretli sohbetlerle, çay ve yemek ziyâfetleriyle onu rûhunuza çağırmalısınız. O zaman saâdet perîsi de, beni kolumdan tutarak içinize getirir. Zihin yorgunluğu kasveti, kasvet de felâketi dâvet eder. Beni istiyorsanız şen bulununuz, ana ve evlâdlar berâber oturup şetâretle konuşunuz. Saâdetin tılısımı şetârettir. Beni çekecek mıknatıs, şen çehrelerdir. Aranızda nekadar güler yüz ve tatlı söz fazla olursa, ben de o kadar size yakın bulunurum, sevgili zevcem!

Perşenbe, 29 Temmuz, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCXLIV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 29 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta 1, 10, 17 Temmuz tarihli üç mektubunu aldım. Annenin de 2, 10, 17 Temmuz tarihli üç mektubunu aldım. 12 lirayı da aldım. Mektup almıyoruz diye sıkılıyorsunuz. Hâlbuki her mektubunuzda, yeni mektuplarımı aldığınızı görüyorum. Mektup gecikti diye, bu kadar sıkılmak doğru değildir. Filân geliyor, filânlar oraya gelecek diye meraklara düşmek de beyhûde.. Başkalarının gelip gitmesinden bize ne? Biz kendi işimize bakalım. Haber istiyorsanız, mektuplarımdan aldığınız haberler kâfîdir. Yeni mektuplarınız yine hep telâşlı olduğunuzu gösteriyor. Filânlar daha yeni tarihli bir mektup almışlar. Olabilir. Burada

da çok yakın tarihli mektup alanlar var. Bu beni merâka düşürmüyor. Ben haftada muntazaman iki def'a mektuplar, kartlar yazıyorum. Mektuplarımdan şikâyet edemezsiniz. O kadar çok yazdım ki, artık yazacak sözüm kalmadı. Hele bu kadar sinirli insanlara nasıl mektup yazacağımı da şaşırdım. Siz istiyorsunuz ki, her gün size bir mektubum gelsin. Bu mümkün müdür? Mümkün olsa da, bundan ne fayda çıkar. Mektuptan maksat, sihhatte olup olmadığımızı anlamaktır. Buranın havası çok iyi olduğu için, sihhat mes'elesi hiç merak edilebilecek birşey değildir. Bâhusus benim sihhatim çok sağlamdır. Denize girmek sihhatin mi'yârıdır. Deniz kime yaramazsa, vücûdü sağlam değil demektir. Hâlbuki deniz bana çok yarıyor. Suya girdikçe kuvvetim artıyor. Hâsılı sihhatim için merak ediyorsanız, bu merâkı büsbütün atınız. Mâneviyyâtıma gelince, bu hususta hiç merâk etmeniz lâzım gelmez. Benim dâima gönlüm şen, kalbim metīndir. Bu iki hâl hiçbir vakit benden ayrılamaz. Felek beni her felâkete dûçar edebilir; fakat, bu iki hazīnemi elimden alamaz. O hâlde benim için ettiğiniz meraklar hep beyhûdedir. Mektup haftada bir kerre gelsin. Bu kâfîdir. Size bu kadar nasihatli sözler yazıyorum. Sinirlerinizin sâkinleşmesine, bu sözler hiç te'sir etmiyor mu? Beni düşüneceğinize kendi refâhınızı, sihhatinizi düşünüp, biribirinize tesellî vererek muntazam, telâşsız, heyecansız bir hayat yaşarsanız daha iyi olur. Bu kara günler geçecek; fakat sükûnetle geçmeli. Rûhun her şeyden evvel sükûnete ihtiyâcı var. Sinirlenmek ise, sükûnetin düşmanıdır. İnsan ancak sükûnet içinde doğru düşünebilir, vazifelerini yapabilir. Telâş, heyecan insanı şaşırtmaktan başka birşeye yaramaz. Hürriyet, bu telâşları göre göre sinirli oldu. Zavallı Türkân da, daha bu yaşta iken telâşlara iştirâk ede ede, o da sinirli olacak. Bu sözleri sinirlerinize hâkim olasınız diye yazıyorum. Kardeşime, annene selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Perşenbe, 29 Temmuz, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCXLV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 29 Temmuz, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Senden ve Seniha'dan 2, 10, 17 Temmuz tarihli altı mektup aldım. 12 lirayı da aldım. Mektup gecikince sinirlenmeniz lüzumsuzdur. Başkaları oraya geliyor, yâhut Malta'ya gidiyor, bunlardan da merâka düşmek faydasızdır. Birgün elbette ben de gelirim. Sabır lâzım. Artık bu sinirlilik hâli bitsin. Benim sihhatim çok iyidir. Tavsıyen üzerine fanilâ giydim. Bak, ben söz dinliyorum. Sen de söz dinle de bu sinirlere bir nihâyet ver! Türkân'ın feryatlarını işitiyorum; fakat Allāh işitmiyor. Ona işittirmek lâzım. Her hâlde artık Allāh da acıyacak; çünki ayrılık felâketi haddini aştı. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e, İkbal'e selâm.

29 Temmuz, 1336
Kocan,
Ziya Gökalp

CCCXLVI. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 29 Temmuz, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Sen bütün gün Türkân'ı yanına alarak kapının önüne çıkıyorsun. Bu sûretle anneni yalnız bırakıyorsun. Düşünüyor, düşünüyor. Nihâyet zihni yoruluyor. Hâlbuki onun yanında oturup tatlı tatlı konuşsanız, hem onun zihni yorulmaz, hem de sen istifâde edersin. Bir de, senin gibi bir hanım kız kapnın önünde oturamaz. Senin yerin ya mektep, yâhut annenin yanıdır. Türkân da sokağa çıkarsa, orada hastalık mikropları alabilir. Sokak baştan başa mikrop yuvasıdır. Bundan başka annen de yukarıda yalnız kalırsa, kara hulyâlar kurar. Bu da iyi değildir. Onu tatlı düşünmiye, şen olmıya sevk etmelisiniz, sevgili kızım!

29 Temmuz, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCCXLVII. Kizim Türkân Hanim'a

Polverista — 29 Temmuz, 1920

Sevgili Kizim,

Bak, bu karttaki çocuk nasıl şen duruyor. Sen ilk resminde şaşkın bir tavır almıştın. İkinci resminde asık bir çehre ile hışımlı, gazaplı bakıyorsun. Mini mini yavrular, güler yüzlü olmalı. Amma sen etrâfında güler yüz görmüyorsun. O hâlde kabahat etrâfında bulunanların.. Onlar niçin bu kadar me'yus ve kederli. Daha doğrusu kasâvetli. Bu kasâvetten saâdet gelmiyor. Belki ayrılık gittikce uzanıyor. Bâri sana acısalar da biraz şetâretli bulunsalar. O vakit ben de içinize gelirim. Ben geldikten sonra şetâret gelmesini beklememeli. Belki, şetâret geldikten sonra ben geleceğim! İşte benim tılısmım da budur. O hâlde hepiniz şen ve şâtır olunuz, sevgili kızım!

29 Temmuz, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCCXLVIII. Zevcem Vecihe Hanim'a

Polverista — 2 Ağustos, 1920

Sevgili Zevcem,

Senin ve Seniha'nın 2, 10, 17 Temmuz tarihli altı mektubunuzu aldım. Oniki lirayı da aldığımı yazmıştım. Sihhatim son derece iyidir. Sizi düşünmekten başka bir endîşem yoktur. Mektubunuzda zihninizin yorgun olduğunu yazıyorsunuz. Zihin yorgunluğu boş düşüncelerden gelir. Daha doğrusu kederli düşünüşlerdir ki zihni yorar. Meserretli düşünüşler, şen fikirler rûha yorgunluk vermez. Bir ana için çocuklarına bakmak üzre sihhatine dikkat etmek bir vazife olduğu gibi, zihnini kederli düşünce-

lerle yormamak da bir vazifedir; çünki, zihnin yorgun bulunursa, yazdığın gibi, çocuklarımızın birçok suallerine cevap veremezsin. Hâlbuki bu cevâba, onların büyük ihtiyâcı var. Bu zavallılar babalarından mahrum! Anaları da suallerine cevap vermezse ne yapsınlar? Kalbleri tesellî ister, ruhları ümide muhtaç.. Bu rûhânî ilâçları onlara kim verecek? Şüphesiz anneleri.. Ah, o ise kederli düşüncelerle zihnini yormuş, çocuklarının sorgularına cevap verecek hâlde değil. Allāh aşkına söyle, bu câiz mi? İnsanın düşünüp düşünmemesi elindedir. Düşünürken de meserretli, yâhut kederli düşünmesi elindedir. Etrâfındakilere ümit ve tesellî vermek elindedir. Yalnız cehd ister, metânet ister. Bunlar ise sende var. Kendini kederli düşüncelere bırakmamak istedin mi, keder yanına uğrayamaz. Sen metîn oldun mu, çocuklarımız da metânetli olur. Hattâ, bu metânet uzaktan bana kadar gelir. Ah bilsen, bir âile anasının metânetli ve kahraman olması nekadar iyidir! Çocuklar analarının âyinesidirler. Anaları ümitli ise onlar da ümitli, anaları me'yus ise onlar da me'yusturlar. Boş yere düşüneceğine, çocuklarımızı etrâfına toplayıp konuşsan daha iyi olmaz mı? Diyorsun ki, yalnız Türkân'la konuşuyorum. Niçin? Onlar da Türkân gibi, senin sözlerine muhtaç değiller mi? Doğrusu, ben bu hâlinizden hiçbir şey anlamıyorum. İnsan için, sevdikleriyle berâber konuşmaktan büyük bir lezzet var mı? Ben, çocuklarımızın resimleriyle gece-gündüz konuşurken, sen kendileriyle konuşmuyorsun. Allāh aşkına, düşünmeyi bırak da konuş! Düşünmek birşeye yaramaz. Bu kederli düşünceler ne kendin için, ne çocuklarımız için iyi değildir. Benim için ise, hiç iyi değil.. Benim, sizin üzerinizde bir hakkım varsa, hepinizin şen, meserretli, şetâretli olmanızı istiyorum. Beni severseniz boş fikirleri, kara hulyâları bırakınız. Hâsılı, konuşunuz ki düşünmeğe vaktiniz kalmasın! Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 2 Ağustos, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCXLIX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 2 Ağustos, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Senin ve annenin 2, 10, 17 Temmuz tarihli altı mektubunuzu aldım. Mektuplarınızda yine ruhlarınızı telâşlı görüyorum. Niçin bu kadar telâşlısınız, anlamıyorum. Vâkı'a, biribirinin arkasından gelen hâdiseler hep can sıkıcı, ye's verici şeyler! Fakat, feleğin cevri arttıkça, insanın da metâneti artmalı değil midir? Bir de filân buraya gelmiş, filân oraya gitmiş, bunlar da sizi o kadar meşgûl etmesin. Biz kendi işimize bakalım. Başkalarına uymamız lâzım gelmez. Telâşlı olmamak için, zihnin toplu olması lâzımdır. Buna *cem'iyet-i hâtır* derler. Kalb endişesiz, rahat olmalı. Buna da *huzûr-ı kalb* adı verilir. Rûh da heyecansız ve sâkin olmalı. Buna da *sekînet* denilir. İşte, sen kendini bu hallere alıştırmalısın. Bu zamanın insanlarına sinir yaramaz. Bu devirde yaşayabilmek için, insan tamâmıyle sinirsiz olmalı! Sen sinirlerine hâkim olursan, annene[1] de doktorluk edebilirsin. Sinir doktoru olmak kolaydır. Kalbin metânetli ve ümitli bulunursa, başkasına da metânet ve ümit verebilirsin. Anneni düşünmeğe bırakma! Zihninin yorulması gösteriyor ki, kederli şeyler düşünüyor. Türkân onunla konuştuğu kadar, seninle Hürriyet de konuşsanız, düşünmeğe vakit bulamaz. Bilmem niçin, siz de Türkân gibi, annenize neden sokulmuyorsunuz? Türkân zorla onu söyletiyor. Yâhut daha doğrusu mizâcını iyi biliyor. Gâlibâ siz ona sıkıcı sualler soruyorsunuz. Türkân ise tatlı sözlerle, onun hoşlandığı kelimelerle kalbine tesellî veriyor. Siz de ayni şeyi yapamaz mısınız? Hürriyet eskiden annesini çok severdi. Şimdi bilmem, neden Türkân gibi ona enîs olmuyor. Hâsılı, dâima annenize karşı güler yüzlü, tatlı sözlü olmalısınız. Beni sevdiğinizi, onun kalbini şen tutmakla ispat etmelisiniz. Hayatta bu gibi sıkıntılar gelir, geçer; fakat kalb metîn, gönül şen olursa, hiçbir sıkıntının ehemmiyeti olmaz. Yakında kavuşacağız; fakat o zamana kadar rûhlarınızın sağlam ve şen olmasını isterim. Hep biribirinize metânet, tesellî, ümit vermelisiniz. Şen olan başka-

[1] Dalgınlıkla, *anne de* yazılmıştır.

sına da şetâret verir. Kim kederli görünürse, bu hâline mâni' olmalısınız. Âile meserret yuvasıdır. Âile içinde keder, hiddet, dargınlık, dedikodı memnu'dur. Bir âilenin ferdleri rûhan berâber olursa, Allāh da onlarla berâberdir. Siz hep meserretli ve şetâretli olduğunuz, bulunduğunuz zaman bilmelisiniz ki, ben de aranızdayım. Annene, amucana selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Pazartesi, 2 Ağustos, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCL. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 2 Agustos, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Senden her gün iki saat annenle oturup konuşmanı isterim; çünki o, mütemâdiyen kederli şeyler düşünüyor. Türkân'dan başka ona tesellî vermesini bilen yoktur. Siz, birtakım can sıkan suallerle onu üzüyorsunuz. Hâlbuki kalbi kırık bir adamla tatlı konuşmak lâzımdır. Türkân bunu biliyor. Siz niçin hâlâ bunu öğrenemediniz? Annene, amucana selâmlar, Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

2 Ağustos, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCCLI. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 2 Ağustos, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Annenle konuştuğun için çok iyi yapıyorsun. Annen senin çok zahmetini çekmiştir. Ona dâima meserret vermiye çalış. Düşünmesine meydan verme. Ablalarını da senin gibi yapmayı

zıyorum. Zâhiren bu sözlerim biribirine zıd görünür. Hâlbuki alıştır. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye, Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e selâm. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

2 Ağustos, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCCLII. Zevcem Vecihe Hanım'a

Polverista — 5 Ağustos, 1920

Sevgili Zevcem,

17 Temmuz tarihli mektubunuzdan sonra yeni posta gelmedi. Posta, gurbete düşmüş rûhlara ne büyük meserretler getirmekte olduğunu bilse, belki uçarak gelirdi. Ben dâima mektuplarınız geldiği zaman içlerinde şu sözleri beklerim : "Artık sinirlenmiyoruz, merâkın, düşüncenin muzir olduğunu, telâşın, heyecânın fâidesiz bulunduğunu anladık. Allāh'a tevekkül ederek, kalbimiz ümitle dolu olduğu hâlde sabrediyoruz. Sabah, akşam dâima çocuklarımızla oturup konuşuyoruz. Sıhhatimize, istirahatimize dikkat ediyoruz. Artık zihnim düşüncelerden yorgun değildir. Posta gecikti diye merak etmiyorum. Hâsılı rûhumuz istediğin gibi sağlamlaştı. Hayatımız da intizâma girdi. Hürriyet'e masallar söylüyorum. O da artık boş suallerle beni üzmüyor. Türkân gibi kalbime ümit ve tesellî veriyor". İşte benim mektuplarınızdan beklediğim böyle haberlerdir; çünki, kederlere mağlûp olmanız beni çok sıkıyor. İnsan bu kadar keder çektikten sonra, kedere de alışmaz mı? Zâten kedere alışılınca keder, kederlikten çıkar. Nasıl ki meseerte alışanlar da, artık meserreti duymazlar. Benim istediğim, sizin sinirlerinize hâkim olmanızdır. Boş düşüncelerle zihninizi yormamanızdır. Burada kiliseler muttasıl fişenk atarlar. Maksatları şeytanı korkutup kaçırmakmış. İslâmlar ise *E'ûzu* okurlar. Senin de zihnine birtakım meraklar, düşünceler musallat oluyorsa, bu fikirler şeytandır diyerek *E'ûzu* oku! Sana bâzan konuşma, bâzan da çok konuş ya-

benim maksadım, senin rûhunun sıkılmamasıdır. Bâzı misafir hanımlar gelir, can sıkıcı sözler söylerler. Onları dinlemek muzirdir. Bâzı misâfir hanımlar da rûha ümit ve metânet verecek sözler söylerler. Bunların sözleri ise ilâç gibidir. İyi kalbli, iyi rûhlu insanlarla konuşmak faydalıdır. Nasıl kitapların ve gazetelerin iyisi de, fenâsı da varsa, konuşanların, söz söyleyenlerin de hem iyileri, hem fenâları var. Vücûde âit hastalıkların kapısı mi'de olduğu gibi, rûha âit hastalıkların, merakların, endîşelerin kapısı da kulaktır. Kulağını yalnız iyi sözlere karşı açık tutup münâsebetsiz, muzir sözlere karşı dâima kapayan adam, dünyada rahat yaşar. İşte bundan dolayıdır ki sözleri rûhunu sıkan misâfir hanımlarla konuşmaktan sakın diyorum; fakat, insan hiç konuşmazsa, muzir düşüncelere dalar ki, bu da iyi değildir. Elbette kalbi iyi, sözleri zararsız bildik hanımlar da var. Onlarla ve çocuklarımızla dâima konuşmalısın. Kitap okutup dinlemelisin; fakat bu kitap da, iyi bir kitap olmalı. Hâsılı düşünmek de muzirdir. Dilini hayra âlet etmeyenlerle konuşmak da muzirdir. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 5 Ağustos, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCLIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 5 Ağustos, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta posta gelmedi. İhtimâl ki bugün, yarın gelir. Mektup gelince içinde neler yok? Senin Allāh'tan şikâyetlerin, annenin felekten şikâyetleri, Hürriyet'in tâli'ten şikâyetleri, yalnız şikâyet etmeyen, yalnız duâ eden içinizde bir Türkân var. Sinirlerine yalnız o hâkim. Demek ki umûmî deliliğe tutulmayan yalnız o kalmış. Bugün hakikaten bütün dünyada salgın hâlinde bir *sinir hastalığı*, bir *umûmî delilik* var. Herkes az-çok çıldırmış. Diplomatlar çıldırmış, gazeteciler çıldırmış. Tüccarlar çıldırmış. Bu tüccarlardan mal alanlar çıldırmış. Sonra herkes de

bunlara bakarak çıldırmış. Kimisinin babası, kimisinin kocası esâretteֹ.. Bunlar sinirlerine nasıl hâkim olsunlar? Yalnız Türkân gibi henüz bu umûmun deliliklerinden bîhaber olan bebeler sinirlerine hâkim kalabilmiş. Ey, bu umûmî delilik hâli ilâ-nihâye devam edebilir mi? Elbette edemez. Şüphesiz su bulandıktan sonra yine durulur; fakat dünyanın hâli bizim nemize lâzım? Biz kendi sinirlerimize hâkim olmağa bakalım. Mâdem ki elimizde irâdemiz var; bu irâde ile kederleri, merakları düşünceleri rûhumuzdan kovabiliriz. Mâdem ki alkımız var : Bu akılla merâkın, telâşın, heyecanın muzir olduğunu, metânetin, sekīnetin fâideli olduğunu anlayabiliriz. İnsan bu dünyaya zenginler gibi sefâhat sürmeğe gelmemiştir. Gālipler gibi istibdat etmeğe de gelmemiştir. İnsanın dünyaya gelisi, akıl, irâde ve mefkûre ile, bir hayvanın bir melek olabileceğini göstermek içindir : İnsan vücûdiyle bir hayvandır; fakat, aklına ve irâdesine tâbi' olarak mefkûrevî bir ahlâka yükselirse, o zaman rûhu ile tamamen bir melek olur. İnsanı ahlâkan yükseltecek zamanlar, büyük felâket zamanlarıdır. Mefkûre böyle ânlarda doğar ve kuvvetlenir. Akıl böyle zamanlarda vehimleri kovar, irâde böyle zamanlarda sinirlere, heyecanlara, ihtiraslara hâkim olur. Bu zamanlar insanları ya sefil, yâhut kahraman yapar. Mefkûresiz, akılsız, irâdesiz olanlar sefil olur. Vicdânına, mefkûresine kıymet veren, aklına ve irâdesine tâbi' olanlar ise kahraman olur. Tarih, dâima bu gibi zamanları hikâye etmekten hoşlanır; çünki tel'în edecek ferdleri de, takdîs edecek şahısları da bu devrelerde bulur. En fenâ ihânetler, bu gibi zamanlarda yapıldığı gibi, en yüksek fedakârlıklar da bu devirlerde görülebilir. İşte bu gün biz böyle bir mühim devre içinde yaşıyoruz. O hâlde aklımıza, irâdemize tâbi' olmağa çalışmalıyız. Umûmun deliliklerine uymayarak, mefkûrevî ahlâk neyi emrediyorsa, vicdânımızda onun seslerini nasıl işitiyorsak, öyle hareket etmeliyiz. Umûmî delilik ne zaman geçecek diye beklemiyelim. Biz akıllı olalım. İşte ben de, kendi kendime böyle şeyler düşünüyorum. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Perşenbe, 5 Ağustos, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCLIV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 5 Ağustos, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Yeşilköy'ü unutmadım. İşte bu kartta da *Yeşilköy*'ü görüyorum[1]. Hürriyet'e, Türkân'a birçok kartlar gönderdim. Bilmem geliyor mu? Bana, kendinden bahset diyorsun. Benim sihhatim iyi, gönlüm şen, kalbim metîn, rûhum sağlam. Okuyorum, denizde yüzüyorum. Düşündüğüm zaman da yalnız tatlı şeyler düşünüyorum. Bütün fikirlerim ya geçmiş zamanımıza, yâhut gelecek hayatımıza âittir. Ayrılık bir felâket ise de, ayni zamanda insana sevgisinin derecesini gösterdiği için, biraz da faydalıdır. Doğrusu ben, âile sevgisinin bu derece şiddetli sûrette rûhumda hâkim olduğunu bilmiyordum. Kardeşime selâm. Çocukların gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

5 Ağustos, 1336
Kocan,
Ziya Gökalp

CCCLV. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 5 Ağustos, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Sana her hafta kartlar gönderiyorum. Bilmem alıyor musun? Hep de manzara kartları gönderiyorum. Senden de yalnız bir şey istiyorum : Türkân gibi sen de annene tesellî ve meserret ver. Onun yapabildiğini sen yapamaz mısın? Sen zekânı, aklını böyle bir zamanda gösterecektin. Bak, ablan nasıl metânet ve

[1] Bu kartta güzel bir köy manzarası ile, kucağında küçük bir çocukla yeşillikler üzerine oturmuş genç bir kadın ve iki çocuk tasvir edilmiştir.

kahramanlık gösteriyor. İyi bir ev hanımı oldu. Annesini yormuyor. Ev işlerini o yapıyor. Sen de yardım etmelisin. Hâsılı akıllı bir hanım kız olmanı isterim, sevgili kızım!

5 Ağustos, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCCLVI. Kızım Türkân Hanım'a

Polverista — 5 Ağustos, 1920

Sevgili Kızım,

Annen seni çok medhediyor. Senden çok memnun. Ben de senden memnunum; çünki annesini seven, babasını da seviyor demektir. Ablalarını da annenin yanına topla. Hepsini konuştur. O zaman ben de içinizdeyim demektir; çünki benim cismim burada ise de, rûhum oradadır. Gönlüm, kalbim, aklım, fikrim hep oradadır. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

5 Ağustos, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCCLVII. Zevcem Vecihe Hanım'a

Polverista — 9 Ağustos, 1920

Sevgili Zevcem,

Yine mektup almadım; fakat senin gibi sinirlenmedim de.. Mektuplarınız mutlakā yoldadır, gelecek! Posta geç geliyor diye niçin sinirleneyim? Mektuplarınız gelse de, gelmese de ben gözlerimi kapayınca sizin yanınızdayım. Ayrılık, beni rûhânî berâberliğe sevkediyor. Yaşamaktan, düşünmekten bezginim. Yalnız size kavuşmak için yaşıyorum. Senden, çocuklarımızdan uzak yaşamak ne büyük iztirap imiş? Mektuptan bile mahrum olursam nasıl yaşarım? Fakat işte ben yine yaşıyorum; çünki siz

benim yaşamamı istiyorsunuz. Gözlerimi kapayınca sizi görüyorum. Bunu da bir berâberlik sayıyorum. Gûyâ sen bana masal söylüyorsun. Ben de tatlı tatlı dinliyorum. Eski günleri hatırlıyorum. Mangal başında ne güzel sahlep yapardım. Sobada kaşar peyniri kızartırdım. Diyâribekir'de geçen hayatımız ne tatlı bir hayattı? Niçin yurdumuzdan çıktık? Niçin ocağımızı terkettik? Köylerde ne güzel çadır hayatı yaşardık! Su yerine ayran içmek, nekadar tatlı idi! Şimdi burada da yoğurt yapıyorlar. Yaz geldiği için dondurma da yapılıyor. Buranın yemişleri iyidir. Hele üzümü çok güzeldir; fakat, bence hepsi boş! Bir kulubede, hattâ bir dağ başında berâber yaşamamızı her şeye tercih ediyorum. Çocuklarımızın gürültüsü arasında berâber yaşamak ne tatlı imiş? Gurbet gittikçe uzanıyor; fakat, her hâlde bir nihâyeti vardır. Ergeç yine birgün mutlakā kavuşacağız. Benim ümidim canlıdır. Gönlüm şendir. Yaşamak isteyen dâima şen olmalıdır. Geçmişte, gelecekte dâima sizinle berâber yaşadığımı ve yaşayacağımı düşünerek, şen bir hayat yaşamaktayım. İşte, benim hâlim budur. İster bu hâli delilik say, ister akıllılık say! Felâket zamanını böyle geçirmeğe azmettim. Siz de böyle yaparsanız iyi olur. Kardeşime selâm. Çocukların gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Pazartesi, 9 Ağustos, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCLVIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 9 Ağustos, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Pazartesi, Çarşanba ve Cuma sabahları denize gidiyorum. Bunun içindir ki Pazartesi mektuplarını geceden yazıyorum. Şimdi karşımda Valletta şehri elektrik ziyâları içinde.. Hiç susmayan kilise çanları taninlerinde devam ediyorlar. Bir taraftan da tramvayların, otomobillerin sesleri geliyor. Hava kısmen bulutlu olacak ki, semâda az yıldızlar görünüyor. Zayıf bir rüzgâr eserek harâreti biraz ta'dil ediyor. Ben bu hâlde masa başında

oturmuş, size mektuplar yazıyorum. Ah, iki seneye yakındır ki yuvamdan ayrı bulunuyorum. Birbuçuk senedir ki, yalnız mektuplar vâsıtasıyle sizinle konuşuyorum. Bir baba için, evlâtlarının tam tahsil zamanında onlardan uzak kalmağa mecbur olması ne büyük felâkettir. Türkân, bir babası olduğunu yalnız kulaktan biliyor. Henüz gözleriyle görmemiş. Yâhut yalnız kâğıt üzerinde resmini ve yazısını görmüş. Bu zavallı çocuk, dünyaya karşı gözünü açar açmaz felâket, hep felâket gördü. Bundan dolayıdır ki, resimde bile çehresi hiddetli çıkmış. Kime karşı hiddetli? Onun kalbindekini yalnız Allāh bilir. Her hâlde bu mini mini yavruların âhı kalmıyacak! Sabırlı olursak, bu felâket zamânı mutlakā bitecektir. Rûhun yiğitliği, sabır ile metânetten ibârettir. Bu iki kanada mâlik olan rûhlar selâmete vâsıl olabilirler. Bilmem, sen de Türkân gibi, annene metânet verebiliyor musun? Hürriyet, sükûtîliğe dalmış.. Annenizle konuşan yalnız bir Türkân var. Hepiniz biribirinize metânet verseniz nekadar güzel olur! Hayat, rûhların birleşmesiylę daha iyi yaşanabilir. Rûhların birleşmesi, en büyük felâketleri mağlûp eder. Ben rûhumu uzaktan sizin rûhlarınızla birleştiriyorum. Siz yakından rûhlarınızı birleştirmez, ayrı ayrı düşüncelere dalarsanız, metânetiniz kuvvetli olmaz. Hâlbuki metânete ihtiyâcınız vardır. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Pazartesi, 9 Ağustos, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCLIX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 9 Ağustos, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Sihhatim iyidir. Kedersiz, şen bir hayat yaşıyorum. Bütün zamânım kavuşmak zamânını tehayyül etmekle geçiyor. Bu hafta mektup alamadım. Senin sinirlerine hâkim bulunduğunu bilsem, daha müsterih bir hayat yaşıyacağım. Zihninin yorgun

olması çok düşünmektendir. Boş düşünceler muzirdir. Konuşmak, oturduğun hâlde bir el işiyle uğraşmak daha iyidir. Ben düşünmem bile! Hayatı teessüflerle düşünmek iyi değildir. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

9 Ağustos, 1336

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCLX. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 9 Ağustos, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Sen de Türkân gibi konuşmıya başlamışsın. Annen diyor ki, bana tatlı sözler söylüyor. Bu hâlinden çok memnun oldum. Annenle konuşa konuşa, benimle konuşmak için de söz hazırlamış olursun; çünki ben gelince senden çok sözler istiyeceğim. Türkân'dan söz istemiye hâcet yok. O zâten kendiliğinden söyler. Hem niçin söylemesin? Derdini içerisinde saklamaktansa, söylemesi daha iyidir. Annene, amucana selâm. Seniha'nın, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

9 Ağustos, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCCLXI. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 9 Ağustos, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu resimde bir kadın çoban, bir koyun sürüsünü güdüyor. Burası da *Yeşilköy*'den bir manzara. Ben hep *Yeşilköy*'ü tehayyül etmekle vakit geçiriyorum. Orada berâber mes'ud bir hayat yaşayacağız. İnşa'llāh bu gün yakındır. Annene, amucana selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm.

9 Ağustos, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCCLXII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 12 Ağustos, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Senden ve Seniha'dan 24 ve 31 Ağustos[1] tarihli dört mektupla kardeşimden 24 tarihli bir mektup aldım. Zekeriyâ Bey'den de yeni bir mektup geldi. Buranın yazı da, kışı gibi iyidir. Kışı çok soğuk olmadığı gibi, yazı da çok sıcak değildir. Dört tarafı deniz olduğu için rüzgâr eksik olmaz. Sihhatim çok iyidir. Zâten burası bir tebdîl-i hava mevkı'i gibidir. Hastalar bile buraya gelseler şifâ bulurlar. Fanilâyı çıkarmıştım. Sen yazınca yeniden giydim. Burada yoğurt yapmağa başladılar. Artık her gün sarmısaklı ve yoğurtlu patlıcan kızartması, yâhut tatar-böreği yiyoruz. "Denize gir fakat yüzme", diyorsun. Ben bundan, "uzaklara açılma!" mânasını anladım. Bu sözünü de tutacağım. Geçen gün karşı yakaya kadar yüzerek gidip geldim. İnsan suya girince, çocukluğu hatırına geliyor. Zâten ben bir türlü çocukluktan, gençlikten dışarı çıkamıyorum. Çocukluk şetâret, gençlik metânettir. Hayat bunlarsız nasıl yaşanır? Benim nasıl yaşadığımı soruyorsun : Türkân gibi desem, bilmem inanır mısın? İnsanların yalancı hakikatlerinden uzak, hakikatten daha doğru olan hayâller, masallar, ru'yâlar içinde yaşıyorum. Felâkete dîn gözüyle bakıyorum; saâdet oluyor. Buluta şiir gözüyle bakıyorum; kanadlı melek oluyor. Zayıfa ahlâk gözüyle bakıyorum, kavî oluyor. Mağlûba felsefe gözüyle bakıyorum; gālip oluyor. İşte ben hayatı hep böyle çocuk gözüyle görüyorum. Yüzümde, ihtiyarların ekşi suratı görülmez. Ağzımdan, ümitsizlerin me'yus sözleri işitilmez. İyi haber geldiği zaman fazla sevinmem; çünki yalan olmak ihtimâli var. Fenâ havâdis işittiğim vakit çok kederlenmem; çünki uydurma olması mümkün. Ne kahkaha ile gülerim, ne de çehremi asarım. Sinirlerime hâkim, fakat içerimden gelen mefkûreli hamlelere tâbi' hem bir filosof, hem de bir çocuk

[1] Gökalp, dalgınlıkla *24 ve 31 Temmuz* yerine, *24 ve 31 Ağustos* yazmıştır; tarihinin yanlışlığını gerek bu mektubun 12 Ağustos'ta yazılmış olması, gerek Seniha Hanım'a gönderdiği 12 Ağustos tarihli mektubunda *24 ve 31 Temmuz* tarihli mektupları aldığından bahsi (Nu. CCCLXIII.), açıkca gösterir.

hayatı yaşarım. Hâsılı kulağım gürültüler içinde iken gönlüm dâima şen, gözüm kara topraktan başka birşey görmediği zaman bile, rûhum yeşil bir ilkbahar içindedir. İşte ben rûhumun içindekî bu yeşil çemenzâr üzerinde, Türkân gibi sıçrayıp oynuyorum. Burası güzel bir ada olmasa bile, kalbimin içi güzel bir dünyadır. Vücutce sizden uzak olduğum hâlde, bu derûnî âlemde seninle ve çocuklarımla berâber yaşıyorum. İnşa'llāh yakında hakikî bir sûrette kavuşuruz. Oniki lirayı aldım. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 12 Ağustos, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCLXIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 12 Ağustos, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta senden ve annenden 24 ve 31 Temmuz tarihli dört mektupla, amucandan 24 tarihli bir mektup aldım. Fatma'cık hastalanmış, geçirmiş. Orada hâlâ hastalık var demek. Burada hastalığın izi bile yok. Bademcik, âdeta bizde soy hastalığıdır. Herkeste var; fakat tedâvîsiz bırakmamalı! Bilmem ki hıfzi's-sihhaya dikkat ediyor musunuz? Mektuplarından, postaya yine senin gittiğin anlaşılıyor. Hem anneni yalnız bırakmak, hem de otomobiller, tıramvaylar adamları çiğnediği bu tehlikeli zamanlarda uzak yerlere gitmek hiç de muvâfık değil. Gālibâ gidecek başka kimse yok. Hürriyet Türkân'a ders, Türkân annesine tesellî veriyor. Bâri sen de, Hürriyet'e birşeyler okutuyor musun? Ben de dönüp dolaşıp hep bu noktaya geliyorum. Ne yapayım, bu asırda tahsilsiz kalmış bir genç kızı aklım almıyor. Bu gün insanı insan yapan okuyup yazmaktır. Herkesten âlim, yâhut edîb olmak istenilmez; fakat okuyup yamak, hisaptan a'mâl-i erba'ayı yapabilmek behemehâl istenilir. Bir ev kadınına da, bir işçi kadınına da bunları bilmek lâzımdır; fakat, öğreten olmazsa,

bir çocuk bunları kendi kendine nasıl öğrenir? Türkân büyük olsaydı, senden zorla ders almasını bilirdi; fakat, Hürriyet onun gibi cesur değil. Sen de okumayı bırakma! Fakat iyi kitaplar oku! Annene de güzel kitaplar okusan, belki dinlerken düşünmekten vaz geçer. Onun da düşünmesine mâni' olmağa çalışınız. Kederli şeyler düşünerek zihnini yoruyor. Bu ise iyi birşey değildir. Ona zihnî ve rûhî bir istirahat lâzımdır. Bedenen de istirahate ihtiyâcı var. Ben de, kendimi istirahate terketmişim. Eskisi gibi, uzandığım zaman kitap okurum. Ne zihnimi, ne vücûdümü yormam. Annen de vücûdünü ve zihnini yormasın; fakat zihnini yormamak için, can sıkacak sözler işitmemesi iktizâ eder. Boşboğaz kadınlar gelirse yanına sokmayın. İnsan rûh hastalığını yâni sinirliliği kulağından alır. Kulağı rahat olanın, başı da rahat olur. Zâten bu kadar mihnet çektikten sonra, sinirler de kuvvetlenir. Sinir, gerçekten derdi olmayanlara yalancı derdler verir; gerçekten derdi olanlarda, artık sinirin işi yoktur. Annene, amucana, Feyziye, Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Oniki lirayı aldım. Kendinizi sıkıntıda bırakıp bana para göndermeyiniz. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Perşenbe, 12 Ağustos, 1336 — Polverista

Baban,
Ziya Gökalp

CCCXLIV. KIZLARIM HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 12 Ağustos, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Yeşilköy'e dâir çok manzaralar var. Bunlara baktıkca istikbâldeki güzel hayatı şimdiden yaşamış olursunuz. Bu hafta 24 ve 31 Temmuz tarihli, annenizle ablanızdan ve amucanızdan beş mektup aldım. 12 lirayı da almıştım. Sihhatim çok iyidir. Sizden ayrı olmaktan başka bir mahrûmiyyetim yoktur. İstirahatli bir hayat yaşıyoruz. Siz de bana kart gönderseniz, nasıl yaşadığınızı anlatırdınız. Ben bütün ahvâlimi yazdım. Burayı da keçilerine,

çarşaflarına varıncaya kadar anlattım. Siz de bana malûmatlı kartlar yazmalısınız. Annenize, amucanıza selâmlar. Seniha'nın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allah'a ısmarladım, sevgili kızlarım. İkbal'e de selâm.

Malta — 12 Ağustos, 1336

Babanız,

Ziya Gökalp

CCCLXV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 17 Ağustos, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Son aldığım mektubun 31 Temmuz tarihlidir. Mektuplarınızı aldıkça yeni hayat buluyorum. Ahvâlimden bahsetmediğim için şikâyet ediyorsun. Hasretli bir adamın hâli nasıl olur? Duygusuz, şuûrsuz bir kuş bile yuvasından, eşinden, yavrularından ayırırlarsa tehammül edemiyor. Ya, ben insan iken, şuûrum ve hâfızam var iken, nasıl yuvamı unutabilirim? Nasıl ayrılığa tehammül edebilirim? İçerimdeki hicran ateşlerini yazmakla, sizi müteessir etmekte ne fayda var? Ahvâlimden bahsetmeyişim bundan dolayıdır; çünki benim dünyam, sevgililerimdir. Onlardan uzak bulunduktan sonra, yerim cennet gibi olsa da hiç hükmü yoktur. Sevgililerim nerede ise, benim için cennet orasıdır. Cehennem, insanı sevdiklerinden ayrı bulunduran mevkı'dir. Hâlimi anlamak için çok düşünmeğe hâcet yok. Sen ne hâlde isen ben de öyleyim. Ayrılık hepimizi sersem etmiştir. Yalnız sen, sinirlerine tamâmiyle hâkim olamadığın için şen görünemiyorsun. Ben ise, herkese karşı şen ve şâtırım. Belki de kendimi unuttuğum zamanlar gerçekten de öyleyim; fakat, sizden uzak bulunduğumu, size bir yardımda bulunamadığımı düşününce derhâl hakikate avdet ediyorum. Şüphesiz, yanınızda bulunsam bir dakika bile sıkılmana meydan vermem. Sözlerim, doğru olduğu için mi, yoksa sana tatlı geldiği için mi, rûhunun bütün endîşelerine, meraklarına ilâç gibi te'sir eder; fakat, ne fâide ki şimdi uzaktayım. Sen orada bin türlü merakların, vehimlerin pençesinde inliyorsun.

Ben gelip de birkaç sözle sana tesellî veremiyorum. Bâri mektuplarımla bu tesellîyi verebilsem! Fakat, mektuplarım da geç gidiyor. Her gün posta olmalıydı ve hiç olmazsa mektuplar bir haftada ulaşabilmeliydi! Artık, bunları da istemem. Allāh bir iyilik yapacaksa bu ayrılığı kaldırsın! Artık sabrım, tehammülüm tükenmeğe başladı; fakat, bu sözüme bakıp da sabrı, tehammülü elden bırakma! Kavuşuncaya kadar sabırdan, teslīmiyyetten başka çâremiz yoktur. Elden geldiği kadar şen ve mesrûr olmağa, metânetimizi muhâfaza etmeğe borçluyuz. Dâima şen ve beşûş olan, nihâyet murâdına erer. Kardeşime selâmlar. Çocukların gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Salı, 17 Ağustos, 1336 — Polverista

Hasretli Kocan,

Ziya Gökalp

29. Kızım Seniha Hanım'a

Polverista — 17. VIII. 1920

Sevgili Kızım,

31 Temmuz tarihli mektubundan sonra, yeni posta gelmedi. Yalnız mektup aldığım, yâhut yazdığım zaman kim olduğumu, kimlere muhabbetle bağlı bulunduğumu hatırlıyorum. Başka vakitler dalgın, kendimden habersiz bir hayat yaşıyorum. Size teallûk eder bir işim olmadığı zaman, uyanıklığı ne yapayım? Zâmanımın birçok kısımları okumakla, yâhut uyumakla geçiyor. Gezmekten, dolaşmaktan da bir zevk alamıyorum; fakat mektup geldi mi, derhâl uyanıyorum. Rûhumun kuvveti artıyor. Gözlerimin nûru bile âdeta çoğalıyor. O zaman, hayat ne imiş, ben kim imişim, şimdi nerede bulunuyorum, bunları hep hatırlıyabiliyorum. Bir de mektup yazarken kendi şahsiyetime sâhip oluyorum.

İnsan rûhen yalnız bulunmak nekadar fenâ imiş.. Bir rûh başka ruhlara muhabbetle bağlı bulundu mu, artık onlarsız yaşıyamaz. Onlardan ayrı bulunduğu zaman, binlerce insanın içinde bile olsa yine yalnızdır. Günlerce kalbim ateşsiz, rûhum güneş-

sizdir. Yalnız mektuplarınız geldiği zaman kalbimde şetâret, rûhumda kuvvet duyuyorum[1]. O hâlde, mektup yazmakta hiç tenbellik yapmayınız. Vâkı'a şimdiye kadar muntazaman mektuplarınızı aldım. Hiçbir hafta beni mektupsuz bırakmadınız. Yalnız, evvelleri daha çok yazardınız. Ne ise, şimdi buna da râzıyım. Yalnız, yaşayışınıza dâir daha çok tafsilât verseniz daha iyi olur. Benim bâzan şikâyet damarım tutar da böyle dertli sözler yazarım. Sakın bunu benim dâimî hâlim sanmayasınız. Ben bil'akis herkesten daha şen, daha beşûş, daha meserretliyim; çünki rûhumda tevekkül ve teslīmiyyet duyguları kuvvetlidir. Bir felâkete karşı tedbīr olmayınca sabırdan, teslīmiyyetten başka çâre yoktur. Tedbīrin yapamayacağı şeyi zaman yapabilir. O hâlde, işi zamâna bırakmak lâzım.. Zamanla merhametsizler de merhamete muhtaç olurlar. O zaman şefkat lüzumunu anlarlar. İnşa'llāh birgün yine adâlet hâkim olur. Haksızlıklar nihâyet bulur. O zaman biz de bu felâketlerden kurtuluruz.

Annene, amucana selâmlar, Nedim Bey'e, Feyziye Hanım'a selâmlar.. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm.. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızım[2]!

Polverista — Salı, 17 Ağustos, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCCLXVI. SEVGİLİ KIZLARIM HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 17 Ağustos, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Annenizden ve ablanızdan 31 Temmuz tarihli iki mektup aldım. Türkân bebeğiyle oynuyor. Ben de oraya gelsem, kendi bebeğimle yâni Türkân'la oynıyacağım. Sihhatim çok iyidir.

[1] Krş., A. N. Göksel, bu son cümle mevcut değildir.

[2] "Resmî esir mektubu kâğıdına mürekkeple" yazıldığı kaydi ile neşredilen bu mektubun aslı Ali Nüzhet Göksel'dedir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 34). Lûtfettikleri aslı ile karşılaştırarak neşrediyoruz.

Postaya hiç kart vermiyorsunuz. Annenize, amucanıza selâmlar. Seniha'nın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Nedim Bey'e selâmlar. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızlarım.

17 Ağustos, 1336

Babanız,

Ziya Gökalp

CCCLXVII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 19 Ağustos, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Sabah erken kalktım. Sana bu mektubu yazıyorum. İki sene ayrılıktan sonra, hâlâ mektuptan başka bir vâsıta ile konuşamıyoruz. Zaman bir ırmak gibi akıp geçiyor. Dünya hâlden hâle giriyor. Bu değişmelerin sonu ne olacak? Kimse şimdiden kestiremez; fakat, her hâlde bir şey muhakkak ki, o da birgün bütün bu fenâlıklar bitecek. Dünyada yalnız iyilik hâkim olacak. Dīn bize bunu va'dettiği gibi, ilim de va'dediyor. İstikbâl, evvelden mâlûm olmaz. Birşey mâlûm olmayınca iyi olması da, fenâ olması da mümkün demektir. Bâzı adamlar, istikbâlin mutlakā fenâ olacağına hükmederler. Bunlar kalbi kasvetli olan kimselerdir. Bâzı adamlar da, istikbâlin iyi olacağına hükmederler. Bunlar da kalbi vecdli olan kimselerdir. İkisinin de elinde bir delīli yoktur. O hâlde, ağzını şerre açmaktansa, hayra açmak daha iyi değil mi? Bundan başka, ilim bize makineler gibi, mefkûrelerin de terakkî ettiğini, memleketler arasındaki yollar kısaldıkça, ahlâkın da dâiresi genişlediğini ispat etmiyor mu? İnsanlardaki akıl ve irâde arttıkça, fenâlığa râzı olmamaları ve tehammül etmemeleri de, o nisbette artmak lâzım gelmez mi? İşte bu gibi düşünüşler, bana istikbâlin iyi olacağını gösteriyor. Bundan dolayıdır ki, dâima istikbâlin iyiliğine karşı ümitli ve īmânlı yaşadım. Gördüğüm kara manzaralar, beni bu ümidimden ve īmânımdan geri çeviremedi. Ferdler ru'yâ gördüğü gibi bâzan, milletler de ru'yâ görürler. İşte, bu günki hâller de, bir nevi' içtimâ'î ru'yâ hâletleridir. Birgün, cemiyetler bu ru'yâdan da uya-

nacaklar. Şimdi sevinen o zaman ağlayacak, şimdi ağlayan o zaman gülecek. Ferdler serhoş olduğu gibi, bâzan milletler de serhoş olur. Serhoşlar meclisinde neler söylenmez, ne kararlar verilmez? Her hâlde, bütün büyük filosoflar insâniyyetin gittikçe tekâmül edeceğine, ahlâkın gittikçe yükseleceğine kā'ildirler. Âlemin hâli bu fenâ şekilde devam edemez. Bu siyah gecenin, elbette beyaz bir sabahı vardır. İnsan için me'yûsiyyet bir sinir za'fı, ümitsizlik bir hastalıktır. Sinirleri kuvvetli olanlar doğru düşünür ve doğru görürler. Hattâ sinirleri kuvvetli olanlar, felâket içinde de mes'ud yaşarlar; çünki felâket onlar için fenâ bir ru'yâdan ibârettir. O hâlde, biz de sinirlerimizi kuvvetlendirelim, Allāh'a güvenip sabredelim. İnşa'llāh netice hayrdır. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a ve Nedim Bey'e selâm. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

19 Ağustos, 1336 — Polverista, Perşenbe

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCLXVIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 19 Ağustos, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

31 Temmuz tarihli mektuplardan sonra, mektup almadım. Zekeriyâ Bey'in beşinci mektubunu aldım. Ona yazdığım mektupların cevâbı iki ayda geliyor. Demek ki bir ayda gidiyor, bir ayda geliyor. Sen, mektuplarında ahvâlinize dâir hiçbir şey yazmıyorsun. Türkân'ın sözleri olmasa, mektuplar boş kalacak. Demek ki içinizde sağlam sinirli ve düşünebilen yalnız Türkân kalmış. Yâhut herkes sözünü ona söyletiyor. Bu sözleri şaka olsun diye söylüyorum. Her söz ciddî olmaz ya! Ne yapayım? Gönlüm istiyor ki, mektuplarınız ahvâlinize dâir haberlerle daha zengin olsun. Ben burada yapayalnızım. Mektuplarınızdan başka bir enîsim yoktur. İnsan sevdiklerinin arasında bulunmazsa, kalabalık içinde de yalnız demektir. Ben, yalnız sizin aranızda iken

bir cemiyet hayatı yaşadığımı hissediyordum. *Âile*, cemiyetlerin en küçüğü, fakat en canlısıdır. Âile cemiyeti, millî cemiyetin temelidir. Âile nekadar kuvvetli olursa, millet de o kadar kudretli olur. Âileyi kadın yapar, o hâlde millet de kadının bir eseri demektir. Bizde kadınlar iyi tahsil görmedikleri için, âile yükselemiyor. Âile yükselemeyince, millet de geride kalıyor. O hâlde, terakkînin başı kadın terbiyesidir; kızların iyi yetiştirilmesidir. Bütün islâhat, her şeyden evvel kız mekteplerinden başlamalıdır. Kızların iyi terbiye edilmesi, bir milleti yeniden ihyâ edebilir; çünki iyi kadın, iyi âileyi vücûde getirir. İyi âileden de, iyi bir millet doğar. Bundan başka, insan yalnız âile içinde mes'ud olabilir. Bir insanı cennette âilesiz yaşatınız, mes'ud olamaz. Hâlbuki cehennemde bile âilesi arasında yaşayan insan mes'uddur. Benim burada rahat olup olmadığımı soruyorsun. Hiç âilesinden uzak olan bir adam, gönül istirahati duyabilir mi? Yememiz, içmemiz mükemmel! Adanın havası da çok iyi! Fakat, bu maddî şeyler neye yarar? Ben rahatı ve istirahati, ancak âilemin içinde duyabilirim. Bundan başka, insanı mes'ud edecek iyi bir felsefem de vardır; fakat, bu da beni âilemden uzak bulundukça mes'ud edemez. Bunlar yalnız rûhun bâzı ihtiyaçlarını tatmin edebilir. Maddeten rahattayım, fikren müsterihim; fakat sizden ayrı bulunduğum için kalben, rûhen muztaribim. Bu iztirap ancak âilemin içinde bulunduğum zaman zâil olacaktır. Annene, amucana selâm. Çocukların gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Perşenbe, 19 Ağustos, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCLXIX. Kızlarım Hürriyet ve Türkân Hanımlar'a

Polverista — 19 Ağustos, 1920

Sevgili Kızlarım,

Sıhhatim iyidir. Sizi düşünüyorum. İki sene oluyor ki hasretinizi çekiyorum. Felek bize acımıyor; fakat Allāh bize acıyacak. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Burada havalar çok iyi. Yalnız ay-

rılık fenâ. O da birgün nihâyet bulur. Annenize, amucanıza selâmlar. Seniha'nın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye Hanım'a selâmlar. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızlarım!

19 Ağustos, 1336

Babanız,

Ziya Gökalp

CCCLXX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 23 Ağustos. 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

31 Temmuz tarihli mektuplardan sonra, yeni mektup almadım. Posta ile teahhüdlü mektuplar alanlar oluyor. Sefârethâne onbeş günde bir, bâzan üç haftada bir postaya mektuplarınızı veriyor. Mektup almayınca ne yazacağımı bilmiyorum. Bundan dolayıdır ki mektuplarım birer ilmî makāle gibi oluyor. Yâhut bâzan mâzîden, bâzan istikbâlden bahsediyorum. Hâlden bahsetmemek daha iyi! En tatlı meşgûliyyetim geçmiş zamanları düşünmektir. Geçmiş zamanlar, berâber geçirdiğimiz zamanlar olduğu için tatlıdır. O tatlı hayatı yine yaşayacağız. Ben, artık büyük şehirlerden nefret ediyorum. Yeşil bir köyde, yâhut küçük bir kasabada münzevî bir yuva yaparız. Çocuklarımızı okutur, terbiye ederiz. Evimizde küçük bir bahçemiz olur. Yemiş ağaçları, çiçekler, sebzeler yetiştiririz. Kümeste tavuklarımız, hindilerimiz yumurtlarlar. Arı kovanlarımız bize bal hazırlar. Koyunlarımız, ineklerimiz bize tâze süt, tereyağı, yoğurt ve peynir verirler. Türkân kuzularla oynar. Hürriyet'le Seniha derslerine çalışırlar. Yemeğimizi bahçede yeriz. Çayımızı kırda bir ağaç altında içeriz. Bu ayrılıkların öcünü almak için hiç ayrılmayız. İnsan için en büyük saâdet, zihnin müsterih olması, kalbin sevgililerle berâber yaşadığını duymasıdır. Ayrıldığımız zamandanberi zihnim hep sizinle meşgûl! Kalbim ayrılık acılarıyle muztarip! İstirahati, ancak sizinle berâber olduğum zaman bulacağım. Burası cennet kadar güzel bile olsa, benim için cehennemdir. Âilemle berâber olmadıktan sonra iyi havayı, güzel semâyı, mâvî

denizi ne yapayım? Evvelleri hiç olmazsa haftada bir mektup alırdım. Şimdi iki yâhut üç haftada bir ancak alabiliyorum. Ayrılığa, bir de mektupsuzluk inzimâm ediyor; fakat, bütün bu mahrûmiyyetler birgün bitecektir. Her şeyin bir nihâyeti vardır. Benim kalbim kasvetlerden uzaktır. Allāh'a tevekkülüm kuvvetli olduğu için, gönlüm şendir. Kederlere mağlûp olmak âcizlikten gelir. Metīn adamlar kederlere galebe çalarlar. Sizin de metânetli olduğunuzu mektuplarınızdan anlıyorum. Benim sihhatim çok iyidir. Maddî istirahatim de mükemmeldir. Ayrılıktan başka iztirabım yoktur. İnşa'llāh yakında bu da nihâyet bulur. *Yeşilköy*'de mes'ud hayatımıza başlarız. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 23 Ağustos, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCLXXI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 23 Ağustos, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu mektubu gece yazıyorum; çünki sabah erkenden denize gideceğim. Yarın posta günüdür. Mektupları geceden hazırlamak lâzım! 31 Temmuz tarihli mektuplardan sonra hiç mektup almadım. Mektupların bu kadar gecikmesi de tehammülü kırıyor. Zâten birbuçuk senelik ayrılık rûhumu ezdi. İnsanın kalbi taş olsa, demir olsa yine bu ayrılık ateşine dayanamaz. Bereket versin ben felsefe ile kendime tesellî buluyor, metânetimi, ümidimi, īmânımı muhâfaza edebiliyorum; fakat sizin aranızda en ümitli ve īmânlı Türkân'ı görüyorum. O hiç gazete lâflarına, sokak dedikodılarına ehemmiyet vermiyor. *Babam gelecek* diyor. Vâkı'a hepinizde de metânet var; fakat, Türkân şetâretini de muhâfaza ediyor. Kedere mağlûp olmuyor. Annenize en ziyade tesellî veren odur. Küçük akliyle bu işi nasıl yapabiliyor? Demek ki kalbi büyük! Hürriyet hiç annesine tesellî vermiyor. Bilmem neden o, zekâsını iyi kullanmıyor. Ben ondan daha çok

akıllılık beklerdim. Sen de, bu felâket zamânında büyük kahramanlıklar gösterdin. Annen rahatsız olduğu için, ev işlerini sen omuzuna aldın. Büyük zahmetler çekiyorsun. Muntazam mektup alışım da senin himmetinle oluyor. Anneniz de bana teselliler yazıyor. Hürriyet ise Türkân'a ders veriyor. Hâsılı hepinizden çok memnunum. Bu felâket zamânımda beni gerçekten seven insanlar bulunduğunu düşündükçe, kalbime metânet geliyor. Yaşamak için arzum bu sebeple artıyor. İnsanı hayata bağlayan tatlı muhabbetlerdir. Muhabbetlerin en tatlıları ise âile sevgileridir. Âilesiz insanlar nasıl yaşar, anlayamam. İnsanı mes'ud eden âile muhabbeti ve evlâd şefkatidir. Evlâttan, âileden mahrum olan insanlar, hayatın tatlılığını aslā anlayamaz. Annenize, amucanıza selâmlar. Nedim Bey'e, Feyziye Hanım'a selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızım!

Pazartesi, 23 Ağustos, 1336 — Polverista
Baban,
Ziya Gökalp

CCCLXXII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 23 Ağustos, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Yarın bayram. Mektupları yazıp postaya verdikten sonra, bayram olduğunu hatırlıyabildim. Hepinizin mübârek bayramını tebrik ederim. İnşa'llāh hakikî bayramı da görürüz. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye Hanım'a, Nedim Bey'e selâmlar. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a emânet ettim, sevgili zevcem! Sihhatim çok iyidir.

23 Ağustos[1]
Kocan,
Ziya Gökalp

[1] Bu kartta, yazıldığı yılı gösteren bir tarih yoktur; bayram dolayısıyle yazılmış olması, 26 Ağustos, 1336 tarihli mektupta da ayni şeyden bahsedilmesi (Nu. CCCLXXIV.), 1336 yılına âit olduğunu gösterir.

CCCLXXIII. KIZLARIM HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 23 Ağustos, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta mektup almadım. Sefârethâne mektuplarınızı onbeş günde bir postaya veriyor. Başkalarına posta ile teahhüdlü mektuplar geliyor. Teahhüdsüz de geliyor. Ben ise, Sefârethâne mektuplarını bekleyip duruyorum. Annenize, amucanıza selâm. Sihhatim çok iyidir. Ayrılığınızdan başka sıkıntım yoktur. Allāh'a ısmarladım. Seniha'nın, Fatma'nın gözlerinden öperim, sevgili kızlarım!

23 Ağustos, 1336
Babanız,
Ziya Gökalp

CCCLXXIV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 26 Ağustos, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu gün bayramın ikinci günü! Bilmem böyle kara günlere bayram demek câiz mi? Bayram, bütün Müslümanlar'ın meserretli olduğu mübârek bir gündür. Dün bayramın birinci günü idi. Malta'da âdet olmadığı hâlde, ilk def'a yağmur yağdı. Demek ki gök de İslâm âleminin bu kederli bayramına ağlıyor. Bu gün de soğuk bir rüzgâr esiyor. Âdeta kış gelmiş gibi! Hâsılı bu bayramı da, geçen üç bayram gibi, bayramdan saymamak lâzım! Bizim hakikî bayramımız inşa'llāh yakındadır. Sihhatim çok iyidir. Gönlüm de şendir; çünki ahvâl nasıl olursa olsun, rûh dâima şen olmalı! Hayat zahmetli bir yolculuğa benzer. Yolcular şetâretli olursa, yolun zahmetleri kolaylaşır. Geçmişi düşünmekten, gelecek için kaygulanmaktan ne fayda? Hayat yolunda yürümek için, bacaklarda kuvvet lâzım. Bu ise rûhtaki metânetten gelir. Ya, rûhun metâneti nereden gelir? O da kalbteki şetâretten! Bilmem, bu felâketler karşısında hâlâ "gönlüm şendir!" dediğime darılıyor musun? Bence, felâket, yalnız mağ-

lûp ettiği insanları kedere mahkûm edebilir. Felâkete rûhan galebe çalanlar bil'âkis, felâket zamânında daha çok şetâretli olurlar. İnsanın rûhu, gökten inmiş bir melektir. Yer yüzündeki muvakkat aksilikler, onun ümidini, Îmânını sarsamaz. Daha doğrusu, insanın rûhu mefkûreden yaratılmıştır. Dünyanın aksi ahvâli, mefkûre cevherine zarar veremez. İnsanın rûhu, kerâmetli bir evliyâya benzer. Evliyâyı ateş yakamadığı, kılıç kesemediği gibi, rûhu da dünyanın felâketleri me'yus edemez. O da, evliyâ gibi, postunu denizin üstüne atar, fırtınalara, kasırgalara bakmaksızın dalgaların üzerinde seyahat eder. İşte benim rûhum böyle rûhlardandır. Eski Türkler'in i'tikādına göre, bir insan dünyaya gelirken, Gök-Tanrı, Yapık adlı meleğine derdi ki, "Süt-gölü'nden bir damla al, götür, yeni doğacak olan mahlûkuma onu rûh yap!". Bu melek, insanın rûhunu, eski Türkler'in üçüncü kat gökte i'tikāt ettikleri Süt-gölü'nden, yâhut Akgöl'den getirirdi. İslâm i'tikādına göre de Allāh, "Benî Âdem'i tekrīm ettim", "Kendi rûhumdan onlara nefh ettim" buyuruyor. Rûhumuz, mâdem ki Allāh'ın rûhundan gelmiştir ve Allāh tarafından kerâmete mazhar olmuştur, o hâlde nasıl bu fânî dünyanın fenâlıklarından müteessir olabilir? Evet, her şeyden müteessir, her felâkete mağlûp olan rûhlar da vardır; fakat, onlar semâvî menşe'lerini, ilâhî mâhiyetlerini unutup kaybedenlerdir. Bu sözleri yazışım, senin de rûhundaki kudreti, metâneti, şetâreti uyandırmaktır; çünki, rûh da vücut gibi, bâzan uyuyabilir. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 26 Ağustos, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCLXXV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 26 Ağustos, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu gün ayrılığımızın dördüncü bayramı! Felek bize bu dört bayramı ayrılıkla, mihnetle, hicranla, hasretle, iştiyakla geçirtti. Şimdi sen sorarsın: "Bu Felek dedikleri şey nedir acebâ?". *Felek,*

bu günki insanların *tabī'at* dedikleri şeydir. Eski adamlar tabī'ate, *felek* derlerdi. Kelimeler değişir; fakat i'tikādlar değişmez. Şimdiki insanlar da "tabī'at şunu yapıyor, bunu yapıyor" demiyorlar mı? Onların da bunların da maksadı birdir. Eskilere göre, kâinat, birçok çarhların birleşmesinden husûle gelmiş büyük bir makineye benzerdi. Bu çarhlar ise gökler ve yıldızlardı. Şimdikilere göre de, kâinat, nâmütenâhî mekanizmalardan mürekkep büyük ve karışık bir mekanizmadır; fakat, çarhlar eski zamanda olduğu gibi, çok büyük şeyler değil, belki nâmütenâhî derecede küçük şeylerdir. Cüz'-i ferdler, zerreler, elektronlar.. Hâsılı bu iki telâkkîye göre, *felek* de, *tabī'at* de maddeden ibârettir. Ey, bütün bu işleri madde mi yapıyor? Bergson adlı bir filosof, buna böyle cevap veriyor : Allāh, ibtidâ maddeyi serbest bıraktı. O, kendi kānunları mûcibince güneşleri, yıldızları, seyyâreleri ve onların arasında yeri ve üzerindeki ma'denleri, denizleri hep mihanikî bir sûrette vücûde getirdi; fakat, ne zaman ki suyun içinde kimyevî imtizaçlardan, rûhu incitmeden içine alabilecek protoplazma adlı madde husûle geldi, Allāh, derhâl ona, rûhu yâni kendi rûhunu nefh etti. Rûh, cansız maddeye hayat vererek nebatları, hayvanları, en nihâyet insanı vücûde getirdi. Rûh hürriyeti, madde ise esâreti severdi. Bu ikisinden hangisi galebe çalarsa, vücûde gelen mahlûk da o tabī'atte olurdu. Meselâ, nebatlarda madde galebe çaldığı için, nebatlar toprağın esīri kaldılar. Hayvan ise, rûhun galebesiyle hür oldu. Yer yüzünde dolaşmak, suda yüzmek, havada uçmak kudretlerine nâil oldu. Hayvanların içinde ise haşerât ile fekārīyye en çok hürriyete mâlik oldular. Haşerâttan arılarla karıncalar, fekārīyyeden de insanlar cemiyetler teşkil ettiler. Ma'mâfih bu cemiyetlerde de hâlâ maddenin te'sirleri var. Zulümler, haksızlıklar, istibdatlar hep maddenin te'sirinden ileri geliyor. Terakkî, tekâmül, adalet, ahlâk ise rûhun te'sirleriyle vücut buluyor. Demek ki bir fenâlık olduğu zaman "Bunu felek yaptı, yâhut tabī'at yaptı" demek doğrudur. İyilikleri yapan ise rûhtur, mefkûredir, Allāh'tır. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Perşenbe, 26 Ağustos, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCLXXVI. KIZLARIM HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 26 Ağustos, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu bayramı da ayrı geçirdik. İnşa'llāh yakında hakikî bayram gelir. Onu berâber geçiririz. Ben de sizin gibi, çocukluk hayatını çok severim. *Yeşilköy*'de birleşince ben de Türkân'la berâber bebek oynıyacağım. Hürriyet'le berâber bilmece halledeceğim. Çocuklardan uzak kala kala, çocukluğa o kadar iştiyâkım arttı ki, bana çocukların oyunları ve oyuncakları, büyüklerin âkılâne işlerinden ve eserlerinden daha ciddî geliyor. Zâten büyüklerde akıl olsaydı, dünya bu hâle gelmezdi. Annenize, amunıza selâmlar. Seniha'nın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye Hanım'a, İkbal'e selâm. Gözlerinizden öperim, sevgili yavrularım!

26 Ağustos, 1336
Babanız,
Ziya Gökalp

CCCLXXVII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 30 Ağustos, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta senden 6 Ağustos, Seniha'dan 7 Ağustos tarihli birer mektup aldım. Bu mektupları alınca rûhuma rûh katıldı; çünki iki-üç haftadanberi mektup almamıştım. Ben de senin gibi tenhâ, sükûnetli bir köyde, fakat seninle, çocuklarımızla berâber yaşamak istiyorum. Demek ki bu duygularımız da biribirine uyuyor. Her âile, kendi kendine kifâyet eden küçük bir cemiyettir. İnsan âilesiyle berâber bir dağ başında bile yaşasa, inzivâ etmiş sayılmaz. Hâlbuki âilemden uzak bulunduğum için, burada yüzlerce insan arasında rûhen münzevîyim. Ah, sükûnetli bir köyde, berâber yaşamamız nekadar tatlı olacak! Beni

artık kitaba dalmış, konuşmaz görmiyeceksin. Anlatacak nekadar sözlerim, söyleyecek nekadar hikâyelerim var! İki senedenberidir yalnız düşünüyorum. Hulyâlarım, ru'yâlarım, şiirlerim, felsefelerim hep kalbimde kalıyor. Bülbül ilkbaharda öttüğü gibi, ben de ancak *Yeşilköy*'de berâber olduğumuz zaman öteceğim. Esâret âlemi, bir timarhâneye benzer. Hürriyetsiz insanların deliden farkı yoktur. Birgün iyi bir haber gelir : Herkes meserret delisi olur. Başka birgün fenâ bir havâdis çıkar : Umumda bir keder deliliği başgösterir. Hâsılı burada rûhların her günki hâli, ajansın verdiği mâlûmâta göredir. Ma'mâfih delilik, bu esâret yurduna mahsus değildir. Bu gün bütün dünya delirmiştir. Bir sinir hastalığı bütün cihânı kaplamıştır. Herhâlde, bu kâbus hâli geçecek, cihan ferahlı ve sihhatli bir sabah görecektir. Bizim bedbaht yuvamız da o vakit yeniden şenlenecek. Türkân ikibuçuk yaşına giriyor; henüz babasını göremedi. Babası da yavrusunun yürüdüğünü, konuştuğunu göremiyor. Hürriyet'in, Seniha'nın da tam tahsil edecekleri zaman.. Ben yanlarında bulunmadıkça tahsil edemiyecekler. Sen bile, sinirden kurtulmak için beni bekliyorsun. İnşa'llāh birleşiriz. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, İkbal'e selâm, sevgili zevcem!

Pazartesi, 30 Ağustos, 1336 — Polverista
Kocan,
Ziya Gökalp

CCCLXXVIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 30 Ağustos, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Senden 7 Ağustos ve annenden 6 Ağustos tarihli birer mektup aldım. Mektuplarınızın geldiği gün varlığımdan haberdâr oluyorum. Başka vakitler ömrüm, derin bir dalgınlık içinde ge-

çiyor. İnsanın rûh makinesi öyle yapılmıştır ki, ancak ciddî bir iş yaptığı zaman uyanık bulunur. İşsiz adamlar teemmül edemezler, yalnız hulyâya dalarlar. Bu *hulyâ*, uyanık iken görülen bir ru'yâ gibidir. Ru'yânın *teemmül*'den farkı şudur ki, *teemmül* yapılacak bir işi hazırlamak için düşünmektir. *Ru'yâ* ise, hâfızadaki hâtıraların hiçbir işe yaramaksızın şu'ûr sahnesinden resm-i geçit yapmasıdır. Bu hal uykuda olursa, bir zararı yoktur; fakat, uyanıkken de dâimî bir ru'yânın sinemasını temâşâ etmek, delilerin hâlinden farksızdır; çünki deli de düşünür; fakat düşünüşleri yapacağı işlere uymaz. O hâlde, esirler de hiçbir iş yapmadan muttasıl düşündükleri için, rûhlarına sağlam nazarıyle bakılamaz. Senelerce esir kaldıktan sonra memleketine dönen askerlerin hâli, bu hakikati meydana koymuştur. Avrupa'da buna dâir birçok kitaplar yazıldı. Ma'mâfih, bizim için yalnız iki mühim iş vardır ki birisi mektup almak, diğeri mektup yazmaktır. Hayatımızın yalnız bu iki işe tahsis olunan zamanlarında şahsiyetimize sâhip oluyoruz; başka vakitlerimiz, dediğim gibi ru'yâya benzer bir hulyâ içinde geçiyor. Bâri her hafta mektup gelse, hiç olmazsa bu uyanık saatlerimiz daha çoğalır. Mektuplar sevgili vücutler[1] tarafından geldiği için, esîrin kalbini tatlı ve rakik duygularla doldurur. Rûhun, bu rakik duygulara ihtiyâcı var; çünki insanı insan yapan, ancak âile içinde vücud bulan bu rûhanî şefkat ve muhabbet hisleridir. İşte mektuplarınızın benim rûhumda bu gibi te'sirleri var. Her mektubunuzu aldıkça, rûhumda güneş doğuyor; içinde yaşadığım esâret gecesi gündüze dönüyor .Annene, amucana selâmlar .. Hürriyet'in, Fatma'nın, Türkân'ın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Hoca ve Feyziye Hanımlar'a, İkbal'e selâm, sevgili kızım!

Pazartesi, 30 Ağustos, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

[1] Bu kelime, dalgınlıkla *vücutlerden* şeklinde yazılmıştır.

CCCLXXIX. KIZLARIM HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 30 Ağustos, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta annenizden ve ablanızdan 6 ve 7 Ağustos tarihli birer mektup aldım. Sıhhatim çok iyidir. Ayrılıktan başka husûsatta rahatım. Tabi'î, ayrılık acıları tehammülü aştı. Mektuplar da geç geliyor. Başkalarına 11 tarihli ve hattâ postadan teahhüdlü olarak daha geç tarihli mektuplar geldi. Annenize, amucanıza selâmlar. Seniha'nın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e, İkbal'e selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızlarım.

30 Ağustos, 1336
Babanız,
Ziya Gökalp

CCCLXXX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 2 Eylûl, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Senin ve Seniha'nın 6 ve 7 Ağustos tarihli mektuplarınızı aldım. Mektuplarınız bana meserret ve saâdet getiriyor. Hayatın bu gibi cilveleri geçicidir. İnsan gönlünü şen tutarsa, bu kara günler çabuk geçer. Gönlün şen olması, iyi yaşamanın temelidir. Mâdem ki Allāh *bütün işlerin sonu iyi olacak* demiştir, mutlakā va'dini tutacaktır. *Allāh* imhâl eder, fakat ihmâl etmez. Adâlet onun kānunu, şefkat onun ahlâkıdır. Allāh'ın nice melekleri vardır ki hep adâlet için, şefkat için çalışırlar. Milletlerin de umumî bir kānunu vardır ki terakkî etmektir. İnsanlar nekadar çalışırlarsa çalışsınlar, arzın hareketini durdurmadıkları gibi, cemiyetlerin de terakkîsini durduramazlar. Arza hareket veren güneşin câzibesi olduğu gibi, cemiyetleri terakkî ettiren de

mefkûrenin câzibesidir. Gökte gözlerimizin gördüğü bir güneş nasıl varsa, kalblerimizde de rûhumuzun gördüğü daha parlak' daha ısıtıcı bir güneş vardır. İşte, bu derûnî güneşin adı *mefkûre*'dir. Mefkûrenin de kānunu adâlet, ahlâkı şefkattir. Demek ki mefkûre, Allāh'ın yer yüzündeki vekilidir. Bir milletin kalbinde nekadar çok mefkûre varsa terakkîsi, tekâmülü de o kadar çabuk olur. Allāh'ın yardımcıları melekler olduğu gibi, mefkûrenin muâvinleri de vazifelerdir; meselâ âile vazifeleri, meslekî vazifeler, vatanî vazifeler gibi.. O hâlde mefkûreye itâ'at, evvel emirde bu vazifelere riâyetle olur. Bizim başımıza gelen bütün bu felâketler, herkesin kendi vazifelerini yapmamasındandır. Vazifeleri yapmamak, mefkûresizlikten gelir. O zaman, mefkûre de milleti yükseltmez; çünki bir millet mefkûresini nekadar çok yükseltirse, mefkûresi de o milleti o kadar çok yükseltir. Hâsılı dindâr adam, mefkûreli adam demektir. Felâket zamanlarında bu gibi insanlar eksik olmaz. Milletler rahat ve ikbâl zamanlarında ne oldum delisi hâline girerler. Memleketimizde bunlara *sevindirik* adı verilir. Hâlbuki felâkete uğrayan milletler ise uyanırlar. Kurtulmak için, dört elle mefkûreye sarılırlar. İnsanlar zillete, sefâlete tehammül edemezler. Bundan kurtulmak için çalışırlar. İşte Allāh, insanlara iyilik yapmak için bu zamânı bekler; çünki o dâima insanlara, "Siz kendinize yardım ediniz ki, ben de size yardım edeyim" der. İşte, bütün bu düşünceler bana istikbâlin iyi olduğunu gösteriyor. Bundan dolayı ümidim kuvvetli ve gönlüm şendir. Sizin de dâima meserretli, şen ve şâtır olmanızı arzu ederim. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 2 Eylûl, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

30. Kızım Seniha Hanım'a

Polverista — 2.IX.1920

Sevgili Kızım,

Geçen hafta senin ve annenin 6, 7 Ağustos tarihli mektuplarınızı aldım. Ben de size mektup yazmakta kusur etmiyorum. Mektup yazmak hiç âdetim değilken, bu kadar çok mektup yazdığıma ben de şaşıyorum. Ne yapayım? Size karşı yapabileceğim şey yalnız mektup yazmaktır. Bunda da tenbellik edersem câiz olur mu? Bir de istiyorum ki mektuplarımla size biraz ilmî ve ahlâkî dersler vereyim; çünki tam sizi okutacak zamanda bizi ayırdılar; fakat hangi şeylerden bahsedeceğimi bilmiyorum. Sen mektuplarında öğrenmek istediğin cihetleri yazsan, şüphen olan şeyleri sorsan bunları izah etmeye çalışırım. Mektuplaşmak tarzı ile de ders alınabilir; fakat bu usûlde dâima sual sormak lâzım gelir; çünki benim kendiliğimden yazacağım şeylere senin rûhun bir ihtiyaç duymuyorsa, onları yazmakta fayda yoktur. Hâlbuki sen zihninde kendi kendine halledemediğin mes'eleleri mektupla sorarsan, alacağın cevaplar senin için çok faydalı olur. Ben gençliğimde, zihnimde uyanan birçok suallere cevap veremezdim. Kitapları karıştırır, onlarda da beni tamâmıyle iknâ edecek cevaplar bulamazdım. Bütün suallerime cevap verecek bir filosof, bir âlim bulmak için çok çalıştım. Bunu da maatteessüf bulamadım. O zaman her mes'eleyi kendi kendime halletmeye, zihnimde doğan her suâle kendim bir cevap bulmaya çalıştım. Bu yolda çok zahmetler çektim; hâlbuki müşkillerimi soracak bir hoca bulsaydım, zihnimi bu kadar yormayacaktım. Vâkı'a bu müşkilleri kendi kafamla hallettiğim için bütün ictihadlarım, bütün tahkiklerim tamâmiyle şahsî oldu. Fikirlerimi de evlâtlarım gibi benimdir diye büyük bir şefkatle seviyorum; eğer fikirlerimi başkalarının yardımiyle edinseydim, o kadar çok zahmet çekmeyecektim; fakat fikirlerim de kendi ictihadlarım gibi olmıyacaktı. Zihnim de daha müşkil mes'elelerin halline kābiliyyet kazanmıyacaktı. Hulâsa, ben rehber bulamadığım için kendi kendime düşündüm, aradım, buldum. Şimdi senin için ben rehber olabilirim. Müşkillerini, zihninde doğan güç sualleri

sorarsan, yazacağım cevaplar senin için faydalı dersler yerini tutabilir. Hürriyet'in de bu gibi sualleri varsa, o da sorabilir. Türkân'a gelince, onun suallerine ben cevap veremem. O da annesine sorsun.

Annene, amucana selâmlar.. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, İkbal'e selâmlar.. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım[1]!

Polverista — Perşenbe, 2 Eylûl, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCCLXXXI. KIZLARIM HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 2 Eylûl, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Sihhatim çok iyidir. Sizin rahatınızı düşünmekten başka bir endīşem yoktur. Bu günler inşa'llāh çabuk geçecek. Annenize, amucanıza selâmlar. Seniha'nın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızlarım.

2 Eylûl, 1336

Babanız,

Ziya Gökalp

CCCLXXXII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 6 Eylûl, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Geçen mektuplarından birinde, dışarı serbest çıkıp çıkmadığımı sormuştun. Buna cevap vermek için ikinci listenin gelmesini bekliyordum; çünki beni ve Ahmed Bey'i ikinci listeye koymuşlar. Şimdi ikinci liste geldiği için, biz de serbest çıkıp geziyoruz. Birinci listede, yâhut ikinci listede bulunmanın bir ehem-

[1] Esirlere mahsus resmî kâğıda, mürekkeple yazılan bu mektubun, sondan dört satırı — sekiz cümlesi — hâriç, fotokopisi, Ali Nüzhet Göksel tarafından neşredilmiştir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 24). Aslını lûtfen gönderdikleri mektubun, tam metnini neşretmiş bulunuyoruz.

miyeti yoktur. Âdetâ kur'a ile ayrılmışlar. Yalnız onlar daha evvel çıkmış bulundular. Bu da bir tâli' mes'elesi.. Artık bu serbest çıkma hakkındaki merâkın da zâil oldu; çünki biliyordum, başkalarından böyle birşeyin olduğunu işitip de, benim tarafımdan yazılmadığını gördükçe meraklanıyordun; fakat, ben işin doğrusunu yazabilmek için ikinci listenin çıkmasını bekliyordum. İşte şimdi biz de serbest olduğumuz için bundan bahsedebilirim. Bu serbestlik şehirde tek başına gezebilmek, seyir yerlerine, bahçelere, kütüphânelere, her yere gidebilmektir. Evvelce yanımızda nefer, yâhut çavuş olarak çıkabilirdik. Şimdi bunlar berâber olmaksızın çıkacağız. Nerelere gittiğimi, neler gördüğümü gelecek mektuplarımda yazarım; çünki hâlâ çıkmağa başlamadım. Müsâadeyi daha dün verdiler. Bu gezmek, şişmanlık için çok faydalı olacak; çünki günlerce yürümeksizin kalmak, vücûde yağ bağlatıyor. Bunun yegâne ilâcı da gezmektir. Ben esâsen o kadar gezmeyi sevmem; fakat artık tedâvî için dolaşacağım. Hürriyet'le Türkân'a *Yeşilköy* kartları gönderiyorum. Bilmem muntazaman geliyor mu? Asıl mes'ud hayatı berâber olarak *Yeşilköy*'de yaşayacağız. Bu ayrılığın sonu yaklaştı. Kavuştuğumuz zaman yavrularımızla berâber bahtıyârâne bir köy hayatı yaşarız. Zâten ben köy hayatına şimdiden başladım. Su yerine içtiğim ayrandır. Burada şimdi iyi yoğurt yapılıyor. Yoğurtla yumurta bulunan yerde, insan köy hayatı yaşayabilir. Sabahları tâze yumurta içiyorum. Susadıkça da ayran içiyorum. Buranın üzümü, inciri, elması da iyi. Her türlü güzel meyveleri var; fakat ayrılığa bir çâresi yok. Bundan dolayı bu adayı hiç sevmiyorum. Benim sevdiğim yer, bizi kavuşturacak olan yerdir. İsterse de orada hiçbir şey bulunmasın. Yalnız bizim berâber bulunmamız kâfî! Allāh'tan yalnız bir istediğim var : *Vatanım mes'ud, âilem mes'ud, ben de berâber*.. Allāh büyüktür. Elbette bizi bu darlıkta bırakmaz. Gönlünü şen tut, kalbin dâima ümitli olsun, inşa'llāh yakında kurtulacağız. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e, İkbal'e selâm. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili zevcem!

Pazartesi, 6 Eylûl, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCLXXXIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 6 Eylûl, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta mektup almadım. Annen geçen haftalar şehirde serbest gezip gezmediğimi soruyordu. O zaman cevap veremedim; çünki ilk listeye rütbeli, ünvanlı kimseleri ayırmışlardı. Biz ikinci listeye kalmıştık. Cevap vermek için ikinci listeyi bekliyordum. Nihâyet dün geldi. Artık biz de şehirde serbest gezeceğiz. Geri kalan beş-altı kişi de üçüncü liste ile çıkacaklar. Bu listeler rastgele yapıldığı için birincisinde olmayıp da ikincisinde bulunmakta hiçbir ehemmiyet yoktur. Yalnız, serbestliğe onlar daha çabuk nâil olduğu hâlde, biz biraz geç kaldık. Bu da bir tâliʿ işi! Şehirde gezmeye başlayınca göreceğim şeyleri size yazacağım. Zâten yazmak için söz arıyordum. Odamın penceresinden göründüğü derecede Malta'yı anlatmıştım; fakat, bu kuş-bakışı ile ne görülebilir ki? Şimdi Valletta'yı ve diğer kasabaları gezdikçe, gördüklerimi tavsife çalışırım. Öyle bir yerde bulunuyoruz ki, mektup yazmak için bile sermâye lâzım. Kalemi ele alınca ne yazacağımı ekseriyâ şaşırıyorum. Şimdiye kadar az da mektup yazmadım. Mektuplarıma numara koysaydım, beşyüzü mutlakā geçmişti. Bu kadar kâğıtları doldurmak için daimâ yeni söz nereden bulayım? Yeni manzaralar, yeni hayatlar, yeni hâdiseler görmüyorum ki, yeni fikirlerim olsun. Bundan sonra birçok yeni şeyler göreceğim. O hâlde mektuplarım için zengin bir sermâye çıktı demektir. Birbuçuk senedenberi bu adada oturduğum hâlde, hâlâ içinde ne var, ne gibi şehirler, kasabalar var göremedim. Şimdiye kadar bizi yalnız tenhâ sokaklardan, ıssız köylerden dolaştırarak gezdirdiler. Denize de hep böyle yollardan giderdik. Ender olarak şen bir kasabaya uğrayabilirdik. Demek ki şimdi meçhûl bir adanın karşısında bulunuyorum. Bunu mahalle mahalle seyahat edeceğim. Bu da bir müddet için belki beni oyalayabilir; fakat, inşa'llāh yakında kavuşuruz. Artık böyle oyalanmak vesîlelerine muhtaç olmayız. Allāh'ın bize imdat edeceği zaman geldi. Bizi bu felâketten kurtarıp, biribirimize kavuşturması için dâima Allāh'a yalvaralım. Benim sihhatim çok iyidir.

Sizi düşünmekten başka endîşem yoktur. Mektuplarınızı aldıkça bütün endîşelerim zâil oluyor; fakat, mektupların gelişi geciktikçe, yeniden endîşe başlıyor. Annenize, amucanıza selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e, İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Pazartesi, 6 Eylûl, 1336 — Polverista
Baban,
Ziya Gökalp

CCCLXXXIV. Sevgili Kizlarim Hürriyet ve Türkân Hanimlar'a

Polverista — 6 Eylûl, 1920

Sevgili Kizlarim,

Sihhatim çok iyidir. Size *Yeşilköy* kartları gönderiyorum. Bunlardan beğendiğinizi ayırınız. Gelince ona benzer bir köy arıyalım. Annenize, amucanıza çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın[1], Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Şimdi şehre serbest çıkıp geziyoruz. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızlarım!

6 Eylûl, 1336
Babanız,
Ziya Gökalp

CCCLXXXV. Zevcem Vecihe Hanim'a

Polverista — 9 Eylûl, 1920

Sevgili Zevcem,

14, 21, 29 Ağustos tarihli mektuplarınızı ve Seniha'nın mektuplarıyle senin, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın kartlarınızı aldım. Üç posta bir arada geldi. Hastalık yok ise, Hürriyet'in mektebe gitmesi iyi. Seniha'nın postaya gitmemesini tıramvay,

[1] Gökalp, dalgınlıkla, bu kartında muhâtabı olan Hürriyet ve Türkân Hanımlar için, ".. Hürriyet'in, Türkân'ın... gözlerinden öperim" diye yazmıştır.

otomobil gibi kazâlardan korktuğum için yazmıştım. Eylûl başlayınca deniz banyosunu bıraktım. Başkaları, hâlâ gidiyorlar. Geçen mektubumda şehirde serbest gezmeğe başlayınca göreceklerimi yazmayı va'detmiştim. Dün bir paskalya günü idi. Kayık yarışı da vardı. İlk def'a olarak serbest çıktım. Araba ile vapur iskelesine indik. Orada küçük bir vapura bindik. Haliç gibi bir ince deniz parçasından geçtik. Nihâyet kayık yarışı olan yere geldik. Seyircilerin birkısmı sandallarda, birkısmı sâhilde, birkısmı damlarda, pencerelerde.. Bütün Malta burada toplanmıştı. Birinci gelen sandallar geçtikçe alkışlanıyorlardı. Biz vapurdan daha iyi seyrediyorduk. Valletta iskelesine geldik. Valletta, Malta'nın hükûmet merkezi olan en büyük kasabasıdır. Karaya çıktıktan sonra asansöre bindik. Birkaç minâre boyu yukarıdaki şehre çıktık. Asansörün yukarısı güzel bir bahçe idi; fakat seyircilerle dolu olduğu için, oturulacak yer yoktu. Yüksekten sandal yarışını temâşâ ediyorlardı. Valletta'nın en güzel caddesi olan *Street-Reale* caddesinden geçtik. Maltalılar'ın mağazaları kapalı idi; fakat, Müslüman Hindliler'in, Çinliler'in, İngilizler'in mağazaları açıktı. Bu sokak, gerçekten bir Avrupa caddesini andırır. Hükûmet konağı, İngiliz kulübü hep bu caddede. Ayasofya-kahvehânesi'ne benzeyen meydan kahveşine gelip oturduk. Orada umumî kütüphâne var. Buradan kalktıktan sonra vapurla *Sliema*'ya gittik. Sliema buranın sayfiye yeridir. Açık denize bakar; güzel evleri, köşkleri, otelleri vardır. *Grail-daut*'da oturduk. Burada boy boy çocuklar dadılarıyle, yâhut mürebbiyeleriyle belediye sandalyalarında oturuyorlar, yâhut oynuyorlar. Hava gāyet şendi. Deniz, küçük dalgalariyle çocuklar gibi oynuyordu. Buradan kalktıktan sonra yine meydan kahvesine döndük. *Street-Reale*'da biraz dolaştık; çünki gece olmuş, elektrik lâmbaları yakılmıştı. Elhamrâ'da biraz yemek yedikten ve biraz mûsıkî dinledikten sonra, vapurla yerimize geldik. Kardeşime selâmlar, Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Allâh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 9 Eylûl, 1336 — Polverista, Malta

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCLXXXVI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 9 Eylûl, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Annenden 14, 21, 29 Ağustos tarihli mektuplar geldi. Senden yalnız 14 tarihli bir mektup var. Bunlardan başka annenin, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın kartları da geldi. 21 ve 29 tarihli zarflarda senin niçin mektupların olmadığını anlayamadım. Mektubunu da çok telâşlı görüyorum. Bir taraftan metânetten bahsediyorsun. Sonra da felekten şikâyetler.. Bu boş şikâyetleri artık bırakmalı. Bu dünyada felâket iyiye, fenâya bakmaz. Pupterestlik devrinde Kader'in heykelini iki gözü de kör bir insan şeklinde yaparlardı. Eline de bir mızrak verirlerdi. Kader'in vurduğu darbeler dâima görülmedendir. Körün vurduğu bir darbe nekadar doğru olabilir? Dünyayı olduğu gibi kabûl etmeli. Ne insanlar melektir, ne dünya cennettir. Adâlet, hürriyet, hakikat de ancak istikbâlde vardır, hâlde yoktur. *Dediğin olduğu hâlde yine bir selâmet olmadı* diyorsun. Asıl hatâ oldu demektedir. İnşa'llāh vatanımız, milletimiz kurtulacak. Biz de mes'ud olacağız. Geçen mektubumda yazdığım gibi, artık serbest çıkıp geziyoruz. Dün çıktım. Birçok yerleri dolaştım. Dün Malta'nın büyük bir bayramı idi. Gûyâ bu gün Turgud Reis'i şehit etmişler, Türkleri Malta'dan kovmuşlar. Her sene bu günün bayramını yapıyorlar. Kiliseler, büyük binâlar, caddeler mahşer gibi tenvīr edilmişti. Herkes bayram elbisesini giymişti. Bilhassa çocuklar meserretli meserretli dolaşıyorlardı. Bütün dünya ayakta idi. Sıhhatim çok iyidir. Bâhusus bu gezmeler, dolaşmalar şişmanlık için de iyidir. Bundan sonra dâima serbest çıkıp gezeceğim. Gördüklerimi de yazacağım; fakat birkaç mektupta bunlar da biter; çünki burada gezilecek, görülecek kaç yer var ki? Sabırlı, metânetli olursanız bu günler geçer. Ne çâre, tehammül edeceğiz. Benim kadar siz de metânetli ve tehammüllü olsanız, felâketimiz daha kolay geçerdi! Biribirinize tesellî veriniz. İşittiğiniz telâşlı sözlere de inanmayınız; çünki anlaşılıyor ki, orada bize dâir çok havâdisler çıkarıyorlar. Geleceklermiş, filân diye haberler

Īcâd ediyorlar; fakat bu havâdislerin ekserîsi uydurmadır. Ben birşey vâki' olmadıktan sonra inanmıyorum. Hattâ bâzı şeye vâki' olsa da inanmam. Yanlış hisap Bağdad'dan döndüğü gibi, yanlış işler de bozulur. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye, Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e, İkbal'e selâm. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızım!

Perşenbe, 9 Eylûl, 1336 — Polverista, Malta
Baban,
Ziya Gökalp

CCCLXXXVII. Kızım Hürriyet Hanım'a

Polverista — 9 Eylûl, 1920

Sevgili Kızım,

Annenden 14, 21, 29 Ağustos tarihli mektuplarla, ablandan 14 tarihli bir mektup ve annenden, senden, Türkân'dan, Fatma'dan birer kart aldım. Sihhatim çok iyidir. Şimdi şehirde serbest geziyorum. Dün gezdim. Çok yerleri gördüm. Sihhatim çok iyidir. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızım.

9 Eylûl, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCCLXXXVIII. Kızım Türkân Hanım'a

Polverista — 9 Eylûl, 1920

Sevgili Kızım,

Sihhatteyim. Kartını aldım. Çok sevindim. Annene tesellî verdiğin için, senden çok memnunum. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızım!

9 Eylûl, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCCLXXXIX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 13 Eylûl, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

14, 21, 29 Ağustos tarihli mektuplarını aldım. Seniha'dan da 14 Ağustos tarihli mektupla Hürriyet'in, Türkân'ın ve senin kartlarınızı da aldım. Kartlar *Yeşilköy*'ü hatırlatıyor. Zavallı çoban da, yoldaşını çağırıyor. Bu hafta göndermiş olduğunuz kahverengi kostümüm de geldi. Gelmesi tam vaktinde oldu; şimdi serbest dışarı çıkıyoruz. Size Çarşanba günü çıkışımı yazmıştım. Ondan sonra Cumartesi ve Pazar günleri çıktım. Adanın bahçelerini gezdim. Burası sıcak memleket olduğu için, sıcak memleketlere mahsus bütün ağaçlar ve çiçekler burada kolayca yetişir. Bu bahçeler İstanbul'un parkları tarzında yapılmış, fakat onlardan çok daha güzeldir. Ahâlî bu bahçelerde dolaşarak hava alırlar. Her ağacın dalları, yaprakları, çiçekleri başka şekilde.. Bunlar ekseriyetle vahşî diyarların ağaçları.. Aralarında hurma, limon, portakal ağaçları da görülür. Oturmak için her tarafta kanapeler var. Serbest zamanlarımı ekseriyetle bu bahçelerde geçirmeğe karar verdim; çünki insan bu vahşî ağaçlar arasında kendisini ıssız ülkelerde yaşıyorum sanıyor. Hayfâ ki bu ağaçlarda yuva yapan renkli kuşlar da berâber getirilmemiş. Dün sinemaya da gittim. Burada birçok sinemalar var. Vakit geçirmek için sinemaya gitmek de fenâ değil! Çünki burada gezilecek yerler sayılı. Sliema'ya açık denizi temâşâ için tekrar gittim. Bir gün de, Câhid Beyler'in oturduğu Medīne kasabasına gideceğim. Oraya şimendüferle gidilir. Burası küçük bir ada olduğu hâlde içinde şimendüferi, tıramvayları, vapurları, asansörü, hâsılı her türlü nakliyyât vâsıtaları var. Deniz banyolarını bıraktım. Şimdi şehirde sıcak banyolara gideceğim. Buraya dişçi Âtıf Bey isminde yeni bir esir geldi. Herkes dişini yaptırmağa başladı. Ben de bunu fırsat sayarak dişlerimi temizletmeğe, çürüklerini doldurmağa, vaktiyle memlekette çıkartmış olduğum öndeki bir dişi yaptırmağa başladım. Sen hâlâ dişlerini yaptırmadın. Ben o kadar ihtiyaç olmadığı hâlde işte yaptırıyorum. Diş, mi'denin kapıcısıdır. Bütün mi'de hastalıkları dişten gelir. Sen de dişlerini

yaptırtsan iyi olur. Sihhatim çok iyidir. Serbest çıkıp gezmenin şişmanlığa faydası olduğu gibi, rûhun değişmesine de yardımı var; çünki ayni muhit içinde kalan ruhlar bunalır. Âdeta hepimizde sinir hastalıkları başlamıştı. Bu serbest gezişlerin sinirler üzerinde büyük faydası oldu. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 13 Eylûl, 1336 — Polverista
Kocan,
Ziya Gökalp

CCCXC. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 13 Eylûl, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Annenden 14, 21, 29 Ağustos tarihli mektupları aldım. Senden yalnız 14 tarihli bir mektup geldi. Bilmem niçin? Zarfın içine sen de bir mektup koyamaz mısın? Hürriyet'le Türkân'ın kartları da geldi. Kahverengi kostümümü göndermişsiniz, o da geldi. Hattâ dün şehre onu giyerek çıktım. Burada hâlâ yaz hüküm sürdüğü için, lâciverd caket ve beyaz pantalonla da çıkıyorum. Bir siyah bonjurumla pantalonları da var. Demek ki giyecek elbiselerim var. Buranın henüz müzelerini, kütüphânelerini görmedim. Sırasıyle hepsini gezeceğim. Dün Pazar günü idi. Bir kilisenin kapısı önünden geçiyordum. Dış kapının eşiğine kadar kadın, erkek, çocuk diz çökmüşler, ibâdet ediyorlardı. Bütün kiliseler dâima böyle.. İğne atsan yere düşmez. Ahâlî çok dindâr. Bizde ise gittikçe câmi'ler boşalıyor. Vicdânlarda *dīn* azaldıkça, mâbedlerde de mü'mīn az görülür. Hâlbuki dīn, insanlar için en büyük vecd menba'ıdır. İnsanı mes'ud eden evvelâ dīn, sonra medeniyettir. Ne dinsiz medeniyet bir işe yarar, ne de medeniyetsiz dīn.. Bir memlekette dīnle medeniyet berâber giderse, o memleket ahâlîsi bahtıyâr yaşar. Bizde ise ne dīnî hayat var, ne de medenî ma'īşet.. Başımıza gelen felâketlerin sebebi budur. Dīn, millî ahlâk ve millî bedi'īyyatla birleşerek millî harsı vücûde getirir. *Medeniyet* ise, müspet ilimlerin ve sınâ'î fenlerin hey'et-i mecmû'ası olduğu için beynelmileldir. Yâni mede-

niyet, bütün milletler arasında orta-malıdır. Her millet medeniyeti, nerede çok yüksek görürse oradan almalıdır. Şimdi biz, medeniyeti artık eski İrânîler'den alamayız. Bu günki medeniyet Avrupa medeniyetidir; fakat Avrupa medeniyetine girerken millî harsımızı muhâfaza etmeliyiz. Yâni Türk ve Müslüman kalmak, dînimizi ve millî ahlâkımızla millî bedi'îyyât ve lisânımızı muhâfaza etmek şartiyle Avrupalı olmalıyız. İşte *Türkçülük* budur. *Türkçülük* geriye gitmek değil, ileriye gitmektir; fakat şahsiyetimizi muhâfaza ederek.. Hulâsa, buradaki dînî hayat çok kuvvetli. Burada millî hars âdeta yalnız dînî hayattan ibâret. Tabi'î bu hâl, bu günki içtimâ'î tekâmülle kābil-i te'lif değildir. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, İkbal'e selâm, sevgili kızım!

Pazartesi, 13 Eylûl, 1336 — Polverista
Baban,
Ziya Gökalp

CCCXCI. Kızlarım Hürriyet ve Türkân Hanımlar'a

Polverista — 13 Eylûl, 1920

Sevgili Kızlarım,

28 Ağustos tarihli kartlarınızı aldım. Kahverengi kostümümü göndermişsiniz. O da geldi. Mektebe devâma başladığınıza çok memnun oldum. İyi çalışırsanız çabuk öğrenirsiniz. Türkân da gelse[1] çabuk öğrenir; çünki çok meraklıdır. Bakalım hanginiz daha evvel bana mektup yazacaksınız. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızlarım!

13 Eylûl, 1336
Babanız,
Ziya Gökalp

[1] Gökalp dalgınlıkla, *gitse* yerine, *gelse* yazılmıştır.

CCCXCII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 16 Eylûl, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

29 Ağustos tarihli mektubundan sonra, yeni mektup almadım. Bu günlerde postanın geleceği me'muldür. Dün yine şehirde gezmeğe çıktım. Bahçelerde dolaştım. Sinemaya gittim. Gece meydan kahvesinde büyük bir mûsıkî içtimâ'ı vardı. Binlerce insan toplanmıştı. Herkesi çocuklarıyle, âilesiyle birlikte gördükçe, ben de kendi yurdumu, yuvamı hatırladım. Anladım ki, serbestlik yalnız başına gezmek değilmiş. Asıl hakikî serbestlik, insanın kendi âilesine kavuşmasıdır. Büyükada'da daha güzel temâşâ yerleri varken, ekseriyâ evden çıkmazdım. *Âile yuvası*, bence dünya cennetidir. İnsanlar, saâdeti uzakta, Irem-bağı'nı Kaf-dağı'nın ötesinde ararlar. Hâlbuki saâdet, insanın kendi evindedir. İnsan, yalnız âilesi arasında bahtıyâr olabilir. Âilesinin içinde mes'ud olamıyan, artık hiçbir yerde saâdet ummasın. İşte, bir pastacı dükkânının üst katındaki cumbadan meydan kahvesindeki kalabalığı, *Reale* caddesinden gelip geçenleri seyrederken hep bu gibi fikirler zihnimden geçiyordu. İnsanın rûhu, o da başka bir âlemdir. Gözler başka bir diyarda tanımadığı manzaraları seyrederken, kulaklar başka bir muhitte anlamadığı sesleri dinlerken, rûh, o dâima kendi sevgililerini görüyor, yalnız kendine tatlı gelen âile seslerini işitiyor. Sanki, rûhum başka bir şahsiyet, gözlerimle kulaklarım başka bir şahsiyetti. Hazret-i Âdem cennetten çıkarıldıktan sonra, nasıl rûhunda dâima kaybettiği cenneti yaşadı ise, ben de uzak düştüğüm kendi cennetimi dâima tehayyül ediyorum. Rûhum, dâima o hayatı yaşamağa çalışıyor. Malta sokaklarında gezerken, bâzan kendimi Büyükada'da sanıyorum. Diyorum artık yoruldum, eve döneyim. Birden sen ve yavrularım hep gözümün önüne geliyorsunuz. Adımlarımı sıklaştırıyorum; fakat, heyhât, derhâl bu ru'yâdan uyanıyorum ve evime değil, yine Polverista'ya dönüyorum. Şüphesiz, birgün gerçekten evime de geleceğim ve inşa'llâh bu gün uzak değildir. Hakikî serbestliği ancak o zaman duyacağım. Sıhhatim, rahatım çok iyidir; fakat ayrılık da gittikçe acılarını

artırıyor. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 16 Eylûl, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCXCIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 16 Eylûl, 1920

SEVGİLİ KERİMEM, SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta mektup almadım. Belki yarın, öbür gün alırım. Kahverengi kostümümün geldiğini yazmıştım. Oraya gelmiş olan Midhat Bey tekrar buraya döndü. Senin mektup yazmayışın canımı sıkıyor. Ben Hürriyet'ten de el yazısıyle mektup isterken, sen de az yazmağa başladın. Türkân büyük olsaydı, beni hiç mektupsuz bırakmazdı. Ben şimdi burada serbest çıkıp geziyorum. Senelerce hiçbir yere çıkmayanlar için, bu da nisbî bir serbestlik sayılabilir; fakat, âilemden uzak bulunduktan sonra, ben bu serbestliği ne yapayım? Adım başında, kızını gezmeğe çıkarmış bir baba görüyorum; yâhut âilece berâber gezmeğe çıkmış baba, ana çocuklara tesâdüf ediyorum. Bunların saâdetini kalben tebrik etmekle berâber, âileme, yavrularıma kavuşmak için rûhumda şiddetli bir tehassür duyuyorum. Hele Sliema'da deniz kenarında bir yer vardır ki, temiz giyinmiş mini mini yavruların bir mahşeridir. Küçük arabalarıyle, mürebbiyeleriyle, yâhut dadılarıyle berâber orada oynayıp dururlar. Bunları gördükçe, "Ah, şimdi Türkân kim bilir ne yapıyor?" diyorum. Herkes birşeyin temâşâsından zevk alır. Benim için en güzel manzara, mes'ud bir âilenin, bahtıyâr çocukların görünüşüdür. Semânın rengârenk bulutları, bahçelerin ağaçlarıyle çiçekleri, dağlar, denizler, ormanlar, kumsallar güzel olabilirler; fakat, bence bunların hepsinden daha güzel bir şey vardır ki, her ferdi biribirini samimiyyetle seven sağlam bir *âile*'dir. Yazık

ki şairler bu güzelliği göremiyorlar, romancılar bu hayatı hakîkî bir sûrette tersim edemiyorlar. Âile bir ma'bettir ki, en samimî ibâdetler orada yapılır. *Âile* bir mekteptir ki, en derûnî terbiyeler orada alınır. *Âile* bir hükûmettir ki, en şefkatli bir adalet ancak orada görülebilir. *Âile*, kulubeyi bir saraydan daha müreffeh yapan, fakîrâne bir sofraya en zengin ziyâfetlerden ziyâde lezzet veren bir sevgi cem'iyyetidir. Hâsılı, *âile* sosyalizmin hakîkî bir sûrette ilk tatbik olunduğu en samimî zümredir. Meslekî ve millî zümrelerin mefkûresi âileye benzemektedir. İşte benim yegâne emelim, bu kadar sevgili olan âile zümresine, âileme kavuşmaktır. Annene, kardeşime selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Perşenbe, 16 Eylûl, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCXCIV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 16 Eylûl, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Sihhatim çok iyidir. İstirahatim de mükemmeldir. Serbest geziyorum. Dün yine gezmiye çıkmıştım. Bahçelerde dolaştım. Sinemaya gittim. Mektuplarınız geç geliyor. Çocukların gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili zevcem!

16 Eylûl, 1336

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCXCV. KIZLARIM HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 16 Eylûl, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta mektup almadım. Posta ile teahhüdlü mektup alanlar çok. Mektebe başladığınıza memnûn oldum. Annenize,

amucanıza selâmlar. Seniha'nın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızlarım!

16 Eylûl, 1336

Babanız,

Ziya Gökalp

CCCXCVI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 20 Eylûl, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta yeni mektup almadım. Yalnız Zekeriyâ Bey'den bir mektup geldi. Cumartesi günü yine gezmeğe çıkmıştım. Bahçelerde dolaştım. Sinemaya gittim. Gezilecek yerler çok değil. Ekseriyâ ayni yerlere gitmek lâzım geliyor. Benim gibi çok oturanlar için, bu gezintiler faydasız değildir. Yaşamak yalnız düşünmekle olmaz. Gezmek, görmek, işitmek de lâzım. İnsan okumakla, birçok yerleri görmüş gibi oluyor. Demek ki *okumak* da bir nevi' seyahattir; fakat, doğrusunu istersen, seyahat de bir nevi' okumaktır, hattâ belki okumaların en iyisidir. Dünya canlı bir kitaptır. Bütün ilimler bu kitaptan çıkarılmıştır. Bu kitabı aslından okuyanlara filosof derler. Herkes bu kitabı okuyamaz, onun eksik ve birçok yerleri yanlış olan tercemelerini okurlar. İşte, ben bu gezintilerime *Küçük Seyahatler* adını veriyorum. Seyahatlerime de hayat kitabını okumak süsünü veriyorum. Bu kitabın hulâsası bir tek sözdür: *İnsanları sevmek*! Bu hakīkati en evvel ortaya atan Peygamber'imizdir. Peygamber'imiz bir *Hadīs-i şerīf*'inde diyor ki, "Aklın başı, Allāh'a inandıktan sonra insanları sevmektir". İşte hocalarımızın vazifesi köy köy, mahalle mahalle, şehir şehir dolaşıp bu hakīkati herkese öğretmek ve yaşatmaktır. Bir adam nekadar çok şeyleri severse, o kadar çok mes'ud olur. Meselâ insan, evvelâ âilesini sever. Sevgisi fazla ise artar, meslekdaşlarını sever; yine sevgisi artarsa, bununla da milletdaşlarını, dindaşlarını, medeniyetdaşlarını ve en nihâyet bütün insanları ve bütün mahlûkları sever. Bâzı insanlar vardır

ki, sevgisine bütün kâinat bile kifâyet etmez. O zaman, daha çok sevebilmek için muhayyelesinde yeni kâinatlar yaratır; fakat, bu silsile de gösteriyor ki, sevginin kaynağı âiledir. İnsan en evvel âilesini sever ve ibtidâ sevmeyi âile içinde öğrenir. Şimdi ben âilemden ve milletimden uzak yaşaya yaşaya, korkuyorum ki sevmeyi de unutayım. Sevgiyi nasıl şiddetle yaşayabilirim ki, en çok sevdiklerim benden uzak, ben onlardan irak! Ah, bu acı hayat, daha nekadar devam edecek? Bununla berâber, rûhumda bitmez, tükenmez bir sevgi hazînesi vardır. Her şeyin yalnız iyi ve güzel cihetlerine dikkat ettiğim için, hiçbir şeyde çirkinlik görmüyorum. Bu sûretle sevmek saâdetinden mahrum olmuyorum; fakat hakîkî saâdet âileme kavuşmaktır, sevgili zevcem!

Pazartesi, 20 Eylûl, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCXCVII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 20 Eylûl, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta mektup almadığım için mahzûnum. İstanbul'dan dâima vapur geliyor, hattâ posta geliyor, fakat Sefârethâne, bize âit mektupları postaya muntazam bir sûrette vermediği için, onlar gelmiyor. Posta ile bâzılarına teahhüdlü mektuplar geliyor. Ne çâre, mektupsuzluğa da tehammül etmek lâzım geliyor. Mektup almayınca, yazmak için söz bulmak da güç! Burada hayat hep ayni sûretle geçiyor. Bir-iki mektupta, serbest zamanlarımda gezip gördüğüm yerleri yazdım; fakat bu yerler de mahdud.. Her çıkışta ayni yerlere gidiyorum. Vakit geçirmek için sinema iyi bir eğlence.. Bahçelerde dolaşmak, şişmanlık için faydalı. Gezmeden yorulunca, bir gazinoda bir çay, yâhut kahve içilir. Cumartesi günü yine çıkmıştım. Küçük çocuklar gidip gelirken yolumuzu keserler, para isterler. Bunlar âdetâ bizimle ahbap olmuşlardır. Eskisi kadar çok okumuyorum. Şimdi oku-

makta bulunduğum kitap *Ruhî Tedâvîler* isminde yeni çıkmış bir kitaptır. Üçüncü cildine geldim. Ruh doktorluğuna ihtiyaç var. Zâten şimdi bütün dünya rûhen hastadır. Felsefe derslerine de devam ediyoruz. Bu gibi işler de vaktin iyi geçmesine yarıyor. Sihhatim çok iyidir. Ayrılıktan başka bir kederim yoktur. Yedi tâne dişimde çürüklük başlamıştı. Bunları doldurttum. Dişlerimi temizlettim. Evvelce çıkarılmış olan dişimin yerine de diş takdırıyorum. Bu da bir iş. İçimizde bir diş doktorunun bulunması, bu diş islâhâtını īcâbettirdi. Anneniz hâlâ dişlerini yaptırmadı. Onun dişleri daha evvel tedâvîye muhtaçtı; fakat siz bütün vazifelerinizi unutmuşsunuz; yalnız beni düşünüyorsunuz. Bu hareket doğru değildir. Benden çok annenizi düşünmelisiniz. Kendini ve kardeşlerini de düşünmelisin. Hürriyet'in mektebe tekrar başlaması iyi. Tabi'î evde sen de derslerini dinlersin. Belki Türkân da, Hürriyet'le berâber öğrenir. Sen de kendi kendine oku! İnşa'llāh kavuşursak, ben seni okuturum. Ne çâre, benim felâketim yüzünden sizin tahsilleriniz geri kaldı. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, İkbal'e selâm! Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Pazartesi, 20 Eylûl, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCXCVIII. KIZLARIM HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 20 Eylûl, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta mektup almadım. Sihhatim çok iyidir. Sizin derse başlamanıza çok memnûn oldum. Ümīd ederim ki Türkân da berâber okumayı öğrenecektir. Cümlenizi Allāh'a emânet eylerim, sevgili kızlarım.

20 Eylûl, 1336

Babanız,

Ziya Gökalp

CCCXCIX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 23 Eylûl, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta mektup almadım. Yine üç-dört haftanın mektuplarını birden alacağız. Dün yine gezmeğe çıktım. Yine eski şeyleri gördüm: Bahçeler, sinema. Gördüğüm şeyler beni eğlendiremiyor; çünki hep sizi düşünüyorum. Oraya gelenlerden, tekrar buraya dönenler var. Burası, oraya nisbetle cennettir diyorlar. Ah, kim bilir orada nekadar sıkılıyorsunuz? İnşa'llāh iyi günlerin gelmesi yakındır. Sabır, tehammül, metânet! Bu üç şeyi elden bırakmamalı! Bâzan, ben de me'yûs olmağa başlıyorum; fakat, bunun bir za'f olduğunu düşünerek, yine rûhuma metânet veriyorum. Zaman geçtikçe, rûhun metâneti de ihtiyarlıyor. Bâhusus, insan etrâfındakilerin mâneviyyâtına tâbi'dir. Umûmun mâneviyyâtı gittikçe azalıyor. Bir ajans haberi, bir gazete havâdisi bâzan çılgınca bir meserret, bâzan da delicesine bir mâtem husûle getiriyor. Ben ayni zamanda, hem bu meserretleri, hem bu kederleri mânasız buluyorum. Yılan gömleğini değiştirdiği gibi, şimdi de cihan gömleğini değişiyor. Bakalım, dünyanın yeni revişi nasıl bir istikāmet alacak? Ahvâlin iyiliğe mi, fenâlığa mı doğru gittiği henüz meçhûldür. Eğer sezmeğe, ferâsete i'tibâr edilecekse, benim sezişim, benim teferrüsüm ahvâlin iyi olacağını gösteriyor. *Mefkûreler*, yaratıcı kudretlere mâliktir. Bu kudretler terakkîden doğar ve terakkîyi daha sür'atle harekete getirir. Mefkûreler, Allāh'ın melekleridir. Demek ki insanlardan başka, melekler de iyiliğin galebesi için çalışıyor. Daha doğrusu yalnız melekler çalışıyor. İnsanlar biribirine fenâlık etmekten başka birşey düşünmüyorlar. Benim bütün ümîdim mefkûrelerdedir. Dünyayı ancak bunlar cennet yapabilecektir; fakat mefkûreler de ancak insanların rûhunda yaşayabilir. İnsanların rûhu bunları kabûl etmedikçe, mefkûreler mevcut olabilir mi? Görülüyor ki iş, gelip yine insana dayanıyor. Lâkin, insanlar yalnız okuyup yazanlardan ibâret değil a? Halk dediğimiz saf kümenin rûhu, mefkûrelerle doludur. Yalnız, bu mefkûreler his hâlindedir, fikir şeklini almamıştır. İşte, terakkîyi yapan, hattâ okuyup

yazanları da zorla mefkûreye doğru sevkeden, halktaki bu mefkûrevî hislerdir. *Millî hars* diye buna derler. Hulâsa, benim hiss-i kable'l-vukû'um gibi, muhâkemelerim de umûmiyetle insâniyetin terakkîye, tekâmüle doğru gittiğini, bugün bütün milletlerin çektikleri sefâletlerin muvakkat olduğunu gösteriyor. Kardeşime selâmlar, Seniha'nın, Hürriyet'in, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 23 Eylûl, 1336 — Polverista

Kocan

Ziya Gökalp

31. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 23. IX. 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Yine mektup yazmak için kalemi elime aldım; bakalım ne yazacağım? Şimdi yazacak söz bulmak da bir hünerdir; çünki eski dünyânın felsefesi de, medeniyeti de, ahlâkı da hep iflâs etti. Bunların hangi birinden bahsedebilirim? Yeni dünyanın felsefesi, medeniyeti, ahlâkı nasıl olacak? Bu da şimdilik meçhûl. Yalnız mâlûm olan bir tek şey vardır ki o da yeni ruhların artık eski kāidelerle yaşayamıyacağı hakīkatidir. Meselâ eskiden hükûmetler, ahâlîlerini korkutmakla idâre ederlerdi. Şimdi, hükûmetler anladılar ki artık ahâlîleri kendilerinden korkmuyorlar. Cezâ arttıkça itâatsizlik berâber artıyor. Demek ki artık istibdâdın mevsimi geçmiştir. Hükûmetler kendilerini sevdirmek isterlerse, her hareketlerini halkın rizâsı dâhilinde yapmaya çalışmalıdırlar. Ayni hâl dīn sahâsında da gözüküyor. Evvelleri hocalar herkesi cehennem azâbıyle korkuturlardı. Şimdi herkes dīnden sevgi, şefkat, vecd ve meserret istiyor. Artık vâ'iz efendi, cemâ'ate dīnî bir vecd vermeye çalışmalıdır. Allāh en çok seven ve en çok sevilen bir vicdândır. Onu korkunç göstermek isteyenleri bugün kimse dinlemez. *Siyâsî ve dīnî korkular* kalkınca, artık ferdin fertten korkması da mânasızdır. Bütün insanlar müsâvîdir: Kimse asâletine, servetine, kuvvetine güvenip başkalarına zor-

balık edememeli! Korku kalkınca onun yerine sevgi kā'im olur. En iyi hükûmet, icrâatını beğendiren hükûmettir. En iyi dīn, Allāh'ı en çok sevdiren dīndir. En iyi medeniyet de insanları biribirine sevdiren medeniyettir. Eski ahlâk, korku ahlâkı idi. Yeni ahlâk sevgi ahlâkı olacaktır. Pekiyi, bu yeni hayat ne zaman başlıyacak? Ne zaman ki kadınlar da erkekler kadar tahsil görerek cemiyetin idâresindeki rollerini icrâya başlarlarsa! Evet, tarih gösteriyor ki yalnız erkeklere istinâd eden bir medeniyet kalbsizdir, şefkatsizdir, samimiyyetsizdir. Erkekler maddî medeniyeti vücûde getirerek dritnotlar, tayyâreler, toplar, dinamitler vücûde getirdiler. Kadınlar da mânevî medeniyeti yükselterek kalbimizi, rûhumuzu, vicdânımızı yükselteceklerdir.

Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm, sevgili kızım[1]!

Polverista — Perşenbe, 23 Eylûl, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

CCCC. KIZLARIM HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 23 Eylûl, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta mektup almadım. Sihhatim çok iyidir. Hep sizleri düşünüyorum. İnşa'llāh yakında iyi günler gelecek; biz de kavuşacağız. Annenize, amucanıza selâm. Feyziye, Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e, İkbal'e selâm. Seniha'nın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili kızlarım.

23 Eylûl, 1336

Babanız,

Ziya Gökalp

[1] Esirlere mahsus resmî kâğıda mürekkeple yazılan, Ali Nüzhet Göksel'in lûtfen gönderdikleri bu mektup neşredilmemiştir; aslı, kendilerindedir.

CCCCI. Zevcem Vecihe Hanım'a

Polverista — 27 Eylûl, 1920

Sevgili Zevcem,

Bu hafta da mektup almadım. Merâkıma nihâyet yoktur. Her birinizin ayrı ayrı sihhat haberlerinizi almadıkça, nasıl müsterih olabilirim? Mektuplaşmak, sihhat haberi almak demektir. Her hafta posta vapuru geliyor. Bizim mektuplarımızı niçin postaya vermiyorlar? Siz mektuplarınızı muntazaman Sefârethâne'ye veriyorsunuz. Buna şüphem yoktur. Ben de muntazaman mektuplar yazıyorum. Bilmem benimkiler de son zamanlarda elinize vâsıl oluyor mu? Dört haftadır ki mektubunuzu almadım. Son haftalar zarfında mektuplarmı alıp almadığınızı nasıl bileyim? Mektuplarınızı aldığım zaman, bütün ayrılık hicrânlarını unutuyorum. Türkân'ın tatlı sözleri, bana bülbül sesi gibi geliyor. Hürriyet'in Türkân'a söylediği masalları, işitir gibi oluyorum. Şimdi bunlar berâber mektebe gidiyorlar, nekadar iyi! Türkân cüce boyu ile nasıl mektebe gidiyor? Ben dört yaşımda mektebe gitmeğe başlamıştım. Demek ki Türkân ikibuçuk yaşında başlamış olacak. Mektepte çocuk bahçesi kısmı varsa, orada oyunlar vâsıtasıyle birçok şeyler öğrenebilir; fakat, doğrusunu istersen, bu yaştaki çocuk için en iyi mektep ana kucağıdır; en iyi bahçe baba ocağıdır. Âile içinde alınan terbiye, her terbiyenin fevkındedir. Hem, sen nasıl saatlerce bu mini miniden ayrı kalabilirsin? Seniha ev işleriyle meşgûl. Sana tesellî veren hep bu mini mini Türkân'dır. Hürriyet'in derse başlaması çok iyi. Hiç olmazsa ablası kadar okuyup yazmak öğrensin. Belki mektepte sıkılganlığı da geçer. Sen, dişlerini bilmem niçin yaptırmadın? Benim dişlerim sağlam olduğu hâlde, temizlettim, doldurttum. Öndeki boş dişin yerine de, altun diş taktırdım. Sabah akşam, tuzla berâber fırçalamağa da başladım. Sen de diş fırçası kullansan çok iyi olur; fakat, evvel emirde dişlerini yaptırmalısın. Cumartesi günü şehirde, sayfiyede gezmeğe çıkmıştım. Buranın en güzel sayfiyesi Sliema'dır. Boylu boyuna güzel bir deniz sâhili. Sâhil boyunca güzel evler. Malta'nın bütün zenginleri burada oturur. Bu sâhilde bir saat kadar

gezinti yaptıktan sonra, şehre yâni Valletta'ya geldim. Burada da güzel bir mûsıkî vardı. Bahrîye bandosu tarafından çalınıyordu. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem [1]!

Pazartesi, 27 Eylûl, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 27 Eylûl, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta da mektup almadığım için çok meraktayım; fakat, mektup almayan yalnız ben değilim. Dört haftadanberi Sefârethâne vâsıtasiyle hiç kimse mektup almadı. Postadan teahhüdlü mektuplar alanlar oluyor. Sen ise daha evvel mektubu kestin. Annenden aldığım son iki mektupla berâber, senin mektupların yoktu. Benim burada, ancak mektuplarınızla gözlerimin açıldığını bilmiyor musun? Sihhatim çok iyi ise de, mektup almadığım zamanlar, meraktan, endîşeden kurtulamıyorum. Resimlerinize baktıkça içerim sızlıyor. Bu kadar uzun bir ayrılığa nasıl tehammül edilebilir? Artık sabrım, tehammülüm kalmadı. Sevgililerimizden ayrı bulunmak kâfî değilmiş gibi, şimdi mektuplar da gelmemeğe başladı. Bu iztiraplara demirden sinirler, çelikten dimağ bile olsa dayanamaz. Serbest çıkıp gezmek, biraz sinirler için faydalı oluyorsa da, bu fayda da mahdud kalıyor; çünki serbestlik başlayınca mektuplar kesildi. Sanki bu iki ni'met berâber olmazmış gibi! Her ne ise, artık sinirlerimiz eski

[1] Bu mektubun başında, Gökalp'in elyazısı ile 27 Eylûl, 1336 tarihi vardır; 27 Eylûl tarihi mor mürekkeple çizilerek, üzerine 7 Teşrinievvel yazılmıştır. 7 Teşrinievvel'in Pazartesi'ye rastlamaması, bu mektubun, muhteviyât bakımından müteâkip mektupla hemen ayni olması da, 1336 yılının 7 *Teşrinievveli'nde değil,* 27 *Eylûl'ünde* yazıldığını gösterir.

sinirler değildir. Gezmek, dolaşmak da fayda etmiyor. Yegâne ilâcımız âilelerimize kavuşmaktır. Hele benim aklım, fikrim hep âilemdedir. Başka birşey düşünemiyorum. Bir çocuk görsem âilemi hatırlıyorum; bir *âile* görsem evimi, bir ev görsem âilemi der-hâtır ediyorum. Serbest gezmenin neticesi, bu hâtıraları çoğaltmaktan başka birşey değildir. Gittikçe iştiyâkım, tehassürüm artıyor. Bu memleket de, âdeta âile memleketi! Çünki burada en kuvvetli hayat, âile hayatıdır. Gezinti yerlerinde âile efrâdı hep berâber dolaşır. İhtiyar, genç, çocuk, erkek ve kadınlardan mürekkep bir küme gördünüz mü, o, bir âiledir. Geceleri, her evin kapısı önünde sandalyalarda oturmuş bir küme görünür; bunlar da birer âiledir. En fakirlerin evleri bile muntazam yapılmıştır. Ev, âilenin zarfı olduğu için, âilenin hâlini gösteren en iyi alâmet-i hâriciyyedir. Hâsılı burada âile çok kuvvetli, dīn çok selâbetli, çocuklar çok bereketlidir. Buraya çocuklar memleketi denilse de lâyıktır. Fakir, fakat mes'ud bir memleket! Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızım!

Pazartesi, 27 Eylûl, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 30 Eylûl, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu postada senden 4 ve 11 Eylûl, Seniha'dan 4, 6, 11 Eylûl tarihli olmak üzre beş mektup aldım. Metânetli ve ümitli olduğuna çok sevindim. Ümitsizler Allāh'a inanmıyanlardır. Çürüksulu Mahmud Paşa'ya İtalya'ya gitmesi için müsâade ettiler. Serbest çıktığımızı yazmıştım. Dün yine birçok yerleri gezdim. Sinemaya gittim. Dolaşmak vücûdüme çok yarıyor; çünki şişmanlık iyi

birşey değildir. Denize gitmeyi bir aydanberi kesmiştim. O zamandanberi serbest gezdiğim için, artık denize gitmeyi fazla buldum. Denize gidişimin bir faydası oldu ki, yirmibeş senedenberi hiç yüzmediğim için, yüzmeyi unutmuştum; şimdi yeniden öğrendim. Daha bir müddet habs hâli devam etseydi, yürümeyi de unutacaktım. Şimdi hiç olmazsa saatlerce yürüyebiliyorum. Serbest gezdiğim zaman esirlik hatırıma gelmiyor. Kendimi seyahatte sanıyorum. İnsan bâzan hakīkati görmemek ihtiyâcındadır. Kahverengi elbiselerim geldi. Lâciverdleri göndermeyiniz; çünki mevcut elbiselerim kâfîdir. Ayrılık elemlerini istisnâ edersek, ben burada rahattayım. Sihhatim de çok iyidir. Dişlerimi de yaptırdım. Bakalım kavuşmamız ne zamandır. Türkân'la Hürriyet, kavuşmamız için çok şeyler düşünüyorlar. Onlar âdetâ masalcı olmuşlar; fakat inşa'llāh yakında kavuşacağız; çünki Mahmud Paşa'ya verilen serbestî, herkese de verilecektir. Mahmud Paşa'nın âilesi İtalya'ya gelmiş, kendisi de oraya gidiyor. Sabırla her şey iyi olur. Yalnız bu kalan kısa zamânı da metânetle, meserretle geçirmeli. Hıfzi's-sihhate de i'tinâ etmeli. *Yeşilköy*'ümüzde mes'ud bir hayat yaşamak için, vücutler sağlam olmalı. Felâketler geçer, fakat izleri kalmamalı. Bundan dolayıdır ki, ben, mümkün olduğu kadar kendimi sıkmamağa çalışıyorum. Rûhumu, âdetâ bir hasta gibi tedâvî ediyorum. Şüphesiz, bulunduğumuz bu ahvâl içinde, her ruh hastadır. Nasıl hasta olmasın ki, hiçbir sebep yokken âilesinden, vatanından, hürriyetinden, işinden, gücünden ayrılarak taştan, demirden bir kafes içine konulmuştur. İnsan böyle bir yerde rûhuna bir hasta gibi bakmazsa, onu mütemâdiyen tedâvî etmezse, buradan sağlam kurtulamaz. İşte ben böyle yaşıyorum. Sizin de metânetli, ümitli olduğunuzu haber aldıkça, metânetim artıyor. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e, İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgilī zevcem!

Perşenbe, 30 Eylûl, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCIV. KIZLARIM HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 30 Eylûl, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta annenizden ve ablanızdan 4, 6, 11 Eylûl tarihli beş mektup aldım. Çok memnûn oldum. Sizin de hulyâlarınız hoşuma gitti. Peri masallarını ben de severim. Annenize, amucanıza selâm. Seniha'nın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili kızlarım.

30 Eylûl, 1336

Babanız.

Ziya Gökalp

CCCCV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 4 Ekim, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Geçen postada senden 4 ve 11 Eylûl, Seniha'dan da 4, 6, 11 Eylûl tarihli mektupları almıştım. O zamandanberi yeni posta gelmedi. Zâten sizin bir postanıza karşı, biz iki posta yazıyoruz. Bir hafta içinde hem Perşenbe, hem de Pazartesi günleri posta günlerimizdir. Dün ve evvelisi gün şehirde gezdim, dolaştım. Her çıkışta bir saatimi de sinemada geçiriyorum. Sinema da, bu dünyaya benzeyen bir âlemdir. Orada da felâketlere düşenler ve sonra kurtulup mes'ud olanlar var. Bâzı filosoflara göre, içinde yaşadığımız dünya da bir sinemadır. Bir bakıma göre doğrudur; çünki, az vakitte o kadar işler oluyor ki! Sinemada bile bu kadar sür'at yoktur. Amma diyeceksin ki, işlerde bu kadar sür'at olduğu hâlde, biz iki senedir ki ayrı bulunuyoruz; bu ayrılığa bir nihâyet gelmiyor. Ne yapalım, bu da Allāh'ın bir kaderidir. Allāh, siyâset adlı bir şeytan yaratmış; dünya onun elinde bir oyuncak. Bakalım, bu oyuncak ne zaman o yaramaz çocuğun elinden alınacak? Pernceremin karşısında bir meydan var. Her

sabah erkenden bir kadın çoban, koyunlarını bu meydana getirir; onları akşama kadar otlatır. Bu çobanın bütün düşündüğü nedir? Sürüsünün rahatını te'min etmek: Kâşki insan sürülerinin de böyle çobanları olsa! Ben, burada gezdiğim zaman içim sızlıyor. Sen ve çocuklarımız eve esir gibi, mahbus gibi kapanmış, ne bir ağaçlık, ne bir deniz, ne semâ, hiçbir şey görmüyorsunuz. Hâlbuki ben esir olduğum hâlde serbest, her tarafta geziyorum; fakat sizin hâlinizi düşündükçe, bu serbestlikten de bir zevk alamıyorum. Meselâ hava sıcak. Bir kahvede, yâhut pastacı dükkânında oturuyorum. Güzel bir dondurma ile leziz pastalar geliyor. Sizinle berâber yemedikçe, bunlar boğazımdan rahat rahat geçebilir mi? Seniha'nın, Hürriyet'in Türkân'ın boyunda kızlar gördükçe, kalbimden hasret dalgaları geçiyor. Ah, berâber olsaydık, bu kışı burada berâber geçirseydik nekadar iyi olacaktı! Bu hâl zâten çok sürse, bu kışın nihâyetine kadar devam edebilir. İlkbaharda mutlakā harbin bütün bu soğuk mes'eleleri kat'î sûrette bitecektir. Bu gün yalnız biz değil, bütün insâniyet felâket çekiyor. Tek-tük ferdler, felâkete tehammül edebilirler. Fakat, koca bir insâniyet tehammül edemez. Kardeşime, Nedim Bey'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili zevcem! İkbal'e de selâm.

Pazartesi, 4 Teşrinievvel, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCVI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 4 Ekim, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Geçen postada, senden 4, 6, 11 Eylûl ve annenden 4, 11 tarihli mektupları aldım. Perşenbe günü bunların ilk cevâbını yazdım. Bugün de ikinci cevaplarını yazıyorum. Bakalım, daha

kaçıncı cevaplarını da yazacağım; çünki yeniden mektuplarınızı alıncaya kadar yazacağım bütün mektuplar, bunlara cevap olacaktır. Türkân gibi, Hürriyet gibi ben de hulyâlar kuruyorum; ben de onlar gibi çocuk oldum. Hayatın en tatlı zamânı, çocukluk çağıdır. Ben bir türlü çocukluk zamânlarımı unutamam. Şiirle, felsefeyle uğraştığım da bundan dolayı değil mi? İnsâniyetin çocukluk devrinde bu günkü ilim, fen ve medeniyet yoktu. Yalnız şiir, felsefe ve ahlâk vardı. Şimdi de şâirlik, filosofluk ve ahlâklılık ancak çocuk gibi saf kalabilmiş insanlarda görülebilir. *Çocukluk ve gençlik!* Bu devirler geçtikten sonra, insanlar şe'niyete, yâni hâriçteki hakīkatlere daha çok yaklaşır; fakat, mefkûrelerden de o kadar ziyâde uzaklaşır; fakat, bu çocukluk ve gençlik yaşa tâbi' değildir. Nice ihtiyarlar vardır ki, rûhen genç kalmışlardır. Nice gençler de vardır ki, rûhen ihtiyarlardan ziyâde mefkûreye yâni gençliğe uzak düşmüşlerdir. Beni bu felâket günlerinde mukāvemetli yapan kalbimin çocukluğu, rûhumun gençliğidir. Kalbimin çocukluğuna tâbi' olduğum zaman, hayata bir şâir gözüyle bakarım. Rûhumun gençliğine uyduğum zamanlarda ise, dünyayı bir filosof gözüyle görürüm. Hayata bir sarraf gözüyle bakmak, dünyayı bir tüccar gözüyle görmek, insanı yüksek saâdetlerden uzaklaştırır. Onlar, belki maddeten daha rahat yaşarlar; fakat mânen bedbahttırlar; çünki insanlığın hakīkî zevklerini tatmaktan mahrumdurlar. Sözün doğrusu, insanda bu iki türlü rûhiyyet berâber bulunmalıdır. İnsan hem mefkûreli, hem de şe'niyetci olmalıdır. Tam mükemmel bir insan böyle olur; fakat, maatteessüf, ben şe'niyetçilik noktasından çok eksiğim. Mefkûrecilik beni çok hayâlî yaptığı için, hâricî hakīkatlerden dâima uzak yaşadım. İşte, bu hayâlîlik dolayısıyledir ki, Türkân'ın tayyâre hulyâsıyle, Hürriyet'in cin ve perî hayâlleri hoşuma gitti. Annenize, amucanıza, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızcağızım!

Pazartesi, 4 Teşrinievvel, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCVII. KIZLARIM HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 4 Ekim, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Sihhatim çok iyidir. Sizi düşünmekten başka kederim yoktur. Her hafta size kart gönderiyorum. Geldiğini yazmıyorsunuz. Yoksa gelmiyor mu? Annenize, ablanıza çok selâmlar. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızlarım.

4 Teşrinievvel, 1336

Babanız,

Ziya Gökalp

CCCCVIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 7 Ekim, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

11 Eylûl tarihli mektuplarınızdan sonra mektup almadım. Dün yine şehirde gezmeğe çıkmıştım. Sinemaya gittim. Yeni kartpostallar aldım. Bakalım, Hürriyet bu manzaraları beğenecek mi? Her postada kart gönderdiğim hâlde, mektuplarınızda bunların geldiğinden bahsetmiyorsunuz. Burada ayrılıktan başka hiçbir keder yoktur; fakat ayrılık da çok uzun sürdü. Sihhatinizin iyi olduğunu yazıyorsunuz. Çok memnûn oldum; fakat önümüz kış. Kim bilir odun, kömür nekadar bahalıdır? Yaşayışınıza dâir hiçbir şey yazmıyorsunuz. Odun, kömür alabildiniz mi? Gıdâlarınız yaşamağa kâfî mi? Türkân yazmak bilseydi, hepsini yazardı. Zekeriyâ Bey'den yine bir mektup aldım. Seniha mektuplarında yazıyor ki, "Gelirsen artık gürültü etmeyiz"; hâlbuki ben çocuk gürültüsüne hasret oldum. Âilenin en güzel mûsıkîsi çocuk sesidir. Bülbülsüz ilkbahar neye yarar? Eğer kavuşmamız ömrümüzün yeniden ilkbaharı olacaksa, bunun bülbül sesleri de yine yavrularımızın gürültüleri olacaktır. Vâkı'a

kulaklarım yorgundur; fakat yabancı seslere karşı! Hâlbuki âile seslerine, çocuk gürültülerine kulaklarım o kadar aç, o kadar iştiyaklıdır ki tavsif edemem. Yakında buraya opera gelecekmiş. O zaman sinema yerine oraya gideceğiz. Burada güzel bir opera binâsı var; fakat opera kompanyası ekseriyâ İtalya'dan gelir. Kış geceleri için operanın güzel mûsıkîsini dinlemek bir eğlence olacaktır; fakat, bizi bıraksalar da âilemiz içinde çocuklarımızın gürültüsünü dinlesek, bu mûsıkîden daha çok âlâ olurdu. İnşa'l-lāh ilkbaharda bu esâret hayatı bir nihâyet bulur; çünki bu gayr-i tabi'î hâller nihâyet bu kış sonuna kadar devam edebilir. Başkalarının ümitsizliğine karşı senin ümitli bulunuşun, kalbinin dīndârlığındandır. Kalbî dīndârlık herkeste bulunmaz. Kalben dīndâr olan, hiçbir zaman Allāh'tan ümīdini kesmez ve dâima gecelerin arkasından gündüzü görür. Sabırlı olan dâima murâdına kavuşur. Eski adamlar derlerdi ki, *Sabır, kökü acı, fakat yemişi tatlı olan bir ağaçtır*; fakat, sabrı yalnız Allāh verir ve kalben dīndâr olanlara verir; çünki onlar kalblerini Allāh'a bağlamışlardır. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye Hanım'a, Hoca Hanım'a selâmlar. İkbâl'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili zevcem !

Perşenbe, 7 Teşrinievvel, 1336 — Polverista

Kocan,
Ziya Gökalp

CCCCIX. Kızım Seniha Hanım'a

Polverista — 7 Ekim, 1920

Sevgili Kızım,

Son aldığım mektubunuz 11 Eylûl tarihlidir. Zâten üç postanın mektupları birleşerek hep berâber geliyorlar. Eskisi gibi her hafta Sefârethâne postası gelmiyor. Âdî posta ile gelen teahhüdlü mektuplar müstesnâ.. Onlar tali'lilere mahsus. Hattâ bu hafta Sefârethâne postaya beş-on mektup vermiş. Diğerlerini

vermemiş. Hâsılı mektup işi intizamsız gidiyor. Haftada-bir postanın gelmesi hiç de güç bir iş değildir. Bilmem, benim mektuplarım geliyor mu? Hürriyet'le Türkân'a yazdığım kartların gelişinden bahsetmiyorsunuz. Yoksa bunlar da gelmiyor mu? Burada ömrümüz boş, mânasız, fâidesiz geçiyor. Yazın sıcak görmedik. Kış başladı; fakat soğukların başlayacağı yok. Âdetâ burada mevsimler yok gibi. Zâten insanları da adaya benziyor. Sessiz, sadâsız, ihtirassız, heyecansız, içine girmeğe başladıkları Avrupa medeniyetine karşı mütehayyir, şaşkın, mahcup bir vaz'ıyyette: Tıbkı, mektep müdürünün huzûrunda çocukların uslu oturdukları gibi.. Bize Avrupa medeniyeti, dîne alâkası az olanlar tarafından getirildiği için, bu medeniyetin daha ziyâde sefâhate tealluk eden cihetlerine kıymet veriliyor. Hâlbuki buraya Avrupa medeniyetini sokanlar İtalyan papaslardır. Bundan dolayıdır ki burada medeniyetle ahlâk çarpışmıyor. Dârülfünun da papasların elinde bulunduğu için, dînle ilim arasında da çarpışma yok... Hâsılı burada idârî teşkilât ve dînî teşkilât muntazam olduğu için, ruhlarda kuvvetli bir inzibat ve inkıyat hissi mevcut.. O derecede ki, hiç kimsede düşünmek ihtiyâcı bile kalmamış. Düşünmek intizamsız cemiyetlere, intizamsız ahvâle, intizamsız kafalara mahsustur ve düşünmenin vazifesi bu intizamı husûle getirmektir. Hâlbuki bir yerde ki her şey bir makine gibi muntazam cereyan ediyor, her rûhun içinde medeniyetle ahlâk, dînle ilim barışık ve uygundur, böyle bir yerde düşünmeğe, yâni zihnen çırpınmağa ne lüzum kalır? Evet, hasta ruhlu insanlar nasıl bedenen çırpınırlarsa, ruhen de öyle çırpınırlar ve düşünmek işte rûhun bu çırpınmalarıdır. Eğer düşünmeden yaşamak rûhun sağlam bir hâli ise, onu burada görmeli! Maltalılar o kadar az düşünüyorlar ki, kendi millî lisânlarının Maltızca olduğunu bilmiyorlar, millî lisânımız İtalyanca'dır diyorlar; hükûmette, mahkemelerde, dârülfünunda, hattâ halka hitap eden sinemalarda İtalyanca'yı hâkim kılmayı millî bir vazife sanıyorlar. Annene, amucana selâm. Kardeşlerinin gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Perşenbe, 7 Teşrinievvel, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCX. KIZLARIM HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 7 Ekim, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Size gönderdiğim kartların geldiğini yazmıyorsunuz. Bilmem ki, kartlarım postada mı kayboluyor? Sihhatim çok iyidir. 11 Eylûl tarihli mektuplardan sonra, mektup almadım. Oniki lira henüz gelmedi. Önümüzdeki postada çıkarsa yazarım. Burada zamânımız iyi geçiyor. Serbest geziyoruz. Siz de burada bulunsaydınız, kederlerimin birçoğu azalırdı. Bu kışı berâber geçirseydik, çok iyi olacaktı. Annenize, amucanıza selâm. Ablanızın gözlerinden öperim, sevgili kızlarım!

Malta — 7 Teşrinievvel, 1336

Babanız,

Ziya Gökalp

CCCCXI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 11 Ekim, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

11 Eylûl tarihli mektuptan sonra mektup almadım. Son def'a gönderdiğiniz oniki lira da hâlâ gelmedi. Posta yine bayram ayı oldu. Mektup almamaktan gönlüm yine mahzun, rûhum yine neş'esizdir. Mektup mes'elesini bir tarafa korsak, sihhatim, rahatım her vakitki gibi iyidir. Dışarıda çıkıp gezmek biraz gönlümü açıyor. Sinemadan da hoşlanıyorum; fakat, hep berâber olmadıktan sonra bu serbestlik neye yarar? Serserî bir seyyah gibi kasabalarda, köylerde, caddelerde, bahçelerde dolaşıyorum. Aradıklarımı bulamadıktan, sevdiklerimi göremedikten sonra, bu serbest gezintileri ne yapayım? Artık hulyâ da rûhumu doyuramıyor. Bir zaman, geçmişteki müşterek ömrümüzü hatırlayarak gönlüme meserret vermeğe çalışıyordum. Bir zaman da, gelecekte berâber yaşayacağımız hayatı düşünerek kalbime tesellîler saçmağa çalıştım. Şimdi artık ayrılığa hiç tehammülüm kalmadı.

Hele mektubun gelmesi de böyle ayda - bire inince, ayrılık derdi cehennem ateşinden bedter oldu. Şimdi diyeceksin ki, "Bana niçin böyle kederli sözler yazıyorsun, sanki benim kederlerim az mı?". Evet, hakkın var. Size metânet verebilmek için ben daha çok metânetli olmalıyım. İnsanın rûhu gizli kuvvetlerle dolu bir mâneviyyât hazînesidir. Biz bâzan kendimizi za'fa kaptırıyorsak, rûhumuzdaki kudreti bilmeyişimizdendir. Semâdan daha derin ve daha zengin bir âlem varsa, o da rûhumuzdur. O hâlde, niçin kendimizi kedere kaptıralım? Rûhumuzda nâmütenâhî metânet, sabır, tehammül menba'ları var. Büyük kahramanlar, hep ruhlarındaki hazînede mânevî kuvvetler bulup çıkararak büyük felâketlere tehammül etmişlerdir. Ben bunu düşününce, derhâl kalbime nihâyetsiz ümitler, tesellîler, vecdler, meserretler doldu. İstikbâlde berâber yaşayabilmemiz için, dağlar kadar metânetli, denizler kadar vecdli olacağım. Kedere kapılmak, metânetlilerin nazarında bir nevi' ahlâksızlıktır. Evet, hakîkî ahlâk, felâket arttıkça metâneti artırmayı îcâbeder. İnsanın aklı güneşten daha parlak, gönlü gökten daha geniş, kalbi Allāh'a Arş'tan daha yakındır. Dünyanın en büyük felâketleri insanı mağlûp edememeli! Her şeyin bir sonu olduğu gibi, bu ayrılığın da mutlakā bir nihâyeti vardır. İnşa'llāh yakında meserretlerle kavuşuruz. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'nin, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 11 Teşrinievvel, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

32. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 11. X. 1920

SEVGİLİ KIZIM,

11 Eylûl tarihli mektuplardan sonra mektup almadım; oniki lirayı da henüz vermediler. Tabi'î parayı verirken ilm-ü haber almışsınızdır.

Ayrılık çok uzadı. Zaman geçtikçe metâneti artırmak lâzım geliyor. Ben felsefe vâsıtasıyle rûhumdan istediğim kadar metâ-

netler çıkarabilirim. Acebâ siz ne yapıyorsunuz? Size de şüphesiz Allāh yardım eder. İnsan ne yapıp yapmalı, kedere, ye'se mağlûp olmamalı! İnsanın en büyük vazifesi kuvvetli bir rûha, metânetli bir kalbe mâlik olmaktır. Bir filosof diyor ki rûh kendisinde olmayan kudretleri yaratan bir kuvvettir. Meselâ zayıf bir rûh, kudretli olmalıyım diye kuvvetle îmân etti mi, derhâl kudretli olur. Nasıl ki bunun aksi de doğrudur. Kuvvetli bir *rûh*, za'fa düşeceğim diye korktu mu, derhâl zayıflaşır. Demek ki rûhta yoktan var etmek kudreti mevcuttur. Zâten rûh, Allāh'ın bir nefhası, bir parçası değil mi? Niçin güneşteki bir kuvvet, onun şu'âlarında da bulunmasın? O hâlde, rûhumuz meserreti kedere çevirdiği gibi, kederi de meserret yapabilir; ümitten ye's doğurabildiği gibi, ye'sden de ümit doğurabilir. Hâsılı mâneviyyât âleminde varı yok, yoğu var edebilir. İnsanın duyguları, meserreti, kederi, ümîdi, ye'si, za'fı, metâneti; toprak gibi, su gibi, hava gibi maddî değildir. Bunları ne yoktan var etmek, ne de vardan yok etmek rûhun iktidârı dâhilinde değildir. Rûh, maddî âlemde hüküm süremez; fakat her rûh evvelâ kendi duygularına hâkimdir. Âmirlik sıfatını iyi takınırsa, kedere, "Git!", meserrete "Gel!" dediği zaman bunlar derhâl emirlerine itâ'at ederler. Sâniyen rûh, başka rûhlara da kendi meserretini, metânetini verebilir. Peygamber'imiz Çöl'ün bedevî Araplar'ına büyük kahramanlıklar vermedi mi? Tarihteki büyük adamlar, İskender'ler, Sezar'lar, Napoléon'lar, Sultan Selim'ler hep yaratıcı rûhları sâyesinde o şanlı işleri yapmışlardır. Hâsılı, bir insanda bu *yaratıcı rûh* bulunduktan sonra, kedere, ye'se mağlûp olmak kendi beceriksizliğinden, miskinliğindendir. Yoksa, isterse kalbini dâima meserretli, gönlünü dâima metânetli tutabilir. Benim sizden beklediğim, kavuşacağımız zamâna kadar gittikçe metânetinizi artırmak, kedere mağlûp olmamaktır.

Annenize, amucanıza selâmlar.. Hürriyet'in Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili kızım[1]!

Polverista — Pazartesi, 11 Teşrinievvel, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

[1] Esirlere mahsus resmî kâğıda mürekkeple yazılan, Ali Nüzhet Göksel'in lûtfen gönderdikleri bu mektup neşredilmemiştir; aslı, kendilerindedir.

CCCCXII. KIZLARIM HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 11 Ekim, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Sihhatim, rahatım çok iyidir. Sizi düşünmekten başka bir endīşem yoktur. 11 Eylûl tarihli mektuptan sonra, mektup almadım. Son gönderilen parayı da almadım. Serbest geziyorum; fakat siz berâber olmadığınız için eğlenemiyorum. İnsan sevgilileriyle berâber bulunmazsa cennet bile hiçtir. Annenize, amucanıza selâmlar. Ablanızın, Fatma'nın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızlarım!

11 Teşrinievvel, 1336

Babanız,

Ziya Gökalp

CCCCXIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 14 Ekim, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Senden ve Seniha'dan 18 ve 25 Eylûl tarihli dört mektup aldım. Bu hasret hâlinde sizin mektuplarınızdan daha tatlı birşey olabilir mi? Dünyada en acı şey, sevdiklerinden ayrı bulunmaktır; en tatlı şey de onlara kavuşmaktır. Biz şimdilik kavuşamıyoruz. Elimizde yalnız mektuplaşmak var. O hâlde, bu gün için en tatlı ni'met mektuplarınızı almak oluyor. Haftalarca mektupsuz kaldığımız zamanlar var. Bu zamanlarda kendimi varlıktan uzak görüyorum. Bütün eşyânın varlıkları siliniyor. Dünyayı mânevî bir sis içinde görüyorum. Bu hâle *kasvet* derler. Daha doğru adı, rûhun ezginliğidir; fakat, mektuplarınız geldi mi, o ezgin rûh birdenbire canlanıyor. Dünya gözüme parlak, eşyâ renkli görünüyor. Dün mektuplarınızı alınca meserretlerle okudum. Sonra gezmeğe çıktım. İnsan böyle meserretli bir hâlde gezmeğe giderse daha tatlı oluyor; çünki rûhun meserret ve keder adlı iki gözlüğü var. Meserret gözlüğünü takdığı zaman her şeyde bir tebessüm, bir inşirah görüyor; keder gözlüğünü takdıkça da her tarafta

hüzün ve husrân seziyor. İşte, dün rûhum meserret gözlüğünü takmıştı. Şehirde mûsıkî yokken, hava biraz soğuk olduğu için caddeler tenhâca olduğu hâlde bile, Valletta'yı daha şen, daha şakrak gördüm. Hâsılı, bir saatin zenbereğini kuran bir anahtar olduğu gibi, rûhumun zenbereğini kuran da sizin mektuplarınızdır. Mektuplarınız gelmediği zaman, rûhumun saati âdeta işlemiyor, durmuş gibi oluyor. Hürriyet'in tekrar mektebe başladığına çok sevindim. Türkân'ın yalnız kalmasına da acıyorum. Bâri onu da ana-sınıfına alsalar. O zaman sen büsbütün yalnız kalırdın. Kim bilir Seniha ev işleriyle, posta ve mektup işleriyle nekadar yoruluyor? O da dâima senin yanında bulunamaz. Hâsılı, biribirimize kavuşup da *Yeşilköy*'ümüze çekilmedikçe, hiçbirimiz rahat yüzü göremeyiz. Bu da inşa'llāh yakındır. Kahverengi elbise çoktan geldi. Oniki lira hâlâ gelmedi. Belki bu postada gelmiştir. Gelince yazarım. Sihhatim, rahatım çok iyidir. Yalnız ayrılık acılarına dayanamıyorum. Bu da tabi'îdir. Dünyanın ahvâline gelince, o da iyiye doğru gidiyor. Tazyik, mefkûreyi uyandırıyor, canlandırıyor. Eski rûh bütün çirkinliklerini gösterdikçe, yeni rûhun bütün güzellikleri meydana çıkıyor. İnsâniyyet yeni bir ilkbahara hazırlanıyor. Bu ilkbaharın adı, milletlerin hürriyetidir. Kardeşime selâmler. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 14 Teşrinievvel, 1336 — Polverista

Kocan,
Ziya Gökalp

CCCCXIV. Kızım Seniha Hanım'a

Polverista — 14 Ekim, 1920

Sevgili Kızım,

Senden ve annenden 18 ve 25 Eylûl tarihli ikişer mektup aldım. Kahverengi elbisemin geldiğini yazmıştım. Oniki lira da hâlâ gelmedi. Gelince yazarım. Orada çıkan bâzı *havâdisler* meserret, bâzıları da keder verdiğini yazıyorsun. Benim âdetim hiç bir havâdise inanmamaktır. İnsan masal dinlerken, yâhut tiyatro seyrederken işittiği, yâhut gördüğü şeylerin doğruluğuna inanır

mı? Havâdislerin bunlardan ne farkı var? Şimdi yalan havâdis neşretmek, bir san'at, bir fen mâhiyetini almış. Bunun birçok me'murları, mütehassısları, kuvvetli teşkilâtı var. Hattâ bâzı memleketlerde bunun için bir Nezâret de îcâd etmişler; başına bir Nâzır dikmişlerdir. Yalan havâdis neşretmenin nâzikâne ismi propagandadır. Şimdi insan nasıl yediği yağların hâlis olduğundan emîn olmazsa, gazete ve ajans havâdislerinin, yâhut âdî sokak laflarının da doğruluğundan emîn olmamalıdır. Bu gün bütün insanlar bu propaganda adlı ağın içindedir. Bir taraftan ilim, insanlara hakîkati öğretmeğe çalışırken, diğer taraftan da propaganda, insanları yalanlara inanmağa icbâr ediyor. Medeniyet iki yüzlü bir acûzedir. Doğruyu da o söyler, yalanı da o îcâdeder. Yalan söylemek, ticâret nâmına yapalırsa adı *reklâm*'dır; siyâset nâmına yapılırsa adı *propaganda*'dır; dîn nâmına yapılırsa adı *misyonerlik*'tir. Ahlâk nâmına yapılırsa adı *nezâket*'tir. Bence en iyisi bu sonunkisidir; çünki en az zararı ve en çok fâidesi olan budur. Havâdisleri masal dinler gibi dinlemeli! En akla sığmaz masallarda bile bir hakîkat rûhu olduğu gibi, en yalan bir havâdiste bile bir hakîkat şemmesi sezilir. Meselâ birisinin aleyhinde bulunmakta isrâr ediliyor. Bu, yalnız ona çok kıymet verildiğini gösterir. Ajanslar, gazeteler bir haberde çok mübâlega gösterdiler mi, mutlakā onun aksi doğrudur; çünki fi'lin te'sirini azaltmak için, sözün kuvvetine mürâcaat ediliyor. Hâsılı, insanların yüzleri sinemadaki çehrelerden farksız olduğu gibi, sözleri de romanlardaki sözlerden daha çok doğru değildir. Rahat yaşamak isteyen, ne yüzlere aldanır, ne de sözlere inanır. İnsan öyle bir kumaştır ki, ekseriya tersi yüzüne uymaz. Sözlerin arkasında işleri görebilmek, havâdislerden ziyâde vâkı'alara dikkat etmek hünerdir[1]. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Perşenbe, 14 Teşrinievvel, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

[1] Bu mektubun, "Orada çıkan bâzı havâdisler meserret, bâzıları da keder verdiğini yazıyorsun" cümlesinden i'tibâren buraya kadarki kısmı, Ali Nüzhet Göksel'in eserinde de mevcuttur (*Ziya Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları*, İst., İkbal Kütüphânesi, 1931, s. 110 v.d.). Bu neşirde bâzı kelimeler, metnin aslından farklıdır; mektubun yazıldığı yer ve tarih kaydedilmemiştir.

CCCCXV. KIZLARIM HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 14 Ekim, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Dün 18 ve 25 Eylûl tarihli dört mektup, annenizle ablanızdan aldım. Hürriyet'in mektebe gitmesine sevindim. Türkân'ın da yalnız kalmasına kederlendim; çünki ikiniz berâber oynuyor, eğleniyordunuz. Biriniz öğrendiği dersleri, diğerinize öğretse iyi olur. Annenize, amucanıza selâm. Seniha'nın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızlarım. İkbal'e de selâm.

Malta — 14 Teşrinievvel, 1336

Babanız,

Ziya Gökalp

CCCCXVI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 18 Ekim, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Senden ve Seniha'dan 18 ve 25 Eylûl tarihli dört mektup aldım. Kahverengi elbisem çoktan geldi; fakat oniki lira hâlâ gelmedi. Mektubunda sinirlerinden şikâyet ediyorsun. Hâlbuki ben seni çok metânetli görüyorum. Sinirlerim doktorsuz, tedâvîsiz kaldı diyorsun. Hâlbuki Türkân, seni en hazâkatli doktordan daha iyi tedâvî ediyor. Türkân, senin kederli düşüncelere dalmana mâni' oluyor. Zâten sinir, kederli düşüncelerden başka birşey midir? Meselâ vaktiyle Diyâribekir'e gitseydim sen de gelir miydin, diye düşünmek ve nefsini levm etmek sinir düşüncelerindendir. İnsanın, şöyle mi yapmak iyi idi diye, geçmişe dâir düşünmesi faydasızdır. Her yerde başka türlü bir kazâ vardır. Kaderde ne yazılı ise, o mutlakā olacaktır. Allāh sevdiği kullarına eziyyet çektirir; fakat her şeyin bir sonu vardır. Hiç umulmayan bir yerden bir mededci çıkabilir. Bu kadar sabrettik. Daha bir

müddet sabretmeliyiz. Ben, senin metânetine güveniyorum. Sen geniş zamanlarda çok sinirlisin; fakat dar zamanlarda çok metânet gösterirsin. Seniha da çok metânet gösterdi. Bana metânet veren hep sizin mektuplarınızdır. Ben burada sinir hastalıklarına ve rûh hastalıklarına dâir kitaplar okuyorum. Bu hastalıkların tedâvîsi hakkında birçok usûller, bilhassa rûhî vâsıtalar var. Oraya daha iyi bir rûh doktoru olarak gelmeğe çalışıyorum. Ne yapayım? Benim rûhum tedâvîye muhtaç olduğu gibi, senin sinirlerin de tedâvîye muhtaçtır. Kendi kendimizin hekimi olmak iyi şeydir. Burada esirlikten bir nevi' sinir hastalığı husûle geliyor. Bu sinir hastalığından kurtulmak için en iyi tedbir, sinir hastalıklarının mâhiyetini ve tedâvîsini bilmektedir. İnsan bunları bilince, hattâ bu hastalığa tutulmaz bile! İşte ben, sinirlerime kuvvetle hâkim olmak, rûhumu iyi idâre etmek için, bu gibi kitaplar okuyorum. İnsan, sevdiği bir rûh ile berâber bulununca kendisini yalnız görmez. Biribirini seven iki rûhun berâberliği, ikisine de büyük kuvvet ve metânet verir. Bunun aksi olarak bir rûhun büsbütün yalnız kalması, onu zayıf düşürür. Sana tesellî verecek yanında yavrularımız var. Ben ise, rûhen büsbütün yalnızım. İşte bu yalnızlığı doldurmak içindir ki kitaplara sarılıyorum. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Pazartesi, 18 Teşrinievvel, 1336 — Polverista

Kocan,
Ziya Gökalp

CCCCXVII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 18 Ekim, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Senden ve annenden 18 ve 25 Eylûl tarihli dört mektup aldım. Nasıl yaşadığımı soruyorsun. Bir makine gibi yaşıyorum; çünki günlerim biribirinin ayni olarak geçiyor. Yaşayışımızdaki değişiklik, bir müddettenberi Malta'da serbest gezmekliğimizdir.

Cumartesi günü yine Valletta'ya indim. Sinemayı seyrettim. Burada muntazam yapılmış bir hal var. Kasap, bakkal, yiyeceğe dâir bütün satıcılar büyük bir binânın içinde eşyâlarını satıyorlar. Halin altında da salhâne ve etleri, sebzeleri muhâfaza için buz deposu var. Cumartesi günü bu hali de gezdim, gördüm. Daha müzelerle kütüphâneyi görmedim. Görülecek daha birçok yerler var. Bu serbest gezintiler, biraz rûhuma inşirah veriyor. İnsan biraz makinelikten çıkıyor. Biraz diyorum; çünki bir esir nekadar serbestliğe nâil olursa olsun canlı, şu'ûrlu bir makineden başka birşey değildir. Esirliğin en acı ciheti, âile muhītinden ayrı yaşamaktır. Âilemden uzak olduktan sonra, yerim cennet bile olsa istemem. Bu serbestlik, rûhuma verdiği inşirah kadar keder de veriyor. Sokaklarda boy boy çocuklara rast geliyorum. Bunlar bana kendi çocuklarımı hatırlatıyor. Elbise mağazalarında çocuk elbiseleri, yâhut oyuncakları görmek yine ayni duyguları uyandırıyor. Nereye gitsem, ne görsem bana âile hâtıralarını ilhâm ediyor. Benim, kalbimin içinde de bir yaşayışım var ki sırf âile hayatına münhasır. Eğer bu derûnî yaşayışımı soruyorsan, uzun uzadıya anlatabilirim; çünki derûni hayatım, hâricî hayatıma nisbetle çok zengin, masallar, romanlar kadar çok sermâyelidir. Rûhumun içinde güzel bir âile yuvası var. Orada Türkân oynar, Hürriyet ders çalışır, Seniha annesine tesellî verir. Sonra bu yuva *Yeşilköy*'e geliyor. Orada yerleşiyoruz. Sabah, akşam, öğle, ikindi hep berâberiz. Konuşuyoruz, gülüyoruz. Hepimiz Türkân'la berâber çocuk gibi oynuyoruz. Ormanın güzel kokuları, denizin dalga sesleri, kuşların ötüşleri de bizim bu oyunlarımıza karışıyor. Rûhumun bu gizli sinemasında her gün, her saat filmler değişir; fakat şahıslar ayni şahıslardır. Değişen yalnız muhitler, eğelence tarzlarıdır. Annen ağaçlı yerleri sevdiği için dâima yeşil ağaçlıklarda vakit geçiriyoruz. Eğer hayâlen yaşamak bir yaşayışsa, işte ben böyle yaşıyorum. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızım !

Pazartesi, 18 Teşrinievvel, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCXVIII. KIZLARIM HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 18 Ekim, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Annenizden ve ablanızdan 18 ve 25 Eylûl tarihli dört mektup aldım. Sihhatim çok iyidir. Sizi düşünmekten başka bir kederim yoktur. Biribirinize tesellî veriniz. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Annenize, amucanıza selâm. Seniha'nın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızlarım!

Malta, 18 Teşrinievvel, 1336
Babanız,
Ziya Gökalp

CCCCXIX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 21 Ekim, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

4 Teşrinievvel tarihli bir mektubunla berâber, kızlarımızın üç kartını aldım. Oniki İngiliz lirası da geldi. Bu mektubunda benim hastalığımdan bahsediyorsun. Allāh'a çok şükür hiçbir hastalığım yok. Şişmanlığımı yazışım, gezmenin fâidesini anlatmak içindi. İki sene dört dıvar arasında kalan bir adam için, gezmek bir ihtiyaç değil mi? Vücut hareket ister. Göz görmek ister. Asıl doğrusu, rûh hürriyet ister. Haftada iki gün ve her üç haftada fazla olarak bir Pazar günü hürriyetimiz var. Bu hürriyetten ne sûretle istifâde etmek istediğimi anlatmak istedim. Çocuğu serbest bırakınca nasıl yürümek isterse, ben de yürümeyi seviyorum. Bu, şişmanlık için iyi olduğu kadar, kendi kendime yalnızca düşünmem için de iyidir. Yalnızlığı da rûhum çok arıyor. Sevdiklerimle berâber olmadıktan sonra, yalnızlık bana daha hoş geliyor. Ada'da berâber bulunduğumuz zaman, o güzel çamlıklarda gezdiğim pek az olurdu. Evde çoluk-çocuk arasında —dedelerimizin tâbiri veçhile— vakit geçirmek daha ziyâde hoşuma giderdi.

Burada ise tenhâ bir köşeye çekilmeyi, yâhut kalabalık caddelerde tek başıma dolaşmayı seviyorum; çünki işsizlikten, herkes dedikodı ile meşgûl. Benimse bu boş lâfları dinlemeğe tâ ezeldenberi vaktim yok. Bir milleti yükseltmek için en büyük hizmet, o milletin ferdlerini biribirine sevdirmeğe çalışmaktır. Bizim milletimizin en büyük kusûru, ferdlerinin biribirini lâzım olduğu kadar sevmemesidir. Bir âilenin ferdleri biribirini nasıl severse, ayrı düşünce, biribirini nasıl ararsa, bir milletin ferdleri de tıbkı o sûrette biribirini sevmeli ve aramalıdır. Bu, açık bir hakîkat iken kimseye anlatmak kābil değil. İnsan ya herkes gibi dedikodı âlemine dalmalı, yâhut inzivâya çekilip kendi kendine bir âlem yaratmalı. Nakşbendî tarîkatının güzel bir düstûru var : *Halvet-i der encümen.* Mânası, insanın herkes arasında yaşadığı hâlde münzevî bir ömür geçirmesidir. Herkesle konuşurum, fakat dedikodılarına ortak olmam; fakat, bâzan kulaklarım da yorulur. Bundan dolayı yalnız gezmek bana bir sükûnet veriyor. Sinemaya gidiyorum. Bahçelerde dolaşıyorum. Bâzan da bir gazinoda bir köşeye çekilerek, soğuk yâhut sıcak birşey içiyorum. Hâsılı vücutce hiçbir hastalığım yok; fakat, rûhca bu esâretten kurtulup, âilem arasında yaşamağa ihtiyâcım var. Öyle bir muhit istiyorum, orada yalnız sevgi, şefkat, hâlisiyyet bulunsun. Bu muhit ise, ancak âile yuvası olabilir. Şâir bir filosof, başka bir yerde mes'ud olamaz. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 21 Teşrinievvel, 1336 — Polverista
Kocan,
Ziya Gökalp

CCCCXX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 21 *Ekim, 1920*

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta annenden 4 Teşrinievvel tarihli bir mektupla senden, Hürriyet'ten ve Türkân'dan yine ayni tarihli birer kart aldım. Dediğim veçhile yazdığınız için, çabuk geldi. Oniki İngiliz lirası da geldi. Bir arada sekiz mektupla, sekiz kart aldığınız için

memnûniyet gösteriyorsun. Hâlbuki bu çokluk, dört postanın birleşmesinden ileri geliyor. Her postayı ayrı alsaydınız, ikişer mektup alacaktınız. Ben oradan ayrılalı hiçbir postayı kaçırmayarak muntazaman ikişer mektup yazıyorum. Tabi'î bunları sırasıyle alıyorsunuz. Bâzan söz olsun diye yazdığım birşeyden, annen mânalar çıkarıyor. Meselâ şişmanlığımdan bahsedince, bundan bir hastalık mes'elesi çıkarıyor. Her mektubumda yazıyorum ki, hiçbir hastalığım yok. Niçin sözüme inanmıyorsunuz? Buraya geleli — Bir iki def'a soğuk almaktan başka — hiçbir rahatsızlık geçirmedim; fakat burada birisi kendisini üşüttü mü, Malta imâmı gibi bir boşboğazın ağzında oraya gelinceye kadar bir hastalık olur. Soğuk almak, bir müshil, bir aspirin ile geçebilen hafif bir rahatsızlıktır. İnsanın mi'desi bozulur, gazden sancı yaparsa kum sancısı derler. Bereket versin ki ben biraz tabâbetten anlarım. Hayâlî hastalıkların ne olduğunu bilirim. Burada hava iyi. Sirâyet eden salgın hastalıklar hiç yok. Şişmanlığa gelince, o da bende fazla değil. Çehrem biraz dolgun olduğu için şişman görünüyorum. İnsan şişman olsun yâhut olmasın gezmeğe, dolaşmağa muhtaçtır. Tabi'î, gezmek, dolaşmak şişmanlar için daha fâidelidir. Bize haftada iki-üç gün serbestlik verdikleri zaman, bundan şişmanlık husûsunda da istifâde edebileceğimi düşündüm. Hâlbuki bu serbestliğe, vücutten ziyâde rûhun ihtiyâcı var. Birbuçuk senedenberi Malta'da olduğumuz hâlde, Malta nasıl bir şehir olduğunu kat'iyyen bilmiyorduk. Şimdi her tarafını gezip görebiliyoruz. Evvelce çarşıdan birşey almak istesek muvaffak olamazdık. Hattâ gezmeğe, yâhut denize giderken bir köy çarşısından geçtiğimiz zaman, bir dükkândan hiçbir şey satın alamazdık. Hâlbuki şimdi bütün mağazalar, bütün çarşılar önümüzde açıktır. Bütün kitapcı dükkânlardaki kitapları görebilir, mecmua, gazete gibi şeyler alabiliriz. Bir de, velev ki altı saat olsun, herkes gibi serbest gezip dolaşmak da rûhun kuvvetini artırıyor. Dün yine sinemaya gittim. Valletta'da gezip dolaştım. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Perşenbe, 21 Teşrinievvel, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCXXI. KIZLARIM HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 21 Ekim, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta posta tarîkıyle 4 Teşrinievvel tarihli bir mektup ve üç kart aldım. Mektup annenizden, kartlar üç kardeşten idi. Bu üç kardeşin birinin adı Seniha, birinin Hürriyet, birinin Türkân'dır. Her sabah resimlerinin önünden geçerken "Merhaba!" derim. Bilmem, bu sesimi işitirler mi? Her öğle, her ikindi, her akşam, her yatsu zamânı yine bu sözü tekrarlarım. Resimleriniz bana cevap vermiyor; fakat rûhumdaki hayâlleriniz cevap veriyor. Annenize, amucanıza selâm. Ablanızın, Fatma'nın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm, sevgili kızlarım!

Malta — 21 Teşrinievvel, 1336
Babanız,
Ziya Gökalp

CCCCXXII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 25 Ekim, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta senden 4 Teşrinievvel tarihli bir mektupla, kızlarımızdan ayni tarihli üç kart aldım. Birkaç gün sonra Sefârethâne tarîkıyle de senden ve Seniha'dan 2 ve 9 Teşrinievvel tarihli dört mektup aldım. Oniki liranın geldiğini evvelce yazmıştım. Bu haftaki mektupların hep bana hastalık isnâd ediyor. Bir insan sapsağlam iken ona, "Hayır, sen mutlakā hastasın!" demek nekadar acıdır? Kim bilir nekadar bu yalandan dolayı sıkılmışsınız? Bin kerre yazdım ki, bana dâir başkalarının yazdığı havâdislere hiç inanmayınız; fakat dinleyen kim? Benim bir hastalığım varsa, o da ayrılıktır. Sizin merak ettiğinizi gördükçe hakîkaten meraktan, kederden hastalanacağım. Benim şimdiye kadar hasta olmayışımın sebebi, hastalığı hiç hatırıma getirmediğim, üzerime hiç yormadığımdır. Şimdi siz hatırıma

getiriyorsunuz. Bir kerre hastalık fikri bir rûha girdi mi, artık oradan çıkmaz, sonra yavaş yavaş vücûde girer. En iyisi bu uğursuz kelimeyi ağıza almamaktır. Birgün kendimi üşüttüğüm için mi'dem bozulmuştu. Bir müshil ile geçecek âdî bir rahatsızlık. Doktor dedi: Sıcak su ile dolu bir lâstik tulum mi'denin üzerine koy! Bunu koyunca sancı yaptı. Ben de latîfe için kum var dedim. İşte mes'ele bundan ibâret! Bir günlük bir rahatsızlık! Sebebi de doktorun sıcak su tulumu.. Çünki beni terletti. Hâsılı yalancı bir hastalıktan, bir günlük bir rahatsızlık çıktı. Bir adamda kum olduğu anlaşılmak için idrârının muâyenesi lâzım. Ben kum olmalı deyince, doktor da evet, evet kum var demesin mi? Bir daha gerçekten rahatsız olsam bile, bu evetci doktora kendimi göstermiyeceğim. Mes'elenin asıl rûhunu da yazayım. Buranın havası iyi olduğu için içimizde lehü'l-hamd hasta olan yok. Birisine ufak bir rahatsızlık geldi mi, derhâl ehemmiyet kesbediyor. Hâlbuki memlekette böyle rahatsızlıklar hergün gelir, geçer de hiç de havâdis sırasına geçmez. Başka havâdis olmadığı için, mektup dolduramıyanlara da bir sermâye lâzım. Hâsılı hiç aslı yokken, bana bir hastalık kondurmuşlar. Ben ise, kafama böyle bir fikri sokamam. Mi'dem güzel hazmediyor. Güzel uyuyorum. Hiçbir yerimde ağrı sızı yok. Artık bu hâlde bile kendime hasta dersem, Allāh'a karşı bir iftirâ olmaz mı? Amma, ayda yılda bir, insan kendisini üşütebilir; fakat bu da bir aspirinle, yâhut bir müshil ile geçer. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Pazartesi, 25 Teşrinievvel, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCXXIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 25 Ekim, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Hafta başında 4 Teşrinievvel tarihli bir mektupla, üç kart almıştım. Şimdi de 2 ve 9 Teşrinievvel tarihli dört mektup aldım.

Oniki lirayı da geçen hafta aldım. Bu hafta gelen mektuplarınız hep benim hastalığımla dolu. İnsanın gücüne gidecek şeylerden biri de, sağlam olduğu hâlde kendisine hastalık isnâd edilmesidir. Size gelince, her şeye inanırsınız. Şimdiye kadar nekadar yalan havâdisler işittiniz. Bu tecrübeleriniz varken, artık her söze inanmak doğru mu? Bütün mektuplarımda gezdiğim, dolaştığım yerleri yazıyorum. Hiç hasta olan, bir seyyah gibi dünyayı dolaşabilir mi? Bu hafta Cumartesi ve Pazar günleri çıktım. Yâni dün ve evvelisi gün.. Cumartesi gününü Valletta'da dolaşmakla, sinemaya gitmekle geçirdim. Pazar gününü de bir şimendüfer seyahatıyle geçirdim. Malta'nın en eski kasabasına Al-Medīne diyorlar ki, Araplar zamânından kalmadır. Valletta'dan oraya kadar bir şimendüfer var. Câhid Beyler de orada oturuyorlar. Bu şehir, Valletta'dan dördüncü istasyondur. İstasyon mevki'leri güzel ağaçlarla süslenmiş.. Fakat aralıktaki yol, bizim şimendüferlerimizin gösterdikleri güzel ovalardan, dağlardan, derelerden mahrumdur. Bu ada, Mardin'deki beyaz taştan büyük bir kayadır. Bu kayayı oyarak tarlalar meydana getirmişler; fakat çıkardıkları taşları bu tarlaların etrâfında dıvar yapmağa sarfetmişler; çünki taşları atacak yerleri yok.. Bundan dolayıdır ki, bütün tarlaların etrâfı dıvarlarla çevrilmiş. Tabi'î böyle bir yerde kır, ova, sahrâ olamaz. Al-Medīne, Malta'nın en yüksek bir noktasındadır. Orada da güzel bir bahçe, bir meydan var. Âsâr-ı atīkasıyle de burası meşhurdur. Hâsılı siz orada beni hasta zannederek meraklar içinde vakit geçirirken, ben burada yalçın bir kayadan daha sağlam bir seyyah gibi, hastalık ne olduğunu bilmeksizin gezip dolaşıyorum. Sizin bir parça aklınız olsa, şimdiye kadar yazdığım sözlerden hisse alınarak, bu yalana inanmazdınız. İnsanların ağzı gibi kalemi de, habbeyi kubbe yapar. Eğer ayda yılda bir, soğuk algınlığına da uğramamamı da isterseniz bunun imkânı yoktur. Hastalık başka, geçici bir rahatsızlık başkadır. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Pazartesi, 25 Teşrinievvel, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCXXIV. KIZLARIM HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 25 Ekim, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu hafta teahhüdlü olarak 4 Teşrinievvel tarihli bir mektupla, üç kart almıştım. Sefârethâne'den de 2 ve 9 Teşrinievvel tarihli dört mektup şimdi geldi. Teahhüdlüler daha çabuk geliyor. Oniki lirayı da aldım. Hastalığıma dâir çıkarılan yalana bâri siz inanmayınız. Sapsağlam bir adama hastalık isnâd etmek câiz değildir. Annenize, amucanıza selâm. Ablanızın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm, sevgili kızlarım!

25 Teşrinievvel, 1336

Babanız,

Ziya Gökalp

CCCCXXV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 28 Ekim, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

2, 4, 9, Teşrinievvel tarihli mektupların ve kartların geldiğini evvelce yazmıştım. Oniki liranın geldiğini de yazdım. Bu haftaki mektuplarınız hep benim yalancı, mevhum, asılsız hastalığımla dolu! Ben yalanı sevmediğim gibi, hastalığa dâir yalanları ise hiç sevmem. Ne ise, bu bahsi artık kapayalım. Kış gelince havalar iyi olmağa başladı. Dünyanın kānunları aksine dönmüş. Orada da havanın iyileştiği söyleniyor. Hava değişir, mevsim değişir, her şey değişir. Birgün bizim bu günkü hâlimiz de değişecek. Artık ayrılığa dayanamıyorum. Türkân'ın babasını araması, baba nasıl şeydir diye dâima sorması da ciğerimi dağlıyor. Hürriyet'in içliliği ben gelmeden gitmiyecek. Seniha da ben gelmeden derslerine çalışamıyacak. Ben sizsiz yaşayamıyorum. Siz bensiz rahat edemiyorsunuz. Sizin ahvâlinizi düşündükçe sabrım, karârım kesiliyor; fakat, bakıyorum ki yine sabırdan, tehammülden başka bir çâre yok. Çoğu gitti, azı kaldı diyerek mütesellî oluyorum.

İnsan mümkün olduğu kadar rûhundaki metâneti yükseltmelidir. Dâima rûha metânet, kalbe kuvvet veren fikirleri, sözleri tekrarlamalı. Ben kara bulutlarla kuşatılmış rûhlar gördüm mü, onlardan derhâl uzak kaçıyorum.; çünki o siyah bulutlar benim rûhuma da geçebilir. Ben isterim ki rûhum saf, durgun bir semâ gibi olsun. İnsan, rûhundaki fikirlere ve hislere hâkim olabilir. Mâdem ki keder rûhun metânetini azaltır; o hâlde ben kederi niçin rûhuma sokayım? Mâdem ki meserret rûhun metânetini çoğaltır; o hâlde ben dâima rûhuma meserret doğurmağa çalışmalıyım. Korku, hiddet, nefret, hased gibi duygular da rûh için muzirdir. Hâsılı rûh, bulutsuz bir semâ, dalgasız, köpüksüz bir deniz gibi olmalı. Ey, sen böyle olabilir misin, diye sorabilirsin: Bâzı bâzı! Kendi kendime kaldığım zamanlar rûhum böyledir. Kulağım rahat olduğu, gözlerim çatık çehreler görmediği zaman rûhum sâkin ve âsûdedir. Ma'ateessüf insan içtimâ'î bir mahlûk olduğu için, yalnız yaşayamıyor. Başkaları ise rûhlarını sâkin ve âsûde tutamıyorlar. Bi'l-mecbûriyye muhītin içinde onun içtimâ'î rûhu ile rûhlanmak īcâbediyor. Ah, ben âilem içinde nekadar mes'uddum! Oradaki rûhlar biribirine benzerdi. Onbeş sene zarfında bir saat bile dargın kalmaksızın yaşadık. İnşa'llāh yakında *Yeşilköy*'de yine o eski bahtıyâr ömrümüzü tekrar yaşamaya başlayacağız. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm, sevgili zevcem!

Perşenbe, 28 Teşrinievvel, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCXXVI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 28 Ekim, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

2, 4, 9, Teşrinievvel tarihli mektuplarınızla, kartlarınızın geldiğini yazmıştım. Oniki liranın geldiğini de yazdım. Mektuplarınızda oda değiştirdiğinizi söylüyorsunuz. Bilmem niçin güneşli odada oturmuyorsunuz. Orasını ben seviyordum diye mi beğen-

miyorsunuz? Sihhatiniz için *güneş* lâzımdır. Siz güneşli havaya çıkmıyorsunuz. Bâri güneş odanıza girebilsin. Doktorlar derler ki, güneş girmeyen yere tabib girer. Türkân'ı güneşli bir odaya koyunuz. Bakınız nasıl bebekleriyle güzel güzel oynar. Hâsılı ben güneşi çok severim. Güneş sihhattir, hayattır. Bundan başka, güneş, rûhumuzdaki ziyâlı ve harâretli mefkûreye benzer; çünki o da bir güneştir. Onsuz kalmak da rûhların kışıdır. Güneş otlara, çiçeklere, nasıl terâvet verirse, *mefkûre* de milletlere, cem'iyetlere öyle bir canlılık verir. Allāh kendisine misâl olmak üzre gökte güneşi, kalblerde de mefkûreyi yaratmış. Eski insanlar güneşe taparlardı. Yeni milletler de mefkûreye tapıyorlar. Ben her gün sabah ve akşam birer saat güneşli bahçede geziyorum. Bu güneşlenme çok faydalıdır. Gezerken de düşünüyorum, tatlı hayâllere dalıyorum. Zâten acı şeyleri düşünmeyi i'tiyâd etmemişim. İnsan neyi çok düşünürse ona uğrar. Tatlı hayâllerim hep âile saâdetine dâirdir; çünki ben mes'ûdiyyeti başka yerde görmedim. Güneşli, ormanlı, ırmaklı yeşil bir köyde tatlı bir yurt, güzel bir yuva tehayyül ediyorum. Türkân'ın penbe kuzuların arkasından koştuğunu görüyorum. Hürriyet, Türkân'ı tutmak, sabah dersine başlatmak istiyor; fakat bir türlü yetişemiyor; fakat annesi çağırınca derhâl geliyor. Sen bana esirlik zamânımdaki hâllerimi soruyorsun. Günlerimiz hep gülmekle, eğlenmekle geçiyor. Bunlar hep hulyâ.. Fakat yarın neden hakīkat olmasın. Zulmün ilâ-nihâye devam etmesine imkân var mı? Semânın güneşi nasıl kara bulutlardan kurtuluyorsa, adâlet mefkûresi de elbet bu zulüm sislerini dağıtacaktır. Gecenin zulmeti gibi, istibdâdın zulmü de devamlı değildir. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın'ın gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Hoca ve Feyziye Hanımlar'a selâmlar. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızım!

Perşenbe, 28 Teşrinievvel, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCXXVII. KIZLARIM HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 28 Ekim, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

4 Teşrinievvel tarihiyle teahhüdlü bir mektup ve üç kart aldığım gibi, Sefârethâne'den de 2 ve 9 Teşrinievvel tarihli dört mektup aldım Sihhatim çok iyidir. Sizi düşünmekten başka merâkım yoktur. Beni severseniz, çok mektup yazarsınız. Ahvâl iyi gidiyor. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Annene çok selâmlar. Ablanızın gözlerinden öperim, sevgili kızlarım!

28 Teşrinievvel, 1336
Babanız,
Ziya Gökalp

CCCCXXVIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 1 Kasım, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

2, 4, 9, Teşrinisânî [1] tarihli mektupları ve kartları aldım. On-iki lirayı da aldım. Bu sabah yine hava bulutlu, birkaç gündür birer-ikişer saat yağmur yağıyor. Sonra hava açılıyor. Yağmurdan sonra her tarafa bir ferahlık çöküyor. Seller, killi toprağı yıkıyor, temizliyor. Buranın toprağı çamur yapmaz. Birkaç yağmurdan sonra önümüzdeki meydan yeşillenmeğe başladı. Cumartesi günü Sliema'ya gitmiştim. Deniz kenarındaki taşlıklar süngerle silinmiş gibi parlıyordu. Tarlalar yeşillenirken bahçelerin de yüzü gülüyordu. Çiçekler yeniden terâvet bulmağa başladı. Buranın havası çok iyi olduğu için, hepimizin sihhati çok mükemmeldir. Bir kederimiz varsa, âilelerimizden ayrı bulunmamızdır. İnşa'llāh bu ayrılık da yakında bitecektir; çünki dünyanın rengi yine

[1] Gökalp dalgınlıkla bu tarihî *Teşrinievvel* yerine, *Teşrinisânî* yazmıştır; müteâkip kartında *2, 4 ve 9 Teşrinievvel* tarihli mektupları aldığından bahsi de, bu tarihin yanlışlığını gösterir.

değişiyor. Türkler'e yeniden güler yüz gösterilmek isteniyor. Siz mektuplarınızda hiç ahvâlinizden bahsetmiyorsunuz. Türkân bebeğine masal söylüyor mu? Hürriyet, felekten şikâyet ediyor mu? Sen, ne okuduğunu hiç yazmıyorsun. Annen sihhatce nasıldır? Kışın soğuğuna karşı odun, kömür tedârik ettiniz mi? Gıdâca, elbisece nasılsınız? Hâsılı yaşayışınızı bilmek isterim. Benim maddî yaşayışım, pek âlâdır; fakat, ayrılıktan dolayı mânevî yaşayışım tabi'î iyi olamaz. Yuvasından alınıp da kafese konan bir kuş nasıl keyifli olabilir? İsterse kafes altundan olsun. Kuş, yuvasını ister; eşini, yavrularını ister. Bunları bulamayınca feryâd eder. Ben de kanadı çekilmiş bir kuşum. Ben de hasretle feryâd ediyorum. Elbette birgün kanatlarım yeniden bitecek. O zaman kafes açılacak. Yuvama doğru uçup geleceğim. Hep bu ümitle, bu hayâlle kendimi oyalıyorum. Allāh büyüktür. Mutlakā düşkünlere yardım edecektir. İnsanlar vefâsız olabilirler; fakat Allāh vefâsızlık etmez. İnsanların da bâzı vefâlıları vardır. Allāh'a güvenip sabretmeli. Birgün bu hasretler bitecektir. Birgün yine kavuşacağız. O gün yakın mı, uzak mı? Bunu ancak Allāh bilir. Hüner, o güne kadar sihhati, metâneti muhâfaza etmektedir. Mâneviyyâtça kuvvetli olanlar, bu gibi felâketleri kolayca atlatırlar. Metânetli bir rûh, kuvvetli bir kalb olunca her mihnete tehammül edilebilir. Hamdolsun o metânet sizde de, bende de vardır. Annene, kardeşime selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim; İkbal'e selâm, sevgili kızım!

Pazartesi, 1 Teşrinisânî, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCXXIX. KIZLARIM HÜRRİYET ve TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 1 Kasım, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Teahhüdlü olarak 4 Teşrinievvel tarihli mektupları ve kartları aldıktan sonra, 2 ve 9 tarihli mektupları da Sefârethâne'den

aldım. Yine teahhüdlü mektuplar isterim. Sihhatim çok iyidir. Sizi düşünmekten başka merâkım yoktur. Annenize, ablanıza çok selâmlar. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızlarım!

1 Teşrinisânî, 1336

Babanız,

Ziya Gökalp

CCCCXXX. KIZIM, HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 2 Kasım, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Dün annene ve ablana birer mektup yazıp postaya verdikten sonra, yeni mektuplar ve kartlar aldım. 17 Teşrinievvel tarihiyle annenden ve ablandan birer mektup ve 20 Teşrinievvel tarihiyle annenden ve Türkân'dan birer kart aldım. Bu hafta yine mektuplar bana hastalık isnâd etmekle meşgûl. Bir gün rahatsız olmak hasta olmak mıdır? Bâhusus, "Rahatsızlığı geçti, iyi oldu" diye yazmışlar. Geçen şeye bu kadar merâk edilir mi? Hastalık çabuk geçmez. Rahatsızlık ise bir günlük birşeydir. Denize gittiğim zamanlardı. Denizin soğuk olduğu bir gün üşümüşüm. Soğuk algınlığından mi'dem bozuldu. Doktor, karnına sıcak su tulumu koy dedi. Bunu koydum. Uyudum. Yatakta terlemişim. Sıcak su karnımda gazleri mi oynattı, yâhut terlettikten sonra vücûdümü mü üşüttüm, hâsılı bu tedâvî bende bir sancı yaptı. Ben de latîfe olmak üzre kumdur, dedim. Bu sancı o gün geçti. Ertesi günü yataktan çıktım. İşte mes'ele bundan ibâret! Birtakım adamlar, mektuplarına yazacak söz bulamıyorlar. Benim bir günlük rahatsızlığımı, hastalık şekline sokarak yazıyorlar. Siz de orada hep çılgın adamlar .. Her işittiğinize inanıyorsunuz. Hiç hasta olan, bir günde yataktan kalkabilir mi? Kum sancısı olduğunu bir latîfe olsun diye söyledim; hiç idrar muâyene edilmeden kum olup olmadığı anlaşılabilir mi? Ne ise, hiç olmazsa gazetelerle mektupların boş yerlerini doldurmağa yarıyorum. Başka birşeye yaradığım yok. Sizin gibi çılgınlarım olmasa, isterlerse ajanslar da benden bahsetsin.

Hiç ehemmiyet vermem, fakat siz buluttan nem kapıyorsunuz. Sonra da bana, sen mutlakā hastasın diye telkīnler yapıyorsunuz. Bilmiyorsunuz ki telkīn, insana telkīn olunan şeyi aşılar. Ben hiç hasta değilken, mektuplarınızla telkīn yapa yapa korkarım ki beni gerçekten hasta edeceksiniz. Size kaç kerreler yazdım. Başkalarının mektuplarından bana dâir havâdis aramayınız. Size havâdis getirenler olsa da dinlemeyiniz. Ben haftada şu kadar mektuplar yazıyorum. Hayatımı da, bütün ahvâliyle bildiriyorum. Annene, amucana selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, İkbal'e selâm, sevgili kızım!

Salı, 2 Teşrinisânî, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCXXXI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 4 Kasım, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta 17, 20, 26 Teşrinievvel tarihli mektuplarınızı ve kartlarınızı aldım. Yine hastalık bahsi.. Ben hasta değilim; fakat siz benim sözümden ziyâde başkalarının laflarına inanıyorsunuz. Benim bu kadar hıfzıssıhhate dikkat edişim, sizi merâka düşürmemek içindir. Mâdem ki hasta olmasam bile siz meraktan vaz geçmiyeceksiniz, o hâlde benim sıhhatimi korumamda ne fâide var? Bir de zâten bir söz çok tekrar edilirse vukû'a gelir. Bu sözleri yazıyorum ki, artık bir daha bu yalandan bahsetmiyesiniz; çünki Allāh'ın sağlam yaptığı bir adama hasta demek, Allāh'ın lûtfunu inkâr etmektir. Allāh bu nankörlüğe karşı kızmaz mı? Ya, hastalık mı istiyorsunuz, öyle ise vereyim demez mi? Biliyorum, beni sevdiğiniz için bu meraklara düşüyorsunuz; fakat, bu meraklara düşmeniz benim için iyi değildir. Bütün kabahat, mektuplarını başkalarına dâir sözlerle dolduranlardadır. Ben kimsenin hastalığını, sağlığını yazmıyorum. Onlar niçin benimle uğraşıyorlar? Hâsılı bu bahis beni sinirlendiriyor. Hasta olsaydım ben de bir kerre olsun hastahâneye girerdim. Doğrusunu istersen, benim hiçbir hastalığım yok-

tur; fakat beni hasta diye yazanların kafası hastadır. Zâten buranın havası vücutlere hastalık vermez; fakat, esirlik, ayrılık, mânevî iztiraplar ruhları hasta etmeğe bir sebeptir. Bundan dolayıdır ki ben, rûhumu hastalıktan esirgiyorum. Bir kerre rûh hastalandı mı, vücud de bakımsız kalarak hastalanır. İnsan her şeyden ziyâde mânevî âfiyetini muhâfaza etmeli; çünki insan her şeyden evvel mânevî bir mahlûktur. Rûhu kuvvetli, kalbi metânetli olan bir insana havanın soğuğu, sıcağı da te'sir edemez. Hastalık insana îmânının zayıflamasından gelir. Benim nasılsa bir gün îmânım zayıfladı; bu kadar mübâlegalandırdıkları cüz'î rahatsızlığı o gün duydum; fakat, derhâl kalbime metânet, îmânıma kuvvet verdim. Mânevî za'fımla berâber, maddî rahatsızlığım da geçti. O gün serbest çıkacakların isimleri bildirilecekti. Bunların arasında benim ismim olmazsa müteessir olacağımı düşündüm. İşte bu mânasız teessür sinirlerimi oynattı. Hâlbuki isimler bildirilince, benim de serbestler arasında bulunduğumu gördüm. Demek ki birşeye evvelden merak etmek iyi değilmiş. Eğer böyle mânevî bir teessürüm olmasaydı, soğuk algınlığı hiçbir te'sir yapamazdı. Benim, nefsimdeki tecrübelerime göre mâneviyyette sarsıntı olmazsa, maddî sebepler insanı hasta edemez. Hamdolsun, benim mâneviyyetim kuvvetlidir. Bu sâyede sinirlerim de yalçın kayalar gibi sağlamdır. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim; İkbal'e selâm, sevgili zevcem!

Perşenbe, 4 Teşrinisânî, 1336 — Polverista
Kocan,
Ziya Gökalp

CCCCXXXII. Kızım Seniha Hanım'a

Polverista — 4 Kasım, 1920

Sevgili Kızım,

Bu hafta 26 Teşrinievvel tarihli, seninle annenden birer mektup aldım. Daha evvel de Sefârethâne vâsıtasıyle 17 ve 20 Teşrinievvel tarihli mektuplarla, kartları almıştım. Benim için merak etmemenizi birçok kerreler yazdım. Sıhhatim gāyet iyidir. Bundan dolayı merak etmeniz beyhûdedir. Esâsen vücûdüm

sağlam, bünyem kuvvetli olduğu gibi, buranın havası, suyu da çok iyidir. Yavaş yavaş serbestlik arttığı için, esirliğin elemleri de gittikçe azalıyor demektir. Dünya ahvâlinin düzelmesi de, rûhun mânevî kuvvetlerinin artmasına bir sebeptir. Mâneviyyâtın sihhat üzerinde te'siri o kadar kuvvetlidir ki, Amerika'da hastaların birçoğunu yalnız mânevî vâsıtalarla tedâvî ediyorlar. Amerika'da Mrs. Eddy isminde okuyup yazması gāyet az bir kadın, īmâna müstenid bir tebâbet īcad etti. Bu īmâna göre madde yoktur, yalnız rûh vardır. İnsanın gövdesi de diğer maddeler gibi hayâlden, vehimden ibârettir. İnsan yalnız rûhtur. İnsanın gövdesi olmayınca hastalığın da olmaması lâzım gelir; çünki hastalık gövdeye âittir. Hastalık da gövde gibi, bütün maddeler ve cisimler gibi hayâlden, vehimden ibârettir. İşte bu īmân bir hastaya kabûl ettirildi mi, o hasta artık ben hasta değilim diye i'tikād ediyor. Bu i'tikād ona bilhassa sinir hastalıklarında kat'î bir şifâ veriyor. Amerikalılar bu hâli görünce, sürü sürü bu tebâbetin doktorlarına mürâcaat ettiler. Bu kadın topladığı paralarla sekizyüz kilise yaptı. Doktorlarla papaslar müşterilerinin ve mü'mīnlerinin ellerinden çıktığını görmeğe başladılar. Doktorlar tekrar müşterilerini, papaslar tekrar mü'mīnlerini elde etmek için Mrs. Eddy'nin aleyhinde bir ittifak yaptılar. İttifākın esâsı şudur: Doktorlar hastaları muâyene edecekler, sinir hastalığı olduğu anlaşılınca, tedâvîsini müttefikleri olan papaslara bırakacaklar; çünki bunlar biliyorlar ki, mânevî hayatla bilhassa sinir hastalıkları tedâvî edilebilir. Bu sebeple papaslar başka hastalıkların tedâvîsine karışmıyorlar. Avrupa'da, bu mâneviyyâtla tedâvî daha ilmî bir şekildedir. Bunu doğrudan doğruya doktorlar yapar. Adına da *Tedâvî-i bi'r-Rûh* yâni *Rûh ile Tedâvi* derler. Bunlar rûhiyât ilminin kānunlarına istinâd ederek hastalıkları, bilhassa sinir ve rûh hastalıklarını tedâvî ediyorlar. Hattâ maddî hastalıklarda bile çok muvaffakıyetler gösteriyorlar. Hâsılı mâneviyyâtın sihhat üzerinde te'siri çok büyüktür. Annene, amucana, selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatmâ'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Perşenbe, 4 Teşrinisânî, 1336 — Polverista

Baban

Ziya Gökalp

CCCCXXXIII. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 4 Kasım, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta annen ile ablandan 26 Teşrinievvel tarihli teahhüdlü bir zarf içerisinde iki mektup aldım. Mektebe gittiğine, geceleri ablandan ders okuduğuna memnûn oldum. Bâri Türkân'ı da sen okut. Mektebin bir fâidesi de mahcubluğu tedâvî etmesidir. Mektebe gitmeyen çocuklar sıkılgan olur; fakat mektepte kendi yaşında olan çocuklarla berâber bir cem'iyet hayatı yaşayan bir çocuk, yavaş yavaş mahcupluktan kurtulur. *Mahcubluk*, insanın kendi kendisine güvenmemesinden gelir; fakat, kendisini arkadaşlarından daha zekî, daha akıllı, daha irâdeli göre göre mahcub olan bir çocuk, artık nefsine güvenmeğe, kendi kendine kıymet vermeğe başlar. İnsan, kendisinden aşağı olanlardan utanmaz. Kendisine müsâvî olanlardan da utanmaz. Ancak kendisinden daha yüksek tanıdığı adamlardan utanır; fakat, tecrübe ile herkesin kendisi gibi olduğunu anlarsa, kendisinin akılca, irâdece herkese müsâvî olduğunu görürse, hiç kimsenin karşısında sıkılmamağa başlar. Bâhusus bu zaman müsâvât zamânıdır. Bu asır, kadın erkeğe, çocuk büyüğe, amele efendisine müsâvîlik iddiâ ettiği bir asırdır. Hakîkaten, bütün insanlar bir baba ile bir ananın oğulları değil mi? Niçin birisi kendini ötekinden aşağı görsün? Niçin birisi ötekilerden sıkılsın? Kabahati olan bir adamın utanması tabi'îdir; fakat hiçbir kabahati olmayan bir adamın başkalarını kendisinden daha yüksek zannederek onlardan sıkılması mânasızdır. Hele senin sıkılgan olmanı hiç anlamam. Sen bütün arkadaşlarından daha zekâvetlisin, senden büyük olanlardan bile daha iyi düşünür, daha iyi söz söylersin. O hâlde, niçin, söz söylersem bir pot kırarım diye korkuyor ve hiçbir şey söyliyemiyorsun? İşte ben, senden bunu isterim: Demelisin ki, "Ben de herkes gibi bir insanım. Hiçbir kimse benden daha akıllı değildir. Hiç kimseyi kendimden üstün görmem. Mâdem ki başkaları söz söylerken bin pot kırdıkları hâlde söz söylemekten çekinmiyorlar, biribirinden sıkılmıyorlar; artık ben de kimseden sıkılmıyacağım. Her düşündüğümü serbestçe, herkese karşı söyliyeceğim; çünki ben de birşeyim. Benim de aklım var,

fikrim var." İşte böyle düşündükten sonra, bu sûretle hareket edersen, az zamanda mahcubluktan kurtulursun. Hattâ arkadaşlarını toplayıp, onlara evvelâ masal, sonra nutuk söyliyeceksin. En nihâyet konferans vermeğe kadar çıkarsın. Sıhhatim çok iyidir. Annene, ablana çok selâm. Türkân'ın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Perşenbe, 4 Teşrinisânî, 1336 — Polverista
Baban,
Ziya Gökalp

CCCCXXXIV. KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

Polverista — 4 Kasım, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Annenden ve ablandan teahhüdlü olarak postadan 26 Teşrinievvel tarihli iki mektup aldım. Senden de 30 Teşrin tarihli bir kart almıştım. Mektubum gelmediği zaman, seni sevmediklerini yazıyorsun. Sen onlara de ki, mektup postadadır. Siz beyhûde telâş ediyorsunuz. Hastadır diye merak ettikleri zaman da onlara anlat ki, rûhu kuvvetli, îmânı metânetli olan kolay kolay hasta olmaz. Bir günlük rahatsızlıklar hastalık değildir. Bunlar gelip geçer. Bünyesi sağlam, rûhu kuvvetli adamlara, hattâ mikroplar bile birşey yapamaz. Salgın hastalıklar zamânında bile îmânsızlar tutulur, îmânlılar tutulmaz. Onlara anlat ki, Malta'da rûhu ve vücûdü en sağlam adam babandır. Hepinizin gözlerinden öperim, sevgili yavrum!

4 Teşrinisânî, 1336
Baban,
Ziya Gökalp

CCCCXXXV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 8 Kasım, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

26 Teşrinievvel tarihli iki mektubunuzu aldım. Biri senden, öteki Seniha'dan.. Birbuçuk sene oluyor ki, yalnız mektupla ko-

nuşuyoruz. Acebâ yakında dille de konuşabilecek miyiz? Şeyhü'l-İslâm Hayrî Efendi'yi, hasta olduğundan serbest bıraktılar. İster Avrupa'ya, isterse İstanbul'a gidebilecek. Bana hasta diyenlerin yalan söylediğini bu işten de anlayabilirsiniz; hasta olsaydım, şimdi ben de esâretten kurtulmuş olacaktım. Latîfeyi bir tarafa bırakalım. Şimdi siyâset değişmiş gibi görünüyor. Evvelce birkaç kerre Hayrî Efendi için tabibler rapor vermiş iken, serbest bırakılmasına müsâade etmedilerdi. Şimdi âdî bir mürâcaatla müsâade ettiler. İhtimâl ki yakında hepimizi bırakacaklardır. Bu sözüme bakıp da sakın kuvvetli bir ümîde düşmeyiniz. Benim söylediğim bir ihtimâlden ibârettir. Yoksa yarının ne olacağını yalnız Allāh bilir. Ümîd, insana nekadar büyük meserret verirse, ümîdin çıkmaması da o kadar büyük elem verir. Ne ise bu kadar sabrettik, daha bir müddet de sabrederiz. Başlangıcı olan her işin, mutlakā sonu da vardır. Ezelî olmayan birşey, ebedî de olamaz. Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur. Burada da yağmurlar, soğuklar başladı. Fanilâ gömlekler ve donlar aldığım için, soğuktan pervâm yoktur. Zâten buranın kış günündeki soğuğu, bizim memleketteki sonbaharın soğuğuna bile yetişemez. Benim sıhhatim için boş yere merak etmeyiniz. Bir dereceye kadar insanın sağlamlığı, hastalığı kendi elindedir. Sevdiğim insanlar olmasaydı, sıhhatime hiç ehemmiyet vermezdim. Zâten o vakit hayatın ve bu mashara kâinâtın nazarımda ne kıymeti olabilirdi? Şimdi ben, sağlam bir sıhhatle âilemin içine dönmeği ahlâkî bir vazife biliyorum; çünki vücûdüm sağlam ve kuvvetli olmazsa, âilemi geçindirmek için nasıl çalışabilirim? Mefkûreli olan hasta olmaz. Yapacak vazifeleri bulunan hasta olmaz. Hastalık ibtidâ emelsizlikle, ümitsizlikle, îmânsızlıkla başlar. Ondan sonra artık aksırmalar, öksürmeler gelir. Ümitsiz adam, kendisini hayattan tekā'üde çıkarmış demektir. Tekā'üd olmuş bir adam, genç ve dinç olsa bile mutlakā hastalanır. Hâsılı hasta olmak istemeyen hasta olmaz. Bu kadar sözden sonra, artık sıhhatim için hiç merak etmezsin ümîdindeyim. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Pazartesi, 8 Teşrinisânî, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCXXXVI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 8 Kasım, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Teahhüdlü olarak 26 Teşrinievvel tarihli mektupları aldım. Biri senden, öteki annenden.. Bundan sonra sana yazacağım mektupları bu sûretle göndereceğim. Hürriyet'le Türkân'a da kart göndereceğim. Son mektubunuzda biraz ümitlenmeğe başladığınız görülüyor. Buraya İstanbul gazeteleri geliyor. Hattâ mektuplardan daha çabuk geliyor. Bana *Akşam* gazetesi gönderiniz. Yağmurlar yağmağa başlayalı ortalık yeniden yeşillendi. Bahçeler güzelleşti. Cumartesi günü Valletta'nın ucundaki bir bahçeye gittim. Buradan Malta limanının kapısı görünüyordu. Malta'ya geldiğim zaman vapurumuz bu medhalden girmişti. Buraya geldiğimiz günü hatırladım. O günki duyguları tekrar yaşadım. Arkadaşlarımıza kavuşacağız diye nekadar seviniyorduk? Ondan sonra Mondros'u hatırladım. Orada, yazın ne güzel bir kır hayatı yaşamıştık! Oradaki dağ, tepe, dere, ova manzaralarını burada görmek mümkün değildir. Orada Allāh'ın yarattığı güzellikler vardı. Burada ise, insanların yarattığı umranlar var. Daha sonra İstanbul'u hatırladım. İşte, o zaman sīnemden tehassür ahları kopmağa başladı. Derhâl orayı bırakarak *Reale* caddesine geldim. Sinemaya girdim. Vakit geçirmek için başka çâre yok. Ya bahçede oturmak, ya caddelerde gezmek, yâhut sinemada bâzan acıklı, bâzan gülünç vak'aları seyretmek.. Şimdilik işim, gücüm bundan ibâret. Polverista'da bulunduğum zamanlarda da okumakla, yazmakla vakit geçiriyorum. Meşgûl olmadığım birşey varsa, o da hastalıktır; fakat, onunla da siz beni meşgûl ediyorsunuz. Bütün mektuplarınız hastalığımla dolu! Bâri azacık olsun hasta olsaydım, bu can sıkıcı bahisten belki o kadar sıkılmıyacaktım. Sapsağlam bir adama, "Yok, illâh sen hastasın!" demek nekadar acıdır? Başkalarının boşboğazlığı yüzünden, bilâ-sebep bu hastalık laflarıyle hem siz, hem ben muztarip oluyoruz. Artık buna dâir hiçbir şey yazmayınız. Yakında oraya geldiğim zaman göreceksiniz. Eski hâlimden daha sağlam ve daha kuvvetliyim;

çünkî uzun müddet zihin yorgunluklarından âzâde yaşadım. Denizde yüzmek, uzun yol yürümek gibi sporlarla vücûdümü kuvvetlendirdim. En iyisi, rûhî tedâvîler hakkında çok yeni mâlûmatlar edindim. Annene, amucana selâmlar, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, İkbal'e selâm, sevgili kızım!

Pazartesi, 8 Teşrinisânî, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCXXXVII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 12 Kasım, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

26 Teşrinievvel tarihli mektubunuzu aldım. Yeni posta gelmişse de, Paskalya'dan dolayı bu gün dağıtılacak. Yazacağın mektuplar kısa da olsa olabilir diyorsun. Bense bil'akis binlerce sahifeler doldursam söyliyeceklerim bitmez sanıyorum; fakat ne çâre ki bütün duygularımı söz kalıbına sokamıyorum. *Duygu* bir denizdir ki fikirler onun dalgalarıdır. İnsan nasıl denizin sathındaki dalgalarını görür de, derinliklerindeki girdâbları göremezse, rûhunun da yalnız sathındaki fikirlerini terceme edebilir, kalbinde duyduklarını diliyle târif edemez. Söz müşterek bir lisândır. Hâlbuki her kalbin, kendi duygularını anlatmak için ayrı bir lisâna ihtiyâcı var. Herkesin sevgi dediği şey, acebâ benim sevgime benzer mi? Ben isterim ki, kendime mahsus kelimelerim olsun. Sözlerim herkeste müşterek olan duyguları değil, benim öz duygularımı anlatsın. İnsan konuşurken iş başkadır: Sözlerinin anlatamadığını, gözleri söyler; fakat, mektuplarıma gözlerimi, tavr-ü hâlimi ilâve edemem ki! O hâlde, ben bu cansız tercemanla nasıl duyduklarımı anlatabileyim? Bundan dolayıdır ki her posta çala-kalem yazıyorum; fakat ne söylü-

yorum? Hiç! Şimdiye kadar kim rûh dünyasını tasvir edebilmiş? İnsanın rûhuna, filosoflar *küçük dünya* derler ki, büyük dünyadan daha derin ve daha çok zengindir. Bereket versin ki, kalbten kalbe yol var. *İşrāḳ* filosofları kalbleriyle konuşurlardı. Bizim tarīkatlerde de şeyh ile mürīd arasında bir nevi' kalb bitişikliği vardır ki, adına *rabt-ı kalb* derler. Bu, âdeta bir mânevî telsiz telgraftır. Söz lisânının yakından anlatamadığını, bu kalb dili uzaktan anlatabilir. Avrupalılar buna telepati (Télépathie) derler ki *uzaktan duyuşma* demektir. Uzun mektup yazınca kâğıdı işte böyle boş sözlerle dolduruyorum. Kısa mektuba da gönlüm râzı olmuyor. İki posta arasındaki havâdis o kadar az ki, iki satırı bile dolduramaz. Dün şehre gittim. Sinemayı seyrettim. İşte bu kadar! Sihhatim gâyet sağlam. Rûhum da sekīnetli ve vecdli. Kalbinin seslerini dinlersen, bu sözlerimin doğruluğunu anlarsın. Ben dâima seni yanımda hazır görüyorum. Sözlerini dâima işitiyorum. Biraz soğuk olsa, fanilâ giy dediğini, yağmur olunca şemsiye al dediğini hep işitiyorum. Benim hasta olmama imkân yok; çünki sen, bir çocuğa bakar gibi bana bakıyorsun. Hiç muhâfaza meleği olan hasta olur mu? Yavrularımızın gözlerini öperim, sevgili zevcem!

Cuma, 12 Teşrinisânî, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCXXXVIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 12 Kasım, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

26 Teşrinievvel tarihli mektubundan sonra, yeni mektup almadım. Bu gün mektup almamız me'mûldür. Sizin orada hep beni merâk etmekle meşgûl olduğunuza şaşıyorum. Ben ne ihtiyar, ne illetli, ne de hastalıklı bir adamım. Hıfzi's-sihhat kāidelerini de bilmez değilim. Kendi kendime bakacak kadar aklım yok

mu? Bu kadar meraklar niçin? Sizin merâkınız nekadar beyhûde ise, benim merâk etmekliğim de o kadar haklıdır. Siz gurbet ilde, sâhipsiz, hâmîsiz nasıl yaşıyorsunuz? Bana hiç hayatınızı anlatmıyorsunuz. Hâlbuki ben şiddetli meraklar içindeyim. Size âit olan bu meraklar bir tarafa ayrılırsa, dünyada benim kadar şen, sağlam, dinç bir adam olamaz. Feleğin cefâları bana te'sir edemez; fakat ne yapayım ki âilem sıkıntı içinde.. Siz beni merâk ediyorsunuz. Dünyada merâk edilmiyecek bir adam varsa o da benim. Hiç, mihnetleri zevk yapan bir kimse için merâk edilir mi? Evet, bâzı insanlar vardır ki zevkını, saâdetini mihnet hâline koyar. Ben ise felâketten saâdet doğururum; mihnetten meserret çıkarırım. Sizin düşünceniz olmasa, mefkûrem beni bütün sıkıntılara karşı, yıldırım siperi gibi muhâfaza eder. Mâneviyyât i'tibâriyle hiçbir kimse benim kadar kuvvetli olamaz. Maddeten de, Allāh'a hamdolsun vücûdüm sağlam ve mukāvemetlidir. Şimdi serbest günlerimiz olduğu için, gâh bir seyyah gibi dolaşıyorum, gâh sinemada dünyanın deliliklerini temâşâ ediyorum. Sinemaya mahsus bir çehre vardır ki onu seyredenler de taklit ediyor. Caddede bâzı insanlar görüyorum ki gözleri, çehrelerinin tekallüsleri, sinemadaki sīmaları andırıyor. Bu hâle, *sinema hastalğı* denebilir. Hattâ, mektep çocuklarının da, çehrelerinde bu vaz'ıyyeti husûle getirmeğe yeltendiklerini gördüm. Bir insanın, rûhundaki kuvvet, taklitten âzâde olmasıyle anlaşılır. Mukallidler, rûhu zayıf olanlardır. Kuvvetli rûha mâlik olanlar, isterse her gün sinemaya gitsinler, hiç çehrelerinde sinemanın izi görülemez. Her hususta taklitten sakınmalı! İnsan yaratıcı bir rûha mâlikken, taklid ne için? Mukallidler hattâ, hasta değilken hastalığı da taklit ederler. Birçok insanların hasta değilken kendilerini hasta zannetmeleri bundandır. Sinir hastalıkları, diğer hastalıkların taklīdinden başka birşey değildir; çünki bir sinir hastasının vücûdünde maddî hiçbir âfet yoktur. O hâlde mukallid olmayan, sinir hastalığına da uğramaz. Annene, amucana çok selâmlar. Kardeşlerinin gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Cuma, 12 Teşrinisânî, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCXXXIX. KIZLARIM HÜRRİYET ve TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 12 Kasım, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

26 Teşrinievvel tarihli teahhüdlü mektuptan sonra, mektup almadım. Bu gün alacağım. Sihhatim çok iyidir. Sizi düşünmekten başka bir merâkım yoktur. Annenize, amucanıza çok selâmlar. Seniha'nın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızlarım!

Cuma, 12 Teşrinisânî, 1336
Babanız,
Ziya Gökalp

CCCCXL. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 15 Kasım, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

24, 30 Teşrinievvel ve 2 Teşrinisânî tarihli mektuplarınızı aldım. 26 Teşrinievvel tarihli mektuplarınızı geçen hafta almıştım. Türkân'a masallar söylüyormuşsun. Birleşince ben ona perî masalları söyliyeceğim. Berâber bebek oynayacağız. Hürriyet bebeklere elbiseler diksin. Hepimiz berâber çamlıklarda gezmeğe gideriz. Türkân'ın oyuncaklarını, bebeklerini de berâber götürürüz. Evvelki gün ve dün gezmeğe çıktım. Sinemaya gittim. Sonra da gece operaya gittim. Opera kompanyası İtalya'dan geldi. Mûsıkîleri güzel. Oyunlar da mehâretli. *Reale* caddesinin akşam kalabalıkları, Ada'da iskele kalabalıklarından geri kalmaz. Bahçede de dolaştım. Dışarı çıkınca vakit kolayca geçiyor. Çıkmadığım zamanlarda da okumakla, yazmakla vakti geçiriyorum. Şimdi diyeceksin ki, bu kadar geziyorsun da, nasıl oluyor da hasta olmuyorsun? Başımdaki felâketler azdır da, bir de hastalık mı lâzım? Başkalarının yalanlarına inanırsınız da, benim doğru sözlerime inanmazsınız. Bütün mektuplar hep hastalık masalıyle meşgûl.. Yok denize girişim hastalıktanmış! Yok sıcak banyoya

girişim hastalıktanmış ! Bir kerre sıcak banyoya girdiğimi yazmadım. Malta'da sıcak banyolar var; fakat, girmedim. Denize girmeğe gelince, o zaman hiçbir yere çıkmıyorduk. Yalnız denize gidebilirdik. Senelerdenberi mahbus kalan bir adam, bir-iki saat olsun dışarıyı görmek istemez mi? Sonra, denizde yüzmek de bir eğlencedir. Yaşımın kaç olduğunu bilmem; fakat ben biraz çocuk, biraz da gencim. Çocuk olmasaydım, çocuk masalları, şiirleri yazar mı idim? Çocukluktan ayrıldım mı genç olurum. Bir mektepli gibi rûhum mefkûre ile, zihnim suallerle doludur. O hâlde ben, çocuk gibi denize de girerim. Bir dârülfununlu gibi kitaplarla da uğraşırım. Yalnız ihtiyarlamayı, hastalanmayı sevmem. Recâ ederim, her şeye mâna vererek bana hastalık kondurmayın. Hastalık, mektuplarında başkalarından bahseden adamların zihinlerindedir. Korkuyorum ki, bu hastalık lafını işite işite gerçekten hasta olayım. Mektuba yazacak başka söz bulamıyorsanız, Türkân'ın sözlerini yazınız. Zâten içinizde Türkân'dan başka akıllı, Hürriyet'ten başka telâşsız yok. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 15 Teşrinisânî, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCXLI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 15 Kasım, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

24, 30 Teşrinievvel ve 2 Teşrinisânî tarihli mektuplarınızı aldım. 26 Teşrinievvel tarihli mektupları teahhüdlü olarak geçen hafta almıştım. Gazeteler de postaya verilirse çabuk geliyor. Mektuplarınızda hastalık bahsi artık kabak-tadı vermeğe başladı. Sizin kabahatiniz yok.. Fakat havâdis bulmayınca īcâd etmeğe alışkın olan, habbeyi kubbe yapmak yegâne sermâyeleri bulunan gazeteciler, bir masal uydurmakla sizi telâşa düşürdüler. Ben hasta olmadığım hâlde, nasıl size hastayım diye yazabilirim? Hem yalan söyleyim, hem de muzir bir yalan söyleyim, bu olur

mu? Annen bana perhizden bahsediyor. Ben her şeyi yiyorum. Sapsağlam her gün dolaşıyorum. İhtiyarlar gibi bir köşeye büzülmüş değilim. Benim sihhatimi de kıskanıyorlarsa, buna ne diyeyim? Şen, şâtır olmamı deliliğime atfettiler. Vücûdümün zayıf olmamasını da hastalığa hamlederlerse, buna karşı ben ne yapabilirim? Ben geceleri rahat uyuyorum. Uyuyamıyan bir adam bu hâlimi hastalık addedebilir. Ben her yediğimi hazmediyorum. Hazım edemeyen buna da hastalık diyebilir. Hâsılı, bu sene kış geldiği hâlde üşümüyorum da.. Çünki iyi fanilâlar aldım. Bilmem ki nerem hasta. Her hâlde, kafamda da hastalık yok; çünki mâneviyyâtı en sağlam olan benim. Benim yalnız bir tâli'sizliğim var ki, herkes benimle meşgûl olur. Başkaları haftalarca hastahânede yatar da, kimse hastalığından bahsetmez. Beni bir gün yatağımda gördüler mi, derhâl hastalığı kondururlar. İstanbul'un gazetelerini de gördünüz. Hep benimle meşgûl oldular. Siz de şimdiye kadar bu hallere alışmalıydınız. Bütün bu uğraşmalar, başkalarına benzemediğim içindir. İnsanlar dâima, yeni modelde bir adam gördüler mi, onunla çok uğraşırlar. Bu hâli ben bildiğim için, hakkımda her ne söyleseler aldırmam; fakat, siz ise buluttan nem kapıyorsunuz. Bu olamaz. Sizin de sinirleriniz benimki gibi kuvvetli olmalı! Siz de bilmelisiniz ki, bu türlü insanlar dâima böyle hücumlara uğrar. Söylenen ve yazılan şeyleri dinlememek lâzımdır. Bunu size belki yüz def'a yazdım; fakat, siz her nasihatimi bir haftada unutuyorsunuz. Annenize, amucanıza selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Pazartesi, 15 Teşrinisânî, 1336 — Polverista

Baban,
Ziya Gökalp

CCCCXLII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 22 Kasım, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

6 Teşrinisânî tarihli iki mektupla, teahhüdlü olarak 20 Teşrinievvel tarihli iki kart aldım. Mektuplar seninle Seniha'dan,

kartlar Seniha ile Hürriyet'ten. Niçin hastayım diye yazmıyor imişim. Mektuplarınız hep bundan bâhis. Eğer hastalıktan maksadınız ayrılık acısı ise, eğer hasret, iştiyak iztirapları ise şüphesiz hastayım. Eğer hastalıktan maksadınız esirlik, gariplik elemleri ise şüphesiz hastayım. Eşinden, yavrularından ayrılmış, kafese konulmuş bir kuş nasıl gece gündüz hasret ahları çeker, hicrân na'raları vurursa, benim de hâlim odur. Hastalıkltan maksadınız ayrılık mihnetlerine artık dayanamamak, sabredememek, tehammül edememekse yine hastayım. Yok, eğer murâdınız vücut hastalığı ise, bende bunun izi bile yoktur. Hem nasıl olabilir? Allāh o ḳadar adâletsiz midir ki bu ayrılık, hasret, hicrân, fırâk, iştiyak ateşleri yetmezmiş gibi bir de bana vücut hastalığı versin? İnsan sevdikleri arasında, nazını çekenlerin içinde bulununca bâzan naz hastası olur. İhtimâl ki iyi günlerimizde ben de bâzan naz hastası olmuşumdur; fakat şimdi bu esârette kimse nazımı çekmez ki naz hastası olayım. Gerçekten hastalığa ise vücûdümün isti'dâdı yoktur. Rûhumun fenâlığa kābiliyeti olmadığı gibi, vücûdümün de illetlere, marazlara isti'dâdı yoktur. Çok sakınılan göze çöp batar. Siz benim için böyle titredikçe, korkuyorum ki gerçekten hasta olacağım. Bırakınız bu boş vehimleri, bu fâidesiz merakları, bu muzir endîşeleri! Benim bir tek hastalığım vardır ki, o da esârettir. Bundan başka hiçbir hastalığım yoktur. İşte gördünüz mü? Siz hastalıkla mektubunuzu doldurduğunuz için, ben de mektubumu hep bu kelime ile doldurdum. Tatlı konuşmalarımızı bıraktık. Uğursuz sözlerle vakit geçiriyoruz. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Kardeşime, Halim Bey'e selâm, sevgili zevcem!

Pazartesi, 21 Teşrinisânî[1], 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

[1] Bu mektubun tarihinde, *gün* i'tibârıyle bir yanlışlık olduğu muhakkaktır; çünki 1336 yılının 21 Teşrinisânî'si *Pazartesi*'ye değil, *Pazar*'a rastlar.

CCCCXLIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 22 Kasım, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

6 Teşrinisânî ve 20 Teşrinievvel tarihli mektuplarınızla kartlarınızı aldım. Bir müddettir ki mektuplarınız hastalık lafıyle meşgûl.. Ben ise bahçelerde bir çocuk gibi nasıl dolaştığımı, çiçeklerle nasıl konuştuğumu, kuşlarla nasıl halleştiğimi yazmak istiyorum. Çocuk oluşum, çocuklarımla berâber oynayabilmek içindir. Sanıyorum ki sizler de hep yanımdasınız. Türkân, benden her çiçeğin adını soruyor. Hem de adları Türkçe olmalı diyor. Hürriyet de diyor ki, dünyada her ne varsa mutlakā Türkçe bir adı vardır. Deniz kenarına gidiyorum. Bu gün deniz dalgalı! Türkân dalgalı denizi de seviyor; fakat sen, bu havada sandala binmiyelim diyorsun. O hâlde nereye gidelim? İşte bir pastacı dükkânı! Buraya giriyoruz. Siz çay ve pasta ısmarlıyorsunuz. Ben de gam zamânımın bir yoldaşıdır diye bir *coctail* istiyorum. Ne yapayım, kederli zamanlarımda bundan bir-iki kadeh içer, rûhumun kuvvetini yükseltirdim. Biraz oturduktan sonra, sinema zamânı gelir. Kalkar sinemaya gideriz. Türkân, sinemada gördüklerini de hep soruyor. Sorucu olan, bilici olur. Demek ki, bu küçük kafanın birgün bir âlim kafası olması mümkün. Sonra esâret-gâhıma dönmek lâzım geliyor. Bir de bakıyorum ki yalnızım. Hayâlleriniz beni bırakmış, gitmiş.. Öyle ya, mihnet yurdunda sizin ne işiniz var? İşte benim hayatım böyle geçiyor. Bilmediğim bir şey varsa hastalıktır. Bunun sebebini de söylesem şaşarsınız. Anneniz hayatımı sihhî bir program altına almış. Yememi, içmemi, uyumamı hep o idâre ediyor. O kadar uzaktan bu işi nasıl yapabiliyor, diyeceksin. Siz nasıl yanımda iseniz, o da dâima yanımdadır. Ne zaman üşümeğe başlarım, "paltonu giy!" diye sesini işitirim. Onun yanımdaki hayâli nasihatleriyle hasta olmama mâni' oluyor, sevgili kızım!

Pazartesi, 21 Teşrinisânî [1], 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

[1] Bu mektubun tarihinde de *gün* i'tibâriyle bundan önce neşrettiğimiz mektup gibi bir yanlışlık vardır; 1336 Teşrinisânî'sinin 21'i, *Pazartesi*'ye değil, *Pazar*'a rastlar.

CCCCXLIV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 22 Kasım, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

6 Teşrinievvel tarihli mektupları aldım. Sıhhatime artık inandın zannederim. Burada da kış başladı; fakat İstanbul'un sonbaharından farksız. Bir-iki yağmurdan sonra ortalık yeniden yeşillendi. Gezmekle, sinemaya gitmekle vakit geçiriyorum. Bâzan da operaya gidiyorum. Kendinimi sıkmamaya çalışıyorum; fakat, mümkün mü? Ayrılık bu kadar uzadı. Sizin sıkıntı içinde bulunduğunuzu da biliyorum. Düşündükçe kederim artıyor. İnsanlar vefâsız.. Dar vakitte kimse kimseyi düşünmüyor. Bakalım, Allāh ne yapacak? Çünki O'ndan başka yardımcımız yok. Seneler biribirinin ardı sıra geçiyor. Sabır, metânet, tehammül azalıyor. Yine ben kendi kendime metânet verebilirim. Siz nasıl tehammül edebiliyorsunuz? Türkân bile, henüz görmediği babasının ayrılığına dayanamıyor. İnşa'llāh gelirsem Türkân'la berâber oynıyacağım, onu gezdireceğim. Mâdem ki o bu kadar vefâlıdır. Amma biliyorum, ona bu dersleri veren Hürriyet'tir. O, kendi sözlerini Türkân'a söyletiyor. Bakalım Hürriyet ne zaman mektup yazacak? Mondros'ta bu suâli bir kerre daha sormuştum da Hürriyet'in canı sıkılmıştı. Bu kadar kalacağımı zannetmiyordu. Hâlbuki işte iki sene oluyor ki sizden uzağım. Bu hâlin biteceği de hiç görünmüyor. Evlerinde rahat bulunanlar, başkalarını düşünemezler. Ne çâre, biz de böyle gurbet illerinde çürür gideriz. Bununla berâber beni ümitsiz, bedbīn zannetme! Şimdiye kadar Allāh'tan ümīdimi kesmedim. Allāh mutlakā vatanımızı, milletimizi selâmete çıkaracak. O zaman biz de selâmetle kavuşacağız. Benim yalnız insanlardan ümīdim yoktur. Hiç kimseyi âilesinden, çocuklarından başka arayan, düşünen olmadı. Âile muhabbeti hayvanlarda, kuşlarda da var. Bu hâl insanlara bir şeref vermez. Hâsılı, ben şetâretimi muhâfaza ediyorum. Sıhhatim de sağlam. Allāh'ın inâyetine intizarla bekliyorum. Kitaplarımın arasında *Tarih-i ilm-i hukuk:* Mahmud Es'ad adlı Türkçe kitapla, *Millî Tetebbu'lar Mecmuası*'nın üçüncü nüshasını, bir de kütüphânemdeki *Şâir* ismindeki mecmuanın

nüshalarını gönderirseniz memnûn olurum. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Halim Bey'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 22 Teşrinisânî, 1336 — Polverista

Kocan,
Ziya Gökalp

CCCCXLV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 22 Kasım, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

6 Teşrinievvel tarihli mektuplarınızı aldım. Burada mektup almaktan başka bir tatlı şey yoktur. Evet, burada serbest geziyorum. Bahçelerde dolaşıyorum. Sinemaya, operaya gidiyorum; fakat, buralarda gördüğüm hep yabancı çehrelerdir. Sevdiklerimi görmedikten, onların sesini işitmedikten sonra, cennette bile olsam hiçbir zevk alabilir miyim? Mektup, hiç olmazsa yazı şeklinde bana sözlerinizi getiriyor. Mektuplarınızı okuduğum zaman, kendimi başka bir insan zannediyorum; çünki, rûhum yükseliyor, gözlerim parlıyor, kalbim kuvvetleniyor. Hâsılı kasvetim gidiyor; onun yerine meserret geliyor. Gâh bir bülbül şakıması gibi Türkân'ın tatlı bir sözünü işitiyorum: "Babam gelsin de benimle berâber oynasın!" diyor. Benim hâlâ bir çocuk olduğumu Türkân biliyormuş, diyorum. Gâh dudu dilli Hürriyet'in bir ârifâne sözünü okuyorum. *Ben sizin gibi telâşlı olmadığım için, babam gelince kapıyı ben açacağım*, diyor. Gerçekten sen de, annen de çok telâşlısınız. Bu telâşlarınızın bana nekadar iztirap verdiğini bilmiyorsunuz. Benim için bu kadar tatlı olan mektuplarınız, bu hastalık lafıyle, bilseniz nekadar acılıkla karışıyor. Gül koklarken elime dikeni batıyor; niçin bu dikeni gülle berâber gönderiyorsunuz? Başkalarından benim hakkımda

havâdis istemememenizi kaç kerre yazdım. Başkalarının yalan-yanlış sözlerini, benim doğru sözlerime tercih ediyorsunuz. Ne ise, bu da benim tali'sizliğim.. Burada lezzet ve saâdet duyduğum yalnız bir şey vardı. O da mektuplarınızdı. Baldan daha tatlı olan bu mektupların içinde, şimdi bir arı iğnesi var. Bu iğneyi niçin bal ile berâber gönderiyorsunuz? Hasta olmadığımı size nasıl ispat edeyim? Sözüme inanmazsanız, sizi iknâ' edecek başka vâsıtam var mı? Demek ki, birisi bir yalan söylese o ilâ-nihâye bir hakîkat olup kalacak. Benim sözlerim onu doğrultamayacak. Yok, söz bulamadığınız için bu hastalık lafını îcâd etti iseniz, mektubu kısa yazınız. Ben uzun mektup istedimse, sizin hayatınıza dâir tafsilât istedim. Yoksa, beni gerçekten hasta edecek lafları uzatmanızı istemedim. Yine eskisi gibi tatlı sözler yazmanızı isterim. Kitaplarımın arasında *Tarih- ilm-i hukuk:* Mahmud Es'ad adlı Türkçe kitapla, *Millî Tetebbu'lar Mecmuası*'nın üçüncü nüshasını ve perâkende *Şâir* mecmuası nüshalarını gönderiniz. Annenize, amucanıza selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Pazartesi, 22 Teşrinisânî, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCXLVI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 25 Kasım, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta 11 Teşrinisânî tarihli iki mektup ve 13 Teşrinisânî tarihli bir mektupla, üç kart aldım Mektupların ikisi senden, biri Seniha'dan, kartlar Seniha'dan, Hürriyet'ten, Türkân'dan,.. Türkân, benimle kimse oynamıyor diye şikâyet ediyor. Ben gelirsem, seninle berâber oynarım mini mini yavrum! Dün bir dükkânın önünden geçiyordum. Bir oyuncakcı mağazası imiş. Türkân kadar bir çocuğa babası bebek beğendirmeğe çalışıyordu.

Gözlerim doldu. Kaçtım oradan.. Sinemada, bahçede bu yaşta çocuklar gördükçe, ayrılık ateşi ciğerimi dağlıyor. Bu hafta da Sûdî Bey'e İtalya'ya gidebilirsin dediler. Gidenler üç oldu. Allāh sayısını artırsın. Bu gidişler, çorap söküğü gibidir. Bir kerre başladı mı, artık durmaz. Bana, kalbin iyidir diyorsun. Ben, yalnız iyiliğin iyi olduğunu bilen bir adamım. Yoksa iyi olmak nekadar güç! Asıl iyi olan senin kalbindir. Bana ve çocuklarımıza metânet veren senin metânetindir. İnsanlar o sûretle yaradılmışlardır ki, ancak iyi olurlarsa mes'ud olabilirler. Hiçbir kimse yoktur ki, iyi olmadığı hâlde, bahtıyâr yaşamış olsun. *İyi olmak*, herkesin iyiliğini istemektir; herkesin iyiliğine çalışmaktır. Bilhassa, iyilik ne demek olduğunun herkes tarafından anlaşılmasına çalışmaktır. İyiliğin lezzetini bir kerre tatmış olsalardı, bütün fenâlar iyi olacaklardı. İyiliğe, hiçbir şey kıyâs edilemez. Yeni hakīkatler keşfetmiş bir âlimin, dâhiyâne tablolar yapmış bir ressamın, yeni makineler īcâd etmiş bir mütefenninin hünerleri, iyi bir adamın fazīleti karşısında pek sönük kalır. Güzellikten daha güzel birşey varsa, ancak iyiliktir. Hakīkatten doğru birşey varsa, o da ancak iyiliktir. Bütün kuvvetlerden daha kavî birşey varsa, yine o da iyilikten ibâret olabilir. İşte Türk milletini cehâletiyle, yoksulluğuyla, adamsızlığı ve intizamsızlığiyle berâber yaşatan, ancak iyi bir kalbe mâlik olmasıdır. Türk, iyiliğinin verdiği kuvvetle düşmanlarına galebe çalacak ve milletlerin istiklâli mefkûresini kendi fedakârlıklarıyle isbat edecektir; çünki hâlâ bu mefkûrenin yegâne kānunu beşerî olduğuna inanmayan birçok diplomatlar var. Hulâsa, bende biraz iyilik görüyorsan, Türk olduğum içindir ve Türk tarihini, Türk seciyyesini iyi tedkīk ederek anladığım içindir. Yoksa benim şahsî fazīletim değildir. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 25 Teşrinisânî, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCXLVII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 25 Kasım, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

11 Teşrinisânî tarihli iki mektup ve 13 Teşrinisânî tarihli bir mektupla, üç kart aldım. Birinciler teahhüdlü olarak geldi. İkinciler Sefârethâne vâsıtasıyle. Bu mektuplardan, sıkıntınızın artmış olduğunu anlıyorum. Benim yüzümden Diyâribekir'e gitmiyerek orada kaldınız. Belki Diyâribekir'de daha rahat yaşayabilirdiniz. Bunu yine nereden hatırladın, diyeceksin. Sizin [1] şikâyetli mektuplarınızı okudukça, çektiğiniz sıkıntıları gözümün önüne getiriyorum. Acebâ bunların rahatsızlığına ben mi sebep oluyorum, diye düşünüyorum. İstikbâl karanlık.. Bıraktıklarını da Avrupa'da kalmak üzre serbest bırakıyorlar. Belki daha birçoğumuzu bu sûretle bırakacaklar. Ma'mâfih istikbâle âit hiçbir şey ma'lûm değildir. Ben birşey düşünemiyorum. Siz ise, benden başka birşey düşünmüyorsunuz. Orada nasıl yaşıyorsunuz? Uzun müddet daha yaşamanızın imkânı var mıdır? Buralarını bilmediğim için, ben hiçbir şey düşünmüyorum; fakat, siz kendinizi de düşünmelisiniz. Ben birgün elbet bu esâretten kurtulacağım; fakat, bu zaman uzanırsa, siz orada beni nasıl bekliyeceksiniz? Bunları yazmaktan maksadım yalnız, sizi, düşünmeğe dâvet etmektir. Ben öyle sanıyorum ki, siz her gün, bu hafta içinde gelecek diye, biribirinizi oyalamakla vakit geçiriyorsunuz. İşte bu sûretle felâketim iki seneyi buldu. Belki de kurtuluş günü çok yaklaşmıştır [2]; fakat, bu günün uzak olması ihtimâli de vardır. Hâsılı benim düşünüp karâr vermeğe ma'lûmâtım kifâyet etmiyor. O hâlde annenle berâber sen, ikiniz buralarını da düşününüz. Bu gibi mes'eleler sinirle halledilmez. Akıl ile halledilir. Benim gönlüme sorsanız, orada bulunmanızı isterim; çünki nekadar yakın bulunsam, o kadar çabuk kavuşacağım sanıyorum; fakat, siz de sefâlet, yoksulluk çekmemelisiniz. Diyâribekir'de de bir istirahat imkânı yoktur a!

[1] Dalgınlıkla, *sizin* yerine *siz* yazılmıştır.

[2] Bu kelime aslında dalgınlık eseri olarak, *yaklamıştır* şeklindedir.

Oradaki akrabalarımız da bizden memnûn değil; çünki iltimas yapmamışız. Hâsılı bu mektubuma hiçbir mâna vermeyiniz; aklınızla verdiğiniz kararlarınızı değiştirmesin; fakat, eğer henüz aklınızla hiçbir karâr vermemiş, yarını hiç düşünmeyecek bir sûrette yaşıyorsanız, bunu düşünmek için bu mektup bir vesîle olsun. Halim Bey'den mektup isterim. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, gözlerinden öperim. Feyziye, Hoca Hanımlar'a, Nedim, Halim Beyler'e selâm. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Perşenbe, 25 Teşrinisânî, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCXLVIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 29 Kasım, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

11 Teşrinisânî tarihli iki mektup ve 13 Teşrinisânî tarihli bir mektupla, üç kart aldım. Çok sevindim. Bugün, yarın yeni posta gelirse yine sevineceğim. Mektup almaktan başka bir saâdetim, bir meserretim yoktur; bundan dolayıdır ki gözlerim hep postadadır. Türkân'ın çok akıllı bir kız olduğunu yazıp duruyorsun. Demek ki dünyada akıllı insan varmış! Ben, bütün insanların da diplomatlar gibi çıldırmış olduğunu sanıyordum. Türkân, henüz çocukluk âleminde olduğu için akıllı olabilir. Ah, o *çocukluk* âlemi nekadar tatlıdır? İnsan, hayatı altun çerçeve içinde ancak o zaman görebiliyor. Çocuk, hayatın yalnız mefkûrelerini görür. Acı hakîkatlere bile, mefkûre dürbünü ile bakar. Onun kafası eski fikirleri, ihtiyar an'aneleri kabûl edemez. Bu günki zulümler, istibdatlar hep ölmüş an'anelerdir. İnsâniyyet artık bunları istemiyor; fakat, bu eski hayata alışanlar var. Onlar i'tiyadlarından vaz geçemiyorlar. Demek ki bu gün Türkân yaşında bulunan çocuklar büyüdükleri zaman, hürriyetten başka hiçbir kuvvet hükümrân olamıyacak. O zaman yalnız

yeni rûh hâkim olacak. İstikbâlden emînim. Ben, zâten hiçbir dakîka ümitsiz kalmadım. İhtimâl ki, ben de Türkân gibi henüz bir çocuğum. İhtimâl ki, ömrümün sonuna kadar çocuk kalacağım. Ah, Türkân'la bir araya gelsem, berâber ne güzel oynayacağız! Benim kalbim de, Türkân'ınki gibi ümitten yaratılmış.. Benim rûhum da, onunki gibi mefkûreden halkedilmiş. Hürriyet de oyunlarımıza girebilir; çünki o da çocuktur. Seniha da oyunlarımıza karışabilir; çünki o da daha çocukluktan çıkmamıştır. Sen de oyunlarımıza katılabilirsin; çünki sen de çocuk olmasan benimle berâber yaşayamazdın. Hâsılı, ötede insanlar nelerle uğraşırlarsa uğraşsınlar; biz, hayatı hoşlandığımız gibi yaşardık. Ah, bir kerre bu uğursuz günler bitse! Çocukluğun bir eğlencesi de masaldır. Bizim biribirimize söyleyecek nekadar masallarımız var! Zâten bu günki ömrü de, masal gibi görüyoruz. İnşa'llāh yakında kavuşacağız. O zaman göreceksin ki, bana hastalık isnâd edenler doğru söylememişler. Benim şimdi bir tek hastalığım vardır. O da esirlik, gariplik, ayrılıktır. Hür olduğum ânda, bu hastalıktan hiçbir eser kalmaz. Yaşayan bir adam hasta olabilir; fakat ben şimdi yaşamıyorum ki hasta olayım. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye, Hoca Hanımlar'a, Nedim, Halim Beyler'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 29 Teşrinisânî, 1336 — Polverista
Kocan,
Ziya Gökalp

CCCCXLIX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 29 Kasım, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Son aldığım mektup 13 Teşrinisânî tarihlidir. Bu gün - yarın yeni postayı bekliyoruz. Türkân, yazdığı kartta benimle kimse oynamıyor diye şikâyet ediyor. Hürriyet mektebe başlayalı artık ders kitabı elinden düşmez olmuş. İkbal'in de işi var. Annen de acebâ hasta mıyım değil miyim, bunun merâkına düşmüş. Sen de evin işleriyle meşgûl. Zavallı Türkân kim ile oynasın?

Bana kalırsa annen artık düşünceyi, merâkı bırakmalı, Türkân'la konuşsa, Türkân buna da râzıdır. Suallerine cevap versin; masal söylesin. Türkân bunlarla da kanâ'at eder. Hürriyet de dâima dersle uğraşacak değil a! O da, arasıra Türkân'la oynayabilir. Senin de boş zamânın bulunabilir. Sen de ona masal söylersin. İkbal de bâzan oyunlarına arkadaş olur. Ben de uzaktan, mektuplarımla Türkân'ın oyunlarına karışırım. Hâsılı Türkân, hepimizi meşgûl etmek istiyor. Maksadı, düşünmemize meydan vermemektir; çünki görüyor ki, hiçbir vakit kimsenin yüzü gülmüyor. Zavallı çocuğun güler yüz görmeğe ihtiyâcı var. Onun yeni açılmaya başlayan gönlünün goncası, tebessümsüz yaşayamaz. İşte, etrâfında güler yüzler vücûde getirmek içindir ki, birtakım tuhaflıklar îcâdediyor, tuhaf sözler söylüyor. Hepinizi güldürüyor. Kendisi de maksadına nâil oluyor; çünki güler-yüzler, tebessümlü çehreler görmüş oluyor. Türkân, evimizin beşâşetidir, meserretidir; size tesellî veren, sabrınızı, tehammülünüzü, metânetinizi artıran odur. Şimdi bu sözlerime kızacaksın. Vay, bacak kadar çocuk mu bize metânet verecek, diyeceksin. Hakkın var! Zâten ben de ciddî olarak bu sözleri yazmadım ki! Şaka olsun diye yazdım. Bu söz kıtlığında, elimizde Türkân'dan başka sermâye yok. Siz mektuplarınızı Türkân'ın sözleriyle doldurduğunuz gibi, ben de mektuplarımı onun medihleriyle dolduruyorum. İkimiz de henüz biribirimizi tanımıyor. Ne ben Türkân'ın konuştuğunu görebildim, ne de o benim çehremi hatırlayabilir. Daha, o süt emen bir bebe iken, biribirimizden ayrıldık. İkimiz de, biribirimizle bu kadar meşgûl olursak çok mu? Bir çocuk, gözlerini açınca babasını aramaz mı? Bir baba, beşikteki çocuğundan teessürsüz ayrılabilir mi? Annene, amucana selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Pazartesi, 29 Teşrinisânî[1] — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

[1] Gökalp'in bu mektubunun yazıldığı yıl kaydedilmemiştir. Malta'da bulunduğu 1335 yılının 29 Teşrinisânî'si Cumartesi'ye rastladığından, bu yıla âit olamaz. Mektubun yazıldığı ay ve gün, muhteviyâtının bir evvelki 29 Teşrinisânî, 1336 tarihli mektuba uygunluğu da, 1336 yılına âit olduğunda şüphe bırakmamaktadır.

33. KIZLARIM HÜRRİYET VE TÜRKÂN HANIMLAR'A

Polverista — 30 Kasım, 1920

SEVGİLİ KIZLARIM,

Bu kâğıdı Köprülüzâde Fuad Bey'e gösteriniz. *Année Sociologique'in* altıncı cildinde Dukheim'in *İçtimâ'î Tasnîfler* makālesinde sekizli tasnîfin tafsilâtı İngilîzce bir kîtaptan (Çinliler'e dâir bir kitap) alınmış. Groot'un kitabından başka olan bu eserin, müellifinin ismini lûtfen bana yazsın [1]. Annenize, ablanıza selâmlar, sevgili kızlarım [2]!

30 Teşrinisânî, 1336
Babanız,
Ziya Gökalp

CCCCL. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 2 Aralık, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

15 Teşrinisânî tarihli iki mektup aldım. Biri senden, öteki Seniha'dan.. Senin mektubuna, Hürriyet'le Türkân da beş-on söz yazmışlar. Bunları okumakla canıma can katıldı. Bu gün posta günü olduğu için, sabah erken kalktım. Daha herkes uyuyor. Mektuplarımı hep bu vakit yazarım. Akşamları erken yattığım için, sabahları da erken kalkarım. Sabah çağı, zamanların en mübârekidir. Bu saatlerde, rûhumuzdan 'Arş'a giden yol açıktır. Zâhidlerin namazı gibi, âriflerin niyâzı da bu saattedir. Bu günlerde iyi havâdisler geldiği için, herkesin yüzü gülüyor. Zaman geçtikçe daha iyi olacak. Bu kışı da burada geçireceğiz. İlkbahar, ümîdimizin de ilkbaharı olacak. Ümîd ve sabır! Başka çâre yok. Türkân yine şikâyet ediyor. Sobanın ayağını kırdım

[1] Prof. Fuad Köprülü, bu müellifin adını L'*Année Sociologique'in* VI. cildinde arayıp bulmuş ve Gökalp'e göndermiştir. Gökalp, gerek *Türk Medeniyeti Tarihi*'nde (İst., Millî Matbaa, 1926, s. 28 v.d.), gerek *Türk Türesi*'nde (İst., Matbaa-i âmire, 1339, s. 14), *L'Année Sociologique*'in VI. cildinden faydalanmıştır.

[2] Eski bir İngiliz köy evinin tasvir edilmiş olduğu bu kart, muhteviyâtının alâkası dolayısıyle, gönderildiği sırada, âilesi tarafından Prof. Fuad Köprülü'ye verilmiştir ve aslı hâlen kendisindedir; müsâ'adeleriyle neşrediyoruz.

diye, beni annem döğüyor diyor. Türkân gibi çocuklar dövülmekle uslanmazlar. Ona, seni babana şikâyet ederiz demeli. O zaman uslu oturur. Zâten bir çocuğun çok uslu olması da iyi değildir. Zekî çocuklar yaramaz olurlar. Uslu çocuklar hınbıl olanlardır. Çocuğun bütün işi, vazifesi oynamaktır. Oynamasın da ne yapsın? Böyle küçük çocuklara bağırmak, dövmek, ekşi yüz göstermek iyi değildir. Sinirlilik bundan doğar. Sinirli insanlar, çocukken, yâhut büyüdükten sonra sert muâmele gören insanlardır. Dargınlık da insanı sinirli yapar. Hâsılı bir evde hiç kimsenin sinirli olmaması için, herkesin şen, güler yüzlü, tatlı sözlü olması lâzımdır. Böyle bir zamanda, böyle bir ev bulunması güçtür; fakat, bilmeli ki dâima şen, şetâretli olmak fâidelidir. Hiddetli, kederli olmak insanın kendisi için de, başkaları için de muzirdir. Çocuk bulunan evde, çocukla çocuk olup, onunla berâber oynamak en tatlı şeydir. Bâzan insan dünyayı unutmalı! Sinirlerin tebessüme, gülmeğe ihtiyâcı var. Hürriyet yanıma gelmiyor, diyorsun. Güler yüz görmediği için olmalı. Endîşelere, kederlere dalan bir adamın çehresi, çocukları kendisine çekemez. Çocuk okşanmak, sevilmek, güler yüz görmek, tatlı söz işitmek ister. Hayat dâima tatlı geçmelidir. Ben aranızda olsam, hepinizin tatlı yaşamasına çalışırdım. Şimdi de her dakîkanızın tatlılıkla geçmesini isterim. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 2 Kânunıevvel, 1336 — Polverista
Kocan,
Ziya Gökalp

34. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 2 Aralık, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta 15 Teşrinisânî tarihli iki mektup aldım. Biri annenden, biri senden.. Annenin mektubunda Hürriyet'le Türkân'ın sözleri ve imzâları da var. Sizi mektupsuz bırakmadığımı yazıyorsun. Elimden başka türlü bir hizmet gelmiyor. Yalnız *mektup*

yazmaya iktidârım var. Bunda da kusur edersem dünyanın en vahşî insanı olurum. Mümkün olsa her gün mektup yazmaktan bile usanmam; fakat haftada yalnız iki posta günü var. Sonra bu kadar çok mektup yazmakta da bir fayda yok; çünki yazacak hiçbir havâdis, hiçbir yenilik yok. Ajans, gazete havâdislerine gelince, bizim burada öğrendiklerimizi siz de oradaki gazetelerde görüyorsunuz. Haftada yazdığım dört mektuba bile söz bulmakta güçlük çekiyorum. İnsan duygularını sözlerle anlatamaz ki.. Sözler cansız markalardır. Canlı duyguları bu markalarla hakkıyle göstermek nasıl mümkün olabilir? Bununla berâber elimizde de sözden ve yazıdan başka bir vâsıta[1] yok.. Şimdilik biribirimizi mektupla göreceğiz, mektupla işiteceğiz. Mektup geldiği zaman âdetâ hepinizle ayrı ayrı görüşmüş, konuşmuş gibi oluyorum. Bu mübârek kâğıt parçası hasret derdine ilâç, iştiyak yarasına merhem oluyor.

Sizin mektuplarınız olmasa idi, ben bu felâket senelerini metânetle geçiremeyecektim. Bu kadar acı musîbetlere tehammül ettiren sizin mektuplarınızdır. Mektupların kendi üzerimde tecrübe ettiğim bu faydalı te'sirini bildikten sonra, ben hiç mektup yazmakta kusûr gösterir miyim? Sizin de orada merak, endîşe, heyecan içinde benden bir haber almak ihtiyâcında olduğunuzu bilmiyor muyum? Bundan başka, mektup yazmak sizinle konuşmak olduğu için gönlümün bir eğlencesidir. Mektup aldığım zaman, rûhumun metâneti nekadar yüksek olursa, mektup yazdığım günlerde de o derece yüksek bulunur. Demek ki mektup yazmak kuvvetlendirici bir ilâç gibi rûhuma şifâ veriyor. Hâsılı mektubu almak kadar yazmak da tatlıdır. Bunun için mektup yazmakta hiç tenbellik etmedim ve etmiyeceğim. İnşa'llāh yakında kavuşuruz da mektuplaşmıya artık ihtiyâcımız kalmaz.

Annene, amucana selâmlar.. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim, Halim Beyler'e, Feyziye, Hoca Hanımlar'a selâm, İkbal'e de selâm.. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızım[2]!

Polverista — Perşenbe, 2 Kânunıevvel, 1336

Baban,

Ziya Gökalp

[1] Krş., A. Nüzhet Göksel, başka vâsıta

[2] Esirlere mahsus resmî kâğıda, mürekkeple yazılan mektubun aslı Ali Nüzhet Göksel'dir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 34 v.d.); lûtfen gönderdikleri aslı ile karşılaştırarak neşrediyoruz.

CCCCLI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 6 Aralık, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

15 Teşrinisânî tarihli mektuplarınızı aldığımı yazmıştım. Bu mektupları aldıktan sonra, yeni bir posta geldi. 25 Teşrinisânî'ye kadar mektup alanlar oldu. Ma'atteessüf ben bu mes'udlardan, bahtıyârlardan olmadım. Bununla berâber tali'ime râzı olarak sabrettim. Beyhûde meraklara düşmedim. Biliyorum ki siz, mektubu vaktinde postaya mutlakā vermişsinizdir. Bir hatâ varsa, o da postadadır. Īmânlı bir adam nasıl merâka düşer? Benim haftada yalnız iki gün çıktığımı yazıyorsunuz. Hâlbuki bundan başka haftada iki gün de Kütüphâne-i umûmî'ye gidiyorum. Operaya da istediğim kadar çıkabilirim. Ma'mâfih âilemden uzak olduktan sonra, bu serbestîler neye yarar? Sizin aranızda olmadıktan sonra, benim için nekadar serbest olursa olsun hayat hiçtir. Oraya gelmemi istiyorsun. Evet geleceğim; fakat, sulhten sonra.. Mondros'tanberi dâima bunu yazıyorum. Sözümden aslā dönmedim. Yalnız şu kadar var ki, şerefli bir sulhten sonra, şerefli bir sûrette oraya geleceğim. Ben gelince kapıyı Türkân açacakmış. Ben bir türlü dördünüzü biribirinizden ayıramıyorum. Hattâ ekseriyâ adlarınızı bile biribirinize karıştırıyorum. Şekerden yapılan şekerlemelerin her türlüsü de tatlıdır. Ben tatlı hayata kavuşmak istiyorum. Bu da, hepinizi görmekten ibârettir. Dün ve evvelisi gün yine çıktım. Sinemaya gittim. İşte benim de ömrüm böyle geçiyor. Umûmî Kütüphâne'ye giderek kitaplarla da uğraşıyorum; çünki yazdığım şeyler için not almak lâzım. Buranın kütüphânesinde ne kitap bulabilirsin deme! Umûmî bir Türk tarihi buldum. Deguignes'nin bu eserini İstanbul'da okumuştum. Burada da bulduğuma memnûn oldum[1].

[1] Gökalp, *Türk Türesi* adlı eseri ile (İstanbul, Matbaa-i âmire, 1339, s. 9, 18), *Türk Medeniyeti Tarihi*'nde (Ksm. 1., *İslâm'dan Evvel Türk Medeniyeti*, İstanbul, Millî Matbaa, 1926, s. 110, 203, 323), Deguignes'nin *Hunlar'ın - Türkler'in- Mogollar'ın ve Daha Sâir Tatarlar'ın Tarih-i Umûmîsi*'den faydalanmıştır. Gökalp'in bu mektubunda bahsettiği, adı geçen eserin Türkçe tercemesi değil, Fransızca aslıdır; bu eser, Ziya Gökalp'in teşviki ile — ayni yıllarda Malta'ya sürülmüş bulunan — Hüseyin Câhid Yalçın tarafından dilimize çevrilmiştir (C. I–VIII., İstanbul, 1923—1925).

Daha okuyacağım başka kitaplar da var. Sihhatim çok iyidir. Benim için merak etmek günahtır. Mektuplarınızı almak bana hayat veriyor. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili zevcem. İkbal'e selâm!

Pazartesi, 6 Kânunıevvel, 1336 — Polverista

Kacan,

Ziya Gökalp

CCCCLII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 6 Aralık, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

15 Teşrinisânî tarihli mektuplardan sonra, mektup almadım. Son gelen postada bana mektup çıkmadı. Bununla berâber benim gibi birçokları da, bu postadan mektup alamadılar. Mektup alamamak acıdır. İnsanın ru'yâlarına bile te'sir ediyor. Mektup aldığım hafta gāyet rahat uyurum. Mektupsuzluk uykuyu da bozuyor. Hâsılı ağaçlar nasıl güneş görmedikce yeşillenmezse, benim rûhum da mektup almadıkça canlanmaz. Türkân'ın hep benimle meşgûl olduğunu yazıyorsun. Ben de küçük bir çocuk gördüm mü, Türkân hatırıma geliyor. Kıvırcık saçlar görünce, Hürriyet olmasın diye helecâna düşüyorum. Sokakta yürürken hulyâlara dalıyorum. Belki buraya gelmişsiniz, sokakta birinize rast gelirim diye, evhâma kapılıyorum. Bir esirin rûhu, garip bir âlemdir. Orada ümīd, hulyâ, hasret, iştiyak hep biribirine karışmıştır. Bir esirin rûhunu, hürriyetine mâlik olanlar bilemez. Bundan dolayıdır ki, esârette olanları düşünemezler. Onlar düşünmezse, Allāh düşünür ya! Görülüyor ki, Allāh ne isterse o oluyor. İhtimâl ki ilkbaharda kavuşuruz. İlkbaharda iyi bir sulhün olması me'mûldür. Bu mektupları çabuk yazmak için, sabah erken kalktım; çünki bu gün erkenden Umûmî Kütüphâne'ye gideceğim. Kütüphâne'de işime yarayacak kitaplar buldum. Bir zaman da bunları okumakla vakit geçireceğim. Annen diyor ki, gelince sen okumayı bırak, ben de cigarayı terkedeyim. Biribirimize söyleyecek o kadar sözlerimiz var ki, aylarca kitap okumağa zâten vaktim olmayacaktır. Bilmem Türkân beni

görünce tanıyacak mı? Zavallı yalnız resmimi görmüş. Nasıl tanısın? Kapının önünde görüp de bağrıma bassam, kim bilir nekadar şaşıracaktır? Hürriyet, düzgün okumağa başladı mı? Hangi sınıftadır? Dersleri nekadar ilerilemiştir? Bu zavallı da devamlı bir mektep görmedi ki! Bir ay gider, altı ay gidemez, türlü türlü mâni'ler okumasını geri bıraktı. Ne ise, bâri bu kerre okumayı elde etsin. Zannediyorum ki, bana mektup yazabilmesini beklemiyeceğim. İnşa'llāh ilkbaharda kavuşuruz. Bir-iki ay daha beklemek zarûrî.. Zâten bu iki seneyi hep böyle iki ay ümitleriyle geçirmedik mi? Ne zaman vatanımız, milletimiz selâmete çıkarsa, biz de o zaman selâmete çıkacağız. Bu ise inşa'llāh yakındır. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye, Hoca Hanımlar'a, Nedim, Halim Beyler'e selâm. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızım!

Pazartesi, 6 Kânunıevvel, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCLIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 9 Aralık, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

15 Teşrinisânî tarihli mektuplarınızdan sonra, yeni mektubunuzu almadım. Bu gün-yarın yeni postanın gelmesi muhtemeldir. Sihhatte olduğuma artık tamâmıyle kanâ'at getirdiğine memnûn oldum. Hasta olmamak için benim başlıca bir tedbīrim vardır: O da, gönlümü şen tutmaktır. Buna muvaffak olmak için de yalnız bir çâre var: O da, bütün insanları, bütün mevcûdâtı, bütün kâinâtı sevmektir. Görüyorum ki hasta olanlar dünyaya kara gözlükle bakanlardır. Her şeyi, her mahlûku fenā görmek, Allāh'ın da hoşuna gitmez. Vicdân, bu türlü görüşlerle yavaş yavaş zehirlenir. Bir kerre vicdân hastalanınca, bu hastalığın vücûde geçmesi gāyet kolaydır. İnsan bir fenâlık, bir çirkinlik gördüğü zaman rûhunun kuvveti azalır; hâlbuki bir iyilik, bir güzellik gördüğü zaman rûhunun kuvveti artar. İnsan nefret ettiği, tiksindiği, sevmediği zaman rûhu âdeta felce uğrar, kötürüm olur; hâlbuki sevdiği, beğendiği, takdir ettiği zamanlarda kudreti, cevvâliyyeti artar. Gönlü meserretli, yüzü beşuş olur;

fakat, buna i'tirâzen denilebilir ki, insan fenâlığı da sevebilir mi? Etrâfında dâima birtakım kötülükler, çirkinlikler görürse bunları sevmek, beğenmek nasıl kābil olur? Şüphesiz, kötülük beğenilemez, çirkinlik güzel görülemez. Hattâ, insanın vazifesi kötülüğe nefret etmek, fenâlığı ortadan kaldırmağa çalışmaktır. Benim istediğim, kötülüğü iyilik sûretinde görmek değildir. Benim istediğim, insanın etrâfında hem iyilikler, hem de kötülükler varken, dikkatini yalnız kötülüklere hasretmemesidir. İnsan neyi ararsa, en ziyâde onu görür. İşi gücü insanlarda kusûr aramak olan bir adam, tabi'î birçok kusûrlar görür, yâhut gördüm zanneder. Bu adam böyle yapmakla ne kazanır? Hiçbir kimseyi sevememek, bedbīn, merdüm-girīz olmaktan, münzevî, abus, herkesten uzak yaşamaktan başka birşey kazanmaz. Hâlbuki insanların kusûrları olduğu gibi, meziyyetleri, iyilikleri de var. Tabī'atteki eşyânın, manzaraların birçok güzellikleri de var. İyilik ve güzellik arayan da, bilhassa bunları görür ve bunları gördükçe mahlûkları sever, beğenir; mahlûklarını beğenmekle Hâlik'a da ibâdet etmiş olur. Böyle bir adamın kalbi dâima rahat, vicdânı dâima hoşnuddur. Rûh sağlam olunca, vücud de sağlam kalır. İşte ben böyle yaşadığım için, hamdolsun sihhatim mükemmeldir. Artık merâka da lüzum yoktur. Yavrularımızın gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 9 Kânunıevvel, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCLIV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 9 Aralık, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

15 Teşrinisânî tarihli mektuplarınızdan sonra yeni mektuplarınızı almadım. Bugün-yarın belki alırım. Bilmem, siz benim mektuplarımı muntazaman alabiliyor musunuz? Postalar intizâmını kaybedince, iki taraf da mektup alamıyoruz. Sabırdan başka çâre olmadığını söylüyorsun. Şüphesiz! Felâket nekadar acı olursa olsun sabretmek, metânet göstermek lâzımdır. İşte görülüyor ki dünya bir karârda kalmıyor. Hak, nihâyet galebe

çalacak, bu zulümler bitecektir. *Tepegöz* hikâyesini bilirsin. Ön tarafında gözleri olmadığı için, karşısını göremezmiş. Bundan dolayı Türkler'in başına belâ olmuş[1]. Hâriçteki hakīkati göremeyen, yalnız zihinlerinde olan şeyi hakīkat sanan bu günki bâzı diplomatlar da Tepegöz'dür. Fakat, Allāh âdildir. Mutlakā bizi bu felâketlerden de kurtaracaktır. Sabrın sonu selâmettir. Türkân'a biriniz darıldığınız zaman beni çağırıyor. Ben buradan işitiyorum. Bu kızcağız babasını görmeden, tanımadan nasıl babasından imdat umuyor? Hürriyet de konuşmak için hep beni bekliyor. Kim bilir neler anlatacak? Ona da kıymet verip de sözlerini dinleyen yok. Ben gelince işim gücüm hepinizle konuşmak olacak. Ayrılığı unutuncaya kadar berâber konuşmakla vakit geçireceğiz. Dünyada her acı çekilebilirmiş, yalnız ayrılık çekilemezmiş. Bununla berâber yine tehammül edip duruyoruz. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Annen nereyi isterse orada otururuz. Kendi kendimize bahtıyâr bir yuva hayatı yaşarız. Nihâyet ayrılığımız bu kış nihâyetine kadardır. İlkbaharda iyi bir sulhün olması me'mûldür. Sulh olunca biz de geliriz. Artık sihhatime merak etmiyorsunuz zannediyorum; çünki yazdığım bu kadar şeyler sizi te'mīne kâfîdir. Buranın havası çok iyidir. Ben de kendime dikkat ediyorum. O hâlde, bu ayrılık zamânını geçirmek kalıyor. Siz de sihhatinize dikkat ediniz. Bu ayrılık bittiği zaman, hep sağ-sâlim biribirimize kavuşalım. Çekilen sıkıntılar çabuk unutulur. Hürriyet derslerini ileriletti mi? Bâzı kitaplar istemiştim, bilmem gönderdiniz mi? Şimdi yazmakla, okumakla meşgûlüm. Boş vakit geçirmiyorum. Sıkılmamak, şen kalmak için işler buluyorum. Bu boş ömrü doldurmak, bu angarye hayatı iyi geçirmek lâzım. Bunun için de okumak, yazmak en iyi vâsıtalardır. Annene, amucana selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Perşenbe, 9 Kânunıevvel, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

[1] *Tepegöz, Kitâb-ı Dede Korkut*'taki hikâyelerden birinin adıdır; Gökalp bu hikâyeyi Âzerî lehçesinden Anadolu lehçesine nazmen terceme etmiştir. Bu hikâyenin tam metni ve mâhiyeti hakkında izahat için bk., *Ziya Gökalp Külliyâtı* — 1., Türk Tarih Kurumu Basımevi — Ankara, 1952, s. 225, 360 v.d.

CCCCLV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 13 Aralık, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

15 Teşrinisânî tarihli mektubunuzdan sonra, yeni mektubunuzu alamadım. Mektup almadan yaşamak bir azap! İki haftadır bu azâbı çekiyorum. Dünyanın hâli iyileşiyor. Hiç olmazsa eski gibi fenâ gitmiyor. Ben, milletimin saâdetini düşünerek kendi iztiraplarımı unutuyorum. İnşa'llāh neticeler iyi olacaktır. Türkân'ı göndereyim diyorsun. Türkân yalnız gelirse bana ne anlatabilir? Amma diyorsun ki, güzel konuşuyor. Ben iki yaşındaki bir çocuğun güzel konuşacağına hiç inanamıyorum. Hepinizin berâber gelmenizi isterdim; fakat yakında benim gelmekliğim daha çok mümkündür; çünki eski sulh yerine iyi bir sulh olacak. O zaman bizi de bırakacakları şüphesizdir. Birbuçuk senedir ki bu gibi ümīdlerle oyalanıyoruz. Başka çâremiz olmayınca ne yapalım? Fakat, ben dâima geleceği iyi görmekte haklı imişim. Vukû'at bana hak verdi. Benim istikbâl hakkındaki bu görüşlerim, aklımdan ziyâde īmânımdan doğuyor. Akıl aldanabilir, īmân aldanmaz. Īmân da, insana mefkûreden gelir. *Akar su haram götürmez* derler. Bunun gibi coşkun milletler de zulme râzı olamazlar. Durgun bir su nasıl kokar bozulursa, durgun bir millet de onun gibi zulme boyun eğebilir. Türk milleti de, durgun zamânında çok zulme boyun eğdi; fakat bu gün artık mefkûre ile coşkun bir hâle gelmiştir. Adâletin ergeç galebe çalacağından emīn idim. İnşa'llāh işler gittikçe daha âlâlaşır. Benim sıhhatim çok iyidir. Mâneviyyâtım da çok sağlamdır. Yalnız sizin nasıl yaşadığınızı, rahatınızın iyi olup olmadığını bilmediğim için, derin meraklar içindeyim. Bir de ayrılığa dayanamıyorum. Bu iki iztirâbı istisnâ ederseniz, son derece rahatım. Zâten kaygısız bir adamım. Kendi kendimi boş yere sıkmam. Mihneti zevk yapabilirim. Sıkılmanın faydası olmadığını, çok zararı bulunduğunu bildiğim hâlde, niçin kendimi sıkayım? İşte ben de böyle bir insanım. Duygusuz değilim; fakat heyecanlarımın esiri de değilim. Bir ârif nasıl yaşarsa, ben de öyle yaşıyorum. İnşa'llāh birleşirsek, mes'ud hayatı asıl o zaman yaşayacağım. Kardeşime

selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm ederim, sevgili zevcem!

Pazartesi, 13 Kânunıevvel, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCLVI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 13 Aralık, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

15 Teşrinisânî tarihli mektuplarınızdan sonra mektup almadım. İki haftadır ki mektup almıyorum. Tabi'î meraktayım; fakat merak etmemeğe de çalışıyorum. Yâni merâkın beni sürüklemesine meydan vermiyorum. Kendi kendime diyorum ki, "Mektuplar postadadır. İçlerinde sihhat haberi, iyilik haberleri var. Bu mektupların gelmemesi postaların 'ârizaya uğramasındandır. Mâdem ki bu mektupların postada olduğunu, bunlarda sihhat haberlerinin mevcut olduğunu biliyorum; o hâlde niçin merak edeyim? Bu mektupları okumuş gibi endîşesiz, meraksız, olmak daha doğru, daha âkılâne olmaz mı? İnsanlar yalnız gözleriyle değil, zihinleriyle de görmelidirler; yalnız kulaklarıyle değil, rûhlarıyle de işitmelidirler. Nice kerre mektup almadığım için merâk ettim, sonra mektup gelince kabahatin postada olduğunu, merâkımın esassız bulunduğunu anladım. O hâlde, şimdi de merâk etmemeliyim. Bu gün-yarın elbet posta gelecek, ben de mektuplar alacağım". İşte kendi kendime böyle söylenerek tesellîler arıyorum. Oldukça da mütesellî oluyorum; merâkımı, endîşemi azaltıyorum. İnsanın âilesine, sevgililerine karşı duygusuz, hissiz olması mümkün değildir. Tabi'î, mektup almayınca meraklara, endîşelere düşecektir; fakat, merâka, endîşeye düşmek nekadar tabi'î ise, kendi kendini meraktan kurtarmağa çalışmak da o kadar lâzımdır; çünki merak, insanı hasta edebilir. Ben, hastalığı istemediğim için, kendimi merakdan da kurtarmağa çalışıyorum. Bundan dolayıdır ki sihhatim gâyet iyidir; gönlüm de şendir. Zâten ben başka türlü yaşayamam. Asık çehre, kaygılı

rûh bende görülemez. İnsan her zaman, her mekânda, her türlü ahvâlde şen ve şâtır olmalıdır. Bu hâl, duygusuz olmak değildir; çünki duygular kalbin mahrem hazîneleridir. Onları herkese göstermekte bir mâna yoktur. Bir kederim olsa da, onu yalnız kendim çekerim; yine herkese güler yüz gösteririm. Hâlbuki Allāh'a şükür olsun ki ayrılıktan başka hiçbir kederim yoktur. Annene, amucana selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, gözlerinden öperim. İkbal'e selâm ederim, sevgili kızım!

Pazartesi, 13 Kânunıevvel, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCLVII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 16 Aralık, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta senden ve Seniha'dan 20 ve 27 Teşrinisânî tarihli ikişer mektup aldım. Fuad Bey'den de bir mektup aldım. Bu gün de yine posta olması me'mûl. Mektup alınca ayrılığı biraz unutuyorum. Türkân'ın yine iki suçu var: Biri habersiz para alması, diğeri habersiz çarşıya gitmesi. Bir daha böyle habersiz iş yapmamağa söz versin. Yoksa kendisine darılırım. Onun maksadı size şekerleme getirip tatlı bir hayrete düşürmek olacak.. Fakat bu boyda çocuk kendi başına sokağa nasıl çıkar? Türkân'ın, babaları burada olan başka bebeklere acıması, kalbinin müşfik olduğunu gösteriyor. Seni bu kadar meşgûl etmesi de gösteriyor ki, zekî ve derin rûhlu bir çocuktur. Zâten bu zamânın çocukları başka türlü olamaz ki! Çocuk, hakîkî terbiyeyi zamânın öğrettiği derslerden alır. Mektebin verdiği dersler, bunun yanında hiç kalır. Mektepte okunan en terbiyeci ders tarihtir. Hâlbuki bu günkü çocukların gözleriyle gördükleri şeyler yanında, dünyanın bütün tarihleri hiç kalır. Hangi tarih, bu günün tarihi kadar zengin ve ibretlidir? Hürriyet zekâlıdır diyorsun. O da buhranlı zamanların çocuğudur. Buhranlı zamanlar insanları teemmüle sevkeder. Tabi'î çocuklar da bu cereyâna tâbi'dir. Hürriyet sıkıl-

ganlık elimde değil diyormuş. *Sıkılganlık*, kederli adamlar görmekten gelir. Demek ki bir çocuğun etrâfındakiler güler yüzlü, şen olsa, o çocuk sıkılgan olmaz. Zâten kelimeleri de gösteriyor ki, sıkılganlık sıkılmaktan gelir. Hayatta sıkılmış olmayan adam, sıkılgan olmaz. Sıkıntı içinde bulunanlardır ki, sıkılgan olurlar. O hâlde bir çocuk sıkılgan ise, onun neden sıkıldığını, yâni rûhunu sıkan şeyin ne olduğunu anlamağa çalışmalıdır. Seniha da sıkılgandır diyorsun. Ben de sıkılganım, benim babam da sıkılgandı. Meselâ ben, babamla serbest konuşamazdım. Eski zamanın terbiyesi de bunu Īcâbettirirdi. Bir çocuk nekadar sıkılgan olsa, "Maşa'llāh çok utangaçtır" diye methederlerdi. Böylelerini terbiyeli addederlerdi. Hâlbuki hakīkî terbiye sıkılmamak, serbest olmaktır. Türkân şimdi serbesttir; fakat korkarım ki o da ablalarına bakarak sıkılgan olacaktır. Bâhusus çocuğu azarlamak, çehreyi asmak onu sıkılgan yapar. Kardeşime selâm. Yavrularımızın gözlerinden öperim; sevgili zevcem!

Perşenbe, 16 Kânunıevvel, 1336 — Polverista

Kocan,
Ziya Gökalp

CCCCLVIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 16 Aralık, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta senden ve annenden 20 ve 27 Teşrinisânî tarihli ikişer mektup aldım. Fuad Bey'den de bir mektup aldım. Türkân eski günlerin hikâyesinden memnûn oluyor. Ne yapsın? Zavallı çocuk gözünü açınca kendisini babasından uzak gördü. Bir çocuk için, kendini çok seven bir babası olduğunu bilip de onu görememek ne büyük acıdır? Bir taraftan da o anlıyor ki, babası gelmeden evde hakīkî bir güler yüz, bir şetâret göremiyecek. Bir çocuğun kalbi, bu dâimî kederlere nasıl tehammül edebilir. O gülmek, oynamak, sevmek, sevilmek ister. Hâlbuki etrâfında bulunanlar hep gamlı, hep mahzun! Türkân'ın bu hâllerini düşündükçe zavallıya çok acıyorum. Yalnız ona mı acıyorum?

Absender :—

Prisoners of War.

استانبولده جغال اوغلنده مكتب سوقاغنده دوقتور نافذ پاشانك خانه سنده
ضيا كوك آلب بك كريمه سى سنيحه خانم

No Stamp Required.

Mademoiselle Zia Guenk-Alp Bey, Rue Mekteb, maison Dr. Nafiz Pacha
Djagal-Oglou
Stamboul

C/O British High Commission
Constantinople

NICHT HIER SCHREIBEN!

NICHT HIER SCHREIBEN!

Ziya Gökalp'in, Malta'da iken, harb esirlerine mahsus ve zarf işini de gören kâğıda yazdığı mektuplarından birinin arka sayfası.

305
468

Nicht zwischen die Zeilen schreiben!

Ziya Gökalp'in, zevcesi Vecihe Hanım'a Malta'dan yolladığı ve harb esirlerine mahsus kâğıda yazdığı bu mektubunun metni 526'ncı sayfadadır; Nu. CCCCLXVIII

Sen de, Hürriyet de, annen de ayni hâldesiniz. Gurbet elde, bensiz nasıl yaşayabiliyorsunuz? Bir akşam yarım saat geciksem hep çıldırırdınız. Şimdi ayrılık iki seneyi buldu. Bunları düşündükçe feleğe kızıyorum; fakat, felek kim? Tabī'atin kānunları mı? Bu kānunlar idrâksiz, irâdesiz olduktan sonra onlara ne hakla kızayım? İnsanlar bâzan kadere, bâzan feleğe kızarlar. Ben doğrudan doğruya zulme kızıyorum. İnşa'llāh yakında zulmün kökü kuruyacaktır. İnsanlar tehammül ettiği için ve ettiği müddetce zulüm vardır. Artık insanlarda da, hattâ maymunlarda da tehammül kalmadı. Binâenaleyh, yakında adâlete ve hürriyete kavuşacağız. Benim sihhatim çok iyidir. Kendi kendime kaygusuz bir hayat yaşıyorum. Daha doğrusu kaygusuz olmağa çalışıyorum. Yoksa sizden uzak bulunurken kaygusuz olmak mümkün olabilir mi? Bu günleri zararsız, ziyansız geçirmek lâzım. Sihhat, âfiyet gittikten sonra kavuşsak da, size bir fâidem dokunamaz. Bundan dolayı rûhumu şen tutmağa çalışıyorum. Rûh şen oldukça vücûd hasta olmaz; çünki rûh, vücûd gemisinin kaptanıdır. Kaptan serhoş değilse, gemi kayaya çarpmaz. İşte benim hayatım böyle geçiyor. Siz nasıl yaşadığınızı yazmıyorsunuz. Benim bütün merâkım sizin istirahatiniz mes'elesidir. Annene, kardeşime selâmlar. Feyziye Hanım'a, Hoca Hanım'a, Nedim Bey'e, Fuad Bey'e, Şibâyoğlu'na selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim; İkbal'e selâm ederim, sevgili kızım!

Perşenbe, 16 Kânunıevvel, 1336 — Polverista

Baban,
Ziya Gökalp

CCCCLIX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 20 Aralık, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

Senden 4, Seniha'dan 3 Kânunıevvel tarihli iki mektup aldım. Türkân'ın tuhaf sözlerinden ben de hoşlanıyorum. Çocuklar her şeyi anlamak isterler, sorarlar; fakat, bizde ekseriyâ ana

ve babalar, çocuğun bu suallerine kıymet vermezler. Ona baştan savma bir cevap verirler. Bu iyi değildir. Bil'akis çocuğun bu soruşlarından istifâde ederek, ona sorduğu şeye dâir doğru bilgiler öğretmelidir. Bir çocuk dâima suallerine baştan savma cevaplar alınca, yavaş yavaş artık hiçbir şeyi merâk etmez ve sormaz olur; çünki evvelki suallerine aldığı cevaplar rûhunu doyurmadı. Avrupa'da ise çocuğun birşey sormasını dört gözle beklerler; çünki bir çocuk sorduğu şeyi anlamağa hazırlanmış demektir. Bu fırsatı kaçırmıyarak çocuğa sorduğu şey hakkında, onun anlayacağı derecede mâlûmat verirler. Bundan başka babalar ve analar kendileri de, çocuklardan birçok şeylerin ne olduğunu sorarlar. Çocuk, cevap vermek için düşünmeğe mecbur olur. Doğru cevaplar verirse kendi aklına, zekâsına i'timâd etmeğe, kendi kendine mes'eleler halletmeğe alışır. İşte bu usûl, eğlenceli bir çocuk terbiyesi yoludur. Bunu Türkân'a tatbīk ederseniz, hem o birçok şeyler öğrenir, hem sen ve ablaları tatlı bir zaman geçirmiş olursunuz. Hürriyet'in Allāh'a mektup yazması da şâirânedir. Çocukça demiyorum, şâirâne diyorum; çünki şâirlik de çocukluktan başka birşey değildir. Adâlet, şefkat ve vefâ olmayan yerlerde istid'âlar Allāh'tan başka kime verilebilir? Allāh, her işin iyi olmasını isterken, şeytan, işleri karıştırıyor, bozuyor. İnsanların içinde Allāh'a yardım edenler az, şeytana yardım edenler çok! İşte, bundan dolayıdır ki hayırlı neticeler gecikiyor; fakat, her hâlde Allāh'ın istediği olacaktır. Allāh, kendini unutmıyanları unutmaz, şeytana uymayanlara yardım eder. Ben Allāh'la kalbimde konuşurum. Bu gurbet ilinde gönlümün tek yoldaşı O'dur. Tesellîyi O'ndan beklerim, imdâdı da O'ndan umarım. Bu sâyededir ki kaygı, kasâvet, ümitsizlik gibi şeyler rûhumun eşiğine bile yanaşamazlar. Bir rûh Allāh'la berâber oldu mu, ona zevâl yoktur. Bana metânet, şetâret ve sıhhat, hep bu berâberlikten geliyor. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 20 Kânunıevvel, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCLX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 20 Aralık, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta 3 ve 4 Kânunıevvel tarihli iki mektup aldım. Biri senden, biri annenden. 20 ve 27 Teşrinisânî tarihli mektupları daha evvel almıştım. Dünyanın ahvâli iyileşiyor. Milletlerin biribiriyle uğraşması cehâlet neticesidir; çünki bu uğraşmadan ayrı ayrı hepsi zarar görüyor. Dünyadaki bu bahalılık nenin neticesidir? Bu uğraşmaların değil mi? Niçin diplomatların gözlerini gaflet bürümüş? Niçin artık hiçbir milletin esir edilemiyeceğini anlayamıyorlar? Ben zannediyorum ki önümüzdeki ilkbahar, hayırlı bir mevsim, hakīkî bir sulh bayramı olacaktır. Bizim kavuşmamız zamânı da artık yaklaşmış demektir. Türkân kendisini parka götürmemi istiyor. Demek ki zavallıyı oraya götüren yok. Hürriyet de Allāh'a mektup, istid'â gönderiyor. Bu çocuklar ne zamana kadar baba hasretiyle yanıp kavrulacaklar? Şüphesiz artık bu zulümler Gayretu'llāh'a dokunuyor. İşlerin iyi gitmesine iyi adamların çalışması sebep olmakla berâber, artık Allāh da böyle olmasını istemeğe başladı. Zâten Allāh istemedikçe insanların çalışması bir fâide vermez. O hâlde, kederli, ümitsiz zamanlarda Allāh'a sarılmalı. Kederden, ümitsizlikten kurtulmak için başka çâre yoktur. Allāh'a sarılmak, iyiliği sevmek demektir; çünki kalbini temizlemeyen adam, Allāh'ı oraya dâvet edemez. İnsan fenâlığa nefret edip, iyiliği sevmeğe başladıktan sonradır ki, kalbini Allāh'a açabilir, rûhunu O'na gösterebilir, benim kalbim de, vicdânım da senin bir 'Arş'ın olsun diyebilir. Demek ki Allāh'a tevekkül etmek, tamâmıyle iyi duygulara teslim olmakla kābildir. Kalbini temizlemeden, vicdânını muhabbet nûru ile aydınlatmadan Allāh'a yaklaşmak isteyenler, çarpılırlar. Böylelerin duâları da kabûl olunmaz. Hâlbuki insanları seven ve iyilikle dolu bulunan kalblerin duâları duâ, bed-duâları bed-duâdır. Zannetmesinler ki mazlûmun silâhı yoktur; onun herkesten, her kuvvetten daha kudretli olan Allāh'ı vardır. İşte ben Allāh'a tevekkül ve teslīmiyyetim sâyesindedir ki rahat, huzurlu bir hayat yaşıyorum. İstikbâlin iyi olacağından

da emînim. Bu sûretle sihhatim de gāyet iyidir. Annene, kardeşime selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, gözlerinden öperim. Nedim, Fuad, Şibây Beyler'e selâm. İkbal'e de selâm ederim, sevgili kızım!

Pazartesi, 20 Kânunıevvel, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCLXI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 23 Aralık, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

3, 4 Kânunıevvel tarihli mektuplarınızı aldığımı, evvelki mektubumda yazmıştım. Dün 8 Kânunıevvel'e kadar gazeteler geldi. Bunlarla berâber mektup da olması lâzım gelirdi. İhtimâl ki mektubu da bu gün verirler. Burada kış ortasında havalar iyi gidiyor. Sihhatim çok iyidir. Sizi merâk etmekten başka bir endîşem yoktur. Allāh'a tevekkül ederek sabrediyorum. Allāh tehammül vermese bu ayrılık azâbına dayanmak mümkün mü? İlkbahar yaklaşıyor. Dünyanın aldığı şekle göre, bu ilkbaharda kavuşacağımızı ümîd ediyorum. Ben gelince nerede istersen orada otururuz. Tenhâ bir köye çekilip oturmak nekadar iyi olacak? Kırlarda Türkân'la, Hürriyet'le, Seniha ile oynamak, seninle oturup çay içmek, nekadar iyi olacak? Kim bilir Türkân nekadar tuhaflıklar yapacak? Ne işitilmemiş sözler söyleyecek? Bakayım benim suallerime cevap verecek mi? Çok zekî bir kız diyorsun. Onun zekâsını suallerle imtihan edeceğim. Hürriyet'i de derslerinden imtihan edeceğim. Dünyada en tatlı hayat âile hayatı imiş. İnsan uzak kaldıktan sonra herşeyin kıymetini biliyor. Oraya gelince ben de artık kitaplara vedâ' edeceğim. Hiçbir şeyi bilmemek daha iyi imiş. Görüyorum ki câhiller rahat yaşıyor; fakat, bu sözüme pek de inanma! Kitaplardan nekadar zarar görsem, yine onlardan vaz geçemem; çünki yaşamak için yemek lâzım olduğu kadar, düşünmek için de okumak lâzımdır. Okumayanlar düşünemezler. Yalnız, zihinlerindeki basma-kalıb

fikirleri tekrar ederler. Ben düşünmeyi bırakamam, o hâlde okumadan da vaz geçemem. Günde iki saat okumak benim için kâfî! Seninle, Seniha ile konuşmak, Hürriyet'le, Türkân'la oynamak için, yine birçok saatler kalıyor. Şimdiden pazarlık ediyorum: Ben okurken çocuklar gürültü etmiyecekler. İşte bu sûretle *Yeşilköy*'de rahat bir ömür geçireceğiz. Gözlerimi kapadım mı, *Yeşilköy* hemen gözümün önüne geliyor. Hepinizi orada görüyorum. Bütün gün bu hulyâ ile vakit geçiriyorum. Şimdiki hâlde, hayâl hakîkatten daha tatlıdır. Bundan dolayıdır ki dâima hayâllerle meşgûlüm. İnşa'llāh yakında hakîkat, hayâllerimizden daha güzel bir çehre ile tecellî eder. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm ederim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 23 Kânunıevvel, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCLXII. Kızım Seniha Hanım'a

Polverista — 23 Aralık, 1920

Sevgili Kızım,

3 ve 4 Kânunıevvel tarihli mektuplarınızı aldım. 8 Kânunıevvel'e kadar gazeteleri de aldım. İşte Kânunıevvel ayı da bitiyor. Bu ay bitince yeni seneye gireceğiz. Ramazanlar, bayramlar, yılbaşıları gelip geçiyor. Biz hâlâ ayrı, hâlâ biribirimizden uzak yaşıyoruz. Bilmem, Allāh buna nasıl râzı oluyor. Ahvâlin iyileşmeğe yüz-tutması gösteriyor ki, Allāh bu hâllere râzı değildi. Hiç Âdil-i mutlak, zulme rizâ gösterir mi? Yalnız O imhâl eder; fakat aslā ihmâl etmez. Allāh'ın adâletinden, şefkatinden, iyiliğinden hiçbir zaman ümîdi kesmemeli. Mazlumların yegâne hâmîsi O'dur. Ümidsizlerin yegâne mededkârı O'dur. Türkân bile başka mededkâr tanımıyor; "Allāh, babamı gönder!" diyor. Çocukluktaki hâlis, saf îmân nekadar güzeldir. Allāh'ı bihakkın tanıyanlar, bilhassa çocuklardır; çünki onlar hisleriyle görürler. Büyükler, hele bilhassa âlimler akıllarıyle görmeğe çalışırlar.

Güneşin nûru nasıl his ile görülüyor, akıl ile görülmüyorsa, Allāh'ın nûru da ancak his ile görülür, akıl ile görülmez. Gözleri kör bir adam, güneşin nurlu birşey olduğunu aklıyle bilir; fakat, gözleriyle görmediği için, onu hissetmekten mahrumdur. İşte Allāh'ı akıllarıyle bulmak isteyenler, tıbkı o kör adam gibidirler. Allāh'ın nûru olduğunu yalnız bilirler, fakat duyamazlar. Çocuk ise, gözlü bir adam güneşin nûrunu duyduğu gibi, Allāh'ın nûrunu hisseder. O, dâima Allāh'la berâberdir. Bundan dolayıdır ki, çocukluk hayatı en mes'ud bir zamandır. Bu çağda bütün duygular şiirdir, bütün sesler mûsıkîdir, bütün hareketler rakstır, bütün sözler masaldır, romandır, edebiyattır. Hayat, meraklı bir tiyatro sahnesidir. İşte Türkân hayatı böyle görüyor. Hürriyet de kısmen bu görüşe mâliktir. Onlar hayatın acılarını henüz bilmiyorlar. Yalnız baba hasreti, baba iştiyâkı kalblerini yakıyor. Bu ayrılıktan kurtulmak için de, Allāh'a istid'â gönderiyorlar. Rüzgârın kendilerine postacılık yapacağına kā'ildirler. Hâsılı çocukluk tatlı bir hayât, ma'sum bir ömürdür. Allāh bu yavrucakların olsun duâsını kabûl etse de, bu ayrılığa bir nihâyet verse! Annene, amucana selâm. Kardeşlerinin gözlerinden öperim sevgili kızım!

Perşenbe, 23 Kânunıevvel, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCLXIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 28 Aralık, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

3, 4 Kânunıevvel tarihli mektuplarınızdan sonra mektup almadım. Yarın belki alırım. Üç gündenberi yılbaşı yortusu vardı; tabi'î posta muâmelesi olamazdı. Yeni mektup almayınca, mektuba söz bulmak zor oluyor. Birbuçuk senedir yazıla yazıla bütün sözler tükendi. İşte iki gün sonra yeni bir sene başlıyor.

1337 senesine giriyoruz. Ömrümüzün bir senesini de bu gün -yarın bitiriyoruz. Geçen senenin başlangıcında da Malta'da idim. O zaman Eskiverdala'da bulunuyorduk. Daha evvelki senenin yıl başından otuz gün sonra idi ki, tevkif olundum. Demek ki iki senedenberi hürriyetimden mahrûmum. Bu iki seneyi nasıl geçirdiğimi ben de bilmiyorum. Bir serhoşun, bir delinin, bir sersemin ömrü nasıl kendi haberi olmadan geçerse, benim ömrüm de öyle geçmiş. İki sene âilesinden, yavrularından uzak yaşamak bir insan için ne büyük işkencedir. Seneler, te'sirini çocuklar üzerinde daha iyi gösterir. İki sene evvel Türkân konuşamazdı, yürüyemezdi. Şimdi mâşa'llāh bülbül gibi hep tatlı sözler söylüyor. Kendi başına çarşıya gitmek cesâretini gösteriyor. Şimdi tabi'î Hürriyet de büyümüş. Seniha da büyümüş. Zaman kuş gibi uçup gidiyor; fakat her zaman gibi, bu esâret müddeti de birgün bitmiyecek mi? Bitecekse, ne zaman bitecek? Bu suallere kimse cevap veremiyor. Allāh ne isterse, o olacak. İnsanların tedbīri boştur. Ahvâlin iyileşmesi gösteriyor ki, artık Allāh bize acımağa başladı. Yakında büsbütün selâmete çıkacağımızı ümīd edebiliriz. Bu ilkbaharda kavuşmamız me'mûldür. Tevekkül ve teslīmiyyetle sabredelim. Kendimizi sıkmadan, üzmeden yaşamağa çalışmalıyız. Sihhat ve fazīlet muhâfaza olundukça, çekilen iztirapların ehemmiyeti yoktur. Birgün bu ayrılık da geçer. *Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur*. Benim için merâk ediyorsanız sakın etmeyiniz. Ben sihhat ve metânet içinde yaşıyorum. Felâket beni altedemez, ben felâketi yenmeğe muktedirim. İnsan felâkete mağlûp olmadıkça, ondan zarar görmez. Kendi nefsine gücü yeten bir adam, hiçbir kuvvete mağlûp olmaz. Dâima rûhum sekīnetli, kalbim vecdlidir. Rûhuma muhabbetten ve hayr-hʷâhlıktan başka heyecan sokmadığım için, derûnî bir istirahat içinde yaşıyorum. Kardeşime selâm. Yavrularımızın gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Salı, 28 Kânunıevvel, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCLXIV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 28 Aralık, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta posta gelmedi. 3, 4 Kânunıevvel tarihli mektuplarınızdan sonra yeni mektup almadım. Yalnız 8 Kânunıevvel'e kadar gönderdiğiniz gazeteleri aldım. Gazeteler buraya çok geldiği için, gazete göndermenize lüzum yoktur. Zâten gazetelerde ruhlu birşey de yok. Avrupa gazetelerinden ve ajanstan daha iyi havâdisler alabiliyoruz. Malta'nın da kendisine göre gazeteleri var. Maltız lisânıyle[1] *Al-ḥimār* ve *Baston* adlı iki gazete çıkıyor. Birincisi *eşek* mânasınadır; Arapça'da olduğu gibi; ikincisi de *baston* mânasınadır; Türkçe'de olduğu gibi.. Maltız lisânı hâlis Arapça'dır; fakat onlar bunun böyle olduğunu bir türlü akıllarına sığdıramıyorlar. Mükâlemede kullandıkları hep Maltız lisânıdır; fakat, dīniyyâtta, resmiyyâtta, edebiyatta ve ilmiyyâtta kullandıkları İtalyanca'dır. Denilebilir ki bu kavim Maltız lisânıyle duyuyor, İtalyan lisânıyle düşünüyor. Bâzı milletler vardır ki, iki dillidirler. Bu millet de onlardandır. Bir milletin harsının zarfı konuşma dilidir, medeniyetinin zarfı yazı dilidir. İki dilli milletlerde hars ile medeniyet biribirine karışmazlar, biribirine yabancı kalırlar. Hâlbuki medeniyet, hars ağacına aşılanmadıkça bütün çiçeklerini açamaz. Hars ağacının kökleri milletin bağrında, kalbinde, rûhundadır. Medeniyet başkalarının bahçesinde ya çiçek hâlinde koparılır, o zaman ömrü süreksiz olur; yâhut bir aşı kalemi sûretinde kesilerek hars ağacına aşılanır, o zaman ömrü dâimî olur ve her türlü çiçeklerini ve yemişlerini bizim bahçemizde de vücûde getirir. Selçukî devleti zamânında Anadolu'nun yazı lisânı Farsî idi. Demek ki o zaman biz de iki dilli bir millet idik. Sonra, Karamanlı Mehmet Bey isminde bir devlet adamı Farsî'yi kaldırarak, Türkçe'yi yazı lisânı hâline koydu; fakat, Dīvân'daki kâtipler bu yazı Türkçe'sini Arabî ve Farsî kelimelerle, terkiblerle o kadar doldurdular ki, bu da ayrı bir lisân

[1] Bu kelime, dalgınlıkla, harflerin yeri tamâmen değişik olarak *silânile* (سلانيله) şeklinde yazılmıştır.

hâlini aldı. Halk yazı dilini anlamaz oldu. Yeniden iki dilli bir millet olduk. Bereket versin ki şimdiki genç edîblerimiz, şâirlerimiz konuştuğumuz gibi yazmağa çalışıyorlar. Yoksa biz de iki dilli kalacaktık. Medeniyetimiz harsımıza aşılanamıyacaktı. Yâni millî harsımız medeniyetsiz kalacak, medeniyetimiz millîleşemiyecekti [2]. Annene, amucana selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Salı, 28 Kânunıevvel, 1336 — Polverista
Baban,
Ziya Gökalp

CCCCLXV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 30 Aralık, 1920

SEVGİLİ ZEVCEM,

3 ve 4 tarihli mektuplardan, 8 Kânunıevvel tarihli gazetelerden sonra hiç posta almadım. İstanbul'da hastalık başladığını Avrupa gazetelerinden ve ajanstan öğrenerek büyük meraklara düştüm. Bugün-yarın mektup gelmezse, çok fenâ dakîkalar geçirmiş olacağım. Haftada-bir postanın gelmesi zor birşey mi? Ne ise, bakalım belki bir-iki güne kadar mektup alırız. Mektupsuzluk şikâyetleriyle beyhûde sizi üzmiyeyim. Havâdislere bakılırsa, iyi bir sulhe gidiliyor; Allāh adâletini gösterecek. Ben zâten hiçbir zaman Allāh'ın adâletinden ümîdimi kesmedim. Burada havalar iyi gidiyor. Kışın ortasında olduğumuz hâlde soğuk görmüyoruz. Sıhhat nokta-i nazarından burası çok iyidir. Türkân benden resim istemişti. Yeniden iki fotograf aldırdım. Gelecek posta ile göndereceğim. Sıhhatte olduğuma fotograflarım da şehâdet ederse, artık kalbin tamâmıyle emîn olur. Evvelce gönderdiğim resimlerden bir tânesi Türkân'ın hissesine düşmedi mi? Zavallı çocuğu adam yerine koyan yok ki? O ise kendi başına çarşıya gidecek kadar kendisini büyümüş

[2] Bu mektubun, "Bir milletin harsının zarfı konuşma dilidir" cümlesinden i'tibâren buraya kadarki kısmı —mektubun yazıldığı yer ve tarih kaydedilmeyerek— Ali Nüzhet Göksel tarafından neşredilmiştir (*Ziya Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları*, İkbal Kütüphânesi, 1931, s. 108 v.d.).

sanıyor. Hastalık dolayısiyle, yine Hürriyet'in mektebi terketmesi lâzım, ne çâre? Eğer Īcâbediyorsa birkaç ay yine evde okusun. İnşa'llāh hastalık ehemmiyetsiz birşeydir; fakat bir-iki hafta meraktan kurtulamıyacağım. Ne zaman, hastalık kalmadı diye mektup alırsam, o zaman rahat edeceğim. Orada ahvâlinize dâir hiçbir şey yazmıyorsunuz. Kardeşime dâir de hiçbir bahis yok. Yalnız mısınız, berâber misiniz? İdâreniz nasıldır, bunları yazmak iktizâ etmez mi? Ben burada meraklar, endīşeler içindeyim. Sizin istirahatte olduğunuzu bilsem, hiçbir endīşem kalmayacak. Hastalık olmadığını anlasam, meraklarım da zâil olacak. Tabi'î sihhî tedbirlere dikkat ediyorsunuz. Aşı yaptırmak lâzım geliyorsa, yaptırmalı. Hiçbir tedbirde kusûr etmemeli. Bana tafsilâtlı mektup yazınız. Âilesinden uzak bir adamı mektupsuz, meraklar içinde bırakmak doğru değildir. Bu meraklar olmasa, rûhum gāyet şendir. Felâketten müteessir değilim. Vicdânı müsterih olan, kalbi muhabbetle ve hayr-hwâhlıkla dolu bulunan adamlar mes'uddur. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 30 Kânunıevvel, 1336 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

35. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 30 Aralık, 1920

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta mektup almadım. Gazeteler İstanbul'da kolera zuhûr ettiğini yazıyor. Bundan dolayı çok meraktayım. Vâkı'a bu hastalık yabancılar arasında varmış; fakat, her hâlde İstanbul için de bir tehlike var demektir. Sihhî tedbirlere dikkat etmek lâzım. İnşa'llāh ehemmiyetsiz birşeydir; fakat mektup alıncaya kadar şiddetli meraklar içinde kalacağım. İşlerin iyi gittiğine bakılırsa ilkbaharda bir selâmete ermek mümkin ola-

cak. Türkân benden bir resim istemişti. Yeniden iki def'a fotograf çıkarttım. Gelecek postaya ikisinden de göndermeğe çalışacağım. Bunlardan bir tânesini Türkân'a veriniz. O bebeğinin yanında benim resmimi de saklayabilir. Zâten size mektup yazmaktan, resim göndermekten başka yapabildîğim yok. Sıkıntı içinde bulunduğunuzu bildiğim hâlde birşey yapamıyorum. Siz de ahvâlinizi hiç yazmıyorsunuz. Bu kadar da sükût olur mu? Şibâyoğlu, bir arkadaştan bize borç para bulamaz mı? Nihad Bey orada ise, ondan da belki barç alınabilir. Şimdi İstanbul'un çok pahalılık olduğunu söylüyorlar. Tabi'î bu kadar misâfirler geldi. Paranın kıymeti de gittikçe düşüyor. Buralarını düşündükçe iztiraplar, endîşeler, içinde kalıyorum. Hayatınıza dâir biraz tafsilâtlı mâlûmât verseniz belki merâkım azalmış olur. İnşa'llāh bu günler geçecektir; fakat, sihhate bir zarar vermeden geçmeli. Ben burada kendime iyi bakıyorum. Sıkılmamağa, üzülmemeğe çalışıyorum. İnsan kendini kara düşüncelere, kara duygulara kaptırmazsa her felâkete tehammül edebilir. Eskiden her derde şifâ verici bir *devây-i küll* ararlardı. Buna *her derde dermân* derlerdi. Ben *devây-i küll*'ü mefkûrede buldum. Bir adamın rûhunda *mefkûre* varsa hiçbir şeyden korkusu, hiçbir şeyden kaygısı olmaz. Menfa'at, servet, mevkı' insanı mes'ûd etmez. İnsanı mes'ûd edecek şey yalnız mefkûredir. Mefkûrenin cevheri menfa'atsizlik olduğu için, menfa'atlerin zâyi' olması mefkûreli bir adama keder vermez. Mefkûre, ebedî olan millete te'allûk ettiği için, ferd gibi fânî değildîr. Mefkûreye dayanan, yıkılmaz bir istinâd-gâha dayanmış demektir. Annene, kardeşime selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm ederim, sevgili kızım[1]!

Perşenbe, 30 Kânunıevvel, 1336 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp,

[1] Esirlere mahsus kâğıda mürekkeple yazılmış bulunan bu mektubun aslı, Saniha Göksel Hanımefendi'dedir. Lûtfedip gönderdikleri aslını, müsâ'adeleri ile neşrediyoruz.

CCCCLXVI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 3 Ocak, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Hepinizin yeni senenizi tebrik ederim. Bu günki mektubum 1337 tarihiyle başlıyor. Yeni bir seneye giriyoruz. Ayni zamanda felâketimizin de üçüncü senesi başlıyor demektir. İnşa'llāh bir-iki ay sonra bu felâket nihâyet bulur. Bu posta ile üç resim gönderiyorum. Küçük kıt'ada çıkarılmış fotograflarım da var. Onları da gelecek postada gönderirim. Bu gün gönderdiklerim koyuluk ve açıklık i'tibârıyle farklıdır. Bunlar nümûne olarak çıkarıldı. Ben en açık olanı beğendim. Bundan altı kıt'a daha çıkacak. Onlardan da göndereceğim. Bakalım Türkân resmimi görünce tanıyacak mı? Bu resimlerin çıkmasına o sebep oldu; çünki o istedi. Evvelki gün Valletta'ya gitmiştim. Yarın yine gideceğim. İki-üç haftadanberi hiçbirimiz serbest çıkamıyorduk. Esirlerden Vâlî Cevdet Bey'le tüccar Mustafa Bey'in firârı buna sebep oldu. Şimdi tahkikat bittiği için, yeniden serbest çıkmağa başladık. Çok zamandanberi mektup alamıyorum. Yılbaşı yortuları da araya girdi. Bu gün yortu olmadığı için posta açılacaktır. Eğer mektuplar gelmişse, bu gün almamız me'mûldür. Mektuplarınızı almak, burada yegâne saâdetimdir. Bütün acılarımı tahfif ve ta'dil eden mektuplarınızdır. Mektuplarınızı almasam, hiç bu ayrılık elemlerine dayanabilir mi idim? İnsan nekadar metânetli olursa olsun, dâima, bir kadın kalbinin vereceği tesellîlere muhtaçtır. Rakik duygularla beslenmese metīn bir irâde neye yarar? Vâkı'a ben mefkûrelerimle mes'ûdum; fakat, saâdeti kendi âilem arasında yaşamış olmasaydım, daha büyük âileleri düşünebilir mi idim? İnsan, tek başına doğru düşünemez, doğru duyamaz. Ferdin şahsiyetini yaratan içinde yaşadığı cem'iyettir. Cem'iyetin en samimîsi, en sevişmelisi âile değil midir. İnsan ilk içtimâ'î terbiyeyi âile mektebinde aldığı gibi, bütün hayatında huzûru, saâdeti yalnız âile ocağında bulmuyor mu? Bizim yalnız evimizbarkımız değil, yurdumuz, ocağımız da müşterektir. Bâzı adamlar vardır ki, ev-bark kurarken yurdunu, ocağını terkeder; yâni soyundan ayrı düşer. Bir âile soy içinde kurulursa, daha temelli

olur. Kardeşime selâm. Yavrularımızın gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Pazartesi, 3 Kânunısânî, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCLXVII. Kızım Seniha Hanım'a

Polverista — 3 Ocak, 1921

Sevgili Kızım,

Yeni bir seneye giriyoruz. Hepinizin yeni senesini tebrik ederim. İnşa'llāh bu yeni senebaşı felâketimizin de sonu olacaktır. En fenâ zamanlarda Allāh'tan ümīdimizi kesmedik. Şimdi milletimizin yüzü gözü gülmeğe başladı. Eskiden millî haklarımızı tanımıyanların birçoğu şimdi tanıyorlar. Daha biraz sonra hepsi tanıyacak. Dünyada en büyük kuvvet, hakkın kuvvetidir. En büyük hâkimiyet, mantıkın hâkimiyetidir. En büyük câzibe de, mefkûrenin câzibesidir. Bunlar varken bütün haksızlıklar geçici bir hastalıktan, bütün ahlâksızlıklar ʿârizî bir huysuzluktan, bütün mantıksızlıklar süreksiz bir hezeyandan başka birşey değildir. Her şey geçecek. Yalnız hakkın, yalnız hakīkatin, yalnız mefkûrenin güzel yüzleri kalacaktır. İkibuçuk sene zarfında nekadar yalanlar meydana çıktı? Nekadar yanlışlıklar doğruldu? Senelerce mekteplerde öğrenilemiyecek derin hakīkatler, herkesin anladığı birşey oldu. Milletimiz hiçbir vakit bu kadar uyandırıcı vakʿalar karşısında kalmamıştı. Kalmış olsa, çoktan uyanmış bulunacaktı. Bu günki uyanıklık ebedîdir. Bir millet bu derece uyandıktan sonra, artık hiçbir afyon kuvvetiyle uyutulamaz. Türkân'a bile sorsanız, size bu günün masharalıklarını anlatabilir. Bir milletin haklı olduğunun anlaşılması büyük bir kuvvettir. Bu kuvvet husûle geldikten sonra, hakkın yerini bulması gāyet kolaydır. Artık buna hiçbir irâde, hiçbir zekâ, hiçbir kudret mâniʿ olamaz. Allāh irâdesini, evvel emirde umûmun vicdânı sûretinde tecellî ettirir; sonra bu *umûmî vicdân* ilâhî kuvvetiyle fiʿle münkalib olur. Bu gün umûmî vicdan Türk'ü haklı görüyor;

demek ki Allāh da onunla berâberdir. Umûmî vicdân Allāh'ın 'Arşı'dır. Allāh'ın ne istediğini anlamak isteyen, umûmî vicdânın temâyüllerine bakmalıdır. Umûmî vicdânın penceresi de kendi vicdânımızdır. Umûmî vicdânla şahsî vicdânımız arasındaki bu penceredir ki, bize hakkın nerede, haksızlığın nerede olduğunu açık bir sûrette gösterir. Ahvâlime gelince sıhhatim, istirahatim gāyet iyidir. Ayrılıktan başka bir iztirâbım yoktur. Annene, amucana selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm ederim, sevgili kızım!

Pazartesi, 3 Kânunısânî, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCLXVIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 7 Ocak, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bir aydır ki mektubunuzu alamıyorum. Bugün posta varmış diyorlar. Bakalım doğru çıkacak mı? Söylenen sözlerin çoğu yalan çıkıyor. Gelmek hakkında da birçok sözler var; fakat, hiçbirine inanılamaz. Allāh ne isterse o olacaktır. Birgün elbette bu hicrân bitecektir. Zamânını ise ancak Allāh bilir. Bir haftadanberi yine dışarıya serbest çıkıyoruz. Bugün benim çıkma günümdür. Bahçelerde gezmek, sinema seyretmek: İşte eğlencem de bundan ibâret. Yüzüme bakan beni şen, şâtır görür; fakat bir gören olsa, acebâ kalbimin içi de böyle midir? Sevdiklerinden uzak bulunan bir adamın kalbi nasıl olabilir? İki senelik ayrılık yetmezmiş gibi, şimdi bir de mektup alamamak derdi çıktı. Demirden bir yürek olsa bu acılara dayanamaz. Bereket versin ki Allāh imdâdıma yetişiyor. Gönlümün bu yalnızlığı hâlinde, onu yalnız bırakmayan ancak Allāh'tır. Bu felâketler içinde gamdaşım, sırdaşım, yoldaşım O'dur. Allāh'a inanmayanların mutlakā kalbleri yoktur. Güneş doğunca nasıl bütün mekânları nûru ile doldurursa, Allāh da bütün gönülleri nûruna garkeden mânevî bir güneştir; fakat bir adamda kalb yoksa, Allāh ona nasıl tecellî etsin? O, cismânî gözlerle görülmez ki!

Kalbin de kendine mahsus gözü var. Gurbete düşen bir adam, cismânî gözlerle neye baksın? Sevdiği yurdunu, sevdiği ocağını göremediklten sonra niçin baksın? İşte bundan dolayıdır ki garip, temâşâya dalmak istediği zaman kalb gözü ile dalar. O kalb gözü ile yalnız sevdiklerini görmeye çalışır; fakat yavaş yavaş bizzat sevgiyi de görmeye başlar. *Sevgi* dediğimiz şey de bir varlıktır. Kalbleri biribirine bağlayan, insanlara yegâne hakīkî saâdeti veren bu sevgi, Allāh'ın binbir adından biridir. O hâlde Hürriyet'in, "Ben Allāh'ı severim, korkmam!" demekte hakkı varmış. Benim derûnî hayatımı sorarsan, işte bu anlattığım tarzda geçiyor. Dış ömrüme gelince, o da güneş altında sihhatli ve âfiyetli akıp gidiyor. Lokman Hekim demiş ki, "Rûhunu Allāh'sız, bedenini güneşsiz bırakma; aslā hasta olmazsın!". İşte ben de böyle hareket ediyorum. Kardeşime selâm. Yavrularımızın gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Cuma, 7 Kânunısânî, 1337 — Polverista

Kocan,
Ziya Gökalp

CCCCLXIX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 7 Ocak, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Bir aydanberi mektup alamadığım için kederliyim. Bu elemler diyârında, rûhuma meserret veren tek bir şey varsa o da mektuplarınızdı. Bundan da mahrum kalırsam nasıl yaşayabilirim? İstanbul'da kolera var diye gazeteler gürültü koparsın. Sonra da mektup, haber gelmesin. Bu hâle nasıl tehammül edilir? Evet, işte bu tehammül edilemeyen ezâlara tehammül ediyoruz. Geçen posta ile yeni resimlerimden üç tâne gönderdim. Gelecek posta ile yine göndereceğim. Resmimden sihhatimin iyi olduğunu anlayacaksınız. Bu ada, hava i'tibârıyle gāyet sihhî bir yerdir. Gezilecek, görülecek birçok güzel mevkı'leri de var. İnsanları ise, Arapca konuştukları için bize yabancı değil. Burada çok olan

birşey de sinemadır. Valletta'da yedi-sekiz sinema olduğu gibi, muhtelif kasabalarda, köylerde de sinemalar var. Valletta'ya gittiğim zamanlar sinemaya mutlakā gidiyorum. Bu gün yine gezmeğe çıkacağım. Bu gün mektup almamızın da ihtimâli var. Posta gelmiş diyorlar. Türkân resmimi görünce ne diyecek? Türkân'ın sözleri yaşına nazaran çok ârifânedir. Okursa, âlim bir kız olacak. Hürriyet tahsilini nekadar ileriletti? Sen kitaplarla uğraşmağa vakit bulabiliyor musun? Yoksa ev işleri mi seni meşgûl ediyor? Annenin, kardeşlerinin sihhati nasıldır? Nasıl yaşıyorsunuz? Bu suallerime hep tafsilâtlı cevaplar isterim. Mektuplarınız pek mübhemdir. Yazılan sözlerden, nasıl yaşadığınızı anlayamıyorum. Sizden başka bir merâkım yok. Bâri mektuplarınızla merâkımı izâle ediniz. Endîşeler içinde ömür geçirmek tehammül olunur şey değildir. Bir adam âilesinin rahat olduğunu bilse, her türlü felâkete, acıya tehammül edebilir; fakat âilesi iztirap içinde bulunursa, buna tehammül mümkün değildir. Bu kadar zulümlere sabredişim hep sizin içindir. Âilem olmasaydı, bu canavarlık dünyasında bir saat bile yaşamayı istemezdim. İnsâniyyete, hürriyete, adâlete düşman olan Avrupa medeniyetine yüzbinler kerre lânet olsun! Hem ayrılık, hem mektupsuzluk! Bu kadar zulüm çekilir mi? Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm ederim, sevgili kızım!

Cuma, 7 Kânunısânî, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCLXX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 10 Ocak, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta altı mektupla bir kart aldım. Üç mektup senden, ötekiler Seniha'dan. Mektupların bâzısı tarihsiz, bâzısı da yanlış tarihli. Yine telâştan mektupların tarihi bozulmağa başladı.

Mektubun yazılması ve doğru yazılması telâşta olmadığınıza mi'yardır. Aksi ise telâşınıza delâlet eder. Senin mektuplarından biri tarihsiz, diğerleri 24 Teşrinisânî, 2 Eylûl'dür. Seniha'nın da bir mektubu tarihsiz, ötekiler 18 Kânunıevvel, 29 Kânunıevvel, 4 Teşrinisânî'dir. Bundan başka benim mektuplarımın tarihi de yanlış yazılıyor. Seniha benim 29 Kânunısânî tarihli mektubumun alındığını söylüyor. Hâlbuki bu gün daha Kânunısânî'nin onundayız. Acebâ ben mi tarihi yanlış atmışım, yoksa Seniha mı Teşrinisânî'yi Kânunısânî yapmış. Mektuplar postada birikmiş. Bir ay mektup almadık. Şimdi birden yedi mektup aldım. Fuad Bey'in puslası da içinde idi. Bundan başka *Tarih-i ilm-i hukuk*[1] ve *Millî Tetebbû'lar* adlı iki kitap aldım. *Akşam* gazeteleri de geldi. Sihhatimi sorarsan çok iyidir. Okumakla, kütüphâneye, sinemaya gitmekle vakit geçiriyorum. Bu gün yine şehre ineceğim. Gelmek havâdisleri yine eskisi gibi kuru laflardan ibâret. Herkesin rûhu bir kimyâhânedir. Ümitleri hulyâya, hulyâyı hakîkate çeviriyor. Bununla berâber elbette birgün bu hâl nihâyet bulacaktır. Ferd milletine tâbi'dir. Milletimiz hür olduğu gün biz de hür olacağız. Türkân'ı falcılığa alıştırmayınız. Çocuk neye alışırsa, büyüdükten sonra da ona inanır. En iyi falcılık Allāh'a tevekküldür. Türkân'a *fal* soracağınıza, gördüğü şeylerin ne olduğunu sorunuz. Hürriyet mektepte eşyâ dersleri okuyor. İşte bu dersleri ağızdan Türkân'a öğretsin. Fal, sihir gibi şeyler medeniyetten evvelki insanların bilgileridir. Bu yanlış bilgilere, bu gün artık kıymet verilemez. Çocuğa falcılık yaptırılınca, o bunun şaka olduğunu anlayamaz. Ciddî olarak falına inanıyorlar sanır. Büyüdükten sonra da böyle şeylere inanmakta devam eder. Nasıl ki mektep görmüş, tahsil görmüş birtakım adamlar var ki fala, ru'yâya inanıyorlar. Bu gibi şeylerle uğraşmamak daha iyidir. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm ederim, sevgili zevcem!

Pazartesi, 10 Kânunısânî, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

[1] Gökalp, 22 Kasım, 1920 tarihli mektubunda (Nu. CCCXLV.), Mahmud Es'ad'ın bu eserinin Malta'ya gönderilmesini istemişti.

CCCCLXXI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 10 Ocak, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta altı mektupla bir kart aldım. Mektupların üçü annen'den. Üç mektupla bir kart da senden. İki mektubun tarihi yok. Diğerleri de 24 Teşrinisânî, 18 Kânunıevvel, 29 Kânunıevvel, 2 Eylûl'dür. Acebâ bu 2 Eylûl, 2 Kânunısânî olmasın. Bir de 4 Teşrinisânî tarihli var. İhtimâl ki o da 24 Teşrinisânî olacak. Hâsılı tarihler ya yok, yâhut karışık. Bir türlü içinden çıkılamıyor. Benden 29 Kânunısânî tarihli mektup geldiğini yazıyorsun. Hâlbuki bu mektubun yazıldığı gün 10 Kânunısânî'dir. Kâğıdın üst tarafına baksan görürsün. Daha 29 Kânunısânî'ye ondokuz gün var. Daha gelmemiş bir zamâna âit mektubumu nasıl alabildiniz? İhtimâl ki ben tarihi yanlış atmışım. Yâhut sen Teşrinisânî'yi, Kânunısânî okumuşsun. Hâsılı iki taraf da dalgınlaştık. Felâket insanda dikkati de, soğuk kanlılığı da azaltıyor. Ne ise, ben kitapların kuvvetiyle kafamı idâre edebiliyorum. Doğru ilimlerin en büyük faydası, doğru düşünmeğe alışmaktır. En büyük zararı ise herkesten ayrı düşünmektir. İki adam farzet: Birisi herkes gibi düşünüyor, fakat yanlış düşünüyor; diğeri doğru düşünüyor, fakat herkesten ayrı düşünüyor. Bunlardan hangisi daha mes'ud olur? Bence ikisi de tamâmıyle mes'ud olamaz. Hakîkî saâdet, ancak herkesle berâber doğru düşünmenin mümkün olduğu zaman mevcut olacaktır. Diyâribekir'de bir vekil ta'yin etmek lâzım gelirse, Hamid Efendi münâsiptir. Oraya gidip gitmemenize anneniz karâr versin. Ben uzaktan birşey diyemem. Kemal Bey sihhatte ve istirahattedir. Mektup yazmaması tenbellikten olacak. Zâten çok mektup yazmaktan hoşlanmaz. Sihhat haberini ben dâima yazarım. Haftada - bir mektup yazdırmaya da çalışırız. Burada hepimiz sihhatteyiz. Avrupa'ya gidenler yalnız Şeyhü'l-İslâm ile, Sûdî Bey'dir. Bolulu Midhat Bey'e de serbestî verildi. Bunlar zâten İstanbul'a da gönderilmişlerdi; fakat, İstanbul'da serbest bırakılmamışlardı. Velid Bey de İstanbul'a geldi. Ṣafer Bey isminde bir zâbit de İstanbul'a geldi. İşte bu kadar.. Diğer rivâyetlerin şimdilik aslı

yoktur. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm ederim. sevgili kızım!

Pazartesi, 10 Kânunısânî, 1337 — Polverista
Baban,
Ziya Gökalp

CCCCLXXII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 13 Ocak, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Dört gün evvel altı mektupla bir kart aldım. Mektupların tarihi 24 Teşrinisânî, 2 Eylûl, 18 Kânunıevvel, 29 Kânunıevvel, 4 Teşrinisânî'dir. Mektupların ikisi de tarihsizdir. Tarihli olanların da tarihleri yanlış görünüyor. Tarihleri de gālibâ Türkân'dan soruyorsunuz. Vâkı'a postada bir aylık mektuplar birikmiş. Bu mektuplar da eski olabilir; fakat içlerinde zikri geçen mektuplarımın tarihi daha yeni görünüyor. Her ne ise, bu tarih mes'elesi bir türlü intizâma girmiyor. Mektuplarınızı alınca endīşem, merâkım azalıyor. Aklım fikrim hep sizdedir. Ayrılık gittikçe uzanıyor. Burada da gelmek havâdisleri çok, fakat hiç birisinin aslı yok. Herhâlde birgün bu ayrılık bitecek. Tarihin karanlık bir devrinde yaşıyoruz. Bu gecenin sonu ne vakit? Ne zaman sabah olacak? Bunu bilen yok. Sıhhatim çok iyidir. Kendimi sıkmamağa çalışıyorum. Bu gün yine şehre gideceğim. Gittiğim yerler Kütüphâne-i umûmî ile sinemadır. Bu postada gönderilen iki kitapla, gazeteler de geldi. Vakit geçirmek için en iyi okumaktır. Burada okumaktan doysam da, birleştiğimiz zaman artık elime kitap almasam iyi olmaz mı? Zâten Türkân okumama meydan vermiyecek. Zavallı kız, baba derdiyle kavruluyor. Babasını görürse, yakasını kolay kolay bırakır mı? Hürriyet de konuşmak için beni bekliyor. Seniha da derslerine başlamak için bana muntazir. O hâlde ben burada mütâleama nihâyet vermeliyim. Oraya gelince işim çocuklarımızı okutmak olmalıdır. İnsanlardan uzak, tenhâ, sâkin bir köye çekilsek, orada kendi kendimize yaşasak

ne iyi olacak! Kalabalıktan, insan birikintisinden ben de usandım. Sessiz, sadâsız bir köşede kendi başına ömür geçirmek bir âile için en tatlı hayattır. Şehrin velveleli gürültüsü içinde insan âile hayatı yaşayamaz. Bin türlü iş, eğlence onu dışarıya çeker. Hâlbuki bir köyde, âile hayatından başka bir muhit yoktur. Yine *Yeşilköy* hulyâsına dalmağa başladım. Ne yapayım? Hulyâdan başka bir tesellî-gâhım yok. Dışarıdaki hakīkî hayat, rûhumun arzularına uygun değil. Ben rûhumun arzu ettiği hayatı, hulyâ hâlinde olsa bile, hakīkî hayata tercih ederim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 13 Kânunısânî, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCLXXIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 13 Ocak, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta altı mektupla bir kart, iki kitapla gazeteler aldım. Mektupların tarihi 24 Teşrinisânî, 2 Eylûl, 18 Kânunıevvel, 29 Kânunıevvel, 4 Teşrinisânî'dir. Kitaplar *Tarih-i ilm-i hukuk*'la, *Millî Tetebbû'lar*'dır. Mektuplarınız bana tesellî getirdi. Ayni zamanda endîşeye düşürdü; çünki uzun bir müddet burada yaşamamızın imkânı kalmamıştır, diyorsun. Sonra da Diyâribekir'e gitmek, yâhut orada birşey sattırmak husûsunda bir karâr veremediğinizi yazıyorsun. İki sene zarfında sinirsiz düşünebilmek için soğuk kanlı olduğunuz hiçbir saat bulamadınız mı? Fakat, ben kendim düşünüp de bir karâr veremediğim hâlde, sizden nasıl böyle bir karâr isteyebilirim. Bu mechûliyyet karanlıkları içinde nasıl düşünülebilir? Hâdisâtın bu kararsızlıkları ortasında, nasıl karâr verilebilir? Yarının ne olacağı mâlûm değil. Şimdi Diyâribekir'le posta muhâberesi açıktır. Haleb tarīkiyle muhâbere vâkî' oluyor. Demek ki, oraya gitseniz muhâbere edebilieceğiz; fakat yakında İstanbul'a gelmemizin ihtimâli de var. Hâsılı ahvâl karanlık. Diyâribekir'de rahat edeceğinizden

emīn olsaydım, gitmenizi tavsiye ederdim; fakat orasının hâli de mâlûm değil. Bundan dolayıdır ki karâr vermeyi annenle sana bıraktım. Annem düşünemiyor diyorsun. Hâlbuki düşünmek lâzımdır. Siz düşünemiyorsanız hiç olmazsa Türkân'a sorunuz. Bakalım falcı kızın bu husustaki falı nedir? Sihhatim çok iyidir. Buranın havaları iyi gidiyor. Benim için hiç merâk etmeyiniz. Yalnız siz kendi hayatınıza bir intizam vermeyi düşününüz. İstikbâl düşünülmeden yaşanılamaz. Amucana dâir birşey yazmıyorsun. O berâberinizde midir, değil midir? Bana hayatınız için tafsilâṭ vermelisin. İhsan Hanım'dan cevap almamak da mümkündür. Annene, amucana selâmlar. Feyziye, Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e selâm. Şibâyoğlu'na, Fuad Bey'e selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm ederim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Perşenbe, 13 Kânunısânî, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCLXXIV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 17 Ocak, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu sabah yine erken kalktım; çünki posta günüdür. Her gün kahvealtı zamânına kadar yataktan çıkmam; fakat posta günleri müstesnâ.. Mektup yazılacak günlerde erkenden kalkmak lâzım. Mektuba yazmak için de ayrılık bahsinden başka bir söz yok. Seneler akıp gidiyor. Bizim ve âilelerimizin nasıl cehennemî bir hayat yaşadığını düşünen yok. İki senedir ki bu ayrılığı çekiyoruz. Daha nekadar çekeceğiz? Bak, size teselli yazmam lâzım gelirken, yine neler yazıyorum. Bunlar hep sinir za'fı. Felâkete tehammül için metânet lâzım. Ahvâl nekadar fenâ gitse de, Allāh'tan ümīdi kesmemeli. Allāh hakkın yardımcısı, adâletin bekcisidir.

Zulüm bir ateştir ki, mazlumdan ziyâde zâlimi yakar. Tarihin tekâmülü de gösterir ki gittikçe hürriyet istibdâda, adâlet zulme, hak kuvvete galebe çalmaktadır. Demek ki içtimâ'î tekâmülün hedefi hak, hürriyet ve adâlettir. Tarihî tekâmül nedir? Allāh'ın irâdesinin bir tecellîsi değil midir? Haydi, Allāh'ın ne istediğini bilmiyoruz diyelim. İnsanların ne istediğini biliyoruz ya? İnsâniyyet, bu fânî hayatta esâret zincirileri içinde yaşamak istemiyor. Hür yaratıldım, hür yaşıyacağım diyor. Bir milletin, diğer milletleri esir etmiye ne hakkı var? Bütün milletlerin hür ve biribirine müsâvî olduğu, bu asrın en büyük akīdesi değil midir? Īmân da bir kuvvetse, her hâlde bu gün bütün insâniyyette büyük bir Īmân kuvveti var demektir. Şüphesiz bütün diğer kuvvetler bu büyük kuvvete mağlûp olacaktır. İşte ben bu gibi fikirlerle kendime teselli veriyorum. Ümīdim de azalmıyor, dâima artıyor. Sinirlenmekte, me'yûs olmakta ne fayda var? Kış nekadar uzun olsa bir mevsimden ibârettir; felâket de nekadar sürekli olsa, ancak bir devir devam edebilir. Siyâsî felâketler, siyâsî devreler kadar imtidâd edebilir. Siyâsetlerin en zâlimânesi, en az devam edebilir; çünki umûmun rizâsına istinâd etmiyen birşey devam edemez. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm ederim. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi. 17 Kânunısânî, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCLXXV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 17 Ocak, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta posta gelmedi. Şimdi posta da nazlı nazlı geliyor. Mektup almayınca, mektup yazması da zor oluyor; çünki iki senedir ki haftada iki def'a ikişer mektup yazıyorum. Kartlar da

müstesnâ.. Yazmadığım bir söz kalmadı. Gökteki yıldızlardan bahsettim. Ağaçlardan, otlardan, çiçeklerden söz açtım. Denizin dalgalarını, göğün bulutlarını söylettim. İnsâniyyetin tarihine, menfâlarımın coğrafyasına dâir lâkırdılar yazdım. Felsefeden rûhiyâta, rûhiyâttan içtimai'iyyâta, bundan da ahlâkıyâta atladım. Dereden, tepeden, şundan, bundan, hâsılı her şeyden bahisler açtım. Kuşlardan, kelebeklerden Hürriyet'e, Türkân'a selâmlar yazdım. Türkân'ın tuhaf sözlerine cevaplar verdim. Hürriyet'in mektebe gitmesi vesīlesiyle, tedrīse dâir nazariyeler yürüttüm. Türkân'ın işlerinden bahsederken terbiye mes'elelerinden dem vurdum. Sinir hastalıklarından, rûhî tebâbetten bile sözler açtığım oldu. Bu sûretle mektuplara söz yetiştirmiye çalıştım. Şimdi artık ne yazacağımı bilmiyorum. Bununla berâber işte yine yazıyorum. İşte yine bu mektubu doldurdum. Sihhatimi sorarsanız gāyet iyidir. Mâneviyyâtım da sağlamdır. Ayrılık acıları ise, son dereceyi buldu. Bundan bahsetmemek içindir ki, hep başka sözler açıyorum. Hicrân yaralarımı deşsem, sizi de müteessir edeceğim. İyisi hiç bundan bahsetmemektir. Nasıl olur ki bir adam âilesinden, yavrularından senelerce uzak yaşasın da, hiç müteessir olmasın? Âilesinin, çocuklarının sıkıntılar içinde bulunduğunu bilsin de yüreği dağlanmasın? Amma, bu sahifeyi açmak hiç doğru değildir. Elimden geldiği kadar size tesellîler vermeliyim. Metânet, sabır, tehammül verecek sözler yazmalıyım. Ayrılık kederlerini, acılarını yazarsam, bunun aksini yapmış olmaz mıyım? İşte bu gibi laflara girmemek içindir ki, söz bulmakta müşkilât çekiyorum. Yoksa kalbimden taşan ahlara, feryatlara serbestî versem binlerce sahifeleri dolduracak sözlerim vardır. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye, Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e, Halim Bey'e selâmlar. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Pazartesi, 17 Kânunısânî, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCLXXVI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 20 Ocak, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta 30 Kânunıevvel tarihli iki mektupla, 1 Kânunısânî tarihli üç kart aldım. Mektuplar seninle Hürriyet'ten, kartlar senden, Seniha'dan, Hürriyet'ten.. Mektupların tarihini ben doğrulttum, çünki yanlış olarak 30 Kânunısânî yazılmış. Acebâ ne vakte kadar tarihler yanlış yazılacak? Hürriyet'in el yazısıyle mektup yazmasına çok memnûn oldum. Demek ki epeyi okumayı, yazmayı ileriletti. Gelmek havâdisi burada çok çıkıyor; fakat hepsi de neticesiz kalıyor. Bu asılsız havâdisler, nasıl ve niçin çıkıyor, diyeceksin. Bunu sana bir hikâye ile anlatayım : Bir adam demiş ki, "Bu yaz çok kiraz olacak". "Neden biliyorsun?" diye sormuşlar. "Canım çok istiyor da ondan!" cevâbını vermiş. İşte havâdisler de böyle çıkıyor. Herkesin gönlündeki ne ise, onun olacağına inanıyor. Birtakımları da bâzı yerlere mürâcaat ediyorlar, oralardan tabiʿî iyi cevap alıyorlar. Avrupalılar'ın en büyük sanʿati yalan söylemektir. Her gün bir yalan havâdisle birtakım zavallıları oyalamak istiyorlar. Bununla berâber zannetme ki yakında gelmemizin ihtimâli yoktur. Ben bilʿakis yakında bu zulümlerin biteceğine kāniʿim; çünki her kuvvetin fevkında olmak üzre bir cihan efkâr-ı âmmesi var. Hürriyet mefkûresi var, istiklâl mefkûresi var. Bu mefkûreleri boğmıya beyhûde çalışıyorlar. Zulüm, hadd-i kemâlini bulmuştur. İnsâniyyet artık esârete tehammül edemez. Fazla tazyik, uyandırmaktan başka bir netice veremez. Yakında her hakīkat anlaşılacaktır. Avrupa bu gün serhoştur, serhoşluktan kördür, sağırdır. Yarın bu bed-mestlikten ayılacak, hakīkatleri görmiye, işitmiye başlıyacaktır. Eğer bir medeniyet cihânı varsa, bu zulümler devam edemez. Benim medeniyete de, hürriyete de, adâlete de īmânım var. Güneş muvakkaten tutulabilir; fakat, bir müddet sonra yine nurlarını saçmıya başlar. Bunun gibi insâniyyetin rûhu da bir semâdır ki, orada *mefkûre* güneşi parlar. Bu güneş de bir müddet için tutulabilir. O zaman, "Artık medeniyet iflâs etti; hak, adâlet kalmadı" denilir. Hâlbuki bu da, ötekisi gibi muvakkattir. Mefkûre güneşi yine doğacak,

medeniyet yine varlığını gösterecektir. Bu yakındır, demek ki kavuşmamız yakındır, sevgili zevcem!

Perşenbe, 20 Kânunısânî, 1337 — Polverista
Kocan,
Ziya Gökalp

CCCCLXXVII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 20 Ocak, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

30 Kânunıevvel tarihli iki mektupla, 1 Kânunısânî tarihli üç kart aldım. Mektuplar annenle Hürriyet'ten, kartlar annenden, senden, Hürriyet'ten.. Bu hafta Türkân birşey yazmamış. Yalnız sözlerini yazdırmış. Onun dudakları gül yaprağı, dili ise bülbüldür. Sözleri baldan daha tatlıdır. Hürriyet el yazısıyle gāyet okunaklı mektupla kart yazmış. Buna çok memnûn oldum. Demek ki birkaç ayın içinde çok çalıştı; çünki yeniden mektebe başlayalı çok olmadı. Sen de çok mektup yaza yaza yazmayı ilerilettin. Birçoklarının serbest bırakıldığından bahsediyorsun. Hâlbuki burada henüz böyle birşey yok. Kâşki olsa da, birçokları felâketten kurtulsa! İnşa'llāh yakında hep berâber kurtuluruz. Listeler varmış diye burada da söyleniyor; fakat resmî bir menba'dan çıkmadığı için hükmü yok. Allāh'a tevekkül edip, sabretmekten başka çâre yoktur. Her şeyi zaman hallettiği gibi, bunu da zaman yapacaktır. Bütün çırpınmalar beyhûdedir. İki senedir ne çalışanlar kurtuldu, ne de çalışmıyanlar. Bir adamın kendisi çalışsa da, çalışanları olsa da faydası yoktur. Belki ayın yirmidördündeki Konferans'ta buna da bir netice verilir. Şüphesiz artık bu esârete bir nihâyet vermek zamânı gelmiştir; çünki artık ne esirlerde, ne de âilelerinde tehammül imkânı kalmadı. Dünyayı idâre edenler bu kadar zâlim iseler, ma'sumların, mazlumların mahvolmasına lâ-kaydliklerinde devam ederlerse, iki sene bu işkenceyi çektiğimiz gibi, kim bilir daha nekadar müddet de çekeriz. Hayrî Efendi'yi hastalığının vehâmetinden dolayı

bıraktılar. Hâsılı bu gelmek, yâhut serbest bırakılmak havâdislerine büyük bir kıymet vermeyin. Boş ümidlere düşmek neticede sukût-ı hayâli dâvet ettiği için muzirdir. Gönül üzüntüsünden başka bir semeresi yoktur. Bizim işimiz, milletimizin işine bağlıdır. Millet kurtulursa biz de kurtuluruz. Sözün doğrusu budur. Konferans'ta verecekleri karâr bunu gösterecektir. Ma'mâfih yalnız Allāh'ın dediği olur; insanların karârları su üzerindeki yazı gibidir. Mazlûmun kabûl etmediği hükmü, Allāh da kabûl etmez. Annene, amucana selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, gözlerinden öperim. İkbal'e selâm, sevgili kızım!

Perşenbe, 20 Kânunısânî, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCLXXVIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 24 Ocak, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

29 Kânunıevvel ve 1 Kânunısânî tarihli mektuplardan sonra, mektup almadım. Ayrılık acıları tehammül edilemez bir hâle geldi. Nasıl yaşadığımı bilmiyorum. Hayatım iztiraplı bir ru'yâ gibi geçiyor. Bir esirin hayatı nasıl geçebilir? Âilesinden, çocuklarından senelerce uzak yaşıyan bir babanın kalbinde ne elemler yer bulmaz? Bununla berâber yaşamayı farz bildiğim için, nefsime galebe etmiye çalışıyorum. Kendime esâret içinde hürriyet îcâd ediyorum. Hür düşünmekle, esir olmadığıma hükmediyorum. İstikbâlin iyi olacağını ümîd ederek, hâlin fenâlığına tehammül ediyorum. Kendimi kedere kaptırmamayı lâzım görüyorum. Bâzen kederine serbestî vermek de insan için bir ihtiyaçtır. Ben kederli olduğum hâlde, kederlenmek hakkından da kendimi mahrum ediyorum. Kederimi tutuyorum, sıkıyorum, boğuyorum. Dâima şen kalmıya, felâkete şetâretle mukābele etmiye uğraşıyorum. Yaptığım iş delilik mi, akıllılık mı? Bunu da bilmiyorum. Hâsılı ayrılığa dayanamıyorum; fakat, kendimi kedere mağlûp

etmemeğe de cehdediyorum. Bâzan okumakla, bâzan hulyâ kurmakla, tatlı hayâllerle, mefkûrevî düşünüşlerle vakit geçiriyorum. Derûnum dünyadan daha büyük bir âlemdir. Orada hür ve müstakil bir hayat yaşıyorum. Bana ne vakit bu günlerin biteceğini soruyorsun. İşte yalnız bu suâle cevap veremiyorum. Feleğin çenberine takılmış bir çarh gibiyim. Felek iyiden fenâya, fenâdan iyiye döndükçe, benim hâlim de ayni sûrette dönüyor. Şimdilik ahvâl iyi gidiyor. Böyle giderse yakında milletimizin istiklâli gibi, bizim hürriyetimiz de tasdīk edilecektir. Şimdiye kadar sabrettik. Daha bir müddet sabrederiz. Birgün elbet bu kara günler biter. O zaman biz de kendi yuvamızda mes'ud yaşarız. Hürriyet'in el yazısıyle mektup yazmasına çok memnûn oldum. Türkân da tatlı sözleriyle rûhumu tatlılandırıyor. Seniha da dâima mektup yazmakta devam ediyor. Beni mektupsuz bırakmamıya hepiniz çalışıyorsunuz. Ben de elimden geldiği kadar mektup yazıyorum. Bu hafta size dört adet resim gönderdim. Bakalım yine Türkân'a bir resmimi vermiyecek misiniz? Zavallı kız, babasını resimde görmek istiyor, ona da muvaffak olamıyor. Kardeşime selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e selâm. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili zevcem!

24 Kânunısânî, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

36. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 24. I. 1921

SEVGİLİ KIZIM,

29 Kânunıevvel ve 1 Kânunısânî tarihli mektuplarla kartları aldım; cevaplarını da dört gün evvel yazdım. O zamandanberi posta gelmediği için yine bu mektuplara cevap yazıyorum. Yakında inşa'llāh kavuşuruz. Ayrılık acıları mektuplarla teskīn olunmuyor.

Annene, amucana selâm.. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm.. Sevgili kızım[1]!

24 Kânunısânî, 1337 — Polverista

Babanız,

Ziya Gökalp

CCCCLXXIX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 27 Ocak, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Yine bu gün posta günü. Sabah erkenden kalktım. Mektup yazmıya başladım. Siz benim gelmemi bekliyorsunuz. Bense size mektup yetiştirmiye uğraşıyorum. Gelmek! Yakında belki bu da mümkin olacak. Başvekiller yine toplandı. Sulh hakkında iyi bir karâr verirlerse, bütün mes'eleler gibi bizim mes'elemiz de hallolur. Burada da iyi haberler var. Bakalım, inşa'llāh doğru çıkar. Eskidenberi yazdığım gibi, iyi bir sulh bizi de kurtaracak. Geleceğim günü düşünüyorum. Sokakta Türkân'a tesâdüf etsem, beni tanıyabilecek mi? Meselâ kapıda oynarken görüp de kucağıma alsam, gül yanaklarından öpsem, bu yabancı adam niçin beni seviyor, diyecek mi? Yoksa babası olduğumu hâlimden, tavrımdan anlıyacak mı? Hürriyet telâşsız olduğu için, kapıyı kendisi açacakmış; fakat, Türkân istediği kadar, "Babam geldi!" diye bağırsın. Kimse sözüne inanmıyacak; çünki her gün bu oyunu oynaya oynaya hepinizi usandırdı. Seniha diyecek ki inanmayın, yine canı çokolata istemiş. Hâlbuki Hürriyet, bu kerre oyuna benzemiyor; hele ben bir kapıya gideyim, diyecek. Türkân ise bağırıyor: "Vallāhi babam geldi, Billāhi babam geldi!". İşte bu gürültüler içinde yukarıya çıkıyorum. Hani telâş etmiyecektiniz? Va'dleriniz ne oldu? Ah, bu gün ne sevinçli birgün olacak! Bu mektubu yazarken, hep o günü tehayyül ediyorum. Kendimi gerçekten yanınıza gelmiş sanıyorum. Mümkün olan

[1] Gökalp'in, "yüzü yarı sağa dönük fotografının arkasına, mürekkeple" yazıldığı notu ile neşredilmiştir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*. s. 35 v.d.). Aslı, Ali Nüzhet Göksel'dedir.

birşey, neden vâki' olmasın? İnşa'llāh yakında gelirim; fakat, sakın Türkân'ı sokağa yalnız bırakmayın. Şimdi o, bu mektubu dinledikten sonra, babamı iptidâ ben göreyim diye, kapıdan ayrılmak istemiyecek. Bâri resmimden çehremi iyi ezberlesin. Acebâ ben onu yalnız görsem tanıyabilecek miyim? Fakat, evimizin kapısında bir bebek oturmuş görürsem, şüphesiz bu Türkân'dır demekten kendimi alamam. Yanında Hürriyet bulunursa, artık hiç şüphem kalmaz. Hürriyet, şimdiden konuşmıya hazırlansın. Onun benimle serbest konuşmasını isterim. Türkân cüce boyu ile bu kadar serbest konuştuğu hâlde, onun sıkılganlığı neden? Seninle Seniha da telâş etmiyeceksiniz. Ne keder zamânında, ne meserret ânında telâşa, heyecana lüzum yoktur. Dâima soğuk kanlı olmıya çalışmalı. Bu kadar acıklı, uzun bir ayrılığın sonu, işte böyle meserretli bir gün olacak. İnşa'llāh bu gün yakındır. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 27 Kânunısânî, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCLXXX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 27 Ocak, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta mektup alamadım. Ayrılık acıları bir hâle geldi ki, artık mektup da kalbe bir tesellî veremiyor. Bu ayrılığın nihâyet bulması lâzım.. Burada, yakında kurtulacağımıza dâir kuvvetli ümidler vâr. Zâten sulh mes'elesinin de iyi bir sûrette hallolunacağı anlaşılıyor. İşler olacağına varır. Hak ve adâlet ne ise, işlerin olacağı da odur. Bir su zorla menba'ına doğru döndürülemediği gibi, bir millete de hayatına hitam verecek şartlar kabûl ettirilemez. İstiklâlsiz, hürriyetsiz bir millet yaşıyamaz. İstiklâlsiz bir milletin fertlerini, rastgelen esir ve habs edebilir. İşte bizim hâlimiz buna bir delildir. İki senedir esârette bulunduğumuz hâlde,

henüz esâretimizin sebebini bilmiyoruz. İnşa'llāh yakında hür olacağız. Fenâ günler, iyi günlerin kıymetini bilmek için bir mi'yardır. Âile muhabbetinin nekadar kuvvetli olduğu, bu ayrılık zamânında daha iyi anlaşıldı. Gece ru'yâlarım hep âile ocağımla meşgûl olduğu gibi, gündüz hulyâlarım da hep yurduma, yuvama âit.. Kalbim hasret ahlarıyle, gözüm iştiyak yaşlarıyle dolu. Kendimi teessüre kaptırmamak için cehdediyorum; çünki bir kerre sinirlerimin dizginini serbest bıraksam, teessürlerin beni hasta edeceğinden emīnim. Hasta dedim de hatırıma geldi. Geçenlerde yine kendimi üşütmüştüm. Aspirin alarak terledim; lehü'l-hamd kırıklık geçti. Şimdi tamâmıyle sağlamım. Bana hastalığını senden duyalım, dediğiniz için işte yazdım. Velev ki hafif bir rahatsızlık olsun, size bildirmekte acele ettim; çünki başkaları mübâlegalı bir sûrette yazabilirler. Soğuk almak her zaman mümkündür; fakat, bir terletmekle de geçer. Benim vücûdüm çelikten değildir ki, hiç soğuk almıyayım. İnsan bir hava cereyânına birkaç dakīka bile ma'ruz bulunursa soğuk alır. İşte birkaç gün evvel benim geçirdiğim hafif rahatsızlık, böyle hafif bir soğuk almadan ibâretti. Allāh'a hamdolsun vücûdüm kuvvetli ve sihhatim mükemmeldir. Gönlümü de şen tutmıya çalışıyorum. Ayrılık zamanları artık bitmek üzredir. Yakında kavuşursak, bu acıları hep unuturuz. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Perşenbe, 27 Kânunısânî, 1337 — Polverista
Baban,
Ziya Gökalp

CCCCLXXXI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 31 Ocak, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta yine mektup almadım. Nekadar müteessir olduğumu bu haberden anlıyabilirsin. Çehrem sabahtan akşama kadar şen ve beşuştur. Bu sözümden de kendimi teessürlere kaptır-

madığımı istihrâç edebilirsin. Sözlerimin biribirine zıd göründüğüne bakıp da şaşırma. Rûhum gerçekten acîb bir hâldedir. Bir taraftan ayrılık, mektupsuzluk kalbimi parçalamakta, diğer taraftan da ümid ve îmân rûhuma nurlar saçmaktadır. Kedere mağlûp olmak bana güç geliyor. Felâket içinde ah ve of etmeyi bir Türk'e lâyık görmüyorum. Hâlbuki ayni zamanda da ayrılığın, mektupsuzluğun bütün acılarını duyuyorum. Yüzüm gülerken, kalbim ağlıyor. Hâlimdeki tezad, işte bundan ileri geliyor. Felâketlerin gelmesi benim elimde değil; fakat kendimi şen ve şâtır tutmak elimdedir. Biliyorum ki, kedere mağlûp olmamı istemezsiniz. Biliyorum ki nekadar sabırlı, metânetli olursam o kadar müteselli olacaksınız. İşte bunun içindir ki, Hazret-i Eyyûb kadar sabırlı olmıya çalışıyorum. Maksadınız mâneviyyâtımın kuvvetli olması ise, bundan temâmıyle emîn olunuz. Dünyada me'yûsiyyet ne demek olduğunu bilmeyen bir adam var ise, o benden ibârettir. İnsan birtakım kederlere, elemlere düşebilir; fakat, bu kederleri surûra, bu elemleri feraha kalbetmek kendi elindedir. İnsanları seven bir adam, yalnız sevmekle kendisini mes'ud edebilir. Bir kalbe ki kin, adâvet duyguları giremez, orada elem, keder hisleri de barınamaz. Hâsılı beni merâk ediyorsanız bu beyhûdedir. Dünyada merâk edilmiyecek bir adam varsa o da benim; çünki nerede olsam kendimi sıkmam. Rûhumun içinde yaşadığım derûnî hayat, beni mes'ud etmiye kâfîdir. Yakında esâretten kurtulacağımız söyleniyor; fakat ben birşeye vukû'undan evvel inanamam. Bir haber doğru çıktığı kadar, yalan da çıkabilir. Daha bir müddet sabrederiz. Elbet işin doğrusu yakında anlaşılacaktır. Her hâlde bu esâret daha uzun müddet devam edemez. Dünyanın ahvâli iyileşiyor. Benim de artık hepinizi göreceğim geldi. Artık ayrılığa tâkatim kalmadı. Türkân'ın beni çağırdığını, Hürriyet'le Seniha'nın gelmem için duâ ettiklerini kalbimle işitiyorum. Benim gibi sizde de artık tehammül kalmadı. İnşa'llāh yakında birleşiriz. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 31 Kânunısânî, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCLXXXII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 31 Ocak, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta da mektup almadım. Mektup almayınca kalbim meraklar içinde, endîşeler içinde kalıyor. Acebâ ne hâldedirler diye düşünüyorum. Siz ise beni merâk ediyorsunuz. Hâlbuki beni merâk etmiye hiç lüzum yok. Benim esir olmaktan başka bir sıkıntım yoktur. Dışarıda gezdiğimiz için, bu esâretin de şiddeti azalmıştır. Yalnız ayrılık var. Ah, bu ayrılığa hiç tehammül edemiyorum. Ma'mâfih ister istemez sabrediyorum. Metâneti elden bırakmıyorum. İnsan bir kerre kendisini ümîdsizliğe kaptırdı mı, artık kurtulmak ümîdi yoktur. İşte bundan dolayıdır ki, ben metâneti elden bırakmıyorum. Yalnız size karşı artık utanıyorum. Sanıyorum ki Türkân, "Bu nasıl babadır. Evlâtlarını, âilesini burada bırakmış. Nasıl yaşadıklarını düşünmüyor. Seneler geçiyor, gelmiyor." Evet bu şikâyetleri sanki rûhumla işitiyorum. Gitmek elimde imiş de, gitmiyormuşum gibi vicdân iztirâbı duyuyorum. Ah, bir babanın esir olması ne kadar elîm imiş; fakat bunu kime anlatmalı. Bu şikâyeti Türkân'a isnâd ediyorum. Hâlbuki şikâyeti yapan benim kendi vicdânımdır. Gerçekten, artık hepinizden utanıyorum. Sanki bir iş yapıyormuşum gibi bu mektupları yazıp duruyorum. Hâlbuki tesellî verecek bir söz bile bulup da yazamıyorum. Babalık böyle mi olur? Gece ru'yâm sizinle, gündüz müfekkirem yine sizinle meşgûl; fakat, bundan ne fayda? Uzaktan uzağa düşünmekten ne çıkar? İşte bu gibi düşünceler de beni üzüyor. Yakında bizi bırakacaklarını söylüyorlar. Bu haber doğru çıkarsa çok iyi. Geçen hafta size dört resmimi gönderdim. Bakalım, yarın mektup alabilecek miyiz? Bu gün yine gezmiye çıkacağım. Havalar iyileşmiye başladı. Hamdolsun kara kış geçti. Hürriyet'in el yazısıyle yazdığı mektuba çok memnûn oldum. Türkân'dan el yazısıyle mektup istemem. İnşa'llāh ona okuyup yazmayı ben öğreteceğim. Yakında kavuşursak, bu kara günleri unuturuz. Annene, amucana selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın,

Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a emânet eylerim, sevgili kızım!

Pazartesi, 31 Kânunısânî, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCLXXXIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 3 Şubat, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta senden 8 Kânunısânî tarihli bir mektupla, Seniha ile Türkân'dan 15 Kânunısânî tarihli birer mektup aldım. Türkân kendisine uğursuz denilmesinden şikâyet ediyor. Kızcağız haklıdır. Mini mini bir melek uğursuz olamaz. Bize fenâlık yapanlar birtakım hâinlerdir. Uğursuz da onlar olmak lâzım gelir. Fenâlığı yalnız bizim hakkımızda değil, bütün millet hakkında yapmak istediler; fakat Allāh râzı olmadı. Milleti uyandırdı. Zavallı Türkân'a şimdi her söz ağır gelir. Velev ki latîfe tarzında olsun, çocuğa böyle şeyler söylememeli. Bir kerre *uğur* denilen şeyin aslı yoktur. Büyüye inandıkları devirde uğura da inanırlardı. O zaman ilim yoktu. Hâdiselerin tabi'î sebepleri olduğu bilinmiyordu. Şimdi artık mâlûm olmuştur ki, her hâdisenin tabi'î bir sebebi var. Uğurluluk, uğursuzluk yoktur. Peygamber'imiz de bir *Hadîs-şerîf*'inde "Teşe'üm etmemeli", yâni hiçbir şeyi uğursuz addetmemeli buyuruyor. Türkân'a söylenen sözün latîfe olduğunu biliyorum. Ben de söz olsun diye bunları yazıyorum. Ben öyle sanıyorum ki, benim gaybûbetimde hepiniz biribirinize yalnız tatlı sözler söylersiniz; çünki hepinizi Allāh'a ve biribirinize emânet, buraya geldim. Tatlı söz, güler yüz.. İşte biribirinize karşı dâima bunu isterim. Felâketlerin, mihnetlerin ehemmiyeti yoktur. Eğer bu felâkete ve mihnete düşenler biribirine güler yüz gösterip tatlı sözler söylerler ise (Çünki insan, rûhunun hâlini ya gözü ile etrâfındakilerin çehresinden, yâhut kulağı ile etrâfındakilerin sözlerinden alır), tatlı sözle güler yüz kederi surûra,

felâketi saâdete çevirir. Bunu ben sensiz yapamam dememeli. Bil'akis asıl ben olmadığım zamanda yapmalı ve çocukları da güler yüzlü, tatlı sözlü olmıya alıştırmalı. Siz biribirinize karşı tatlı oldukça, feleğin acı çehre göstermesinin ehemmiyeti yoktur. Hürriyet, bir kerre mektup yazdıktan sonra artık yazmadı. Yazısı, imlâsı gāyet güzel! Çok okunaklı ve hisli. Dâima yazmasını isterim. İlkbaharda gitmeyi düşünüyorsunuz. İnşa'llāh o vakte kadar gelirim. Gelmediğim takdirde siz gidersiniz. Kendinizi sıkıntıya sokarak para gönderdiğiniz için, beni memnûn etmiyorsunuz. Ben nasıl olsa burada yaşarım. Senin ve çocuklarımızın sıkıntı çekmenize râzı olamam. Câhid Beyler'in yemek beğenmemesi yerli aşçılardan dolayıdır. Biz ise dâima memleket yemekleri yiyoruz. Kardeşime selâm. Çocuklarımızın gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 3 Şubat, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCLXXXIV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 3 Şubat, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta annenden 8 Kânunısânî tarihli bir mektup, Türkân'la senden de 15 Kânunısânî tarihli birer mektup aldım. Gazeteler de geldi. Gazetelerin de en son tarihlisi 14 Kânunısânî. Çoktan mektup almadığınızı yazıyorsunuz. Mektuplarım postadadır. Ben her posta mutlakā yazıyorum. İnşa'llāh yakında kavuşuruz; artık mektuba da, postaya da ihtiyâcımız kalmaz. Diyâribekir'deki vekile yazdığınızı söylüyorsunuz. Vekâletnâme olmadan, vekil birşey yapamaz. İlkbahara kadar gelmezsem, gitmeniz münâsiptir. Serbest kaldığım takdirde, nerede olsanız yanınıza gelebilirim. Binâenaleyh beni düşünmeksizin istirahatinizi te'mîn ediniz; çünki beni düşündükçe kendinizi unutuyorsunuz. Beni

esir edenler, bana bakmıya da mecburdurlar. Hâlbuki size bakmayı kimse der'uhte etmemiştir. Binâenaleyh beni memnûn etmek isterseniz, artık kendinizi düşünmiye başlamalısınız. İki sene oldu. Hâlâ şaşkınlıktan, telâştan, heyecandan kurtulmadınız. Halbuki bundan bana bir fayda olmadı. Bil'akis sizi birşeye karâr veremez gördükçe, ben dâima müteessir oldum. İnsan dâima bir felâketin gelebileceğini hatırında tutmalı ve geldiği zaman metânetini muhâfaza etmelidir. Siz ise vaktiyle hiç böyle hareket etmediniz. Size iki senedir ki, kendinizi düşününüz, benimle uğraşmayınız dedim. Şimdi bile bana para gönderiyorsunuz. Hâlbuki siz ihtiyaç içinde bulunuyorsunuz. Artık gönderirseniz derhâl iâde edeceğim. Benim sihhatim, âfiyetim, ancak sizin iyi bir hâlde olduğunuzu bilmekle kā'imdir. Bütün kederlere galebe çaldığım hâlde, sizin sıkıntınızı düşünmekten hâsıl olan kederler kalbimi kemirip duruyor. Bana acırsanız, kendinize de acıyınız. Benim hiç acınacak hâlim yoktur; fakat siz gurbette kimsesiz yaşıyorsunuz. Orada ise her şey pahalı. Para olsa da kuvve-i iştirâiyyesi yok. Anneniz, hepiniz iyi beslenmiye muhtaçsınız. Resimleriniz renginizin kaçtığını, Hürriyet'in zayıfladığını gösteriyor. Benim istirahatim sizin istirahatinizden emīn [1] olmama mütevakkıftır. Başka türlü hiç mütesellî olamam. İnşa'llāh esâretin sonları yaklaşmıştır. Yakında kavuşursak bütün bu acıları unuturuz. Kavuştuğumuz zaman hepinizi sihhatte ve âfiyette görmeliyim. Bunun için gıdânıza ve üşümemeğe çok dikkat ediniz. Hepinizi Allāh'a emânet eyledim[2]; fakat ayni zamanda hepinizi biribirinize emânet ettim. Annene, amucana selâm. Kardeşlerinin, Fatma'nın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Perşenbe, 3 Şubat, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

[1] Bu kelime dalgınlıkla, *emīnim* şeklinde yazılmıştır.

[2] Bu cümle dalgınlıkla, *hepinizi emânet eyledim* şeklinde yazılmıştır.

CCCCLXXXV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 7 Şubat, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu postada senden ve Seniha'dan 24 Kânunısânî tarihli birer mektup aldım. 8 ve 15 Kânunısânî tarihli mektuplarınızı daha evvel almış, cevaplarını da yazmıştım. Hürriyet'ten el yazısıyle yalnız bir mektupla bir kart aldım. Bunlardan sonra mektubu gelmedi. Yazısı, imlâsı, sözleri hep güzel. Niçin artık yazmıyor. Türkân'ın suallerini hep işitirim. Sabah erken kalktı mı senden sorar: Anne, şimdi babam neyi düşünür? Öğleyin yine bunu sorar, akşam yine sorar. Kızım! Bütün bu vakitlerde hep seni, anneni, kardeşlerini düşünürüm. Garip bir kuş, yuvasından başka neyi düşünür? Kuşun yuvasında eşi ve yavruları var. Kuş da bir âilenin babasıdır. Sen sakın hiçbir kuşu kafeste habsetme! Onun da yavruları arasında küçük bir Türkân var. O da babasını ister. Zavallı Türkân geceleri üşüyor olacak ki, babam gelince koynunda yatacağım, diyor. Bu kız henüz görmediği babasını neden bu kadar seviyor? Biliyorum, ona baba sevgisini ablaları öğretiyorlar. Siz orada hep beni düşünüyorsunuz; ben de burada hep sizi düşünüyorum. Bizi ayırmaktan felek ne zevk duyuyor? Niçin canı ciğerden, ciğeri candan ayırıyor? Dündenberi burada karnaval başladı. Herkes tuhaf elbiseler giyerek, yüzlerine maskeler takarak sokaklara dökülüyor. Maskeler her milletin, her hayvanın çehresini taklit ediyor. Elbiseler de her memleketi, her sınıfı tuhaflıklarıyle gösteriyor. Burada bu günlere *maskara* adını veriyorlar. Çocukların en çok sevdikleri günler bu günlerdir. Bu gün çıkmak istiyorum. Bakalım neler göreceğim. Bizde çocuklar için, hemen hiçbir eğlence yok gibidir. Frenkler'de ise yılbaşında, karnavalda, daha başka mukaddes günlerde birçok eğlenceler var. Pazar günleri de onlar için tatlı birgün. Birçok oyun yerleri var. Bizde neş'esizlik tâ çocukluktan başlar. Çocuklara olsun şetâretli bir ömür sürdüremiyoruz. Çocuk oyunsuz, eğlencesiz kalmaktan sıkılgan, mahcup bir

tabî'at alır. Kardeşime selâm. Çocukların gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Pazartesi, 7 Şubat, 1337 — Polverista
Kocan,
Ziya Gökalp

CCCCLXXXVI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 7 Şubat, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

24 Kânunısânî tarihli biri annenden, diğeri senden olmak üzre iki mektup aldım. Dört gün evvel de 8, 15 Kânunısânî tarihli mektuplarla gazeteleri aldım. Tafsilâtlı mektup alınca endîşem, merâkım zâil oluyor. Hürriyet bir mektupla bir kart yazdıktan sonra, artık yazmayı bıraktı. Mektubu gāyet okunaklıdır. Niçin artık yazmıyor? Bir baba, evlâtlarının hepsinden ayrı ayrı mektuplar ister. Türkân günde on mektup yazıyor; fakat onun yazdıklarına siz ehemmiyet vermiyorsunuz. Kim bilir o fikirlerini nasıl çizgilerle anlatmağa çalışıyor? Son mektubunu Süreyyâ Hanım'a yazdırmış. Ablaları yazmayınca, o kendi kendine yazıcı da buluyor. Burada kış bitmek üzredir. Sihhatim çok iyidir. Bâzan okumakla, bâzan gezmekle vakit geçiriyorum. Düşündüğüm zaman zihnimi meşgûl eden fikir, hep yurduma ve yuvama âittir. Yakında iyi bir sulh olsa da, biz de artık bu esâretten kurtulsak! Geldiğim zaman, Türkân kim bilir nekadar sevinecek? Yalnız Türkân mı? Hepimiz sevineceğiz. Türkân babasını büsbütün yeni göreceği için, gelişim onun hayatında unutulmaz birgün olacak. Ben de, beşikte bıraktığım yavrumu konuşan, düşünen, anlayan bir çocuk olarak göreceğim. Seni de, Hürriyet'i de büyümüş göreceğim. Hürriyet'in okuyup yazmakta olduğunu da göreceğim. Bu günden sonra hep berâber tatlı günler göreceğiz. Allāh büyüktür. Keder çeken insanlara meserretli günler de gösterir. İnşa'llāh kavuşmamız yakındır. Önümüzdeki ilkbahar sulhün de ilkbaharı olacak. Dünya sulhe muhtaç.. Bütün insanlar huzur, istirahat istiyor. Milletimizin esirliğe tehammül etmiyeceği artık anlaşıldı. Şimdi iyi bir sulh yapılabilir.

Gönderdiğiniz onbir liranın geldiği henüz teblīğ olunmadı. Bir haftaya kadar gelmesi me'mûldür. Gelince vusûlünü yazarım. Fuad Bey'in mektubunu da almıştım; fakat daha cevâbını yazmağa vakit bulamadım. Zekeriyâ Bey'den de yeni bir mektup aldım. Annene, amucana selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Pazartesi, 7 Şubat, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCLXXXVII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 10 Şubat, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Senden, annenden, Hürriyet'ten 29 Kânunısânî tarihli üç mektup aldım. Onbir lira da geldi. Hürriyet güzel yazıyor. Az zamanda bu kadar yazmayı öğrendi. Böyle çalışırsa inşa'llāh bir ilim adamı olabilir. Türkân da güzel sözler īcad ediyor. Ben de burada yazdıklarınızı okumakla, sizi düşünmekle meşgûlüm. Posta günleri sabah erken kalkarım. Bilmem, siz bu vakitlerde uykuda mısınız? Güneş semâdaki bulutlara bir penbelik verir. Mâî üzerine penbe dalgalı bu atlas kubbenin altında bir ben, bir de kuşlar uyanığız. Bu ânda vatanımın sabahlarını, semâsını, renkli bulutlarını gözümün önüne getiririm. İkibuçuk sene evvel biz bunları berâber seyrediyorduk. Şimdi neden biribirimizden ayrı düştük? Burada sabahları çan sesleriyle uyanıyorum. Hâlbuki orada mübârek ezanlarla uyanırdım. Ah, Tanrı'm, ne zaman bu ezanlara, sevgili âileme, sevgili yavrularıma kavuşacağım? Esâret, gurbet, hasret artık elvermedi mi? Benim, Allāh'tan başka mürâcaat edecek kimsem yok. Ben de istid'âlarımı O'na veriyorum. Şekvâlarımı O'na karşı söylüyorum. Allāh'la konuşa konuşa artık insanlarla konuşmayı da unuttum. Allāh'ın lisânını öğrenince, insanların lisânını da unuttum. Allāh'ın lisânı sevgi dilidir. O'nunla yalnız sevgiye dâir konuşulabilir. İnsanlar bu

lisânla konuşmağa başlasınlar, o vakit hepsi mes'ud olacaktır. Allāh sevgi cem'iyetine nümûne olarak âileyi yaratmış. İnsan âilesi içinde her ferdi sever, her ferd tarafından sevilir. Âilesi içinde yaşayan adam mes'uddur. İnsan için en büyük saâdet *âile* hayatıdır. En büyük bedbahtlık da âilesinden uzak düşmektir. İşte ben ikibuçuk senedir bu bedbahtlığı çekiyorum. Âileme kavuşunca, yeniden hayata gelmiş gibi olacağım; çünki benim şimdiki hayatım kâbuslu bir ru'yâ gibidir. Günlerimin nasıl geçtiğini bilmiyorum. Bununla berâber şen ve şetâretliyim. Yakında kavuşmak ümīdiyle gönlüm mesrurdur. Hiç Allāh'a tevekkül etmiş bir adam me'yûs olabilir mi? O, benim işimi benden daha iyi düşünür. Geç yapar, fakat iyi yapar. Parasızlık zamânını nasıl geçirdin, diyorsun. Borç aldım. Hiçbir sıkıntı çekmedim. Yalnız bir sıkıntım vardır, o da ayrılıktır. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Annene, amucana selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Perşenbe, 10 Şubat, 1337 — Polverista
Baban,
Ziya Gökalp

CCCCLXXXVIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 11 Şubat, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

24 Kânunısânî tarihli mektuplarınızı aldığımı evvelce yazmıştım. Dün de senden, Seniha'dan, Hürriyet'ten 29 Kânunısânî tarihli birer mektup aldım. Onbir liranın ilm-ü haberi de dün teblīg olundu; demek ki gelmiş. Hürriyet'in mektubu çok güzel yazılmış. Dâima yazmasını isterim. Türkân da bebeğine ninni söylesin. Dünyanın en mes'ud zamânı çocukluktur; fakat zavallı Türkân, çocukluğunu babasından uzak geçiriyor. Hürriyet diyor ki, Türkân hep bana babayı anlat der, ben de ona anlatırım. Zavallı çocuklar hep benimle meşgûldürler. Ya ben ne ile meşgû-

lüm? Okumakla, yâhut yazmakla zannedersiniz. Hayır, bunların hiçbirisiyle değil! Ben de yalnız sizi düşünmekle, evet, bununla meşgûlüm. Kurtulanlar nasıl kurtuluyor, diyorsun. Onların çalışan adamları var. Muallimlerini düşünecek Darü'l-fünun'du. Hâlbuki o da vefâsız çıktı. Bizim de Allāh'ımız var. Sihhatimi muhâfaza için şen olmağa çalışıyorum. Şehre gidip dolaşıyorum. Dün yine gitmiştim. Her gün gördüğüm yerleri tekrar görmekten başka birşey yok. Yalnız sinema değişiyor. Her çıkışta mutlakā sinemaya da uğrayorum. Bu adanın her köyünde sinema var. Yalnız Valletta'da beş-altı tâne mevcut.. Ahâlî sinemadan, mûsıkîden, hele hele operadan çok hoşlanıyor. Sessiz sadâsız, işiyle güciyle meşgûl bir halk.. Her ayın on günü mutlakā paskalyadır. Paskalya günleri hangi mahallelere âit ise oralar bayraklarla, ağaç dallarıyle, kandillerle süslenir. Ekseriyâ alay hâlinde yürüyüşler yapılır. İbâdetleri çok, fakat teassupları yok. Bizde ise ibâdet etmeyen kimseler bile teassüp gösterirler. Lisânları Arapça'dır. Şimdi perhiz zamânıdır. Bu perhiz zamânına Ramazan diyorlar. Söz lâstik top gibidir. Dâima bir yerden diğer yere sıçrar. Bundan dolayıdır ki sözlerim dereden tepeden oluyor. Konuşurken de böyle olmaz mı? Söz sözü çeker derler. Mektup da bir nevi' konuşmaktır. Ah, gerçekten konuşmak zamânı gelse de, artık mektuba muhtaç olmasak! Kardeşime selâm. Çocukların gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Cuma, 11 Şubat, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCLXXXIX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 14 Şubat, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

29 Kânunısânî tarihli mektuplarınızı aldığımı yazmıştım. Şimdi de 22 Kânunısânî tarihli üç mektup aldım. Biri senden, biri Seniha'dan, biri Hürriyet'ten. Demek ki bu mektuplar

gecikmiş. Seniha, kitapların vusûlünü bildirmediğimi yazıyor. Hâlbuki yazmıştım. Bu hafta gazeteler de geldi. Onbir liranın geldiğini de geçen postada yazdım. Havâdisler iyi gidiyor. Benim sihhatim de iyidir. Hürriyet'in mektupları kolay okunuyor. Sözleri de güzel. Az zamanda bu kadar öğrenmesi büyük muvaffakıyyet. İnşa'llāh böyle çalışarak bir âlim olur. Seniha da kendi kendine okumakta devam etsin. Bilmek, bilmemekten daha iyidir. Bütün fenâlıkların menşe'i cehâlettir; fakat, bilgiler de doğru bilgi olmalı; çünki bilginin doğrusu da var, yanlışı da. Birçok mektep görmüş, tahsil görmüş adamlar ahlâksız çıktılar, vatansız çıktılar; çünki onlara ilim diye yanlış fikirler verilmiş. Yanlış ilim, cehâletten daha fenâdır. Meselâ bizim câhil köylülerimiz, her hâlde zübbe âlimlerden çok ahlâklıdır. Ona vatanın, milletin ne demek olduğunu kimse öğretmemiş; fakat, duygusu ile, hissiyle ötekilerden daha iyi bilir. Demek ki doğru *duygu*, yanlış bilgiye müreccahtır; fakat bir adamda doğru duygu ile doğru *bilgi* birleşirse, onun rûhu tamâmıyle sağlam olur. İşte tahsilde, terbiyede esas bu olmalıdır. Kafaları bilgili, fakat kalbleri duygusuz adamlar, acı yemişe benzer. Rengi güzel, fakat lezzeti çirkin. İnsanda asıl olan duygudur. Fikirler, bilgiler, duyguların elbisesi, zīnetleridir. Nasıl çirkin adamlar süslerle, zīnetlerle çirkinliklerini kapatmağa çalışırsa, fenâ duygulu adamlar da güzel fikirlerle bu derûni çirkinliklerini örtmeğe çalışırlar. Çocuk terbiye edenler, dâima çocuğa iyi duygular vermeğe çalışmalı. Mâlûmâtın ehemmiyeti ikinci derecede kalır. Bizim çocuklarımız iyi duygular içinde büyümüşlerdir. Yalnız tahsilleri noksandır. Onu da çalışarak ikmâl ederler. Ben gelirsem, onları daha çok çalıştırırım. Bâzı dersleri de ben onlara veririm. Bakalım Türkân ne vakit mektebe başlayacak. İnşa'llāh onu da ben derse başlatırım. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm ederim, sevgili zevcem!

Pazartesi, 14 Şubat, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCXC. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 14 Şubat, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Evvelce 24, 29 Kânunısânî tarihli [1] mektuplarınızı almıştım. Son gelen postada Sefârethâne'den 22 Kânunısânî tarihli mektuplarınız geldi. Biri senden, biri annenden, biri de Hürriyet'ten. 21 Kânunısânî'ye kadar gazeteler de geldi. Onbir liranın geldiğini yazmıştım. Kitapların geldiğini çok evvel yazmıştım. Türkân resme çok memnûn olmuş. Demek ki resimden anlıyor. Benim sıkıntı çektiğimi yazıyorsunuz. Hâlbuki ben hiç sıkıntı çekmedim. Ayrılık acısından başka bir sıkıntım yoktur. İnsan borç alabildikten sonra parasız kalmaz. Bundan başka para lâstik gibi uzanır, kısalır. Para çok olduğu zaman çok harcanır, az olduğu zaman az harcanır. Hâsılı hiç sıkılmadım. Siz beyhûde kendi kendinizi üzmüşsünüz. Hürriyet'in mektupları çok güzel. Yalnız elifbâyı okumakla bu kadar yazabilmesi çok iyi. Bakalım kırâ'at okuduktan sonra nasıl yazacak. Sen de kendi kendine okumakta devam et. Ben gelince hepinizi okuturum. Bakalım Türkân okumayı sevecek mi? Vâkı'a şimdi çok mektuplar yazıyor; fakat bu yazılar karîhadan. Ma'mâfih onun mektuplarını beklemiyeceğim. İnşa'llāh o mektebe başlamadan ben gelirim. Yine eskisi gibi şehirde, bahçelerde dolaşıyorum. Sinemaya gidiyorum. Orada dertli vak'alar seyrediyorum. Zevkli, eğlenceli yerlerden hoşlanmıyorum. Burada her gün bir Azîz'in bayramıdır. Türlü türlü alaylar, yürüyüşler yapılır. Bütün âlem sokaklara dökülür; fakat, bu gibi temâşâlardan kaçıyorum. Münzeviyyâne dolaşmayı, tek başıma kalıp düşünmeyi seviyorum. Düşünürken, acebâ ne düşündüğü'mü zannedersiniz? Benim şimdi düşündüğüm yalnız bir şey vardır: O da âilem, yavrularım. Gece ru'yâda, gündüz fikrimde hep sizleri görürüm. Sıhhatim çok iyidir. Ayrılıktan başka bir sıkıntım yoktur. Annene, amucana selâm. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın,

[1] Aslında, dalgınlıkla *tarihli* yerine, *tarihleri* yazılmıştır.

Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm ederim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Pazartesi, 14 Şubat, 1337 — Polverista
Baban,
Ziya Gökalp

CCCCXCI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 17 Şubat, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Sizden aldığım en son tarihli mektup, 29 Kânunısânî tarihlidir. Mektuplarınızı aldığım zaman bütün gamımı, kederimi unutuyorum. Şimdi soracaksın: Sende de gam ve keder bulunmalı mı? Sen ki bizi dâima gamlı, kederli olmaktan men'ediyorsun. Evet, ben dâima gamsız, kedersiz olmağa çalışıyorum; fakat, bu can ezici, bu rûh yakıcı ayrılık varken ve seneler de böyle bu acı ayrılıklar içinde geçerken benim gamsız, kedersiz olabilmem mümkün mü? Yalnız şurası var ki ben gamı, kederi istemiyorum. O bana hâriçten geliyor. Benim rûhum, gam ve keder kumaşları dokuyan bir çulha değildir. Bunları ben vücûde getirmiyorum. Bâzı rûhlar vardır ki işi gücü gam, keder yaratmaktır. Benim istemediğim işte bu hâldir. Gamı, kederi ben aramam, rûhuma dâvet etmem. Onlar kendiliklerinden geldikleri zaman da rûhuma ben meserreti, şetâreti dâvet ederim. Gecenin karanlıkları güneşten kaçtığı gibi, gamlar ve kederler de meserretten kaçarlar. O hâlde meserret insana nereden gelir? Bu kadar gam ve keder arasında meserret nasıl doğar? Meserret insana Allāh'a ve mefkûreye Īmândan gelir. Allāh'a Īmân birçok gamları kaçırdığı gibi, mefkûreye Īmân da birçok kederleri dağıtır. İnsanda sabır ve metânet bu sûretle hâsıl olur. Mektubu doldurmak için bu sözleri yazıp duruyorum. Maksadım rûhumu size anlatmaktır. Bilmem anlatabiliyor muyum? Ayrılık, gittikçe tehammül olunmaz bir şekil almaktadır. Bununla berâber yine kedere mağlûp olmamak lâzım. İşte rûhtaki bu iki zıd hâleti, keder ve sabır hâletlerini

te'lif etmek îcâbediyor. İnsan hem kederliyim, hem de sabırlıyım dediği zaman, sözleri biribirinin zıddı olmaz. Belki bunlar dâima berâber bulunur. Zâten kederi olmayan bir adamın sabra, tehammüle ne ihtiyâcı var. Herkes sabır ve tehammülünü bir fikre, bir duyguya, yâhut bir îmâna istinâd ettiriyor. Âile mefkûresi de bir mefkûredir. Ben de yurdumla berâber yuvamı düşünüyorum. Şimdi Türkân annesine ne söylüyor? Hürriyet hangi dersi okuyor? Seniha annesine nasıl tesellîler veriyor? Hep bunları düşünüyorum. Yakında kavuşmak ümîdiyle kendime tesellî veririm. Allāh'ın kurtarıcı olduğuna îmânım var. İşte benim rûhum bu hâldedir. Hayatım keder ırmağıyle, sabır ırmağının arasında geçiyor. Kardeşime, selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 17 Şubat, 1337 — Polverisyta

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCXCII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 17 Şubat, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Aldığım son tarihli mektuplarınız, 29 Kânunısânî tarihlidir. Bu gün-yarın yeni postayı bekliyoruz. Türkân çokolatayı nasıl sabırsızlıkla beklerse, ben de mektuplarınızı öyle bekliyorum. Ayrılık uzadıkça acısı da şiddetleniyor. Ayrılık zamânı bitmek üzredir; fakat vefâlı dostlar yoktur ki hatırlasınlar. Matbû'at Cem'iyeti muharrirler için çalışıyor; fakat benim de bir muharrir olduğumu hiç hatırına getirmiyor. Bizi de Allāh düşünür. İnsanlar böyledir, ne yapalım? Yakında sulh olacak. Elbet bu mes'ele de hallolur. Hürriyet'in mektupları çok okunaklı. Üslûbu ve imlâsı tamâmıyle yeni imlâ ve üslûp. Nasıl konuşursa öyle yazıyor ve telâffuz ettiği gibi yazıyor. Senin de mektupların gāyet iyi okunuyor. Yaza yaza, elin yazmağa daha iyi alıştı. Hürriyet de

çok yazarsa, artık yazmak kendisine güç gelmiyecek. Türkân da heman söylesin. Onun sözleri toplansa, Nasreddin Hoca'nın kitabı gibi birşey olur. Ben burada mektuplarınızı, sözlerinizi okumakla vakit geçiriyorum. Resimlerinize bakarak hasretli ahlar çekiyorum. İnsan âilesinden uzak düşmek nekadar acı imiş. İnşa'llāh artık ayrılığın biteceği zaman gelmiştir. Bir araya gelsek, yeniden hayata gelmiş gibi olacağız. Gönderdiğiniz gazeteler geliyor. Kitapların geldiğini daha evvel yazmıştım. Onbir lira da geldi. Posta mektupları çabuk geliyor. Gazete göndermeğe hâcet yoktur. Buraya çok gazeteler geliyor. *Yeni Gün*'deki şiiri okudum. Zekeriyâ Bey Amerika'da İngilizce gazetelere makāleler yazıyor. Buraya mektubu da dâima geliyor. Türkân'ın bir resmi şaşkınlık zamânında, bir resmi de hiddet zamânında çıkmış. Tebessümlü bir hâlinde resmini aldırsanız çok iyi olacak. Resimlerde senin ve Hürriyet'in çehreleri de kederli çıkmış. Bakalım, yeni resimler nasıl olacak? Bu mektuba başlarken ince bir kalem kullandım. Sonra kalın bir kalemle yazmağa başladım. Hürriyet hangi kırâ'at kitabını okuyor? Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye ve Hoca Hanımlar'a, Nedim ve Halim Beyler'e selâm. Daha kimler sorup suâl ediyorsa hepsine selâm. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Perşenbe, 17 Şubat, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCXCIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 21 Şubat, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Biri senden, öteki Seniha'dan olmak üzre 4 Şubat tarihli iki mektup aldım. Şibâyoğlu'nun bir mektubu da berâber geldi. Mektuplar ayni zamanda geldiler. Demek ki postalarda bir fark yok. Siz orada mektup alamıyorsunuz. Hâlbuki ben burada

mektuplarınızı her posta alıyorum. Ahvâlimi soruyorsunuz. Sihhatim çok iyidir; fakat sihhatimi muhâfaza etmemi istediğiniz için rüzgârlı havalarda odamdan çıkmıyorum. Kış mevsiminde rüzgârdan hoşlanmam. Odam güneşli olduğu için, orada kitap okumayı gezmeğe tercih ediyorum. Rüzgârlı havalarda vapurlar işlemez. Şehre ya sandalla, yâhut tıramvayla gitmek îcâbeder. Tıramvay arabalarının bâzısı kapalı ise de, bâzısı da açıktır. Açık tıramvaya, yâhut sandala binince üşümemek kābil değil. İşte bundan dolayı rüzgârlı havalarda şehre gitmiyorum. Vaktimi ekseriyâ okumakla geçiriyorum. İlmî kitaplardan bıktığım zaman roman okurum. Zâten şehre de sinema için gidiyorum. Sinema, canlı bir romandır. Roman, yazı hâlinde bir sinemadır. Bunların ikisi de heyecanlı hayatları gösterir. Hayattan, heyecandan uzak düşen adamlar için, bu hayâlî âlemlerde yaşamaktan başka bir teheyyüc hissetmek imkânı yoktur. İnsan romanda, sinemada birtakım mazlûmlar, birtakım da zâlimler görür. Zâten içtimâ'î hayatta zulüm ile adâletin, istibdat ile hürriyetin, kin ile şefkatin çarpışmasından başka ne vardır? Günlerim hep biribirinin aynî olarak geçiyor. Yâni boş, işsiz günler.. İşte bu boş günleri doldurmak için iyi havalarda gezmeğe, fenâ havalarda okumağa ihtiyaç var. Benim nasıl vakit geçirdiğimi soruyorsun. İşte hayatım böyle geçiyor; fakat hiçbir ânda rûhumdan eksilmeyen bir duygu ile bir fikir vardır. Bunlar âile fikriyle hasret duygusudur. Seni, yavrularımızı düşünmediğim, özlemediğim bir sâniyem yoktur. Okurken, gezerken, temâşâ ederken hep sizi görürüm. Kitapta, sinemada, hayâlimde, kalbimde hep sizi görürüm. Ah, bizi niçin ayırdılar? Ne zaman tekrar birleşeceğiz? Ben artık ayrılığa dayanamıyorum. Türkân, babasıyle gezmeğe giden çocuklara gıbte ediyor. Ben de çocuklarını gezmeğe götüren babalara gıbte ediyorum. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Kardeşime selâm. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 21 Şubat, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCXCIV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 21 Şubat, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Bu posta ile senden ve annenden 4 Şubat tarihli iki mektup aldım. Bir mektup da Şibâyoğlu'ndan geldi. Ben sizin mektuplarınızı her hafta alıyorum. Siz benim mektuplarımı muntazaman almıyorsunuz. Ahvâlimi soruyorsunuz. Sihhatim çok iyidir. Kendimi sıkmıyorum. Her nekadar ayrılık acıları tehammül edilemez bir dereceye gelmişse de yine sabır ve tesellî çâreleri bularak rûhumu, kalbimi oyalamaktayım. Maddî ve mânevî hiçbir sıkıntım yoktur. Âilesinden uzak düşmüş bir esirin, sevgililerinden ayrılmış bir hassas kalbin nekadar rahat olması mümkünse, o kadar rahatım. İnsanın çok okumuş, çok düşünmüş, çok duymuş olması da kalbinin hazînesinde büyük bir sermâyesi, büyük bir servetidir. Okumamış bir adam olsaydım, ihtimâl ki âile duygusu bende bu kadar ince, bu kadar derin, bu kadar ateşli olmayacaktı. Böyle olmakla berâber o zaman kendime büyük tesellîler de bulamıyacak, böyle bir ayrılığa tehammül edemiyecektim. Hâlbuki şimdi bende âile hisleri bu kadar şiddetli olduğu hâlde, tesellîler bulmakta o kadar müşkilât çekmiyorum. İnsanın kalbi, çiçekler gibi binbir çeşidi bulunan duyguların bir bahçesidir; fakat bu bahçenin feyizlenmesi için, oraya birçok fikir tohumları ekmek lâzımdır. Rûh bir tarladır ki, fikirler oraya tohum gibi ekilir, duygular orada çiçekler gibi açılır. Bir çiçek tarlasının bahçıvanı, dağ çiçekleri içinde yaşayan bir çobandan daha çok zahmet çeker; fakat, bahçıvanın kendi yetiştirdiği çiçeklerden aldığı zevk, çobanın kır çiçeklerinden aldığı lezzetten daha fazladır. Bunun gibi, rûhunu bir irfan bahçesi hâline getirmiş bir adam da, hasret acılarına karşı daha çok hassastır; fakat; bu acılara tesellî bulmak husûsunda da daha kudretlidir. İnsan tesellîyi dînden, felsefeden, ahlâktan, bedi'îyyattan alır. Bir rûhta bu gibi mânevî hazîneler nekadar çoksa, o rûh, felâketlere karşı da o kadar tehammüllü olur. İşte bundan dolayıdır ki burada hissen en bağrı yanık olduğum hâlde, fikren en çok tesellî sâhibiyim. Annene, amucana selâm. Hürriyet'in,

Türkân'ın, Fatma'nın, gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Şibâyoğlu'na selâm. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Pazartesi, 21 Şubat, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCXCV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 24 Şubat, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Son aldığım mektuplarınız 4 Şubat tarihlidir. Bu gün-yarın yeni posta bekliyorum. Ahvâlimi yazmadığımı söylüyorsun. Bu kadar yazdığım sözler hep ahvâlime dâir değil mi? Sihhatim çok iyidir. Mâneviyyâtıma gelince en mükemmeldir. İnsanların en fenâlarına bile nefret etmiyorum. İnsâniyeti seviyorum. Sevmediğim, insanlardaki fenâlıklardır. İyi bir terbiye, iyi bir içtimâ'î teşkilât bu fenâlıkları kaldırabilir. İnsâniyete böyle bir filosof gözüyle bakıyorum. Rûhum bir yaz semâsı gibi bulutsuz, saftır. İnsanı hasta eden, kin gibi, tama' gibi, hırs gibi, tefâhur gibi ihtiraslardır. Bir rûh bu gibi hastalıklardan âzâde olunca, sekīnet ve sükûnet içinde yaşar. Hiddetli yâhut sıkıntılı adamların sözlerini de dinlemedikten sonra, insan mes'ûdâne vakit geçirebilir. Beni sıkacak bâhusus iki şeydir. Birincisi vatanımın, ikincisi âilemin iztirapta olmasıdır. Bu iki cihetten emīn olduktan sonra, artık benim için hiçbir keder, hiçbir elem olamaz. Benim hâlimi soruyorsun. İşte, ben böyle yaşıyorum: Sâkin, şen bir adam; herkesin iyiliğini ister, kimsenin aleyhinde söz dinlemeği istemez. Dâima hayra dâir, insanların iyiliğine dâir söz söyler. Etrâfındakileri bu hâle uygun görmediği zamanlarda inzivâya çekilir. Kendi âleminde, kendi tatlı hayatını yaşar. Böyle bir adamı gözünüzün önüne getirirseniz, bütün içim ve dışımla beni görmüş olursunuz. İnsanlar, yemek ve içmekteki tatlılıkları çok severler. Hâlbuki rûhânî tatlılıklar daha çok kıymetlidir. Sözlerin, bakışların acısı tatlısı olduğu gibi, fikirlerin, hayâllerin, duyguların da acısı ve tatlısı vardır. Dâima tatlı bir hayat yaşamak insanın

elindedir. Meselâ ben esirim; fakat benim rûhum tamâmıyle hürdür. Ben rûhumun içinde bir cennet yapabilirim. Orada en tatlı saâdeti yaşayabilirim ve mümkün olduğu kadar böyle yaşıyorum. Mümkün olduğu kadar diyorum. Şüphesiz, senden, çocuklarımızdan ayrı bulundukça rûhuma nekadar tatlılık versem fâidesizdir; çünki ayrılık acıları dâima bu tatlılığı bozmaktadır. O hâlde ancak size kavuştuktan sonradır ki rûhum tamâmıyle şen ve mes'ud olabilecektir. Şimdilik mümkün olduğu kadar şen, sıkıntısız yaşamağa çalışıyorum. Kardeşime selâm. Çocukların gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 24 Şubat, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCXCVI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 24 Şubat, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

4 Şubat tarihli mektuplarınızdan sonra, yeni mektup almadım. Bakalım, yeni posta ne zaman gelecek? Mektup alamadığım zamanlar iç gözümle oraya, yuvamıza bakıyorum: Türkân, Hürriyet'in yanında oturmuş. Hürriyet'in elinde kitap, Türkân'ın elinde bebek var. Türkân, niçin babam gelmiyor, diye soruyor. Hürriyet cevap veriyor. Türkân bir türlü esâretin ne demek olduğunu anlamıyor. Zavallı Hürriyet, esâreti nasıl küçük bir çocuğa anlatsın. Hürriyet diyor ki esâret, hürriyetsiz kalmaktır. Türkân diyor: Hayır, Türkân'sız kalmaktır. Bu yavrucakların konuşmasını saatlerce dinlerim. Annen beni düşünür. Sen de annene nasıl tesellî vereceğini düşünürsün. Yemekte, çayda sözleriniz hep bundan ibâret: Ne zaman gelecek? Ben de kendi kendime dâima bu suâli sormaktayım. İç gözümle çehrelerinizi seyrederken, iç kulağımla da sözlerinizi işitirim. Zâten Malta'da bulunan yalnız göğdemdir. Rûhum, kalbim, aklım, fikrim hep oradadır. Zannetmeyiniz ki ben, bulunduğum yerdeki hayatı yaşıyorum. Ben, sizin içinizde yaşıyorum. Benim rûhum

ayrı bir âlemdir. Orada yalnız hürriyet, âzâdelik, istiklâl vardır. Siz hepiniz oradasınız. Hiç kimsenin müsâadesini almadan orada her birinizle ayrı ayrı konuşurum. Sevmek, insanı mes'ud eden yegâne şeydir. Bedbaht o adamdır ki ne sevdiği, ne de seveni var. Bir insanın sevdikleri ve sevenleri varsa, onlardan uzak düşse de gam değil. Onlardan mektup almak bir saâdet olduğu gibi, onları düşünmek de tatlı bir bahtıyârlıktır. Husûsiyle bu ayrılığın bir de kavuşmak hâli vardır. Ah, ayrılıktan sonra birleşmek nekadar tatlıdır! Evvelce berâber yaşarken, bu berâberliğin hiç kıymetini bilmiyordum. Ayrılık, mahrûmiyet, insana saâdetin nerede olduğunu gösteriyor. İnsanı mes'ud edecek yegâne hayat, âile hayatıdır. Yer yüzünün cenneti âile ocağıdır. Benim gece-gündüz hasret çektiğim hep o âile ocağıdır. Gurbete düşen bir kuş nasıl yuvasını özliyerek feryâd ederse, ben de öyle ahlar çekiyorum. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm, sevgili kızım!

Perşenbe, 24 Şubat, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCXCVII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 28 Şubat, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta Sefârethâne tarîkiyle senden, Seniha'dan, Hürriyet'ten 5 ve 6 Şubat tarihli mektuplar aldım. Gönderdiğim dört kartı almışsınız. Bu kartların birinde biraz keyifsizlendiğimi, fakat çabuk geçtiğini yazmıştım. Bundan yine sinirlenmişsiniz. Bana her hâlini yaz dedin. Ben de yazdım. Niçin, ehemmiyetsiz bir keyifsizlikti, geçti dediğime inanmadın? Hani ya her yazdığıma inanacaktın! Sözünü ne çabuk unuttun? Burada kış şiddetlendi, herkes üşüdü. Şiddetli rüzgârlar eser de, insan üşümez mi? Fakat, kara kış lehü'l-hamd geçti. Rüzgârlar kesildi, bulutlar kayboldu. Şimdi güneş büyük bir ocak gibi her tarafı ısındırdı. Ben de artık rahat geziyorum. Rüzgârlı havalarda çıkmıyorum.

Kendine bakmıyorsun, diyorsun. Kendime bakmamak elimde midir? Senin hayâlin, husûsî tabîbim imiş gibi her işime karışıyor: Şunu yiyeceksin, soğukta fanilâları artıracaksın, rüzgârlı havalarda çıkmıyacaksın gibi öğütleriyle dâima bana yol gösteriyor. Hamdolsun kış geçti. Şimdi burası ilkbahardır. Artık kalbin rahat etsin! Soğuk olunca, benim bilhassa mi'deme te'sir eder. Mi'dem gaz yapar. Bunun çâresi de bir müshil içmek, ara-sıra karbonat almaktır. Yazmış olduğum keyifsizlik, işte böyle ehemmiyetsiz birşeydi. Sen yaz diye ısrâr ettiğin için yazdım. Başkalarından bana dâir havâdis istemeniz çok canımı sıkar; çünki başkası benim hâlimi ne bilsin? Bundan dolayıdır ki her hâlimi yazıyorum. Hattâ biraz rahatsız olsam bile yazmakta beis görmüyorum. Buna karşı senin de beyhûde telâşlara düşmemen lâzım gelir. Ehemmiyetli olmasa yazmazdı demişsin, niçin sözüme inanmayıp da böyle vehimlere tâbi' oluyorsun. Sonra kendime bakmam, Türkân'a bakmam diyerek beni müteessir etmeğe çalışıyorsun? Bunlar hep sinirlilikten! Benim vücûdüm sağlam değilmiş. Bu da büsbütün asılsız. Benim rûhum kadar vücûdüm de metânetlidir. Hamdolsun hiçbir hastalık gördüğüm yoktur. İki sene zarfında iki def'a hafif keyifsizlik geçirmişim, bu çok mu? Berâber olduğumuz zamanlarda da, rüzgârlı havalarda evden çıkmadığımı unuttun mu? Hulâsa, o keyifsizlik iki gün sürmedi, geçti. O zamandanberi sihhatim gâyet mükemmeldir. Kardeşime selâm, çocukların gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Pazartesi, 28 Şubat, 1337 — Polverista

Kocan,
Ziya Gökalp

CCCCXCVIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 28 Şubat, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta 5, 6 Şubat tarihli üç mektup aldım. Biri annenden, biri senden, biri de Hürriyet'ten.. Hürriyet, gittikçe daha güzel

yazıyor. Yazısı, imlâsı, sözleri hep güzelleşiyor. Bu sûretle çalışırsa boş geçen zamanlarını ödeyebilecek. Türkân benim için, çokoladan daha tatlı diyormuş. Demek ki zavallı çocuk çokolatayı çok seviyor. Çocuklara şeker yemek çok fâidelidir. Beni severseniz, Türkân'ı çokolatasız bırakmazsınız. Hepiniz de gıdâlarınıza dikkat etmelisiniz. Sizi düşünmemekliğimi söylüyorsunuz. Bilmem ki, sizi de düşünmezsem neyi düşüneceğim ? Kafamın içinde başka fikre yer kalmadı. Hep düşündüğüm sizin istirahatiniz, sıhhatinizdir. Dört kartımı almışsınız. Ehemmiyetsiz bir keyifsizlik geçirdiğimi yazmıştım. Annen, buna büyük bir ehemmiyet vermiş. Yine telâşlara düşmüş. Geçmiş diye yazılan ehemmiyetsiz bir keyifsizliğe, bu kadar ehemmiyet vermek doğru mudur? Başkaları birçok kerreler hastahâneye gittikleri hâlde, ben bir kerre olsun gitmedim. Uzun bir hastalık geçirdiğim kat'iyyen olmadı. İki kerre, ikişer gün sürmek üzre keyifsiz oldum. İki sene zarfında bunu çok mu görüyorsunuz? Burada rüzgârsız havalarda kara kışın bile yazdan farkı yoktur; fakat, rüzgâr esince, bulutlar güneşi kapıyor. O zaman soğuk oluyor. Bu soğuk günlerde odadan dışarı çıkmamak lâzım. Hâlbuki şehre gidip gelirken, tıramvayda rüzgâra tutulmak mümkündür. Bunun için tamâmıyle iyi bir hava görmedikçe şehre de inmiyorum. Ne kadar mümkünse üşümemeğe dikkat ediyorum. Şimdi kış geçti. Artık rüzgârlar da bitti. Soğuk bende nezle yaptığı zaman yalnız mi'dem bozulur. Zâten eski zamanlarda da öyle idi. Bir müshil, biraz perhiz bu mi'de bozukluğunu geçirir. Hâsılı iki sene zarfında yalnız iki kerre keyifsiz olmamı çok görmeyiniz. Bunların ikisi de ikişer gün sürdü. Bu gibi keyifsizliklere hastalık denilmez. Doktorlar vücûdümün en sağlam bir vücut olduğunu söylüyorlar. Sıhhatim cihetinden de, mâneviyyâtım cihetinden de son derece emîn olunuz. Boş yere telâş etmeyiniz. Bâhusus ben keyifsizliği geçtikten sonra yazdım. Yazdıklarıma ayniyle inanmanız lâzım gelir. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm, sevgili kızım!

Pazartesi, 28 Şubat, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCXCIX. KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

Polverista — 28 Şubat, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta 6 Şubat tarihli bir mektubunu aldım. Annenle Seniha'dan da birer mektup aldım. Yazın gittikçe daha güzel okunuyor. Mektup yazmayı zor birşey zannediyordun, demek ki kolaymış. Türkân resmimle konuşmak istiyor. Yakında gelirsem benimle konuşsun. O[1] bana çokolatadan daha tatlı diyor. Ben de ona şekerden daha tatlı diyorum. Keyifsizliğim, iki gün süren ehemmiyetsiz bir soğuk algınlığı idi. Annenin telâşları pek boş yeredir. Sihhatim gāyet iyidir. Havalar da iyileşti. Bu gün güneş neş'eli. Hiç rüzgâr da yok. Bu havada bahçe güzel olur. Bu gün oraya gitmek istiyorum. Âile babası olmasaydım, sihhatime belki kıymet vermezdim; fakat, mâdem ki âilem, yavrularım var, demek ki sihhatim de kıymetlidir. Annen emīn olsun ki, sihhatime çok iyi bakıyorum. Zâten bünyem de kuvvetlidir. Annene, amucana selâmlar, Seniha'nın, Türkân'ın gözlerinden öperim, sevgili kızım[2]!

28 Şubat, 1337, Pazartesi

Baban,
Ziya Gökalp

CCCCC. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 3 Mart, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta mektup almadım. Geçen postada aldığım mektupların tarihi 5, 6 Şubat idi. Sihhatim iyidir. Havalar da iyileşti.

[1] Gökalp dalgınlıkla, *o* yerine *ona* yazmıştır.

[2] Bu satırların yazılmış olduğu kart, diğerlerinden farklı olarak herhangibir tasviri ihtivâ etmiyor; alel'âde bir posta kartıdır. Bu tarihten i'tibâren, Gökalp'in âilesine gönderdiği hiçbir kart elimizde mevcut değildir.

Rüzgârlar kesilince bulutlar da çekildi. Güneş feyizli nurlarını saçmağa başladı. Bahçelerde çiçekler açılmış. Kırlar yeşil. Deniz uslu bir çocuk gibi sâkin. Uslu çocuk dedim de Türkân hatırıma geldi. Nasıl, Türkân uslu mudur, yoksa yaramazlık yapıyor mu? Benim bildiğime göre, Türkân hiç yaramazlık yapmaz. Annesine kahve pişirir, cigara yakar, masal söyler, teselli̇̂ verir. Annesi de ona çokolata verir. Hürriyet'in yazdığı mektuplar çok güzel. Az zamanda çok iyi çalışmış. Bir çocuğun saâdeti, babasının yanında bulunmaktır diye yazıyor. Bu söz beni çok müteessir etti. Bu iki küçük, hep bana dâir konuşurlarmış. Seniha da çabuk gel diye sabırsızlık ediyor. İnşa'llāh gelmemiz yakındır. Ben de sabırsızlandım. Vakit çabuk geçsin diye romanlar okuyorum. Günde bir romanı bitiriyorum Yine vakit çabuk geçmiyor. İyi havâdisler alıyoruz. Bu kerre sulh olacak gibi görünüyor. Ahvâlini yaz diyorsun. Bilmem ki daha ne yazayım. Sihhatim çok iyidir. Sabırsızlıktan başka bir rahatsızlığım yoktur. Ayrılığa artık tehammülüm kalmadı. Tehammülüm kalmadı diyorum amma, yine tehammül ediyorum. Kendimi sıkmamağa çalışıyorum. Sihhatin muhâfazası, sıkılmamakla kā'imdir. İnsanın rûhu sağlam bulundukça, vücûdü de sağlamdır. İnsanı hasta edecek sebepler keder, ye's, sıkıntıdır. Hamdolsun ki bende bunların hiç birisi yoktur. Yâni bunlara dâima galebe çalabilirim. Galebe çalınan bir keder, keder değildir. Dağıtılan bir merak, merak olmadığı gibi.. Hulâsa ben sihhat ve istirahatteyim. Beni memnûn etmek istersen, kendine ve çocuklarımıza bak. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 2 Mart 1338[1] — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

[1] Gökalp, bu mektubunun yazıldığı yılı gösteren tarihi, dalgınlıkla *1337* yerine *1338* olarak kaydetmiştir; mektubun gününde de bir yanlışlık vardır: 2 Mart Perşenbe değil, Çarşamba'ya rastlar; Perşenbe'yi doğru kabûl ettiğimiz takdirde mektubun 3 Mart'ta yazılmış olması gerekir. Mektuplarını hemen dâima Pazartesi ve Perşenbe günleri yazdığını gözönüne alarak, en yakın bir ihtimâlle, bu mektubun 3 Mart 1337'de ve Perşenbe günü yazıldığını söyleyebiliriz. Müteâkip mektup da, bu hatâyı az-çok düzeltmektedir.

CCCCCI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 3 Mart, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Bu postada mektup çıkmadı. Geçen postada aldığım mektuplar, 5, 6 Şubat tarihli idi. Senin ve Hürriyet'in mektuplarında tarih vardı. Annenin mektubunda tarih yoktu. Mektuplarda tarihe dikkat etmek çok lâzımdır. Bilhassa gazete ile mektupta tarihin büyük bir ehemmiyeti vardır. İnsan bir kitabı tarihi mâlûm olmasa da okur; fakat, eski bir gazeteyi okumaz; çünki eski bir gazetedeki havâdislerin vakti artık geçmiştir. Bunun gibi, insan tarihsiz olan bir gazeteden de birşey anlayamaz; çünki içindeki havâdislerin hangi zamâna âit olduğunu bilmez. Mektup da böyledir. Tarihsiz bir mektup, meselâ sihhat haberini getirdi; bu mektubun ne zaman yazıldığı bilinmediği için, sihhat haberinin hangi zamâna âit olduğu bilinemez. Mektup üç ay evvel yazılmışsa, sihhat haberinin ehemmiyeti kalmaz; çünki üç aydanberi sihhate dâir bir haber alınmamış oluyor. Tarihsiz bir mektubun, üç ay evvel yazılmamış olduğunu kestirmek de mümkün değildir. Hâsılı mektupları telâşsız, tarihli yazsanız çok iyi olur. İki gün keyifsizlik geçirdiğimi yazmakla, neden bu kadar telâşa düştünüz. Geçmiş olduğunu yazdığım bir keyifsizlikten dolayı, bu kadar merak etmenize lüzum var mıydı? Niçin, iki gün keyifsiz oldum dediğime inanıyorsunuz da, keyifsizliği geçirdim dediğime inanmıyorsunuz? Artık bu bahsi kapayalım; çünki canımı sıkıyor. Mi'de bozukluğu, okuyan bir adam için tabi'îdir. İki senede, iki def'a soğuktan mi'dem bozuldu; fakat her ikisi de birer müshille geçti. Emîn olunuz ki sizin istediğinizden ziyâde sihhatime bakıyorum. Size fâideli olabilmek için, sihhatte olmam lâzımdır. Şefkatli bir baba, bir âile reisi başka türlü hareket edemez. Annene, amucana selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın,

Fatma'nın, Şeref'in Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e de selâm ederim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Perşenbe, 2 Mart[1], 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCCII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 7 Mart, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta mektup almadım. Tatlı sözlerinizi okumak saâdetine nâil olmadım. Kim bilir, yine Türkân'ın nekadar tuhaflıkları var? Yazdığınız mektupları alsaydım, Türkân yine ne söylemiş, ne yapmış, hepsinden haberdâr olacaktım. Yine Hürriyet'in güzel el yazısını görecektim. Yine Seniha'nın neler düşündüğünü anlayacaktım; fakat, ne yapayım ki zâlim posta sizin mektuplarınızı getirmedi. Kış gitti, ilkbahar geldi. Kırlar yeşil çimenlerle, bahçeler güzel çiçeklerle donandı. Ada güzelleşmeğe başladı; fakat ne yapayım ki sizin mektuplarınız gelmedi. Dün posta ile birçok kitaplar, gazeteler geldi, bâzılarına mektuplar da geldi; fakat ne yapayım ki sizin mektuplarınız gelmedi. Şüphesiz, siz beni unutmadınız. Mektup göndermeyi ihmâl etmediniz. Her vakit gibi mektuplarınızı vaktiyle postaya verdiniz; fakat ne yapayım ki mektuplarınız gelmedi. Ben sizin mektuplarınızı, bir müddettir alamıyorum. Acebâ siz benim mektuplarımı alabiliyor musunuz? Mektuplarımı almadıysanız, şimdi siz de benim gibi meraktasınız; fakat, bu meraklar beyhûdedir. Artık meraktan vaz geçmeli! Benim sihhatim çok iyidir. Bundan kat'iyyen emīn olmalısınız. Beni en ziyâde endīşeye düşüren, sizin meraklarınızdır. Mektuplar böyle gecikmeye başlayınca nasıl sab-

[1] Gökalp, bu mektubunun yazıldığı günü dalgınlıkla, *Çarşanba* yerine, *Perşenbe* olarak kaydetmiştir; aksi takdirde, mektubun 3 Mart tarihini taşıması gerektir. Mektuplarını hemen dâima Pazartesi ve Perşenbe günleri yazdığı düşünülünce, günü doğru kaydettiği, fakat *3 Mart* yerine *2 Mart* yazmış olduğu, hakīkate daha yakın bir ihtimâldir.

redeceksiniz? Ben mektup almadığım zaman, Allāh'a tevekkül ediyorum. Kendimi endîşeden, meraktan bu sûretle kurtarıyorum. İnsan Allāh'a güvenmese, bir ân kalbi rahat edebilir mi? Siz de benim gibi yaparsanız endîşeden, meraktan kurtulursunuz. Mektup gelmediği zaman bilmelisiniz ki, mektuplarım postadadır. Zavallı mektuplarım size sihhatim haberini getirmek için acele ediyorlarsa da, posta onların yakasını bırakmıyor. Son aldığım mektuplar 5, 6 Şubat tarihlidir. Bu gün 7 Mart.. Demek ki bir ayı mütecâvizdir ki sizden hiçbir habere mâlik değilim; kim bilir siz de ne zamandanberi benden habersizsiniz. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm ederim, sevgili zevcem!

Pazartesi, 7 Mart, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCCIII. Kızım Seniha Hanım'a

Polverista — 7 Mart, 1921

Sevgili Kızım,

Bu hafta mektup almadım. 6 Şubat tarihli mektuptan sonra hiç mektup gelmedi. Başkaları postadan mektup alıyorlar. Sihhatim çok iyidir. Sulh olmak üzredir. Bu sabah hava mağmum. Ben de mektup almadığım için mahzun.. Bununla berâber okumağa dalarak kederimi unutuyorum. Allāh'a tevekkül ederek kendimi avutuyorum. Tılısımlı hazînelere hırsız dokunamadığı gibi, dîndâr ve mefkûreli rûhlara da keder yanaşamaz. Ben felâketler içinde kedersiz yaşamağa alışkınım. Mektup alamamak, benim için en büyük felâkettir. İşte bu gün buna da tehammül edebiliyorum. Ne çâre? Sihhatimi bozmamak için, kedersiz yaşamak lâzım. Endîşe, merak... Bunlar sinir za'fından hâsıl olur. Allāh'a güvenen bir adam, bu hastalıklardan âzâde yaşar. Bilmem, bu sözlerim size te'sir edebiliyor mu? Ben istiyorum ki, siz de mektup alamadığınız zamanlarda beyhûde endîşelere,

meraklara düşmiyesiniz. Mektup alamadık diye sinirlenmek, meraklara düşmek hiç de iyi değildir. Bilseniz ki sizin orada sinirlenmeniz, beni de burada sinirlendiriyor, belki artık sinirlenmemeğe çalışırsınız. Artık bu esâretin nihâyet bulacağı zaman yaklaştı. Sulhe dâir iyi haberler geliyor. Yakında gelmemiz kuvvetle me'mûldür. Türkân yine neler söylüyor, ne tuhaflıklar yapıyor? Zavallı çocuk, babasını görünce nekadar sevinecek? Hürriyet'in güzel mektuplarını bekliyorum. Birkaç ayda okumayı da, yazmayı da öğrendi. Bu merakla çalışırsa, evvelleri dediği gibi bir şâir, yâhut âlim olabilecek. Benim burada işim, gücüm sizi düşünmektir. Ayrılık beni büsbütün âileme, çocuklarıma bağladı. Evvelce daha ziyâde fikir hayatı yaşıyordum. Şimdi kalb hayatı yaşıyorum. Kalbim, sevgililerimin gizli bahçesidir. Gözlerimi kapayınca onların bu bahçede dolaştığını, konuştuğunu görürüm. Gâh resimlerinize, gâh kalbimdeki hayâllerinize bakarak, hepinizle ayrı ayrı konuşurum. Bilmem, sözlerimi işitiyor musunuz? Anneniz işittiğini yazıyor. Yine şiir ve hayâl âlemine daldım. İnşa'llāh yakında gerçekten birleşiriz. Annene, kardeşime selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye, Hoca Hanımlar'a, Nedim Bey'e selâm İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a ızmarladım, sevgili kızım!

Pazartesi, 7 Mart, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCCIV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 10 Mart, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta senden 14 Kânunısânî tarihli eski bir mektupla, senden, Seniha ve Hürriyet'ten 19 Şubat tarihli birer mektup aldım. Mektuplar geç geliyor. Birçoklarına İtalya postasıyle mektup geliyor. Türkân beni görünce tanıyacağını zannediyor. Demek ki zihninde bir baba hayâli resmetmiş. O hayâli zihninde

görüyor. Bu sûretle, görmeden nasıl babam olur, demesi de doğrudur. Bir çocuk görmediği babasına mutlakā zihninde bir şekil, bir sûret verir. Kim bilir, Türkân benim çehremi nasıl görüyor? Çocuk kendini sevenleri gözlerinden tanır. Göz lisânı, söz lisânından mânaca daha zengindir. Hürriyet de Selânik'e gelirken Türkân kadardı. O beni görür görmez tanıdı. Kucağımda, tanır bir gözle yüzüme bakıyordu. Çocuklar ilk gördükleri insanlara karşı çekingen, vahşî olurlar. Hürriyet beni eskidenberi tanıyormuş gibi —Diyâribekir tâbirince— bana yavuktu. İhtimâl ki babası olduğumu gözlerimden anlamıştı. Çocukluk başka bir âlemdir. İnsanlar büyüyünce, o zamânın duygularını unuturlar. Ben, yazdığım çocuk şiirleri de gösterir ki o hayattan hiçbir zaman çıkamıyorum. Çocukluğumda amucamın kızını da böyle hasretle beklerdim. O da Malatya'dan gelirken şimdiki Türkân kadardı. Çocukken perî masallarını çok severdim. Şimdi de işim gücüm roman okumaktır. İlmî kitaplardan sıkılıyorum. İlim ile uğraşırken, zihin bir taraftan mantıkın, bir taraftan da vâkı'aların ve tecrübelerin esâreti altında kalır. Bu maddî esâret içinde, bir de zihnî esirlik çekmeğe tehammül edilemez. Roman ise, muhayyelenin serbest mahsûlü olduğu için, rûha bir hürriyet dünyası gibi görünür. Orada insan, hayâlî mahlûklar arasında bir seyyah gibi dolaşır. Odasından çıkmadan seyahat etmek de bir zevktir. Sıhhatim çok iyidir. Bu cihetten kat'iyyen emīn olunuz. Hürriyet'in mektupları çok hoşuma gidiyor. Her hafta yazsın. Seniha da gittikçe daha güzel yazıyor. Türkân da bana gizlice mektup yazıyor; çay içerken mektup gelmiyecek dediği için zavallıyı yere devirmişsin. "Babacığım, gel ki beni döğmesinler" diye yalvarıyor. Hiç melek döğülür mü? Kardeşime selâm. Seniha'nın Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 10 Mart, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCCV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 10 Mart, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta senden, annenden ve Hürriyet'ten 19 Şubat tarihli birer mektup aldım. Annenden 14 Kânunısânî tarihli eski bir mektup da geldi. Bu mektupları okuyunca, tarihleri o kadar yeni olmamakla berâber yine çok müsterih oldum. Başkaları yeni tarihli mektuplar alıyorlar, ben alamıyorum. Sihhatimden dolayı merâk etmeniz beyhûdedir. Geçmiş, ehemmiyetsiz bir keyifsizliği yazdım diye, bu kadar telâş etmeğe lüzum yoktur. Her hafta dört büyük mektup yazıyorum. Bunları doldurmak için çok söz lâzım. Hâlbuki iki senedenberi yaza yaza bütün sözler bitti. Bâzan mektup doldurmak için işte bu keyifsizlik haberi gibi münâsebetsiz şeyler de yazıyorum. Ben zannediyordum ki, geçti dediğime inanacaksınız. Hâlbuki siz bir haberin fenâ cihetine inanıyorsunuz da, iyi cihetine inanmıyorsunuz. Size merak olmasın diye, ben yalan yazacak değilim a! Hem durup dururken neden hasta olayım? Buranın havası iyi. Çalışmıyorum, iş arkasında koşmuyorum ki yorulup da hastalanayım? Rüzgârlı, soğuk havalarda odadan çıkmamak elimdedir. Sabahları yumurta içmekte devam ediyorum; çünki yumurta bence en iyi gıdâdır. Burada mandalina, portakal, elma, armud gibi yemişler de çok ucuz.. Tâze yemişler de bana iyi gelir. Yemeklerimiz de iyidir. Hâsılı her sûretle sihhatimi muhâfazaya çalışıyorum. Sıkıntıya gelince, onu hiç yanıma yaklaştırmıyorum. Sükûnet ve sekînet içinde, müsterihâne bir ömür geçiriyorum. Biliyorum ki bu kara günlerin bir sonu vardır ve bu son yaklaşmıştır. Müsterihâne bu iyi sonu, esâretin hitâmını bekliyorum. O hâlde, niçin beyhûde kendimi sıkayım? Niçin sihhatime bakmıyayım? Bana bir keyifsizlik gelirse, mi'deden geliyor. Bunun da hıfzi's-sihhası kolay; çünki hazmı güç şeyler yememek eldedir. Daha doğrusu beni ancak mânevî te'sirler hasta edebilir; çünki bir sıkıntım olursa sinirlerime te'sir eder. Sinirlerim de mi'deme te'sir eder. Her hafta mektubunuzu alırsam ve mektuplarınız dâima iyi haberler getirirse, keyifsizlik hiç yanıma yaklaşamaz. Benim hıf-

zi's-sihham, sinirlerimi iyi idâre etmekten ibârettir. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Perşenbe, 10 Mart, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCCVI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 14 Mart, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

19 Şubat tarihli mektuplarınızın geldiğini yazmıştım. Bunlardan sonra yeni mektup almadım. Dün şehre gittim. Biraz da şehrin bahçesinde dolaştım. İyi havalarda gezinti güzel oluyor. Sihhatim çok iyidir. Ayrılıktan başka kederim yoktur. İki senedenberi vücutce hiç değişmedim; çünki hiç yorulmadım, üzülmedim. Yalnız rûhum daha çok sâkinleşti. Eskiden tek başıma kalıp da düşünmeme imkân yoktu. İşlerim, derslerim kafamı dinlendirmeme mâni'di. Hâlbuki şimdi istediğim kadar yalnız kalabilirim. Saatlerce düşündüğüm, yâhut hayâle daldığım çoktur. Sen bana, düşünme diye yazıyorsun. Hâlbuki benim düşünüşlerim zararlı değildir. Ben düşündükçe sinirlerime sükûnet gelir. Vehimler, endîşeler, merâklar benim düşünüşlerimin arasına katılamaz. Bil'akis, bir merâkım, bir endîşem olduğu zaman, onları düşünmekle def'ederim. Benim için düşünmek, kafamdaki fikirleri intizâma sokmaktır. Bâzı adam düşündükçe zihni karışır. Bunlar için düşünmek muzirdir. Hâlbuki kendisine mahsus bir mantıkı, kendisine mahsus düşünüş usûlleri bulunan bir adam, düşünmekten hiçbir zarar görmez. Bil'âkis fâide görür. Ayrı bulunduğum iki sene zarfında, benim hayatım yalnız düşünmekten ibâret kaldı. Bundan dolayıdır ki vücutce ihtiyarlamadım. Yalnız fikirce daha pişkin oldum. Türkân'ın sözleri beni tuhaflığıyle eğlendiriyor. Yalnız, bu zavallı çocuğun babasını bu kadar araması, kalbimdeki tehassür ateşini körüklüyor. Hürriyet'in de yanık tezallûmları kalbimi dağlıyor. Seniha da, sen de ay-

rılıktan şikâyet ediyorsunuz. Ah, bu ayrılık! Daha nekadar sürecek? Hürriyet'in mektupları çok güzel! Bakalım, Türkân ne zaman okumaya başlayacak? Yakında gelmemiz me'mûldür. Ben gelince göreceksin ki benim sihhatim için ettiğin meraklar hep boşuna imiş. Ömrüm istirahat içinde geçtiği için, beni belki biraz tenbelleşmiş bulacaksın. Biraz şişmanlamış göreceksin. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın, gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye, Hoca Hanımlar'a selâm. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili zevcem!

Pazartesi, 14 Mart, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCCVII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 14 Mart, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Bu sabah erkenden kalktım; çünki posta günüdür. Annene, sana mektup yazmak lâzım. Kalemi elime alınca, iki senelik esâret hayatım gözümün önünden bir sinema şeridi gibi geçmeğe başladı. Vapurumuz hareket ettiği zaman seni sinirli, telâşlı bırakmıştım. Sen sandalla sâhile dönerken biz de vapurla harekete hazırlanıyorduk. Ben bu ânda nereye gideceğimi düşünmüyordum. Sizin bu darbeye nasıl tehammül edeceğinizi düşünüyordum. Annenin heyecanları, Hürriyet'in sessiz kederleri gözümün önünde idi. Zavallı Türkân'ın, bu mağmum çehreler karşısında şaşırıp kaldığını görür gibi oluyordum. İşte bu hâl ile Limni'ye kadar geldik. Orada onikimiz Mondros'a çıktık. Size daha yakın olmak dolayısiyle, orada kalmaktan memnûn olmuştum. Biribirimizi göremedikten sonra, aradaki mesâfenin uzun yâhut kısa olmasında ne fark var? Fakat, gönül yakın olmaktan daha ziyâde hoşlanıyor. Bundan başka mektuplarımız daha çabuk gidip geliyordu. Malta'ya gelince mesâfece daha çok uzaklaşmış bulundum. Mektuplarınızı daha geç almaya başladım. Burada birkaç kerre yer

değiştirdik. Bir müddet Polverista kışlasında oturduk. Sonra Eskiverdala'ya gittik. Orada harb esirlerini yolcu ettikten sonra, Yeniverdala'ya geldik. En sonra tekrar Polverista'da karâr kıldık. Bu mevkı'lerde sırasiyle geçen iki senelik ömrümü gözümün önünden geçiriyorum. Ben bu iki seneyi gerçekten yaşadım mı, diye kendi kendime soruyorum; çünki sizden ayrı geçen bu kara günler bana kederli bir ru'yâdan farksız görünüyor. Bence yaşamak, âilemin içinde bulunmaktır. Dünya cenneti dedikleri, âile hayatından başka birşey değildir. İki senedir ki, ben bu dünya cennetinden uzak bulunuyorum. İki senedir ki, hasretle, iştiyakla vakit geçirdim. Bu geçen zamâna ömür denilebilir mi? Bu, ömrümün çalınmış, gasbolunmuş bir parçası değil mi? Şimdi bir de kavuşmamız gününü düşünüyorum. Ah, o gün ne saâdetli bir bayram olacak? Cennete tekrar kavuşmak ne tatlı şey! İşte bu sabah kalemi elime alınca, hep bu fikirler hatırımdan geçti. Bunları yazınca bu mektup meydana geldi. İtalya postasıyle yalnız bir mektubunuzu aldım. Hâlbuki başkaları her hafta alıyorlar. Annene, amucana selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Pazartesi, 14 Mart, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCCVIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 17 Mart, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Son aldığım 19 Şubat tarihli mektuplarınızdan sonra, mektup almadım. Yeni postayı bekliyorum. Her sabah yataktan başımı kaldırınca çocuklarımızın resimlerini görürüm. Bu sabah yine mektup yazmak üzre erken kalktım; resimlere bakarak bu mektubu yazıyorum. Bu hicrân içinde gönlüme merhem olan mektuplarınızla, bu resimlerdir. Mektuplarınız geç gelmeğe başladı. İnsan âilesinden haber almadan nasıl yaşayabilir? Bir tek

insan, içtimâ'î bir mahlûk değildir. İçtimâ'î mevcutlar millet, şehir, köy, aşiret, âile gibi zümrelerdir. Bunların en küçüğü âiledir ki, diğerlerinin de temelidir. Allāh, Âdem ile Havva'yı ve yavrularını bir *âile* olarak yarattı. Demek ki bütün insâniyet bir âileden üredi. Bir kimseyi âilesinden ayırmak, kalbi sīneden, canı ciğerden ayırmak gibidir. Âdem Aleyhi's-Selâm'ın cennetten koğulması, âilesinden uzak düşmesi demektir. Ah, insanlar ilk babalarındanberi dâima bu felâkete mi uğrayacaklardır? Filhakī-ka, bâzı kimseler vardır ki, âilenin kıymetini bilmezler. Âile hayatından uzak yaşamayı severler. Bunlar için, belki, âilesinden uzak düşmek cezâsı muhık olabilir; fakat, âile hayatına dīndârâne bir aşk ile merbut bulunanları âilesinden ayırmak, en acı bir zulümdür. Vaktiyle Fransa'da filosof bir meb'us Meclis'e şöyle bir teklifte bulunmuştur: "Bir adam nefyedilecekse, âilesiyle berâber nefyedilsin". Bu filosofun maksadı, âileye iztirap çektirmek değildi. Biliyordu ki, âileden bir ferd ayrılınca, bütün âile perīşan olur. Âileye lâyık olduğu mevkı'i vermeyen bir medeniyet, medeniyet değildir. Âileyi mukaddes tanımayan kānunlara, kānun dememelidir. Bir milleti adâlete mazhar etmek için, vilâyetlere, kazâlara, nâhiyelere adâlet sokmak kâfî değildir. Adâlet, intizam, refah âileden başlamalıdır. Âile kānunu bütün kānunların başıdır; her millet islâhata ondan başlamalıdır. İşte ben âile hasretkeşi, âile dertlisi hep böyle âile içtimâ'iyyâtına dâir fikirlerle meşgûlüm. Sıhhatim çok iyidir. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 17 Mart, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCCIX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 17 Mart, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta mektup almadım. Hâlbuki başkaları alıyorlar. Mektup almayınca nekadar müteessir olacağımı elbette bilirsin.

Mektup göndermek için bâzan gayretleniyorsunuz; fakat, sonra vaz geçiyorsunuz. Türkân yazmak bilseydi, kuşlarla olsun gönderirdi. Hürriyet, az zamanda kâtip oldu. Bakalım ne zaman şâir ve âlim olacak? Sen de âile müdürlüğü yapıyorsun. Annen de meraklarla, endīşelerle meşgûl. . Ya ben burada ne yapıyorum? Sizi düşünmekten başka bir işim yoktur. Hamdolsun sıhhatim çok iyidir; fakat ayrılık acılarıyle muztaribim. Ne zaman aranıza katılacağım diye düşünüp duruyorum. Âileme kavuşmak, bana yeniden hayata gelmek gibi görünüyor; çünki ikibuçuk senedenberi geçirdiğim hayat, içtimâ'î bir ölüm demektir. Bununla berâber sıkılmamağa gayret ediyorum. Şen, şâtır bir adam gibi yaşıyorum. Elbette kalbim gülemiyor; fakat yüzüm gülüyor. Kalbim de, hiç olmazsa sekīnet ve sükûnet içindedir. Kendi kendimi avutuyorum. Ne vakit olsa, birgün sulh olacağını biliyorum. Sabır, sabır, sabır! Şimdilik bundan başka çâremiz yok. Burada serbestliğimizi artıracaklarmış. Biz ise, büsbütün yakamızı bırakmalarını istiyoruz. Cehennem içinde cennet hayatı nekadar mümkünse, esâret içinde serbestlik de o kadar mümkündür. Milletlerin hakkı istiklâl, ferdlerin hakkı hürriyettir. Bunlara mugāyir olan her şey zulümdür. Zulüm devam edemez; çünki Allāh onun düşmanıdır. Birgün gelecek ki, yalnız adâlet hükümrân olacak. Ben gözlerimi kapadığım zaman, hep o günü görürüm. O günün zafer şarkıları şimdiden dalgalanmaktadır; fakat, bu sesleri ben ancak kulaklarımı tıkadığım zaman işitirim. İnsanların mefkûresi ne ise, encâmı da odur. Milletlerin gāyesi ne ise, âkıbeti de odur. Allāh bir mi'mardır ki hilkat binâlarını, tarih yapılarını rûhlardaki plânlara göre inşâ eder. *Kader*, rûhlarda yazılı olan mefkûrelerdir. *Kazâ*'nın vazifesi onları icrâ etmektir. Hulâsa, er-geç hak yerini bulacak. Haksızlık ortadan kalkacak. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Perşenbe, 17 Mart, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCCX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 21 Mart, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Mektup yazmak için sabah erken kalktım. Sünbülî bir hava.. Havayı hafif bulutlar kuşatmış. Artık kış geçtiği için buluttan, rüzgârdan endîşem yok. Bu gün şehre çıkmak istiyorum. Yağmur yağarsa çıkmıyacağım. Nasîhatini tutarak sıhhatime i'tinâ ediyorum. Mektuptan, postadan hiç bahsetmiyeceğim; çünki postalar geliyor, bana mektup çıkmıyor; fakat ben yine mektuplarımı yazmaktan geri kalmıyorum. Yarım bir sulh oldu. Esirlerin yarısı şimdi bırakılacak, yarısı da tam sulhe kadar kalacak. Tam sulh de yakın olmalı. İsimlerin listesi gelmedi. İnşa'llāh ben de şimdiden hür olanlar arasında bulunacağım. Ayrılık çok acıdır. Kavuşmak ümîdidir ki, ayrılığa tehammül ettiriyor. Vaktimi hep okumakla geçiriyorum; fakat ciddî şeyler okuyamıyorum. Bilhassa romanlarla kendimi meşgûl ediyorum. Dışarı çıktığım zaman da kütüphâneye ve sinemaya gidiyorum. Bu hayatsızlık içinde roman ve sinema, bana hayat sahneleri arzediyor. Sıhhatim çok iyidir. Bir hastalığım olmadığı gibi, hiçbir rahatsızlığım da yoktur. Ayrılık olmasa, hiçbir gamım, kederim yoktur. Ne hâcet, geldiğim zaman sıhhatce hiç kaybetmediğimi, belki kazanmış olduğumu göreceksiniz. Türkân ne yapıyor? Sözlerini, işlerini yaza yaza, zihnimi bu melek çocuğa bağladınız. Sevimli tuhaflıkları dâima gözümün önünde. Ah, yalnız o mu? Hepinizin hayâlleri kalbimde dâima hazır bulunuyor. Hürriyet kitap okuyor, Seniha ev işleriyle meşgûl.. Sen ise düşünüp duruyorsun. Ben de okumadığım zamanlar düşünüyorum. Hattâ okurken de zihnimin yarısı sizlerle meşgûl... İnşa'lāh kavuşmamız yakındır. İhtimâl ki bu gün, yâhut yarın posta gelir. Belki bana da mektup çıkar. Mektuplarınızı alırsam çok sevineceğim. Şimdilik Allāh'a ısmarladık. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. İkbal'e de selâm. Beni hatırlayıp soranlara da selâm, sevgili zevcem!

Pazartesi, 21 Mart, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCCXI. Kızım Seniha Hanım'a

Polverista — 21 Mart, 1921

Sevgili Kızım,

Mektup almadığım için, söze nasıl başlayacağımı bilmiyorum. 19 Şubat tarihli mektuplarınızdan sonra, mektup almadım. İki haftadanberi rûhum karanlıktır; fakat bu mektup sözleriyle sizi sıkmakta bir mâna yoktur. Başka bahse geçelim. Sulh umduğumuz gibi, tam bir sulh olmadı. Yarım bir sulh hâlinde kaldı. Tam sulh, iki ay sonra toplanacak olan Konferans'ta olacak. Esirlerin şimdi yarısını bırakıyorlar. Yarısını da tam sulhten sonra verecekler. Ben de birinci kısımdan olduğumu ümîd ediyorum. Listeler gelmediği için, henüz kat'î olarak birşey bilmiyorum. Bakalım, Allāh ne gösterir? Türkân'ın tatlı sözleri dâima zihnimdedir. Hürriyet'in mektuplarını da lezzetle okuyorum. Hepinizi ayrı ayrı göreceğim gelmiştir. Aklım, fikrim, rûhum hep âilemdedir. Dünyada en tatlı muhīt, âile muhītidir. Âileden uzak geçen hayat, en tatsız hayattır. Mektuplarınızda dâima, nasıl yaşadığımı soruyorsunuz. Hâlbuki bütün mektuplarımda nasıl yaşadığımı yazıyorum. Sihhatce çok iyiyim. Ayrılıktan başka hiçbir sıkıntım yoktur; fakat ayrılığa gelince, bu, dünyanın en büyük sıkıntısıdır. Böyle bir azâbı bulunan bir adama, zâten başka bir sıkıntı da fazla olur. Havalar güzelleşti. Artık soğuk yok.. Bu gün hava bulutlu ise de, kışa dâir hiçbir alâmet yok. Yağmurlu bir ilkbahar. Biraz sonra büsbütün havanın açılması da me'mûl. Hava açılırsa gezmeğe çıkacağım. Açılmadığı takdirde, elimdeki romanı okuyacağım. Çocukluğumda çok roman okurdum. Şimdi de işsizlikten onunla meşgûl oluyorum. Ciddî şeylerle uğraşmağa rûhumun tehammülü yok. Zâten ilmî kitapların da yenileri yok ki okuyayım. Harbtenberi Avrupa'da bir ilim buhrânı var. Kitapların tab'ı çok masraflı oluyor. Bundan dolayı az satılan kitapları tab'etmiyorlar. Kitaçıplar da tüccarlar gibi düşünüyor. İlim âlemi, bundan çok zarar görecek. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in,

Beyhan'ın gözlerinden öperim. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Pazartesi, 21 Mart, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCCXII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 24 Mart, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta da mektup almadım. 19 Şubat tarihli mektuplarınızdan sonra, mektup gelmedi. Sizin muntazaman mektup yazdığınızı biliyorum. İhtimâl ki benim mektuplarımı da siz alamıyorsunuz. Mektupsuz kalınca, nekadar meraklanacağınızı biliyorum; çünki o acıyı kendim de çekiyorum. Sihhatim çok iyidir. Havalar da iyileşti. Şimdi burası yaz gibi. Gelecek adamların listesi henüz gelmedi. Belki bu mektubum elinize gelinceye kadar oranın gazeteleri neşreder. Burada beş-on kişiden ma'dâ kimsenin ismi mâlûm değildir. Mektup almadığım için, Türkân neler söylüyor, minimini zekâsıyle yine ne fikirler īcâdediyor, bunları bilmiyorum. Bu çocuğun sözlerinin bana te'sir etmesi, henüz babasını görmediği hâlde benimle bu kadar meşgûl olmasıdır. Resimleri de, rûhunun heyecanlı olduğunu gösteriyor. İlk resmi iki sene evveline âit olduğu için, bir yaşında olduğu zamanki hâlini gösteriyor. Yüzü şaşkın bir hâl almış. İkinci resmi ise, hiddetli bir çehre gösteriyor. Her gün bu resimlere bakıyorum. Mektubunuz gelmemeye başlayalı resimlerden başka bir tesellîm yok. Bununla berâber her gün yine postayı dört gözle bekliyorum. Bu gün yine bekliyorum. Yarın yine bekliyeceğim. Bir taraftan kavuşmak ümīdi, bir taraftan mektup almak ümīdi: İşte bu ümīdlerle oyalanıp duruyorum. Mektuplarınızı aldığım dakīkada bütün kederlerim zâil olacak. Rûhum büyük bir meserret içinde kalacak. Oraya gelmek haberi gelince, tabi'î daha çok sevineceğim. Hürriyet yazısını tabi'î daha çok güzelleştirmiştir. Bir elifbâ okumakla, bu kadar okunaklı mektup yazmak hayrete şâyandır.

Seniha'nın da babasına mektup yazmak, annesine, kardeşlerine annelik etmek, hâsılı âilemizin âdeta reisi olmak gibi bir fazîlet göstermesi, beni çok memnûn ediyor. Kim bilir, zavallı çocuk sana tesellî vermek için nekadar zahmet çekiyor? Kalbim hepinizin muhabbetlerinizle dolu, rûhum iştiyaklar, tehassürlerle coşkun olduğu hâlde, artık yazacak yeri kalmayan bu mektuba nihâyet veriyorum. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Çocukların gözlerinden öperim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 24 Mart, 1337 — Polverista

Kocan,
Ziya Gökalp

CCCCCXIII. SEVGİLİ KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 24 Mart, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

19 Şubat tarihli mektuplarınızdan sonra, mektup almadım. Nekadar merakta olduğumu anlarsınız. Benim mektuplarım da gelmiyorsa, annen de çok meraktadır. Sen de ona tesellî vermekle meşgûlsün. Şimdi bir de, kimler gelecek merâkı var. Burada da bu merak şiddetle mevcut. Altmışdört esîrin serbest bırakılacağı mâlûm; fakat beş-on kişiden başka serbest olacakların isimleri mâlûm değildir. İstanbul'dan bâzı âilelerin telgrafla buradan sormasına bakılırsa, oraca da henüz mâlûm olmadığı anlaşılıyor. Böyle tereddüt, mechûliyyet zamanları çok sıkıntılıdır. Bakalım, bu karanlıktan ne zaman kurtulacağız. Sihhatimi sorarsanız çok iyidir. Eski tabipler, "Sağlam rûh, sağlam bedende bulunur" derlerdi. Hâlbuki bu gün, "Rûhu sağlam olanın, bedeni de sağlamdır" düstûru, tebâbetin esâsını teşkil ediyor. Hayat makinesini hareket ettiren çarhlar sinirlerdir. Bu çarhlar bozulursa, sihhat makinesi de bozulur. Sinirlerin hâkimi ise rûhtur. *Rûh* sağlam olunca, sinirler de sağlamdır. Bu sağlam sinirler sihhat makinesini güzel idâre eder. Hâlbuki rûh hastalanınca, evvelâ sinirler hastalanır. Onlar da hayat makinesine intizamsızlık verir. Demek ki bedenin hastalığı, rûhtaki hastalığın bir netice-

sidir. Rûhunu sükûnette, istirahatte tutan bir adam, vücûdünü hastalıktan âzâde bulundurmuş olur. Tabi'î bu dediğim, hastalıkların yüzde-ellisine âittir; çünki tamâmıyle maddî ve cismânî sebeplerin neticeleri olan hastalıklar da vardır; fakat bunlara da rûhun te'siri vardır. Rûh sağlam olunca, maddî hastalığın maddî ilâçlarla tedâvîsi esnâsında ona yardım eder. Hâlbuki rûh hasta olunca, maddî tedâvînin aleyhinde çalışır. İşte bundan dolayıdır ki, ben bilhassa rûhumun sihhatine i'tinâ ediyorum. Bundan, bedenime bakmadığımı zannetmeyiniz. Hem rûhumu, hem bedenimi sağlam tutmağa çalışıyorum. Zâten bünyem de sağlamdır. Binaenâleyh boş merakları bırakınız. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Perşenbe, 24 Mart, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

37. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 28. III. 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Geçen hafta altmışdört kişinin serbest bırakıldığını, fakat isimleri henüz gelmediğini yazmıştım. Evvelki gün isimler geldi. Ben de hürriyete nâil olanların içindeyim. Allāh'a bin şükür biribirimizi göreceğiz. Yavrularıma da kavuşacağım; fakat şimdi İstanbul'a gelmek niyetinde değilim. Buradan İtalya'ya geçeceğim. Oradan hareketimi telgrafla bildiririm. Diyâribekir'e, yâhut İhsan Hanım'ın yanına gideriz. Henüz karârlaştırmadım. Karârımı sonra yazarım.

Sihhatim çok iyidir. Burada borç para bulmak da kolaydır; binâenaleyh bu cihetleri merâk etmeyiniz. Gideceğimiz yerde muallimlikten başka bir iş yapmayacağımdan, kitaplarımı da berâber getirmelisiniz. Kardeşim sizi getirir. Velî Necdet ve Tevfik Hâdî Beyler'in âileleri de gelecek. Onlar da size refâkat edebilirler. Daha önümüzde zaman var. Sabırlı olunuz. Vaktiyle

kederden [1] şaşırdığınız gibi, şimdi de meserretten telâşa düşmeyin. Şaşkınlık ve telâş iyi değildir. Dâima soğuk-kanlı olmalı! Sinirlerin deliliğine [2] bir nihâyet vermeli. İnşa'llāh yakında birleşince artık sinir buhrânınız kalmaz; çünki ben burada sinir tebâbetini, rûh doktorluğunu tahsil ettim. Bu fenne dâir yeni çıkan kitapları okudum. Sinirlerimi tedâvî için buna ihtiyaç vardı. Esâretten de bir sinir hâli peyda oluyor. Lehü'l-hamd şimdi sinirlerim çok kuvvetlidir. Bir araya gelince hiçbir sıkıntımız kalmıyacak.

Kardeşime selâm.. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye, Hoca Hanımlar'a, Fuad, Alî, Halim Beyler'e selâm, İkbal'e de selâm ederim [3], sevgili zevcem [4]!

Pazartesi, 28 Mart, 1337 — Polverista
Kocan,
Ziya Gökalp

CCCCCXIV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 28 Mart, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Artık hürriyetime kavuştum. Şimdi yalnız âileme, yavrularıma kavuşmak kaldı. Hürriyetim deyince, küçük Hürriyet hatırıma geldi. O şimdi mektepli bir hanım kız olmuş. Beşikte bıraktığım mini mini Türkân da koşuyor, yürüyor. Bunlar sevinecek. Annen de de artık sinir kalmayacak. Sen de telâşı bırakacaksın. Yakında kavuşacağız; fakat ben oraya gelmiyeceğim, siz gittiğim yere geleceksiniz. İnşa'llāh kavuşmamız yakın olur. Buradan İtalya'ya gideceğiz. Oradan hareketimi yazarım. İhtimâl ki bu mektubumu almadan evvel, Roma'dan telgrafımı alacaksınız.

[1] Krş., A. N. Göksel, vaktiyle giderken

[2] Krş., A. N. Göksel, sinirlerin de deliliğine

[3] Krş., A. N. Göksel, Beyler'e selâm ederim.

[4] Aslı, Ali Nüzhet Göksel'de bulunan bu mektup, "Mürekkeple, Malta'dan yazdığı son mektup" notu ile neşredilmiştir (*Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*, s. 36); lûtfettikleri aslı ile karşılaştırarak neşrediyoruz.

KIZIM HÜRRİYET HANIM'A

SEVGİLİ KIZIM,

Yazısı, imlâsı sözleri güzel olan o tatlı mektuplarından iki haftadır ki mahrûmum; çünki posta gelmiyor. Şimdi esâretten kurtulduğum için mektupsuzluğa da tehammül ederim; fakat bugün-yarın postanın gelmesini de bekliyorum. 15 Şubat'tanberi haberinizi almadım. Seninle Türkân'ın, "Allāh, babamızı bize bağışla!" demeniz, Allāh'a te'sir etti. Küçüklerin yanık duâları müessirdir. Küçükleri Allāh da çok sever.

KIZIM TÜRKÂN HANIM'A

SEVGİLİ KIZIM,

Görmediğin babanı yakında göreceksin. Bakalım, görünce sevecek misin? Ben seni resminden, sözlerinden tanıyarak sevdim. Sende büyük bir rûh var. Söylediğin sözlerden birkısmını sana Hürriyet öğretiyorsa da, birkısmı da senin zekânın mahsûlüdür. Hepinizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızlarım[1]!

Pazartesi, 28 Mart, 1337 — Polverista

Babanız,

Ziya Gökalp

CCCCCXV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 1 Nisan, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Evvelki gün bir telgrafınızı aldım. Ayni zamanda da 5 Şubat tarihiyle senden, Seniha'dan, Hürriyet'ten mektuplar aldım. Dün de telgraf poliçesi olarak yirmi İngiliz lirası geldi. Şimdilik

[1] Bu üç mektup, diğerleri gibi harb esirlerine mahsus kâğıda değil, krem renkte, alel'âde ve tek bir kâğıda mürekkeple yazılmıştır.

İtalya'ya gidiyorum. Oradan bir yere hareket edersem, telgrafla bildiririm. Bu sırada İstanbul'a gelmiyeceğim. Ayrılığımız biraz daha uzayacaksa da zararı yok. Mektubunda yine hastalık soruyorsun. Bende hastalıktan, rahatsızlıktan hiçbir eser yoktur. Niçin bu sihhat mes'elesinde sözüme inanmıyorsun? Ufak bir rahatsızlık geçirdiğimi yazdığım için, beni ilâ-nihâye hasta mı addedeceksin? Ne ise, yakında görüşeceğimiz zaman, bu meraklarının beyhûde olduğunu anlayacağından dolayı, şimdi bu bahsi uzatmıyacağım. İhsan Hanım'ın yanına ne zaman gitmeniz īcâbettiğini size yazacağım. Sizin için şimdi yolculuk zordur. Havalar biraz daha ısınmalı. Şimdi acebâ Türkân neler söylüyor? Seniha, Hürriyet nekadar sevinmişlerdir? Bir ân evvel hepinizi görmeğe son derece iştiyâkım var. Geldiğiniz zaman kitaplarımla berâber mecmuaları da getiriniz. Bilhassa *Yeni Mecmua*'nın takımı bozulmasın. Kardeşime çok selâmlar. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim, Halim, Fuad, Alî Beyler'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili zevcem[1]!

Perşenbe[2], 1 Nisan, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCCXVI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 1 Nisan, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Evvelki gün annenden bir telgraf aldım. Senden, annenden, Hürriyet'ten birer de mektup aldım. Mektupların tarihi 5 Şubat

[1] Bu mektup diğerlerinden farklı olarak, krem renkte ve alel'âde bir kâğıda mürekkeple yazılmıştır.

[2] Gün, dalgınlıkla *Perşenbe* yazılmıştır; çünki, 1337 yılının 1 Nisan günü *Cuma*'dır.

idi. Dün telgrafla yirmi İngiliz lirası aldım. Burada, gitmemiz için her şey hazırlanıyor. Pasaportlar yapılıyor. Vapur hazırlanmış. Yalnız hareket emri bekleniyor. Gālibâ İtalya'ya çıkarılacağız. Oradan hareketimi telgrafla bildiririm. Hürriyet'in yazısı, imlâsı, inşâsı gittikçe güzelleşiyor. Bu haftaki mektubu daha güzel yazılmıştı. Türkân nekadar çok söyler ise, o kadar dinlemeğe hazırım. Ben burada çocuk görmeye görmeye çocuk hasretlisi[1] oldum. Husûsiyle kendi çocuklarıma delicesine hasretliyim. Âile ibtilâsı, daha doğrusu âile aşkı ancak gurbette anlaşılıyor. Gurbet, esâret şeklinde olursa iştiyak, hasret daha yakıcı oluyor. İnsan, gitmek elinde olduğu hâlde, âilesinden uzak bulunursa, hasret o kadar acı olmaz; fakat âilesine kavuşmak istediği hâlde yurduna gidemezse, o zaman hasret çok ateşli, çok yakıcı olur. İkibuçuk senedenberi ayrılığın çok elemlerini çektik. İnşa'llāh bundan sonra, Allāh'ın inâyetiyle hep berâber yaşarız. Size yanıma gelmenizi[2] yazarsam kitaplarımı da berâber getiriniz. Sıhhatim çok iyidir. Annen yine sıhhatimi sorup duruyor. Beni görmedikçe, sağlam olduğuma inanmıyacak. Bir zaman resmimi görmedikçe sıhhatime inanmadı. Resmimi görünce biraz kalbine itmi'nân geldi. Şimdi resim gönderiyorum. Artık ona da inanmıyor. Hâlbuki burada saçı, sakalı ağarmayanlar, ihtiyarlamıyanlar içinde ben de varım. Geldiğim zaman ne hâlde isem, yine o hâldeyim. Tebdîl-i hava ettiğim için ve zihin yorgunluklarından kurtulduğum için, sıhhatim daha kuvvetlendi. Bir muallim için zihin istirahati çok faydalıdır. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim, sevgili kızım!

Perşenbe[3], 1 Nisan, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

[1] Aslında, dalgınlıkla *çocuk hasreti* yazılmıştır.

[2] Aslında, dalgınlıkla *yanına gelmemi* yazılmıştır.

[3] 1337 yılının 1 Nisan tarihi *Cuma*'ya rastladığından, dalgınlıkla, bir önceki mektupta olduğu gibi *Perşenbe* yazılmıştır.

CCCCCXVII. Zevcem Vecihe Hanim'a

Polverista — 4 Nisan, 1921

Sevgili Zevcem,

Üç gün evvel postaya verdiğim mektupta, gönderdiğiniz telgrafı ve yirmi İngiliz lirasını ve 5 Şubat tarihli mektupları aldığımı bildirmiştim. O zamandanberi havâdis yok. Vapura binmemiz için, gelecek teblīgi bekliyoruz. Havalar iyi olduğu için, şimdi seyahat güzel olur. Deniz seferi tatlı bir yolculuktur. Beni deniz tutmadığı için, dalgalı denizi de severim. Buraya geldiğim zaman denizin yer yer, zaman zaman büründüğü renkleri vasfetmiştim. O vakit deniz beni vatanımdan, âilemden uzaklaştırıyordu. Şimdi ise beni onlara yaklaştıracak. Hürriyet müjdesini aldığım hâlde, ne zaman kavuşacağımız henüz mâlûm değildir. Ben sizin yanınıza gelemiyorum. Acebâ siz benim olacağım yere gelebilecek misiniz? Memlekete mi gitmeli, yoksa İhsan Hanım'ın yanında mı kalmalı? Bu noktalara şimdlilik bir karâr verilemez. Bu hususları vâsıl olacağım ilk sâhilden yazacağım. Türkân bu gelişten de birşey anlamayacak. "Baba gelecek diyorsunuz, niçin gelmiyor?" diye sorgularda bulunacak. Elbet Hürriyet ona bir cevap bulur. Seniha yine sabırsızlık gösterecek.. Bana da sabırsızlık geliyor; fakat fâidesiz olduğu için, kendi kendime sabrı tavsıye ediyorum. Senden hiç bahsetmiyorum. Senin de duâlar okuyup semâya gönderdiğini görüyorum. Sihhatim çok iyi, havalar güzel, deniz sâkin.. Bilmem artık neden endīşe ediyorsun? Beni yanında görmedikçe, meraktan kurtulmıyacağını biliyorum. İnşa'llāh yakında bir daha ayrılmamak üzre birleşeceğiz. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem[1]!

Pazartesi, 4 Nisan, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

[1] Bu mektup, diğerlerinden farklı olarak krem renkte ve alel'âde bir kâğıda mürekkeple yazılmıştır.

CCCCCXVIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 7 Nisan, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

5 Şubat tarihli mektuplarınızdan sonra yeni mektup almadım. Hareketimiz için de henüz bir teblīg yok. Bekliyoruz. Bu günlerde belki bir haber çıkar. Postayı da dört gözle bekliyorum. Hepinizi ayrı ayrı göreceğim gelmiş. "Göreceğim gelmiş" sözü, kalbimdeki iştiyâkı ifâde edemez. Hasret ateşiyle yanıyorum desem, yine gönlümün duygusunu anlatmış olmam. Niçin hisleri anlatmak için ayrı bir lisân yok? Neden bu kelimeler fikirleri bile teblīgden âciz? Ben ekseriyâ düşündüklerimi anlatacak sözü bile bulamıyorum. O hâlde duyduklarımı nasıl anlatabilirim? Bunun için yalnız bir tek çâre var: Benim duygularımı anlamak istersen, kendi duygularını muâyene et! İki kalb biribirinin ayni olunca arada tercemana muhtaç olmazlar. Evet ben, sana ve yavrularımıza nekadar iştiyaklı isem, senin ve onların da bana o derece iştiyaklı olduğunuza şüphem yoktur. Ben sizin hâlinizi, kendi hâlimden anlıyorum. Siz de beni kendinizde görebilirsiniz. Türkân bu günlerde neler söylüyor? Onun sözleri şekerden daha tatlıdır. Posta gelmediği için, Hürriyet'ten de o güzel mektuplarını alamıyorum. Seniha ve Hürriyet'le Türkân, Allāh'tan, çabuk kurtulmamı istiyorlar. Kurtulursam nerede birleşeceğiz? Nerede yaşayacağız? Buralarını ancak Allāh bilir. Mektuplarınızı açınca seninkinde hep hastalık bahsini görürüm. Bilmem ki, bu vehim ne zaman bitecek? Sana birşey söyleyim mi? Hastalık sözü hiç hatırıma uğramayan bir kelimedir. Yalnız sen bana bunu hatırlatıyorsun. Gûya ki mektupta yazacak başka hiçbir söz yok imiş gibi, hep bana, niçin hasta oluyorsun diye çıkışıyorsun. Acebâ beni gördükten sonra da hasta olmadığıma inanmıyacak mısın? Senin korkundan şimdi en ufak bir nezle bile bana yanaşamıyor. Kendine bakmıyorsun diye diye, beni de sihhat meraklısı yaptın. İşim gücüm hıfzi's-sihhat kāideleri oldu. İnşa'llāh yakında kavuşursak, hem sağlam, hem de genç kaldığımı görürsün. Karde-

şime selâm. Çocukların gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 7 Nisan, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCCXIX. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 7 Nisan, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Evvelki mektuplarımda annenizin telgrafıyle, yirmi İngiliz lirasının telgraf poliçesi olarak geldiğini yazmıştım. 5 Şubat tarihli mektupların geldiğini de bildirmiştim. Hareket için teblīgat bekliyoruz. İnşa'llāh tehayyül ettiğimiz sûrette bir *Yeşilköy* bulur, orada yaşarız. Sana, Hürriyet'e ders okutacağım. Türkân'-la da berâber oynarız. Annen bize masallar söyler. Benim de güzel masallarım var. Hürriyet derslerine iyi çalışıyor. Bunu, yazdığı mektuplardan anlıyorum. Sen de kendisine ders göster. Türkân'ı hem çok seviyorsunuz, hem de yaramazlığından şikâyet ediyorsunuz. Eğer yaramazlığı, oyunu çok sevmesi ise buna yaramazlık demek doğru değildir. Oyun, çocuk için hayatın çıraklığıdır. İçtimâ'î hayatta her ne varsa, çocuk onu oyunlarıyle taklīd eder. Türkân'ı en iyi anlayan Hürriyet'tir. Hürriyet ona hiç yaramazlık isnâd etmiyor; çünki Hürriyet çocukluktan yeni çıktığı için, bir çocuğun ne gibi ihtiyaçları olduğunu bilir. Çocuk korkutulursa, yâhut çok azarlanırsa yaramaz olur. Türkân'a dâima akıllı olduğundan, itâ'atli olduğundan bahsediniz. Kendisine kıymet verildiğini gördükçe, o da kendi kendine i'timâd eder. Bir çocuğa yaramaz, haylaz gibi sözlerle hitâp edilirse, gerçekten yaramaz ve haylaz olur. Bununla berâber çocuğu şımartmak da câiz değildir. Çocuk bilmeli ki babası, anası, ablaları kendisini seviyorlar; fakat, bir suç işlerse bu sevgi azalabilir. Çocuğu yalnız sevginin azalmasıyle korkutmalı. Dayakla, azarlama ile değil.. İstibdat zamânının terbiyesi de müstebidâne idi. Hürriyet devrinde çocuk terbiyesi müstebidâne olamaz; fakat hürriyet dev-

rinde nasıl kānuna itā'at lâzımsa, çocukların ahlâka riâyet etmesi de lâzımdır. Bakalım Türkân'ı iyi terbiye edebilidiniz mi? Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye ve Hoca Hanımlar'a selâm. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Perşenbe, 7 Nisan, 1337 — Polverista

Baban,
Ziya Gökalp

CCCCCXX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 11 Nisan, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Son aldığım mektuplarınızın tarihi 5 Şubat'tır. Bu tarihten sonra mektup almadım. Eğer geleceğim diye mektubu kestinizse mektupsuz kalacağım; çünki serbestsiniz denildikten sonra haberler durdu. Şimdi ne zaman hareketimiz teblīg edilecek diye bekleyip duruyoruz. Şüphesiz siz de meraktasınız. İlk çıkacağım sâhilden telgraf bekliyorsunuz. Ne yapalım? Bir müddet de böyle bekleriz. Yakında şüphesiz hareket emri gelecektir. Sihhatim iyidir. Ben, gelmek sözüne bakarak mektuplarımı kesmedim. Buradan çıktıktan sonra da yine muntazaman mektup yazmakta devam edeceğim. Kavuşuncaya kadar haftada ikişer kerre mektupla konuşacağız. Şimdi burada her gün çıkıp gezebiliriz. Evvel üç günde-bir çıkabilirdik. Demek ki tahliye haberinin bu kadar olsun faydası var. Türkân beni sabırsızlıkla bekliyor. Hürriyet'le Seniha da, ondan geri kalmazlar; fakat bunlar kendi arzularını hep Türkân'a isnâd ederler. Mektuplarında, Türkân gelmeni istiyor diye yazdıkları zaman anlarım ki, kendileri istiyorlar. Türkân sizi hem eğlendiriyor, hem de tesellî ediyor. Demek ki zekî bir kızdır. Mektuplarınıza da iyi bir sermâyedir. Ben bile mektuplarımda hep ondan bahsediyorum. Beşikte bıraktığım mini mini bebek, şimdi bir hanım kız olmuş. Büyükler gibi sözler söylüyor. Ne fâide? Bir ân evvel yanınıza gelemiyorum.

Buradan çıktıktan sonra bile derhâl yanınıza gelemiyeceğim. Bu kadar hasretli olduğum hâlde, yine sizden uzak kalacağım. Bâri siz benim yanıma geliniz. Zahmetli olursa da ne yapalım? Her hâlde biribirimizden uzak yaşayamayız. Bu ayrılık benim sinirlerime fenâ te'sir ediyor. Vücûdüm sağlam ise de, sinirlerim o kadar sağlam değildir. Kendimi şen tutmak için âdetâ zahmet çekiyorum. Hâlbuki şetâret benim için en tabi'î bir hâl idi. Demek ki sıkılmağa başlamışım; fakat yine nefsime galebe çalmaktan vaz geçmiyorum. Kendimi üzmemeğe muvaffak olabiliyorum. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 11 Nisan, 1337 — Polverista

Kocan,
Ziya Gökalp

CCCCCXXI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 11 Nisan, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Altmışdört esirle berâber terhis edildiğimi yazmıştım. Şimdi sabırsızlıkla bekliyorsunuz. Biz de burada sabırsızlıkla vapura binmek haberini bekliyoruz. İnşa'llāh bu gün-yarın bu haber gelir. O vakit biz de hareket ederiz. Türkân âkılâne sözler söyler bir hanım kız olmuş. Hürriyet, birkaç aylık mektep hayatıyle güzel mektuplar yazmağa başladı. Sen de ev işleriyle meşgûl oluyorsun. Eski zamanlarda *Türk kızları* gāyet iyi ev kadını olacak sûrette terbiye görürlerdi. Kınalızâde, Türkçe *Ahlâk-ı 'Alâîyye* adlı kitabında (Bu kitap kütüphânemizde vardır) bu hikâyeyi yazıyor: Vaktiyle Kazvin şehri, Selçukî prenseslerinden (Sultan Hanım'larından) birinin mâlikânesi imiş. Her sene ilkbaharda bir-iki ay Kazvin'in önünde otağını kurdurur, mâlikânesinin intizâmına nezâret edermiş. Bir sene yine Sultan, Kazvin önünde iken, Kazvin ahâlîsi şehirde lağımlar yapmak için i'âne topluyorlardı. Sultan'ın da bu iâneye iştirâki için, eşraftan bir

hey'et intihab ederek, Sultan'a gönderdiler. Bu hey'et otağa yaklaşınca, Sultan Hanım'ın otağın önünde bir sandalyaya oturmuş, elinde nakş işlemekte olduğunu gördüler. Bir Sultan'ın el işiyle uğraşması ancak hasislikten ileri gelebilir zannında bulunan Kazvin hey'eti, Sultan'dan para koparamıyacaklarına hükmettiler; fakat geri dönmeğe de imkân olmadığından, bi'l-mecbûre Sultan'ın huzûruna gelerek mes'eleyi arzettiler. Sultan derhâl hazînedârını çağırtarak, lağımların bütün masrafını nakden te'diye etti ve ahâlînin verdiği iânelerin sâhiplerine iâdesini emretti. Eşraftan birisi dedi ki, "Sultân'ım, biz elinizdeki işi görünce, hiçbir para alamıyacağımızı zannetmiştik. Hâlbuki siz, istediğimizin on katını verdiniz!". Sultan cevâben şu sözleri söyledi: "Bizim hânedânımıza mensup bütün kadınlar, ordu ve memleket idâresinden hâlî kaldıkları zamanlarda, havâyî eğlencelerle uğraşmazlar, ev işleri ile, el işleriyle uğraşırlar. Bu, hânedânımız kadınlarının eski bir an'anesidir." Bu hareket yalnız Selçuk kızlarının değil bütün Türk kızlarının an'anesidir, sevgili kızım!

Pazartesi, 11 Nisan, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCCXXII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 14 Nisan, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta Seniha'dan 25 Mart tarihli bir mektup aldım. Sefârethâne yalnız bir mektup kabûl ettiği için, sen ve Hürriyet yazmamışsınız. Sizden de selâm aldım. Maksat, sihhat haberinizi almak olduğu için, bir mektup da kâfîdir. 5 Mart'tanberi mektup almamıştım. Bereket versin ki 29 Mart'ta telgrafınızı aldım. 20 İngiliz lirasını da aldım. Şimdiye kadar buradan hareket edemedik. Daha bir ay kadar burada kalacağımız zannolunuyor. Hareketimiz haberi gelince, size telgrafla bildiririm. Altmışdört kişi olarak tahliye edildiğimizi bildirdiler. Derhâl hareket edecek idik; fakat, ya userânın mübâdelesi beklendiği için, yâhut yeniden müzâkerâ-

ta başlandığı için hareketimiz teahhur etti; fakat bu kadar bekledikten sonra, daha bir ay da bekliyebiliriz. Hareketimde nereye gideceğimiz belli olmadığı için biraz daha para gönderiniz; fakat siz sıkıntıya düşmemek şartıyle.. Sizden para istememekliğimin sebebi, benim için kendinizi sıkıntıya koyduğunuzdur. Siz parasız kalırsanız gıdâsızlıktan, odunsuz ve kömürsüzlükten sihhatiniz haleldâr olur. Hâlbuki benim yaşayışım sırf sizin sihhatiniz, âfiyetiniz içindir. Sen, yâhut çocuklarımızdan biri hastalanırsa, ben hayatı ve serbestîyi ne yapayım? İşte bu ciheti düşünerek, kendinizi parasız bırakmamak şartıyle, bana tekrar para gönderebilirsiniz. Belki de bu mektubu alıncaya kadar, hareketimiz telgrafını almış olursunuz. Sihhatim çok iyidir; fakat hasret ve iştiyak artık son dereceyi buldu. Sabrım, tehammülüm kalmadı. Ah, bu ayrılık nekadar acı imiş! Ne zaman sana ve yavrularımıza kavuşacağım. Türkân babasını çağırıyor. Hürriyet, çabuk gelmem için kalben Allāh'a yalvarıyor. Seniha duâ ediyor. Sen duâ ediyorsun; ben de burada duâ ediyorum. Ya Rabbi, bu duâları kabûl et! Bizi çabuk biribirimize kavuştur! Hem vatanımızı, hem âilemizi mes'ud et! Yurdumuz ve yuvamız bahtıyâr olsun! İşte, ben de böyle Allāh'a yalvarıyorum. Kalbime metânet veren, rûhumu tesellî ile dolduran Allāh'tır. Allāh'a bin şükür ki beni bir dakīka olsun tesellîsiz, nursuz, şetâretsiz bırakmıyor. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Perşenbe, 14 Nisan, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCCXXIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 14 Nisan, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta 25 Mart tarihli mektubunu aldım. Bir mektuptan fazla kabûl etmedikleri için, annen ve Hürriyet yazamamışlar.

Zararı yok. Birinizden gelen mektup, hepinizden gelmiş gibidir. Mektubun kısası olmasında yalnız bir zarar vardır ki, o da Türkân'ın sözlerinin eksikliğidir. Eskiden mektuplarınız hep Türkân'ın sözleriyle dolardı. Ben de bu sözleri okudukça şetâretlenirdim. Bu gurbet hayatında bir çocuğun ma'sûmâne sözleri nekadar insana tatlı geliyor! Annen de mektubunda kendi duygularını yazdırır. Onun sözlerini tanırım. O sözler kalbime büyük tesellîler verir. Hürriyet'in mektupları da tamâmıyle kendisini gözümün önüne getiriyor. Mektuplarınızı ayrı ayrı okudukça, her birinizi görmüş oluyorum. Bu hafta yalnız senden mektup almakla vâkı'a hepinizin sihhat haberini aldım; fakat, her birinizin sözlerini ayrı ayrı işitmek daha iyi olmaz mıydı? Fakat, ne çâre? Hiç mektup almamaktansa, yalnız bir mektup almak da birşeydir. Görüyorsun ki mektubumun başıyle ortası biribirine uymuyor. çünki ibtidâ yalnız bir mektuba zihnimle râzı oluyorum; fakat sonra kalbim işe karışıyor. O râzı olmuyor. Mektuplarımda biribirine uymaz sözler gördüğün zaman, bil ki zihnimle kalbim arasında bir ihtilâf vardır. İnsan bâzan rûhunda iki şahsiyetin çarpıştığını görür. Bunlar zihin ile kalbtir. Kalb haksızlığa râzı olmaz, zihin bu haksızlığa karşı şikâyetin faydasız olduğunu söyler. İşte bu sûretle bu iki şahsiyet, ayni rûhun içinde kavga ederler. Nihâyet barışırlar. Hüner, bunları çabuk barıştırmaktadır. Sihhatimi sorarsanız çok iyidir. Yalnız kafam çok okumaktan yorgundur. Elime bir roman aldım mı, bırakamıyorum. Zâten bu sabırsızlık günlerinde romandan başka da birşey okunamıyor. Roman okuyarak, vaktin nasıl geçtiğini bilmiyorum. İnşa'llāh artık bu bekleme günleri uzamaz. Altmışdört kişi hareket haberini bekliyoruz. Hep berâber geleceğimiz de söyleniyor. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhân'ın gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye, Hoca Hanımlar'a selâm. İkbal'e de selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Perşenbe, 14 Nisan, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCCXXIV. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 18 Nisan, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Seniha'dan 30 Mart tarihli bir mektup aldım. Geleceğimi haber verdiğime memnûn olmuşsunuz. Resmî bir teblīg olmaksızın her söylenen söze inanmak âdetim değildir. Bundan dolayıdır ki resmî bir haber almaksızın yazmadım. Bu sefer iş kat'ileşince yazdım. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Henüz ne zaman hareket edeceğimiz mâlûm değildir. Bir aya kadar diyenler var. Bir haftaya kadar diyenler de var. Belki daha geç de olabilir. Resmî kararların icrâsı gecikmek bir âdettir. Şimdiye kadar sabrettik. Daha bir müddet sabredebiliriz. Bu sabah hava çok güzel. Açık mâvî semâda penbe bulutlar var. Yapraklar kımıldamıyor: Güneşli, rüzgârsız bir gün. Bu gün posta gelse çok iyi olacak. Mektuplarınız, rûhuma saâdet getiriyor. Bir araya geleceğimiz güne kadar mektuplarınızı dört gözle beklemem tabi'î değil midir? Ben, geleceğim diye mektupları kesmedim. Yine eskisi gibi muntazaman yazdım ve yazacağım. Siz de kesmediğiniz için çok iyi ettiniz. Bu ikibuçuk senelik ayrılığı, ancak mektupların yardımıyle geçirebildik. Yoksa hiç ayrılığa tehammül edilebilir mi? İşte kanaryaları görüyoruz. Ayrı kafeslere konulunca nasıl feryâd ediyorlar? Seniha son mektuplarını kısa yazdığı için, Hürriyet'in sözlerinden, Türkân'ın lakırdılarından hiç bahsetmiyor. Ben istiyorum ki, mektuplar hepinizin sözleriyle dolu olsun. Mektuplarınızı okurken hep berâber konuşuyoruz sanmalıyım. Ah, acebâ ne zaman ayni sofrada yemek yiyeceğiz? Bir masa etrâfında toplanarak çay içeceğiz? Türkân'ın bülbül gibi konuştuğunu ne zaman göreceğim? Seniha'nın, Hürriyet'in tatlı sözlerini ne vakit işiteceğim? Aranızda duyacağım saâdet heyecânıyle, aklım ne zaman başıma gelecek? Ayrılıktan dolayı rûhum kış geceleri gibi soğuk, fakir ocakları gibi sönüktür. Onu ilkbaharına kavuşturacak, onu ısıttırıp aydınlatacak güneş yüzleri ne zaman görebileceğim? Kavuşmak ümīdi ve īmânı kuvvetlenince, iştiyak ve tehassür son derece şiddetlendi. Görüyorsunuz ki, bu mektubu da kararsız, sabırsız bir hâlde yazıyorum.

İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm ederim. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 18 Nisan 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCCXXV. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 18 Nisan, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

30 Mart tarihli mektubunu aldım. Beni mektupsuz bırakmadığın için teşekkür ederim. Size serbest olduğumu yazdım; fakat henüz bu esâret yurdundan çıkamadım. Serbestliğe nâil olmanın da merâsimi vardır. İşte bir türlü bu merâsim bitmiyor. Elbet yakında bu da bitecek. Başlangıcı olan her şeyin, mutlakā bir sonu da vardır. Felâketler, çekildiği zaman acıdır; fakat insan ondan kurtulduğu zaman fâideli neticelerini de görür. Benim bu felâket zamânında, senin gösterdiğin metânet ve kahramanlık, buna bir misâldir. Ben evvelden de erkek evlâdım yok diye hiç de müteessif değildim; çünki kız evlâdla erkek evlâd arasında fark gören eski kafalı babalardan değilim. İlk düşünmeğe başladığım gündenberi kadınla erkeğin müsâvîliğini, kız evlâdla erkek evlâdın ayni derecede âile ocağını devam ettirdiğini kabûl etmiştim. Bu fikrimi başkalarına kabûl ettirmek için oldukça yazılar da yazdım; fakat, doğrusu bu felâkete düştüğüm zaman, senin bir âile reisi olarak, bîkes bıraktığım âilemin istirahati için bir erkek evlâddan daha iyi bir sûrette çalışabileceğini me'mûl etmiyordum; çünki henüz çocuktun. Tahsilin de nâkıstı. Benim kadınlığa verdiğim kıymetin haklı olduğunu, senin bu hareketin bir kat daha isbât etti. Sen vâliden rahatsız olduğu için ev işlerini üzerine aldığın gibi, posta işlerini de güzel idâre ettin. Hem annenin, kardeşlerinin sıhhatine ve

istirahatine çalıştın; hem de beni ve anneni mektupsuz bırakmadın. Hepimize tesellî ve metânet verdin [1]. Bundan dolayı Allāh'a çok şükrederim. Annen de o kadar sinirli olmakla berâber, büyük metânet ve kahramanlık gösterdi. İnsanların cevheri, felâket zamanlarında meydana çıkar. Hürriyet, hattâ Türkân bile metânet gösterdi. Hepinizin hakkımda gösterdiğiniz şefkat ve muhabbet bu kara günlerde rûhuma aydınlık ve sıcaklık verdi. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Dâima Allāh'tan niyâz ettiğim, vatanımın mes'ud, âilemin bahtıyâr olmasıdır. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim Bey'e, Feyziye, Hoca Hanımlar'a, İkbal'e selâmlar ederim. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili kızım!

Pazartesi, 18 Nisan, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCCXXVI. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 21 Nisan, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Bu hafta 2 ve 9 Nisan tarihli mektuplarınızı aldım. 5 ve 19 Şubat tarihli iki eski mektubunuz da geldi. Yeni mektuplar içinde senin, Seniha'nın ve Hürriyet'in var. Gelmemizin niçin teahhur ettiğine merâk ediyorsunuz. Bu teahhur, birtakım merâsimin neticesidir. Birgün elbet bu merâsim bitecek ve biz de hareket edeceğiz. Türkân'ın güzel sözlerini okuyarak memnûn oldum. Hürriyet de mektubunu güzel yazmış. Gittikçe yazmakta terakkî ediyor. Bu kerre yalnız Seniha metânetini muhâfaza etmiş. Siz cümleniz, Hürriyet de dâhil olduğu hâlde meserretten telâşa

[1] Bu mektubun buraya kadarki kısmı, Ali Nüzhet Göksel tarafından, yazıldığı yer ve tarih kaydedilmiyerek neşredilmiştir (*Ziya Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları*, İst., İkbal Kütüphânesi, 1931, s. 107 v.d.).

düşmüşsünüz. Seniha size bakarak kendi telâşına galebe çalmış. Gerek keder zamânında, gerek meserret vaktinde telâş iyi değildir. İnsan dâima sinirlerine hâkim olmalı! Sabırsızlık, rûhun bir nevi' hastalığıdır. Telâş ve heyecan da öyle.. Ben size, çok keder gibi çok meserretin de iyi olmadığını yazmıştım. Sözlerim yalnız Seniha'nın hatırında kalmış. Biliyorum: Şimdi de sabırsızlık içindesiniz. Her gün, herkesten haber sorduruyorsunuz. Hiç kimse haberin doğrusunu bilmez. Herkes aklına göre bir te'vil yapar. İyisi Allāh'a tevekkül ile sabretmektir. Ben, yarın doğrusu anlaşılacak işler için, bu gün hiç aklımı yormam. İnsan haber almakta acele ederse, mutlakā yanlış haber alır. Gitmemize karâr verilmiş. Bunun icrâsı da yakında olacak; fakat ne vakit? Bunu yalnız Allāh bilir. O hâlde işi Allāh'a bırakmalı. Soğuk-kanla neticeyi beklemeli. Orada her gün, istikbâl için iskeleye gidenler varmış. Herhâlde sen kimseyi göndermezsin. Gelecek olan, elbette evinin yolunu tanır. Hareket edilse telgrafla haber verileceği için, şüphesiz duyarsınız. Birtakım zavallıları bekletmekte ne mâna vardır? Hâsılı kavuşacağımız güne kadar bu telâş, bu heyecan bitmiyecek gibi görünüyor. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim, Halim, Fuad Beyler'e, Feyziye, Hoca Hanımlar'a selâm. İkbal'e de selâm. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili zevcem! Sıhhatim çok iyidir.

Perşenbe, 21 Nisan, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCCXXVII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 21 Nisan, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

5 ve 19 Şubat ve 2, 9 Nisan tarihli mektuplarınızı aldım. İkisi çok eski, üçü de çok yeni! Yeniler içinde Hürriyet'in de

mektubu var. Hürriyet güzel cümleler yapabiliyor. Güzel cümle yapabilen edebiyat da yapabilir; çünki edebiyatın esâsı güzel cümledir. Bir şiir mısra'lardan mürekkep olduğu gibi, bir nesir de cümlelerden mürekkeptir. Bâzı adamlar bir mısra' yapamadıkları hâlde şâir olmağa kalkıştıkları gibi, bâzı kimseler de güzel bir Türk cümlesi yapamadıkları hâlde edîb olmağa yeltenirler. Bunlar büyük şeylerin, küçük şeylerin bir araya gelmesinden vücûde geldiğini bilmezler. Binâenaleyh ben, Hürriyet'in mektubunda güzel cümleler görünce, istikbâlde bu cümlelerden güzel nesirler çıkabileceğini ümîd ettim. Senin mektuplarında da cümleler gāyet selis ve tabi'î. Böyle kalbten gelen sözler, resmî edîblerin kalemlerini zorlayarak yazdıkları tatsız ibârelerden bin kerre daha güzeldir. Gitmemize karâr verildiği hâlde, bâzı merâsim dolayısiyle geri kaldık. Vapurun gelmesi, çıkacağımız iskelenin ta'yini gibi mes'eleler hallolununca ve ihtimâl ki userâ mübâdelesi neticelenince buradan hareket edeceğiz. Senin meserretten telâşa düşmediğine memnûn oldum. Meserretten şaşırmakla kederden şaşırmanın farkı yoktur. İnsan dâima aklını, irâdesini kuvvetli bulundurmalı. Sinirlerine hâkim, soğuk kanlı olmalı. Havâdis almakta da acele etmemeli. Doğru havâdis hemen yok gibidir. Zamânı gelmeden, hiçbir şeyin doğrusu anlaşılamaz. O hâlde sabretmekten başka çâre yoktur. Allāh'a tevekkül ve i'timâd etmek kâfîdir. Şimdiye kadar ne sıkıntılı zamanlar geçirdik? Al-hamdü li'llāh işler düzeldi. Milletin işleri düzelince, ferdlerin işi de düzelir; çünki cüz'ler külle tâbi'dir. Hakārete düşen milletlerin ferdleri de hakāret görür. Şeref kazanan milletlerin ferdleri de şerefli görünür. Bu iyi günlerin sebebini, milletimizin fedakârlığında aramalıdır. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Feyziye, Hoca Hanımlar'a, Nedim, Halim, Fuad Beyler'e, İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili kızım!

Perşenbe, 21 Nisan, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCCXXVIII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 25 Nisan, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Yeni mektup almadım. Belki bu gün posta gelir. Hareketimiz için de zannederim ki vapuru bekliyoruz. Beklenilen vapurun bu gün-yarın gelmek ihtimâli var. Sihhatim çok iyidir. Ben her işi Allāh'a bıraktığım için sabırsızlanmıyorum. Biz nekadar düşünsek fâidesiz! Çünki işler, bizim düşündüğümüz gibi olmuyor; Allāh'ın düşündüğü gibi oluyor. Şimdi yeni bir haber var. Altmışdörtten kırk tânesi hemen bu günlerde Napoli'ye çıkarılacaklar. Kalan yirmibir kişi (Çünki üç kişi evvelce hareket etmişti) Ankara'daki esirlerle mübâdele olacak. Bu mübâdele de bir-iki hafta zarfında bitecek. Napoli'ye çıkar çıkmaz size telgrafla bildireceğim. İkāmet için havası güzel, ormanlı, bahçeli bir yer intihap edelim. Ağaçlar arasında münzevîyâne, sükûnetli bir hayat yaşamak nekadar tatlıdır? Türkân tâze yemişleri çok sever. Hürriyet de ormanlardan hoşlanır. Seniha da yakınımızda deniz, göl yâhut hiç olmazsa bir ırmak olmasını ister. Daha kavuşmadan yerleşeceğimiz yeri düşünüyorum. Bir kerre kavuşalım, oturduğumuz yer neresi olursa olsun. Ben muallim olduğum için, ancak mektep bulunan bir yerde oturabiliriz; bu ciheti de unutmıyalım. İnşa'llāh çocuklarımıza da dersler vereceğim. Rûhum, senden ayrılalı yarım bir rûh olmuş. Seninle birleşince rûhumun tamamlandığını göreceğim. Kafamın içinde fikirlerim gölge gibi cansız, hayâllerim tırtıl gibi kanatsız, arzularım yıldız-böceği gibi ateşsiz, harâretsizdir. Ayrılık beni bu hâle koydu. Fikirlerimi yeniden canlandıracak senin sözlerindir; hayâllerime kanat verecek senin duygularındır. Arzularıma harâret verecek, gönlümü vecd ile dolduracak senin tatlı nasîhatlerindir. Tırtıl kanatlanınca kelebek olduğu gibi, benim muhayyelem de vecde gelince şâir olur. Şimdi şiir yazamıyorum. Rûhum sönmüş bir ocak gibidir. Bu ocak ne zaman yeniden alevlenecek? Sana ve yavrularıma kavuştuğum zaman.. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. Nedim, Halim, Fuad

Beyler'e, Feyziye, Hoca Hanımlar'a, İkbal'e selâm. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem!

Pazartesi, 25 Nisan, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCCXXIX. Kızım Seniha Hanım'a

Polverista — 25 Nisan, 1921

Sevgili Kızım,

Bu hafta mektup almadım. Geçen haftanın mektuplarını okuduktan sonra, bu mektubu yazıyorum. Bir mektup, tarihce nekadar eski olursa olsun, daha yenisi gelmedikçe yeni mektup mâhiyetindedir. Mektubu bir kâğıt parçası zannedenler nekadar aldanırlar? Körlere göz, sağırlara kulak, ölülere can vermek ne kadar kıymetli ise, bir esire, bir gurbet dertlisine mektup yetiştirmek de o kadar değerlidir. Yaralı merheme, hasta ilâca, zehirlenmiş tiryâka nekadar muhtaç ise, gurbet dertlisi de mektuba o derece muhtaçtır. Kış gecesi, soğuktan titreyen bütün mahlûklar sabırsızlıkla güneşin doğmasını beklerler. Bunun gibi, gurbette ayrılık işkencesi çeken bütün esirler de tehâlükle postayı gözlerler. *Mektup*, seven bir rûhun, seven bir rûha armağanıdır. Bu hediyenin kıymeti binlerce hazīneden daha üstündür. *Mektup*, iştiyaklı bir kalbin hasretli bir kalbe feryâdıdır. Bu feryâd ahlarla dolu olsa bile tatlıdır. İki müştāk kalb uzaktan biribiriyle ancak mektupla dertleşebilirler. Bir zaman filosoflar saâdet tılısmını ararlarmış; bir zaman tabibler de her derde devâ olan maddeyi keşfe çalışırlarmış. Esirler için bunların her ikisi de mektuptur. Binlerce kitaba sığmayan en derin hakīkatler, bir mektubun içine sığabilir; çünki hakīkatlerin hakīkati muhabbettir. Mektup ise sevgi ile doludur. Mektuba, cisim hâlini almış muhabbettir diyebiliriz. Mektubun mânası şefkat, lisânı samimiyyettir. Mektup yok iken, bir kalbin haberlerini başka kalbe götüren ancak meleklerdi. Demek ki şimdi meleklerin yerine mektuplar kā'im

olmuş. Mektubun kıymetini anlatmak için böyle bir sahife kifâyet etmez. Mânevî kıymetler, maddî misâllerle de anlatılamaz. Suyun lezzetini çölde yolunu şaşıran bildiği gibi, mektubun kıymetini de ancak âilesinden ayrılan bilir. İşte bu gün mektup alırsam, bu kadar kıymetli bir ni'mete nâil olacağım demektir. İnşa'llāh yakında kavuşuruz da, artık mektup beklemeğe mecbûr olmayız. Annene, amucana selâmlar. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Pazartesi, 25 Nisan, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCCXXX. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 28 Nisan, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

Biliyorum ki şimdi geciktiğimiz için meraktasınız. Artık inşa'llāh bu hafta içinde hareket etmiş olacağız. Buradan belki Pazartesi günü son mektubumu yazarım; çünki o gün, yâhut daha evvel hareket etmemiz bildiriliyor. Bundan sonra artık mektuplarımı İtalya'dan ve daha sonra da gideceğim yerden alırsınız. Buradan ilk postada otuzyedi kişi hareket edeceğiz. Kalan yirmidört kişi, Ankara'daki esirlerle mübâdele olunacak. Bu hafta mektup almadım. Bilmem, siz benim mektuplarımı çabuk alabiliyor musunuz? Yoksa tarihleri çok eskidikten sonra mı alıyorsunuz? Bugün postayı bekliyoruz. Mektuplarınızı alsam çok sevineceğim. Ben şimdi bir çocuk gibiyim. Çocuğa bebek, oyuncak getirildiği zaman nasıl sevinirse, ben de mektup aldığım zaman öyle seviniyorum. Esâretten kurtulmak; tabi'î buna da çok seviniyorum. Biraz da seyahat edeceğim. Yeni bir memleket göreceğim. Dünyaya yeni gelmiş gibi olacağım. Kitaplarım bana ağır bir yük olacak. Bunları İstanbul'a gelenlerden birisiyle gönderecek olsam sakın kızmayasın; çünki ben derhâl oraya

gelmiyeceğim. Her ne ise, bunlara İtalya'ya çıktıktan sonra karâr verebilirim. Sihhatim çok iyidir. Seyahat de bana iyi gelir. Şimdi Türkân kim bilir neler söylüyor? Bir müddettir ki, her gün babasının geleceğini işitiyor. Kapının önünde durup bekliyor. Türkân gibi ablaları da, annesi de telâşta.. Hürriyet telâşsız iken, şimdi o da şaşırmış. İçinizde yine en soğuk-kanlı Seniha olacak. Bereket versin ki, o hepinizi şaşırmış görünce sinirlerine hâkim oluyor. Bu güne kadar çektiğiniz mihnetler üzerine artık sinirlerinizin kuvvetli olması lâzım gelirdi. Felâket, rûhun idmanıdır. Felâketlerden sağlam çıkan rûhlar kuvvetli olur. Bu gün Türkân bile mihnet çekmiş, tecrübeler görmüş bir insandır. Bebeklerine söylediği sözleri dinleseniz, dünyayı nasıl anladığını görürsünüz. Benim bütün arzum, birgün evvel size kavuşmaktır. Zâten sizi görmeden aklım başıma gelmiyecek. İnşa'llāh yakında kavuşuruz. Kardeşime selâm. Seniha'nın, Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın, Şeref'in, Beyhan'ın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Cümlenizi Allāh'a emânet eyledim, sevgili zevcem!

Perşenbe, 28 Nisan, 1337 — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCCXXXI. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 28 Nisan, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Bu hafta mektup almadım. Bu gün belki alırım. Mektuplarınızda neler yazacağınızı biliyorum. Hareketimizin niçin geciktiğini soracaksınız. Resmî işler birtakım merâsime tâbi'dir; fakat, te'mīn edildiğine göre bu hafta içinde hareket edeceğiz: İnşa'llâh! Ben her şeyi Allāh'a bıraktım. Bundan dolayı kaygısız, endīşesiz, meraksızım. Biliyorum ki birgün beni bir vapura koyacaklar. Vapur da beni bir sâhile çıkaracak. Bunun ne vakit olacağını artık düşünmüyorum. Sanki düşünsem de ne olacak? Kim gaybe aklıyle vâkıf olmuş? Benim felsefem de, Türkân'ın

felsefesi gibidir. Şimdi diyeceksin: Hiç Türkân gibi bir bebeğin de felsefesi olabilir mi? Niçin olmasın? Herkesin felsefesi kendine göredir. Onun da kendisi gibi mini mini bir felsefesi var. O diyor ki, "Ben Allāh'a yalvardım, bu iş olacak!". Bu sözü hâlis bir īmânla söylüyor. Hâlis *īmân*, tarihi yürüten kuvvettir. Milletleri, medeniyetleri yükselten odur. Türk köylüsü hâlis īmânla Allāh'a yalvardı: Rûhum yok, bana kuvvet ver, vatanımı kurtarayım dedi. Allāh onun istediğini vermedi mi? İşte tarih böyle yapılır. Şimdi diyeceksin, Türkân'a bu kuvvetli īmânı kim verdi? Buna, "zaman!" diye cevap veririm. Zaman, milletin bu ândaki vicdânıdır. O hâlde *zaman* canlıdır, şu'ûrlu ve irâdelidir. Çocukların muallimi, mürebbîsi mektep değildir; kitap da değildir, *zaman*'dır. Köylülerin mürşidi, rehberi *zaman* olduğu gibi.. Zaman, cem'iyetin şimdiki rûhudur. Binâenaleyh *zaman* görenekci, eski kafalı olamaz. *Zaman*, başka milletlerin mukallidi de değildir, çünki millîdir; çünki milletin öz, hâlis vicdânıdır. O hâlde *zamân*'ı vakit ile karıştırmamalı! Vakit mânasına olan *zaman* başkadır; milletin vicdânı mânasına olan *zaman* ise başkadır. Yeni rûha mâlik olan insanlara *zamâne evlâdı* derler. Her *zamân*'ın ayrı bir rûhu, ayrı bir mefkûresi var. Bu günki rûh, īmân ve i'timâd sûretinde tecellî ediyor. Annene, amucana selâm. Hürriyet'in, Türkân'ın, Fatma'nın gözlerinden öperim. İkbal'e selâm. Cümlenizi Allāh'a ısmarladım, sevgili kızım!

Perşenbe, 28 Nisan, 1337 — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

CCCCCXXXII. ZEVCEM VECİHE HANIM'A

Polverista — 30 Nisan, 1921

SEVGİLİ ZEVCEM,

İki saat sonra vapurda bulunacağız. İtalya'da Taranto iskelesine uğrayacağız. Oradan hangi tarīkle geleceğimi telgrafla yazarım. Artık bu gün hakīkî serbestîye nâil oluyoruz.

Kardeşime selâm. Çocukların gözlerinden öperim. Allāh'a ısmarladık, sevgili zevcem.

Cumartesi, 30 Nisan, 1336 [1] — Polverista

Kocan,

Ziya Gökalp

CCCCCXXXIII. KIZIM SENİHA HANIM'A

Polverista — 30 Nisan, 1921

SEVGİLİ KIZIM,

Şimdi hareket etmek üzreyiz. Vapurla İtalya'da Taranto'ya çıkacağız. Oradan telgrafla vüsûlümü bildiririm. Hepiniz Allāh'a emânet olunuz. Sihhatim çok iyidir., sevgili kızım. Amucana, annene selâm. Kardeşlerinin gözlerinden öperim.

Cumartesi — 30 Nisan, 1337 [1] — Polverista

Baban,

Ziya Gökalp

[1] Gökalp, bu mektubunun yazıldığı yılı, dalgınlık veya acele ile *1336* olarak kaydetmiştir. müteâkip mektubun muhteviyâtı, bunun da ayni yılda, *1337*'de yazıldığını açıkca gösterir.

[1] Gökalp, dalgınlık veya acele ile, bu mektubunun da yazıldığı yılı 1336 olarak kaydetmiş, fakat farkına vararak, 1337 şeklinde düzeltmiştir. Mektup, son iki cümlesi hâriç, Ali Nüzhet Göksel tarafından neşredilmiştir (*Ziya Gökalp*'*in Hayatı ve Malta Mektupları*, s. 159; *Ziya Gökalp, Hayatı ve Eserleri*, İst., Ahmed Hâlid Kitabevi, 1949, s. 41).

İNDEKSLER

İNDEKSLER

Aşağıdaki indekslerden ilki şahıs, eser adlarına, tarihî ve coğrafî isimlere ayrılmıştır. Ziya Gökalp, mektuplarında bahsetmek istedigi kimsenin adını bâzan hiç yazmamış, bâzan da o kimsenin sansör tarafından ta'kîbine sebep olmamak için değişik tarzda, meselâ İhsan Bey yerine İhsan Hanım olarak kaydetmiştir. İndeksi teşkil eden kelimeler, mektupların kolayca anlaşılabilmesi, bu isimlerin kolaylıkla bulunabilmesi için bu gibi hususlar gözönüne alınarak tertip ve izah edilmiş bulunuyor. Eser adları, kendi yabancı imlâsıyla yazılan tarihî ve coğrafî isimler, notlarda geçen rakamlar *italik*, mukaddimedekiler romen rakamları ile, geri kalanlar düz olarak dizilmiştir.

İndekslerden ikincisi, Gökalp'in bizzat ta'rîf ettiği lûgat ve mefhumlara, üzerinde durduğu mevzu'lara âittir.

I.

Şahis, Eser, Yer Adlarina Göre

II.

LÛGAT, MEFHUM, MEVZÛ'LARA GÖRE

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
II. Dizi — Sa. 18^{a1}

ZİYA GÖKALP KÜLLİYÂTI — II

LİMNİ VE MALTA MEKTUPLARI

Hazırlayan
Fevziye Abdullah TANSEL

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA
1989